JANE HAWKING

Dragostea are 11 dimensiuni

Viața mea cu

STEPHEN HAWKING



HUMANITAS

MemoriiJur



Jane Hawking în 1974

„Poate că Stephen Hawking știe să gândească în 11 dimensiuni, dar prima lui soție a învățat și ea să iubească în câteva."

The Times

„Ce devine timpul când o căsătorie se destramă? Și ce devine femeia care și-a așezat întregul sine în sfera căsătoriei? Pentru Jane Hawking, fizica iubirii și cea a pierderii se petrec într-un univers privat."

The Guardian

„Jane Hawking a scris o carte despre ce înseamnă să fii de importanță crucială în viața unui soț celebru... dar cartea este, în mai mare măsură, un țipăt sosit din întunericul spațiului cosmic."

The Daily Telegraph

Jane Wilde Hawking (n. 1944) a studiat la Colegiul Westfield din Londra și are un doctorat în literatura medievală spaniolă la Universitatea din Londra. Și-a petrecut cea mai mare parte a vieții, din care peste 25 de ani ca soție a lui Stephen Hawking, la Cambridge. A publicat în 1994 *At Home in France*, iar în 1999 *Music to Move the Stars*, prima versiune a cărții de față. Predă limbi străine și cântă solo și în ansambluri corale.

JANE HAWKING

Dragostea are 11 dimensiuni
Viața mea cu
STEPHEN HAWKING

Traducere din engleză de
ALEXANDRU MACOVESCU


HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Oana Bârna
Coperta: Ioana Nedelcu
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Patricia Rădulescu
DTP: Florina Vasiliu, Dan Dulgheru

Tipărit la Monitorul Oficial R.A.

Jane Hawking
Travelling to Infinity: My Life with Stephen
is a revised version (with new material) of *Music to Move the Stars*,
first published by Macmillan in 1999.
First published by Alma Books Limited in 2007

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
HAWKING, JANE
Dragostea are 11 dimensiuni: viața mea Stephen Hawking / Jane Hawking;
trad.: Alexandru Macovescu. – București: Humanitas, 2013
ISBN 978-973-50-4185-4
I. Macovescu, Alexandru (trad.)
821.111-94=135.1
53(420) Hawking, S.(0:82-94)
929 Hawking, S.

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0372 743 382 / 0723 684 194

Familiei mele

*La parole humaine est comme un chaudron fêlé où nous battons des mélodies à faire danser les ours quand on voudrait attendrir les étoiles.**

— Gustave Flaubert, *Madame Bovary*

* Graiul omenesc e ca o căldărușă spartă, în care batem mereu niște melodii bune să facă urșii să joace, atunci când noi am vrea să înduioșăm stelele (fr.) (trad. rom. Demostene Botez).

PARTEA I

1
Aripi ca să zburăm

Povestea vieții mele cu Stephen Hawking a început în vara lui 1962, deși e posibil să fi început cu adevărat, fără să-mi fi dat seama, cu vreo zece ani mai devreme. La începutul anilor '50, când aveam șapte ani, am intrat în clasa I la Liceul de Fete St Albans, unde, pentru scurtă vreme, a mers și un băiat cu părul căzându-i mereu în ochi, castaniu cu reflexe aurii, care stătea în rândul de la perete, în clasa alăturată. Școala accepta băieți, printre care și fratele meu Christopher, care era în cursul primar, însă îl vedeam pe băiatul cu părul în ochi doar atunci când, în absența învățătoarei noastre, noi, elevele din clasa I, ne înghesuiam în aceeași sală cu elevii mai mari. Nu ne-am vorbit niciodată, dar sunt sigură că această amintire de demult nu mă înșală, deoarece Stephen a fost elev al școlii vreme de un trimestru, după care a plecat la o școală elementară aflată la cinci-șase kilometri distanță.

Surorile lui Stephen erau mai ușor de recunoscut, pentru că învățau la școala noastră de mai multă vreme. Doar cu un an și jumătate mai mică decât Stephen, Mary, cea mai mare din cele două fete, era cu totul ieșită din comun – durdulie, mereu șleampătă, distrată, singuratică. Marele ei atu, un ten translucid, era aproape ascuns de niște ochelari cu lentile groase, care n-o avantajau deloc. Philippa, cu cinci ani mai mică decât Stephen, era emotivă și sensibilă, avea ochi strălucitori, codițe blonde și o față rotundă și rozalie. Școala avea exigențe mari atât în privința învățăturii, cât și a disciplinei, iar elevii, ca

oricare elevi, erau de o intoleranță crudă față de cei altfel decât ei. Era minunat să ai un Rolls Royce și o casă la țară, dar dacă mijlocul tău de transport era un Standard 10 de dinainte de război, ca în cazul meu – sau, și mai rău, un taxi londonez străvechi, ca în cazul familiei Hawking –, erai obiect de batjocură sau de milă disprețuitoare. Ca să nu fie văzuți de colegi, copiii familiei Hawking se așezau de obicei pe podeaua taxiului. Din păcate, pe podeaua mașinii Standard 10 nu era loc pentru asemenea tactici de evitare. Ambele surori Hawking au părăsit școala înainte să ajungă în cursul superior.

Mama lor era de mult o prezență familiară pentru noi. Mică de statură, subțire, dar puternică, îmbrăcată cu o haină de blană, stătea de obicei în colț, la trecerea de pietoni de lângă școala mea, unde îl aștepta pe Edward, cel mai mic dintre copii, să vină cu autobuzul de la școala elementară din afara orașului. Și fratele meu învățase la acea școală după anul de grădiniță făcut la Liceul St Albans: se numea Aylesford House și băieții purtau acolo roz – hăinuțe roz și șepci roz. În toate celelalte privințe, era un rai pentru băieței, mai ales pentru cei care n-aveau înclinație spre învățătură. Jocurile, cățeii, campingul și concursurile de cântat, pe care adesea tatăl meu le acompania la pian, păreau să fie cele mai importante activități. Fermecător și foarte chipeș, lui Edward îi era cumva greu, la vârsta de opt ani, să comunice cu familia sa adoptivă atunci când i-am cunoscut eu pe cei din familia Hawking – probabil din cauza obiceiului lor de a-și aduce la masa de seară cărțile pe care le citeau și de a-i ignora pe cei care nu erau șoareci de bibliotecă.

O prietenă de-a mea de la școală, Diana King, a avut de-a face direct cu acest obicei ieșit din comun al familiei Hawking – și probabil de aceea, auzind mai târziu de logodna mea cu Stephen, a exclamat: „Vai, Jane! Te măriți cu cineva dintr-o familie de nebuni sadea!“ Diana mi l-a arătat prima oară pe Stephen în vara lui 1962, când, după examene, ea, prietena mea cea mai bună, Gillian, și cu mine ne bucuram de binecuvântata perioadă de relativă lenevie de dinaintea sfârșitului de trimestru. Mulțumită poziției de vechi funcționar de stat a

tatei, pe lângă școală, teme și examene făcusem deja câteva ieșiri în lumea adulților – la un dineu dat de Camera Comunelor și, într-o zi însorită și caldă, la un garden party la Palatul Buckingham. Diana și Gillian părăseau școala în acea vară, dar eu urma să rămân ca Head Girl* și în trimestrul din toamnă, când aveam să-mi depun dosarul pentru admiterea la universitate. În acea vineri după-amiază ne-am luat genţile şi, potrivindu-ne pălăriile de pai, am hotărât să luăm ceaiul în oraș. Abia făcuserăm vreo sută de metri, când în fața ochilor, pe partea cealaltă a străzii, ne-a apărut o priveliște ciudată: un tânăr cu mers stângaci, ținând capul în jos, cu fața ascunsă de restul lumii sub o claie de păr șaten căzând drept, mergea agale în direcția opusă. Cufundat în gânduri, nu se uita nici în dreapta, nici în stânga, habar n-avea de grupul de fete de pe trotuarul celălalt. Era o apariție excentrică în tihnitul și rigidul St Albans. Gillian și cu mine ne-am zgâit la el, uimite și cam nepoliticoase, dar Diana a rămas impasibilă.

— E Stephen Hawking. De fapt, am ieșit cu el, și-a anunțat ea tovarășele amuțite.

— Nu! Nu se poate! am râs noi, nevenindu-ne să credem.

— Ba da. E ciudat, dar e foarte deștept, e prieten cu Basil (fratele Dianei). M-a dus la teatru o dată și m-a invitat și la el acasă. Merge la marșuri pentru dezarmarea nucleară.

Uimite, ne-am continuat drumul spre oraș, dar eu nu m-am bucurat de plimbare pentru că, fără să pot explica de ce, tânărul pe care tocmai îl văzusem mă tulburase. Poate că mă fascina ceva ținând de excentricitatea lui, atât de diferită de stilul meu de viață mai degrabă tradițional. Orice-ar fi fost, scena mi s-a întipărit bine în minte.

Vacanța din acea vară a fost un vis pentru adolescenta pe cale de a-și câștiga independența, deși pentru părinții ei trebuie să fi fost un coșmar, căci destinația mea, o școală de vară în Spania, era, în 1962, un loc foarte îndepărtat și misterios,

---

* *Head Girl*, *Head Boy*, în Marea Britanie, elevi cu responsabilitatea de a reprezenta școala la diverse evenimente. (*N.t.*)

presupunând o călătorie primejdioasă, așa cum ar fi o excursie în Nepal în zilele noastre. Plină de încrederea celor 18 ani ai mei, eram convinsă că pot să-mi port de grijă, și am avut dreptate. Cursul era bine organizat și noi, elevii, am fost cazați în grupuri la particulari. În weekenduri făceam excursii cu ghid peste tot – la Pamplona, unde taurii năvăleau pe străzi, la singura coridă pe care am văzut-o vreodată, brutală și violentă, dar deopotrivă spectaculoasă și palpitantă, la Loyola, orașul natal al Sfântului Ignațiu, autorul unei rugăciuni pe care eu și toate celelalte eleve de la Liceul St Albans o reținuserăm repetând-o la nesfârșit:

Învață-ne, o, Doamne,
să Te slujim cum meriți,
să dăruim fără să ne gândim cât ne costă...

În alte dăți, ne petreceam după-amiezile pe plajă, iar serile în restaurantele și barurile din port, luând parte la *fiestas* și dansând pe muzica zgomotoasă a formațiilor, cu respirația tăiată la vederea artificiilor. Mi-am făcut repede prieteni noi, în afara societății mărginite din St Albans, mai ales din rândul adolescenților aflați la curs, și cu ei, în superba atmosferă exotică din Spania, am simțit gustul libertății mature, departe de casă și de disciplina ridicolă a școlii.

Odată întoarsă acasă, am fost acaparată aproape imediat de părinții mei, care, ușurați că mă întorsesem cu bine, aranjaseră o vacanță pentru toată familia în Țările de Jos și Luxemburg. A fost o altă experiență care mi-a lărgit orizontul, una dintre acele vacanțe în care se specializase tata și pe care le organiza pentru noi de mulți ani – încă de când făcusem prima mea călătorie în Bretania, la zece ani. Datorită entuziasmului său, ne-am trezit în avangarda curentului turistic al vremii, călătorind sute de mile pe drumuri sinuoase de țară, de-a lungul și de-a latul unei Europe care își depășea traumele războiului, vizitând orașe, catedrale și muzee de artă, pe care și părinții mei le descopereau abia acum. Era o combinație inspirată de

educație prin artă și prin istorie și de savurare a lucrurilor bune din viață – vin, mâncare și soarele verii –, toate amestecate cu monumentele comemorând victoriile sau eroii căzuți în război și cimitirele de pe câmpurile Flandrei.

Când m-am întors la școală în toamna aceea, tot ce trăisem peste vară mi-a insuflat un sentiment, necunoscut înainte, de încredere în mine. Odată ce ieșisem din crisalidă, școala nu-mi mai oferea decât o palidă imagine a conștiinței de sine și a independenței pe care le dobândisem călătorind. Inspirându-mă din noile forme de satiră care apăreau în televiziune, eu, *the Head Girl*, am născocit, pentru distracția elevelor din ultimele două clase, o paradă a modei, cu particularitatea că toate modelele prezentate erau adaptări bizare ale unor articole din uniforma școlară. Disciplina s-a prăbușit când toată școala a început să vocifereze ca să i se dea drumul să iasă pe scara de lângă sală, iar domnișoara Meiklejohn (cunoscută și sub numele de Mick), profesoara scundă și îndesată, trecută prin ciur și prin dârmon, de al cărei amenințător aspect masculin depindea bunul mers al școlii, a fost cât pe ce să facă un atac de apoplexie, neputând să se facă auzită în hărmălaia din jur. Disperată, a recurs la megafon – care era scos de obicei pentru anunțuri răsunătoare de Ziua Sporturilor, cu ocazia vreunei parade a animalelor de companie sau pentru disciplinarea interminabilelor șiruri pe care trebuia să le formăm când umpleam străduțele lăturalnice din St Albans, o dată pe trimestru, mergând la slujba de la catedrală.

În acel trimestru de demult, din toamna lui 1962, nu trebuia să ne ocupăm cu organizarea de spectacole, ci cu admiterea la universitate. Din păcate, același trimestru nu a reprezentat un succes pentru mine în termeni academici. Oricât de mare era admirația noastră pentru președintele Kennedy, criza rachetelor din Cuba din acel octombrie zdruncinase sentimentul de siguranță al generației mele și ne spulberase speranțele privind viitorul. Cu marile puteri jucând niște jocuri atât de periculoase cu viețile noastre, nu era deloc sigur că mai aveam vreun viitor la care să aspirăm. Pe când ne rugam pentru pace în adunarea

școlii, mi-am amintit previziunea feldmareșalului Montgomery de la sfârșitul anilor '50, anume că în următorii zece ani va fi un război nuclear. Cu toții, tineri sau bătrâni, știam că vom fi anunțați doar cu patru minute înainte de declanșarea unui atac nuclear care va însemna sfârșitul brusc al oricărei civilizații. Comentariul mamei mele, plin de seninătate filozofică și rațional ca întotdeauna cu privire la un al treilea război mondial în timpul vieții ei era că ar prefera să fie ștearsă de pe fața pământului împreună cu toate și cu toți decât să îndure chinul sfâșietor de a-și vedea soțul și fiul mobilizați într-un război din care să nu se mai întoarcă niciodată.

Lăsând la o parte puternica amenințare de pe scena internațională, mă simțeam extenuată după examenele de absolvire și lipsită de orice entuziasm pentru învățătură după ce prinsesem, în timpul verii, gustul libertății. Serioasa problemă a admiterii la universitate mi-a adus doar umilința de a fi respinsă atât de Oxford, cât și de Cambridge, care n-au manifestat nici cel mai mic interes pentru mine. Era cu atât mai dureros cu cât tata nutrea speranța să obțin un loc la Cambridge de când aveam șase ani. Conștientă de sentimentul meu de eșec, domnișoara Gent, directoarea, s-a străduit să-mi explice, plină de simpatie, că nu e nici o rușine să nu obții un loc la Cambridge de vreme ce numeroși bărbați de la această universitate sunt cu mult inferiori din punct de vedere intelectual femeilor respinse din lipsă de locuri. În acea vreme, la Oxford și Cambridge proporția era de cam zece bărbați la o femeie. M-a sfătuit să accept oferta de interviu de la Colegiul Westfield din Londra, un colegiu de fete pe model girtonian, situat în Hampstead, la oarecare distanță de restul clădirilor universității. Așa că, într-o zi rece și ploioasă de decembrie, am luat autobuzul din St Albans spre Hampstead, aflat la vreo 24 de kilometri.

Ziua a fost un asemenea dezastru, încât m-am simțit ușurată la sfârșit, când am luat autobuzul spre casă, călătorind prin aceeași zloată și zăpadă rece și cenușie ca și la plecare. După sentimentul neplăcut de la catedra de spaniolă, unde am încercat să scap basma curată într-un interviu care părea să se

concentreze în întregime pe T.S. Eliot, despre care nu știam mai nimic, am fost trimisă la coada din fața biroului directoarei. Când mi-a venit rândul, ea a adoptat conduita unui funcționar public în timpul interviului, abia ridicându-și ochii de pe hârtiile pe care le avea în față și privindu-mă peste ochelarii cu ramă de baga. Simțindu-mă peste măsură de descurajată după interviul de dinainte, am hotărât că mai bine o fac să mă remarce, fie și cu riscul de a pierde orice șansă. Așa că, atunci când m-a întrebat cu o voce plictisită și seacă „Și de ce ai scris aici spaniolă în loc de franceză ca principală limbă străină?", i-am răspuns pe același ton plictisit și sec: „Pentru că Spania e mai palpitantă decât Franța." I-au căzut hârtiile din mâini și și-a ridicat imediat privirea.

Spre uimirea mea, mi s-a oferit un loc la Westfield, dar până la Crăciun mare parte din optimismul și entuziasmul pe care le găsisem în Spania se risipise. Diana m-a invitat la petrecerea de Anul Nou pe care o dădea cu fratele ei pe 1 ianuarie 1963. M-am dus îmbrăcată frumos într-o rochie verde-închis de mătase – sintetică, bineînțeles –, cu părul strâns într-un coc extravagant, dar sfioasă și foarte nesigură pe mine. Acolo, subțiratic, sprijinit de perete într-un colț, cu spatele la lumină, gesticulând cu degetele lui subțiri în timp ce vorbea – cu părul căzându-i pe față, peste ochelari – și purtând un sacou negru de catifea plin de praf și un papion roșu tot de catifea, stătea Stephen Hawking, tânărul pe care-l văzusem în vară mergând agale pe stradă.

Stând deoparte de celelalte grupuri, vorbea cu un prieten de la Oxford, explicându-i că începuse să facă cercetări de cosmologie la Cambridge – nu așa cum sperase, sub auspiciile lui Fred Hoyle, savantul atât de cunoscut de la televizor, ci sub conducerea lui Dennis Sciama, un tip cu nume neobișnuit. La început crezuse că numele îndrumătorului său era *Skiama*, dar, când a ajuns la Cambridge, a aflat că pronunția corectă e *Șiama*. Recunoștea că învățase oarecum relaxat vara trecută – când eu îmi dădeam examenele de absolvire – și obținuse o diplomă de excelență la Oxford. O obținuse în urma unui

examen oral, dat cu niște profesori perplecși, care au trebuit să decidă dacă acelui candidat ciudat de stângaci, ale cărui lucrări scrise revelau totuși scânteieri de geniu, e cazul să i se dea o diplomă de excelență, una de cunoștințe avansate sau doar una de trecere, ultima fiind sinonimă cu un eșec. El i-a anunțat pe profesori cu nepăsare că, dacă îi dau o diplomă de excelență, se va duce la Cambridge să facă un doctorat, dându-le astfel ocazia să introducă un cal troian în tabăra dușmană, pe când, dacă îi dau o diplomă de cunoștințe avansate (care i-ar fi permis totuși să facă cercetare), va rămâne la Oxford. Examinatorii au ales varianta prudentă, dându-i o diplomă de excelență.

Stephen a continuat să explice publicului său format din doi oameni, prietenul său de la Oxford și cu mine, că a jucat și el prudent, dându-și seama că era foarte puțin probabil să ia o diplomă de excelență la Oxford din moment ce lucrase atât de puțin. Nu fusese văzut niciodată la vreun curs – nu se face să fii văzut lucrând când te cheamă prietenii – și legendara poveste în care rupe o lucrare și o aruncă în coșul de hârtii al preparatorului înainte să părăsească seminarul este cât se poate de adevărată. Temându-se că nu are mari șanse la universitate, Stephen intenționase să intre în administrația civilă și trecuse de stadiile preliminare de selecție organizate într-un weekend la un conac din provincie, așa că era foarte hotărât să ia examenele de admitere în administrația civilă după cele finale de la școală. Într-o dimineață s-a trezit târziu, ca de obicei, cu senzația sâcâitoare că mai are ceva de făcut în acea zi în afară de-a asculta înregistrarea integrală a tetralogiei *Inelul Nibelungului*, așa cum obișnuia. Cum nu avea agendă, ci se baza numai pe memorie, n-a putut să-și dea seama despre ce era vorba decât peste câteva ore, când i-a venit în minte că aceea era ziua în care trebuia să se prezinte la examenul de admitere în administrația civilă.

L-am ascultat amuzată și fascinată, atrasă de acest personaj original, cu simțul umorului și o personalitate atât de independentă. Era o plăcere să-i asculți poveștile, mai ales că avea

un fel al său de a sughița de prea mult râs, aproape sufocându-se, la glumele pe care le spunea, din care multe nu erau în avantajul său. Era, evident, un om care, ca și mine, avea tendința să se poticnească în viață, dar reușea să vadă partea amuzantă a lucrurilor. Un om, ca și mine, destul de timid, dar care nu se sfia să-și exprime opiniile; un om care, spre deosebire de mine, devenise conștient de propria-i valoare și avea tupeul s-o arate. Când petrecerea s-a apropiat de sfârșit, ne-am spus unul altuia numele și adresa, dar nu mă așteptam să-l văd din nou decât, cel mult, întâmplător. Părul căzut în ochi și papionul erau o fațadă, o declarație de independență a gândirii, iar în viitor, dacă aș fi dat iar nas în nas cu el pe stradă, îmi puteam permite să le trec cu vederea, așa cum făcuse și Diana.

2
Pe scenă

Peste numai câteva zile a sosit o carte poștală de la Stephen prin care mă invita la o petrecere pe 8 ianuarie. Avea un frumos scris caligrafic cu înflorituri pe care i-l invidiam, eu nereușind niciodată, în ciuda a numeroase eforturi, să ating o asemenea performanță. M-am sfătuit cu Diana, care primise și ea o invitație. Mi-a spus că petrecerea era în cinstea celor 21 de ani pe care-i împlinea Stephen – informație omisă în invitație – și a promis să vină să mă ia. Era greu de ales un cadou pentru o persoană pe care de-abia o cunoscusem, așa că am luat ceva simbolic, un disc.

Casa din Hillside Road, St Albans, era un monument de parcimonie și economie. Nimic neobișnuit în acea perioadă: în epoca postbelică toți ajunseserăm să privim banii cu respect, să căutăm chilipiruri și să evităm risipa. Construită în primii ani ai secolului XX, clădirea de cărămidă roșie din Hillside Road nr. 14, o casă imensă cu trei etaje, avea un anumit farmec,

căci se păstrase în întregime așa cum fusese construită, fără să sufere influențe moderne, cum ar fi încălzirea centrală sau podeaua complet acoperită cu mochetă. Natura și o familie cu patru copii își puseseră amprenta pe fațada ascunsă în spatele unui gard viu, netuns. Glicina se agăța de veranda veche, închisă cu geamuri, și mare parte din sticla colorată din cadrele romboidale de plumb aflate în partea de sus a ușii din față se spărsese. Deși nu ni s-a răspuns imediat ce am apăsat pe sonerie, ușa a fost deschisă până la urmă de aceeași persoană în haină de blană care aștepta de obicei la trecerea de pietoni. Mi-a fost prezentată drept Isobel Hawking, mama lui Stephen. Era însoțită de un băiețel încântător, cu păr negru cârlionțat și ochi albaștri, strălucitori. În spatele lor, un singur bec lumina holul de la intrare cu pardoseală galbenă, piese de mobilier greoaie – printre care și o pendulă de pe vremea bunicului – și, pe pereți, tapetul William-Morris original, acum înnegrit.

Pe măsură ce diferiți membri ai familiei începeau să-și facă apariția în ușa livingului ca să-i salute pe nou-veniți, îmi dădeam seama că îi știam pe toți: mama lui Stephen mi-era bine cunoscută de când aștepta la trecerea de pietoni; fratele lui mai mic, Edward, era cu siguranță băiețelul cu șapcă roz; pe surorile lui, Mary și Philippa, le văzusem la școală, iar capul familiei, un bărbat înalt și distins, cu părul alb, venise odată să adune un roi de albine chiar în grădina din spate a casei noastre. Fratele meu, Chris, și cu mine voiam să ne uităm, dar, spre dezamăgirea noastră, ne alungase de-acolo, morocănos și taciturn. Pe lângă faptul că era singurul posesor de stupi din oraș, Frank Hawking se număra printre puținii locuitori din St Albans care dețineau o pereche de schiuri. Iarna schia, în drum spre terenul de golf, pe panta dealului dinapoia casei noastre, unde făceam adesea picnicuri și culegeam clopoței primăvara și vara, iar iarna ne dădeam pe derdeluș pe tăvi de tinichea. Împreună, toți acești oameni se potriveau ca piesele unui mozaic: mi-erau destul de cunoscuți, dar nu-mi dădusem seama până acum că erau rude. Într-adevăr, a mai fost o membră a familiei pe care am recunoscut-o; locuia singură în camera ei din pod, dar

venea jos să se alăture familiei în astfel de ocazii. Agnes Walker, bunica scoțiană a lui Stephen, era o figură bine cunoscută în St Albans datorită talentului ei de pianistă, a cărui dovadă o făcea în public o dată pe lună, când își unea forțele cu Molly Du Cane, exagerat de entuziasta și enervanta noastră instructoare de dansuri populare.

Dansul și tenisul au fost aproape singurele mele activități sociale în anii adolescenței. Datorită lor îmi făcusem un grup de prieteni, băieți și fete de la diverse școli și din diverse medii sociale. În afara școlii, mergeam peste tot în gașcă – la cafea sâmbăta dimineață, la tenis seara; socializam la clubul de tenis în timpul verii, luam lecții de dans, de bal și popular, în timpul iernii. Faptul că mamele noastre participau și ele la serile de dansuri populare, împreună cu multe persoane în vârstă sau infirme din St Albans, nu ne stânjenea deloc. Stăteam deoparte și dansam între noi, destul de departe de vechea generație. În colțul nostru se înfiripau uneori idile care dădeau naștere multor bârfe și câtorva ciondăneli, apoi se terminau, de obicei la fel de repede cum începuseră. Formam un grup de adolescenți indolenți, prietenoși, care duceau o viață mai simplă decât cei de azi de aceeași vârstă, iar atmosfera acestor dansuri era lipsită de griji și sănătoasă, pătrunsă de entuziasmul contagios al lui Molly Du Cane pentru arta plină de energie căreia i se dedica. Cu vioara pe umăr, conducea dansurile cu autoritate, în timp ce bunica lui Stephen, cu formele ei pline, stând dreaptă la marele pian, atingea iute clapele de fildeș cu măiestrie, neîngăduind niciodată bretonului cârlionțat de pe frunte să i se răvășească. Cu un aer de regină, se întorcea să-i supravegheze pe dansatori cu o privire ciudat de impasibilă. Bineînțeles, a coborât scările să-i salute pe musafirii veniți să sărbătorească cei 21 de ani împliniți de Stephen.

La petrecere fuseseră invitați și prieteni, și rude. Câțiva erau cunoscuți ai lui Stephen de la Oxford, dar majoritatea învățaseră la St Albans în aceeași perioadă cu el, dacă nu chiar în același an, și contribuiseră la succesul înregistrat de acea școală la

examenele de admitere de la Oxbridge în 1959. La 17 ani, Stephen era mai tânăr decât colegii lui din același an și, prin urmare, era prea tânăr pentru examenele de admitere la universitate din toamnă, mai ales că mulți din colegii lui de liceu nu erau doar cu un an mai mari ca el, ci cu câțiva ani, pentru că veniseră cu toții la Oxford după ce își satisfăcuseră serviciul militar, care se desființase între timp. Mai târziu, Stephen a recunoscut că nu reușise să profite de ce avea Oxfordul mai bun din cauza diferenței de vârstă dintre el și colegii săi.

Bineînțeles că păstrase legături mai strânse cu prietenii din școală decât cu oricare din cunoștințele pe care și le făcuse la Oxford. Exceptându-l pe Basil King, îi știam doar după reputația lor de a fi noua elită a societății din St Albans. Se spunea despre ei că sunt aventurierii intelectuali ai generației noastre, dedicați cu pasiune respingerii critice a oricărui truism, ridiculizării oricărei banalități sau remarci răsuflate, afirmării propriei libertăți de gândire și explorării limitelor minții umane. Ziarul nostru local, *The Herts Advertiser*, trâmbițase succesul școlii de acum patru ani, acoperind multe pagini cu numele și pozele lor. În timp ce eu mă pregăteam să-mi încep viața de studentă, anii lor de studenție erau deja în urmă. Erau, desigur, cu mult diferiți de prietenii mei, iar eu, o fată de 17 ani, inteligentă, dar comună, mă simțeam intimidată. Nimeni din grupul lor nu și-ar fi petrecut serile la dansuri populare. Dureros de conștientă că îmi lipsea rafinamentul, m-am așezat într-un colț cât mai aproape de foc, cu Edward pe genunchi, și am ascultat conversația fără să încerc să particip. Unii stăteau jos, alții se sprijineau de pereții sufrageriei mari și înghețate, a cărei singură sursă de căldură era o sobă cu geam în față. Conversația se poticnea și consta în cea mai mare parte din bancuri, dar nici unul n-avea hazul la care m-aș fi așteptat. Singura parte din discuție pe care mi-o amintesc n-a fost o glumă, ci o ghicitoare despre cineva din New York care voia să ajungă la etajul 50, dar a luat liftul doar până la al 46-lea. De ce? Pentru că nu era destul de înalt ca să ajungă la butonul etajului 50...

A trecut ceva timp până să-l revăd pe Stephen sau să am vești de la el. Eram foarte ocupată, urmam, la Londra, un curs de secretariat unde învățam un tip cu totul revoluționar de stenografie, care folosea alfabetul în locul hieroglifelor și omitea toate vocalele. La început mă grăbeam să ajung la gară odată cu tata, ca să prind în fiecare dimineață trenul de 8:00, asta până am descoperit că nu trebuia neapărat să fiu la școala din Oxford Street atât de devreme. Puteam să călătoresc într-un ritm mai lent decât tatăl meu atât de conștiincios și dedicat serviciului, așa că mă îndreptam agale spre gară ca să iau trenul de ora nouă, în care întâlneam un gen total diferit de navetiști, nu tați de familie între două vârste, în costume de culoare închisă, înghesuiți ca sardelele și cu figuri chinuite. Rareori trecea o zi fără să întâlnesc vreun cunoscut – tacticos, îmbrăcat lejer, care fie se întorcea la colegiu după o săptămână petrecută acasă, fie mergea la Londra pentru un interviu. Era plăcut să începi astfel ziua, pentru că în rest, în afară de o scurtă pauză la prânz, eram imobilizată în clasă, înconjurată de zdrăngănitul masivelor mașini de scris demodate și de trăncăneala fostelor debutante care se pretindeau cu atât mai distinse, cu cât fuseseră de mai multe ori invitate la Palatul Buckingham, Palatul Kensington sau Clarence House.

Tipul revoluționar de stenografie era relativ ușor de învățat, dar bătutul la mașină mi se părea un coșmar. Vedeam rostul stenografiei, căci avea să-mi fie utilă ca să iau notițe la universitate, dar bătutul la mașină mi se părea obositor la culme și încă mă străduiam să ajung la patruzeci de cuvinte pe minut când restul clasei terminase deja cursul și căpătase toate abilitățile necesare în arta secretariatului. De fapt, stenografia avea să-mi fie de folos doar o perioadă relativ scurtă, în timp ce aptitudinile mele de dactilografă își vor dovedi utilitatea de nenumărate ori.

În weekenduri puteam să uit de chinurile bătutului la mașină și să mă întâlnesc cu vechile prietene. Într-o dimineață de sâmbătă din februarie m-am întâlnit cu Diana, care făcea practică la St Thomas's Hospital ca să ajungă asistentă, și cu

Elizabeth Chant, o altă prietenă din școală, care se pregătea să devină învățătoare de școală primară, în locul nostru preferat, cafeneaua din Greens', singurul magazin universal din St Albans. Ne-am comparat notițele de la cursuri și apoi am început să vorbim despre prieteni și cunoștințe. Deodată, Diana a întrebat: „Ați auzit de Stephen?" „O, da", a spus Elizabeth, „e îngrozitor, nu-i așa?" Mi-am dat seama că vorbeau despre Stephen Hawking. „Ce vrei să spui?" am întrebat, „eu n-am auzit nimic". „Păi se pare că e în spital de două săptămâni – la Bart's, unde a fost intern tatăl lui și unde face Mary practică." Diana ne-a lămurit: „Se tot împiedica și nu putea să-și lege șireturile de la pantofi." Și după o pauză: „I-au făcut tot felul de examene oribile și au găsit că suferă de o boală paralizantă incurabilă. Seamănă puțin cu scleroza multiplă, dar nu e asta, iar medicii cred că mai are de trăit doar câțiva ani."

Eram uluită. Îl întâlnisem pe Stephen de curând și, cu toată excentricitatea lui, îmi plăcea. Amândoi păream timizi în prezența altora, dar, în adâncul sufletului, eram încrezători în forțele noastre. Era de neconceput ca o persoană cu numai câțiva ani mai mare ca mine să se confrunte cu perspectiva propriei morți. Mortalitatea nu era un concept care să joace vreun rol în viața noastră. „Cum se simte?" am întrebat, zguduită de vești. „Basil a fost să-l vadă", a continuat Diana, „și spune că e cam deprimat: examenele medicale sunt într-adevăr neplăcute, iar un băiat din St Albans din patul de vizavi tocmai murise." Oftează. „Stephen a insistat să stea într-un salon din cauza principiilor lui socialiste, a refuzat să i se dea o rezervă, așa cum voiau părinții lui." „Se cunoaște cauza bolii?" am întrebat, fără nici o intonație. „Nu prea", a spus Diana. „Doctorii presupun că i s-a făcut o vaccinare nesterilă împotriva variolei, când a plecat în Persia acum câțiva ani, și așa i s-a inoculat un virus în măduva spinării – dar nu sunt siguri, e doar o ipoteză."

Am plecat acasă amuțită, gândindu-mă la Stephen. Mama a observat că mă frământa ceva. Nu-l întâlnise, dar știa câte ceva despre el și își dăduse seama că îmi place. Ca o măsură

de siguranță, o anunțasem că e un tip foarte excentric, în caz că dădea nas în nas cu el cu totul întâmplător. Cu siguranța emoțională pe care i-o dădea credința adânc înrădăcinată în Dumnezeu, care o ajutase să treacă prin război, prin boala incurabilă a scumpului ei tată și prin crizele de depresie ale soțului ei, a spus calmă: „De ce nu te rogi pentru el? L-ar putea ajuta."

Am fost uluită când, după vreo săptămână, în timp ce așteptam trenul de 9:00, l-am văzut pe Stephen mergând agale pe peron, cu o valiză maro de pânză în mână. Părea tare vesel și încântat să mă vadă. Înfățișarea lui era mai convențională și de fapt mai atrăgătoare decât în puținele ocazii în care ne întâlniserăm: elementele vechii imagini pe care și-o cultivase, fără îndoială, la Oxford – papionul, sacoul de catifea neagră, chiar părul lung – fuseseră înlocuite cu o cravată roșie, un trenci bej și un păr mai îngrijit și mai scurt. Celelalte două întâlniri ale noastre avuseseră loc seara, într-o lumină slabă: ziua i se vedeau mai bine zâmbetul larg, cuceritor, și ochii cenușii și limpezi, avantajându-l. În spatele ochelarilor de bufniță, era ceva în configurația trăsăturilor sale care mă atrăgea, amintindu-mi, aproape subconștient, de eroul meu din Norfolk, Lord Nelson. Am stat împreună în trenul spre Londra, sporovăind cât se poate de veseli, deși am adus vorba în treacăt de boala lui. I-am spus ce rău mi-a părut că a trebuit să stea în spital, la care el a strâmbat din nas și n-a zis nimic. Se purta de parcă îi mergea de minune și am simțit că ar fi o cruzime să continui dicuția pe tema bolii. Se întorcea la Cambridge, mi-a spus, și, pe când ne apropiam de St Pancras, m-a anunțat că vine des acasă în weekenduri. N-aș vrea să merg cu el la teatru într-o zi? I-am răspuns, bineînțeles, că mi-ar face plăcere.

Ne-am văzut într-o vineri seară la un restaurant italian din Soho, ceea ce ar fi fost suficient ca întâlnirea noastră să fie minunată. Totuși Stephen luase și bilete la teatru, așa că a trebuit să terminăm cina cea scumpă în grabă și oarecum stânjeniți de preț, ca să putem ajunge la Old Vic, în sudul fluviului, la timp pentru spectacolul cu *Volpone*. Sosind la teatru în ultima

clipă, abia am reușit să ne punem lucrurile sub scaunele din ultimele rânduri de la parter, că piesa a și început. Părinții mei erau pasionați de teatru, așa că văzusem deja cealaltă mare realizare a lui Johnson, *Alchimistul*, care îmi plăcuse pe de-a-ntregul; *Volpone* era la fel de amuzantă, așa că, destul de repede, m-au captivat complet intrigile bătrânului vulpoi care voia să pună la încercare sinceritatea moștenitorilor săi, dar ale cărui planuri eșuau lamentabil.

Încântați de reprezentație, discutam despre ea după aceea, în stația de autobuz. A trecut pe lângă noi un vagabond, care l-a întrebat politicos pe Stephen dacă nu are ceva mărunțiș. Stephen s-a căutat în buzunare și a exclamat stânjenit: „Îmi pare rău, nu cred că mi-a mai rămas ceva!" Vagabondul a zâmbit și s-a uitat la mine. „E-n regulă, domnu'", a zis, făcând cu ochiul în direcția mea, „vă înțeleg". Chiar atunci a venit autobuzul și ne-am urcat. Pe când luam loc, Stephen s-a întors spre mine și mi-a spus pe un ton plin de regret: „Îmi pare foarte rău, dar nu mai am bani nici pentru bilete. N-ai cumva tu?" Conștientă de cât trebuie să fi cheltuit pentru seara noastră și simțindu-mă oarecum vinovată, am fost fericită să aduc o contribuție cât de mică. Conductorul s-a apropiat de noi în timp ce eu scotoceam în poșetă până la fund după portmoneu. Jena mea a fost la fel de mare ca a lui Stephen când am descoperit că nu era acolo. Am sărit amândoi din autobuz la următorul stop roșu și am dat fuga înapoi la Old Vic. Intrarea principală a teatrului era închisă, dar Stephen s-a dus la ușa laterală prin care se ajungea pe scenă. Era deschisă, iar coridorul ce pornea de acolo era luminat. Am intrat cu precauție, dar nu se vedea nimeni. La capătul coridorului ne-am trezit pe scena goală, dar încă intens luminată. Cu respect și teamă, am traversat-o tiptil și am coborât treptele până în sala cufundată în întuneric. Într-o clipită, spre ușurarea amândurora, am găsit portmoneul de piele verde sub scaunul pe care șezusem. Tocmai când ne îndreptam spre scenă, luminile s-au stins și am rămas într-o beznă totală. „Dă-mi mâna", a spus Stephen pe un ton autoritar. I-am luat mâna și mi s-a tăiat respirația de admirație

mută cât timp m-a condus înapoi pe trepte, am traversat scena și am ajuns pe coridor. Din fericire, ușa de la intrarea pe scenă era încă deschisă și, când am ajuns din nou în stradă, am pufnit amândoi în râs. Fuseserăm pe scena teatrului Old Vic!

3
O caleașcă de cleștar

La câteva săptămâni după cele întâmplate la Old Vic, pe când cursul de stenografie se apropia de sfârșit, într-o seară, mama m-a întâmpinat când m-am întors acasă fluturând entuziasmată un mesaj de la Stephen, care îmi telefonase să mă invite la tradiționalul Bal din Mai de la sfârșitul anului universitar de la Cambridge. Ideea mă tenta nespus. La școală, în penultima clasă de liceu, o fată fusese invitată la un Bal din Mai, iar noi, toate celelalte, păliserăm de invidie, gustând din plin fiecare amănunt al acelei ocazii de gală, ce părea desprinsă din basme. Acum, incredibil, venise și rândul meu. Când Stephen a sunat să confirme invitația, am acceptat cu plăcere. Problema îmbrăcămintei a fost repede rezolvată când am găsit o rochie de mătase alb cu bleumarin – într-un magazin de lângă școala de stenografie, pe Oxford Street – pe măsura posibilităților mele financiare.

Balurile din mai, exemplu tipic al contradicțiilor de la Cambridge, au loc în iunie, deci mai aveam câteva luni bune până atunci. În acest răstimp trebuia să-mi refac fondurile, aproape epuizate după cumpărarea rochiei de bal și călătoria în Spania din vară, așa că am semnat un contract cu agenția din St Albans care oferea slujbe temporare. Primul meu serviciu, de o zi și jumătate – joi după-amiază și întreaga zi de vineri – , a fost la Westminster Bank din Harfield, al cărei director de filială, domnul Abercrombie, un om răbdător și amabil, era prieten cu tata. Mai întâi am fost dusă la centrala telefonică,

dar, fără nici cea mai vagă indicație în privința a ce trebuia să fac, am intrat în panică la vederea luminilor care pâlpâiau și, înnebunită, am scos câteva fișe din panou, încercând disperată să pun altele în spațiile goale. N-am reușit decât să întrerup toate convorbirile cu exteriorul și să conectez telefoanele celor care stăteau față în față. După aceea mi-am luat mai multe slujbe temporare, căci primăvara era pe sfârșite și venea vara, iar Balul din Mai se apropia.

Într-o după-amiază sufocantă de iunie, când Stephen a venit să mă ia la Cambridge, m-a șocat cât i se deteriorase starea de sănătate din seara escapadei de la Old Vic; mă îndoiam că are destulă putere să conducă mașina tatălui său, un uriaș Ford Zephyr vechi. Construită ca un tanc, se pare că traversase râuri în Cașmir atunci când familia – fără Stephen, care rămăsese la școală în Anglia – trăise în India, în urmă cu câțiva ani. Mă temeam că mașina avea să meargă mult prea repede pentru șoferul de-acum, un bărbat împuținat, fragil, șchiopătând ușor, care părea că folosește volanul ca să se ridice și să vadă peste panoul de bord. I l-am prezentat pe Stephen mamei. Ea n-a dat nici un semn de surprindere sau de îngrijorare, ci ne-a făcut cu mâna la plecare de parcă era o zână ocrotitoare, trimițându-mă la bal – cu Făt-Frumos – într-o caleașcă de cleștar.

Drumul a fost terifiant. Am aflat că modelul de șofer al lui Stephen era tatăl său, care conducea cu viteză mare și depășea încrâncenat în curbe fără vizibilitate – ba i se dusese și vestea că șofase pe un drum cu două benzi în sensul greșit. Zădărnicindu-ne orice tentativă de conversație, vântul șuiera asurzitor prin geamurile deschise în timp ce rulam cu viteză de depășire, lăsând în urmă câmpurile și copacii din Hertfordshire, intrând apoi în peisajul despădurit din Cambridgeshire. Eu abia mă puteam uita la șoseaua din față, pe când Stephen părea să se uite la orice în afară de drum. Simțea probabil că își putea permite să trăiască periculos de vreme ce soarta îi dăduse deja o lovitură atât de crudă. Dar asta nu mă consola prea mult, așa

că am hotărât să mă întorc acasă cu trenul. Categoric, începeam să mă îndoiesc că Balul din Mai va fi ca-n povești.

Sfidând toate statisticile privitoare la accidentele de circulație, am ajuns nevătămați la locuința închiriată de Stephen într-o frumoasă pensiune pentru absolvenți în stilul anilor 1930, aflată într-o grădină umbroasă, unde ceilalți petrecăreți se ocupau de ultimele pregătiri. După ce m-am schimbat la etaj, în camera pe care mi-o atribuise proprietara pensiunii, am fost prezentată colocatarilor lui Stephen și doctoranzilor, ale căror atitudini față de el, în aparență contradictorii, m-au uluit. Îi vorbeau în același jargon intelectual pe care-l folosea și el, fiind uneori de un sarcasm caustic, alteori făcând critici zdrobitoare, dar mereu cu umor. Ca om însă îl tratau cu o considerație caldă, aproape cu afecțiune. Îmi era greu să aduc la același numitor aceste atitudini diametral opuse. Eram obișnuită cu un comportament și o abordare consecvente și am rămas perplexă în fața acestor oameni care jucau cu aplomb rolul de avocați ai diavolului și se contraziceau la sânge cu cineva – cu Stephen adică – preț de un minut, pentru ca în următorul să se poarte de parcă nimic nu s-ar fi întâmplat, ba chiar să se îngrijească afectuos de nevoile lui personale, ca și cum cuvântul lui era poruncă pentru ei. Nu învățasem încă să fac diferența între rațiune și sentiment, între minte și inimă. Naivă cum eram, mai aveam niște lecții dure de primit. O asemenea naivitate era, după standardele de la Cambridge, plictisitoare și previzibilă.

Ne-am dus cu toții să luăm o cină târzie la un restaurant, în intersecția cu King's Parade. Din locul unde stăteam, aflat la primul etaj, priveam King's College cu crenelurile și turlele lui, Capela și clădirea de recepție, ale căror siluete întunecate se profilau pe imensa panoramă luminoasă a asfințitului caracteristic Angliei de Est. Însuși acest peisaj era plin de vrajă. Am trecut pe la pensiune să ne aranjăm puțin înainte să pornim pe jos – o plimbare de zece minute – pe pajiștile ude de la Backs, către curțile de la Trinity Hall, colegiul lui Stephen. El a insistat să-și ducă la colegiu magnetofonul și colecția de benzi,

ca să le instaleze în camera unui prieten și să le avem la dispoziție când vom simți nevoia să ne retragem din veselia generală, dar n-a putut să le transporte. „Nu te necăji", a mormăit binevoitor unul din prietenii lui, „cred că e cazul să ți le duc eu". Și a făcut întocmai.

Relativ mic, nepretențios și ascuns de ochii publicului, Trinity Hall e o amestecătură de clădiri – foarte, foarte vechi, victoriene și moderne, construite recent – printre care se află peluze, straturi de flori și o terasă cu vedere spre râu. Noi am venit spre colegiu de pe celălalt mal al râului Cam, rămânând puțin sub arcada înaltă a noului pod, care – mi-a spus Stephen pe un ton grav – fusese construit de curând în amintirea unui student, Timothy Morgan, care murise în chip tragic în 1960, exact după ce-l terminase de proiectat. De pe pod, ne-am desfătat ochii cu o priveliște de basm: îmi amintea de un misterios conac de la țară dintr-unul din romanele mele franțuzești preferate, *Cărarea pierdută* de Alain-Fournier, în care eroul, Augustin Meaulnes, căruia soarta îi aduce în cale, într-un fund de provincie, un castel luminat ca ziua, iese din starea sa de reverie, simțindu-se atras de petrecere, de muzică și dans, de întâmplări oarecum neașteptate. Aici, la Trinity Hall, formațiile își răspândeau efluviile sonore în aerul nopții, peluza care cobora până pe malul râului era împodobită cu luminițe pâlpâitoare, ca și fagul măreț din centru, iar cuplurile dansau deja pe un ring improvizat lângă un copac. În cortul cel mare de la capătul de sus al peluzei, am fost prezentată altor prieteni ai lui Stephen și, împreună, ne-am așezat la coadă să ne luăm porția de șampanie, servită dintr-o fântână, apoi ne-am îndreptat spre bufet și spre feluritele atracții: de la aglomeratul Hall unde, pe o scenă îndepărtată, avea loc un spectacol de cabaret care nu se auzea, până la o elegantă încăpere lambrisată în care un cvartet de coarde încerca să concureze cu o formație jamaicană de tobe aflată pe peluză, și până la un colț din Old Library unde se serveau castane coapte pe jăratic. Însoțitorii noștri s-au împrăștiat, lăsându-ne sus, pe terasa de lângă râu, să urmărim dansatorii care își contorsionau trupurile în

ritmurile hipnotice ale formației jamaicane. „Îmi pare rău, dar nu dansez“, s-a scuzat Stephen. „Nu-i nimic – nu contează“, am mințit eu.

Dansul nu a fost totuși exclus cu desăvârșire, pentru că mai târziu, după ce am mai luat ceva de la bufet și am mai băut niște șampanie, am descoperit o formație de jazz ascunsă într-o pivniță. Încăperea era întunecată, pâlpâiau doar câteva stranii lumini albăstrii. Din instrumentiști nu se vedeau decât butonii și pepții cămășilor, care străluceau, răspândind o lumină mov, iar fetele păreau aproape invizibile. Eram fascinată. Stephen mi-a explicat că luminile pun în evidență elementul fluorescent din detergent, de aceea cămășile bărbaților sunt atât de vizibile, dar, pentru că rochiile noi ale fetelor nu fuseseră „contaminate“ cu Tide sau Daz sau alt detergent, ele nu răspândeau aceeași lumină spectrală. Ne-am legănat ușor încoace și-ncolo, râzând de umbrele noastre mov care dansau pe pereți, până când, spre dezamăgirea noastră, formația și-a strâns instrumentele și a plecat.

În primele ore ale dimineții, celelalte facultăți la care se ținuse Balul din Mai și-au deschis porțile, conform tradiției, pentru toată lumea. La revărsatul zorilor, am mers clătinându-ne pe Trinity Street până la Trinity College, unde, în câteva camere spațioase, iubita unuia din foștii studenți, o minte foarte organizată, pregătea micul dejun, dar eu abia m-am trântit într-un fotoliu că am și adormit. Vreo persoană binevoitoare trebuie să mă fi condus, eu mergând în somn, la pensiunea din Adams Road, unde am dormit într-un pat confortabil până spre prânz.

Programul pentru participanții la Balul din Mai fusese alcătuit cu eficiența unei agenții de turism moderne, doar că era mult mai atrăgător. Pe lângă munca lor de cercetare ca doctoranzi în chimie, prietenii lui Stephen, Nick Hughes și Tom Wesley, erau foarte implicați în redactarea unui ghid al clădirilor postbelice din Cambridge, intitulat *Noua arhitectură din Cambridge*, care urma să fie publicat în 1964. Stephen le împărtășea entuziasmul pentru proiect și îi ajuta pe post de

consultant cu jumătate de normă. Toți trei erau dornici să arate celor interesați obiectul străduinței lor. Cu oricât scepticism ar fi privite astăzi, în anii '60 acele clădiri stârneau entuziasmul, acel entuziasm pozitiv caracteristic perioadei de dezvoltare și extindere de după război, nețiinând cont de vechile construcții, peluze sau copaci care puteau stingheri noul val de șosele, clădiri și amenajări universitare. Conservarea nu era încă o preocupare răspândită, ca astăzi.

Cu ardoarea și zelul unor deschizători de drumuri, ghizii ne-au explicat nouă – musafirelor lor teribil de ignorante – criteriile de selecție ale noilor locuri fie recent terminate, fie în construcție. Printre acestea, Sidgwick Site, după proiectul Hugh Casson, și Churchill College – în memoria lui Sir Winston, a cărui preocupare față de lipsa de condiții pentru oamenii de știință și specialiștii în tehnologii din această țară a dus la întemeierea colegiului în 1958. Am fost duse la noul Harvey Court de la Gonville & Caius College, care i-a lăsat fără grai și pe redactorii de la *Noua arhitectură din Cambridge*. L-au descris în mod promițător drept „un experiment care, în cele din urmă, probabil că își va obliga locatarii să se bucure de stilul de viață pe care-l impune", adăugând în apărarea sa: „...și este cea mai curajoasă încercare a Universității Cambridge de a găsi soluția ideală la problema cazării studenților". Nu aveam cum să știu că, peste vreo doisprezece ani, voi locui la doi pași de acest experiment inedit în ceea ce privește stilul de viață modern. În sfârșit, ca o concesie făcută tradiției, nouă, celor venite în vizită de la universități mai puțin înzestrate, ni s-a permis să aruncăm rapid o privire în King's College Chapel.

După ce am luat prânzul, am făcut cu toții o plimbare cu barca, iar apoi s-a pus problema drumului de întoarcere. „Cred c-ar fi mai bine să iau trenul", i-am sugerat eu șovăielnic lui Stephen, dar el nici n-a vrut să audă. Nevrând să-l jignesc, mi-am ocupat locul în mașina Zephyr de care mi-era atât de groază. Drumul spre casă a fost la fel de terifiant, iar când am ajuns la St Albans am hotărât că, oricât mi-ar fi plăcut Balul din Mai, n-am să-mi mai asum niciodată riscul de-a fi făcută

zob pe șosea. Mama era în grădina din față când am tras la poartă. I-am spus laconic lui Stephen „mulțumesc și la revedere" și, fără să mă uit în urmă, am intrat în casă. Mama a venit după mine și m-a dojenit cu severitate: „Doar n-ai de gând să te desparți de bietul băiat fără să-i oferi o ceașcă de ceai?" a spus, șocată de indiferența mea. Am fost cuprinsă de remușcări, așa că am ieșit în fugă din casă ca să-l mai prind pe Stephen. Era tot acolo, în mașina parcată în fața porții, încercând s-o pornească. Încet, încet, mașina a început să alunece înapoi pe panta dealului, pentru că nu trăsese frâna înainte să pornească motorul. A tras frâna și, vesel, a intrat în curte să bem un ceai, șezând alături de mine la soare, lângă poarta grădinii. În timp ce-i povesteam încântați mamei despre bal, el era atent și fermecător. Am decis că totuși îmi plăcea și puteam să-l iert pentru felul nebunesc de a conduce, cu condiția să nu merg prea des în mașină cu el.

4
Adevăruri tăinuite

Peste câteva săptămâni ne-am pomenit cu un nou membru de familie: părinții mei răspunseseră unei solicitări de cazare pentru adolescenți francezi veniți în vizită, așa că acum aveam în grijă o fată de 16 ani, a cărei bună prietenă, printr-o stranie coincidență, stătea la familia Hawking. Într-o sâmbătă din iunie, la puțin timp după Balul din Mai, Isobel Hawking ne-a invitat, pe mine și pe cele două fete din Franța, să mergem cu ea într-o vizită la Cambridge. Spre ușurarea mea, a condus rezonabil, a conversat de o manieră atât intelectuală, cât și jovială și a adus un picnic minunat – „o gustare rece", îi spunea ea –, pe care l-am luat pe veranda camerei lui Stephen de la parter, din Adams Road. Astfel, familia mea și cu mine am ajuns să avem relații mai apropiate și să ne vedem la intervale regulate

cu familia Hawking, iar când Stephen s-a întors la St Albans în weekend părinții mei l-au invitat la cină. Au fost extrem de ospitalieri și total nederanjați de înfățișarea lui. Stephen arăta din nou ca la Oxford: părul lui lins și drept era mai lung ca oricând, iar sacoul de catifea neagră și papionul roșu deveniseră un fel de uniformă purtată ca să sfideze însuși conformismul reprezentat de părinții mei. Cât despre ei, poate că se consolau la gândul că aceasta era ultima noastră întâlnire, măcar pentru câtva timp, căci urma să plec din nou în Spania.

Într-o dimineață din iulie 1963, foarte devreme, tata m-a dus cu mașina la Gatwick ca să iau avionul rezervat studenților, ce urma să plece la 9:00 și să ajungă la Madrid la ora 13:00. Decolarea a fost însă întârziată din cauza unei reparații la un motor. Nu m-a îngrijorat deloc întârzierea, nici necesitatea reparațiilor, nici faptul că, după decolare, apa – care s-a transformat pe urmă în țurțuri – picura prin tavanul cabinei avionului. Nu m-a tulburat nici priveliștea comandantului și a copilotului bând mulțumiți câte un pahar cu bere atunci când noi, studenții, am fost invitați să aruncăm o privire în carlingă. Bill Lewis, o cunoștință a doctorului nostru de familie, care avea să mă întâmpine în Madrid, a fost mult mai neliniștit. „Credeam că ați făcut un ocol pe la Polul Nord!" a glumit el când am ieșit, în sfârșit, din vamă, la cinci după-amiază. M-a dus acasă să-i cunosc soția, care m-a asigurat că sunt bine-venită la ei în orice seară după ora șase, iar apoi m-a condus la locuința pe care mi-o găsise. Pilar, proprietăreasa, era o celibatară scundă, veselă, cu nasul ascuțit și părul negru; stătea într-un apartament extraordinar de spațios și frumos mobilat dintr-o clădire aflată la doi pași de casa familiei Lewis. Cealaltă chiriașă a lui Pilar, Sylvia, era tot englezoaică și lucra la Ambasada Britanică. Sylvia era nemulțumită că unii prieteni ai lui Pilar veneau în casă la orice oră din zi sau din noapte și, când mi-a vorbit de necazurile ei, m-am grăbit să-i spun despre planul meu de-a părăsi Madridul cu prima ocazie, dar nu înainte să profit de fiecare clipă prețioasă petrecută în capitală și în împrejurimi, pentru a vizita Muzeul Prado și a lua unul din multele autobuze turistice ca

să văd palatul regal de la Aranjuez și Escorialul. M-am dus, bineînțeles, și la Toledo, cetatea medievală cocoțată pe o stâncă deasupra râului Tajo, unde în secolul al XIII-lea evreii, arabii și creștinii colaboraseră cultural în deplină armonie și unde, în secolul al XVII-lea, El Greco pictase unele dintre cele mai frumoase pânze ale sale. Împreună cu un grup de studenți, am fost în pelerinaj la Valea celor Căzuți, el Valle de los Caídos, așa-zisul monument al celor morți de ambele părți în timpul Războiului Civil, dar de fapt închinat doar fasciștilor – și, până la urmă, lui Franco însuși – și construit de prizonierii de război republicani. Am început să-mi dau seama că mulți dintre cerșetorii schilozi de pe străzile Madridului ajunseseră în această stare jalnică din cauza Războiului Civil, dezvăluind astfel o pată urâtă, schizoidă pe obrazul Spaniei. La mijlocul secolului XX, țara mai era încă marcată de tulburătoarele contraste zugrăvite de Goya în tablourile și gravurile lui din secolul al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, pe care le văzusem la Prado.

Când m-am întors în casa lui Pilar, am avut, împreună cu Sylvia, neplăcuta senzație că lucrurile se îndreaptă spre o criză. Noi două refuzaserăm de mai multe ori să ieșim serile cu gazda noastră; acum, în bucătărie zăngăneau cu aceeași regularitate tigăile, iar mesele și orele la care se serveau ajunseseră o chestiune de noroc. Simțindu-mă un pic vinovată că o lăsam pe Sylvia într-o asemenea situație, am încercat totuși să scap, drept care am luat trenul cu aer condiționat spre Granada, loc sigur, unde am decis să stau mai multă vreme la un hostel pentru studenți din toată lumea, care găzduia o lume efervescentă și imprevizibilă, mai ales tineri spanioli care discutau, dintr-o suflare, toate subiectele posibile, de la politică la poezie. Pentru a-mi păstra sănătatea mintală, trebuia uneori să scap de înflăcăratele lor discuții în contradictoriu umblând fără țintă pe străzile Granadei în arșița din miezul zilei și privind copiii de țigani care se jucau în fața căsuțelor întunecoase, sau plimbându-mă prin palatul maur, Alhambra, sau prin Grădinile Generalife, copleșită de pura frumusețe extravagantă a acelor locuri.

Cufundată în visare de parfumul trandafirilor și susurul fântânilor, stăteam singură ore întregi sub arcadele din Curtea Fântânilor din Generalife, privind de-acolo zidurile impunătoare ce ascundeau complicata dantelărie crem din curțile interioare ale Alhambrei. Fascinant în lumina soarelui, orașul se așternea la picioarele mele cu strălucirea-i orbitoare întreruptă doar de înaltele siluete verzi ale chiparoșilor în formă de sticlă alungită și de peticele roz și roșu-intens de bougainvillea, năpădind zidurile albe, lucitoare. Un oraș frumos, dar și crud. Ce alt oraș putea pretinde că și-a omorât cel mai renumit fiu? În Granada, la începutul Războiului Civil, radicala facțiune de dreapta a forțelor franchiste l-a ucis pe cel mai mare poet spaniol al secolului XX, Federico García Lorca, poetul care, prin culoarea, ritmul și viziunea versului său, mă făcuse să cunosc Andaluzia cu mult înainte de a pune piciorul pe pământul ei.

În acele lungi răstimpuri de contemplare solitară într-un decor de o frumusețe dramatică și obsedantă, mă simțeam copleșită de valurile singurătății. Mai demult avusesem momente de cumplită deprimare, dar nu fusesem în stare să identific prea bine cauza. Motivul îmi devenise clar acum și mi se părea destul de firesc: tânjeam să am pe cineva cu care să-mi împărtășesc trăirile. Mai mult, mi-am dat seama că persoana cu care doream să le împărtășesc era Stephen. Din întâlnirile noastre precedente se degajase o promisiune fermă de armonie și compatibilitate. Din cauza bolii de care suferea, orice relație cu el avea să fie cu siguranță dificilă, de scurtă durată și în măsură să-mi frângă inima. Oare puteam să-l ajut să se împlinească și să fie fericit, fie și pentru puțin timp? Mă îndoiam că pot fi la înălțimea unei asemenea misiuni, dar, când m-am destăinuit noilor mei prieteni de diferite naționalități, toți m-au îndemnat să merg mai departe. „Dacă el are nevoie de tine, trebuie s-o faci", mi-au spus.

Pe fondul acestui zbucium sufletesc, puternica tentație a aventurii m-a smuls într-un final din fermecătoarea Granada și m-a urcat într-un autobuz sufocant, urât mirositor, plin de piețari și mărfurile lor – majoritatea încă vii, cârâind și fâlfâind

din aripi –, care a început să se târâie pe dealuri, spre Málaga. Așteptam în stația de autobuz legătura pentru La Línea, ultimul avanpost spaniol înainte de Gibraltar, când s-a apropiat de mine un bărbat: n-aș vrea să mă antrenez ca să devin dansatoare spaniolă? m-a întrebat. Spre surprinderea mea, mi-a spus că am înfățișarea și silueta potrivite. Deși știam foarte bine pe atunci cum să-i resping pe spaniolii insistenți, m-am simțit flatată. În ciuda îndoielilor mele, bărbatul nu părea să aibă intenții ascunse. Nu era libidinos și nici nu încerca să mi se vâre pe sub piele. Mi-a dat o carte de vizită cu adresa școlii lui de dans. Tocmai îi cântăream oferta când a apărut, deplasându-se greoi, autobuzul de La Línea, luându-mă din calea tentației. Câteodată mă încearcă un vag regret când mă gândesc la acel autobuz care a doborât toate recordurile temporale cunoscute în Spania venind la timp, conform orarului. Cine știe care ar fi fost viața mea dacă întârzia două minute?

După La Línea, am trecut granița foarte concretă dintre Spania și Gibraltar, o baricadă făcută din bare verzi de metal, înaltă de vreo șase-șapte metri, cu o poartă la oficiul vamal. Gibraltar, în ciuda stratagemelor ridicole ale colonialismului britanic, era o poartă convenabilă de trecere spre Tanger, singura mea călătorie în Africa, unde voiam să iau contact cu descendenții celor care invadaseră Spania în 711 și rămăseseră aici mai bine de șapte sute de ani – arabii. Îmi plăceau arabii. Se purtau cu mine, o tânără din Anglia care călătorea singură, cu multă politețe; spre deosebire de spanioli, care nu scăpau nici un prilej să hărțuiască o străină, ei nu se arătau lipsiți de respect. Erau oameni demni, mândri de obiectele lor de artă, expuse peste tot în dughenele din Kazbah. Erau amabili și ospitalieri, dornici să afle cum e viața în Europa, așa cum am descoperit bând multe cești cu ceai de mentă dulce și fierbinte, cu care mă îmbiau ori de câte ori cumpăram din prăvăliile lor un articol cât de mic.

Potrivit Sylviei, în absența mea se mai azvârliseră destule cratițe la Madrid. Pilar era din ce în ce mai nemulțumită de beneficiile avute de pe urma chiriașilor săi, căci crezuse, negreșit,

că va avea parte de „bonusuri“ considerabile de un fel sau altul; așa că o dăduse afară pe Sylvia din camera ei, iar acum fata trebuia să stea în a mea. Am decis amândouă că nu e rău, pentru că mai făceam economie. Dar pentru Sylvia nu era o soluție pe termen lung, căci eu urma să plec în scurt timp, iar ea nu putea să rămână în acea casă pe cont propriu. Mă abținusem înadins să le spun soților Lewis adevărul despre cazarea pe care avuseseră amabilitatea să mi-o găsească, întrucât nu voiam să par nerecunoscătoare, dar acum venise timpul să-i înștiințez ce se petrecea în *la casa de Pilar*. Sylvia m-a însoțit la familia Lewis la cocteilul de la ora șase și amândouă le-am povestit despre musafirii dezgustători de sex masculin care se perindau mereu prin apartament – căci Pilar conducea, deși la scară redusă, o casă deocheată și voia să facă rost de tinere englezoaice drăguțe pentru unele din cunoștințele ei, bărbați burtoși, trecuți de prima tinerețe. Le-am povestit cum încercau să pună mâna pe noi când ne întorceam seara acasă, de obicei protejați de *sereno*, paznicul de noapte, care avea cheile de la toate locuințele de pe stradă și apărea cât ai bate din palme să deschidă ușile de la intrare. Noi ne străduiserăm să nu băgăm în seamă mizeriile care se petreceau toată noaptea în celelalte camere din apartament și țăcănitul sinistru scos de clanțele ușilor încuiate ale dormitoarelor.

În ultima mea seară la Madrid, pe când Sylvia și cu mine povesteam toate acestea unui public format din expatriați britanici, doamna Lewis bombănea ceva, stingherită, în timp ce-și bea ginul tonic, iar ceilalți oaspeți zâmbeau amuzați. Imediat a intrat în funcțiune rețeaua de informații locale pentru a-i găsi Sylviei o cameră cât mai repede cu putință. Cei mai mulți dintre musafirii obișnuiți ai soților Lewis lucrau, ca și Sylvia, la Ambasada Britanică, deși ea nu-i întâlnise mai înainte. Erau spirituali, dar modești, făceau o bună reclamă serviciului diplomatic care începuse să fie considerat o carieră promițătoare. M-am întors în Anglia a doua zi, cu un zbor pentru studenți, tristă că lăsam în urmă atâtea experiențe, priveliști, sunete, cunoștințe și intrigi, dar fascinată de multele oportunități cu totul diferite, poate chiar conflictuale, care mă așteptau.

5
Principii ambigue

Toate eforturile mele de a-l găsi pe Stephen după ce am ajuns acasă au fost zadarnice. Mama lui mi-a spus că se dusese înapoi la Cambridge şi nu se simţea deloc bine. Eu mă pregăteam să plec de-acasă ca să încep, la Londra, o nouă etapă din viaţa mea; în următoarele săptămâni din acea toamnă, atrasă în vâltoarea vieţii sociale şi universitare din Westfield în particular, dar şi în cea de la Londra în general, nu m-am mai gândit la nimic altceva. Concerte, spectacole de teatru şi balet, toate erau la-ndemână. Aşa se face că mă aflam în metrou la Londra cu un grup de prieteni când am văzut titlurile din presă care anunţau asasinarea preşedintelui Kennedy.

Cam tot pe atunci, în noiembrie 1963, am primit din nou veşti de la Stephen. Venea la Londra pentru un tratament stomatologic şi mă întreba dacă nu vreau să merg la operă cu el. Era o perspectivă mult mai atrăgătoare decât oricare din ceaiurile dansante ale bobocilor, care, cu toată Beatlemania, se dovedeau evenimente foarte triste, căci băieţii nu se dezlipeau de pereţi până la ultimul dans. Deşi îmi plăcea muzica din fragedă copilărie, nu aveam nici o pregătire în domeniu şi nu fusesem la operă decât o dată – cu şcoala, la o reprezentaţie a *Nunţii lui Figaro* la Sadler's Wells. La singura mea tentativă de-a învăţa un instrument, flautul, renunţasem repede la vârsta de 14 ani, când mi-am fracturat ambele braţe încercând să patinez pe lacul îngheţat din parcul de la Verulamium, situl arheologic al oraşului roman pe care fusese întemeiat St Albans.

Într-o vineri după-amiază din acel noiembrie, m-am întâlnit cu Stephen în Harley Street, unde Russell Cole, unchiul lui australian prin alianţă, îşi avea cabinetul stomatologic. Stephen mergea clătinându-se şi oprindu-se des, de aceea avea nevoie de un taxi pentru distanţe mai mari, oricât de scump ar fi fost. În mod ciudat, cu cât mersul îi devenea mai şovăielnic, cu atât opiniile sale erau mai viguroase şi îndrăzneţe. În drum spre

Muzeul Wallace, pe care voiam să-l vizităm, fiind la scurtă distanță de Harley Street, Stephen a afirmat categoric că el, spre deosebire de mulți alții, nu-l considera pe președintele asasinat un erou demn de acest nume. În opinia lui, modul în care tratase Kennedy criza rachetelor din Cuba nu putea fi caracterizat decât ca nesăbuit: adusese lumea în pragul unui război nuclear și el fusese acela, nu rușii, care amenințase cu o confruntare armată. Mai mult, susținea Stephen, era absurd ca Statele Unite să pretindă că învinseseră, de vreme ce președintele Kennedy acceptase să scoată rachetele din Turcia ca să-l liniștească pe Hrușciov. În ciuda forței cu care își exprima ideile și a mersului dificil, Stephen era neobosit, așa că, de la Muzeul Wallace, ne-am îndreptat spre Regent Street ca să căutăm un restaurant. Tocmai traversam Regent Street când, în mijlocul carosabilului, în timp ce se făcea verde, el s-a împiedicat și a căzut. Cu ajutorul unui trecător, l-am ridicat în picioare și apoi i-am dat brațul să se sprijine. Zguduit, a făcut semn unui taxi care avea să ne ducă la Sadler's Wells.

Opera la care luase Stephen bilete era *Olandezul zburător*. Era magnifică, ne copleșea forța muzicii sale și tragismul legendei pe care se baza. Olandezul blestemat să cutreiere mările pe furtună și vânt până găsea o femeie care să se sacrifice din dragoste pentru el era un personaj sălbatic, hărțuit, care își deplângea soarta cu o voce profundă pe corabia ce se zguduia din toate încheieturile. Senta, fata care se îndrăgostise de el, era pură și inocentă. Ca majoritatea sopranelor wagneriene, avea totuși o greutate care îi permitea să nu se clatine prea tare la cârmă. Simțind că Stephen se identifică practic cu eroul, am început să înțeleg de ce conducea atât de nebunește. Mașina tatălui său era un mijloc de a-și revărsa furia asupra festei pe care i-o jucase soarta. Și el zbura încoace și-ncolo în căutarea salvării – într-un mod cât se poate de îndrăzneț.

După seara aceea, am simțit nevoia să aflu mai multe despre boala lui Stephen. Am făcut câteva incursiuni la Londra ca să-mi caut vechile cunoștințe devenite studenți la medicină și să mă interesez pe la așezămintele de caritate care se ocupau

de pacienți cu boli neurologice. N-am aflat nimic nicăieri. Poate era mai bine să nu știu. Oare soarta lui Stephen era mai crudă decât cea care ne aștepta pe toți? Trăiam sub amenințarea războiului nuclear și nici unul din noi nu se gândea că va împlini 70 de ani.

În zilele liniștite și mohorâte de iarnă dintre Crăciun și Anul Nou, am trecut pe la Stephen acasă, în St Albans. Tocmai pleca la Londra, la operă, cu tatăl și surorile lui. Oricum, a fost atât de încântat să mă vadă, încât i-am acceptat imediat invitația de a-i însoți, pe el și pe tatăl lui, în cursul săptămânii, la o altă operă, *Cavalerul rozelor* de Strauss. În familia lui Stephen opera părea să fie distracția preferată, pe când eu, o nou-venită, încă mă acomodam cu această formă hibridă de artă. Deși exercita o imensă forță emoțională prin combinația de muzică și teatru, dacă îți pierdeai concentrarea fie și preț de o secundă putea să pară ridicolă. În următorul semestru, Stephen părea să aibă acces la o cantitate impresionantă de bilete la operă și venea mereu la Londra, ca să mă ducă la Covent Garden sau la Sadler's Wells. Odată m-am hazardat să-i propun să mergem la un balet, căci baletul era, de la vârsta de patru ani, pasiunea mea, dar sugestia mi-a fost refuzată cu un dispreț care m-a redus la tăcere. Baletul e o pierdere de timp, iar muzica este banală, nu merită s-o asculți, mi-a spus. Intimidată, m-am abținut să-l anunț pe Stephen că primisem, prin asociația studenților, un bilet la *Romeo și Julieta* de Ceaikovski, cu Fonteyn și Nureev. M-am dus cu un grup de fete și am stat pe locuri ieftine, în ultimele rânduri de la balconul amfiteatrului de la Covent Garden, la mare distanță de fotoliile de orchestră în care obișnuia să stea familia Hawking. Spectacolul a fost superb și m-a emoționat profund.

Stephen venea încă deseori la Londra pentru seminarii sau consultații stomatologice, iar eu am început să-i fac tot mai multe vizite la Cambridge sâmbăta sau duminica. Vizitele acelea, deși așteptate cu nerăbdare, se dovedeau adesea dezamăgitoare pentru amândoi. Biletul de tren – zece șilingi dus-întors – făcea o gaură destul de mare în alocația mea de zece lire pe lună, iar

dragostea nu mergea deloc bine. Nu trebuia să ai prea multă imaginație ca să-ți dai seama că, din cauza prognozei sumbre a bolii sale, Stephen nu se putea gândi la o relație serioasă, de lungă durată. O scurtă aventură era, probabil, tot ce putea spera, dar eu – în inocența mea și în mediul puritan de la începutul anilor '60, când teama de o sarcină nedorită reprezenta o constrângere puternică – nu îndrăzneam să-mi imaginez așa ceva. Aceste perspective opuse produceau atâta tensiune între noi, încât mă întorceam adesea la Londra în lacrimi, iar Stephen simțea probabil că prezența mea îi pune sare pe rana din suflet. Își arăta foarte puțin din emoții și refuza să vorbească despre boala lui. De teamă să nu-l jignesc, încercam să-i intuiesc sentimentele fără să-l oblig să și le exprime, statornicind astfel între noi, într-un mod cu totul prostesc, o formă de non-comunicare ce a devenit, în cele din urmă, de nesuportat. L-am reîntâlnit în Harley Street mai târziu în iarna aceea, după ce fusese la doctor. „Cum a fost?" l-am întrebat. El a făcut o grimasă. „Mi-a spus să nu mai vin la el, că n-are ce să-mi facă", mi-a răspuns.

La Westfield, colega mea de cameră, Margaret Smithon, venea cu mine la întrunirile Uniunii Creștine, unde speram să găsesc sprijin moral pentru o situație care devenea din ce în ce mai confuză cu cât mă implicam mai mult. Ca și părinții lui, Stephen nu avea nici un fel de reticențe să se declare ateu, în ciuda educației metodiste primite de la bunicii săi din Yorkshire. Era de înțeles că, în calitate de cosmolog care cercetează legile universului, nu putea îngădui să-i fie încurcate calculele de credința mărturisită în existența unui Dumnezeu creator, indiferent de confuzia pe care boala putea s-o producă în mintea lui. În ce mă privește, mă bucuram foarte mult că scăpasem de corvoada mersului duminical la biserică, dar nu voiam să renunț cu totul la credință. Chiar și pe atunci, probabil sub influența mamei, eram convinsă că trebuie să existe mai multe lucruri în cer și pe pământ decât spunea filozofia rece și impersonală a lui Stephen. Cu toate că în acea perioadă eram complet vrăjită de el ca om, de ochii albaștri-cenușii și de

zâmbetul său larg, cu gropițe în obraji, m-am opus ateismului. Știam instinctiv că nu mă puteam lăsa în voia unei asemenea influențe negatoare, care nu oferea nici consolare, nici pace sufletească și nici speranță pentru condiția umană. Ateismul putea să ne distrugă pe amândoi. Aveam nevoie să mă agăț de orice rază de speranță posibilă și să am destulă credință pentru amândoi dacă ne era dat să apară ceva bun în situația noastră nefericită.

Nu venea prea multă lume la întrunirile de la colegiul Uniunii Creștine și în curând avea să vină și mai puțină. Tema de discuție a semestrului era natura grației divine, dar s-a aflat repede că toți conducătorii grupului, printre care și tânărul capelan, căruia îi spuneam, lipsiți de respect, Revd. P. Souper*, erau ferm convinși că doar cei botezați, împărtășiți, creștini practicanți puteau să obțină grația divină, mântuirea sau cum o numeau ei, și doar aceștia aveau dreptul să intre în Împărăția Cerurilor. Margaret și cu mine am fost atât de indignate, încât am părăsit sala, întocmind, furioase, liste cu toți cei dragi – oameni cumsecade, prieteni și cunoștințe – care nu întruneau toate criteriile lor; și am avut lungi discuții pe această temă, discuții pe care le-am continuat în vacanță, când m-am dus la Margaret și familia ei în Yorkshire.

Studenții la limbi străine de astăzi obișnuiesc să-și petreacă un an întreg în străinătate. În anii '60 era un lux să stai chiar și trei luni într-o țară unde se vorbea limba pe care voiai s-o înveți. Noi, studenții de la Westfield, plecam cu trenul sau vaporul la sfârșitul lui aprilie ca să ne petrecem vara la Valencia, urmând un curs la universitate, stabilit dinainte. Când am ajuns acolo, am aflat că nu exista un astfel de curs și tot ce putea să ne ofere universitatea erau câteva ore în spaniolă despre Shakespeare. Singura noastră obligație era să strângem foile de prezență la sfârșitul semestrului, fie că participaserăm la cursuri sau nu. Ne-am dus la o singură oră, în care *Macbeth* se trans-

---

* P. Souper se pronunță asemănător cu *pea soup*, supă de mazăre (engl.). (*N.t.*)

forma într-o parodie, și am hotărât că ne era de ajuns. Îl studiasem destul pe Shakespeare la școală și nu suportam gândul de a mai lua o doză în spaniolă. Colegii mei au fost de acord, așa că ne-am dus la plajă în loc de curs.

Peste numai două săptămâni, colegii mei continuau să se ducă la plajă, în timp ce eu eram obligată să stau acasă, închisă în camera mea de la etajul șapte, cu o migrenă îngrozitoare; am crezut la început că făcusem insolație, dar s-a dovedit a fi un caz grav de varicelă. Mă simțeam foarte rău oricum. Mi-era cumplit de dor de Stephen: comunicarea prin telefon era exclusă pe atunci, iar el nu-mi răspundea la scrisori, deși îi trimisesem mai multe. Singura mea consolare erau prietenii de la Westfield, ale căror vizite îmi aduceau vești din lumea exterioară, și proprietăreasa mea, Doña Pilar de Ubeda, împreună cu fiica ei între două vârste, Maribel, care erau bunătatea întruchipată. Când am început să prind puteri, mă duceam în bucătărie, unde Doña Pilar îmi dădea lecții de bucătărie spaniolă, ceva mult mai util decât studiul lui Shakespeare în spaniolă. M-a învățat cum să cojesc o portocală și s-o tai în sferturi fără să fac mizerie, cum să prepar *gazpacho* și *paella* și m-a luat cu ea la cumpărături. Din fericire, cu fața mea pătată și în prezența unei matroane atât de impunătoare, eram ferită de avansurile bărbaților care se plimbau alene pe stradă. Întoarsă în apartament, mă așezam în sufragerie și ascultam *ad nauseam* cele două discuri pe care mi le cumpărasem – Simfonia a șaptea de Beethoven și fragmente din *Tristan și Isolda* de Wagner. Ultima îmi provoca o suferință insuportabilă. În sfârșit, a sosit și clipa mult așteptată. Plecând cu trenul la Barcelona, parcurgeam prima etapă a călătoriei spre casă și mă bucuram să părăsesc Valencia: în ciuda portocalelor suculente, a parfumului omniprezent răspândit de livezile de citrice, îmi lăsase gustul respingător (de constantă hărțuire sexuală și de amărăciune) al unui regim represiv care nu se gândea decât să-i azvârle în toiul nopții pe studenți în pușcărie și să rupă paginile deranjante din exemplarele ziarului *Times* venite în țară.

Părinții mei l-au adus și pe Stephen să mă întâmpine, iar clipa regăsirii a fost fericită, dar scurtă. Mi-am dat seama curând că se schimbase în absența mea: boala lui nu progresase vizibil, în afară de faptul că acum obișnuia să meargă sprijinindu-se într-un baston, dar personalitatea îi era umbrită de o depresie profundă. Ea se manifesta printr-un cinism sumbru și crud, stârnit și ajutat de multele ore în care asculta Wagner cu volumul la maximum. Era încă mai laconic și mai necomunicativ, părând atât de cufundat în gândurile sale, încât, atunci când, de pildă, s-a oferit să mă învețe să joc crichet pe peluza de la Trinity College, a părut să uite că eram acolo. Aruncând bastonul, de care nu se mai despărțea în ultimul timp, mi-a dat instrucțiuni scurte când țințeam cu mingea spre primul cerc, ratându-l. Apoi și-a luat ciocanul și, ducându-mi mingea de jur împrejurul întregului teren, a ajuns la ultimul țăruș înainte ca eu să joc a doua oară. Am rămas cu gura căscată, amuzată și totodată tulburată. Făcuse un adevărat *tour de force*, în care abia se ostenise să-și ascundă ostilitatea și frustrarea, de parcă ar fi vrut să mă descurajeze să mă mai văd cu el. Era prea târziu. Eram deja atât de legată de el, încât nu mai era cale de scăpare.

A fost dureros, dar poate și benefic că urma să ne despărțim din nou în curând: Stephen se pregătea să plece în Germania cu sora lui Philippa, într-un pelerinaj la sanctuarul lui Wagner, Festspielhaus din Bayreuth, având bilete pentru întreaga tetralogie. De acolo urmau să meargă cu trenul dincolo de Cortina de Fier, la Praga. În acest timp, eu trebuia să-mi însoțesc tatăl la o conferință guvernamentală internațională ce se ținea la Dijon, unde aveam să stau la o familie din oraș, un cuplu în vârstă cu o fată foarte sofisticată de 25 de ani, care avea serviciu și un iubit. Totuși nu riscam să mă plictisesc, pentru că acea conferință a tatei, după o zi sau două de prelegeri și ședințe de lucru, era urmată de distracții la care eram invitata de onoare. Deoarece ne aflam în Burgundia, aproape totul se învârtea în jurul podgoriilor, al renumitului *Clos* al regiunii. Așa a început o altă etapă a educației mele, una foarte plăcută – cultivarea însușirilor cerului gurii, în cadrul căreia mi s-au prezentat denumiri și buchete celebre de vinuri: Burgundia, Nuits-Saint-

Georges, Côtes de Beaume, Clos de Vougeot. Sloganul folosit pentru reclama la Nuits-Saint-Georges mi-a stârnit, în inocența mea, curiozitatea: cumpărătorii erau ademeniți cu aroma bogată și catifelată a vinului, spunându-li-se că seamănă cu *la nuit des noces, douce et caressante**...

De la Dijon ne-am dus cu mașina la aeroportul din Geneva ca s-o luăm pe mama, iar apoi am petrecut două zile în locul nostru preferat, în Bernese Oberland, la Hohfluh, un cătun din pasul Brenner, cu vedere asupra văii râului Aar la Meiringen, unde ne-am bucurat de cel mai încântător peisaj cu putință. Înainte să părăsim Elveția și să intrăm în Italia, tata ne-a dus la Lucerna, orașul medieval de pe malul lacului cu același nume, și ne-a arătat secvența de picturi intitulate *Dansul Morții* de sub acoperișul unuia din podurile de lemn peste râu. Ne-a atras atenția asupra siluetei înveșmântate în alb a Morții, alegându-și victima și strângând-o într-o îmbrățișare fatală, apoi învârtind-o din ce în ce mai repede până își dădea sufletul.

Italia s-a dovedit fermecătoare, o sărbătoare a spiritului și simțurilor. Arta, istoria, muzica, lumina și culoarea ne-au întâmpinat și urmat oriunde ne duceam – la Como, Florența, San Gimignano, Pisa, Siena, Verona, Padova –, într-o vertiginoasă etalare de exuberanță florală. La Florența, într-o seară, după o zi petrecută în preajma operelor lui Michelangelo, Botticelli, Bellini și Leonardo da Vinci, mama și cu mine stăteam la fereastra camerei noastre de hotel, uitându-ne peste Arno spre Palatul Pitti, unde urma să mergem la un concert. Atunci, într-o clipă de sinceritate, mama mi-a dezvăluit motivul pentru care se măritase cu tata la începutul războiului. Dacă ar fi fost rănit, mi-a spus, voia să poată avea grijă de el. A fost o remarcă profetică, pentru că, la doar câteva zile după aceea, când am ajuns la hotelul nostru din Veneția, Albergo della Salute, pe un canal mai retras, aflat în spatele bisericii cu același nume, patronul mi-a dat o carte poștală. Era o vedere de la Stephen, cu imaginea castelului din Salzburg.

* Noaptea nunții, blândă și mângâietoare (fr.). (*N.t.*)

Mi-a venit să sar într-un picior de bucurie. Oare și Stephen se gândise la mine așa cum mă gândisem eu la el? Îmi dădea motive să sper că abia aștepta să mă vadă la sfârșitul verii. Ilustrata era plină de vești, ceea ce nu-i stătea în obicei. Sosise în Salzburg la sfârșitul festivalului, care se deosebea de cel din Bayreuth ca pământul de cer. Cehoslovacia fusese minunată și surprinzător de ieftină, o bună reclamă pentru comunism. Nu-mi pomenea cât de rău căzuse într-un tren din Germania, necaz care-l lăsase fără dinții din față și care urma să-l coste multe ore de suferință în scaunul de dentist al unchiului său din Harley Street. În lumina poveștii de iubire, fie și de la distanță, Veneția, canalele ei, laguna, palatele, bisericile, galeriile și insulele au devenit și mai scânteietoare. Dar, nerăbdătoare să deschid un nou posibil capitol în viața mea, nu mi-a părut rău să le las în urmă și să mă întorc în Elveția. De la Basel urma să luăm avionul cu mașina transportată în cală, o extravaganță justificată după multele mii de kilometri pe care le făcuse tata de unul singur, de-a lungul și de-a latul continentului, în decursul anilor.

Stephen s-a bucurat să mă vadă când m-am întors. Intuitiv, înțelegeam că începuse să vadă relația noastră în altă lumină și poate hotărâse că nu era totul pierdut, că viitorul nu trebuia să fie atât de sumbru pe cât îl zugrăviseră cele mai rele temeri ale lui. Întorși la Cambridge, într-o seară întunecată și ploioasă de octombrie, mi-a șoptit șovăielnic o cerere în căsătorie. Acel moment ne-a transformat viețile și mi-a spulberat orice aspirație la o carieră în serviciul diplomatic.

6
Familii

Odată ce am luat decizia cea mare, tot restul a început să se aranjeze dacă nu de la sine, măcar cu voință și efort. Am trecut prin anul următor într-o stare euforică. Orice îndoieli

ar fi avut familia și prietenii mei în privința stării de sănătate a lui Stephen, n-au scos o vorbă despre asta, singurele lor comentarii referindu-se la excentricitatea familiei lui.

Asemenea remarci nu mă deranjau prea mult, pentru că mie îmi plăceau membrii familiei Hawking, ale căror excentricități le priveam cu o fascinație respectuoasă. Mă făceau să mă simt bine-venită printre ei, tratându-mă deja ca pe cineva din familie. Poate că făceau economii la cele materiale, preferând obiectele vechi și trainice celor moderne; cu siguranță făceau compromisuri în privința încălzirii, în așa măsură încât persoanelor care se plângeau de frig li se spunea fără menajamente să urmeze exemplul lui Frank Hawking și să mai pună pe ele o haină, de exemplu un halat, chiar și în timpul zilei. Mai mult, după cum descoperisem recent, erau zone în casă despre care puteai spune, cu indulgență, că sunt demne de milă. Dar nimic din toate acestea nu era nou pentru mine. Pur și simplu îmi arăta că locatarii își stabiliseră alte priorități, nu prea diferite de cele cu care eram obișnuită. Și părinții mei făcuseră economie ani de-a rândul. Nu eram bogați și trebuia adesea să ne restrângem, pentru că mare parte din venitul tatei se ducea pe educația noastră și pe acele minunate vacanțe de vară. Nu aveam încălzire centrală în casă, așa că eram obișnuită să stau lângă foc, cu fața și degetele de la picioare bine încălzite în timp ce în ceafă simțeam un curent rece ca gheața. Noaptea, în pat, îmi puneam picioarele amorțite de frig pe sticla cu apă caldă, știind foarte bine că prețul acestei senzații plăcute vor fi niște degerături a doua zi, când niște frumoase flori de gheață aveau să acopere geamurile. Locuința noastră arăta mai bine decât a familiei Hawking numai pentru că era mai mică și tata renunțase la orice ambiție de meșter – și hotărâse că, pe termen lung, este mai ieftin să angajeze profesioniști pentru asemenea treburi ce nu i se potriveau.

Rareori se întâmpla ca membrii familiei Hawking să confirme în prezența mea zvonurile despre obiceiul lor de-a aduce cărți la masă. Orele de masă erau ocazii sociale, prezidate cu mult calm de mama lui Stephen, care dovedea o remarcabilă

stăpânire de sine ori de câte ori soțul ei își ieșea din fire, ceea ce se întâmpla adesea. Deși dur și dificil, Frank Hawking nu era om rău. Izbucnirile sale se legau de obicei de obiecte, cum ar fi un cuțit care nu taie, un pahar vărsat sau o furculiță scăpată pe jos, niciodată de cei din familie. De fapt, când era vorba de micul Edward, care făcea mofturi mai ales la ora când trebuia să meargă la culcare, era un model de răbdare și stăpânire de sine. Cât despre Stephen, care nu mai făcea obiectul acceselor de furie ale tatălui, cu firea sa potolită, mai filozofică, promitea o viață mai liniștită.

Discuțiile din timpul mesei erau, în mod previzibil, intelectuale, abordând subiecte de la politică la problemele internaționale. Cum Philippa studia la Oxford chineza, revoluția culturală era o temă frecventă. Eu știam puține despre istoria sau politica din Orient și credeam că e mai bine să tac decât să-mi trădez ignoranța. Spania și Franța păreau țări foarte mici și lipsite de strălucire în comparație cu Orientul, și nimeni nu manifesta vreun interes pentru ele sau cultura lor. Membrii familiei Hawking știau oricum totul despre Franța, fiindcă Isobel avea acolo rude. Știau tot ce trebuia știut și despre Spania, deoarece ea și copiii stătuseră trei luni în apropiere de casa lui Robert Graves din Deià, Mallorca, în iarna lui 1950, când Frank era plecat în Africa împreună cu o echipă de studiu al bolilor tropicale. Beryl Graves era prietenă cu Isobel din vremea studenției la Oxford, iar Robert Graves era idolul întregii familii.

După ce se termina cina și se strângea totul de pe masă, noi, generația tânără, ne așezam să jucăm câte un joc. Pasionat de jocuri din fragedă copilărie, Stephen, împreună cu bunul său prieten John McClenahan, născocise un complicat joc dinastic, cu arbori genealogici, mici proprietari de pământuri, moșii întinse, dioceze, taxe de moștenire. Din păcate, acest joc nu se păstrase, așa că trebuia să jucăm Cluedo sau Scrabble și uneori mah-jong, jocul chinezesc renumit prin dificultatea sa, cu piese de fildeș delicat sculptate. Nu numai că fusesem martora priceperii lui Stephen la crichet, dar am fost tratată

la fel și când s-a oferit să mă învețe șah. Totuși, când a venit vorba de Scrabble nu am avut nevoie de un mentor, căci eram sigură că mă pricep binișor la jocuri cu cuvinte, o artă pe care o învățasem de mică, pe când stăteam în nordul Londrei la strămătușa mea Effie cea inventivă și locvace.

Dacă nu eram destui ca să jucăm ceva, Stephen și cu mine ne așezam lângă foc după cină, iar mama lui ne povestea episoade din istoria familiei. Îmi plăcea s-o ascult și o consideram un model în viață. Absolventă a Universității Oxford, înainte de căsătorie inspector fiscal, era inteligentă și spirituală, și cu totul devotată familiei sale, părând să nu aibă ambiții pentru ea însăși. Pe atunci preda istoria la un pension de fete din St Albans, unde considerabilele ei daruri intelectuale erau cu siguranță subapreciate. Cu o detașare amuzată, și-a asumat sarcina de a-mi vorbi despre trecutul ei și al familiei Hawking. Se născuse, ca al doilea din șapte copii, la Glasgow, unde tatăl ei, fiul unui fabricant de boilere, era medic. Deși familia se mutase la Plymouth când ea era încă mică, își amintea foarte bine casa austeră din Glasgow a bunicului, unde rugăciunea de familie din salon, la care participau toți servitorii, constituia singura distracție. Pretindea că din partea mamei se trage din John Law din Lauriston, care, după ce falimentase Franța în secolul al XVII-lea, fugise în Louisiana. Din povestea ei au ieșit la iveală diverse dușmănii de altădată din familie, majoritatea legate de bani, căci se pare că radierea unui eretic din testamentul cuiva era considerată un mijloc absolut acceptabil de a-ți exprima o profundă și puritană dezaprobare.

Familia lui Stephen se trăgea dintr-un neam de fermieri cu frica lui Dumnezeu din Yorkshire. Pretențiile lor sociale proveneau de la un strămoș de la începutul secolului al XIX-lea, care fusese administratorul domeniului ducelui de Devonshire. Ca dovadă a poziției sale înalte în societate, își construise o casă mare în Boroughbridge, în Yorkshire, pe care o numise Chatsworth. Pe atunci, norocul familiei era schimbător, consecința fiind că, în secolul XX, afacerile riscante din agricultură l-au dus la ruină pe bunicul lui Stephen, iar bunicii sale i-a

rămas sarcina de a-și salva familia cu cinci copii – patru băieți și o fată – de la sărăcie. A făcut-o deschizând o școală în casa ei. Succesul i-a fost pe măsura tăriei de caracter, se povestește. Banii, averea erau elemente importante în poveștile lui Isobel, ca și tendința ei puternică de a-i judeca pe alții după inteligență mai degrabă decât după integritate sau bunătate. Farmecul era considerat un mare defect al caracterului cuiva, iar nefericiții care-l posedau erau priviți cu profundă neîncredere.

Întrucât mama lui avea șase frați și surori, iar tatăl său patru, Stephen avea, evident, legiuni de veri primari și o întreagă armată de veri de gradul al doilea. Părinții mei, în schimb, fuseseră amândoi singuri la părinți, așa că nu aveam veri primari, ci doar câțiva veri de gradul al doilea, unul în Australia și restul în Norfolk, la țară. De aceea a fost un șoc pentru mine să întâlnesc atâția oameni care aveau nu numai legături strânse de rudenie, dar și trăsături foarte asemănătoare. Cei din partea mamei lui Stephen se caracterizau prin pomeții înalți, ochii albaștri apropiați și părul șaten ondulat, pe când rudele tatălui său aveau toate fața alungită, cu maxilarul proeminent. Numai fratele meu aducea puțin cu mine, în timp ce în familia aceasta erau pe puțin treizeci și trei de veri arătând asemănător în funcție de partea familiei din care proveneau, toți fiind strâns înrudiți cu Stephen.

Cu toate că unii trăiau în străinătate și divorțul fusese la modă în rândul lor, i-am întâlnit pe mulți în succesiunea de petreceri familiale din acea iarnă. Au fost deschiși și prietenoși cu mine, iar eu am început să înțeleg ce mult contează să ai o familie mare. Sentimentul unei familii extinse, nou pentru mine, mă înviora. Prin comparație, propriul meu cerc de rude, părinții, un frate, o bunică și două strămătuși, părea un pic cam restrâns.

Exista totuși un membru al familiei Hawking căruia îi lipsea siguranța de sine a celorlalți. Auzind de logodna noastră, mătușa lui Stephen, Muriel, a spus că „trebuise să vină tocmai din Yorkshire ca să vadă cu ce fel de fată se însoară Stephen". Fiind cea mai timidă din familie, rămăsese acasă să aibă grijă

de părinții ei bătrâni, în ciuda talentului la muzică. Acum de peste șaizeci de ani, purta urmele tristeții pe fața obosită și în ochii căprui, mari și blânzi. Le era devotată fratelui ei Frank și fiului său mai mare, și admira cu respect darurile intelectuale ale familiei, deși ea însăși nu le avea. Modul ei nepretențios de a vorbi era adesea ignorat de ceilalți membri ai familiei, deși Stephen o trata întotdeauna cu o îngăduință binevoitoare. Stăteam adesea și pălăvrăgeam cu mătușica Muriel, așa cum mă refugiam câteodată în podul bunicuței Walker, ca să fiu cât mai departe de atmosfera de competiție intelectuală din sufragerie.

Stephen putea fi foarte critic la adresa oamenilor care nu-i erau rude apropiate. După ce și-a recâștigat încrederea în sine, era încântat să-și etaleze cunoștințele dobândite la Oxford în orice conversație, șocând înadins cu afirmațiile sale provocatoare. Părerea lui despre catedrala Norwich, anume că era o clădire foarte obișnuită, a deranjat-o mult pe bunica mea cea manierată atunci când l-a găzduit la ea într-un weekend. Pe prietenii mei îi considera victime ușoare și nu avea nici o reținere să monopolizeze conversația la petreceri, emițând opinii contrare și adesea dominând scena cu argumente insistente, pe un ton ridicat.

Pe mine încerca să mă convingă că florile artificiale sunt preferabile celor naturale în toate privințele și că Brahms, compozitorul meu preferat, este de mâna a doua, pentru că orchestrația lui e slabă. Rahmaninov era numai bun de aruncat la coșul de gunoi al muzicii, iar Ceaikovski era în primul rând un compozitor de muzică de balet. Cunoștințele mele despre compozitori erau pe atunci în fază embrionară: nu știam decât că muzica lui Rahmaninov și a lui Ceaikovski aveau puterea de a mă emoționa profund și nu știam nimic despre orchestrația lui Brahms. Abia mai târziu am aflat, amuzându-mă, că deși Wagner l-a disprețuit pe Brahms, sentimentul era reciproc.

Cu toate că îl admiram pe Stephen pentru refuzul de-a se lăsa atras în conversații pe subiecte minore, îmi dădeam seama cu iritare că aroganța lui nu era de bun-gust și că mă punea în situația să-mi pierd dacă nu rudele, măcar prietenii. A existat

o etapă în care chiar m-am temut că îmi periclitează șansele de-a avea o activitate academică în viitor. Eram fericită să renunț de dragul lui la speranțele mele, abia înmugurite, privind o carieră în Ministerul de Externe, dar nu acceptam să-mi distrugă orice perspectivă de a face muncă de cercetare. Când m-am dus cu el să-l cunoască pe îndrumătorul meu, Alan Deyermond, care mă încuraja pe atunci să fac un doctorat în literatura medievală, Stephen s-a întrecut pe sine însuși. Descriind cercuri cu paharul de sherry în mână, de parcă ideea era atât de evidentă că numai un nebun îl putea contrazice, a fost încântat de ocazia de a-i spune lui Alan Deyermond și tuturor contemporanilor că studiul literaturii medievale era o ocupație la fel de utilă ca examinarea pietricelelor de pe plajă. Din fericire, fiind și el absolvent de Oxford, Alan Deyermond a ridicat cu plăcere mănușa aruncată de Stephen și s-a dovedit cel puțin la fel de bun ca el. Disputa a fost neconcludentă și părțile s-au despărțit în cei mai buni termeni cu putință. Când am protestat în mașină, pe drumul spre casă, Stephen a dat din umeri. „Nu e nimic personal, nu trebuie s-o iei așa“, mi-a spus.

Convingerea lui Stephen că argumentele intelectuale nu trebuie considerate niciodată o chestiune personală s-a verificat în același an. Profesorul Fred Hoyle, care-i respinsese cererea de studii postuniversitare, tocmai deschidea pe atunci, cu mult succes, drumul popularizării științei prin televiziune. Devenise o figură foarte cunoscută, iar reușita îi dădea posibilitatea să facă presiuni asupra guvernului pentru a i se înființa propriul Institut de Astronomie la Cambridge. Se știa că dacă nu i se va da curs solicitării sale, profesorul Hoyle – ca mulți alți oameni de știință britanici – va îngroșa rândurile emigranților din Statele Unite. Avea influență și succes la public, și teoriile sale recente erau urmărite atent de presă, mai ales cele elaborate împreună cu asistentul său indian, Jayant Narlikar, al cărui birou era alături de al lui Stephen la vechiul Laborator Cavendish din Cambridge.

Înainte de a fi publicată, ultima lucrare a lui Hoyle, care explica noi aspecte ale teoriei universului staționar dezvoltate

de el împreună cu Hermann Bondi și Thomas Gold, a fost prezentată unei distinse adunări de oameni de știință la Royal Society. Apoi s-a trecut la discuții, care în asemenea ocazii sunt de obicei pline de deferență. Stephen era și el acolo și a cerut cuvântul. În cele din urmă, președintele a observat mâna ridicată. El, un foarte tânăr cercetător, care n-avea pe atunci lucrări științifice la activ, s-a străduit să se ridice în picioare și a început să-i spună lui Hoyle, studenților săi și celorlalți prezenți acolo că toate calculele din expunere sunt greșite. Publicul a rămas înmărmurit, iar Hoyle a fost iritat de această dovadă de obrăznicie. „De unde știi?" a întrebat, convins că argumentele prin care Stephen putea să-i conteste noul studiu erau ușor de combătut. Nu se aștepta la răspunsul lui: „Le-am refăcut..." – și a adăugat: „în minte". Rezultatul a fost că Stephen a început să fie remarcat în cercurile științifice și astfel și-a găsit subiectul tezei de doctorat: proprietățile universurilor în expansiune. Totuși, relațiile dintre el și Hoyle au încetat după acel incident.

În pofida disputelor – științifice, impersonale sau de altă natură –, tot ce am făcut Stephen și cu mine în cursul acelui an universitar a contribuit la realizarea scopului comun, apropiata noastră căsătorie, pentru care s-a stabilit o dată în iulie 1965. Deoarece nu era deloc sigur că mi se va permite să stau în Westfield ca studentă căsătorită, cel mai important lucru era să obțin consimțământul autorităților din facultate. Altminteri, probabil că nunta s-ar fi amânat cu încă un an, căci amândoi știam că promisiunea pe care o făcuserăm tatălui meu la logodnă – că voi urma cursurile facultății până la absolvire – trebuia luată în serios. Cum un an însemna mult timp într-o boală ca a lui Stephen, așa cum îmi amintea cu insistență tatăl lui, nu exista nici o garanție că va rămâne în viață până la sfârșitul perioadei. Trebuia să am în minte acest adevăr neplăcut ori de câte ori priveam spre viitor. Depindea numai de mine să-i conving pe profesorul John Varey, decanul facultății, și pe doamna Matthews, rectorul, că situația era urgentă. Când am încercat să atac problema, profesorul Varey mi-a spus că situația

e cât se poate de neobișnuită, dar că, dacă doamna rector îmi dădea binecuvântarea, el nu se va opune.

Cum prima – și ultima – mea întrevedere cu doamna Matthews fusese la interviul din 1962, nu speram într-un rezultat favorabil. La ora fixată de secretară, șase seara, spre sfârșitul semestrului de toamnă al anului 1964, am bătut cu o mână tremurândă la ușa casei în stil Regency din zona administrativă a facultății. Doamna Matthews mi-a simțit, evident, nervozitatea de când am intrat. M-a poftit să iau loc. Ținea o țigară într-o mână și un pahar cu sherry în cealaltă. „Care-i problema?" a început ea, încruntându-se și uitându-se drept în ochii mei, îngrijorată, „hai, nu te speria, n-o să te mănânc". Am tras aer adânc în piept și i-am vorbit cât am putut de bine despre relația mea cu Stephen, boala lui, pronosticul ei și planurile pe care ni le-am făcut pentru timpul care ne mai rămânea, oricât de scurt sau lung ar fi. După ce mi-a ascultat povestea până la capăt, fără să mă întrerupă, a trecut direct la subiect: „Firește, dacă te măriți, va trebui să locuiești undeva în afara colegiului, înțelegi asta, nu?" Am reușit să dau din cap încrezătoare, pentru că-mi făcusem temele în această privință. „Da, știu", i-am răspuns. „Am aflat că este o cameră liberă într-o casă din Platt's Lane." „Păi atunci e grozav", a spus doamna Matthews, uitându-se țintă la tăciunii din șemineu. „Mergi înainte și profită din plin de șansa pe care o ai." A făcut o pauză, apoi și-a schimbat tonul cu unul distrat, care n-o caracteriza, și mi-a mărturisit că fusese și ea într-o situație asemănătoare. Soțul ei avusese un handicap grav. Își dădea prea bine seama cât de important e să faci lucrul în care crezi. De asemenea, era de acord cu tatăl meu că trebuie să-mi termin facultatea. Mi-a promis să mă ajute cu orice îi stătea în putință – acum, transmițându-i consimțământul ei profesorului Varey.

Tot ce-mi rămânea de făcut era să-mi aranjez cazarea în Platt's Lane, lucru ușor. Doamna Dunham, proprietăreasa, a fost imediat de acord să-mi dea camera din pod, de la etajul al treilea, și atât ea, cât și soțul ei s-au dovedit oameni ospitalieri și răbdători. Stephen găsise un mod de a mă suna, plătind

costul unei convorbiri locale, prin intermediul tuturor centralelor telefonice dintre Cambridge și Londra: asta însemna că puteam sta de vorbă cât voiam în fiecare seară. În afară de plăcerea nebună de a comunica zilnic și de a ne spune vorbe de iubire, aveam o mulțime de discutat despre planurile noastre de viitor. Boala lui devenise un element minor, ușor sâcâitor, de fundal, pe când vorbeam despre perspectivele noastre de a ne angaja, de a găsi o casă, despre pregătirile de nuntă și despre prima noastră călătorie în Statele Unite, la școala de vară de la Universitatea Cornell, în nordul statului New York, care trebuia să înceapă la doar zece zile după căsătorie.

7
Cu bună-credință

Acum, după ce-mi rezolvasem dintr-odată problemele urgente, trăgeam nădejde că în ultimul an de facultate îmi voi termina, la Londra, lucrarea de diplomă făcând în fiecare săptămână naveta la Cambridge, mai ales că studiile sociologice sugerau că studenții căsătoriți aveau sistematic rezultate mai bune decât cei necăsătoriți (și frustrați). Tatăl meu continua, generos, să mă ajute să-mi plătesc trenul, dar responsabilitatea de a găsi o slujbă și un venit din care să ne întreținem amândoi îi revenea lui Stephen. Cât despre el, își lua acum în serios munca de cercetare, dându-și seama că va trebui să prezinte o lucrare bine documentată, dacă nu și publicată, care să-i dea posibilitatea de a deveni *fellow researcher**. În acest scop, a început să-și dezvolte ideile care provocaseră atâta agitație la conferința lui Hoyle de la Royal Society. În compensație pentru eforturile sale, munca aceasta îi făcea o reală plăcere.

---

* Poziție în sistemul universitar britanic obținută de obicei după doctorat, primul grad într-o carieră de cercetător. (*N.t.*)

Prin urmare, simțea mai mult decât bucuria înfrigurată a unui tânăr logodnic care își așteaptă iubita când m-a întâmpinat, într-o dimineață rece din februarie 1965, în apartamentul său, aflat acum, pentru comoditate, în corpul principal al Trinity Hall: de fapt, se aștepta să-mi folosesc talentele de secretară bătându-i la mașină cererea pentru acea poziție. Expresia disperată și îngrozită care i s-a așternut pe față când m-a văzut intrând în cameră cu paltonul umflat deasupra brațului stâng pus în ghips mi-a spulberat orice speranță de compasiune din partea lui. Era tot ce-mi doream, fiindcă împrejurările în care îmi fracturasem brațul fuseseră prea jenante ca să i le mărturisesc la telefon.

Adevărul era că petrecerile de la Westfield se însuflețiseră simțitor odată cu sosirea, anul trecut, a băieților în facultate și alegerea unui comitet studențesc pentru divertisment mai dinamic. Aveam acum formații ca lumea, care cântau muzica anilor '60, melodiile grupului Beatles și twist. Îmi plăcea la nebunie twistul, iar la o petrecere mă lăsasem în voia unui dans agitat cu prietenul altei fete. Podeaua era prea lustruită, tocurile mi-au patinat pe suprafața alunecoasă și am căzut cu toată greutatea pe mâna stângă întinsă. Durerea fulgerătoare mi-a prevestit o altă încheietură ruptă, pe lângă cea de altădată, de la patinaj.

Încă suferindă, nu mi-am dat seama imediat de motivul groazei întipărite pe fața lui Stephen până nu a făcut semn spre mașina de scris împrumutată și topul neatins de hârtie albă de pe masă. Întristat, mi-a spus cât sperase că-i voi bate la mașină cererea pentru poziția de cercetător la Colegiul Gonville & Caius, care trebuia depusă până la începutul săptămânii următoare. Simțindu-mă vinovată că dansasem twist, am început să bat la mașină cu mâna dreaptă, cea sănătoasă. Treaba asta mi-a ocupat tot weekendul.

Să stau toată noaptea în apartamentul lui Stephen era de neconceput. Îmi spusese că în mai multe ocazii ochii de șoim ai lui Sam, ursuzul paznic și apărător al moralei de pe scara Q a căminului, observaseră o eșarfă sau o jachetă de-a mea lăsată

pe spătarul scaunului, în biroul lui Stephen. Mirosind sămânța de scandal și prezența unei prăzi sigure – căci nu-i plăceau deloc tinerele vizitatoare –, Sam își băga capul pe ușa dormitorului lui Stephen la primele ore ale dimineții, sperând să mă prindă înghesuită în patul lui îngust, de o persoană. Dar speranțele lui de a raporta autorităților colegiului așa un scandal picant nu se împlineau niciodată, pentru că mulți dintre prietenii mai bine situați ai lui Stephen se ofereau să mă găzduiască în weekenduri. Destui aveau deja case și mașini și așteptau să li se nască copii, căci pentru generația noastră aceasta era ordinea normală a lucrurilor. Generația noastră a fost ultima pentru care obiectivele cele mai importante erau cât se poate de clare: împlinirea unei iubiri romantice, căsătoria și o familie. Stephen și cu mine ne deosebeam doar prin conștiința faptului că dispuneam doar de un scurt interval în care să atingem aceste scopuri.

În ciuda tuturor previziunilor, cererea a fost trimisă la timp, iar Stephen a așteptat să fie chemat la interviu. Totuși nu avea să fie chiar așa simplu. Mizând pe notorietatea câștigată prin uimitoarea intervenție de la conferința lui Hoyle, Stephen îl abordase pe profesorul Hermann Bondi la sfârșitul unuia din seminariile pe care le ținea la fiecare două săptămâni la King's College în Londra, ca să-l întrebe dacă era dispus să-și dea avizul referitor la cererea lui. Cum Hermann Bondi era vecin în Hampshire cu mătușa lui Stephen, Lorraine, și cu soțul ei, Rus, dentistul la care se ducea în Harley Street, o scrisoare oficială nu părea necesară. Dar, după câteva săptămâni, Stephen a primit un mesaj jenat de la Gonville & Caius. Solicitat de colegiu să-și dea avizul asupra lui Stephen Hawking, profesorul Bondi spusese că nu cunoaște nici un candidat cu acest nume. Date fiind împrejurările și modul neoficial în care îl abordase Stephen, era probabil de înțeles că uitase. Situația a fost remediată cu niște telefoane date în grabă, iar Stephen a fost convocat în timp util la interviu, unde a avut nenumărate posibilități să-i impresioneze pe membrii comitetului cu puternica sa

argumentație logică, mai ales că nici unul nu era cosmolog, indiferent de reputația lor în alte discipline.

Ideea nouă de a admite un cosmolog în mediul lor i-a atras probabil pe cei din comitet, iar pentru noi apariția numelui lui Stephen pe lista celor admiși ca *research fellows* a fost un motiv de mare sărbătoare. Totul mergea așa cum speraserăm, iar data căsătoriei putea fi stabilită, cum plănuiserăm, la mijlocul lui iulie. Uitând de pronosticul sumbru al bolii, în culmea fericirii pe care ne-o aduceau dragostea și speranța succesului, parcă am plutit în vara aceea din sărbătoare în sărbătoare, umbrite doar de câțiva norișori adunați la orizont: examenele mele din anul al doilea, problema unei locuințe și necunoscuta, până acum, pacoste a impozitelor pe venit.

Spre indignarea noastră, vântul rece și inoportun al realității ostile ne-a adus mult prea repede în cale unul din acești norișori, temperându-ne o vreme exaltarea. Îmbătat de succesul cererii de a deveni *research fellow*, Stephen a apelat – după vreo două săptămâni, interval pe care, în nerăbdarea noastră tinerească, îl credeam rezonabil – la trezoreria de la Gonville & Caius (ultimul nume, al celui de-al doilea fondator al colegiului, se pronunță la Cambridge *Keys*, dar e scris Caius conform tendințelor latinizante din Renaștere). Trezorierul l-a informat cu răceală pe cercetătorul abia numit că, întrucât nu urma să-și ia postul în primire decât în octombrie, era o dovadă de aroganță din partea lui să pună în discuție retribuția cu șase luni înainte. Iar la chestiunea care ne frământa în cel mai înalt grad, cât de mare era salariul la care se putea aștepta Stephen de la asociație, nu era deloc dispus să răspundă. Ca lucrurile să fie clare, a declarat categoric că, în plus, colegiul nu considera de datoria lui să ofere locuințe cercetătorilor. Întristați că fuseserăm tratați cu atâta aroganță, ne-a rămas să ghicim în linii mari ce venit va avea Stephen și să găsim o locuință. Întrucât erau o mulțime de cercetători căsătoriți în Cambridge, presupuneam că se descurcau cumva. Cât despre locuință, ne-ar fi plăcut unul din

noile apartamente ce se construiau lângă piața centrală, așa că ne-am înscris la un agent imobiliar.

Atât de încrezători eram în noi înșine și de nerăbdători să începem o nouă viață, încât n-am permis acestor probleme lumești să ne supere mult timp. Atitudinea trezorierului și a altora de felul lui i-a confirmat lui Stephen lipsa de respect pe care o nutrea față de autoritățile pompoase între două vârste, un dispreț la care m-am convertit și eu, cu dragă inimă. Știam amândoi foarte bine că, în idealismul nostru, sfidam intenționat simțul practic și prudența, tot ce era convențional și obișnuit. Bineînțeles că n-aveam să îngăduim ca planurile noastre mărețe să fie dejucate sau convingerile să ne fie zdruncinate de niște funcționari încuiați. Lupta cu aceste mori de vânt ale birocrației a devenit repede propria noastră variantă de revoltă șaizecistă. Dar, în varianta noastră, principala luptă se dădea cu forțele destinului. În această întreprindere semeață, ne puteam permite să ridiculizăm piedicile mărunte pe care ni le punea în cale trezorierul autoritar al unui colegiu.

Când cineva se luptă cu destinul, doar problemele majore – viața, supraviețuirea și moartea – înseamnă cu adevărat ceva. Până acum, forțele destinului păreau să fi fost sau adormite, sau de partea noastră, căci, în ciuda obstacolelor, viitorul nostru apropiat începea să pară, în atmosfera Războiului Rece de prin 1965, la fel de lipsit de pericole ca al oricui altcuiva. Pentru Stephen perspectiva căsătoriei însemna că trebuia să se apuce serios de lucru și să-și dovedească meritele în fizică. În simplitatea mea, eu eram convinsă că credința are un amestec în stabilirea drumului nostru înainte. Într-un sens, amândoi împărtășeam o credință, o credință existențialistă, în direcția pe care o aleseserăm, dar eu, încurajată de mama și prietenii mei, ajunsesem să cred că există o putere mai înaltă – Dumnezeu, poate –, care părea să răspundă la nevoia mea de ajutor, întărindu-mi curajul și dârzenia. Pe de altă parte, dându-mi bine seama că membrii familiei Hawking, în ciuda educației lor metodiste, se declarau agnostici, dacă nu atei, găseam neplăcută tendința lor de a lua în râs chestiunile religioase. Stephen

și cu mine ne-am petrecut primul Crăciun împreună la doar două luni de la logodnă. Faptul că a venit la slujba de dimineață cu familia mea a provocat nedumeriri și comentarii meschine la întoarcerea noastră în Hillside Road nr. 19. „Te simți mai sfânt acum?" l-a întrebat încet Philippa pe Stephen, cu un ton plin de sarcasm, iar eu am simțit în vocea ei o umbră de inexplicabilă ostilitate față de mine. El a râs în chip de răspuns, iar mama lui a remarcat: „Ar trebui să fie cu siguranță mai sfânt decât tine, pentru că acum este sub influența unei femei cumsecade." Nu prea știai ce să crezi auzind asemenea remarci – pentru că miroseau a conspirație și păreau îndreptate împotriva unui element fundamental în viața mea, credința, de care aveam să depind total în misiunea ce-mi stătea înainte. Cinismul acesta era foarte diferit de voioșia pe care o împărtășeam din toată inima cu Stephen când analizam diversele forme de serviciu religios pentru căsătorie. Am fost îngrozită să descopăr că, după slujba de nuntă din Cartea de rugăciuni a anului 1662, urma să devin „una dintre matroanele evlavioase și așezate". Am optat pentru versiunea din 1928, în care nu mai apărea această formulare detestabilă.

Succesul are însușirea de-a genera alte succese, așa că, în curând, sărbătoream din nou. Am petrecut o altă sâmbătă în apartamentul lui Stephen scriind o altă cerere, de data aceasta pentru un premiu: Premiul Gravity, oferit de un domn american care, în înțelepciunea lui, credea că descoperirea antigravitației o să-l vindece de gută. Este aproape sigur că nici una dintre lucrările științifice prezentate vreodată nu-i ușurase suferința bietului domn, în schimb premiile sale generoase ușuraseră situația financiară a multor tineri fizicieni pe cale să se afirme. De-a lungul anilor, Stephen a câștigat tot felul de premii Gravity, culminând cu premiul întâi în 1971. Deși, spre iritarea noastră, prima cerere a lui Stephen nu și-a atins scopul în acea sâmbătă a anului 1965, eforturile lui aveau să fie totuși încununate de un succes venit la țanc. Peste câteva săptămâni, am fost chemată de urgență din podul meu de la Hampstead să vorbesc la telefon cu Stephen. Suna de la

Cambridge – ca de obicei, cu patru penny – să-mi spună că primise un premiu onorific în valoare de 100 de lire în competiția pentru Premiul Gravity. Am dansat de fericire în bucătăria doamnei Dunham. Cele 100 de lire ale lui Stephen – la care se adăugau 250, bani strânși de tata pentru mine la National Savings, pe care promisese să mi-i dea când voi împlini 21 de ani – aveau să ne permită să plătim descoperirea de cont a lui Stephen și să ne cumpărăm o mașină. Mai târziu în acea vară, chiar înainte de căsătorie, bunul prieten al lui Stephen de la Trinity Hall, Rob Donovan, a negociat cu tatăl său, vânzător de mașini în Cheshire, un aranjament foarte avantajos pentru noi. Aveam de ales între două mașini: prima, un Rolls Royce din 1924, strălucitor, roșu, decapotabil, ne atrăgea foarte mult, dar nu era practică și nici nu ne-o puteam permite; a doua era un Mini, de asemenea roșu. Fără tragere de inimă, Stephen a trebuit să accepte că mașina Mini era mai pe măsura mijloacelor și cerințelor noastre, mai ales că pe acei norișori ce pândeau la orizont scria, la adresa mea, „examen de conducere“, neprevestind nimic bun.

Cum toate încercările mele de până atunci dăduseră greș, nu mă așteptam ca, apărând la următorul examen într-un Rolls din 1924, să-l îmbunez pe examinatorul scorțos, fără simțul umorului, care mă picase ultima dată. Comentase pe un ton sec, cu mâna pe inimă, că felul în care conduceam nu era al unui începător, ci al unui șofer dur; eram alarmant de lipsită de anxietate și ajungeam prea aproape de limita superioară a vitezei. Ironia sorții făcea ca Stephen, care conducea cum știm, să aibă încă un permis de conducere valabil, deși nu mai era în stare să șofeze, așa că legea îmi îngăduia să conduc cu un permis provizoriu dacă el stătea lângă mine. Când, în toamna lui 1965, am trecut în sfârșit groaznicul examen, motivul trebuie să fi fost faptul că acea *bête noire*, examinatorul-șef, era în spital.

Toate aceste succese și celebrări din primele luni ale lui 1965 au însemnat pentru noi un progres, dar pe de altă parte mi-au sporit anxietatea cu privire la Cambridge și la căsătoria noastră. Inevitabil, distanța dintre mine și prietenii de aceeași

vârstă, atât colegi de facultate de la Westfield, cât și prieteni vechi, cu care dansasem și jucasem tenis la St Albans, se mărea. Îmi văzusem ultima oară vechii prieteni pe când lucram împreună la biroul de sortare a corespondenței al Oficiul Poștal, înainte de Crăciunul din 1964, și la petrecerea pe care o dădusem când am împlinit 21 de ani: părinții lui Stephen acceptaseră atunci cu amabilitate să-mi pună la dispoziție casa lor mare și neîngrijită, mult mai spațioasă decât a părinților mei.

Era o zi superbă, foarte caldă și însorită, cu un cer senin de primăvară, iar mie nu-mi lipsea nimic ca să fiu în culmea fericirii. Cadoul primit de la Stephen, cele mai recente înregistrări ale cvartetelor lui Beethoven, nu era decât ultima dovadă a sentimentelor noastre profunde. Acea zi de naștere a fost, din fericire, foarte diferită de precedenta, când Stephen îmi dăruise un disc cu operele complete ale lui Webern, iar apoi mă dusese la o piesă despre utilizarea scaunului electric în Statele Unite. În seara aceea, toți membrii familiei mele, inclusiv bunica, s-au așezat tăcuți în cerc, în living, și-au ascultat discul lui Webern de la început până la sfârșit. Stephen ședea solemn într-un fotoliu, tata își îngropase fața într-o carte, mama era cufundată în tricotatul ei și bunica picotea. Cu mult aplomb, familia mea a reușit să pară cu totul neimpresionată de diversele păcănituri atonale, de pauzele lungi și inconsecvente și de disonanțele stridente ale muzicii, în timp ce eu, stând pe podea, în pragul unei crize de isterie, a trebuit să-mi ascund fața într-o pernă decorativă.

În 1965 însă, petrecerea de 21 de ani s-a transformat într-o serată dansantă în aerul cald de primăvară, sub luminile colorate de pe terasă. Atmosfera era vrăjită, ca de basm, deși, ca în toate basmele, ascundea un perceptibil element ostil. Din nou am simțit un fior resentimentar, prost mascat, în atitudinea Philippei față de mine, pe care nu știam cum să-l înțeleg. Cauza era, oare, faptul că mi se împrumutase casa ei pentru petrecere? Sau poate mă considera inferioară din punct de vedere intelectual și prea „feminină“? – un termen peiorativ în vocabularul familiei Hawking. Eram sigură că îmi socotea

ridicolă credința. „N-o lua în serios", a fost răspunsul lui Stephen când i-am împărtășit temerile, dar reacția lui superficială m-a liniștit prea puțin.

Mary, cea mai mare din cele două surori, m-a tratat cu mai multă bunăvoință. Potrivit mamei sale, lui Stephen îi fusese greu să-și ierte sora că venise pe lume la șaptesprezece luni după ce se născuse el. Mary, timidă și blândă din fire, se trezise în familie într-o poziție de neinvidiat, între două personalități extrem de inteligente și voluntare, Stephen și Philippa. Ca formă de autoapărare, s-a străduit să intre într-un tipar intelectual foarte competitiv, deși înzestrările ei erau de un tip mai creator și practic. Dintr-o imensă loialitate față de tatăl ei, s-a dus la medicină, și cu el vorbea cel mai liber. Deși părinții mei auziseră relatări din diferite surse, transmise de prieteni din St Albans, cum că Frank era dur și grosolan cu personalul de la Laboratorul de Cercetări Medicale din Mill Hill, pe mine m-a tratat întotdeauna cu mult cavalerism și considerație. Păcat că nu se arăta într-o lumină mai bună în afara casei, căci era un om sensibil, cu destule calități generoase și demne de laudă. Adesea, cu sinceritatea lui afectuoasă tipică pentru cei din Yorkshire, m-a făcut să înțeleg cât de încântați erau el și familia lui de logodna noastră, promițându-mi cu sinceritate să ne ajute cu orice le stătea în puteri. Pe bună dreptate, era distrus de diagnosticul fiului său și, dincolo de plăcerea pe care i-o făcea căsătoria noastră, pregătirea medicală îl obliga să ia lucrurile ca atare, deci să aibă o viziune pesimistă. Tata aflase de un doctor elvețian care susținea că poate să trateze cu succes boli neurologice cu ajutorul unei anumite diete și se oferise să-i plătească lui Stephen drumul până în Elveția pentru tratament. Cu avantajul îndoielnic al unei mai mari priceperi în medicină, Frank Hawking a afirmat că pretențiile doctorului elvețian sunt nefondate. El nu putea decât să mă avertizeze că viața lui Stephen va fi scurtă, și la fel perioada în care va fi în stare să-și îndeplinească obligațiile de soț. Pe deasupra, mi-a sugerat că, dacă ne doream o familie, să nu amânăm momentul, asigurându-mă că boala lui Steve nu e transmisibilă pe cale genetică.

Mama lui Stephen, care mi-a mărturisit că primele simptome ale maladiei fiului ei apăruseră în timpul unei boli inexplicabile pe care o avusese la 13 ani, credea și ea că trebuie să fiu perfect informată în privința tuturor manifestărilor oribile ce aveau să apară, aproape sigur, pe măsură ce starea lui Stephen se va înrăutăți. Totuși, dacă singurele tratamente disponibile erau refuzate, pe bună dreptate sau nu, pe motiv că sunt șmecheriile unor medici șarlatani, nu prea vedeam de ce mi se anihila orice manifestare de optimism, la urma urmei normală, printr-o litanie de profeții sinistre, lipsite de orice sfat paliativ. Am răspuns că prefer să nu cunosc amănuntele pronosticului pentru că-l iubesc pe Stephen atât de mult, încât nimic nu poate să mă împiedice să mă căsătoresc cu el: aveam să-i fac un cămin, renunțând la toate ambițiile mele de dinainte, care mi se păreau acum mărunte în comparație cu provocarea ce mă aștepta. În schimb, aveam încredere, cu toată naivitatea celor 21 de ani ai mei, că Stephen mă va iubi și mă va încuraja să-mi împlinesc și eu visurile. Credeam cu tărie și în promisiunea pe care i-o făcuse tatălui meu când îmi ceruse mâna: că nu-mi va cere nimic peste puterile mele și nu-și va îngădui să ajungă o piatră de moară agățată de gâtul meu. Amândoi îi făgăduiserăm tatei că îmi voi termina facultatea.

Pregătirile de căsătorie înaintau repede, însoțite de multă vânzoleală între St Albans și Cambridge, precum și de genul de neînțelegeri tipice peste tot în asemenea ocazii: Stephen, sprijinit de tatăl său, refuza să poarte o ținută de dimineață, deși tatăl și fratele meu insistau să respecte codul vestimentar în vigoare. Stephen refuza și să-și pună o garoafă la butonieră, considerând garoafele de prost gust și ieftine, deși mie culoarea și parfumul lor îmi aminteau de Spania. Trandafirii au fost până la urmă un compromis satisfăcător. Tata credea că nici o nuntă nu e desăvârșită fără câteva cuvântări cu rol simbolic, idee la care Stephen se opunea, nevrând să scoată nici o vorbă. Problema domnișoarelor de onoare a apărut și a dispărut fără să se rezolve, lăsând un gol care a fost umplut cu dibăcie în ziua respectivă de Edward, băiețelul de nouă ani, ca paj improvizat.

Din fericire, toată lumea a fost de acord, fără să se audă proteste, că ar trebui să fim cununați în Capela de la Trinity Hall de către capelanul Paul Lucas. Slujba religioasă de joi, 15 iulie, avea să fie precedată de o ceremonie civilă modestă la Shire Hall din Cambridge în ziua dinainte, întrucât colegiile nu erau autorizate să organizeze cununii religioase și costul de 25 lire al unei autorizații speciale de la arhiepiscopul de Canterbury nu era socotit o cheltuială necesară. Alegând intenționat un loc de mici dimensiuni, nu știam unde să așezăm apoi toți oaspeții. Unii prieteni și membri de familie au trebuit să fie tăiați de pe listă, iar alții au fost exilați în podul cu orga.

În toiul acestei zăpăceli, eu mă luptam cu Napoleon III, Comuna din Paris din 1871 și ultimele examene de franceză. La puțin timp înainte de căsătorie, Stephen a luat parte la prima lui conferință despre relativitatea generală, care, în acel an, se ținea la Londra, ceea ce era foarte convenabil. L-am însoțit la recepția oficială dată de guvern pe terasa Hotelului Carlton, unde am întâlnit mulți dintre fizicienii care aveau să joace ulterior roluri însemnate în cariera lui: Kip Thorne, John Wheeler, Charles Misner, George Ellis și doi cercetători ruși. Mulți aveau să ne fie prieteni buni amândurora pentru mult timp. La acea conferință, pe relativiștii din lumea întreagă, inclusiv pe Stephen, i-a cuprins dintr-odată un entuziasm febril pentru cercetarea găurilor negre (cunoscute pe atunci sub numele, mult mai puțin plastic, de stele muribunde), care avea să-i pasioneze câteva decenii.

După căsătoria civilă de pe 14 iulie, oficiată printre fișetele și florile artificiale din Shire Hall, soacra mea a venit la mine și, zâmbindu-mi crispat, mi-a spus: „Fii bine-venită, doamnă Hawking, pentru că așa ți se va spune de-acum înainte.“ În ziua următoare, de Sf. Swithin, cavalerul de onoare al lui Stephen, Rob Donovan, ne-a condus cu dibăcie pe noi și pe cei dragi nouă prin slujba de cununie și festivitățile ținute la Trinity Hall, fără cel mai mic incident neplăcut. A fost o ispravă remarcabilă, fie și numai pentru că erau prezente o mulțime de rubedenii în vârstă, iar pălăria Philippei avea o amplitudine

impresionantă, la care adăugase un aranjament prea bogat de degețel, nemțișor și maci, rivalizând în abundență cu grădinile colegiului. A fost o zi veselă, în ciuda cerului mohorât și a burniței care cădea din când în când. În cele din urmă, spre seară, la sfârșitul recepției din sala colegiului, unde tatăl meu i-a mulțumit lui Stephen în fața tuturor pentru că mă luase din grija lui, Rob Donovan ne-a dus cu mașina până la periferia orașului Cambridge. Acolo, pe o stradă lăturalnică, ni se parcase mașina roșie Mini, recent cumpărată și dotată cu număr de înmatriculare, ferită de festele pe care ni le-ar fi putut juca fratele meu. M-am așezat pe locul șoferului cu Stephen alături, am pornit cu grijă și ne-am îndreptat în direcția Suffolk, spre Long Medford și Bull Inn.

8
Inițiere în fizică

Mult prea devreme, din prima săptămână idilică de căsătorie n-a mai rămas decât o amintire senină – străduțele șerpuitoare din Suffolk, grădinile luxuriante, bisericile vechi și căsuțele de bârne din sate. În timp ce ședeam pe locurile noastre și așteptam să decolăm spre New York, căci ne îmbarcaserăm în avion cu mult înaintea celorlalți pasageri, acea săptămână fericită, cu plimbări zilnice spre cătune adormite, case de țară și țărmul mării a fost repede înlocuită cu progresul inexorabil al științei, tradițiile amestecate și ritmul Lumii Noi.

La Aeroportul Kennedy, tocmai ne așezaserăm la coada pasagerilor de la controlul pașapoartelor când o tânără stewardesă înaltă, îngrijit îmbrăcată, s-a apropiat de noi, studiind cu atenție un registru. „Care sunt numele dumneavoastră?“ ne-a întrebat, uitându-se pe o listă. „Jane și Stephen Hawking“, am răspuns noi, neașteptând nici un mesaj. „Aha“, a făcut ea, oarecum surprinsă. „Nu am numele dumneavoastră pe listă. Ce

vârstă aveți?" Acum era rândul nostru să fim puțin surprinși. „Eu am 21 și el are 23." „Vai, îmi pare rău", a spus ea repede, „am crezut că sunteți minori neînsoțiți!".

Indignați de insulta adusă maturității noastre și statutului de oameni căsătoriți, ne-am îndreptat cât am putut șira spinării și am trecut prin vama Statelor Unite, îndreptându-ne apoi spre elicopterul ce urma să ne ducă, peste New York, la aeroportul La Guardia, de unde trebuia să luăm zborul spre Ithaca, în nordul statului New York. La prima vedere, New Yorkul ne-a deprimat. Zburând peste nivelul zgârie-norilor printr-o pâclă deasă, clădirile se iveau din ceață ca niște sulițe enorme, cu vârfurile gata să ne străpungă. Era greu de crezut că trăiau și munceau ființe umane în infernul de jos. Bănuielile mele că ajunseserăm într-un Brobdingnag* s-au confirmat când am fost conduși la limuzina trimisă să ne ia de la aeroport și să ne ducă la Universitatea Cornell. Toate – mașinile, șoselele, clădirile – erau de zece ori mai mari decât tot ce văzuserăm vreodată; chiar și câmpul vast, de țară, de un verde plăcut părea să nu se mai sfârșească. Iar pentru mine, un filolog obișnuit să audă o limbă străină la numai treizeci și șase de kilometri de la traversarea Canalului Mânecii, cel mai uimitor aspect era că făcuserăm mii de kilometri doar ca să ne trezim în mijlocul unor oameni care vorbeau aceeași limbă ca noi, chiar dacă aceasta suferise, ca și restul țării, un proces de întindere...

Eram cazați la un cămin studențesc, într-o cameră cu pat dublu, la etajul trei al noii clădiri din campusul Universității Cornell. Fiind amândoi foarte obișnuiți cu stilul de viață studențesc, asta nu era o problemă. Ceea ce ne-a deranjat a fost că etajul trei fusese destinat cazării familiilor pe timpul școlii de vară și eram obligați să trăim cum puteam printre familii cu bebeluși și copii mici, care plângeau toată noaptea sau stăteau pe coridor, protestând, când părinții lor dădeau petreceri în sala cea mare. Această situație neașteptată a pus brusc capăt lunii noastre de miere, pe care voiserăm s-o prelungim de cealaltă

* Ținutul uriașilor din *Călătoriile lui Gulliver* de J. Swift. (*N.t.*).

parte a Atlanticului. Deși unii copilași erau adorabili, un sejur într-o enormă creșă nu era tocmai visul nostru.

Aveam și probleme de logistică în campus. Căminul se afla la peste un kilometru de amfiteatru și nu exista nici un mijloc de transport, așa că Stephen făcea mari eforturi să ajungă la cursuri la timp. Putea să meargă și nesusținut, dar foarte încet; umbla mult mai repede dacă se putea sprijini de brațul cuiva, așa că, încântată să-mi joc noul rol, mă duceam cu el peste tot. Mesele erau altă problemă. Trăind încă din bursele de studenți, nu ne permiteam să luăm toate mesele la cantină și, cum nu existau nici un fel de ustensile în chicineta de pe etajul nostru, nu puteam să ne facem nici măcar un ceai. În cele din urmă, una din secretarele corpului profesoral ne-a venit în ajutor și s-a oferit să mă ia cu mașina ei până în Ithaca, ca să facem niște cumpărături în cel mai apropiat Woolworths. În timp ce rulam pe șosea în enormul ei sedan, am întrebat-o politicos, așa, ca să fac conversație, dacă fusese vreodată în Europa. Mi-a răspuns cu sinceritate: „Nu. Știi, nu-mi place să mă duc în locuri unde nu există baie."

Dotată cu o cratiță, tacâmuri și farfurii, plus un ventilator ca să mai domolesc căldura – care, spre deosebire de cea din Spania, era umedă și-ți făcea pielea lipicioasă –, mi-am improvizat un cămin pentru prima oară, dar nu și ultima, în viața mea de femeie măritată, la etajul trei al căminului studențesc. Brandon Carter, coleg de cercetare la Cambridge cu Stephen și invitat la nunta noastră, ne-a dat un ajutor neprețuit: amintindu-și de experiențele lui din copilărie în deșertul australian, m-a învățat să fac ceai ca în tabără – în aceeași cratiță pe care o foloseam pentru ouă jumări, paste, fasole și alte mâncăruri simple de care depindeam uneori. Versatilitatea era esența acestei neprevăzute inițieri în bucuriile vieții de familie.

Mare parte din zi mi-o petreceam însoțindu-l pe Stephen la și de la cursuri și făcând cumpărături în magazinul de lângă campus. Ca să-mi umplu restul orelor, pe atât de scurte pe cât de lungi erau distanțele dintre diverse locuri, mi-am reluat studiul în bibliotecă. Apoi, ca să-mi mai schimb „dieta" mono-

cordă de studii iberice, mi-a venit ideea să împrumut de la secretariat un birou și o mașină de scris și m-am apucat să dactilografiez ciorna preliminară a primelor capitole din teza de doctorat a lui Stephen. Universurile de-acolo puteau fi în expansiune, dar erau mânjite cu atâtea forme hieroglifice absconse – laolaltă cu simboluri convenționale și toate semnele matematice obișnuite – dansând peste și sub linie, încât curând mi-a devenit limpede că această sarcină avea să devină un coșmar dactilografic.

Deși un contact atât de brusc cu substanța căsniciei cu un fizician nu era tocmai ce prevăzusem pentru a doua săptămână a lunii de miere, eram fericită să fac ceva util. După cum mă bucuram să-l văd pe Stephen încântat că intrase în cercurile științifice internaționale, unde i se recunoșteau deja meritele. Era mulțumit mai ales de colaborarea din ce în ce mai strânsă cu Roger Penrose, un fizician englez doar cu câțiva ani mai mare ca el, la un proiect matematic cunoscut sub numele de teoria singularităților sau a colapsului gravitațional. Teoria aceasta spunea că orice corp supus colapsului gravitațional trebuie să formeze o singularitate, o zonă în spațiu-timp în care legile relativității nu mai sunt valabile, probabil deoarece curbura spațiului-timp devine infinită. În cazul unei stele în colaps sub acțiunea gravitației proprii, când suprafața și volumul i se micșorează până la zero, Roger presupunea că singularitatea ar fi ascunsă în ceea ce s-a numit mai târziu o gaură neagră. Inspirându-se din teoria lui Roger și din lucrările rușilor Lifșiț și Halatnikov, Stephen spera că ecuațiile acestei teorii pot fi inversate în timp pentru a demonstra că în orice model expansiunea universului trebuie să fi început cu o singularitate, oferind astfel o bază teoretică big bangului. Ecuațiile aveau să-i furnizeze și un final de importanță crucială pentru teza sa.

Sosirea, ca a unei corăbii cu toate pânzele sus, de la casa familiei sale din Detroit, a soției lui Roger Penrose, Joan, cu un copilaș purtat într-un marsupiu pus pe piept și cu altul de mână, cu mama ei în vârstă după ea, a însemnat o înviorare a vieții plicticoase de la etajul trei. Joan se specializase în discursul

public, lucru foarte folositor în conducerea unei familii de băieți și o realizare și mai importantă, cum începeam să-mi dau seama, pentru a-și face simțită prezența în lumea fizicienilor, unde soțiile – deși în mare cantitate și cu un șir de copii mici după ele – abia dacă erau băgate în seamă. Unele se dovedeau gălăgioase și locvace, altele inhibate și retrase, și mai erau și unele morocănoase și posomorâte; cele câteva neveste care studiaseră și ele matematica sau fizica aveau de obicei un comportament mai masculin și competitiv, pe când nevestele cu talente ascunse, semiuitate în alte domenii aveau tendința să fie ironice și neîncrezătoare. Fizica părea să-și fi luat de la toate tributul și, chiar dacă se plăceau sau se înțelegeau bine una cu alta, aveau, toate, ceva în comun; erau deja văduve din toate punctele de vedere – văduve pe altarul fizicii.

Existau și momente memorabile când făceam altceva. În fiecare zi, trecând cu Stephen prin campus, profitam de șansa nesperată de a vorbi spaniola cu un cuplu de mexicani care păreau tot așa de dezorientați ca și mine. Pe urmă, într-o duminică după-amiază, niște cunoștințe ale unor prieteni ai părinților lui Stephen ne-au invitat cu amabilitate la casa lor de vacanță de pe malul unui lac nu departe de Ithaca. Altminteri, ne petreceam serile fredonând *Waltzing Mathilda* în timp ce apa din singura noastră cratiță clocotea pe plita din chicineta de la etajul trei, iar Brandon ne delecta povestindu-ne pe larg aventurile sale. Se referea adesea la viața în deșertul australian, dar pomenea câteodată și de matematicianul James Clerk Maxwell sau de o călătorie dramatică pe mare, care ar fi trebuit să-l ducă în Mediterana prin Golful Biscaya, dar după care n-a ajuns decât la Cherbourg. Când se epuizau aceste subiecte, conversația se transforma de obicei într-o dispută cosmologică între el și Stephen, în timp ce eu spălam cratița și farfuriile de plastic, întrebându-mă dacă nu eram cumva condamnați să ne petrecem întreaga perioadă a școlii de vară claustrați în campusul Universității Cornell, la etajul al treilea al căminului studențesc.

Tocmai când începusem să mă resemnez cu rutina zilnică, Brian și Susie Burns, un cuplu australian care petrecuse ceva vreme la Cambridge, s-a oferit să ne ducă la Niagara cu mașina lor. Când am văzut dintr-odată Niagara, după obositoarea călătorie cu mașina prin nesfârșitele suburbii cu miros de sulf ale orașului Buffalo, ni s-a tăiat respirația. Cu simțurile amorțite, ne-am împleticit pe podul către partea canadiană, ca să avem o vedere mai bună, și am rămas acolo, hipnotizați, până a sosit timpul să ne întoarcem, cu un zbor de cursă scurtă, la Ithaca. Sub un cer amenințător, ne-am îmbarcat în micul avion și am decolat printre tunete și fulgere. Pentru prima dată în viața mea, mi-a fost frică de zbor.

În weekendul următor, Brandon și alți câțiva prieteni au aranjat o călătorie cu barca pe lacul Ontario. Am pornit pe o briză blândă și, odată în larg, ziua a trecut pe nesimțite. Eu am înotat în apele verzui, Stephen a rămas la bord, cufundat în gânduri, vrăjit de cerul albastru fără nici un nor și de clipocitul apei ce se izbea de carenă. Spre seară, când tovarășii noștri de drum încetaseră de mult să admire, ca noi, frumusețea și pacea locului și se sfătuiau cu teamă în glas dacă să lanseze rachete luminoase și semnale de ajutor – noi ne-am păstrat calmul. Brandon a remarcat că nu eram în situația cu care se confruntase el în Golful Biscaya, pentru că acolo te puteai bizui întotdeauna pe vânt. Mult mai târziu în acea seară, am reușit cumva să ne întoarcem în port, pe când lucirea magnifică a soarelui în amurg, cufundându-se sub linia înnegrită a orizontului, ne scălda fețele obosite într-o lumină de culoarea chihlimbarului.

Doar în ultima săptămână a școlii de vară i-a venit cuiva ideea strălucită să organizeze un picnic la iarbă verde pentru familii – lui Ray Sachs, dacă nu mă înșel, un fizician extravertit din California, tată a patru fete. Cu această ocazie, am făcut cunoștință cu mai multe soții și copii, dar persoana care ne-a lăsat cea mai bună impresie a fost un american calm din Texas, Robert Boyer, cu care Stephen avea deja relații profesionale. Robert m-a inclus în conversație cu naturalețe, într-o manieră

amicală, discutând și altceva decât fizică. Trebuie spus că mulți fizicieni erau persoane încântătoare, prietenoase și realiste. În grup însă, aveau tendința firească să ajungă inexorabil la discuții și controverse interminabile, aproape întotdeauna despre fizică. Dar exista o temă de conversație cu totul diferită care-i frământa nu numai pe universitari, ci pe toți tinerii: Vietnamul. Și despre Vietnam s-a vorbit liber la acel picnic, căci amenințarea crescândă a războiului era privită de toți cu teamă și dezgust.

În ultima seară la Cornell, pe când ședeam amândoi pe treptele căminului privind luna plină pe cerul translucid, i-am fost prezentată profesorului Abe Taub, prietenosul inițiator al școlii de vară, care, împreună cu soția lui, Circe, ieșise să admire cerul noptatic. I-am ascultat fascinați povestind despre viața lor în California, despre casa lor cu vedere la podul Golden Gate din San Francisco, despre campus și catedra de știință din Berkeley, unde Abe conducea grupul de relativiști. Am intuit că Abe încerca să-i facă o invitație lui Stephen, pe care el o întâmpina cu entuziasm, deși nu fusese formulată vreo propunere oficială.

Ne-am dus înăuntru și tocmai încheiam conversația când, pe nepusă masă, pe Stephen, probabil afectat de aerul rece al nopții, l-a apucat un acces îngrozitor de tuse, primul la care asistam. Boala, pare-se mult timp inhibată, s-a manifestat dintrodată cu o furie înspăimântătoare. Spectrul ascuns a ieșit din umbră și l-a înhățat de gât, l-a zvârlit de colo-colo, l-a zguduit ca pe o păpușă, l-a călcat în picioare și i-a izbit tusea gâjâită de pereții încăperii până când aerul a început să vibreze de șuierăturile zgomotoase, de om în panică. Neputincios în ghearele dușmanului, Stephen nu putea fi ajutat. Stăteam în fața lui complet nepregătită pentru un astfel de atac subit, declanșat de teribila forță a bolii sale, partenerul nostru de căsnicie până atunci nevăzut. În cele din urmă, Stephen a reușit să-mi facă semn să-l bat pe spate. Am făcut-o cu toată puterea, hotărâtă să alung monstrul invizibil. Într-un final tusea a încetat la fel de repede precum izbucnise, lăsându-ne storși de puteri, iar

pe cei din jur uluiți. Acest atac violent ne-a șocat pe amândoi: era un avertisment de rău augur cu privire la riscurile din viitor. Visurile despre California au dispărut în ceața fanteziei din care se iviseră.

Când ne-am întors la New York, experiența de la Cornell mă prefăcuse deja – la vârsta de 21 de ani – într-una din acele discipole confuze ale matroanelor sobre, dacă nu cucernice. Natura demonică a bolii își făcuse cunoscută prezența mult mai spectaculos decât prin șchiopătat, dificultăți de mișcare și lipsă de coordonare. De parcă nu era destul, am mai simțit ceva: în căsnicia noastră, deja peste măsură de aglomerată, se mai ivise un partener. Se ivise sub forma unei prietene calme și de încredere, semnalând calea spre succes și împlinire celor ce o urmau. În realitate, s-a dovedit o rivală necruțătoare, la fel de exigentă ca orice amantă, o sirenă neînduplecată, ademenindu-și admiratorii în apele adânci ale obsesiei. Nu era nimeni alta decât Fizica, citată la divorț de prima soție a lui Einstein.

Orașul New York ne-a oferit necesarul răgaz de a restabili echilibrul în relația noastră, departe de compania acaparatoare a altor fizicieni. Un medic coleg cu Frank Hawking ne-a oferit cu mărinimie pentru weekend o cameră în apartamentul său din Manhattan. Era perfect situat pentru a vizita Muzeul Metropolitan, Empire State Building, Time Square și Broadway-ul. Din păcate, Broadway-ul avea puține de oferit în august, așa că ne-am petrecut seara, în mod bizar, într-un cinematograf, unde am văzut *My Fair Lady*. N-am regretat prea mult când mi-am luat rămas-bun de la New York. În autobuzul care ne ducea la Aeroportul Kennedy m-am uitat peste umăr la profilul viguros al zgârie-norilor pe cerul noros de la orizont și m-am gândit că nu mai văzusem niciodată ceva atât de monstruos de brutal. Abia așteptam să mă întorc la proporțiile acceptabile, deși înghesuite, și la viața categoric demodată, dar mai puțin nebună, a lumii liliputane căreia îi aparțineam. Locul meu era pe un continent îmblânzit de istorie și de percepția valorilor

poetice, unde, mă gândeam cu plăcere, exista mai multă stabilitate și oamenii aveau mai mult timp unul pentru celălalt.

9
Străduța

Iluziile mele sentimentale despre stabilitatea vieții în partea europeană a Atlanticului s-au risipit repede la întoarcerea noastră în Anglia: părinții mei urmau să se mute din căminul în care trăisem de la vârsta de șase ani într-o casă aflată la doar treizeci de numere mai încolo pe aceeași stradă. Ruptura de trecut era acum iremediabil întipărită în cărămizi și mortar. Întrucât, din câte auzisem, apartamentul pe care Stephen și cu mine îl rezervaserăm în piața centrală din Cambridge nu era gata încă, trebuia să ne găsim urgent o locuință a noastră, fie și pentru a depozita acolo toate cadourile de nuntă. Încărcând bagajele și cadourile în mașina Mini cea roșie, am pornit spre Cambridge, unde ne-am dus direct la agentul imobiliar. Apartamentele nu erau încă terminate, ni s-a spus, dar, fiindcă agenția nu avea nici o înregistrare a numelor noastre sau a rezervării, fuseseră oricum date altor chiriași. Lumea Veche părea să nu mai fie nicidecum de încredere, la urma urmelor.

La prânz am discutat abătuți despre următoarea noastră mișcare. Stephen a hotărât să încerce încă o dată să discute cu trezorierul de la Caius, în speranța că l-ar putea convinge să-l ajute măcar o vreme. Spre surpriza noastră, se schimbase persoana, iar noul trezorier era și profesor de tibetană. Postul părea o sinecură, căci studenți la limba tibetană nu existau, așadar avea suficient timp să se ocupe de problemele financiare ale colegiului. Spre deosebire de predecesorul său, n-a fost indignat, ci l-a ascultat pe Stephen cu seriozitate, ba chiar cu înțelegere, și a venit cu o soluție grozavă, care i-a adus solicitantului un zâmbet pe fața posomorâtă. „Da“, a mediatat el cu voce

tare, „cred că am putea să vă ajutăm – doar pentru scurt timp, desigur, întrucât știți că instituția noastră nu oferă cazare cercetătorilor, nu-i așa?“ Am dat din cap amândoi, cu sufletul la gură. El s-a uitat pe o listă. „E o cameră liberă la căminul din Harvey Road: costă doisprezece șilingi și șase penny pe noapte pentru o singură persoană, dar vom mai pune un pat și va fi douăzeci și cinci de șilingi pe noapte pentru voi doi.“ A trebuit să ne stăpânim revolta stârnită de acel procedeu abuziv, pentru că nu aveam unde să ne ducem, hotelurile fiind peste posibilitățile noastre, dar ne-am jurat să reducem la minimum perioada pe care aveam s-o petrecem în Harvey Road.

Deși autoritățile colegiului erau severe și deloc generoase, personalul căminului era cât se poate de binevoitor. Menajera ne-a încălzit camera, ne-a aerisit așternuturile, ne-a adus ceai și biscuiți în prima seară petrecută acolo și micul dejun a doua zi dimineață. S-a oferit să ne spele și lucrurile, deși nu era necesar dacă șederea noastră avea să fie, cu voia Domnului, scurtă.

Așa a și fost. Cu o zi înainte de plecare, îndrumătorul lui Stephen, Dennis Sciama, ne-a venit prompt în ajutor, punându-ne în legătură cu un tip de la Peterhouse, care voia să subînchirieze. Locuința nu era mobilată, în schimb ne puteam muta imediat și, pe deasupra, era perfect situată, pe una din cele mai vechi și mai pitorești străzi din Cambridge, la vreo sută de metri de departamentul lui Stephen, care se mutase în clădirea vechii tiparnițe Pitt de pe Mill Lane.

Cum casa din Little St Mary's Lane nr. 11 nu avea nici un fel de mobilier, a trebuit să strângem din dinți și să băgăm mâna până la cot în fondurile noastre, economii și bani primiți cadou de nuntă, ca să ne cumpărăm mobila indispensabilă și o plită electrică. Așteptând să ni se aducă patul, am ieșit să iau câte ceva de-ale gurii, lăsându-l pe Stephen rezemat de peretele gol al livingului, căci n-avea unde să se așeze. Când m-am întors, spre uimirea mea, stătea comod pe un scaun albastru de bucătărie. Mi-a explicat că o doamnă de pe strada noastră venise să se prezinte și, văzându-l în picioare, îi adusese,

amabilă, un scaun, spunându-i că-l putem păstra până ne cumpărăm mai multă mobilă. Doamna era Thelma Thatcher, soția fostului supraveghetor sau administrator de la Fitzwilliam House, și locuia la numărul 9. Thelma Thatcher avea să devină una dintre cele mai binevoitoare și amuzante prezențe din viața noastră în următorii zece ani. În seara aceea ne-am pregătit cina în cratița de la Cornell, pe singurul ochi al plitei, am băut sherry din paharele noastre de cristal, folosind o cutie pe post de masă, am mâncat din serviciul nostru de porțelan cu tacâmurile din oțel inoxidabil strălucitor. Stephen stătea pe scaunul de bucătărie al familiei Thatcher, iar eu în genunchi pe pardoseala din dale albe. Nu conta că totul era oarecum improvizat, ne sărbătoream norocul de-a avea un acoperiș deasupra capului pentru următoarele trei luni.

Străjuită la intrare de două biserici ca niște santinele – biserica victoriană reformată unită la dreapta și biserica medievală Little St Mary la stânga –, aleea pe care locuiam era ascunsă de privirile trecătorilor. Turiștii o descopereau doar din întâmplare. Acum a ajuns zonă pietonală mulțumită campaniei duse de locatari, inclusiv Stephen și cu mine, așa că vizitatorii celor două mari clădiri de pe malul apei, Garden House Hotel și University Centre, trebuie să ajungă acolo prin Mill Lane, care nu este stradă pietonală. Numărul 11 este ultimul de pe aleea cu locuințe de trei etaje de pe partea dreaptă, din care unele datează probabil din secolul al XVI-lea. Când ne-am mutat noi acolo, în 1965, casa fusese renovată de Peterhouse, un colegiu care, spre deosebire de Caius, oferea cazare cercetătorilor săi.

Gardul de fier din partea sudică a aleii înconjura cimitirul, o grădină năpădită de vegetație care, în acel septembrie, parcă luase foc de la măceșele și gherghinele înroșite și era învăluită de parfumul greu al trandafirilor de toamnă. Cele câteva pietre funerare încă în picioare erau așa bătute de vreme, că inscripțiile deveniseră imposibil de citit, în ciuda ramurilor protectoare ale înalților sicomori și a tulpinilor încâlcite de glicină care le fereau de furia celor mai violente fenomene ale naturii. Aici natura îi primise binevoitoare în sânul ei pe morții din veacurile

trecute, dându-le din nou viață în abundența de flori ce se cățărau peste gard, învăluind vechea lampă de gaz care lumina strada noaptea cu licărul ei gălbui.

Thelma Thatcher se autointitulase paznica aleii. Plantase multe dintre tufele de trandafiri din cimitir, unde îl scotea la plimbare pe Matty, micul ei spaniel King Charles, înfășurându-i fiecare lăbuță într-o pungă de plastic când ploua. De fapt, își asumase sarcina de-a veghea cu naturalețe la bunăstarea tuturor vecinilor, indiferent de vârstă sau situație. Nu trecuse nici o săptămână, că ne-a și împrumutat mai multe scaune, mese, oale și tigăi și ne-a găsit o sobă de gătit cu gaz – de la sora Chalmers, asistenta de la Peterhouse, care se muta într-un apartament complet mobilat și dotat al colegiului – , după care a început să ne caute o locuință în care să ne mutăm când expira termenul de închiriere a celei de-acum și ne-a servit cu nenumărate pahare de sherry în livingul ei elegant și rafinat, plin cu obiecte de colecție, din frumoasa ei casă veche, proaspăt zugrăvită.

În 1965 avea probabil peste 70 de ani, deși, cu părul ei drept și negru strâns la spate și cu ținuta ei impunătoare, putea trece cu ușurință drept o femeie cu zece ani mai tânără. Combina talentul unei povestitoare înzestrate cu un simț practic foarte dezvoltat. Într-o manieră care i-ar fi făcut dreptate lui Joyce Grenfell, se amuza să dezumfle orgoliile pompoase ale multor profesori de la Cambridge. Stilul ei era nobil și categoric, dar mereu consolidat de valorile creștine, în care credea din adâncul sufletului. Se autodeclara un stâlp al *establishment*-ului, reprezentând tot ce disprețuia Stephen, și ținta firească a criticilor ei erau liberalii înceți la minte. Cu toate acestea, Stephen găsise în ea un egal, și trebuia s-o respecte pentru bunătate și mărinimie, deși în politică erau adversari.

În următoarele câteva luni, Thelma Thatcher ne-a luat sub aripa ei, ca o cloșcă. Avea grijă de Stephen când eu eram plecată la Londra, dar și de bătrânul ei soț și de fiica ei, o fată independentă și plină de viață care aduna material pentru un film documentar despre viața conjugală a englezilor din India.

Mult prea curând, am fost nevoită să mă întorc la Westfield ca să-mi termin ultimul an de facultate. Era extrem de dureros să mă despart de Stephen în fiecare luni dimineață, și viața aceasta era grea pentru amândoi. Stephen se descurca suficient de bine în casă, dar în fiecare seară, dacă nu era invitat în altă parte, trebuia să facă drumul lung și riscant pe King's Parade până la colegiu, ca să ia cina. Prietena noastră australiană, Anne Young, era mereu cu ochii pe el când trecea de fereastra ei pe partea cealaltă a străzii și, de obicei, unul dintre cercetătorii mai tineri îl conducea acasă după cină, când Stephen mă suna să-mi spună ce făcuse în timpul zilei.

Programul meu era extenuant. Plecam la Londra luni dimineață, rămâneam la Westfield toată săptămâna și apoi, vineri după-amiază, mă alăturam din nou celorlalți navetiști. În graba mea de-a ajunge acasă în Cambridge, la Stephen – și la cursul ținut vineri seara de Nikolaus Pevsner despre arhitectura Renașterii, la care mergeam amândoi –, îmi rodeam unghiile întrebându-mă cât timp va mai sta trenul în tunel și temându-mă că voi pierde legătura de la Liverpool Street. Mulți ani după aceea, în cele mai groaznice coșmaruri ale mele mă pomeneam blocată cu metroul într-un tunel.

În timpul săptămânii aveam nenumărate lucruri de făcut: traduceri în și din spaniolă, eseuri și lucrări pentru seminarii ce trebuiau predate la termen, singurul răgaz pentru a le scrie fiind seara. În weekenduri făceam cumpărături și diverse treburi prin casă, spălam și îi băteam la mașină teza lui Stephen, părți scrise de mână complet necitet, în timpul săptămânii, și părți pe care mi le dicta direct, la noua noastră masă lucioasă din sufrageria altminteri goală. Cursul preuniversitar de secretariat începuse să dea roade. Stenografia îmi fusese de oarecare folos când luam notițe la cursuri, dar înspăimântătoarea dactilografie se dovedea absolut benefică, fiindcă ne-a făcut să economisim o groază de bani, pe care altminteri ar fi trebuit să-i dăm unor profesioniste. Teza întrevăzută de Stephen la Cornell – cu ecuațiile și semnele sale, simboluri și coeficienți, litere grecești, cifre puse deasupra și dedesubtul liniei, cu universuri infinite și

finite – mă ducea la disperare. Totuși, fiind o lucrare științifică, era binecuvântat de scurtă. În plus, găseam un pic de satisfacție în faptul că degetele mele consemnau pe hârtie începuturile universului. Gândul că toate misterioasele numere, litere și semne codificate pătrundeau tainele acelei infinități mari și negre mă umplea de respect și de teamă.

Nu mică mi-a fost mândria că eram în stare să mai și contribui cu câte ceva pe lângă bătutul la mașină pur mecanic. Exprimarea lui Stephen în engleză lăsa mult de dorit. Vorbirea îi era presărată cu expresii de genul „știi" sau „vreau să spun", iar stilul său în scris dovedea prea puțină grijă pentru limba engleză. Ca fiică a unui funcționar de stat devotat, fusesem învățată din copilărie să folosesc limba cu acuratețe, să-i apreciez claritatea și bogăția. Acesta era un domeniu în care, dacă îmi uneam forțele cu ale lui Stephen, puteam să-l ajut și pe plan intelectual.

Tot în weekenduri aveam timp să achiziționăm mobilierul și lucrurile necesare în orice casă, să explorăm Cambridgeshire-ul și să ne vedem cu prietenii. Am petrecut cu Stephen o după-amiază întreagă de sâmbătă într-un magazin de articole electrice, încercând să hotărâm dacă ne putem permite să cheltuim cinci lire în plus pe un frigider mai mare decât cel prevăzut în buget. Cum salariul lui Stephen, după cum în sfârșit aflaserăm, era de 1100 de lire pe an, în timp ce chiria săptămânală și întreținerea locuinței când eram amândoi acasă – nemaipunând la socoteală numeroasele deplasări – era de zece lire, cinci lire în plus la orice obiect cumpărat reprezenta o cheltuială considerabilă. În după-amiezile de duminică, dacă reușeam să ne scoatem Mini-ul din garajul comun de la Caius, dădeam o raită prin Cambridgeshire, vizitam sate și biserici, căutând totodată o casă convenabilă sau un teren de cumpărat. Câteodată trebuia să renunțăm la expedițiile noastre, pentru că Mini-ul era atât de blocat în colțul său din garaj de mașini Bentley sau Rover, încât ne-ar fi trebuit o macara ca să-l scoatem de-acolo.

Într-o duminică după-amiază, după ce am reușit să scoatem Mini-ul din garaj, am încercat să vizităm o clădire de patrimoniu

din partea locului, Anglesey Abbey. Cum parcarea era la aproape un kilometru de clădire, am condus mai departe pe șoseaua umbroasă până la intrarea principală, așteptându-mă ca pasagerul meu parțial invalid să fie primit cu simpatie. Dar am fost întâmpinați cu o intoleranță obraznică și dați afară. Ne-am dus direct acasă și atunci am scris prima mea scrisoare de protest înverșunat nu numai față de inexistența facilităților pentru handicapați în Marea Britanie, ci și față de disprețul cu care erau tratați. Așa mi-am început campania de lungă durată pentru persoanele cu dizabilități.

Adesea, în plimbările noastre de duminică după-amiază, se întâmpla să ne găsim la ora ceaiului în apropierea casei vreunuia din prietenii noștri căsătoriți – și treceam pe la el. Cu puțin mai mari ca noi, mulți dintre acești prieteni aveau deja primul copil. Așa se face că ne-am trezit atrași din ce în ce mai mult în stilul acesta de viață de familie, mai ales când am devenit nașa fascinată și ușor derutată a doi copii. Stephen era și el inclus în alte cercuri: cele ale comunității academice de la Gonville & Caius. Într-o sâmbătă seară, la începutul lui octombrie, l-am însoțit până la capela colegiului, unde se ținea slujba de prezentare a noilor membri. La sugestia capelanului, am urmărit slujba din podul orgii și apoi am fost invitată, eu, o simplă nevastă îmbrăcată în haine curățate în casă, să iau cina la High Table*. Era o ruptură fără precedent de trecut, deoarece exista o regulă de mult stabilită în colegiile de la Cambridge ca soțiile – mai ales soțiile – să fie excluse de la High Table. Aceasta era rezervată doar membrilor, *fellows*, care își cultivau poziția cu aceeași grijă meticuloasă pe care te-ai fi așteptat s-o manifeste muritorii mai puțin importanți față de o colecție de timbre valoroase sau o specie de porumbei călători. Conversația lor se învârtea în jurul unor detalii minore ale celor mai absconse teme – temele proprii, firește, despre care puteau să

* La universitățile britanice prestigioase, precum Cambridge, masa la care cinează membrii comunității academice (*fellows*), adesea îmbrăcați în robe, și oaspeții lor; High Table este de obicei plasată pe o platformă, la capătul sufrageriei în care se află și mesele studenților. (*N.t.*)

abereze pe îndelete, evitând astfel să abordeze altele despre care știau puțin sau deloc. Amantele erau preferate soțiilor ursuze și proaste. Într-adevăr, un *fellow* putea să invite la cină o femeie care nu-i era soție. Era de la sine înțeles că și studenților, nu numai soțiilor, li se interzicea accesul la High Table. Neștiut de autoritățile colegiului, capelanul apostat încălcase ambele reguli sfinte.

Instalarea lui Stephen a fost imediat urmată de prima lui participare la întrunirea corpului de conducere a colegiului. Înainte să înțeleagă ce se petrecea în acea vineri după-amiază, s-a și trezit profund implicat în politicile colegiului. Spre nedumerirea lui, părea să fi pășit pe scena unde se juca o adaptare a romanului *The Masters* de C.P. Snow. Singura deosebire, minoră, era că în roman lupta pentru putere se ducea în colegiul lui Snow, Christ's, pe când scenele la care asista Stephen aveau loc la Caius. Aici arta imita viața aproape perfect. Așa cum a descoperit Stephen mai târziu, acuzația care i se aducea actualului director, Sir Nevill Mott, era că își folosea funcția pentru a-și favoriza *les protégés*. Pe atunci însă era imposibil să-ți dai seama ce se întâmplă. Corpul de conducere era cuprins de tumult, se înfierbântase și arunca acuzații grave. Făcând un calcul rapid, Stephen a avut senzația neplăcută că voturile noilor membri puteau fi decisive – că al lui putea într-adevăr să despartă apele –, dar, pentru că nu prea aveau idee pentru ce votau, o făceau, în mod inevitabil, arbitrar. Contactul lui Stephen cu politicile colegiului s-a sfârșit spectaculos odată cu demisia directorului chiar în acea după-amiază.

În cursul anului următor, fricțiunile s-au domolit, deoarece noul director, Joseph Needham, renunțând de voie, de nevoie la proiectul său colosal de a scrie istoria științei în China, a reinstaurat stabilitatea în colegiu. Îl găseam taciturn, în afara unei memorabile ocazii când, după cină, la un pahar de Porto, în sala de recreere, m-a avertizat expansiv să nu beau niciodată vin franțuzesc dulce – Barsac sau altele de același fel – din cauza conținutului ridicat de bisulfit, și mi-a spus că distinsa lui soție, Dorothy, mă va ajuta din toate puterile să pătrund în cercurile academice de la Cambridge. În ciuda performanțelor ei

științifice excelente, Dorothy era unul dintre cei mai modești și simpatici profesori pe care i-am cunoscut vreodată.

10
O vacanță de iarnă

Excelența tezei l-a făcut pe Stephen să câștige în domeniul său reputația unui geniu. După ce a obținut în acea iarnă, împreună cu Roger Penrose, mult râvnitul Premiu Adams pentru o lucrare de matematică intitulată *Singularități și geometria spațiului-timp*, îndrumătorul lui, Dennis Sciama, mi-a spus că Stephen are cu siguranță înainte o carieră de proporții newtoniene și că va face tot posibilul să-i sprijine evoluția. Și s-a ținut de cuvânt. În exuberanța lui, Dennis Sciama le promova în mod altruist cariera elevilor* săi, aproape dezinteresându-se de a sa. Dorința de a înțelege cum funcționează universul era mai puternică decât ambițiile sale personale. Trimițând cercetătorii pe care-i îndruma la conferințe și întruniri și obligându-i să studieze și să-i prezinte orice articol din publicațiile importante, îmbogățea cunoștințele tuturor și reușea să crească o generație de excepționali cosmologi, relativiști, astrofizicieni și specialiști în matematică aplicată sau fizică teoretică. Deosebirea dintre diferitele titulaturi nu mi-a fost niciodată prea clară, dar ce știu este că identitățile se schimbau în funcție de denumirea conferințelor: toți deveneau astrofizicieni dacă următoarea conferință era un simpozion al Asociației de Astrofizică, relativiști dacă avea loc o conferință despre relativitatea generală și așa mai departe. În toamna aceea, relativiștii de la conferința din iulie au început, precum cameleonii, să intre în pielea astrofizicienilor ca să se pregătească de viitoarea conferință, din decembrie, de la Miami Beach.

---

* Am tradus de cele mai multe ori *student* prin termenul generic de „elev“, nefiind vorba de „student“ în accepțiunea din românește a cuvântului. (*N.t.*)

Pe la sfârșitul semestrului Stephen a aflat că existau fonduri ca să mergem amândoi la Miami. Mă îndoiam că pot lipsi de la Westfield, chiar dacă nu era vorba decât de câteva zile de la sfârșitul semestrului, dar, surprinzător, profesorul Varey n-a avut obiecții, așa că, într-o după-amiază mohorâtă din decembrie, după ce-am așteptat mult timp să se ridice ceața de pe aeroportul din Londra, am decolat. Era deja întuneric în Florida când am ajuns, și de aceea am descoperit abia a doua zi dimineață că hotelul nostru se afla chiar pe plajă și din cameră vedeam apele turcoaz ale Caraibilor. Cum veneam dintr-o Londră rece și umedă, după o perioadă de muncă grea, m-a mirat în așa măsură irealitatea și improbabilitatea situației, de parcă pășisem, poate printr-o oglindă, într-o altă dimensiune. Impresia a devenit tot mai intensă cât timp am stat acolo. Cerul albastru și lumina soarelui erau cu siguranță bine-venite, mai ales că accesele de tuse ale lui Stephen ajunseseră mai frecvente și Mary, sora lui, mă sfătuise foarte serios să-l duc iarna într-un loc mai cald. Printr-un noroc, aveam înainte o întreagă saptămână însorită.

În prima zi, Stephen și colegii săi, toți îmbrăcați lejer, au dispărut la ședințele de deschidere a conferinței, iar eu am explorat locul. Hotelul, construit circular în jurul piscinei, mi se părea foarte cunoscut. Era cumva o senzație de *déjà vu*? m-am întrebat. Brusc, mi-am dat seama că era hotelul în care se filmaseră primele secvențe din *Goldfinger*, un thriller din seria James Bond. Într-o cameră de aici murise fata, asfixiată, după ce fusese acoperită cu vopsea aurie din cap până-n picioare. Hotelul Fontainebleau era o clădire modernă din beton cu pardoseală de marmură, geamuri mari și oglinzi enorme pe toți pereții. În semn de respect pentru numele său, era mobilat în întregime cu piese stil Ludovic XV.

Dotările nu păreau atât de absurde dacă ne gândim că însăși conferința de astrofizică era cea mai mare absurditate. Personalul hotelului, elegant îmbrăcat, nu părea să se simtă deloc în largul său cu participanții, care nu erau nicidecum modele de eleganță vestimentară în cămășile lor fără cravate, în șort și

sandale. Într-o zi m-am aventurat în sala de conferințe cu intenția de-a sta câteva minute la una dintre prelegeri. La început am fost foarte nedumerită nevăzând pe nimeni cunoscut în public, apoi am observat că îmbrăcămintea participanților n-avea nici o legătură cu hainele pe care le purtau fizicienii la micul dejun, căci toți erau în costume de culoare închisă, cu cravată, aveau părul bine pieptănat și dat cu briantină și obraji proaspăt rași. L-am ascultat un pic pe vorbitor până să-mi dau seama că nimerisem la o conferință a directorilor evrei de saloane funerare, care promovau sicrie de plastic biodegradabil...

Părăsind culorile exotice și soarele de vară din Miami, am aterizat în plină toamnă – la Austin, Texas, un mic oraș universitar despre care, pe la mijlocul anilor '60, vuia presa că este locul cu cei mai buni și străluciți specialiști în cosmologie. George Ellis, care călătorise cu noi de la Miami, petrecea un an la Austin cu soția lui, Sue, pe care o văzusem în treacăt la nunta noastră. Cum urma să stăm cu familia Ellis o săptămână, aveam ocazia să-i cunosc mai bine pe amândoi și să punem bazele unei prietenii de o viață, care a supraviețuit vicisitudinilor multor episoade agitate din existența noastră. Meditativ și rezervat, George era fiul unui fost editor foarte respectat de la *Rand Daily Mail*, ziar prețuit pentru rezistența pe care o opusese apartheidului din Africa de Sud. Sue, fiica unei familii tradiționale de fermieri din Rhodesia, îl întâlnise pe George la Universitatea din Cape Town. Atât George, cât și Sue se opuneau cu îndârjire apartheidului și se autoexilaseră politic din Africa de Sud, insistând că nu se vor întoarce niciodată acolo. George era visător și introvertit, pe când Sue era sociabilă, dar nu dominatoare, vivace, și totuși atentă la nevoile celorlalți. Pictoriță și sculptoriță talentată, clocotea de căldură și creativitate, calități pe care le punea la dispoziția elevilor unei școli de copii defavorizați de lângă Austin. Printre elevii ei nu se aflau doar victime ale unor căsnicii distruse sau ale abuzurilor fizice, ci și copilași negri cu mame prostituate, salvați din mahalalele Chicagoului și aduși în Texas pentru reabilitare. Nu era greu de imaginat ce achiziție importantă trebuie să fi fost Sue pentru acea școală, căci avea un dar al ei de a construi un obiect

fascinant din cea mai mică bucată de hârtie, niște sârmă sau o mână de chibrituri, iar atitudinea ei prietenoasă și grijulie se bucurase imediat de succes în rândul copiilor care, din fragedă copilărie, învățaseră să nu se încreadă în adulți.

Dând un sens vieții ei aici, în Texas, Sue părea să fie mai degrabă excepția decât regula printre soțiile oamenilor de știință. Pentru ele, nimic nu părea să fie de interes în afară de manuscrisele și caricaturile lui Max Beerbohm de la biblioteca universității, sau de străzile drepte, cu reședințe opulente, din peisajul dominat de sonde ca niște berze negre care dădeau din cap în sus și în jos, extrăgând aurul negru din pământul galben. Sentimentul de izolare de restul civilizației era copleșitor în acel mediu în care nici măcar recepționarea unui post de radio nu era ceva sigur. Senzația de izolare a fost amplificată de cele douăzeci de ore interminabile de care Stephen și cu mine am avut nevoie ca să ne întoarcem la Londra prin Houston și Chicago, unde am așteptat ceasuri întregi în aeroport din cauza zăpezii de pe pistă.

Deși Stephen nutrise, poate, ambiția de a se alătura grupului de fizicieni de la Austin, o întâmplare salutară m-a făcut cât se poate de bucuroasă că părăsim America, în ciuda avantajelor climei din sud. Eram în vizită la niște prieteni ai familiei Ellis într-o duminică după-amiază când Stephen a căzut destul de rău, a tușit și a scuipat sânge. Cum cel mai mult se temea de leziuni cerebrale, a insistat pe lângă gazdele noastre să cheme un doctor. Au fost consternați. Le părea rău de căzătura musafirului lor, dar era imposibil ca un doctor să vină acasă, mai ales duminica după-amiază, așa că se îndoiau că vor putea convinge pe cineva să-i vină în ajutor. După multe telefoane, li s-a făcut legătura cu un medic generalist care a acceptat, cu titlu de excepție, să vină și să-l consulte pe Stephen. În timpul examinării, care n-a indicat nimic în neregulă, am ajuns la concluzia că America e o țară minunată pentru cei sănătoși și norocoși, dar nu și pentru cei chinuiți și infirmi, pentru oameni fără nici o vină că sunt, fără voia lor, mai puțin capabili să se descurce. Era o societate crudă, în care supraviețuiau doar cei mai rezistenți.

11
Curbe de învățătură

Întoarcerea din Texas în ajunul Crăciunului a coincis cu încă o schimbare în viața noastră. După ce am petrecut Crăciunul la St Albans, ne-am înapoiat la Cambridge, dar nu la numărul 11 de pe Little St Mary's Lane, ci la numărul 6. Neobosita noastră susținătoare Thelma Thatcher îl sunase pe proprietarul absent al casei libere, o anume doamnă Teulon-Porter („așa o femeie ciudată, dragii mei"), convingând-o că era o adevărată rușine ca locuința ei să stea goală în timpul „crizei disperate de locuințe pentru tineri". Doamna Teulon-Porter a reacționat la apelul urgent luând, de la reședința ei din Shaftesbury, primul autobuz spre Cambridge. În ciuda îndoielilor legate de personalitatea ei ciudată, i s-a oferit multă ospitalitate în casa soților Thatcher în timp ce se îngrijea de locuința ei goală.

Doamna Teulon-Porter era o femeie măruntă, slăbuță, cu părul cărunt, ajunsă la o vârstă înaintată. Pe când era Fräulein Teulon, venise în Anglia și cumpărase casa de la numărul 6 al aleii, apoi se măritase cu vecinul de-alături, domnul Porter, acum decedat. Atât ea, cât și soțul ei erau pasionați de istoria folclorului și aveau legături strânse cu Muzeul de Folclor din Cambridge, lucru care-i întărise doamnei Thatcher convingerea că se ocupau, printre altele, de ocultism. Diverse obiecte din casă stăteau mărturie: o piatră runică anglo-saxonă, probabil dintr-un cimitir, era încorporată în șemineu; placa ușii fusese tăiată din trunchiul unui ulm; lemnul roții unei căruțe fusese transformat într-un taburet greu, cu linii curbe; o cutie de poștalion din secolul al XVIII-lea, din stejar, fusese întoarsă pe-o parte și pusă pe perete în chip de dulăpior.

Doamna Teulon-Porter ni se părea destul de inofensivă – poate și pentru că fusese atât de bine muștruluită de gazda sa de la numărul 9 –, dar locuința ei, în pofida tuturor adăugirilor pitorești și a poziției ideale, era mohorâtă ca o pușcărie, mirosind a igrasie și îmbâcsită de o murdărie dickensiană. Fațada

din cărămidă roșie cu stucatură sugera că fusese renovată pe timpul regelui Edward, iar camerele din față de la toate cele trei etaje datau din secolul al XVIII-lea, ceea ce ar fi fost încântător dacă nu băgai în seamă murdăria. Cele două rânduri de scări aveau trepte înguste și abrupte, dar, pe atunci, nu prezentau o dificultate insurmontabilă. Partea din spate a casei – dând spre o curte murdară, înconjurată de alte clădiri și de un zid înalt – părea să fie pe punctul de a se prăbuși, pentru că fundațiile cedaseră în așa măsură, încât podeaua și tavanul bucătăriei, precum și podeaua băii de deasupra erau alarmant de înclinate. Doamna Teulon-Porter nu părea să considere periculos acest lucru neobișnuit. Potrivit inscripției de pe o placă pusă pe peretele exterior, John Clarke concepuse această mostră de inginerie în 1770.

Am avut nevoie de imaginație și de abordarea realistă a doamnei Thatcher ca să ne convingem că găsiserăm casa visurilor noastre. Cu siguranță, poziția era perfectă. Camerele din față, aflate chiar vizavi de vechiul felinar cu gaz, se bucurau de o vedere nestânjenită asupra cimitirului bisericii, nostalgic de poetic și în timpul iernii; cu toate că proporțiile parterului erau cumva afectate de scara casei de la numărul 5, care intra în peretele despărțitor, cele două dormitoare erau suficiente pentru nevoile noastre. „Dragii mei, tot ce trebuie este să zugrăviți, nici nu știți ce poate să facă un strat de vopsea“, a declarat Thelma Thatcher pe un ton autoritar, hotărâtă să nu-și lase planul de geniu dejucat de fleacuri.

Convinși în acest fel, am început să negociem cu proprietăreasa. Stephen i-a oferit cu îndrăzneală 2000 de lire pe casă. N-a fost de mirare că l-a refuzat, declarând sfioasă și uitându-se cu un ochi spre doamna Thatcher, că s-ar aștepta să ia cel puțin 4000 de lire pe piața liberă. A acceptat totuși să ne-o închirieze cu patru lire pe săptămână până când vom reuși să strângem cele 4000 de lire ca s-o cumpărăm. Între timp, puteam s-o considerăm casa noastră și s-o decorăm după bunul plac. Aranjamentul ne-a mulțumit pe toți. Doamna Thatcher și-a condus musafira la numărul 9, iar acolo a îmbunat-o cu o cantitate

îndestulătoare de sherry sau poate gin, așa că următorul lucru pe care l-am auzit despre doamna Teulon-Porter, înainte să plece la Shaftesbury, a fost că încuviințase să scoatem din curtea din spate vechiul șopron pentru cărbuni, plin de praf și dărăpănat, și să zugrăvim casa pe dinafară.

Deoarece locuința era deja liberă, doamna Teulon-Porter ne-a îngăduit să redecorăm interiorul înainte să ne mutăm. Și cum teza lui Stephen era la legătorie după ce-mi petrecusem weekenduri întregi bătând-o la mașină, puteam să mă dedic noii mele ocupații, zugrăvitul casei. Îmi aducea satisfacții, dar avea prea puțină legătură cu studiile mele de spaniolă, pe care ar fi trebuit să le recapitulez pentru examenele finale. Totuși, cum casa era într-o stare jalnică și nu aveam bani să plătim un meșter care să ne-o zugrăvească, n-am avut de ales. Înarmată cu tot felul de pensule și vopsea albă din belșug, am atacat pereții murdari din sufragerie. Voiam să zugrăvesc cele două camere principale, livingul și baia cea mare înainte să ne mutăm, iar apoi, în lunile următoare, să mă ocup de restul – podul, cele două rânduri de scări, bucătăria și baia – mai pe îndelete.

Fiindcă nu-mi plăcea mirosul de vopsea, lucram de obicei cu ușa din față larg deschisă. Soții Thatcher veneau adesea și-mi admirau opera, oferindu-mi câte o ceașcă de ceai și făcând comentarii încurajatoare. Într-o zi, domnul Thatcher, în trecere prin fața casei, s-a oprit, și-a încovoiat puțin statura de militar și a aruncat o privire înăuntru, pe ușa din față. „La naiba", a exclamat, „pari o micuță fragilă, dar, pe cinstea mea, trebuie să fii foarte tare!" De sus, de pe scară, i-am zâmbit, flatată de acest compliment venit de la un veteran din Primul Război Mondial, care încă mai purta pe fața osoasă urmele groaznice ale acelui conflict. După câteva zile ni s-a spus că soții Thatcher hotărâseră să-l plătească pe omul lor bun la toate să ne zugrăvească tavanul din sufragerie: „Cadoul de casă nouă pe care-l face dragul de Billy noilor noștri vecini" era modul în care descria Thelma extraordinara generozitate a soțului ei. Omul bun la toate al familiei Thatcher, o versiune mai corpolentă a lui John Gielgud, era un pictor pensionar care-și umplea timpul

cu pictura la scară mai mare, în timp ce soția lui ținea un magazin de gravuri pe King's Parade. Era un om prietenos care, am bănuit, privea cu un amuzament mut primele mele încercări de a mânui pensula. Într-adevăr, sub îndrumarea lui binevoitoare, am învățat curând multe din secretele meseriei, cum ar fi să încep un perete de sus, să mânuiesc pensula cu mișcări circulare pe o suprafață neregulată sau să folosesc o pensulă curbată ca să vopsesc cadrul ferestrelor.

Reputația lui Stephen în cercurile relativiștilor s-a îndreptat repede spre faimă grație cercetărilor asupra singularităților, dar și curba învățăturii mele a fost ascendentă, chiar dacă a avut suișuri și coborâșuri, căci eram urcată-n ceruri de limbile medievale și moderne, de filologia și literatura înghițite în doze mari în timpul săptămânii, apoi adusă cu picioarele pe pământ sâmbetele de cursul intensiv în decorarea de interioare. Când am început să văd că suprafața de perete și tavan care îmi rămânea de acoperit era mai înfricoșătoare decât crezusem, am calculat că ne puteam permite la limită să-l punem pe pictorul pensionar să ne zugrăvească bucătăria, o sarcină extrem de neplăcută, fiindcă mizeria și grăsimea erau probabil la fel de vechi precum casa.

Părinții mei, care tocmai se mutaseră în noua lor casă, și Chris, fratele meu, au sosit la Cambridge într-un weekend, pe la începutul lui 1966, ca să zugrăvească dormitorul de la ultimul etaj; iar tatăl lui Stephen, ca dovadă a dorinței lui de-a ne ajuta, și-a luat o zi liberă și a venit să ne vopsească baia, în timp ce eu am aplicat un strat de email pe cada ciobită. Dintr-odată, ca printr-o vrajă justificând pe deplin convingerile Thelmei Thatcher, căsuța noastră jalnică din secolul al XVIII-lea a dobândit un aer de *des res**, iar colțurile strâmbe ale podelelor și tavanelor au devenit simple curiozități excentrice. Cele câteva piese de mobilier pe care le posedam, cărate de diverși colegi ai lui Stephen pe stradă cinci case mai încolo, se potriveau

---

* În jargonul agenților imobiliari: *desirable residence*, rezidență dezirabilă, atractivă (engl.). (*N.t.*)

perfect – deși, atunci când le-am cumpărat, nu ne gândiserăm nici o clipă la proporțiile locului lor de odihnă final.

Mândri de renovarea căsuței, Stephen și cu mine am hotărât să-i mai facem o vizită trezorierului de la Caius, mai ales că Stephen se simțea acum mai sigur pe poziția lui în ierarhia colegiului. La începutul noului an, trecuserăm cu bine de Noaptea Doamnelor, anuala „Consolare a Episcopului Shaxton", când soțiile erau primite oficial în incinta colegiului și se dădea un banchet în cinstea lor, pare-se în chip de compensație pentru disprețul cu care erau tratate în restul anului. În secolul al XVI-lea, episcopul Shaxton lăsase moștenire generoasa sumă de doisprezece șilingi și șase penny pentru consolarea fiecărui *fellow* care trebuia să-și petreacă Crăciunul acasă, și nu în colegiu. Echivalentul de acum al celor doisprezece șilingi și șase penny pe cap de om era suficient pentru a oferi o cină îmbelșugată, cu șase feluri și o cantitate nelimitată din cele mai bune vinuri, membrilor și soțiilor lor. De obicei, masa consta dintr-o supă, un homar întreg, câte o mică pasăre vânată – servită de regulă cu tot cu cap și picioare –, o cremă consistentă, un platou cu brânzeturi și apoi, desigur, la desert, faimosul vin de Porto sau un bordeaux – care, conform tradiției, e obligatoriu trecut în jurul mesei în sensul acelor de ceasornic. Teoretic, o măreață desfășurare de forțe, dar practic, cum sălile colegiilor sunt de regulă locuri în care trage curentul, mâncarea se răcește până ajunge pe masă. Prima noastră experiență legată de Consolarea Episcopului Shaxton a fost una glacială, dar nu numai din cauza temperaturii mâncării, vinului și a sălii. Eram așezați la aceeași masă cu fostul trezorier – cel care respinsese cu atâta asprime cererea perfect îndreptățită a lui Stephen de a i se descrie postul înainte de căsătoria noastră. Asta era destul de rău, dar stânjeneala noastră s-a accentuat când ne-am trezit puși în coada mesei. După cina care a fost mâncată într-o tăcere glacială, o formație de bătrânei a apărut din întuneric și a început să cânte niște foxtroturi antediluviene. N-am învățat niciodată să dansez foxtrot, căci apariția Beatleșilor mi-a tăiat brusc orice

imbold pentru dansul de salon. Aveam 21 de ani: de jur împrejur, toți invitații la cină erau trecuți de 40 sau 50 de ani, dacă nu chiar de 60 sau 70. Parcă fuseserăm propulsați într-o cultură geriatrică în care generația noastră era înadins desconsiderată...

Singura consolare era că, fiind unul dintre cele mai bogate și solide colegii, Caius își putea probabil permite să ne împrumute vreo două mii de lire fără să se producă vreun dezastru în conturile sale. Ne dădeam foarte bine seama că nici o firmă de construcții nu ne-ar fi ipotecat casa, dar Stephen, nedescurajat în urma întrevederilor sale din biroul trezorierului, credea că e foarte rezonabil să solicite un împrumut colegiului pentru a-i putea oferi o sumă mai mare doamnei Teulon-Porter. În timp ce el discuta cu trezorierul, eu îl așteptam într-un birou alăturat și abordam o problemă oarecum delicată cu domnul Clarke, asistentul cu păr alb al trezorierului, mult mai flexibil decât șeful său. De ce, l-am întrebat pe domnul Clarke, îi trimisese acum câteva săptămâni lui Stephen formularele pentru solicitarea unei pensii, când știa toată lumea că viața lui va fi atât de drastic scurtată, încât, după toate probabilitățile, nu se califica pentru așa ceva? Oare nu fusese un pic cam crud din partea lui să-i trimită acele formulare? Stephen le aruncase o privire, după care, cu un gest obosit, le dăduse la o parte, nevrând să se gândească la aranjamente pentru un viitor pe care alții îl așteptau, poate, cu nerăbdare, dar care lui îi era refuzat.

Domnul Clarke nu s-a scuzat pentru lipsa lui de delicatețe; ba dimpotrivă, a scuturat din cap, părând incapabil să înțeleagă problema. „Păi, tânără doamnă, eu nu fac decât să urmez instrucțiunile", mi-a spus, fixându-mă cu ochii lui de un albastru intens sub sprâncenele albe și stufoase. „Am instrucțiuni să trimit formularele tuturor noilor membri, pentru că toți au dreptul la o pensie de la universitate. Soțul dumneavoastră este un nou membru, așa că e îndreptățit să primească o pensie, exact ca și ceilalți. Tot ce trebuie să facă e să semneze formularele ca să-și intre în drepturi." Cuvintele lui îmi mai răsunau încă în urechi când, după ce s-a gândit mai bine, a adăugat în treacăt:

„Nu e nevoie de examene medicale, nimic de acest gen, dacă la asta vă gândiți."

Nu-mi venea să cred ce spunea. Era o chestiune pe care, în ignoranța noastră, o respinseserăm tacit, ca fiindu-ne interzisă. Acum mi se spunea că totul se putea rezolva cu o simplă semnătură și, pe deasupra, vom avea un bun la care nici unul din noi nu se gândise vreodată – securitate. Pentru o singură după-amiază, avuseserăm amândoi un succes remarcabil, datorită căruia ne descoperiserăm un nou țel în viață, siguranța, care a dobândit deodată o importanță reconfortantă. Stephen îl convinsese pe trezorier să-l trimită pe agentul imobiliar al colegiului să inspecteze casa în vederea acordării unui împrumut, iar eu îi asigurasem lui Stephen dreptul la o pensie. Cu un împrumut din care să cumpărăm casa și o pensie, bunăstarea noastră era de două ori bine ancorată într-o lume altminteri nesigură.

Agentul imobiliar al colegiului a venit să examineze casa într-o dimineață însorită de primăvară, când cimitirul era plin de flori galbene. Optimismul nostru a scăzut imediat văzându-l așa de rigid și serios, iar când și-a rezumat viitorul raport, speranțele ni s-au spulberat cu totul. Agentul ne dădea impresia că-l făceam să-și piardă timpul chemându-l într-o vizită absurdă. Oare nu vedeam că partea din spate a casei e cât pe ce să se prăbușească? Iar podul de la etajul trei putea să ia foc oricând. El n-ar risca să doarmă acolo sus și nici măcar să folosească spațiul drept birou, de fapt, nu sfătuia pe nimeni s-o facă. O casă de două sute de ani nu era, în opinia lui, o achiziție inteligentă. În orice caz, existau atâtea planuri de urbanizare în viitorul apropiat, că nu l-ar mira dacă întreaga străduță ar fi demolată, ca să facă loc unei noi căi de acces spre centrul orașului. Îi era peste putință să recomande colegiului această proprietate imobiliară drept o investiție sigură.

Pe Stephen l-a înfuriat acest verdict mărginit, dar, în ciuda protestelor sale viguroase, trezorierul a acceptat raportul agentului. După o vreme, pe când treceam cu mașina pe lângă biroul și casa agentului de la capătul celălalt al orașului, Stephen a bol-

borosit ceva, indignat, arătând în direcția incintei. Asemenea casei noastre, clădirea avea trei etaje, dar era cu vreo trei metri mai înaltă. Era cât se poate de clar, după lumina zărită acolo, că etajul al treilea era folosit ca birou sau spațiu de studiu. Ba mai mult, casa dată cu var, mansardată, cu bârne aparente, ieșea în afară și se înclina în mod pitoresc, la fel ca o clădire decrepită din secolul al XVI-lea. În comparație cu ea, căsuța noastră de secol XVIII părea modernă și bine întreținută. Probabil că n-aveam altă soluție imediată decât să economisim cât putem pentru o ipotecă pe o casă mai nouă. Soluția aceasta a devenit aplicabilă când Stephen a început să câștige bani din salariu, predat și concursuri de lucrări, în timp ce eu, mergând împotriva curentului vremii, aveam grijă de finanțele familiei, plătind facturile și economisind cât mai mult posibil din cheltuielile gospodăriei. Feliuțele delicioase de costiță costau un șiling și șase penny jumătatea de kilogram la vechea mezelărie Sainsbury, cu tejghele de marmură și cozi interminabile; ficatul de rață de la Sennit, vânzătorul de carne de pasăre, era hrănitor și ieftin; la piață găseam tot felul de fructe și legume proaspete; iar măcelarul din zonă m-a învățat să cumpăr bucăți ieftine de carne – limba de porc și pulpa de miel nu costau mai mult de cinci șilingi –, ceea ce nu s-a dovedit niciodată o alegere proastă când ne invitam noii prieteni de la colegiu și departament.

Între timp, Stephen descoperise o modalitate de a câștiga mai mulți bani și totodată de a se perfecționa. Voise să studieze matematica la Oxford, dar tatăl lui fusese convins, greșind, după cum s-a dovedit ulterior, că în viitor nu se vor găsi slujbe pentru matematicieni. Conștient că își dezamăgise deja tatăl nemanifestând nici un interes pentru medicină, Stephen făcuse un compromis, acceptând să studieze fizica. Când venise la Cambridge ca doctorand, nu avea, prin urmare, decât cunoștințe matematice de bază. Deoarece lucra acum cu Roger Penrose, un matematician excelent, se simțea în dezavantaj, dar îi venise în minte soluția ideală de a fi plătit pentru a-și însuși cursul de matematică asigurând supervizarea studenților de la Colegiul

Gonville & Caius. Astfel, parcurgea sistematic întreaga programă a Maths Tripos*. Nu mai trebuie să spun că avea rezultate mult mai bune decât studenții săi, a căror lipsă de interes o găsea frustrantă, așa cum menționa în rapoartele de sfârșit de semestru pe care i le băteam la mașină în timp ce mi le dicta. Împreună cu Brandon Carter, se ducea și la alte cursuri de matematică pentru studenți, în special la cel ținut de genialul profesor de la Colegiul Pembroke, Sir William Hodge. În decursul semestrului, publicul se evapora treptat de la curs, lăsându-l pe Sir William să vorbească doar pentru trei ascultători, Stephen, Brandon și un alt coleg, Ray McLenaghan. Cei trei regretau că n-o șterseseră și ei, dar, cum absența lor ar fi bătut prea tare la ochi, se simțeau obligați să rămână.

Trebuie să fi fost în ultimul meu an de studii la Londra, când un unchi al lui Stephen prin alianță, Herman Hardenberg, psihiatru cu cabinet pe Harley Street, suferind de o afecțiune cardiacă, a trebuit să stea o lungă perioadă în spitalul de la St John's Wood, la scurtă distanță de Westfield. Treceam pe la el în unele după-amiezi, când terminam mai devreme cursurile și seminariile. Herman, soțul mătușii Janet, doctoriță și ea, era un om încântător, amabil și cultivat, căruia îi plăcea să discute lucruri care mă interesau și pe mine, de pildă despre creația poetică a trubadurilor provensali, tema disertației mele. Citise *Alegoria iubirii* de C.S. Lewis și aborda, firește, zbuciumul din poezie – poetul îndrăgostit care tânjește după iubita lui intangibilă – dintr-un unghi psihologic. Apoi conversația noastră se îndrepta spre subiecte legate de familie: i-am povestit despre viața noastră la Cambridge și lucrul la casă. „Sper că cei din familia Hawking se poartă frumos cu tine, așa este?" m-a întrebat el odată, cu prudență în glas, nefăcând nici un

* Mathematical Tripos, cel mai vechi curs predat la Facultatea de Matematică a Universității Cambridge, cu o durată de trei sau patru ani, în urma căruia studenții obțin o diplomă B.A. (Bachelors of Arts), respectiv una de MMaths (Master of Mathematics) cu B.A. În cei trei ani, studenții participă la 12 ore de curs pe săptămână și au două „supervizări", sub îndrumarea unui *college fellow* (cazul lui Hawking). (*N.t.*)

secret din lipsa lui de încredere în acea familie. I-am liniștit încrezătoare temerile. Faptul că membrii familiei Hawking erau excentrici, chiar ciudați, se știa foarte bine; că erau cu capul în nori și convinși de superioritatea lor intelectuală față de restul omenirii o recunoșteau de asemenea mulți din St Albans, unde erau priviți cu un amestec de suspiciune și respect. În aer plutea tensiunea, au existat supărări și izbucniri cât timp am fost noi logodiți și apoi căsătoriți, dar aveam impresia că toate făceau parte din viața de familie în general. Nu aveam nici un motiv întemeiat să mă plâng de felul în care mă tratau. Într-adevăr, așa cum i-am spus lui Herman, păreau întotdeauna cu toții încântați să ne vadă pe Stephen și pe mine și ne primeau cu multă căldură în casa din Hillside Road.

12
Un final insignifiant

Odată cu apropierea verii, copacii și plantele din cimitir își etalau exuberant culoarea și parfumul, captând atenția locatarilor sau trecătorilor. Grupuri-grupuri de turiști, mai ales americani, se plimbau agale pe alee. Mulți își lipeau nasurile de geamurile ferestrelor, încercând să zărească ceva în casele noastre pitorești, prin perdelele dantelate. Nu toți erau sensibili la frumusețea împrejurimilor; câte un băiețel le striga părinților, în timp ce se plimbau: „Zău așa, mami, nu mi-ar plăcea să trăiesc aici: s-ar putea să vină Sfântul Duh să mă ia!" Nici eu nu-mi puteam permite să stau prea mult în mijlocul frumuseților din jur, recent descoperite. În afară de o scurtă sărbătorire a doctoratului lui Stephen din martie, profitam de orice clipă liberă ca să recapitulez – la Londra în timpul săptămânii, la biblioteca colegiului, la Cambridge, cu toate cărțile în jurul meu, în weekenduri, sau de Paște în St Albans, unde am petrecut amândoi o vacanță liniștită cu părinții mei.

Pe de altă parte, familia Hawking avea unele necazuri. Sora mai mică a lui Stephen, Philippa, fusese de curând internată în spital la Oxford din motive care nu mi s-au spus. Îi împărtășeam lui Stephen îngrijorarea pentru ea și am vrut s-o vizitez, sperând că, în cele din urmă, vom putea clarifica acele impedimente obscure din relația noastră de cumnate. Pentru că-l iubeam pe Stephen, voiam să mă înțeleg bine cu familia lui, să-i plac și să mă placă, și nu pricepeam de ce era așa de greu. În ziua fixată pentru vizita noastră, mama lui Stephen mi-a spus totuși, în termeni categorici, că Philippa vrea să-l vadă doar pe Stephen, nu și pe mine, explicându-mi că nimeni, iar Philippa cel mai puțin, nu voia să tulbure „chestia aia (probabil căsnicia) dintre Stephen și tine". Cum Stephen n-a spus nimic ca să mai atenueze efectul vorbelor aspre ale mamei sale, am fost pe punctul de-a pleca în lacrimi acasă, la părinții mei, dar tocmai atunci vechiul Ford Zephyr n-a vrut să pornească și, printr-o bruscă răsturnare de situație, m-am pomenit ducându-i pe Isobel și Stephen la Oxford cu Mini-ul nostru.

Cât timp erau ei în vizită, eu mi-am petrecut după-amiaza în sala de așteptare, recapitulând marele poem epic medieval *el Cantar del mío Cíd*, despre isprăvile din exil ale eroului. Timpul a trecut repede, căci mă cufundasem în psihologia complicată a acelui poem de la sfârșitul secolului al XII-lea. Când ne-am întors de la Oxford, nu s-a mai spus nici o vorbă despre episodul de dimineață. În buna tradiție a familiei, a fost băgat sub preș împreună cu alte rămășițe prăfoase de detritus psihologic și emoțional, fiind socotite prea insignifiante pentru a fi luate în considerație în atmosfera rarefiată în care problemele sentimentale nu se discutau niciodată din cauza posibilei amenințări pe care o prezentau pentru intelect. Prin urmare, nu a fost o surpriză când, chiar înainte de examenele finale, am primit o scrisoare de la Philippa, redactată cu un minuscul scris de mână. Regreta posbilele diferende dintre noi, dar spera să avem o relație mai bună pe viitor, asigurându-mă că îmi respecta dorința „de a încerca să-l iubesc pe Stephen". Deși am răspuns din toată inima ramurii de măslin ce mi se

întindea, am fost tot așa de nedumerită de acest comentariu cum fusese și mama cu câteva luni în urmă când îi ajunsese la urechi zvonul că familia Hawking se gândea să se mute la Cambridge ca să-i ofere un cămin lui Stephen. Nu se așteaptă să dureze căsnicia noastră, nu-i așa? a întrebat indignată. Mă uimeau aceste porniri și nu știam de ce familia lui Stephen, dintre toți oamenii din lume, părea atât de hotărâtă să ne submineze relația și fericirea mai ales acum, când el depindea într-atât de mine în viața de zi cu zi.

Ca și cum voiam să-i derutăm pe cei ce se îndoiau de căsnicia noastră, în săptămâna examenelor mele finale am fost mai apropiați ca oricând. Stephen a venit la Londra ca să mă sprijine moral și a stat în mansarda mea, lucrând la teoremele despre singularități și băgându-și uneori nasul în traducerile marilor opere ale literaturii spaniole – printre care *La Celestina* a lui Fernando de Rojas, versiunea pentru vulg a tragediei *Romeo și Julieta,* cu bătrâna codoașă Celestina, unul dintre cele mai amuzante personaje din literatura medievală spaniolă. Eu mă duceam la examen în fiecare dimineață. După sesiunea de după-amiază, Stephen și cu mine o ștergeam la Hampstead Heath sau la grădinile și Casa Kenwood, ca să scăpăm de pericolul crampei scriitorului și al blocajului mintal. Am vizitat-o și pe preaiubita mea strămătușă Effie, la fel de energică și la aproape 80 de ani, locuind încă singură în casa ei mare din Tufnell Park. Tocmai începusem să-mi intru în ritm spre sfârșitul săptămânii, deși examenele erau pe terminate. Aveam o imensă senzație de relaxare mai degrabă decât de ușurare. Subiectele pe care le recapitulasem se dovediseră extrem de ambigue și știam că acel *magna cum laude* care se aștepta de la oricine purta numele de Hawking stătea tot sub semnul ambiguității.

Cu ultima înfloritură de peniță de pe cea din urmă pagină a disertației finale, mi-am semnat irevocabil sfârșitul studenției. Discul formației Beatles, *Revolver*, pe care mi-l dăruise Stephen de ziua mea, părea dureros de nelalocul lui. N-au mai fost petreceri sau sărbătoriri, doar câteva strângeri de mână grăbite înainte să pășesc definitiv în noua mea viață, așa că am plecat

cu mașina să ne întâlnim cu Roger Penrose, care urma să ne ducă afară din oraș, la casa lui din Stanmore, să luăm cina cu familia sa. Ne-am oprit în parcarea de la gara Stanmore pentru ca Roger să-și ia mașina, un vechi Volkswagen albastru. Nestânjenit de faptul că își găsise toate cauciucurile dezumflate, a condus până la un service de după colț, unde le-a umflat. Când am ajuns la casa cu un singur etaj de la capătul unei fundături, aflată departe de reședințele agenților de bursă, Joan și cei doi băieți ai lor mai mici, Christopher și Toby, care fusese bebeluș la Cornell vara trecută, ne-au primit cu entuziasm. Acum, la optsprezece luni, Toby mergea deja bine și avea o *joie de vivre* contagioasă, alergând de-a lungul livingului în plină viteză cu un biscuit în mână, lăsând firimituri în urmă pe covorul bleumarin. Curând s-a suit într-un fotoliu, așa mic cum era, cățărându-se pe brațul lui și apoi sărind de acolo în timp ce zicea: „Nu face asta, nu face asta!" Nederanjați, din fericire, de asemenea giumbușlucuri, Roger și Stephen s-au cufundat în inevitabila discuție pe teme de matematică și fizică.

Rezultatele examenelor finale au fost mai mult sau mai puțin cele așteptate: nu strălucite, dar suficient de bune pentru a-mi permite să încep un doctorat. Din observațiile făcute asupra dinamicii vieții în Cambridge, îmi dădeam seama că rolul unei femei – și poate al unei mame – era un bilet doar dus spre întunericul cosmic și că era esențial să-mi păstrez propria identitate. Chiar dacă existau acum mișcări de protest pentru admiterea femeilor în unele dintre cele mai luminate colegii pentru bărbați, erau la Cambridge multe soții cu studii înalte, dar suflet nefericit, ale căror talente fuseseră cu totul nesocotite de un sistem care refuza să admită că soțiile și mamele pot să aibă o identitate intelectuală proprie.

Era clar că naveta mea săptămânală la Londra încetase la timp, căci Stephen avea din ce în ce mai multă nevoie de ajutor. Întrucât trebuia să se sprijine de brațul meu oriunde se ducea, mergeam cu el la departament în fiecare dimineață, îl luam acasă la prânz – prânz care, ca orice altă masă, trebuia să conțină carne și două feluri de legume ca să-i satisfacă enorma poftă

de mâncare – și-l luam din nou seara de la lucru. Renunțasem la orice speranță într-o carieră la Ministerul de Externe, dar chiar și o slujbă simplă de asistent universitar era în afara oricărei discuții, deoarece prezența mea era mereu necesară în micul cerc de la Catedra de Matematică Aplicată, în Little St Mary's Lane și la bucătărie. Un doctorat părea să fie soluția ideală. Puteam cu ușurință să-mi planific orele de studiu la Biblioteca Universitară și munca de acasă după programul lui Stephen. Pe deasupra, mă calificam pentru o bursă, ceea ce însemna niște bani în plus foarte bineveniți.

Ca domeniu de cercetare mă atrăgea literatura medievală, dar, cum situația noastră nu-mi permitea să mă duc la biblioteci din alte localități în căutare de manuscrise prăfuite, nu mă puteam aștepta să găsesc vreun text nedescoperit până acum. Cercetările mele trebuiau să îmbrace forma unui studiu critic, folosind texte deja publicate, ceea ce nu avea să fie dificil ținând cont de facilitățile de la Cambridge. Am rămas înscrisă totuși în continuare ca studentă la Universitatea din Londra din mai multe motive întemeiate, cel mai puternic fiind că doctoratele la Cambridge erau strict limitate la trei ani, iar cele din Londra nu aveau asemenea restricții, plus că părea puțin probabil să reușesc să mă dedic tezei fără întrerupere.

N-am început imediat cu domeniul meu preferat de cercetare, poezia lirică medievală din Peninsula Iberică, pentru că, în mare măsură datorită lui Stephen, apăruse altă temă, pentru o lucrare preliminară. Citind *La Celestina* pe când aveam eu examene, lui Stephen îi venise o idee strălucită, pe care mi-a expus-o când ne întorceam cu mașina la Cambridge, după săptămâna mea de examene finale. Oare nu-mi dădusem seama, m-a întrebat el, că suprema tragedie a morții, distrugerii și disperării din piesă a fost grăbită de faptul că mijlocitoarea Celestina a respins un personaj minor, Panermo, un tânăr care dezvoltase complexul Oedip pentru ea? Ideea era fascinantă, așa că îndrumătorul meu, uluit, a fost imediat de acord; s-a arătat și mai uimit când i-am mărturisit că ideea era a lui Stephen. Eu eram mai mult decât uimită de perspicacitatea

lui Stephen și spiritul său inventiv, care se puteau concentra asupra esenței unei probleme din orice domeniu, inclusiv al meu. Misiunea mea era să studiez și să dezvolt ideea, precum și să justific conceptul freudian aplicat la un text din 1499. Dar cel mai încântător aspect al proiectului era că se constituia într-un prinos adus succesului relației noastre: trăiam și lucram în armonie, ne sprijineam reciproc, ne implicam unul în domeniul celuilalt, deși erau atât de diferite, în pofida încercărilor celorlalți de a ne despărți și a inevitabilelor greutăți apărute odată cu înrăutățirea stării lui Stephen. Eram foarte fericiți. Fermitatea hotărârii fiecăruia și încrederea pe care o aveam unul în celălalt ne dădeau amândurora speranță și curaj. Iar apoi, la începutul toamnei, am aflat că așteptam un copil.

13
Cicluri de viață

La puțin timp după ce mi s-a confirmat că sunt gravidă, s-a împlinit una dintre inevitabilele legi ale naturii: bunica lui Stephen din partea tatălui, bătrâna doamnă Hawking, cu care făcusem cunoștință cu o lună înainte, a murit la vârsta de 96 de ani, în timp ce părinții lui Stephen erau în China, într-o vizită oficială în țara aflată în toiul Revoluției Culturale. În acel august, călătorind spre nord cu Stephen, cu mama lui și cu Edward pentru ca ei să-și viziteze rudele în vârstă, fusesem prezentată bătrânelor mătuși celibatare din Edinburgh ale lui Isobel și, pe drumul de întoarcere, stătuserăm peste noapte în casa strămoșească a familiei Hawking din Boroughbridge, în Yorkshire.

La începutul secolului al XIX-lea, strămoșul care fusese administratorul moșiei ducelui de Devonshire își construise un conac măreț și își schimbase numele din vulgarul 'awkins în mai nobilul Hawking. Chatworth, reședința familiei Hawking,

cu o scară impunătoare, tavane înalte și bovindouri, văzuse și zile mai bune. Sărmana mătușă Muriel întreținea de una singură casa imensă, având în același timp grijă și de mama ei invalidă, dar încă autoritară. Asemenea casei, doamna Hawking rămăsese o umbră din ce fusese cândva, dar nu era greu să discerni pe fața ei zbârcită voința și curajul unei femei care crescuse cinci copii și își salvase familia de la ruină. Stătea în singura cameră din casă încă locuibilă și încălzită, sufrageria. Celelalte încăperi, inclusiv a noastră, cu un pat cu baldachin, erau reci, întunecoase, igrasioase și cam sinistre, în ciuda eforturilor lui Muriel de a le face confortabile.

Când părinții lui erau plecați, Edward, fratele mai mic al lui Stephen, stătea la ai mei. Atunci când a venit la Cambridge să petreacă un weekend cu noi, s-a pomenit obligat, la frageda vârstă de zece ani, să-și pregătească singur prânzul de duminică – instruit de fratele lui –, pentru că eu nu eram în stare, având grețuri. Grețuri care au ținut toată ziua și următoarea, apoi alta, și tot așa săptămâni întregi. O prietenă cu experiență mi-a spus că cel mai bun leac pentru greața matinală e o ceașcă de ceai băută imediat la trezire. Grozav în teorie, dar în practică aș fi fost nevoită să mă ridic din pat și să mi-o pregătesc singură. Părinții mi-au venit în ajutor dăruindu-mi o mașinărie de făcut ceai. După aceea m-am mirat ce puține efecte neplăcute a avut sarcina și am putut să-mi reiau programul zilnic de studiu și de scris cu o vigoare reînnoită.

Nu duceam lipsă de prietene binevoitoare, toate proaspete mămici, care să-mi menționeze toate avantajele și inconvenientele spitalelor, creșelor, tratamentelor de întreținere a sănătății, respirației profilactice, cursurilor de relaxare și alăptatului. Exasperate de ignoranța mea în domeniu, își lăsau uneori bebelușii cu mine ca să mă antrenez la schimbatul scutecelor, dar totul părea pur teoretic, întrucât sarcina mea nu era complicată, iar copilașii lor se purtau minunat. Eram convinsă că bebelușii nu fac altceva decât să mănânce și să doarmă, scâncind un pic din când în când.

Sănătatea mea nu punea mari probleme, spre deosebire de a lui Stephen. Înainte să plece în China, Frank Hawking citise într-o revistă medicală că administrarea regulată de tablete de vitamina B poate fi benefică pentru sistemul nervos, care putea fi întărit și printr-o injecție săptămânală cu un preparat numit hidroxocobolamină. Tabletele puteau fi luate cu o rețetă de la dr. Swan, coleg cu tatăl lui Stephen, la care se înscrisese Stephen la Cambridge, dar injecțiile săptămânale erau altă problemă, deoarece cabinetul medical se afla în partea cealaltă a Cambridge-ului, iar în opinia lui Stephen o dimineață de așteptare pentru o injecție era o dimineață pierdută. Am încercat să mergem totuși de câteva ori, spre iritarea lui crescândă. Într-o dimineață, când ne-am dus la cabinetul medical și ne-am întors acasă pe la prânz, am găsit-o pe Thelma Thatcher în stradă, văzându-și de măturatul carosabilului și al trotuarelor, treabă pe care-o făcea zilnic. Observând ce abătuți eram, ne-a strigat: „Dragii mei dragi, ce s-a întâmplat?“ I-am povestit și a găsit imediat o soluție. „Păi nu-i nici o problemă! O vom ruga pe sora Chalmers să treacă pe la voi în drum spre Peterhouse!“ Ne-a îmbrățișat pe amândoi, apoi s-a dus să ia legătura cu sora Chalmers, cea care ne împrumutase cu atâta amabilitate soba cu gaz când ne mutaserăm pe Little St Mary's Lane. La insistențele Thelmei Thatcher, venea acum să-i facă lui Stephen injecția acasă o dată pe săptămână, când se întorcea de la cabinetul colegiului. În casa noastră, asta coincidea mai mult sau mai puțin cu ora micului dejun.

O problemă similară a apărut atunci când medicii i-au recomandat lui Stephen să facă regulat fizioterapie ca să-și mențină articulațiile întinse și mușchii în funcțiune. Deja începuseră să i se îndoaie degetele și nu mai putea să scrie, putea doar să se semneze. A făcut o singură ședință de fizioterapie la Addenbrooke's, spitalul nou de la periferia Cambridge-ului, iar la sfârșit era așa de nervos, încât a declarat sus și tare că nu-și va mai pierde nici o clipă din timpul său prețios așteptând să fie tratat. De data asta, ne-a venit în ajutor Dennis

Sciama. I-a convins pe cei de la Institutul de Fizică să sponsorizeze din fondurile de ajutorare vizitele la domiciliu ale unui fizioterapeut de două ori pe săptămână. Atunci a intrat Constance Willis în viața noastră.

Constance Willis era una dintre acele celibatare englezoaice robuste din specia lui Molly Du Cane, aristocrata expansivă care conducea societatea de dansuri și cântece populare din St Albans – deschisă, jovială și sinceră. Înainte de a veni, la ora 10 marțea și joia, să-i maseze mușchii lui Stephen, mergea la pacienții ei octogenari de la Trinity College: domnul Gow, eminentul clasicist, și reverendul Simpson, fostul decan al colegiului – în esență ca să-i ajute să-și pună ciorapii.

Sora Chalmers și domnișoara Willis reduceau la minimum incomoditatea programului lui Stephen, dându-i posibilitatea să lucreze cam același număr de ore ca și colegii săi. În fond, deși venea câteodată dimineața la birou după ei, Stephen lucra de obicei mai târziu seara. Petrecea mult timp cufundat în gânduri și adesea, în weekenduri, stătea tăcut, ciondănindu-se cu ecuațiile care guvernează începutul universului, antrenându-și creierul să memoreze teoreme lungi și complicate fără ajutorul stiloului și hârtiei. „Mecanică celestă“, spunea domnul Thatcher în glumă. „Cred că tânărul tău soț se ocupă de mecanica celestă, așa-i?“ mă întreba când Stephen trecea pe lângă el pe stradă fără să-l bage în seamă, ceea ce se întâmpla deseori. Refuzul lui Stephen de a face vreun efort să vorbească politicos despre banalități îi jignea adesea pe unii din vecinii noștri mai sensibili, pe cunoștințe sau rude, și de aceea trebuia de multe ori să-mi cer scuze pentru el, explicându-le că are nevoie de toată concentrarea ca să se mențină în picioare.

Crizele de grețuri matinale mă împiedicaseră să plec în Yorkshire, la înmormântarea bătrânei doamne Hawking. De fapt, nu mai fusesem niciodată la o înmormântare. Această omisiune urma să fie, din păcate, remediată în curând. Mary Thatcher, singurul copil al vecinilor noștri, plănuia să facă o călătorie de studii în Orientul Mijlociu, unde avea să stea câteva

luni, în Israel și în Iordania. În acea toamnă, chiar înainte să plece, am văzut-o mergând pe stradă de mână cu tatăl ei, care avea pașii lenți și se oprea din când în când. Au dispărut din câmpul meu vizual când au intrat în cimitir. Imaginea pregnantă a tatălui și fiicei m-a impresionat puternic, căci clipele acelea prețioase păreau să anticipeze despărțirea supremă. La puțin timp după ce Mary a plecat, tatăl ei s-a îmbolnăvit și a fost dus la spital, unde a murit peste câteva săptămâni.

În timp ce frunzele uscate dansau pe străzi în vântul tăios de decembrie, Stephen și cu mine stăteam mână-n mână în ultimul rând al semeței și friguroasei Holy Trinity, biserica evanghelică la care mergea William Thatcher, preferând-o lui Little St Mary, cea pur anglicană. Cuvintele răscolitoare ale slujbei de înmormântare, intonate în timp ce se aducea sicriul în biserică, mi-au dat fiori de gheață pe șira spinării. Privind și ascultând, mă obseda paradoxul morții, care, cu o singură lovitură, nimicise toată învățătura, experiențele, eroismul, bunătatea, realizările, amintirile acelei vieți de care ne despărțeam acum, când înlăuntrul meu purtam sâmburele miraculos al unei noi vieți, o pagină albă pe care lungul proces al învățăturii, experiențelor, realizărilor, amintirilor urma să fie consemnat. Lângă mine stătea tatăl copilului, tânăr și plin de energie, în ciuda debutului invalidității lui. Sănătatea îi era în general bună și hotărârea de a se bucura de viață – și de a-și face un nume în fizică – devenea mai puternică cu fiecare zi ce trecea. Mergea cu greutate, nasturii erau o pacoste, avea nevoie de mai mult timp ca să mănânce și nu mai era în stare să scrie, dar acestea erau probleme de mișcare, pe care spiritul inventiv și perseverența le puteau depăși. Era de neconceput că ar putea fi și el „protagonistul“ acelei triste ceremonii la care asistam. Moartea era tragedia bătrâneții, nu a tinereții.

Tinerețea este esențială pentru însăși existența Cambridge-ului, în ciuda clădirilor medievale și a profesorilor fosilizați, care se duceau acasă să putrezească prin unghere prăfuite. Magnetismul locului atrage val după val de tineri pentru peri-

oade de trei ani sau, dacă au noroc, șase, apoi îi aruncă în lumea reală, trezindu-i parcă dintr-o vrajă. Mulți dintre primii noștri prieteni plecaseră să-și ia în primire posturile de la universitățile de pe tot globul, iar locurile lor erau repede ocupate de nou-veniți, unele semipermanent, altele pentru scurt timp. Un astfel de vizitator a fost în acea toamnă prietenul nostru american cel rezervat, Robert Boyer, pe care-l întâlniserăm la Cornell. Ne-a vorbit despre soția lui englezoaică și micuța lui fiică, precum și despre Vietnam, principala preocupare de atunci a americanilor, ca și, desigur, despre singularități și fizică.

Într-o zi, la puțin timp după vizita lui Robert, radioul zbiera titlurile știrilor în timp ce eu pregăteam prânzul și-l așteptam pe Stephen. De când se întorsese din Texas, George Ellis avea amabilitatea de a-l aduce pe Stephen acasă la ora prânzului, continuându-și apoi drumul spre locul unde lua masa, recent inauguratul Centru Universitar de pe malul apei, la capătul aleii noastre. Ascultam cu atenție principala știre, despre un atac armat în Austin, Texas. Un nebun se urcase în vârful turnului universității, de unde trăsese în profesorii și studenții care treceau prin piața de jos. Una dintre victime murise. Reportajul era cu atât mai îngrozitor, cu cât scena părea familiară. O vedeam cu ochii minții și-mi dădeam seama că victimele trăgătorului puteau prea bine să fie cunoștințe de-ale noastre. Mai târziu, în aceeași zi, am auzit că cel care murise era Robert Boyer. Nu era o moarte cauzată de bătrânețe sau de o catastrofă naturală, ca aceea recentă de la Aberfan, din Țara Galilor, sau de o boală declanșată înainte de vreme, era o moarte provocată de mâna unui ticălos. Șocați și uluiți de o asemenea festă crudă a sorții, am căutat un mod durabil de a ne exprima mâhnirea, dar și admirația pentru Robert Boyer.

14
O lume imperfectă

Robert George, în greutate de două kilograme și 860 de grame, s-a născut la zece dimineața, duminică, 28 mai 1967, tocmai când Francis Chichester, navigatorul singuratic, întorcându-se din călătoria sa în jurul lumii, a acostat în portul Plymouth, unde a fost întâmpinat cu urale de mulțime. Nașterea lui Robert a fost primită cu atâta bucurie, încât, când s-a dus a doua zi dimineață să le dea vestea cea bună lui Peck și How Ghee Ang, vecinii noștri din Singapore, care se mutaseră în casa de la numărul 11, Stephen arăta atât de copleșit de emoție, încât lui Peck i-a fost teamă că eu murisem la naștere.

Nerăbdător să vină pe lume cu două săptămâni mai devreme, Robert mă luase prin surprindere. În martie, sora lui Stephen Mary, vărul său Julian și cu mine, împreună cu mii de alți absolvenți, ne primiserăm diplomele de absolvire a Universității din Londra în cadrul unei uriașe ceremonii organizate la Albert Hall, ocazie umbrită doar de absența rectorului, Regina-Mamă, pe motiv de boală. După aceea, părinții au dat o petrecere memorabilă în cinstea noastră într-un loc splendid, închiriat de socrul meu la Royal Society of Tropical Medicine.

Mai devreme în acel an universitar, dr. Dorothy Needham, distinsa soție a directorului de la Caius, mă luase sub aripa ei protectoare și mă prezentase unei societăți academice abia apărute, Colegiul Lucy Cavendish, înființat de doi oameni de știință, dr. Anna Bidder și dr. Kate Bertram; scopul lor era promovarea oportunităților universitare în rândul femeilor studente și căsătorite de la Cambridge. Asocierea cu Lucy Cavendish College mi-a permis să dobândesc în universitate statutul de M.A.*, iar acesta mi-a permis ceva foarte important, și anume să împrumut cărți de la Biblioteca Universitară. Pe la sfârșitul primăverii, lucrarea despre Celestina, inspirată

* Master of Arts. (*N.t.*)

de Stephen și intitulată *Madre Celestina*, era la tipografie, și nu vedeam de ce n-aș fi în stare să împac cercetarea cu maternitatea. În ultima vineri din mai, ținându-mă cu dinții de programul meu zilnic, am stat cea mai mare parte din zi la Biblioteca Universitară, binedispusă, strângând material pentru teză. Nu bănuiam că urma să fie ultima mea vizită la bibliotecă pentru mult timp.

În seara aceea, nebăgând în seamă ciudata senzație de tensiune din pântec, m-am dus cu Sue Ellis, care era și ea însărcinată, la o petrecere pentru soții dată de Wilma Batchelor, nevasta șefului de catedră. Sâmbătă dimineață, după o noapte agitată, senzațiile de tensiune au devenit mai puternice și mai frecvente, așa că m-am repezit în oraș ca să fac cât mai multe cumpărături înainte să nu mai fiu în stare. Simțindu-mă cam rău când aduceam totul acasă, am trecut pe la măcelarie pentru câteva ultime produse. Chris, măcelarul, mi-a aruncat o privire și a insistat să mă servească peste rând. „Jane", mi-a spus, „mai bine te-ai duce direct acasă, eu așa cred!" I-am urmat bucuroasă sfatul.

Mai târziu în acea zi, în toiul unei furtuni, How Ghee, care era tatăl a două fetițe, ne-a dus pe Stephen și pe mine la casa de nașteri privată, dar curând mi-am dorit să fi stat acasă sau să fi cerut un pat la maternitate – care, pe atunci, primea doar femei din medii defavorizate sau cu complicații. Moașele bătrâne erau la fel de rigide ca profesoarele celibatare din adolescența mea. Pe când mergeam pe coridor, cu Stephen agățat de brațul meu, am avut o contracție puternică, de parcă tentaculele unei caracatițe mi-ar fi strâns pântecul. Urmând conștiincioasă tehnicile învățate la recent introdusul curs pentru viitoarele mame, m-am rezemat de tocul unei uși și m-am concentrat asupra exercițiilor de respirație pe care le făcusem de atâtea ori.

„Ce naiba e cu tine?" m-a întrebat pe un ton aspru o soră cu privirea de oțel. Era mult mai tânără decât restul personalului și ar fi trebuit să știe. În cele din urmă, copilul s-a născut, dar nu cu ajutorul vreunei moașe, ci al lui John Owens, un

doctor tânăr și vesel de la cabinetul medical unde eram înregistrată. În tot acest timp, Stephen a fost companionul meu credincios, stând la căpătâiul meu ore întregi, ba chiar furișându-se a doua zi, la șase dimineața, la brațul mamei lui, pe intrarea din grădină.

Eu stăteam în pat, plictisită și frustrată, consolată doar de măreţele, copleșitoarele teme ale concertului pentru vioară și violoncel de Brahms, memorate ca o mantra, căci era muzica pe care învățasem să mă concentrez ca să uit de durere. Muzica mă purta în trecut, amintindu-mi de vacanța de Paște pe care ne-o aranjaseră părinții mei, cu două luni înainte să nasc. Căsuța pe care o închiriaseră se afla în Port St Isaac, chiar la marginea golfului, în Cornwall, la mare distanță de Cambridge. Probabil că se gândiseră, greșind, după cum s-a dovedit, că va fi ultima mea ocazie de-a călători pentru mult timp de atunci înainte. În acea săptămână, ca o concesie făcută gusturilor mele, Stephen îmi dăruise, de ziua mea de naștere, discul cu Brahms.

Odată cu o încredere în sine tot mai mare, Stephen dobândise și o voință de neclintit. Cât timp am stat în Port St Isaac, ne-am dus într-o după-amiază la Tintagel, unul dintre vestitele castele din legendele arthuriene, izolat și cocoțat pe coasta nordică a Cornwallului. Din păcate, castelul ruinat nu se vedea din sat și, potrivit dirigintei poștei, nu puteam ajunge acolo decât printr-o prăpastie stâncoasă cu pereți abrupți, Valea Avalonului. Stephen insista să vadă castelul și – neputând să-i refuzăm nimic, conștiente, cum eram, de speranța lui redusă de viață – mama mea și cu mine, fiecare de o parte a lui, l-am condus, l-am ridicat și l-am coborât pe terenul neregulat, împiedicându-ne de pietrele din cale, cu vântul bătându-ne în față dinspre mare. Fâșia de apă ca safirul de la capătul drumului părea să se retragă, iar castelul ne dispărea mereu din fața ochilor. După ce am înaintat cu greu vreo trei sferturi de ceas, mama și-a pierdut suflul, eu îmi făceam griji pentru starea avansată a sarcinii, dar Stephen nu voia să renunțe. Din fericire, a apărut ca prin minune un Land Rover care urca înapoi în sat pe drumul accidentat, așa că i-am făcut semn șoferului. Nu

prea voia să oprească, însă a frânat totuşi ca să ne spună că mai e mult până la castel, care se afla pe un promontoriu. Era evident că nu puteam ajunge până acolo, aşa că l-am rugat să ne ducă înapoi în sat. În cele din urmă, foarte impacientat, a acceptat să ia un singur pasager. Fără îndoială că acesta nu putea fi decât Stephen.

Cu aceeaşi dârzenie, Stephen îşi făcea acum planuri să plece în iulie la Batelle Memorial Institute, în Seattle, la o şcoală de vară. Fără să ezit nici o clipă, am fost de acord, nevăzând nici un motiv pentru care noi trei, Stephen, eu şi copilul, nu ne-am putea bucura de trei săptămâni de vacanţă pe coasta Pacificului. La urma urmei, bebeluşii nu fac altceva decât să mănânce şi să doarmă.

Bucuria pe care ne-a adus-o copilul a fost îmbătătoare. La câteva minute după naştere, stătea în braţele mele, un pic roşu la faţă şi privind în jur cu seninătate, de parcă totul îi era cunoscut dinainte. „Un viitor profesor universitar" a fost verdictul previzibil al soacrei mele pentru primul ei nepot. Când mi-a fost adus mai târziu, micuţul îşi revenise după experienţa naşterii şi căpătase o culoare sănătoasă. Ochii lui erau de un albastru profund şi strălucitor, pe o faţă curată de spiriduş, cu obrăjori roz şi urechi ascuţite. Nu avea păr, doar un pic de puf blond în creştet şi pe vârful urechilor. Degetele mititele, cu câte o unghie minusculă, mi-au strâns degetul întins.

Această creatură mică şi frumoasă, întruchipare miraculoasă a perfecţiunii, venise pe o lume dureros de imperfectă. În săptămâna de după naşterea sa, în Orientul Mijlociu a izbucnit Războiul de Şase Zile, cu urmări violente, care aveau să dureze decenii. În starea mea mintală simplificată de după naştere, eram convinsă că, dacă lumea ar fi condusă de mame ale pruncilor abia născuţi, nu de bătrâni fără inimă, care-i incită pe tinerii nesăbuiţi la violenţă, războaiele ar înceta peste noapte.

După naşterea lui Robert ne-am adaptat încetul cu încetul la noua realitate. Bunicii ne-au scos din încurcătură vreo două săptămâni, apoi am rămas singuri, schimbându-ne complet

stilul de viață. De atunci înainte, expedițiile – la departament sau în oraș – s-au făcut în trei, plus un cărucior și un baston. Din fericire, George Ellis ne-a venit iar în ajutor. Nu numai că-l aducea pe Stephen acasă la prânz, dar îl și recupera după masă și-l aducea din nou seara. Într-o după-amiază, când începuserăm să ducem o viață întru câtva normală, m-am gândit că sosise timpul să mă întorc la cărțile și fișele mele despre limba poeziei medievale de dragoste din Peninsula Iberică. Copilul era hrănit, schimbat și pus în cărucior în curtea din spate, sub cerul albastru. Părea că se simte bine și că-i era somn în aerul cald al după-amiezii. Mă așteptam să doarmă cel puțin un ceas. Reținându-mi propriul căscat, m-am strecurat sus, la cărțile și fișele mele din pod, pe care le-am întins pe masă. Nu m-am instalat bine, că am și auzit un țipăt răgușit venind de jos. Am coborât în fugă scările până la Robert, l-am luat în brațe, l-am hrănit și i-am schimbat iar scutecul. Nu părea să-i fie prea foame. L-am pus ușurel la loc în cărucior și am urcat din nou, dar s-a auzit același țipăt. Scena s-a repetat de mai multe ori în acea după-amiază, până când, în cele din urmă, mi-am dat seama că bebelușului nu-i era nici foame, nici somn: voia doar societate. Așa că, la vârsta de o lună, a început să lucreze la o teză de doctorat ajutându-mă în felul său, adică foindu-se pe genunchii mei și gângurind în timp ce eu voiam să scriu. Acea singură după-amiază mi-a spulberat orice iluzie de-a combina maternitatea cu vreun gen de ocupație intelectuală. Sau poate că nu știusem eu cât de solicitat este corpul unei femei în procesul nașterii. După cum n-avusesem habar că hrănirea unui bebeluș poate fi o sarcină atât de epuizantă și că-mi va lua așa de mult timp, ceea ce, împreună cu multele alte nevoi ale unui sugar, ziua și noaptea, mă făcea adesea să ațipesc atunci când el, în sfârșit, adormea.

Luna iulie se apropia, iar eu am început să fiu din ce în ce mai neliniștită în privința călătoriei la Seattle, mai ales că aranjamentele se complicau încontinuu. Charlie Minser, un vizitator american al departamentului, care îl botezase pe Robert în iunie, la Capela Caius, dorea ca Stephen să-i facă o vizită la

Universitatea Maryland după școala de vară de la Seattle, ca să mai discute problema singularităților. Atât el, cât și soția lui, o daneză, ne-au asigurat că suntem bine-veniți să stăm cu ei și cei patru copii ai lor în casa pe care o aveau într-o suburbie a Washingtonului. Nu-mi puteam permite să par îngrijorată, dar nu prea știam cum o să ajungem nevătămați în Seattle și cu atât mai mult mai departe. Când am încercat să fac bagajele pentru noi trei, m-a apucat o oboseală cumplită. Nu mă așteptasem la așa ceva, după cum nu mă așteptasem nici ca trupul meu, pe care mă puteam bizui înainte, să mă dezamăgească în asemenea măsură.

Cum-necum, ajutați de-o armată de părinți anxioși și mai ales de mama, am reușit să ajungem la timp pe Aeroportul din Londra în dimineața zilei de 17 iulie 1967. Ne-am luat rămas-bun în grabă, pentru că linia aeriană trimisese repede un scaun cu rotile pentru Stephen, care s-a văzut obligat să se așeze acolo și să fie dus direct prin vamă și controlul pașapoartelor până în sala de îmbarcare. Încărcată cu Robert și cu diverse provizii pentru zbor, m-am ținut în fugă după el. Sistemul de ventilație de la Terminalul 3 se stricase în acea zi, cea mai caldă a verii, astfel că tot aerul fierbinte era absorbit în clădire, dar nu mai ieșea, făcând din sala de îmbarcare un adevărat infern. Abia ajunși acolo, am auzit la megafon că zborul nostru întârzia.

Cât am stat să așteptăm în căldura sufocantă, Robert a și dat pe gât cu poftă întreaga sticlă cu sirop de trandafiri diluat, care ar fi trebuit să-i ajungă tot drumul până la Seattle. Primul anunț a fost urmat curând de un altul, care îi invita pe pasagerii zborului Pan America să-și ia gustări în plus de la bar. L-am pus pe Robert pe genunchii lui Stephen și m-am dus la coada pentru sandviciuri gratuite. Când m-am întors, am înghețat, oripilată: Robert stătea încă în siguranță pe genunchii tatălui său, zâmbind încântat și lipindu-se de pieptul lui, cu brațul lui Stephen înconjurându-l. Dar pe fața lui Stephen se citea o expresie de om chinuit. De pe pantalonii lui cei noi curgea un râușor galben. Stătea acolo neajutorat pe când șuvoiul i se

scurgea în pantofi. Pentru prima oară în viață am țipat îngrozită – am scăpat sandviciurile din mână și am țipat.

Pare o reacție cam irațională, dar, surprinzător, a fost cea mai rezonabilă în situația dată. Țipetele mele au strâns imediat în jurul nostru ajutorul atât de necesar. O asistentă voinică, apărută din senin, a preluat controlul. Privirea foarte critică pe care mi-a aruncat-o a fost suficientă ca s-o convingă, pe bună dreptate, că nu făceam deloc față situației. A pus mâna pe scaunul cu rotile și l-a împins, cu tot cu ocupanții săi, tată și fiu, înapoi, prin controlul pașapoartelor și vamă, nepăsându-i de persoanele oficiale din drumul nostru, îndreptându-se spre un cabinet medical: aici a spălat bebelușul, lăsându-mă pe mine să-l curăț pe Stephen. În timp ce eram acolo, zborul nostru a fost anunțat pentru ultima dată prin megafon. Asistenta a sunat la centrul de control și le-a spus celor de-acolo că avionul va trebui să ne aștepte. Astfel, la vârsta de șapte săptămâni, lui Robert i-a reușit performanța de a întârzia decolarea unui zbor internațional.

Stephen a trebuit să rămână cu pantalonii în cauză toate cele nouă ore ale acelui zbor spectaculos. I-a purtat pe deasupra Islandei, așezată în mare ca o bijuterie într-o casetă căptușită cu satin, peste aisbergurile din Oceanul Atlantic, peste munții cu zăpadă în vârf și ghețarii scânteietori ai Groenlandei, peste apele înghețate ale Golfului Hudson și vastele întinderi aride din nordul Canadei. În sfârșit, ca pentru a semnala sfârșitul chinurilor lui Stephen, în zare a apărut Muntele Rainier, pe când ne apropiam de Aeroportul Tacoma, unde urma să aterizăm. Peste o zi sau două, am dus pantalonii la curățat, dar Stephen a refuzat să-i mai poarte vreodată.

PARTEA A II-A

1
Nopți albe în Seattle

Condițiile pe care Battelle Memorial Institute ni le-a asigurat în 1967 în Seattle au fost foarte generoase. Pe lângă o casă spațioasă cu un etaj, echipată cu toate facilitățile moderne – inclusiv o mașină de spălat vase și o mașină de uscat rufe –, aveam la dispoziție un automobil uriaș, cu schimbător automat de viteze, iar pe deasupra ni se oferea, de două ori pe săptămână, un stoc de scutece curate și colectarea celor murdare prin acea instituție americană tipică numită „serviciul de scutece". Dacă toate acestea nu-mi inspirau deplină încredere nu era pentru că nu le apreciam, ci pentru că mă copleșea faptul că fusesem aruncată pe un țărm străin, deși într-o izolare luxoasă, fiind lipsită, la atât de puțin timp după naștere, de sprijinul și ajutorul mamei, familiei și prietenilor de-acasă. Eram singura răspunzătoare de soțul meu suferind și de bebelușul încă foarte mic, iar George Ellis nu era cu noi ca să-l ducă la lucru cu mașina pe Stephen.

Battelle Institute, m-a asigurat secretara, se afla foarte aproape, la doar trei kilometri distanță – dar trei sau treizeci era totuna, Stephen trebuia dus acolo cu mașina și, dacă mergeam cu Stephen, trebuia să-l iau și pe Robert. Asta însemna să-l ajut pe Stephen să se îmbrace și să mănânce dis-de-dimineață, apoi să-l hrănesc și să-l îmbăiez pe Robert – sau invers, în funcție de cine avea mai stringent nevoie. Apoi monstrul de mașină – o Mercury Comet – trebuia adus până în fața casei și cele două poveri ale mele, micuțul, dar voracele

Robert în căruciorul lui și Stephen de braț, odată coborâte multele trepte de la ieșirea din casă, trebuiau puse una pe bancheta din spate, cealaltă în față. Făcute cu metodă, aceste proceduri ar fi fost suportabile. Așa și era, însă, deși încercam din răsputeri să reducem numărul cursurilor matinale la care lipsea Stephen, întregul sistem s-a prăbușit, căci scumpul nostru copilaș, care tocmai se deprinsese să doarmă neîntrerupt noaptea, era acum, în Seattle, decalat cu opt ore, așa că dormea buștean toată ziua și era perfect treaz și dornic de societate toată noaptea. În plus, Seattle se bucura – sau suferea – de cea mai intensă caniculă pe care-o avusese vreodată.

O vreme, dintr-un spirit de autoapărare tensionat, mi-am limitat drumurile doar la Battelle Institute și la obiectivele importante – printre care, desigur, curățătoria. Conduceam vehiculul masiv cu o asemenea teamă, încât, în cele din urmă, în ciuda căldurii, m-am hotărât să fac ceea ce nici o mamă americană n-ar fi visat să facă: am mers pe jos la magazine, împingând căruciorul și încărcându-l cu pachete.

Am întâmpinat venirea familiei Penrose cu enorma bucurie a unui marinar naufragiat care vede o barcă de salvare. Eric, de curând sosit în familie, se mișca un pic mai mult decât Robert, dar stătea și liniștit destul timp. Când cele două cărucioare erau alături sau îi puneam pe bebeluși pe covor, Joan îmi atrăgea atenția că dialogul Hawking–Penrose continua. Mulțumită lui Joan, viața mea socială s-a animat considerabil. M-a prezentat câtorva dintre soțiile participanților la școala de vară și m-a luat în diverse escapade în centrul orașului, unde umblam prin magazinele universale și cumpăram hăinuțe pentru bebeluși. Sub influența ei, am căpătat mai multă încredere în mine însămi, căci am început să mă orientez pe axa nord–sud a autostrăzii care trecea prin centrul Seattle-ului, ba chiar am reușit să găsesc casa unei tovarășe de joacă din copilărie care se măritase cu un inginer de la Boeing.

Într-o sâmbătă dimineață caniculară, ne-am întâlnit pe țărm cu restul grupului ca să mergem într-o excursie organizată de Battelle Institute – o plimbare cu feribotul până la o rezervație

indiană de pe Blake Island. În timp ce așteptam feribotul, Jeanette Wheeler, soția unui important fizician american, a venit la noi să se prezinte. Chiar în acel an, într-o clipă de inspirație demnă de Arhimede, John Wheeler găsise, pe când făcea baie, denumirea de *gaură neagră* pentru fenomenul pe care-l studiau Stephen și mulți alții. Acolo, pe faleza din Seattle, Jeanette – o doamnă regală, căruntă, membră, firește, a unui grup select, Fiicele Revoluției Americane – a luat în primire căruciorul lui Robert, astfel ca Stephen să se sprijine de brațul meu. Două micuțe doamne bătrâne se uitau cu afecțiune în cărucior, iar una din ele a întins mâna să-i gâdile degetele de la picioare micuțului, neînvelit în căldura acelei zile. Îngrozită, Jeanette Wheeler a răcnit la ea să nu-l deranjeze pe bebelușul adormit. Bietei doamne i-a sărit inima din loc și s-a îndepărtat nervoasă cu însoțitoarea ei, pierzându-se în mulțime. Eu personal credeam că un pic de gâdilat care să-l trezească pe Robert în timpul zilei putea fi o idee bună. Așa aș fi putut și eu să dorm cât de cât noaptea. În acea excursie, Robert a dormit cea mai mare parte a zilei, trezindu-se doar ca să se uite ca un înger la fața zbârcită a unei bătrâne *squaw* indience, care l-a legănat pe genunchi cât timp am luat eu cina împreună cu ceilalți la o masă lungă așezată într-un mare hambar de modă veche.

Cel puțin în acea excursie singura mea responsabilitate a fost, în afară de bebeluș, să împing căruțul cu o mână și cu cealaltă să-l susțin pe Stephen. Celelalte excursii, în care trebuia să conduc pe distanțe mari, mă lăsau atât de obosită și încordată, încât cădeam din picioare de extenuare, asta până când Gillian, prietena mea din școală, a venit la Seattle de pe Vancouver Island, unde soțul ei Geoffrey, inginer, avea un contract de doi ani. Gilllian și Geoffrey au fost salvarea mea. Geoffrey și-a asumat condusul mașinii, luându-ne în excursii lungi – nu doar o escapadă de o zi la Muntele Rainier –, și transportul cumpărăturilor și l-a ajutat pe Stephen să intre și să iasă din mașină, iar Gill m-a ajutat la bucătărie. Timp de o săptămână am putut și eu să mă odihnesc un pic.

Pe când Gill era încă la noi, a survenit un incident de care amândouă ne amintim cu neplăcere. Seattle avea de la Târgul Internațional din 1962 un monument emblematic: Space Needle, un stâlp de beton de vreo trei sute de picioare, cu o platformă panoramică în formă de farfurie zburătoare în vârf. În ultima sâmbătă pe care Gill o petrecea cu noi, ne-am urcat în Space Needle cu liftul de mare viteză și am admirat priveliștea – de la apele verzi și scânteietoare ale Puget Sound și piscurile albe din Olympic Peninsula, până în vest, la culmile zimțate din lanțul muntos al Cascadelor spre est și Muntele Rainier, masivul vulcan în stare latentă, spre sud. Panorama era măreață, dar, cum Gill îl ducea în brațe pe Robert, iar de brațul meu se sprijinea Stephen, ne-a moleșit repede căldura sufocantă și ne-am întors la lift să ne așezăm la coada pentru coborâre. Lângă noi stăteau două fete, probabil adolescente, dar nu mult mai tinere decât Gill și cu mine. Se uitau la noi dându-și coate; apoi, când stăteam cu toții în lift, au început să facă remarci disprețuitoare, grosolane despre Stephen, care se rezema fără vlagă de perete, într-o temperatură care ar fi făcut pe oricine să transpire prin toți porii. Îmi venea să le trag o pereche de palme și să le pun să-și ceară scuze. Îmi venea să le strig că acela era curajosul, preaiubitul meu soț, tată al unui copilaș frumos și mare savant, dar, cu reticența mea de englezoaică, n-am făcut nici un gest, n-am scos nici o vorbă, doar m-am uitat în altă parte făcându-mi de lucru cu Robert, încercând să pretind că nu le vedeam și nu le auzeam. Niciodată nu i-a luat mai mult unui lift rapid, circulând cu un metru pe secundă, să ajungă jos. Când am ieșit, una din fete s-a uitat la Robert peste umărul lui Gill. „E copilașul vostru?“ m-a întrebat cu o admirație nedumerită. „Sigur că da!“ am izbucnit eu. A plecat în grabă împreună cu prietena ei, jenate, speram eu. Gill a remarcat: „Ce oameni ciudați!“, exprimând doar pe jumătate ce simțeam amândouă. Din fericire, Gill și cu mine ne așezaserăm între Stephen și acele fete, așa că el n-a știut ce se întâmplase.

După acest episod nu mai voiam decât să mă duc de îndată acasă. Dar, într-o seară, spre sfârșitul școlii de vară, lui Stephen i s-a oferit posibilitatea extrem de atrăgătoare a unui sejur de două săptămâni la Universitatea California din Berkeley, și un participant brazilian la școala de vară i-a pus la dispoziție apartamentul gol al unui prieten plecat. Oferta era tentantă din punct de vedere financiar și, dat fiind că deja ajunseserăm așa departe, alte două săptămâni pe Coasta de Vest, în California tuturor posibilităților, nu părea chiar o vitregie a sorții. Nu-mi pierdusem complet spiritul de aventură care mă purtase prin tot sudul Spaniei în anii studenției, iar această ofertă era un prilej să descoperim noi înșine acea utopie cu care Abe și Cice Taub ne tentaseră la Cornell în 1965.

Incomodați de o droaie de lucruri – căruciorul și feluritele noastre bagaje –, am zburat la San Francisco, unde a trebuit să mă descurc cu o altă mașină enormă într-un labirint de autostrăzi. Din fericire, Stephen se orienta mai bine decât conducea – cu excepția situațiilor când vedea în ultima clipă o ieșire de pe autostradă și țipa la mine să traversez imediat patru benzi de circulație. După ce am virat brusc de câteva ori și am trecut peste mai multe borduri, în originalul stil al polițiștilor din Keystone, am găsit în sfârșit adresa proprietarilor noștri plecați de-acasă, un apartament drăguț de două camere într-o veche casă de lemn cu vedere până departe, spre podul Golden Gate, ce se zărea prin negură și ceață. Cazarea, deși mult mai potrivită cu stilul și vârsta noastră decât luxoasa casă din Seattle, punea o problemă logistică înfricoșătoare, deoarece era la ultimul etaj, al doilea. Acum, fiecare ieșire din casă îmi cerea să fac nu două drumuri, ca la Seattle, ci trei drumuri în sus și în jos – existând nu unul, ci două etaje. La paisprezece săptămâni, Robert era prea greu ca să fie cărat în cărucior, așa că trebuia să-l duc mai întâi pe el jos, apoi pe Stephen la mașină – în timp ce Robert era lăsat pe podea, pe un covor –, pe urmă pe Robert. În compensație, foloseam mașina la maximum și adesea seara sau, în mod excepțional, după-amiaza ne duceam pe dealurile arse de soare din spatele Berkeley-ului, iar

câteodată făceam o călătorie mai aventuroasă în nord, de-a lungul Faliei San Andreas – o zonă deșertică, mlăștinoasă, unde crăpăturile de pe șosea stăteau mărturie pentru enormele forțe naturale de dedesubt. Odată ne-am dus cu mașina până la un golf pustiu de pe coastă, asemănător cu acela din Cornwall, unde, sfidând stilul de viață american, cete de hippy trăiau în colibe pe plajă, eliberați de constrângerile unei societăți materialiste.

Abe Taub, șeful grupului de relativiști de la Berkeley, l-a primit temporar pe Stephen în departament și, într-o seară, el și cu Cice ne-au invitat la cină în casa lor din zona deluroasă, cu priveliște asupra golfului. Era mult mai departe decât ne așteptam, așa că, până să ajungem, petrecerea era pe sfârșite. Nevăzând unde puteam să parchez, am nimerit într-un șanț de la marginea drumului. Roțile s-au înțepenit și mașina a rămas blocată acolo. După ce am încercat fără succes să scot mașina din șanț cu propriile-mi forțe, m-am dus să cer ajutorul soților Taub și distinșilor lor musafiri, printre care era și un renumit matematician din Paris, un domn foarte sofisticat, profesorul Lichnerowicz. Bărbații și-au scos sacourile elegante, și-au suflecat mânecile și s-au pus pe treabă cu un avânt cavaleresc. Când am fost în sfârșit scoși din șanț și conduși în casă – jenant de târziu și cu ținuta în dezordine –, Robert a început să se smiorcăie. Încercase șmecheria asta și mai înainte. Dormea profund, iar în clipa când căruțul era împins încet într-o cameră ferită și întunecoasă începea brusc să protesteze, de parcă simțea că în altă parte exista o petrecere la care el nu avea voie. Singura soluție era să-l iau cu noi la masă împreună cu musafirii și să-l țin pe genunchi. Cice Taub n-a fost tulburată de multele dislocări ale elegantului ei cerc de oaspeți și, fiindu-i, poate, milă de înfățișarea mea răvășită, m-a invitat să le însoțesc a doua zi, pe ea și pe Madame Lichnerowicz, la grădina de trandafiri din Berkeley.

Grădina de trandafiri a devenit refugiul în care îmi găseam pacea în mediul acela frenetic și totodată un răgaz de la rutina obositoare pe care o presupunea viața noastră. Avea un efect

calmant și asupra lui Robert, care stătea în cărucior, sub pergolă, urmărind jocul de lumini și umbre de pe trandafiri și frunzișul de deasupra. Eu stăteam alături, la umbră, inspirând parfumul trandafirilor, citind *Mănăstirea din Parma* de Stendhal și aruncând din când în când o privire spre golf. Gândurile îmi fugeau la Spania – la Grădinile Generalife de deasupra Granadei, unde, cu doar câțiva ani înainte, încercam să-mi închipui viitorul alături de Stephen. Acel viitor devenise realitate și ne întrecuse cele mai nebunești speranțe. Eram obosită, dar optimistă, iar fericirea îmi depășea cu mult oboseala. Stephen era deja recunoscut și solicitat în cercurile științifice pentru înțelegerea sa intuitivă a celor mai complicate concepte, pentru capacitatea de a vizualiza structurile matematice în mai multe dimensiuni și pentru fenomenala lui putere de memorare. Aveam tot viitorul înainte, întruchipat acum în micuța ființă prosperă a băiețelului nostru.

Dacă viitorul dobândise o aură liniștitoare de siguranță, lucrul acesta depindea de felul în care ne trăiam prezentul. A lua fiecare zi așa cum era, în loc să visăm la vreun miraj extravagant în viitorul îndepărtat, devenise un mod de viață. Din această perspectivă, aveam o imagine cât se poate de clară a viitorului: pe termen scurt, steaua noastră era în ascensiune. Pe termen lung, uriașul semn de întrebare ce plana asupra întregii specii umane ne putea nimici pe toți. Războiul din Vietnam escaladase – ca să folosesc clișeul de atunci –, transformându-se într-unul din cele mai urâte conflicte, în care ororile chimiei moderne se dezlănțuiau împotriva unei populații de țărani, impulsionate de complexele industriale militare necontrolate atât din Est, cât și din Vest. O simplă scânteie ivită altundeva pe planeta noastră zbuciumată putea să aprindă o conflagrație mondială.

Trăiam în prezent, dar și acesta ne punea în cale, în mod enervant, obstacole neprevăzute. De exemplu, cuplul brazilian care, cu cele mai bune intenții, ne găsise acel apartament, s-a oferit să ne ducă într-un tur al zonei San Francisco. Așteptam cu nerăbdare să stau și eu o dată pe bancheta din spate a mașinii

și să mă bucur de o excursie. Au venit devreme, într-o sâmbătă dimineață, aducând cu ei o prietenă braziliancă care nu știa boabă de engleză. L-am ajutat pe Stephen să coboare scările, așteptându-mă să-l instalez mai întâi în mașina brazilienilor, apoi să urc după Robert, care avea să călătorească pe genunchii mei. Când am ieșit entuziaști în stradă, ne-am uitat în jur după mașina lor. În afară de Plymouth-ul nostru, nu mai era decât o rablă de Volkswagen în fața casei noastre. „Unde vă e mașina?" l-am întrebat pe amfitrionul nostru brazilian de o zi. S-a uitat la mine surprins. „Nu, nu, nu mergem cu mașina noastră, e prea mică. O s-o luăm pe a voastră." Cu inima cât un purice, am deschis mașina. Stephen stătea în spate cu doamnele braziliene, iar „amfitrionul" s-a așezat pe locul de lângă șofer, dându-mi instrucțiuni mie, care conduceam, și ținându-l pe Robert pe genunchi. Lui Robert i-a fost de-ajuns să se uite o dată la el ca să înceapă să urle mai tare ca oricând. A urlat toată ziua. Aș fi zbierat și eu cu plăcere din toți rărunchii. Deși doream cu disperare să-mi potolesc copilașul asudat și agitat, iată-mă imobilizată în scaunul șoferului, într-o situație fără sens, pentru care noi nu aveam nici o vină.

A fost o încântare când am ajuns într-un final la Golden Gate Park. Îndepărtându-ne de pasagerii noștri, ne-am alăturat unui grup mare de hipioți care manifesta pentru pace și am stat pe iarbă cu ei, legănându-ne în ritmul muzicii. Pe pajiști se aflau oameni de vârsta mea, dar cumva eram deja mult mai în vârstă ca ei. Stephen și cu mine împărtășeam idealismul tinerilor și uram violența. Cu toate că le împărtășeam și opoziția față de războiul din Vietnam, nu el era principala noastră țintă, ci boala și ignoranța.

După acea zi, am hotărât să nu mai depind niciodată de alții. Dar asta era mai ușor de spus decât de făcut, căci Stephen acceptase deja invitația insistentă de a petrece câtva timp în departamenul lui Charlie Misner de la Universitatea Maryland. Washington DC era în drumul nostru spre casă, ne-am gândit, așa că alte câteva săptămâni n-o să conteze prea mult. Într-adevăr, dacă făceam un popas la jumătatea călătoriei, aveam

să rezistăm mai bine la diferența de fus orar. Și așteptam cu nerăbdare s-o vedem pe sora lui Stephen, Mary, acum doctoriță, care lucra pe Coasta de Est, și să-i vizităm pe vechiul prieten al lui Stephen John McClenahan și pe vioaia lui soție, vorbitoare de spaniolă, împreună cu familia ei din Philadelphia.

Vizita noastră la familia Misner, în Maryland, nu picase în cel mai bun moment, pentru că Susanne era angajată într-o stresantă luptă cu autoritățile școlii care nu voiau să-l înscrie pe fiul lor mai mare, Francis, sub pretextul că avea o formă ușoară de autism. Am văzut-o pe sora mai mică a lui Stephen, Mary, și am petrecut un weekend cu familia McClenahan, dar eu eram extenuată și deprimată, mai ales pentru că fusesem nevoită să încep să-l hrănesc pe Robert cu lapte praf. Stăteam în apartamentul pentru oaspeți de la demisolul luxoasei case a soților Misner din Silver Spring, mă gândeam la destrămarea acelei prime legături cu bebelușul meu și-mi venea să plâng.

Dacă recursul la biberon a avut repercusiuni psihologice nefericite asupra mea, consecințele – fizice – în cazul soților Misner au fost și mai serioase. Într-o seară, Charlie și Susanne, care începuse să se relaxeze puțin, au dat o cină splendidă ca să ne prezinte unora dintre prietenii lor. Toți copiii dormeau și noi ne-am așezat la masă, am mâncat și am băut, am discutat și am râs. Mai târziu ne-am afundat obosiți în fotolii comode, iar Charlie ne-a făcut o proiecție de încântătoare fotografii de familie. În starea mea de relativă somnolență, am simțit deodată un miros foarte urât dinspre bucătărie. Oribilul adevăr a fost curând descoperit când și ceilalți au început să se încrunte și să tușească simțind mirosul toxic, iar eu mi-am dat seama că sunt de vină. Înainte de cină pusesem biberoanele și tetinele lui Robert la fiert pe aragaz și, în atmosfera plăcută, uitasem complet de ele. Conținutul cratiței se evaporase complet, umplând bucătăria cu un fum negru și dens care pătrundea repede în toate ungherele casei curate lună. Umilită la culme, nu m-ar fi mirat să fim imediat dați afară în stradă, cu bebeluș cu tot. Dar Charlie și Susanne nu au făcut așa ceva, spre cinstea lor. Trebuie să se fi bucurat însă din toată inima să ne vadă plecați

peste câteva zile, când ne-au făcut veseli cu mâna de la revedere atât nouă, cât și bebelușului nostru de patru luni. Ușurarea lor văzându-ne plecând nu putea fi mai mare decât a mea la gândul că mergeam acasă.

2
Terra firma

Călătoria aceea la Seattle – și mai departe – ne-a schimbat viața în unele privințe în bine, în altele în rău. Banii câștigați de Stephen din conferințele ținute în acele luni lungi petrecute dincolo de Atlantic ne-au însănătoșit întru câtva finanțele. Am fost astfel în stare să ne cumpărăm mașina de spălat automată atât de necesară și, conform stilului de viață american, și un uscător de rufe. Acesta ar fi fost oricum o achiziție ieșită din comun pentru orice gospodărie britanică din anii '60, dar Stephen a hotărât – după ce avusese odată de-a face cu treburile din gospodărie – că pentru stilul nostru de viață era nevoie de și mai multe aparate electrice. De acea realitate mai puțin plăcută a vieții de familie se izbise într-o vineri seară din vara anului 1967, când am dat o mare petrecere în cinstea unui eminent savant rus, Vitali Ginzburg, care venise de la Moscova într-o vizită de trei luni la Cambridge. Nu numai că o vizită atât de lungă era excepțională în atmosfera tensionată a Războiului Rece, dar i se permisese să-și ia cu el și soția, o blondă superbă. Mormanul de farfurii și tacâmuri strâns după aceea în bucătărie indica succesul de care se bucurase cina. Rezemat de un perete al bucătăriei, Stephen a luat un șervet de șters vase, dar a fost așa de scârbit de pierderea de timp provocată de spălatul atâtor farfurii și pahare, încât a doua zi, cu ajutorul lui George Ellis, s-a dus în oraș să cumpere o mașină de spălat vase.

Au existat și alte consecințe, mai puțin palpabile, ale călătoriei noastre în America. Era un lucru bine stabilit că fenomenul pe care-l studia Stephen avea un nume inspirat, ușor de reținut – *gaură neagră* –, mult mai simplu decât *colapsul gravitațional al unei stele masive*, procesul prezis de matematica teoremelor despre singularități, și conferea unitate cercetării științifice. Era, de asemenea, un nume care stimula imaginația presei. Ca urmare a școlii de vară din Seattle, Stephen își consolidase temeinic poziția internațională de inițiator al acestui gen de cercetări, iar cercul nostru de prieteni se lărgise considerabil. Stephen calculase că, până în momentul întoarcerii noastre în Anglia, în octombrie, Robert zburase atât de mult timp cu avionul pentru vârsta lui, încât chiar și atunci când dormea trebuie să fi fost în mișcare. Din fericire, Robert nu părea deranjat de această consecință aparte a primei sale vizite în America. Și eu călătorisem la mari depărtări, dar, spre deosebire de Robert, suferеam de tulburări chinuitoare și de durată în urma acestor călătorii. Ele îmi sădiseră în minte germenii unei spaime paralizante de zbor, care a crescut ca o buruiană uriașă în lunile și anii de după întoarcerea noastră acasă. În comparație cu atitudinea mea nepăsătoare față de zbor din anii studenției, această teamă era deopotrivă frustrantă și de neînțeles. Motivul fobiei mi-a devenit clar doar mai târziu. Când am trecut în revistă ce se întâmplase în lunile petrecute în America, mi-am dat seama că problema mea nu era zborul propriu-zis – căci zburasem pe distanțe enorme, cu fel de fel de avioane, fără nici un incident –, ci împrejurările călătoriei, adică stresul, încordarea cauzate de faptul că eram total răspunzătoare, la numai șapte luni după ce născusem, pentru alte două vieți, fragile și solicitându-mă la extrem. Acea responsabilitate oneroasă și extenuantă s-a cristalizat încet, în absența altei supape, în frica de zbor. Simplul fapt că eram în stare să-mi explic spaima nu mă făcea să mă împac mai ușor cu ea, pentru că mă jenam să-mi recunosc o astfel de slăbiciune – mai ales că viețile noastre se conduceau acum doar după preceptul lăudabil de curajos

al lui Stephen cum că, dacă exista o boală fizică în casă, nu mai era loc și de probleme psihologice.

În pofida entuziasmului lui Stephen față de succesul remarcabil al cercetărilor sale și în pofida hotărârii lui de a nu rata nici o ocazie de pe glob de a ține conferințe, seminarii sau cursuri, problema altor călătorii nu s-a pus, din fericire, în iarna aceea, o iarnă pe care am petrecut-o într-o stare plăcută de repaus, adaptându-ne din nou la cunoscuta rutină a vieții universitare. Statutul de *research fellow* al lui Stephen fusese reînnoit pentru încă doi ani, și acum, când Rob Donovan, fostul lui cavaler de onoare, era și el cercetător la Caius & Gonville, Stephen putea conta mereu pe ajutorul lui ca să-l ducă la colegiu o dată pe săptămână pentru a lua cina. Programul meu zilnic era mai puțin previzibil și consta în efortul continuu de a reconcilia nevoile bebelușului cu cerințele tezei mele. Când mă jucam cu Robert, conștiința îmi spunea că ar trebui să lucrez la teză. Nu era o stare de lucruri prea satisfăcătoare – dar era singurul mod prin care îmi puteam păstra respectul de sine într-un mediu în care copiii erau desconsiderați și priviți doar ca niște fapte de viață necesare. În schimb, tezele erau respectate... La sfârșitul anilor '60, universitatea nu oferea nici un fel de facilități de tip creșă – deși, fidelă instinctelor sale masculine șovine, se lăudase mulți ani cu un poligon de trageri.

Faptul că am fost în stare să-mi continui cât de cât munca de cercetare s-a datorat în mare măsură mamei și șirului de dădace angajate să aibă grijă de Inigo Shaffer, băiețelul unor vecini de pe alee. Mama venea des la Cambridge cu trenul de vineri dimineața, sosind chiar când îl duceam pe Stephen la lucru, și se îngrijea de Robert ca să-mi pot petrece bună parte din zi la Biblioteca Universitară, adunând cărți și alte materiale pe care să le studiez săptămâna următoare. Uneori, dădaca lui Inigo îl lua pe Robert pentru vreo oră sau – când băieții au mai crescut – îl invita să se joace cu Inigo după-amiaza, lăsându-mă să mă întorc la bibliotecă. Sistemul acesta îmi dădea din când în când posibilitatea să asist la seminarii în Londra, având siguranța că Robert e bine îngrijit, iar Stephen, ajutat de

George Ellis, putea să ia prânzul cu restul colegilor din grupul de teoria relativității la recent inauguratul Centru Universitar.

Am reușit astfel să-mi văd de proiect, un studiu asupra asemănărilor și deosebirilor lingvistice și tematice din cele trei perioade și zone principale ale poeziei populare de dragoste din Spania medievală. În timp ce Stephen cutreiera mintal universul, eu călătoream în timp – până la *kharjas*, primii muguri ai poeziei populare din limbile neolatine. Mi-am început cercetarea cu vocabularul mozarab – un dialect timpuriu al spaniolei din Spania musulmană – folosit în *kharjas*, care consta în fragmente poetice înglobate ca refrene în ode și elegii mai lungi, scrise în ebraică și araba clasică. Intenționam apoi să-mi extind cercetările la *Cantigas de Amigo*, poeme galiciano-portugheze din secolul al XIII-lea, și pe urmă la versurile populare castiliene din secolul al XV-lea, *villancicos*. Aceste trei zone de înflorire a liricii în epoci diferite aveau multe trăsături comune: cântecele de dragoste erau toate intonate de o fată, care fie își aștepta cu nerăbdare iubitul în zori, fie îi deplângea absența sau boala. Adesea, fata își mărturisea bucuria sau durerea mamei sau surorilor ei, deși, în multe cazuri, imagistica acestor versuri în aparență simple și spontane provenea din limbajul mediului religios creștin.

Existau multe teorii care se băteau cap în cap, ca să nu spun controverse, în privința provenienței și interpretării creației poetice, mai ales a acelor *kharjas*, și trebuia să-mi găsesc la Biblioteca Universitară drumul de cercetător novice prin acest labirint. Examinam cu atenție volumele marelui catalog legate în piele verde, căutând articole oculte în reviste necunoscute, scoțând referințe criptice din notele de subsol, și scotoceam după lucrările de critică literară din care urma să iau notițe acasă în cursul săptămânii viitoare. Am dat, din întâmplare, peste manuscrise medievale originale, o experiență de neuitat, dar nici unul nu mi-a fost de un folos real, căci tentația de a mă minuna de frumusețea inițialelor pictate și de precizia scriiturii îmi distrăgea prea mult atenția.

Deși perspectiva de a-mi croi drum prin maldăre de critică literară era descurajatoare, savuram orele petrecute în bibliotecă. Îmi plăcea enorm ciudatul respect pe care acest sanctuar al erudiției îl inspira adoratorilor săi, care, ca niște umbre, treceau cu pași ușori prin sălile vaste, cufundate în tăcere. Fiecare student, fie tânăr, fie bătrân, era închis în mica sa capsulă de studiu, având siguranța că va putea citi și scrie fără a fi întrerupt. Dar găseam o compensație și în poezia însăși, mai ales în *kharjas*, care fuseseră interpretate pentru prima oară, editate și publicate de Samuel Stern, un erudit de la Oxford, după ce le descoperise în 1948 la Cairo, într-un manuscris aparent fără sens, scris în arabă sau în ebraică. A văzut că, transcriind fragmentele în alfabetul latin și adăugând vocale, acele enigmatice texte arabe și ebraice se transformau în frânturi de poezie de dragoste romantică, transmițând trăiri intense. De exemplu, Stern a transcris un grup de litere ebraice în consoane latine astfel: *gryd bs 'y yrmnl's km kntnyr 'mv m'ly sn 'lhbyb nn bbr' yw 'dbl'ry dmnd'ry*. Prin adăugarea vocalelor, textul se citește astfel: *Garid vos ay yermanellas com contenir a meu male Sin al-habib non vivireyu advolarey demandare*. În afară de o singură formă arhaică și de o expresie arabă, *al-habib*, poezia este acum perfect inteligibilă chiar și pentru un vorbitor de spaniolă din zilele noastre:

Spuneți-mi, dragi surori,
Cum să-mi îndur suferința.
Nu vreau să trăiesc fără iubitul meu
Am să plec să-l caut.

Într-o altă *kharja*, trimițând în mod clar la educația ei creștină, îndrăgostita părăsită strigă sfâșietor:

Venid la pasca ayun sin ellu…
…meu corajon por ellu

Vine Paștele și el tot nu e lângă mine…
…dar inima mea pentru el suspină.

Când iubitul se întoarce, el răsare ca soarele în splendoarea zorilor, deoarece în aceste poezii îndrăgostiții se întâlnesc în zori – și se vor întâlni mereu în zori de-a lungul secolelor de lirică populară spaniolă, spre deosebire de sofisticata tradiție provensală, în care îndrăgostiții nobili se despart la revărsatul zorilor:

non dormiray mamma
a rayo de mañana
Bon Abu 'l-Qasim
la faj de matrana

n-am să dorm, mamă,
în lumina zorilor
Bunul Abu a'l-Qasim
chipul dimineții

Dar, pentru mine, cele mai impresionante fragmente sunt acele versuri sfâșietoare în care fata plânge disperată pentru că iubitul ei e bolnav:

Vaisse meu corajon de mib
ya rabbi si se me tornerad
Tan mal me doled li 'l-habib
enfermo yed cuand sanarad

Inima îmi părăsește trupul
se va întoarce oare?
Jalea pentru iubitul meu e-atât de mare
E bolnav – când se va face bine oare?

Într-o *kharja*, singurul cuvânt descifrabil este *enfermad* – bolnav –, iar în alta, fata se îmbolnăvește din cauza necazurilor aduse de iubire:

Tan t'amaray tan t'amaray
habib tan t'amaray

Enfermaron welyos cuidas
ya dolen tan male

Te voi iubi mereu,
te voi iubi mereu, iubitul meu,
Ochii mi-s roșii de-atâta plâns,
mă dor așa de tare!

3
Sfere cerești

Deși, în termeni tactici, era absolut rațional să fiu înscrisă ca studentă la Londra, asta însemna în realitate că eram foarte izolată în Cambridge. Seminariile și ședințele de îndrumare ce aveau loc sub auspiciile îndrumătorului meu, Alan Deyermond, erau întotdeauna stimulatoare, dar ocaziile de a merge la Londra rămâneau rare. La Cambridge, unde citeam la bibliotecă și scriam acasă, nu aveam cu cine să discut. Mulțumită lui Dorothy Needham, devenisem studentă afiliată Colegiului Lucy Cavendish, o societate recent înființată pentru femeile-student, și, datorită unei bune organizări a timpului – însemnând să-l hrănesc, să-i fac baie, să-l bag în pătuț pe Robert și să-i pregătesc masa lui Stephen –, reușeam să particip de câteva ori pe semestru la dineurile prezidate de Lucy Cavendish la Churchill College.

O soluție la izolarea mea universitară a apărut în modul cel mai neașteptat prin prietenia din ce în ce mai strânsă a lui Robert cu băiețelul vecinilor noștri, Inigo Shaffer. Unul din invitații la aniversarea lui Inigo de un an a fost o fetiță mai mare, de șase ani, vioaie, cu părul arămiu, pe nume Cressida Dronke, care, privind din spatele unor oribili ochelari de soare reflectorizanți, i-a întreținut pe băiețeii foarte mici, precum și pe mamele și dădacele lor uimite, cu o poveste lungă și

fascinantă despre spectacolul *Romeo și Julieta* la care tocmai o duseseră părinții ei. Probabil că nu era nimic neobișnuit să familiarizezi un copil cu Shakespeare, căci Cressida era un spectator de teatru pasionat încă din fragedă copilărie.

Auzisem deja că Peter Dronke – care ținea cursuri de latină medievală – avea reputația redutabilă de a fi una dintre cele mai strălucite minți din Cambridge; nu se mărginea la latina din Evul Mediu, ci se ocupa de o variată gamă de studii literare medievale, inclusiv cele care mă interesau pe mine. Ocazia nesperată de a-i întâlni pe soții Dronke mi-a adus un îndrumător neoficial în Cambridge. Peter era întotdeauna dispus să împărtășească altora vastele sale cunoștințe, să dea sfaturi folositoare, să aducă critici constructive și să furnizeze informații utile, iar soția lui, Ursula, ea însăși o erudită în saga scandinave și islandeze, te încuraja întotdeauna, plină de bunăvoință. O urmare importantă a întâlnirii mele cu Peter și Ursula a fost că m-au invitat să particip la atât de râvnitele seminarii informale pe care le țineau la ei acasă joia seara în cursul semestrului. Doar Peter stăpânea cu adevărat toate acele subiecte pe care le expunea la seminarii, uneori absconse pentru că erau eclectice, acoperind cea mai mare parte din gândirea și literatura europeană din perioada clasică târzie și Evul Mediu. Noi, studenții, stăteam respectuoși pe covorul de culoarea muștarului, practic la picioarele unuia dintre cei mai mari învățați ai acelui timp.

Am fost uimită și totodată amuzată să descopăr cât de aproape mă aduceau acele seminarii, în termeni filozofici, de studiul cosmologiei, chiar dacă era vorba de cosmologia medievală. Inevitabil, multe discuții se axau pe dezvoltarea gândirii din secolul al XII-lea, avându-și originea la Paris, cu precădere în școala catedralei din Chartres, școală în care se credea că noțiuni ca Dumnezeu, universul și omenirea puteau fi cercetate și înțelese cu ajutorul numerelor, greutăților și simbolurilor geometrice, teologia transformându-se astfel în matematică. Noile universități de la Paris și Oxford s-au aflat în centrul unor dezbateri intelectuale aprinse. Viguroasa renaștere din secolul al XII-lea a datorat mult ideilor inovatoare venite din

Spania, unde, în anul 1085, forțele creștine au recucerit Toledo de la mauri, cu rezultatul că acel oraș multilingvistic, cu o populație amestecată, a devenit unul dintre marile centre culturale ale Europei, cu o înfloritoare școală de traduceri, datorită moștenirii literare arabe și operelor Antichității clasice, presupuse pierdute.

În secolul al XIII-lea, Alfonso cel Înțelept al Castiliei a amplificat importanța orașului Toledo, participând el însuși la activitățile desfășurate acolo, inițiind folosirea spaniolei în loc de latină în toate documentele și încercând să realizeze diferite proiecte istorice în limba autohtonă. Traducerile făcute la Curtea lui Alfonso erau chiar mai semnificative decât proiectele lui și cuprindeau o carte despre șah, teoriile științifice asupra naturii luminii elaborate de Alhazen, principalul om de știință arab din secolul al XI-lea, și, poate cea mai de seamă, *Almagest*, marea operă a lui Ptolomeu, matematicianul și astronomul alexandrin din secolul al II-lea d.Hr.

Scrisă inițial în greacă, *Almagest* exista doar într-o versiune arabă până când Alfonso a comandat traducerea cărții la Toledo. Modelul cosmologic al lui Ptolemeu se baza pe conceptul aristotelic al unui pământ fix, în jurul căruia se învârteau Soarele, Luna, planetele și stelele. Modelul acesta nu prea corespundea cu felul în care era văzut universul în scripturi, și anume alcătuit din cerul-rai și un pământ plat cu iadul dedesubt, dar, întrucât putea fi făcut să se potrivească, fără modificări esențiale, cu mai vechea viziune conform căreia locul lui Dumnezeu era în cer și al iadului sub Pământ, a devenit o doctrină a dogmei religioase creștine până a fost pus sub semnul îndoielii de astronomul polonez Copernic, în secolul al XVI-lea. Pentru Biserica creștină, cea mai importantă consecință a modelului geocentric era că Omul, locuitorul Pământului, se afla în centrul universului, iar atenția divină se concentra numai asupra lui și a comportamentului său.

La unul dintre seminariile despre primele modele cosmologice ținut în livingul familiei Dronke, a venit și Stephen împreună cu un coleg, Nigel Weiss, a cărui soție, Judy, era înscrisă

la seminar. Cei doi oameni de știință au fost nevoiți să încuviințeze faptul că filozofii Thierry de Chartres și Alain de Lille din secolul al XII-lea, alături de Robert Grosseteste și Roger Bacon din secolul al XIII-lea, aveau, printre mulți alții, o viziune extrem de avansată și precisă. În rândul filozofilor exista și o femeie foarte voluntară, stareța germană Hildegard de Bingen, care elaborase o versiune cosmologică proprie, în care universul avea forma unui ou, devansând cu mult timpul ei. Nu numai că s-a numărat printre primii „călători în spațiu", dar a și susținut că femeile au menirea să îndrepte greșelile sociale și religioase cauzate de slăbiciunile bărbaților și, în acest scop, ar trebui să-i urmeze exemplul, întreprinzând călătorii ca misionare pe Rin, propovăduind, condamnându-i pe eretici și reparând nedreptățile sociale.

Mai multe situații ironice m-au izbit la aceste seminarii, mai ales în cursul celui la care au participat Stephen și Nigel Weiss. Cea mai crudă, firește, a fost că, în a doua jumătate a secolului XX, poziția femeilor în societate, îndeosebi în știință, se îmbunătățise prea puțin față de secolul al XII-lea. Cât privește cosmologiile, mă amuza faptul că anumite legături conceptuale cu teoriile mai vechi rezistau încă, deși progresele științei în secolul XX erau revoluționare. Sistemul ptolemeic, imediat acceptat în secolul al XIII-lea, dar înlocuit mai târziu cu sistemul solar al lui Copernic, avea totuși un punct de legătură, oricât de puțin plauzibil ar putea părea, cu un important principiu cosmologic din secolul XX: principiul antropic.

Acesta era unul dintre acele subiecte pe care, la sfârșitul anilor '60 și începutul anilor '70, Stephen le discuta ore întregi cu Brandon Carter, de obicei sâmbăta după-amiază, când plecam din Cambridge cu mașina la fermecătoarea căsuță de la țară pe care Brandon și soția lui belgiană, Lucette, o renovaseră după recenta lor căsătorie. Lucette și cu mine îl luam pe Robert la lungi plimbări în natură, discutând în franțuzește despre autorii, pictorii și compozitorii noștri preferați, apoi pregăteam ceaiul și cina – iar Brandon și Stephen încă se

contraziceau în privința vreunui detaliu minor al principiului antropic, nici unul din ei nevrând să cedeze.

Principiul antropic, atât cât am înțeles din explicațiile pe care mi le-a dat Stephen în rarele momente când vorbea cu mine despre munca lui, m-a uimit prin afinitatea sa filozofică strânsă cu universul medieval. La fel ca în universul ptolemeic, Omul este plasat în centrul creației de principiul antropic sau, mai exact, de așa-numita sa variantă „tare". Adepții principiului antropic „tare" susțin că universul în care trăim este singurul posibil în care putem exista, pentru că, din momentul big bangului, care a avut loc acum vreo cincisprezece mii de milioane de ani, universul s-a extins potrivit unor condiții precise – implicând adesea coincidențe chimice fericite și un fin reglaj fizic –, absolut necesare dezvoltării vieții inteligente. Viața inteligentă se poate întreba apoi de ce este universul așa cum îl observăm, dar e o întrebare tautologică al cărei răspuns este: dacă universul ar fi diferit, viața inteligentă n-ar exista ca să pună această întrebare. Așadar, într-adevăr se poate încă afirma că omul ocupă un loc special în centrul universului, întocmai ca în sistemul ptolemeic. Deși pentru omul medieval această poziție specială însemna confirmarea categorică a relației unice dintre ființele umane și Creatorul lor, oamenii de știință moderni par iritați sau doar amuzați că se poate trage oricare dintre aceste concluzii din principiul antropic.

Cu toate că universul modern nu este limitat de conceptele medievale de rai și iad, el constituie în multe privințe un mediu mai ostil decât echivalentul său medieval atât de bine organizat, fie și numai prin temperaturile sale extreme și vastele întinderi de spațiu și timp în care specia umană pare să trăiască într-o izolare totală. În 1968 ni s-a părut, pentru o clipă trecătoare, că poate, până la urmă, nu suntem singuri în imensitatea întunecată a spațiului cosmic. Într-o după-amiază de februarie din acel an, când am trecut pe la departament, toată lumea fremăta de entuziasm. O studentă cercetătoare în radioastronomie, Jocelyn Bell, și îndrumătorul ei, Antony Hewish, prinseseră semnale radio regulate din spațiul cosmic printr-un șir de

radiotelescoape poziționate pe o linie feroviară dezafectată între Cambridge și Oxford, în locul numit Lord's Bridge, la câteva mile de Cambridge. Erau oare aceste semnale primul nostru contact cu viața extraterestră – poate cu omuleții verzi? Au numit în glumă primele surse ale acestor unde radio LGM*-uri. Entuziasmul s-a risipit repede când sursele pulsațiilor radio au fost identificate: erau stele neutronice, mici rămășițe de stele, având, poate, un diametru de numai treizeci de kilometri și densități enorme, de sute de milioane de tone pe centimetru cub. Nu era nici o șansă să existe viață pe stelele neutronice.

Deși cosmologii secolului XX puteau să mai aibă încă un teren conceptual comun cu sistemul ptolemeic prin principiul antropic și să respecte ideile filozofilor de la începutul secolului al XII-lea din Chartres, Oxford și chiar Binger-pe-Rin, seminariile medievale ale soților Dronke ne-au dat o perspectivă clară asupra abordărilor moderne foarte divergente pe tema creației. Principala intenție a filozofilor din secolul al XII-lea fusese să împace existența lui Dumnezeu cu legile riguroase ale științei, unificând astfel imaginea Creatorului cu marea complexitate științifică a creației sale. În acest scop, Alain de Lille a încercat să reconstruiască teologia ca știință exactă, iar alt discipol al Școlii de la Chartres, Nicolas d'Amiens, s-a străduit s-o adapteze la geometria euclidiană, folosind simboluri geometrice pentru a explica Trinitatea. Oricât de excentrice pot părea astăzi asemenea noțiuni, pe atunci erau fără îndoială autentice tentative de a introduce obiectivitatea științifică în învățăturile teologiei și de a cerceta și explica misterul divin prin intermediul numerelor și structurilor matematice.

Dimpotrivă, urmașii lor în plan intelectual de peste vreo opt sute de ani păreau hotărâți să îndepărteze cât mai mult posibil știința de religie și să-l excludă cu desăvârșire pe Dumnezeu din actul Creației. Ideea prezenței lui Dumnezeu-Creatorul era un obstacol stânjenitor pentru un om de știință ateu, având drept scop să reducă originile universului la o serie de

* De la *little green men*, omuleți verzi (engl.). (*N.t.*)

legi științifice unificate, exprimate prin ecuații și simboluri. Pentru neinițiați, aceste ecuații și simboluri erau mult mai greu de înțeles decât noțiunea de Dumnezeu ca *primum movens*, ca forță motrice a creației. În mod ciudat, printre fericiții inițiați se spunea că ecuațiile dezvăluie frumusețea miraculoasă, tulburătoare a matematicii. Această revelație, reflectând minunile ascunse ale universului, era aproape o versiune modernă a lumii divine a formelor platoniciene. O altă dificultate, părând să fie consecința directă a obsesiei acelor inițiați pentru matematică, era irelevanța conceptului unui Dumnezeu personal. De vreme ce, prin calculele lor, diminuau orice posibil scop al Creatorului, era logic că nu puteau imagina vreun loc sau vreun rol pentru Dumnezeu în universul fizic.

În fața argumentelor raționale, nu avea nici un rost să pun întrebări despre spiritualitate și credința religioasă, despre suflet și un Dumnezeu gata să sufere de dragul oamenilor – întrebări total opuse realității egoiste a teoriei genetice. Problemele de moralitate, conștiință și apreciere a artelor era mai bine să le las pe toate în afara arenei, ca nu cumva să cadă victime abordării pozitiviste. Împotrivindu-mă încă religiei instituționalizate din copilărie, nu frecventam regulat nici una din cele două biserici de la capătul aleii, dar căutam sfințenia în grădina Little St Mary, unde Thelma îmi dăduse în grijă un petic de pământ lângă gardul din fața casei noastre. Acolo, sub trandafirii cățărători, puteam să plivesc, să sap, să greblez și să plantez bulbi de plante pentru primăvară și trandafiri pentru vară, în timp ce meditam la mistere, teorii și realități. Între timp, Robert și Inigo se jucau alergând pe cărările șerpuitoare și cățărându-se pe mormintele acoperite de mușchi. Străvechea, sacra grădină se trezea la viață la auzul muzicii vocilor tinere și senine, iar pe fâșia noastră de pământ înfloreau trandafirii vârstați cu roz și alb pe care mi-i dăruise Stephen de ziua mea. Erau din faimosul soi *Rosa gallica* și se numeau rozamunde, după amanta lui Henric II, Frumoasa Rosamund.

4
Dinamism periculos

De când se îngrădise grădina cimitirului, Robert și Inigo se puteau juca feriți de primejdii, eliberându-și enorma energie. Din fragedă lui copilărie ne-a fost clar că Robert e binecuvântat cu o cantitate de energie de două ori mai mare decât a unui băiețel normal. În afară de faptul că îmi întorsese pe dos ideile referitoare la modelul de somn al unui nou-născut, descoperise, la vreo opt săptămâni, că picioarele sunt făcute ca să stai pe ele. De atunci refuzase să mai stea așezat, insistând să-l țin în picioare pe genunchi. Chiar în Seattle, când i s-a oferit avantajul unei ședințe foto gratis prin bunăvoința serviciului de scutece, Robert s-a spus tuturor încercărilor de a-l face să stea întins pe o pătură, sau să se uite sfios de sub o pătură pusă pe cap, și i-a provocat fotografului o criză de nervi atunci când a fost nevoit să-mi lase brațele să apară în poză, căci trebuia să-l susțin ușor pe bebelușul de douăsprezece săptămâni, care se proptise în piciorușe.

Pe la șapte luni, copilașul acesta inventiv găsise o cale de a-și dezmembra pătuțul, așa că toate îmbinările, cârligele și balamalele au trebuit să fie bine legate cu sfoară astfel ca Robert să nu cadă din pat. Cu toate acestea, seara, de îndată ce Stephen și cu mine ne întorceam cu spatele și ne furișam la parter, căscând și sperând că lectura monotonă din *Thomas the Tank Engine* reușise să-l adoarmă pe micuțul nostru ascultător, auzeam zgomot de piciorușe venind repede de sus ca să stea cu noi la cina târzie sau la orice concert se transmitea la radio. De când nu-și mai putea dezmembra pătuțul, Robert învățase să facă un salt peste balustradă și apoi să aterizeze pe podea. Pe la ora unsprezece, ne prăbușeam cu toții în pat.

Chiar și înainte să-și dezvolte o asemenea agilitate, dinamismul lui Robert ne făcuse să tragem o sperietură zdravănă. În primăvara lui 1968, părinții mei ne-au dus încă o dată în Cornwall cu fratele meu, Chris. Din fericire, Robert era obiș-

nuit să stea destul de mulțumit pe locul lui din mașină, prins bine cu centura, oricât dura călătoria. Ajunși la destinație pe înserate, noi, adulții, picoteam în fotoliile comode din căsuța închiriată când Robert, deja capabil să se învârtă sprinten în jurul mobilelor la numai zece luni, a vrut să dea o raită la parter. Auzind un țipăt ascuțit, ne-am ridicat cu toții imediat. Ca să-și mențină echilibrul, Robert își pusese o mânuță, cea dreaptă, pe un calorifer electric dat la maximum, iar căldura îi arsese palma. Mulțumită pregătirii medicale a fratelui meu, Robert s-a liniștit cu o fărâmă de aspirină – singurul analgezic pe care-l aveam acolo –, mâna i-a fost tratată cu blândețe și înfășurată într-un bandaj, iar noi toți, deși șocați, am reușit să dormim bine toată noaptea. Robert, Chris și cu mine ne-am petrecut bună parte din ziua următoare căutând un doctor, căci peste noapte pe mâna copilului apăruse o bășică enormă. Doctorul, impresionat de eficiența primului ajutor dat de un student la stomatologie, i-a prescris lui Robert doar analgezice pentru copii și un bandaj mai mare, după care l-a însărcinat pe Chris să-l îngrijească în continuare pe micul pacient.

În vara aceluiași an, anul primei aniversări a lui Robert, How Ghee și Peck Ang, cu fetițele lor, au plecat din casa de la numărul 11, întorcându-se acasă, în Singapore. În bine-cunoscutul stil din Little St Mary's Lane, soții Thatcher au dat pentru ei o mică petrecere de adio, la care am fost invitați noi, Inigo și părinții lui și vreo șase alți musafiri. Robert și Inigo se simțeau pe atunci ca la ei acasă la familia Thatcher. O adorau pe Thelma, iar ea le răspundea cu o afecțiune de bunică. Treceau pe la ea în fiecare dimineață, uitându-se în cutia poștală și strigând-o: „Thatch, Thatch!“, în speranța că vor fi chemați să se joace cu bilele viu colorate de pe masa ei de *solitaire*. Erau invitați adesea la ceai, fiind așezați la masa ei elegantă în stil Régence, pe scaunele în același stil – deși, ca măsură de precauție, Thelma punea, stânjenită, peste damascul cu dungi galbene, folii de plastic. La petrecerea dată în cinstea familiei Ang, nimeni nu prea i-a băgat în seamă pe băieței, care păreau să se distreze, până când Thelma ne-a poftit să închinăm un pahar

pentru membrii familiei Ang – How Ghee, Peck, Susan și micuța Ming cea sfioasă – și pentru viitorul lor fericit. Toți ne-am întors să ne luăm cupele de șampanie de pe mesele improvizate. Dar, spre uimirea noastră, nu mai era nici un strop în ele. De la etaj se auzea apa curgând, cineva se spăla și se bălăcea acolo, râzând în hohote. Departe de ochii lumii, doi băieței de un an cam amețiți aveau o petrecere a lor, mult mai distractivă, în baia familiei Thatcher.

Mai târziu în acea vară, Stephen și cu mine l-am dus pe Robert în prima lui vacanță la mare – în nord, pe coasta Norfolk-ului –, unde m-am confruntat cu dilema neprevăzută de a trebui să fiu în două locuri deodată. Pe măsură ce viteza de deplasare a lui Stephen scădea, cea a lui Robert creștea. Lui Stephen îi era greu să meargă pe nisipul moale în care i se afundau tălpile: la fel și mie, care-l susțineam cu un braț și duceam pungi, găleată și lopățică, prosoape și un scaun pliant în mâna cealaltă. Între timp, Robert o rupea la fugă spre mare. Din fericire, pe coasta aceea refluxul se duce până hăt departe și s-a nimerit ca ziua să fie maree joasă în săptămâna cât am stat noi acolo.

În ultima dimineață m-am dus la etaj să fac bagajele, lăsându-i pe Stephen și pe Robert jos, în camera de zi din față. În spatele casei se adăugase o cameră cu pereți de sticlă și deschidere spre mezaninul cât jumătate din pod, la care se ajungea pe o scară șubredă. Din motive evidente, nu foloseam acea cameră, a cărei ușă o țineam încuiată. După o jumătate de oră de împachetat, am coborât la parter, unde l-am găsit pe Stephen singur în camera de zi. „Unde e Robert?“ am întrebat uimită. Stephen a făcut semn spre camera din spate. „A deschis ușa“, mi-a spus, „a intrat și a închis-o după el. N-am putut să fac nimic, iar tu nu m-ai auzit când te-am strigat“.

M-am uitat imediat la ușă, îngrozită, apoi m-am năpustit în cameră. Robert nu se vedea pe nicăieri. Mi-am ridicat privirea și acolo, spre uimirea mea, era băiețelul meu, în tricou albastru și pantaloni ecosez, stând în capul scării, pe podeaua mezaninului deschis, cu picioarele încrucișate ca un mic Buddha,

încântător de inconștient de golul ce se căsca sub el. Am urcat scara în fugă și l-am înșfăcat înainte să poată face vreo mișcare.

Dacă în această primă excursie pe coastă Robert n-a reușit să se arunce în mare a fost doar pentru că piciorușele lui erau prea scurte ca să ajungă la apă înainte să-l prind. După ce-l lăsam pe tatăl lui în scaunul pliant pe nisipul mai tare dintre dune și țărm, traversam plaja în fugă, cu o viteză demnă de o medalie olimpică. Pe parcursul următorilor doi sau trei ani, Robert s-a aruncat imediat în orice fel de apă, mare, iaz sau piscină, de îndată ce nu eram atentă la el. Mai târziu, într-o altă vacanță în Norfolk, cu soții Ellis și fetița lor Maggie, cea cu păr negru și ochi albaștri, Sue s-a aruncat în mare iute ca fulgerul ca să-l salveze pe Robert, care alergase direct în apă și dispăruse. Când le-am făcut o vizită soților Cleghorn – părinții lui Bill, prietenul lui Stephen din școală – la țară, Robert s-a dus glonț la iazul lor și a căzut în apă printre alge, noroi și broaște. Iar în vara lui 1969, când ne-am petrecut luna iulie la Universitatea Warwick, la o școală de vară, Robert, parcă vrând să ilustreze teoria catastrofelor, s-a întrecut pe sine sărind în apă cu fiecare ocazie în capătul cu apă adâncă al piscinei din apropiere. Din fericire, în toate acele ocazii am fost cu ochii pe el, căci Stephen era la cursuri și nu mai trebuia să-l ajut să se deplaseze.

Școala aceea de vară a coincis cu „marele salt al omenirii", primul pas pe Lună, pe care l-am văzut la televizor în sala de mese a studenților. Salturi uriașe, pași mici și catastrofe mult prea reale, dar evitate în ultima clipă, toți acești termeni grandilocvenți păreau să redea esența vieții noastre zilnice. Salturile uriașe îmi erau necesare ca să țin pasul cu mișcările agere ale lui Robert, pe când pașii lui Stephen deveneau tot mai mici, mai lenți și mai nesiguri. În fiecare dimineață îl duceam pe Stephen cu mașina de la căminul studențesc unde eram cazați la sala de conferințe din celălalt capăt al noului campus. În ritmul lui Stephen, sala de conferințe era la vreo cinci minute de mers pe jos de la parcare, după ce traversam câteva curți și treceam printr-un labirint de coridoare. Robert, la doar doi

ani, ieșea repede din mașină de îndată ce se oprea și o zbughea înaintea tatălui său și a mea. Singura consolare era că avea un simț nemaipomenit de orientare, după care se ghida pe drumul întortocheat până la sala de conferințe, unde se așeza în primul rând. Participanții glumeau spunând că apariția matinală a lui Robert vestea sosirea lui Stephen peste cinci minute. Conferențiarul își schimba ordinea hârtiilor, lăsându-le pe cele mai importante pentru când apărea Stephen.

Acasă a trebuit să ridicăm baricade în jurul clădirii ca să-l împiedicăm pe Robert să scape și să se arunce în râu. Într-una din plimbările noastre de după-amiază, mă tot frământam cum aș putea să-l fac să-și cheltuiască energia fără să mă extenuez, mai ales că nu voia niciodată să se întoarcă acasă dacă nu ajungea să cadă din picioare, după care trebuia dus în brațe sau în cărucior. De obicei lăsam căruciorul acasă, căci în plimbările noastre, în care iuțeala reflexelor era atât de importantă, mă împiedica să reacționez îndeajuns de repede. „Pune-i un ham", mă îndemnau părinții mei, pe bună dreptate, când vedeau în ce hal sunt. „Nu înțelegeți, n-o să vrea să meargă cu ham", insistam eu, dar ei nu mă credeau. „Aiurea!" mi-au spus, crezând că le dădeam o nouă dovadă a ideilor mele excentrice despre libertatea personală. „Bine, încercați voi", le-am răspuns sfidător, întinzându-le harnașamentul de piele albăstruie pe care tocmai mi-l aduseseră. Și-au luat nepoțelul angelic, blond cu ochi albaștri, și l-au dus cu tot cu ham pe drumul lat de pe malul râului, departe de trafic. Cât ai clipi, au fost înapoi acasă, cerând căruciorul. „Ai avut dreptate", a oftat mama, „când îi punem hamul se așază pe jos și nu mai vrea să meargă. Când taică-tu a încercat să tragă de frâie, și-a încrucișat strâns picioarele și doar s-a înălțat un pic de la pământ, bălăbănindu-se în aer la capătul hamului!"

De la șase dimineața și până la unsprezece noaptea, Robert zâmbea fericit – vesel, iubitor și absolut adorabil –, dar energia lui enormă mă făcea praf. Am răsfoit singurul meu manual, cu paginile deja uzate, *Îngrijirea sugarului și a copilului* de dr. Spock, căutând ajutor și sfaturi competente. Spre liniștirea

mea, dr. Spock părea să cunoască problema, dar soluția lui – de a pune o plasă peste pătuț – nu era utilizabilă, căci mă temeam că Robert s-ar putea strangula. Apoi m-am adresat doctorului meu, domnul Wilson, care mi-a recomandat, compătimitor, un pahar cu sherry – pentru mine – seara, „pe la șase, după ce se duce Robert la culcare", și mi-a prescris și un tonic.

Într-o dimineață devreme din septembrie 1969, am fost trezită dintr-un somn profund nu de un zgomot sau de o lumină, ci de un miros – emanat de o substanță dulce și lipicioasă –, pe care, subconștient, l-am perceput drept ceva rău. Am deschis ochii și l-am văzut pe Robert șezând pe marginea patului meu, cu un zâmbet larg pe față, și cu un lichid vâscos, rozaliu, scurgându-i-se pe pieptul pijamalei albastre. Am sărit din pat și am coborât scările împleticindu-mă până în bucătărie. Lângă frigider se sprijinea un scaun, iar podeaua era mânjită de conținutul unor sticle goale, toate de doctorii. Într-unul din flacoane fusese siropul antihistaminic dulce pe care doctorul i-l prescrisese de curând lui Robert pentru răceală și dureri de urechi, și care avea un efect soporific destul de pronunțat. Altul conținuse un tonic pe care-l luam eu ca să fiu mai în formă. La vârsta de doi ani, Robert târâse un scaun în bucătărie, se urcase lângă frigider și ajunsese la raftul pe care, neavând un dulăpior sanitar, pusesem sticluțele cu doctorii. Băuse cu poftă din majoritatea.

Lăsându-l pe Stephen să se descurce cum putea, m-am îmbrăcat în mare grabă și am fugit la cabinetul doctorului, cu Robert în cărucior. Cum băiatul dădea deja semne de somnolență, dr. Wilson ne-a trimis imediat la spital cu taxiul, la jumătate de milă în cealaltă direcție. Acolo a început un adevărat coșmar, căci situația era evident gravă. Robert, dând din mâini și din picioare, a fost luat de lângă mine și pus să stea cu capul în jos în timp ce i se făceau spălături stomacale. La început infirmierele au fost lapidare, întrebându-mă doar ce doctorii luase, apoi, după ce au încercat toate mijloacele posibile ca să scoată din organismul copilului cocteilul otrăvitor, una din ele s-a întors spre mine și mi-a spus: „E foarte rău,

vă dați seama – nu mai avem ce face, nu putem decât să așteptăm și să vedem ce se întâmplă."

Ne mai temuserăm pentru sănătatea lui Robert doar o singură dată. În iarna trecută fuseserăm la Mallorca, pentru o săptămână de vacanță cu familia Ellis, în perioada sărbătorilor de Anul Nou. Abia sosiserăm că Robert s-a îmbolnăvit grav, contractând un virus gastric, ceea ce ne-a făcut să rămânem în hotel pe toată durata șederii noastre acolo. Neputând să digere nici măcar apa, se topea pe picioare în fața ochilor noștri, precum victimele inocente, copii ca și el, ale războiului din Biafra, iar doctorul nu știa dacă să-l ducă la spital sau pur și simplu să ne trimită cu el acasă. De îndată ce avionul a aterizat pe pista de la Gatwick, Robert a început să-și revină în mod miraculos. Până să ajungem la casa părinților mei din St Albans, avea deja chef de jocul său preferat, constând în a scoate toate conservele din bufet și a le da de-a rostogolul pe podeaua bucătăriei. Și acel episod fusese chinuitor, dar acum era mult mai rău; cea mai cumplită tortură imaginabilă – aceea de a-ți vedea copilul murind.

L-au legat pe Robert de un pătuț aflat într-o despărțitură a salonului de copii și mi-au arătat scaunul din colț. Se zvârcolea violent în chingile cu care fusese legat de pat ca să nu-și facă singur rău. M-am așezat pe scaun ca un robot, prea amorțită ca să vorbesc, să gândesc sau să plâng. Simțeam că viața se scurge din mine în timp ce frumosul, scumpul nostru copil, cel mai de preț avut al nostru, intra într-o comă profundă. Acest copil îi uimise pe toți cu frumusețea, firea veselă și energia lui. Era întruchiparea vie a tot ce era bun și pozitiv în viața și în relația noastră. Stephen și cu mine îl iubeam mai mult decât orice pe lume. Îl făcuserăm din dragoste, îl îngrijiserăm cu nespusă iubire. Acum se părea că-l pierdem printr-un concurs absurd de împrejurări – oboseala mea, energia lui și precauțiile inadecvate luate ca să-l ferim de primejdii. Dacă murea, trebuia să mor și eu. Mintea nu-mi mai era capabilă să exprime decât un singur gând, în numai opt cuvinte. Ele mi se învârteau în

cap obsesiv, excluzându-le pe toate celelalte: „Te rog, Doamne, nu-l lăsa să moară. Te rog, Doamne, nu-l lăsa să moară..."

O infirmieră intra mereu în salon să-i ia pulsul lui Robert și să-i verifice respirația. Strângând din buze, ieșea apoi în vârful picioarelor, iar eu, uitându-mă în gol, stăteam în colțul meu, repetând cuvintele magice la nesfârșit. Peste câteva ore a venit în salon și sora-șefă. L-a consultat și ea, iar apoi, în loc să iasă pe vârfuri, mi-a spus că starea lui e destul de stabilă, deși se află încă în situație critică. Nu-i dădea prea multe speranțe, tot ce se putea spune era că starea nu i se agravase. Revenindu-mi oarecum în fire, mi-am amintit, șocată, că îl lăsasem singur acasă pe Stephen, care abia era în stare să se descurce. Unde era mai multă nevoie de mine – aici, în spital, alături de copilul meu în comă, sau acasă, la soțul meu invalid care, fără ajutorul meu, putea să cadă și să se lovească, sau să se sufoce? Cred c-am bâiguit câteva cuvinte ininteligibile sorei, pentru că m-a expediat de-acolo ca să văd ce face Stephen. Am alergat pe stradă, prin burnița fină și gri, să ajung la el.

Slavă Domnului, George venise să-l ajute să se ridice și-l luase la lucru. Când am dat de el, lua prânzul la Centrul Universitar, înnebunit că nu știa nimic despre noi și nici unde să ne caute. Nu ne puteam spune nimic în chip de consolare, pentru că nu exista nici un fel de consolare în situația noastră, în afară de faptul că împărtășeam același sentiment, o totală, sumbră disperare.

Abia îndrăznind să mă întorc la spital, l-am lăsat pe Stephen în grija lui George. Am intrat în salon înfricoșată de ce aveam să găsesc. Totul era cufundat în tăcere. O tânără infirmieră m-a urmat când am înaintat tiptil spre patul lui Robert. Era în pătuț, încă în viață. Dormea liniștit pe spate, frumos ca un heruvim de Bellini. Spre surprinderea mea, fața infirmierei s-a luminat de un zâmbet când a făcut semn spre copilul adormit. „Uite, respiră normal acum. Se face bine dormind și va ieși curând din comă, a trecut de ce-a fost mai rău", mi-a spus. Numai lacrimile, nu cuvintele mi-ar fi putut exprima recunoștința și ușurarea. „Vei putea să-l iei acasă când se trezește",

a continuat infirmiera – de parcă totul fusese doar o problemă în plus în activitatea ei cotidiană, acum, din fericire, rezolvată. L-am sunat pe Stephen să-i spun vestea cea bună. La trei și jumătate, Robert a început să se trezească. „Acum poți să-l iei acasă." În zece minute i s-a dat drumul din spital și am pășit amândoi în realitatea vie a existenței noastre de zi cu zi. Odată întorși acasă, am trimis vorbă vecinilor să vină la noi să sărbătorim. Au venit cu toții și ne-am uitat în tăcere, ca în transă, la Robert și Inigo, care își împingeau mașinuțele de jucărie pe podea, lipsiți de griji și habar n-având de drama petrecută.

În ziua aceea Robert a supraviețuit, dar o părticică din mine a murit. Ceva din acel excesiv optimism tineresc din care îmi venea entuziasmul zăcea acum îngropat sub greaua povară a anxietății, acea îngrijorare sumbră cu ițele ei încurcate, de care, odată ce îți contaminează mintea, nu mai poți scăpa niciodată. Fusesem atât de aproape de cea mai mare catastrofă pe care o poate trăi o mamă – să-și piardă copilul –, încât am devenit maladiv de protectoare, enervându-l probabil adesea pe Robert sau pe frații lui cu grija mea exagerată.

Din fericire, experiența prin care trecuse nu părea să-l fi afectat pe Robert. Nu i-a redus în nici un fel rezervele de energie, așa cum a demonstrat în călătoria din primăvara următoare, la o conferință în Elveția. În timp ce Stephen se cufunda în trecutul nebulos al universului, la centrul de conferințe de la Gwatt, pe malul lacului Thun, Robert și cu mine ne duceam la plimbare. Aici și-a descoperit Robert pasiunea pentru munte, adevărată supapă pentru instinctul lui de cățărător. Când mai târziu în aceeași săptămână am stat câteva zile, împreună cu familia Ellis, la Hohfluh, într-un mic hotel aflat la înălțime, deasupra văii râului Aare, unde veneam de obicei cu părinții, Robert a fost în elementul lui. De mai multe ori, la vârsta de trei ani, a insistat să urcăm până unde începea zăpada, iar eu, gravidă din nou în câteva luni, m-am târât după el.

5
Expansiune universală

O criză – desigur, mai puțin dramatică decât contactul catastrofal al lui Robert cu medicamentele – se contura amenințătoare în fața noastră spre sfârșitul anilor ’60: calitatea de *research fellow* a lui Stephen, care abia fusese prelungită în 1967 pentru încă doi ani, urma să expire în 1969. Nu mai exista vreun mecanism prin care să fie prelungită și, cum nu era în stare să țină cursuri, Stephen nu putea să urmeze drumul normal al celorlalți *research fellows* și să solicite un post de profesor la universitate. Și de fapt nici nu avea rost, întrucât pozițiile în corpul profesoral, spre deosebire de cele din grupurile de cercetare, nu erau retribuite, ci ofereau doar calitatea de membru într-un club select, unul, de altminteri, foarte intelectual, bazat – se înțelege de la sine – pe cele mai stimabile principii de educație.

În 1968, Stephen devenise membru al Institutului de Astronomie recent deschis într-o clădire lungă, cu un singur etaj, având dotări luxoase și situată printre copacii de pe pajiștile verzi ale terenului Observatorului, pe Madingley Road, în afara Cambridge-ului. Această poziție i-a adus un birou, pe care-l împărțea cu Brandon, și o masă de scris – dar nu și un salariu, care era puțin probabil să i se acorde cât timp rămânea director Fred Hoyle, căci acesta nu uitase celebra intervenție a lui Stephen de la conferința pe care o ținuse la Royal Society în urmă cu câțiva ani. Spre deosebire de America, în Marea Britanie posturile de cercetător plătite erau puține și greu accesibile.

Totuși, cercetările din ultimii patru ani privind găurile negre stârniseră un asemenea entuziasm, încât Stephen nu ducea lipsă de susținători puternici: Dennis Sciama s-a implicat de bunăvoie, ca și Hermann Bondi, al cărui sprijin a fost obținut de tata. Se zvonea că King’s College avea un post de *senior research fellow* retribuit, pe care conducerea voia să i-l ofere lui Stephen. Autoritățile de la Gonville & Caius s-au simțit

ofensate de aceste zvonuri și i-au oferit o categorie specială de *fellowship*, „pentru merite deosebite în știință", pe o durată de șase ani, înainte să mai aibă ocazia King's College să-și facă oferta.

Cu o slujbă sigură și un venit constant, era timpul să ne gândim la o altă locuință. Când ieșeam din oraș cu mașina în weekenduri și mergeam prin sate să căutăm o proprietate convenabilă, ne confruntam de fiecare dată cu insolubila problemă a transportului: dacă am fi cumpărat o casă nouă într-un sat, fie și cel mai apropiat, ar fi trebuit să-l duc cu mașina pe Stephen la lucru în fiecare dimineață și să-l iau seara, ceea ce putea deveni o povară, mai ales cu doi copii după mine. Era imposibil să ne îmbunătățim situația în Little St Mary's Lane. Dacă era ajutat, Stephen încă putea merge la departament dimineața, iar după-masa, din când în când, putea fi dus cu mașina la institut, pentru seminarii și discuții, de Brandon. Robert avea un grup de joacă încântător la Casa de întruniri a Quakerilor, aproape, chiar după ce traversai lunca, iar Biblioteca Universitară – dacă și când reușeam să găsesc timp și energie ca să lucrez acolo – era la cinci minute de mers cu bicicleta. Eram la o aruncătură de băț de centrul orașului, iar cimitirul nu numai că era locul perfect pentru Robert când ieșea din casă, dar îmi satisfăcea și mie aspirațiile de grădinar. Singurul inconvenient: locuința prea mică și dărăpănată, în ciuda tentativelor mele de a o renova.

Întreprinzătorii noștri prieteni George și Sue Ellis cumpăraseră și renovaseră o casă la Cottenham, un sat de lângă Cambridge, iar Brandon și Lucette făcuseră la fel în privința căsuței de la țară a visurilor lor, după ce se căsătoriseră în 1969. Chiar și pe Little St Mary's Lane unii vecini își măriseră și renovaseră cu iscusință casele dărăpănate, făcând din ele locuințe spațioase și frumoase de oraș, iar la numărul 5, autoarea și biografa lui Rose Macaulay, Constance Babington-Smith, adaptase cu multă fantezie necesităților lecturii și studiului spațiul restrâns din casa ei îngustă. Văzând, cu o umbră de invidie, cum se putea schimba o casă, ne-am dat seama că nici a noastră

nu făcea excepție. Totuși, ne aflam în situația proverbială în care nu voiam să dăm vrabia din mână pe cioara de pe gard. Strânseserăm destui bani pentru un acont la o nouă proprietate, iar primăria acorda subvenții pentru renovarea imobilelor vechi, dar, din cauza străvechimii sale, casa noastră nu se califica pentru un împrumut și, desigur, colegiul, la sfatul agentului său imobiliar, refuzase proprietatea, socotind-o o investiție proastă.

Pe când întorceam noi problema pe toate fețele, o schimbare în politica societății de construcții a înlăturat-o complet, punând la dispoziție împrumuturi pentru proprietăți mai vechi – la o rată mai mare a dobânzii. O ipotecă acceptată de o societate de construcții avea avantajul suplimentar de a ne califica pentru un împrumut în plus – la o rată mai mică a dobânzii – de la universitate. Deodată, totul a început să se clarifice, deși Stephen era încă sceptic. Mie mi se părea, studiind cu atenție problema cu creionul și rigla în mână, că unele dintre ideile vecinilor noștri de pe stradă puteau fi folosite și pentru extinderea și renovarea casei noastre. La parter puteam face din două camere o elegantă încăpere de-a lungul întregii case, cu o nouă bucătărie afară, pe o latură a curții, iar primul și al doilea etaj puteau fi amenajate în așa fel încât să avem o baie nouă, dormitoare și o grădină pe acoperiș. Un inginer de cadastru la pensie, numit în mod corespunzător domnul Thrift*, care s-a dovedit un geniu în profesia lui, ne-a făcut planuri detaliate care păreau să mărească locuința dincolo de orice limită, exploatând fiecare centimetru de spațiu.

El și cu mine ne-am interesat de subvenții – atât pentru îmbunătățiri imobiliare, cât și pentru invalizi – și, de îndată ce am terminat schițele proiectului, am putut să ne adresăm unei societăți de construcții pentru o ipotecă. Spre deosebire de odiosul agent imobiliar al colegiului, cel al societății de construcții a inspectat casa cu zâmbetul pe buze și, aruncând o privire pe planurile propuse, a dat din cap aprobator. „Va fi

* Econom (engl.). (*N.t.*)

încântătoare, nu-i așa?" a spus, indicându-ne astfel că va recomanda imediat proprietatea pentru o ipotecă. Acum eram gata s-o abordăm pe proprietăreasa noastră cu o ofertă mai realistă, iar de această dată a acceptat. Părea, într-adevăr, că orice e posibil. Dar aveam puține șanse să ne bucurăm de faptul că deveniserăm proprietari: după ce am semnat pentru renovare, toată mobila a trebuit depozitată în dormitoarele din față, iar noi am fost nevoiți să ne mutăm ca să-i lăsăm pe constructori să ne invadeze casa. Alte împrumuturi, inclusiv unul generos de la părinții lui Stephen, și subvențiile pentru îmbunătățiri ne-au permis să începem un proiect de reconstrucție masivă.

George și Sue Ellis cu Maggie și Andy, acum de un an, plecaseră pentru șase luni la Chicago, unde locuia un fizician indian teoretician foarte respectat și câștigător al Premiului Nobel, profesorul Subrahmanyan Chandrasekhar, împreună cu soția lui, Lola. Deși *fellow* al Trinity College, Chandrasekhar se văzuse nevoit să caute un post în America după ce fusese umilit de către prietenul său apropiat, Arthur Eddington, la Societatea Regală de Astronomie, în 1933. Chandrasekhar anticipase cercetările privind găurile negre prevăzând colapsul final al stelelor masive sub propria lor greutate, iar Eddington și Societatea Astronomică îi ridiculizaseră fără milă teoria. La Chicago, soții Chandrasekhar duceau genul viață pe care și-o putea permite doar un cuplu fără copii. Totul, în apartamentul lor izolat, era alb ca zăpada: un covor alb gros, o canapea albă și fotolii de aceeași culoare, perdele albe – una peste alta, un coșmar alb pentru o mamă ca Sue, venită în vizită cu doi copii foarte mici, ale căror degete erau mereu mânjite și lipicioase de la ciocolată.

În acest timp, am preluat recunoscători casa familiei Ellis din Cottenham, extrem de practică, concepută și modificată în avantajul copiilor. Doar trăind la țară am înțeles pe deplin avantajele vieții de la oraș. Casa era încântătoare, dar izolarea te deprima, mai ales că m-am simțit rău în fiecare zi a sarcinii. Stephen trebuia dus cu mașina la departament în fiecare dimineață și luat seara, cu excepția ocaziilor când era gata la

timp ca să plece cu alt vecin navetist din Cottenham. Robert era agitat, lipsindu-i atât Inigo, cât și ceilalți tovarăși de joacă, iar mie mi-era dureros de dor de prietenii mei de pe alee, în special de familia Thatcher, și toate tentativele de a lucra la teză se dovedeau zadarnice. Depresia nu-mi era deloc atenuată de bombardamentul mediatic cu știri din Orientul Mijlociu, care sugerau că o altă confruntare între egipteni și israelieni – și, în consecință, între marile puteri – era iminentă. Am devenit tensionată și iritabilă și, mi-e rușine s-o spun, îmi ieșeam deseori din sărite cu cei dragi: cu Stephen, cu Robert și, spre regretul meu infinit, cu bunica mea preaiubită, dar așa de înceată, care venise din Norwich să stea cu noi timp de o foarte călduroasă și enervantă săptămână.

În cele din urmă, contrar tuturor așteptărilor, casa noastră, care luni întregi arătase ca bombardată, căci tot ce rămăsese din ea era susținut de un singur stâlp metalic, a ajuns suficient de locuibilă ca să ne întoarcem acolo la jumătatea lui octombrie. Nu era încă terminată și în fiecare zi se perindau pe acolo tot felul de meșteri, instalatori, zidari, zugravi, electricieni, toți conștienți și stânjeniți că depășiseră termenul-limită. Odată întorși acasă, Stephen și Robert au putut să-și reia programul obișnuit, iar eu să frec podelele, să aranjez din nou mobila, să agăț perdelele și să pregătesc o cameră din spate pentru bebelușul care urma să vină pe lume. Această cameră cu o nouă baie minusculă alături ocupa spațiul vechii băi în pantă de la etajul întâi. Dădeau amândouă spre grădina de pe acoperiș de deasupra bucătăriei construite, conform planurilor, în curte, pe o latură a casei. Pe locul vechii bucătării era acum zona de luat masa din încăperea cea mare de la parter, susținută în mijloc de un stâlp numit în mod misterios RSJ. Pe peretele din spate, construit din cărămizi marmorate roz, negre și galbene, în stilul vechiului Cambridge, domnul Thrift pusese din nou placa lui John Clark din secolul al XVIII-lea.

La ultimul nivel al casei, al treilea, în spatele podului lui Robert, se afla o nouă încăpere, care în planuri trebuise denumită debara, pentru că tavanul era cu vreo zece centimetri mai jos

decât înălțimea standard pentru o cameră locuibilă, din cauza unei ferestre laterale a casei de alături. Totuși, când inspectorul de imobile și-a făcut inspecția finală, și-a aruncat ochii prin cameră și a comentat impasibil: „Aici ar putea fi un dormitor frumos, nu-i așa?“ M-am grăbit să-i explic cu destulă siguranță că încăperea era plină de cutii și valize, potrivit scopului ei. La scurt timp după aceea, așa-zisa debara și-a găsit adevărata menire: de superbă cameră de joacă – la adăpost, ascunsă de priviri indiscrete, izolată fonic și uitată de ceilalți locatari.

Peste două săptămâni, pe 31 octombrie, după ce au plecat muncitorii, am dat o petrecere la care am invitat patruzeci de prieteni să se înghesuie în casa noastră – o fericită combinație de vechi în față și de nou-nouț în spate. Entuziasmul și efortul de a organiza petrecerea au avut rezultate pozitive, dar a doua zi m-a găsit lâncezind într-o stare de ușor disconfort în șezlongul pe care tocmai îl terminasem de tapițat. În acea noapte m-am dus la spital, căci hotărâsem să nu mă mai las niciodată nici pe mine și nici pe nou-născut pe mâinile acelor moașe arțăgoase de la casa de nașteri și insistasem să nasc la maternitate, sub supravegherea moașei noastre calme și mereu zâmbitoare.

După o desfășurare de forțe foarte matinală, la ora 8 dimineață, luni, 2 noiembrie, am adus pe lume o fetiță, Lucy. Moașa noastră mi-a dat toate îngrijirile necesare și apoi, cum își terminase tura de noapte, s-a dus acasă, lăsându-ne pe mine și pe bebeluș în grija surorilor spitalului. Dar ora 8:00, într-o luni dimineață, nu era momentul potrivit să vii pe lume. Imediat după ce surorile care ajutaseră la naștere au spălat și înfășat nou-născutul, au și ieșit din tură, lăsându-mă în plata Domnului pe masa de nașteri, în timp ce biata creatură – într-un pătuț de lângă mine, la care însă nu ajungeam – a țipat până s-a făcut roșie ca racul. Tânjeam s-o alin, dar mi se spusese să nu mă mișc și, oricum, amețită cum eram după naștere, mi-era frică să n-o scap din mâini. Îmi era frig și stăteam neajutorată pe masa aceea tare, suferind că bebelușul din pătuț, cu fața roșie de plâns, intra în viață într-un mod așa de brutal.

După două zile petrecute în spital eram nerăbdătoare să plec acasă – atât de nerăbdătoare, încât mi-am pus haina și am înfășurat păpușa drăgălașă cu fețișoara rozalie, mult mai calmă acum, în șaluri groase de dantelă – când a apărut doctorul și mi-a spus să mă întorc în pat, explicându-mi că voia să-mi pună o perfuzie cu fier ca să-mi refac rezervele înainte să plec acasă. Răbdarea mi-a fost răsplătită a doua zi, când Lucy și cu mine am plecat acasă, probabil într-o formă mult mai bună datorită suplimentului de fier ce mi se administrase. Era bine să fii înapoi pe alee, unde la începutul lui noiembrie ultimii trandafiri, cu un parfum mai dulce și mai intens decât cei din vară, înfloreau în grădină. Robert venea de la grădiniță cu Inigo imediat după prânz. Bătea ușor în cutia poștală, uitându-se entuziasmat prin fantă, apoi alerga spre casă, întrebând: „Unde-i bebelușul, unde-i bebelușul?" De îndată ce își vedea surioara pe covor, se ducea direct la ea și o săruta. După aceea, deși Lucy, odată ce a început să vorbească, abia îl mai lăsa să strecoare câte un cuvânt, relația lui cu ea a fost un domeniu în care n-a trebuit să i se ceară niciodată sfatul doctorului Spock, căci Robert nu arăta nici cel mai mic semn de rivalitate fraternă.

Tatăl cu fratele lui Stephen, Edward, se duseseră în Louisiana pentru anul universitar de medicină tropicală, dar mama sa rămăsese în Anglia, ca să fie în Cambridge în perioada de după nașterea lui Lucy, pentru că Stephen începea să aibă nevoie de mai mult ajutor în viața cotidiană. Putea încă să urce scările, dar mersul îi era atât de încet și nesigur, încât fusese nevoit să-și ia în cele din urmă un scaun cu rotile, spre marea lui neplăcere. În cele patru zile cât am stat eu în spital, înlocuitorul meu în casă trebuia să fie cineva cu răbdare, înțelegere și vigoare, și în care Stephen să aibă încredere. George era ajutorul lui de nădejde la departament, dar avea și el o tânără familie, așa că Stephen a preferat, firesc, să fie îngrijit de mama lui cât timp eu nu eram în stare. Ea a mai rămas câteva zile după ce m-am întors acasă și a fost drăguță, binedispusă și energică, deși cam indiferentă. Programul era mereu același: spălat dimineața și

mers la cumpărături, pregătit masa, îngrijiți cum se cuvine Robert și Stephen de către aceeași persoană. Ziua aceea când Stephen luase un șervet ca să ajute la spălatul vaselor trecuse de mult. Din cauza bolii, îi era imposibil să participe la treburile din gospodărie, practic nu exista nimic ce-ar fi putut să facă. Avantajul acestei incapacități era că avea la dispoziție un timp nelimitat ca să se dedice pasiunii lui pentru fizică.

După întoarcerea mea, mama a venit s-o înlocuiască pe Isobel, care să-și poată urma familia în America, unde prezența ei autoritară era imperios necesară. Detestând reptilele, tatăl lui Stephen nu ascultase sfaturile localnicilor și, înarmat cu o mătură, începuse o luptă pe viață și pe moarte cu un mocasin de apă. Stephen urma să-și viziteze familia în Louisiana în decembrie, în drum spre o conferință din Texas, la șase luni după nașterea lui Lucy, dar se stabilise, spre marea mea ușurare, să meargă cu George, iar eu să rămân acasă cu cei doi copii.

După ce au plecat bunicile, programul zilnic ni s-a schimbat din nou, concentrându-se asupra bebelușului și a lui Stephen, cu ajutorul binevoitor al lui Robert, acum de trei ani, al dădacei lui Inigo și al Thelmei Thatcher. Mă simțeam binecuvântată cu doi copii cărora le mergea bine. Dar Stephen era îngrijorat de Lucy. Dormea mult timp ziua și dormea și noaptea ca un înger, astfel că era convins că e ceva în neregulă cu ea. Se aștepta ca toți copiii să fie ca Robert, activi și plini de energie la orice oră din zi și din noapte. Eu nu-i împărtășeam temerile. Mă bucuram din plin de binecuvântata perioadă de liniște de după naștere, care a fost una dintre cele mai tihnite și fericite din viața noastră, cât se poate de bine-venită după lucrările de reconstrucție.

Casa era o încântare, curată lună, zugrăvită în culori vii și mai spațioasă ca înainte, iar bebelușul îmi aducea multă bucurie; era o ființă atât de mică, încât o puteam ține în palma unei mâini, și atât de tăcută, încât, atunci când trecea pe la noi asistenta de puericultură , nici nu o observa lângă mine în pat. Lucy dormea la orele obișnuite ale unui sugar, dându-mi posibilitatea să mă ocup de gospodărie așa cum trebuia, să am grijă

de Stephen și de Robert și să dorm ca lumea noaptea. Seara m-am apucat din nou să citesc romane, în timp ce Stephen se pregătea de culcare. Fuseserăm tacit de acord – întrucât orice aluzie la boala lui îl jignea – să facă pentru sine tot ce putea, chiar dacă-i lua mai mult timp. Se putea dezbrăca odată ce îi slăbeam șireturile de la pantofi și îi scoteam butonii, străduindu-se apoi să-și scoată hainele și să-și pună pijamaua în timp ce eu citeam în pat, un lux pe care mi-l permiteam la sfârșitul fiecărei zile. Stephen se pregătea încet de culcare, dar nu numai din cauza problemelor sale fizice, ci și pentru că mintea i se concentra asupra altor lucruri, de obicei chestiuni legate de relativitate. Într-o seară i-a luat mai mult timp până s-a băgat în pat, și până a doua zi dimineață n-am aflat de ce. În seara aceea, pe când își punea pijamaua și vizualiza cu ochii minții geometria găurilor negre, găsise soluția uneia dintre cele mai importante probleme ale domeniului: dacă două găuri negre se ciocnesc, formând una singură, suprafața celor două combinate nu poate fi mai mică, ci trebuie să fie aproape întotdeauna mai mare decât suma suprafețelor celor două găuri negre inițiale; sau, mai concis: orice s-ar întâmpla cu o gaură neagră, suprafața ei nu poate niciodată să se micșoreze. Această soluție urma să-l facă pe Stephen, la 28 de ani, figura centrală a teoriei găurilor negre. Cum găurile negre deveniseră un subiect general de conversație, Stephen a ajuns totodată o personalitate recunoscută și oarecum fascinantă pentru marele public. În Seattle, doar ne învârtiserăm în jurul noului fenomen, recent numit gaură neagră; acum, cu siguranță trecuserăm de orizontul evenimentelor, acel hotar după care nu mai e scăpare. Teoria prevedea că, odată atras dincolo de orizontul evenimentelor, nefericitul călător va fi întins și alungit ca un fir de spaghete, nemaiavând nici o speranță să iasă din acea zonă ori să lase vreo indicație privind soarta sa.

6
În campanie

În 1970, anul nașterii lui Lucy, s-a promulgat legea pentru bolnavii cronici și persoanele cu handicap. Deși a fost primită cu entuziasm în toată lumea și socotită un progres remarcabil în afirmarea drepturilor persoanelor cu handicap, guvernul a refuzat mulți ani s-o implementeze peste tot, lăsându-i pe bolnavi să-și facă propriile campanii pentru aplicarea ei la nivel local. Oricum, legea ne-a justificat numeroasele reclamații împotriva diverselor instituții publice ale căror clădiri nu permiteau accesul ușor al persoanelor cu handicap.

Ducându-mi bebelușul într-un marsupiu pus în față, împingând scaunul cu rotile al lui Stephen și cu Robert de trei ani țopăind pe lângă mine, eram în avangarda protestatarilor, făcând campanie pentru persoanele cu handicap și cariera lor. O bordură mai înaltă sau un pas greșit, ca să nu mai vorbim de niște scări, însemnau un obstacol care putea să ducă la dezastru o familie ca a mea. Nefiind destul de robustă – aveam doar 47 de kilograme și jumătate –, nu puteam să depășesc obstacolul de una singură, așa că așteptam, sperând să văd prin apropiere vreun trecător căruia să-i cer ajutorul. Apoi trebuia să-i pasez bebelușul vreunei doamne amabile care se întâmpla să fie prin jur. Împreună cu Robert și bărbatul care se oprise să mă ajute, săltam scaunul cu tot cu Stephen peste obstacol, îngrijorată întotdeauna ca nu cumva ajutorul să apuce scaunul de unde nu trebuia – de cotieră sau de rezemătoarea pentru picioare, care puteau să-i rămână în mână. Apoi îi mulțumeam de mii de ori celui care mă ajutase și ne vedeam de drum. Adesea, spre ușurarea mea, cineva se oferea să-mi dea o mână de ajutor fără să i-o cer. De obicei, când ridicau scaunul cu tot cu Stephen, mă întrebau uimiți: „Ce-i dați să mănânce? Cântărește o tonă, deși pare slab." „Creierul lui trage greu la cântar", le răspundeam.

Scrisorilor noastre de protest către inspectorat li s-a răspuns cu un dispreț superior, reamintindu-ni-se de întrevederile anterioare ale lui Stephen cu trezorierii de la Gonville & Caius. Inspectorul nu auzise niciodată de persoane cu handicap care să fi vrut să traverseze orașul până la Marks & Spencer ca să-și cumpere lenjerie, așa că nu vedea rostul unei astfel de expediții – de parcă oamenii cu dizabilități și familiile lor nu aveau dreptul să se aventureze atât de departe. Nedreptatea ne-a făcut să acționăm. De ce trebuia Stephen să sufere din pricina altor restricții în stilul său de viață, în afara celor impuse de natura nemiloasă? De ce să permitem unor birocrați mărginiți să-i facă viața de două ori mai grea, când el, spre deosebire de funcționarii aceștia aroganți, năpasta Marii Britanii din anii '70, își folosea din plin fiecare zi din viața care-i mai rămăsese de trăit?

După multe bătălii, am reușit să-i convingem pe cei de la teatrul municipal și cinematograf să amenajeze niște spații pentru scaunele cu rotile. Universitatea a început să ia încet-încet măsuri pentru accesul persoanelor cu handicap, ceea ce au făcut și câteva dintre colegiile cu vederi mai largi. Ne-am continuat campania și în alte direcții – la Opera Națională de la Coliseum, unde cerințele noastre au fost imediat satisfăcute, și la Opera Regală Covent Garden, unde ajutorul a constat în a lăsa pe umerii a doi portari bătrâni problema accesului scaunelor cu rotile; bieții de ei, când se chinuiau odată să-l urce pe Stephen pe scări către lojă, l-au scăpat din mâini. Printr-o coincidență ciudată, atitudinea primăriei față de accesul persoanelor cu dizabilități a devenit imediat mai flexibilă când faima lui Stephen a crescut, dar asta s-a întâmplat după ani întregi de eforturi în care am împins scaunul cu rotile cu doi copii mici după mine.

Majoritatea colegiilor făceau adaptările necesare foarte încet, invocând lipsa de fonduri sau dificultatea modificării clădirilor vechi fără a încălca legile ce protejau monumentele istorice. Deseori, sălile de mese ale colegiilor erau accesibile doar pe la bucătărie, presupunând o cursă cu obstacole printre cazane

aburinde, grătare încinse, cărucioare încărcate și lifturi de serviciu, scârțâind și mirosind urât, deja pline cu maldăre de vase, tăvi cu gustări și navete cu sticle de vin. Apoi, când ajungeam cu întârziere la High Table, eram întâmpinați cu un dispreț pompos, de parcă asemenea întreruperi erau grozav de plictisitoare și deranjante. Lupta noastră cu unul dintre colegii, îndeajuns de progresist ca să admită și femei, dar foarte învechit în privința adaptărilor pentru persoanele cu dizabilități, a continuat până spre sfârșitul anilor '80.

În afară de trepte și borduri, mai existau multe pericole neprevăzute în viața noastră de zi cu zi. Odată, când l-am luat pe Stephen cu Lucy pe genunchi să facem o plimbare prin luncă, rotița din față s-a împotmolit într-o brazdă, zdruncinându-i pe ocupanții scaunului. Cu altă ocazie, când Lucy era un pic mai mare, am dat în drum de alt gen de obstacol. Ca să reduc din bagaj, plecasem doar cu cheia casei și fără nici un ban în buzunar. Când am trecut de porțile de fier forjat și am ajuns la King's College, Lucy a ochit, inevitabil, o furgonetă cu înghețată parcată pe margine. Începuse să vorbească la zece luni, când, întinsă în patul nostru, se uitase în sus, spre lampă, și spusese „lumi, lumi", așa că, la un an, era perfect capabilă să ceară o înghețată. Refuzând să-mi accepte *nu*-ul rostit de parcă îmi ceream iertare, a coborât de pe genunchi la picioarele tatălui ei și a făcut acolo, în mijlocul drumului, o scenă de copil râzgâiat. Nu puteam s-o duc în brațe și să împing și scaunul, așa că am încercat s-o înduplecăm pe mititica agitată în hăinuțe albastre, cu bucle arămii. Fără succes. După o veșnicie, a apărut o cunoștință a lui Stephen. Eu am împins scaunul, iar el a dus-o în brațe pe Lucy, încă strigându-și indignarea cu voce tare, și ne-am îndreptat spre casă.

Cum nu aveam timp să citim ziarele, ne bazam pe părinții mei să ne dea informații utile. Ne trimiteau adesea pachete cu tăieturi din ziare uneori despre descoperiri în astrofizică, alteori despre ajutoare pentru cei cu dizabilități. Întrucât unul din ultimele articole primite afirma că persoanele cu handicap puteau să ceară înapoi banii plătiți pentru permisul de conducere, l-am

contactat pe doctorul lui Stephen pentru clarificări. S-a dovedit că informația nu era încă de actualitate – în 1971 nu exista nici un mecanism prin care să primești înapoi taxa pentru permisul de conducere –, dar doctorul Swan i-a sugerat lui Stephen să solicite un vehicul pentru persoane cu handicap.

Această uimitoare posibilitate ne deschidea alte orizonturi tulburătoare. Dacă se putea descurca cu manetele de comandă ale unei mașini electrice, Stephen avea să dobândească o nouă mobilitate mecanică, aptă să-i compenseze mișcările corporale tot mai reduse. Ni s-a acceptat cererea, am făcut toate formalitățile, dar mai rămânea o problemă de rezolvat: vehiculul trebuia parcat într-un garaj, aproape de o priză la care să-și încarce bateriile peste noapte. Așa cum se întâmpla deseori, soluția a venit de unde nu ne așteptam: de la Hugh Corbett, paznicul de la Centrul Universitar din capătul dinspre râu al aleii, care i-a oferit fără ezitare lui Stephen un loc în garajul cu priză.

Deși vehiculele pentru persoanele cu dizabilități erau criticate pentru lipsa lor de stabilitate, mașina electrică – care mergea cu viteza unei biciclete rapide – i-a dat lui Stephen posibilitatea de a-și organiza singur programul zilnic, conducând unde voia și împărțindu-și ziua de lucru între departament, dimineața, și Institutul de Astronomie, după-amiaza. Când se întorcea pe înserate, trăgea în fața casei și claxona, iar Robert, entuziast, ieșea în fugă și se cățăra lângă tatăl său pentru ultimii cincizeci de metri până la Centrul Universitar, în timp ce eu îi urmam cu scaunul, ca să-l aduc pe Stephen acasă. Sistemul nu era total lipsit de neajunsuri, cum se întâmplă mereu. Mașina se strica deseori sau o găseam blocată de alte vehicule din garaj. O dată s-a răsturnat, Stephen trăgând o sperietură urâtă, deși, din fericire, n-a pățit nimic.

Vara, copiii și cu mine ieșeam uneori la un picnic pe terenul Observatorului și îi făceam lui Stephen o vizită în biroul de la Institutul de Astronomie. Glasurile subțiri ale copiilor se auzeau pe coridoarele mochetate ca niște adieri de vânt primăvăratic, înainte ca ei să apară, anunțându-le sosirea, spre încântarea

tatălui lor. Expresiile feței îi redau mai bine emoțiile lui Stephen decât vorbele, iar în aceste ocazii zâmbetul care-i lumina fața era semnul bucuriei de nedescris pe care i-o aduceau copiii. Observatorul, construit în 1823, cu o cupolă centrală și aripi rezidențiale pentru astronomi, părea o casă de țară mai neobișnuită, dar impunătoare, plasată între livezi și grădini bine îngrijite, unde am primit și noi un mic lot pe care să-l cultivăm ca să obținem produsele necesare familiei. Cimitirul era un loc ideal pentru plantat trandafiri și crini, însă mă îngrozea ideea de a cultiva legume acolo. Pe terenul de la Observator, copiii, sporovăind neîncetat, se apucaseră vitejește să sape și să semene. După ce plantele au crescut, mergeam mândri la institut la sfârșitul zilei, cu brațele încărcate de morcovi și salată, ca să i le arătăm lui Stephen înainte de a porni spre casă.

Acele după-amiezi fără griji petrecute la țară au devenit cu timpul un răgaz de la tot mai multele probleme cotidiene de pe Little St Mary's Lane. În 1965, când am ajuns din întâmplare acolo, aleea era un refugiu liniștit. Pe la începutul anilor 1970 a devenit o arteră aglomerată și periculoasă spre Centrul Universitar, Colegiul Peterhouse și Hotelul Garden House de pe malul râului. Noaptea, urechile ne erau asurzite de un val de muzică pop de la așa-numita sală de muzică a Colegiului Peterhouse, amplasată, inteligent, cât mai departe de corpul principal al colegiului, într-o încăpere ce dădea spre cimitir. Poate se gândiseră că muzica nu-i putea trezi pe morți. Din păcate, avuseseră mult mai puțină considerație pentru cei vii din cartier, pentru care tânguielile, bătăile și bufniturile nocturne deveniseră intolerabile.

Era absolut necesar să mai facem o campanie – de această dată nu pentru rezolvarea problemelor persoanelor cu dizabilități. Mai multe scrisori către conducerea Colegiului Peterhouse, telefoanele îngrozite date portarilor în toiul nopții și, într-o ocazie, chiar rectorului au dat până la urmă naștere unui compromis: s-a redus numărul de ore cu decibeli asurzitori și s-a micșorat volumul după miezul nopții.

Traficul, un adevărat pericol pentru cei trei copii mici, Robert, Lucy și Inigo, cărora le plăcea să meargă pe triciclete încolo și-ncoace pe carosabil și să treacă pe la vecinii lor, era o problemă mai spinoasă, care cerea o campanie mai organizată, cu întruniri și mult mai multe scrisori, din care majoritatea nu primeau răspunsuri încurajatoare. Totuși, aspectul problemei s-a schimbat dramatic în urma unui incendiu devastator care a izbucnit la Hotelul Garden House în 1972: până la sfârșitul zilei, nu mai rămăsese decât o structură carbonizată și fumegândă, urmarea fiind că au apărut planuri ambițioase pentru o construcție mult mai mare. Lăsând deoparte considerațiile de ordin arhitectural, traficul avea cu siguranță să se amplifice enorm, așa că noi, locuitorii străzii, ne-am opus in corpore acestor planuri. Tocmai când ambele părți se îndreptau spre o confruntare, ne-am dat seama că scopurile noastre, în aparență contrare, nu erau atât de incompatibile precum păreau. Directorii își doreau un nou hotel, iar noi voiam să se închidă aleea pentru trafic și să se reinstaureze siguranța; unindu-ne forțele în loc să ne luptăm, ambele obiective se puteau realiza, și acesta a și fost rezultatul final al unei întruniri tensionate a directorilor și locatarilor, condusă cu aplomb de soții Thatcher de la numărul 9.

Dacă în Cambridge Stephen și cu mine începuserăm să găsim modalități de a ne adapta la mediu și de a-l controla, în alte părți era mai dificil. Pe la sfârșitul anului 1970, la întoarcerea din Louisiana, părinții lui Stephen au hotărât să cumpere o casă la țară. Eu le-am sugerat, plină de speranță, o casă pe coasta de est. Atât în Norfolk, cât și în Suffolk, deși nisipul e moale, terenul nu are denivelări, așa că Stephen putea fi dus cu scaunul chiar până la marginea plajei, de unde ar fi supravegheat copiii la joacă. Ideea a fost refuzată categoric. „Pe coasta de est e mult prea frig pentru tata; nu i-ar plăcea deloc o casă acolo“, a spus Isobel. Remarca ei ne-a nedumerit, deoarece Frank Hawking își petrecea majoritatea timpului lucrând în grădină, indiferent de anotimp sau vreme, exact ca temerarul domn McGregor din *Peter Rabbit* – iar în casă își punea mai

degrabă un halat călduros decât să instaleze mai multe sobe, lăsându-i pe toți să înghețe în condiții subarctice.

Isobel s-a dus să caute o casă împreună cu Philippa, care se întorsese după doi ani de studii în Japonia, și au venit înapoi peste măsură de încântate de ceea ce găsiseră – o casă țărănească de piatră, cu vedere asupra unui cot al râului Wye, mai sus de un sat pe nume Landlogo, în Monmouthshire – un loc ideal pentru plimbări minunate, cu priveliști, pâraie și păduri unde copiii să se joace și să exploreze. Nu mersesem niciodată în Țara Galilor și am fost repede contaminată de entuziasmul lor, mai ales că în aprilie 1971 ne cumpăraserăm o mașină mare, nouă-nouță, care s-o înlocuiască pe suferinda Mini, din banii primiți de Stephen odată cu Premiul I la concursul anual de gravitație cu o lucrare pe care-o terminase imediat după Crăciun.

În ciuda dimensiunilor ei – de vreo trei ori mai mare decât Mini –, nici noua mașină nu era destul de încăpătoare pentru toate bagajele noastre, ceea ce s-a văzut când am încercat s-o încarc pentru călătoria exploratorie în Țara Galilor din toamna lui 1971. Odată ce scaunul cu rotile, cărutul și pătuțul pliant au fost puse în secțiunea încăpătoare din spate, nu mai rămânea decât puțin loc pentru valize. Următorul expedient a fost un portbagaj pe capota mașinii. Numai că, după ce am făcut bagajele pentru noi patru, am încuiat casa, l-am instalat pe Stephen confortabil pe locul din față, am pliat scaunul cu rotile și l-am pus în spate, le-am legat copiilor centurile de siguranță, am încărcat bagajele, inclusiv pătuțul și căruciorul, și apoi am urcat cele patru valize grele în portbagajul de pe capotă, eram așa de obosită, încât călătoria de 350 de kilometri, de trei ori distanța până pe coasta din Norfolk sau Suffolk, a devenit pentru mine mai mult un chin decât o aventură.

Cu toate acestea, după ce am trecut granița cu Țara Galilor, când ne-am oprit să bem un ceai, am văzut semnele de circulație într-o limbă străină și am inspirat aerul reavăn și tare, entuziasmul ne-a revenit. Câțiva kilometri pe dealuri în câmp deschis, apoi niște străduțe întortocheate și umbroase și iată-ne,

în fine, la destinație. Casei i se făcuse fără îndoială o descriere fidelă. Poziția ei, deasupra râului Wye, era uimitor de frumoasă: se vedea tot râul, cu valea și dealurile împădurite de pe malul celălalt, unde, în culori vibrante, toamna domnea în toată splendoarea ei. Un pârâu curgea pe povârniș lângă casă, iar poteca din pădurea de fagi din spate urca prin hățișul umed până la cascadele de la Cleddon. Nu prea departe, în Black Mountains și Brecon Beacons, bătea mereu un vânt rece, testând până și rezistența celui mai antrenat drumeț. Casa în sine era cu siguranță pitorească – spoită cu var, cu acoperișul din plăci de ardezie, așezată pe povârnișul verde, cu un fum albastru de lemne ieșind din coș –, avea un farmec imposibil de negat. Însă nu putea exista ceva mai nepotrivit pentru Stephen. Deși tatăl lui îl ajuta, îi trebuiau zece minute ca să urce scările și să coboare la baie și mai bine de zece minute ca să urce și să coboare treptele alunecoase dinspre șosea. Toate drumurile trebuiau făcute cu mașina, altminteri Stephen n-ar fi avut unde să se ducă.

Copiii s-au îndrăgostit de casă și eu le împărtășeam într-o oarecare măsură entuziasmul. Culorile schimbătoare erau fascinante, iar aerul curat și înviorător. Savuram mesele pregătite de soacra mea. Era o bucătăreasă excelentă, în afară de ocaziile în care voia să facă economie și ne servea boabe de soc proaspăt culese sau urzici neplăcute la gust, smulse din grădină. Spre deosebire de Stephen, care strâmba din nas dezgustat, mie îmi plăcea vinul făcut în casă de socrul meu și mai ales miedul dulce, auriu, pe care-l obținea prin fermentare din mierea albinelor proprii. După cină, petreceam lungi seri tihnite în fața focului jucând diverse jocuri, până când copiilor li se închideau ochii de somn. Dar, când mă duceam la plimbare sau urcam pe munte cu Robert, îmi părea rău că-l las pe Stephen singur în casă sau pe terasă. În nici un alt loc invaliditatea lui nu era pusă în evidență cu atâta cruzime. Eram întristată și consternată. Membrii familiei Hawking păreau să nu considere că au vreo responsabilitate față de Stephen. Dacă mergeam la ei în vizită, erau gata să dea o mână de ajutor, dar altminteri păreau să nu bage în seamă inconvenientele bolii lui neurologice degenerative.

7
Mobilitate pe verticală

Llandogo, cu toate obstacolele sale, s-a dovedit în 1971 o repetiție folositoare pentru excursia din vara viitoare – la școala anuală de vară pentru fizicieni de la Les Houches, în Alpii francezi, pe pantele de la poalele vârfului Mont Blanc –, ideea lui Cecile de Witt și a soțului ei american, Bryce. Mamă a patru fetițe și fizician remarcabil pe vremea când puține femei erau fizicieni, Cecile era una dintre acele femei capabile – asemenea celor din cercul de la Lucy Cavendish – pentru care nutream un profund respect. De-acasă, din America, organiza conferințe în franceză, limba ei maternă, la care invita oameni aleși pe sprânceană. La Les Houches supraveghea toate aranjamentele, conducea întrunirile și urca pe munte. Angajase muncitori și adusese buldozere ca să construiască pentru Stephen o rampă până la cabana unde urma să locuim timp de șase săptămâni, și se ocupase de tot ce era necesar pentru confortul nostru. Cu greu putea fi învinuită de vremea din Alpi în acea vară.

Stephen a plecat cu avionul la Geneva, împreună cu colegii lui, iar părinții mei și cu mine am dus familia cu mașina la Paris, de unde urma să luăm noaptea *motorail*-ul până la Saint-Gervais, la vreo treizeci de kilometri de Les Houches. S-a întâmplat să ajungem la Paris în weekendul de la sfârșitul lui iulie, când toată Franța pleacă în vacanță, dar tata a reușit să găsească gara din care pleca *motorail*-ul și, cum-necum, cu bagajele de mână, am reușit să ne croim drum până la tren printre hoardele de călători comasate în Gare de Lyon. A doua zi dimineață, după călătoria de coșmar, soarele strălucea pe cer, iar noi ne relaxam la un mic dejun cu croasante și cafea, după ce ieșiserăm din gara Saint-Gervais; și a continuat să strălucească, scăldând vârfurile albe într-o lumină măreață, când am pornit pe serpentine, urcând spre valea Chamonix, în creierii munților.

Tocmai urcaserăm panta abruptă spre școala de vară, un complex de cabane și săli de conferință situat printre pajiști și pini, când soarele a dispărut, s-a lăsat ceața și a început să plouă. Ploua și tot ploua și era frig. Apa se scurgea de pe fiecare acoperiș, din fiecare jgheab, de pe fiecare creangă și fir de iarbă, iar rampa construită cu atâta grijă la ordinele lui Cecile s-a prefăcut curând într-un derdeluș de noroi. La mijlocul lui iulie, tata și cu mine a trebuit să punem nenumărați bușteni în sobă ca să menținem căldura în cabană și să uscăm scutecele cu colțuri festonate. Scumpa de Lucy făcea tot posibilul să ne ajute, mergând cât mai des la oliță, deși n-avea decât douăzeci de luni.

În aceste împrejurări, în ciuda altitudinii și a naturii verticale a tuturor expedițiilor, Stephen era fericit. De dimineață până seară era înconjurat de colegi din întreaga lume, toți pasionați de studiul găurilor negre. Din când în când, se formau grupuri care plecau o zi întreagă, când le permitea vremea, să urce pe Mont Blanc. Nimic nu părea prea greu pentru specia aceea de supraoameni, capabili să stăpânească tainele universului și să facă față oricărei provocări fizice de pe pământ. Stephen făcea parte și el, firește, din această categorie, deoarece lupta cu invaliditatea lui cu un curaj îndârjit, tipic oamenilor căliți. Noi, ceilalți – spectatori, soții, mame, bunici și copilași –, eram lăsați în voia noastră, să facem cumpărături, să gătim și să ne găsim singuri distracții. În urma incursiunilor la supermarketul local, nu prea bine aprovizionat, făceam rost de ouă pentru o dietă monotonă, constând din omlete pregătite pe un aragaz de camping. Deși exista un restaurant pentru delegați, era prea scump să mâncăm acolo mereu cu toții și, în orice caz, conversația de la masă devia întotdeauna, în cel mai amical mod cu putință, spre subiecte înalte, ca găurile negre sau alpinismul montan, la care noi – adică familia – nu eram în stare să participăm constructiv.

Dacă și când înceta ploaia, ne duceam la plimbare pe sub crengile din care picura apă, pe povârnișul din spatele cabanei, trecând pe lângă sala de conferință și intrând în pădure ca să

culegem zmeură și afine. Acolo ne aștepta altă provocare. În timp ce Robert, în plină formă, o lua înainte alergând, Lucy refuza cu încăpățânare să meargă mai mult de câțiva metri, după care se oprea și își ridica mânuțele, cerând să fie luată în brațe. Cum energia nelimitată a lui Robert mi se părea acum normală, refuzul lui Lucy de a merge mă consterna la fel cum îl intrigase pe Stephen somnolența ei când era bebeluș. Urcam încet pe potecă și rareori ajungeam până la poiana cu zmeură și afine înainte să înceapă din nou ploaia. Într-una din aceste expediții, s-a întâmplat un lucru extraordinar.

Lucy mergea și ea odată pe propriile-i picioare, alături de Robert, la vreo zece yarzi în fața bunicilor și a mea. Deodată, i-am văzut pe copii oprindu-se. Stăteau neclintiți, șoptindu-și ceva abia audibil, și, făcându-ne semn să vorbim mai încet, arătau spre ceva de pe jos. Acolo, traversând cărarea șerpuind, era cea mai mică, dar perfect formată viperă, cu romburi albe distincte pe corpul cenușiu. Nu ne-a băgat în seamă și s-a strecurat în hățiș. Era frumos s-o privești, dar cu adevărat uimitoare a fost reacția copiilor, de parcă un instinct primar îi avertizase să stea neclintiți și tăcuți.

Participanții americani de la Les Houches creau o atmosferă de voie bună care ne ajuta să mai uităm de ploaie. Nu era nimic superficial în atitudinea lor prietenoasă și relaxată. Kip Thorne și soția lui botanistă, Linda, se eliberaseră pentru un timp de constrângerile mediului mormon în care trăiau spre a căuta adevăruri mai generale, neîncătușate de dogme religioase. Orice ar fi gândit, nu criticau niciodată rigorile mediului lor, evidențiind în schimb aspectele pozitive ale mormonismului, profunda grijă și preocupare pentru semeni, pentru o lume mai mare. Jim Bardeen, cel mai retras, cel mai șters fizician cu putință, lucra cu Stephen și Brandon Carter la sarcina migăloasă de a formula legile mecanicii găurilor negre pornind de la ecuațiile relativității generale ale lui Einstein. Noile legi care descriau fizica găurilor negre au produs multă vâlvă și tulburare când a devenit evidentă asemănarea lor cu a doua lege a termodinamicii, iar această asemănare i-a determinat pe cosmologi să

încerce reducerea distanței dintre termodinamică și fizica găurilor negre transpunând teoria găurilor negre în limbajul termodinamicii. Legile termodinamicii guvernează procese microcosmice; dictează comportarea atomilor și moleculelor, inclusiv schimbul lor de căldură cu obiectele din jur. Însă problema cu care se confruntau acum fizicienii era că legile termodinamicii, deși asemănătoare, nu se puteau aplica în cazul găurilor negre, dat fiind că nimic, nici măcar căldura, nu putea evada dintr-o gaură neagră.

Stephen, Jim și Brandon încercau să dezlege această importantă enigmă când, într-o după-amiază, nemaiputând să suport nici un strop de ploaie, i-am urcat în mașină pe copii și pe bunici și am pornit spre Elveția prin trecătoarea de după Chamonix, convinsă că soarele trebuia să strălucească pe undeva. Trebuia să existe pe undeva un bine-venit transfer de căldură de la un corp ceresc la altul, chiar dacă acea căldură însemna deteriorare sau, în termeni științifici, „entropie". Soția lui Jim, Nancy, ne însoțea și i-a fermecat pe copii cântându-le, spunându-le povești, anecdote și recitându-le poezii tot drumul până la Martigny – unde soarele strălucea cu adevărat – și înapoi. Veselia contagioasă care se revărsa din ochii mari, căprui ai lui Nancy ascundea jalea provocată de pierderea recentă a ambilor ei părinți.

Tot la Les Houches, într-o după-amiază ploioasă, Bernard Carr, tânărul pe care-l îndruma de curând Stephen, a intrat cu pași săltăreți în viața noastră. Bernard era cu siguranță altfel decât majoritatea celor implicați în cercetare. Era vorbăreț, sociabil, lipsit de ifose, probabil pentru că fusese trimis la un internat de la vârsta de șase ani. Aducea în discuție cele mai diverse subiecte, oprindu-se adesea asupra celeilalte pasiuni ale sale, parapsihologia, pe care alți fizicieni, inclusiv Stephen, o tratau de obicei cu dispreț. Totuși, pentru Bernard, coincidențele și comunicarea telepatică aveau mare însemnătate. Fusese uimit să afle că vizita lui neplanificată, pentru care plecase din Geneva – unde locuia – spre Les Houches, era de fapt așteptată de Stephen, noul său îndrumător, care îi adresase deja prin

cineva o invitație verbală, netransmisă. Încă din copilărie, ambiția lui Bernard era să devină cosmonaut. Când era mic se pregătise, spre consternarea mamei sale, o zi întreagă pentru a-și îndeplini obiectivul, stând în cap în bufetul de sub scară, cu fratele lui mai mic de partea cealaltă a ușii, făcând pe șeful misiunii. Mama lui a fost recunoscătoare cerului că inteligența fiului ei îl destina mai degrabă unei cariere teoretice decât explorării spațiului cosmic.

Când, în cele din urmă, soarele a consimțit să strălucească atât în Franța, cât și în Elveția, și munții au apărut din nori, Kip și Linda s-au oferit să ne ia pe Robert și pe mine într-o excursie pe munte, spre unul din ghețari, Glacier de Bionnassay, pe versantul vestic al vârfului Mont Blanc. Lăsându-i pe Lucy și pe Stephen cu părinții mei, am luat telecabina din Les Houches până la o culme de unde ni se deschidea perspectiva asupra cabanelor ca de jucărie și a satelor risipite în vale. Nu puteam vedea școala de vară din dreapta noastră din cauza copacilor deși, iar la dreapta o potecă abruptă urca pe munte, urmând traseul funicularului care se târa anevoie în sus, de la Saint-Gervais până la stația din vârf, Nid de l'Aigle, Cuibul Vulturului. Albeața orbitoare a muntelui profilată pe cerul albastru intens era îmbătătoare și ne îndemna să mergem tot mai sus, oprindu-ne din când în când ca să împărtășim extazul Lindei în fața atâtor specii de plante și flori alpine ce se deschideau în soarele după-amiezii. Am continuat să urcăm, după stația telecabinei, în direcția masei enorme a ghețarului de un albastru-cenușiu, căutând alte și alte specimene de floră pentru Linda.

Până n-am ajuns la primul refugiu pentru alpiniști, într-un loc adăpostit din Dôme du Goûter, nici unul din noi nu și-a dat seama că eram singuri pe munte. Departe, sub noi, telecabina nu mai funcționa și toți ceilalți excursioniști dispăruseră, deși soarele era încă sus. Vulturii se roteau tăcuți deasupra noastră, un pârâu din depărtare se prelingea pe pietre; altfel, nimic nu se mișca: o tăcere stranie învăluia totul. Nici unul din noi nu se gândise să se uite când pleca ultima telecabină spre

sat. Cu pas iute, aproape alergând, am început să coborâm înapoi spre stația telecabinei, la mai bine de o oră de mers. În ciuda tuturor așteptărilor, în stație se afla o telecabină cu un angajat alături. Am dat fuga la el, zâmbind ușurați, dar a întors spre noi o față severă, blocându-ne drumul. Implacabil de indiferent, ne-a anunțat că ultima telecabină plecase la cinci jumătate, iar acum era aproape șase. Ne-am rugat fierbinte de el, arătându-i-l pe băiețelul nostru de cinci ani, care – de această dată – începuse să obosească. Omul era neclintit ca o stâncă. Am plecat anxioși și furioși. Pe creasta de deasupra stației era o cabană de unde am sunat la școala de vară, dar nu ne-a răspuns nimeni. Nu aveam curajul să mai așteptăm pentru că soarele coborâse pe cer, așa că i-am lăsat niște bani cabanierei, rugând-o să sune din nou și să lase un mesaj.

Tot ce puteam face era să coborâm de pe munte cât mai repede posibil, urmând poteca acolo unde o găseam, iar când nu, luând-o printre ferigi și ierburi înalte. Figură patriarhală, asemenea Sfântului Cristofor dintr-o pictură medievală, Kip îl ducea în cârcă pe Robert, ale cărui picioare rezistaseră bine peste patru ore, dar acum îl dureau. Croindu-ne cu greu drum prin hățișuri, nu ne-a venit să ne credem ochilor când telecabina cu angajatul cel antipatic ne-a trecut pe deasupra capetelor, coborând spre Les Houches. Aerul se făcea mai rece pe măsură ce soarele apunea în spatele munților, iar cerul se întuneca. Noi perseveram, recunoscători că măcar coboram, nu urcam.

Satul Les Houches n-a fost nicidecum sfârșitul drumului nostru. Școala de vară se afla la trei sferturi de oră depărtare mai sus, pe povârnișul muntelui dinspre vest. Probabil că trecuse binișor de nouă când am pășit împleticindu-ne, orbiți de lumina puternică a reflectorului, în mijlocul celor care așteptau cu înfrigurare vești de la noi. Nu venise nici un mesaj de la cabană, iar familia îngrijorată – părinții mei și Stephen –, colegii și asistenții, toți se temeau de ce era mai rău. Plângând de epuizare și ușurare, ne-am aruncat unii în brațele celorlalți.

La sfârșitul lui august, când evitam aversele de la ultimul eveniment social al școlii de vară – un grătar la care se frigea un

miel întreg la proțap –, Kip i-a propus lui Stephen să vină la Moscova pentru a discuta cu numeroșii cercetători sovietici a căror libertate de a călători era limitată drastic. A promis să se ocupe de toate aranjamentele pentru o vizită particulară, care putea fi stabilită imediat după Conferința Copernic din Polonia, din vara lui 1973. Propunerile bine intenționate ale lui Kip mi-au înghețat sângele în vine. Pe când Lucy era bebeluș, Stephen călătorise în străinătate la conferințe fie cu George Ellis, fie cu Gary Gibbons, primul său elev, fie cu mama lui. Acum, când Robert avea cinci ani și Lucy un an și jumătate, perioada mea de respiro se apropia de sfârșit. Stephen mă întreba deseori dacă aș merge cu el la conferințe în locuri îndepărtate; și la fel de frecvent îi răspundeam că n-aș suporta să mă despart de copii.

Faptul că trebuia să mă împart între mai multe persoane dragi îmi frângea inima. Stephen își vedea de carieră cu o voință de fier, iar conferințele îi dădeau șansa să se afirme pe plan internațional. Scopul meu sincer fusese să-l ajut să aibă tot succesul posibil, dar, de când îmi luasem acest angajament, devenisem mama copiilor lui și aveam față de ei aceleași obligații. Deși Stephen avea neapărată nevoie de ajutorul meu în multe aspecte din viața cotidiană, copiii aveau nevoie să-i ajut în toate. Erau încă destul de mici ca să simtă nevoia unei prezențe materne constante. Dacă viitorul lor era nesigur din cauza stării de sănătate a tatălui lor, atunci eu, mama lor, trebuia să compensez nelăsându-i singuri mai mult decât trebuia. Deși erau foarte bine îngrijiți de bunici, gândul de a fi la mii de mile distanță de ei fie și o perioadă scurtă mi se părea de neîndurat.

Scenariul presupunea întotdeauna o luptă îndârjită. Stephen mă întreba dacă n-aș vrea să vin cu el la o conferință, să zicem la New York, iar eu îl refuzam, tensionată. Ignorându-mi tacit șovăiala, îmi punea aceeași întrebare săptămână de săptămână, până când nu mai rezistam, copleșită de sentimentul de vină că-l dezamăgesc și totuși întristată de lipsa lui de înțelegere. Insistențele lui îmi exacerbau frica de zbor declanșată de călă-

toria în America din 1967, făcând-o să planeze deasupra mea ca o uriașă pasăre neagră doar la simpla mențiune a unui drum cu avionul. Mai zburasem doar în două rânduri de atunci, o dată la Mallorca, în vacanța de iarnă când se îmbolnăvise Robert, și altă dată în Elveția, în mai 1970. Planificaserăm o călătorie la Tbilisi, capitala Georgiei, în septembrie 1968, dar, spre ușurarea mea secretă, mulți savanți britanici, inclusiv Stephen, refuzaseră să mai participe în semn de protest față de invazia rușilor în Cehoslovacia din august. Spaima mea de zbor nu era total nejustificată: la sfârșitul anilor '60 și '70, nu numai că avioanele se prăbușeau cu o regularitate înspăimântătoare, dar erau și țintele preferate ale deturnărilor făcute de bandele tot mai numeroase de teroriști internaționali.

Toate aceste presiuni conflictuale exercitate asupra mea m-au condamnat la ani de nefericire, în care am călătorit pe cele mai lungi și ocolitoare rute. În 1971, când Stephen a fost invitat la o conferință în Trieste, el s-a dus cu avionul, pe când Robert și cu mine am luat trenul, lăsând-o pe Lucy, de șapte luni pe atunci, în grija părinților mei. După o călătorie lungă, pe o căldură sufocantă, prin toată Europa, ne-am oprit la Veneția, unde Robert, vrăjit de priveliștea de sus, n-a mai vrut să coboare din Campanilă – până când dangătul neașteptat al clopotelor grele l-a trimis în pas alergător spre lift. Apoi a insistat să ne așezăm la o masă pe terasa cafenelei Florian din Piața San Marco, ceea ce s-a dovedit o experiență plătită scump – echivalentul a șase lire sterline pentru o ceșcuță minusculă de cafea –, așa că data viitoare am trecut pe lângă Florian și ne-am așezat pe treptele din piața cu porticuri.

Peste doi ani, plănuita călătorie la Moscova via Varșovia a fost cu totul altfel: zborul era indispensabil și cererile pentru vize au trebuit trimise cu multe luni înainte. Nu aveam de ales; aveam să fiu departe de copii aproape o lună, căci în acea perioadă de represiune de după căderea lui Hrușciov nimănui în afară de mine nu i s-ar fi acordat viză pentru a-l însoți pe Stephen. Perspectiva călătoriei mă chinuia, însă totul era stabilit, biletele fuseseră rezervate – le plătea, ca întotdeauna, o

organizație științifică oarecare – și, cu oarecare dificultate, vizele au fost ridicate de la ambasada Rusiei. Era foarte deprimant să mă gândesc că în numai câțiva ani ajunsesem o palidă umbră a studentei care călătorise prin toată Spania, uitând, în bucuria ei, de îngrijorările părintești, trăind veselă aventura, savurând călătoria cu avionul. Obligată să plec la Varșovia și Moscova, dar bolnavă de îngrijorare, i-am lăsat pe copii, în august 1973, jucându-se fericiți în casa bunicilor lor din St Albans.

8
Intelect și ignoranță

În 1973, numeroși astronomi au venit în Polonia să sărbătorească a 500-a aniversare a nașterii lui Nicolaus Copernic, astronomul polonez pe care nemulțumirea față de calculele matematice complicate necesare pentru a explica mișcarea planetelor în universul geocentric al lui Ptolemeu l-a determinat, în 1514, să elaboreze o nouă teorie a universului. Considerându-mă încă un pic medievistă, dar o medievistă cu un interes mai mult decât trecător pentru cosmologie, eram fascinată de efectele iconoclaste ale teoriei lui Copernic. În prima mea vizită dincolo de Cortina de Fier – exceptând excursia de o zi făcută în 1971 de la Trieste în Iugoslavia –, am găsit totodată în Polonia o lecție despre natura tragediei: tragedia istoriei într-o țară ce purta cicatricile oprimării și diviziunii, tragedia filozofică a omenirii, constând în schisma dintre știință și religie rezultată din teoria lui Copernic, precum și tragedia geniului.

Cu toate că Nicolaus Copernic nu a putut să-și vadă teoria dezvoltată de Galileo în secolul al XVII-lea, trebuie să fi fost foarte conștient de periculoasa ei natura conflictuală. Ar putea fi socotit primul om de știință care a deschis cutia Pandorei, pe de-o parte dezvoltând cunoștințele umane, pe de alta supunând omul unor dileme stânjenitoare care să-i testeze integritatea

morală. Teoria și-a meritat pe deplin denumirea sub care este cunoscută: „Revoluția copernicană". Întrucât Pământul nu mai era în centrul universului, omul nu mai era în centrul creației. Prin urmare, nu se mai putea susține că omul are o relație specială cu Creatorul. Această schimbare fundamentală de perspectivă urma să-l elibereze pe om de tiranica obsesie medievală a imaginii divine, dându-i posibilitatea de a-și dezvolta capacitățile intelectuale și de a-și prețui propriile atribute fizice. Din punct de vedere științific, teoria copernicană a deschis drumul descoperirilor lui Newton în Anglia secolului al XVII-lea, unde un efect pozitiv al puritanismului, altminteri fanatic, a fost eliberarea gândirii raționale de constrângerile superstiției religioase. În lumea catolică totuși, teoria copernicană avea să provoace o reacție urâtă, antiștiințifică, ale cărei repercusiuni se mai simt și astăzi în societate.

O încântătoare poveste populară atribuie inventarea telescopului unor copii care, pe când se jucau cu cioburi de sticlă și lentile în atelierul unui producător flamand de ochelari, au descoperit că, punând două lentile una peste alta, pot vedea obiecte din depărtare. Producătorul de ochelari s-a gândit să folosească acel truc pe piața de jucării, dar, în 1609, când Galileo a auzit de acea descoperire, a elaborat într-o singură noapte teoria fenomenului și a realizat propria versiune îmbunătățită a telescopului, pe care a arătat-o negustorilor neîncrezători de la Campanila din Veneția. Spre uimirea lor, puteau să vadă clar însemnele de pe pânzele corăbiilor din zare, aflate la două ore de port. Atunci și-a dat seama Galileo că obiectul care revoluționa navigația putea fi îndreptat și spre cer. A construit un telescop la Padova, a descoperit patru noi planete – de fapt, sateliții lui Jupiter – și a publicat hărți ale Lunii, pictate de el în acuarelă. Observațiile, care arătau că nu toate corpurile cerești se roteau în jurul Pământului, l-au convins de adevărul teoriei copernicane. În 1610 a fost destul de naiv ca să facă publică dovada ce confirma teoria, rezultatul observațiilor sale, iar în următorii câțiva ani a intrat în conflict cu Biserica, potrivit căreia Pământul era fix și situat în centrul universului.

În 1600, Giordano Bruno fusese ars pe rug pentru că îndrăznise să facă supoziții asupra unor chestiuni de astronomie, dar soarta lui Bruno nu l-a făcut pe Galileo să dea înapoi. Presupunând cu naivitate că nimeni nu avea să contrazică dovezile vizibile, și-a continuat munca și a devenit cel mai cunoscut susținător al teoriei copernicane, mai ales că și-a publicat rezultatele în dialectul local, italiana, în loc de latină. Alegerea în 1623 a lui Maffeo Barberini ca papă, sub numele de Urban VIII, i-a ușurat pentru un timp lui Galileo situația neplăcută. Barberini era un prelat cu o cultură vastă și un iubitor al artelor, dar era și orgolios, extravagant și autocrat – se spune că a dat poruncă să fie ucise toate păsările din grădina Vaticanului pentru că-l deranjau. Era totuși un prieten al lui Galileo și l-a ajutat să-și îndulcească într-o oarecare măsură situația după admonestarea primită în 1616, însărcinându-l să scrie un tratat – *Dialogo sopra i due massimi sistemi del mondo, tolemaico e copernicano* –, cu argumente pro și contra celor două sisteme opuse, cu condiția să fie complet neutru. În mod inevitabil, cartea, apărută în 1632, a fost văzută ca o confirmare categorică a teoriei copernicane și a dus la arestarea lui Galileo, ulterior judecat de Inchiziție. A fost condamnat la arest la domiciliu, în vila lui de la Arcetri, unde, bătrân și orb, regele spațiului infinit închis într-o colivie se plângea cu elocvență de discrepanța dintre vastitatea domeniului său de cercetare și limitările impuse de forma sa fizică: „Acest univers s-a micșorat pentru mine la un spațiu atât de îngust, încât îl umplu doar senzațiile mele corporale."

În ciuda sentinței pe viață de arest la domiciliu, forța sa creatoare nu s-a diminuat. Un nou manuscris, *Despre două științe noi*, a fost scos prin contrabandă din Italia și dus în Olanda, unde e publicat în 1638. Se spune că Galileo a pus cu această lucrare bazele fizicii moderne experimentale și teoretice și, în același timp, a transferat tradiția în nord, departe de prigonirile din sudul Europei.

Deși Galileo era un catolic convins, conflictul său cu Vaticanul, cu o evoluție atât de jalnică de ambele părți, a stat la baza

neîncetatei lupte dintre știință și religie, o tragică și derutantă schismă care nu s-a rezolvat nici acum. Astăzi mai mult ca oricând, religia își vede adevărurile revelate amenințate de teoriile științifice și se retrage în defensivă, pe când savanții pornesc la atac, insistând că argumentul rațional este singurul criteriu valid în înțelegerea fenomenelor universului. Poate că ambele tabere și-au înțeles greșit rolurile. Oamenii de știință au toate cele necesare să răspundă la întrebarea: *cum* a apărut universul cu tot ce conține el, inclusiv viața? Dar, cum modul lor de a gândi se bazează pe criterii pur raționale și materialiste, fizicienii nu pot pretinde să răspundă la întrebările: *de ce* există universul și *de ce* noi, ființele umane, suntem aici să-l cercetăm, așa cum specialiștii în biologie moleculară nu pot să explice *de ce* – dacă acțiunile noastre sunt determinate de un cod genetic egoist – ascultăm uneori de vocea conștiinței și manifestăm altruism, compasiune și generozitate. Chiar și aceste calități umane au fost atacate de psihologii evoluționiști, care au încadrat altruismul într-o teorie genetică rudimentară, după care colaborarea familială se presupune că favorizează supraviețuirea speciilor. În mod asemănător, sofisticarea spirituală a activităților muzicale, artistice și poetice este considerată doar o funcție foarte evoluată, dar cu origini primitive.

Deseori, în mulții ani ai căsniciei noastre, stimulată de un articol științific sau un program de televiziune, îmi puneam întrebări de acest gen și încercam să le discut cu Stephen. La început, controversele noastre în asemenea chestiuni erau glumețe și destul de voioase. Cu timpul, au devenit din ce în ce mai personale, generatoare de dispute și jignitoare. Schisma nocivă dintre religie și știință părea să fi pătruns în viața noastră: Stephen era de neclintit în atitudinea lui pozitivistă insensibilă, pe care eu o găseam prea deprimantă și limitată în comparație cu viziunea mea asupra lumii; pentru că aveam neapărată nevoie să cred că există mai mult în viață decât faptele simple ale legilor fizicii și lupta de zi cu zi pentru supraviețuire. Iar Stephen detesta compromisul pentru că presupunea un grad inacceptabil

de incertitudine, iar el nu opera decât cu certitudinile oferite de matematică.

Galileo a murit pe 8 ianuarie 1642, anul în care s-a născut Newton, cu trei sute de ani înainte de ziua de naștere a lui Stephen. Așadar, nu e deloc surprinzător că Stephen l-a considerat pe Galileo eroul său. În 1975, când a primit medalia de la papă, a profitat de ocazie ca să lanseze o campanie de reabilitare a lui Galileo. Campania s-a dovedit până la urmă un succes, fiind totuși văzută ca o victorie a progreselor raționale ale științei asupra vechilor forțe habotnice ale religiei, o capitulare a teologiei mai degrabă decât o reconciliere a științei cu religia.

Din punct de vedere științific, marele avantaj al poziției Poloniei, unde se ținea conferința comemorativă, era că oferea un loc de întâlnire celor mai strălucite minți din Vest și din Est, deoarece fizicienii ruși aveau voie să călătorească în Polonia aproape fără restricții, dar nu mai departe. Pentru occidentali, în Polonia era mai ușor de ajuns decât în Rusia: vizele poloneze ni s-au dat fără probleme, pe când rușii s-au arătat mai puțin binevoitori. Singurul inconvenient al intrării în Polonia, așa cum aveau să descopere mai mulți invitați, era că ofițerii de la graniță se așteptau ca posesorul pașaportului să fie aidoma fotografiei de pe document. Întrucât ne aflam în anul 1973, mulți dintre participanții mai tineri purtau părul lung și bărbi generoase, semănând prea puțin cu fotografiile de pe pașaport, care se putea să fi fost făcute și cu zece ani în urmă, când erau niște școlari imberbi, cu ghiozdanul în spate. Singurul mijloc prin care puteau convinge autoritățile poloneze că sunt cine pretindeau că sunt, și nu niște hipioți decadenți, care voiau să întineze puritatea culturii comuniste, era să-și radă bărbile și să se tundă la graniță. Au ajuns la Varșovia arătând ca nișe oi rămase fără lână. Stephen a fost probabil singurul dintre ei al cărui păr era mai scurt decât în fotografie, așa că n-a trebuit să se supună acestei ferchezuiri.

Polonia pe care am văzut-o în 1973 era o țară tristă, devastată de Germania și dominată de Rusia. Nu era de mirare că

polonezii îi priveau pe toți străinii, inclusiv pe noi, cu suspiciune. Ne socoteau la fel de vinovați: dacă nu eram germani, trebuia să fim ruși. Nu avea nici un rost să ne declarăm englezi, pentru că noi și americanii veneam din acele societăți bogate și invidiate, cărora polonezii voiau să le aparțină, dar li se interzicea.

Peste tot vedeai semne că țara nu se simte în largul ei, că e prinsă în dilema alegerii între vechi și nou, între Est și Vest. Sfâșiată de-a lungul istoriei între cei doi vecini, Rusia și Germania, reconstruise cu mult chin mare parte din ce pierduse în al Doilea Război Mondial: vechiul oraș Varșovia, mai ales, fusese reconstruit în cele mai mici amănunte. În contrast, cadoul nedorit făcut după război de Stalin poporului polonez fusese o clădire municipală megalitică, de unde se spunea că aveai cea mai frumoasă panoramă a Varșoviei – căci doar privind Varșovia de pe monumentul lui Stalin puteai să nu vezi monumentul însuși. În această clădire a avut loc conferința Copernic. Ajungeai acolo pe un lung șir de trepte. Alt șir de trepte ducea, în interiorul clădirii, din foaier în sala de conferințe. În fiecare dimineață, Bernard Carr și cu mine îl duceam pe Stephen în capul scărilor, îl așezam pe un scaun și apoi aduceam scaunul cu rotile. Înăuntru, în lipsa liftului, coboram scaunul cu rotile pe scara din interior, înainte să-l cărăm pe Stephen până acolo. Toate acestea se repetau în sens invers la sfârșitul zilei, uneori de mai multe ori într-o zi, în funcție de program și loc. Acele scări nu ne spuneau nimic despre generozitatea lui Stalin față de poporul polonez: ne vorbeau doar despre megalomania sa.

Polonia era cea mai catolică țară din Europa: biserica poloneză devenise un simbol al independenței naționale care își jucase cu noblețe rolul de apărătoare a libertății, mulți din preoții săi ajungând martiri. Cu toate acestea, am fost uimită să găsesc mari asemănări între bisericile din Polonia și cele din Spania, atât de deosebite de simplitatea înviorătoare a catolicismului englezesc, care a rezultat din reformele făcute în timpul pontificatului inspirat al lui Ioan XXIII. Ca și în Spania, bisericile

din Polonia erau bogat decorate, întunecoase, pline cu fum de tămâie și statui extravagante din ipsos ale sfinților și Fecioarei, impregnate de o atmosferă excesiv de superstițioasă. O mulțime de bătrânei și bătrânici, îmbrăcați în negru, se înghesuiau în fața porților și îngenuncheau în fața altarelor, întocmai ca în Spania franchistă. Independența polonezilor, așa cum se manifesta prin catolicism, era o forță foarte conservatoare, care lupta împotriva unui regim politic ostil, înarmată cu credința ei tradițională; în Spania atitudinea Bisericii Catolice era la fel de conservatoare, dar exprima și îngăduință față de regimul politic represiv.

Cracovia, unde a avut loc a doua sesiune, era mai sigură pe identitatea sa decât Varșovia, deoarece monumentele – Castelul Wawel și Biserica Sfânta Maria – îi rămăseseră intacte după război. Împrejurimile Cracoviei erau întinate însă de sinistra notorietate a Auschwitzului.

Singurul loc din această țară nefericită unde am avut senzația de pace și împlinire a fost locul de naștere al lui Chopin, o casă cu un etaj și acoperiș de stuf, aflată în mijlocul unei vegetații abundente, la Żelazowa Wola, în împrejurimile Varșoviei. Deși familia lui Chopin se mutase la Varșovia când el era încă în leagăn, viitorul compozitor și-a petrecut vacanțele de vară la Żelazowa Wola, reședința de la țară a rudelor aristocrate ale mamei sale, familia Skarbek, și tot acolo a făcut ultimele retușuri la concertul său de pian în E-minor. Și-a petrecut vacanțele și la țară, cu prietenii de la școală. Într-o astfel de vacanță, a făcut o excursie la Torum, unde a descoperit casa natală a lui Copernic. Șocat de starea în care era casa, Chopin s-a plâns că încăperea în care se născuse Copernic era ocupată de „un neamț care se îndoapă cu cartofi și pesemne trage apoi vânturi urât mirositoare".

Vechea casă de la Żelazowa Wola, cu puțin mobilier, podele lucioase, portrete de familie și o colecție de instrumente, evoca atmosfera în care decurgea viața unei familii poloneze cultivate din secolul al XIX-lea. Nu doar atmosfera stranie m-a vrăjit, ci și tăcerea evocatoare. Mazurci și valsuri pluteau prin aer, de

parcă în salon încă răsunau acordurile unei petreceri de familie. Nocturne veneau pe aripile brizei parfumate din grădina umbroasă. Ambientul dădea o dimensiune vizuală, palpabilă acelei muzici atât de emoționante. Mai presus de toate, casa vorbea despre pacea, despre tihna unei familii devotate care-l crescuse pe cel mai seducător dintre geniile romantice, răpus de tuberculoză la numai 39 de ani.

Experiența tragică părea să fie reperul cel mai important al șederii noastre în Polonia, unde atâtea rezonanțe atingeau coarde sensibile și revelau asemănări cu viețile noastre. Experiența tragică ne-a urmărit până la sfârșit, căci în compania tânărului om de știință chilian Claudio Teitelbaum și a soției sale au ieșit la suprafață ciudate amintiri poetice din trecutul meu. Deși locuiau la Princeton, soții Teitelbaum aveau legături strânse cu guvernul președintelui Allende – guvernul socialist proaspăt ales în Chile – prin tatăl lui Claudio, care era unul din ambasadorii lui Allende. Făceau parte dintr-un cerc de reformiști radicali de stânga, în care se afla și Pablo Neruda, poetul talentat pe care-l adorasem în studenție. În 1964, Neruda venise să-și citească poeziile la o întrunire de la King's College, în Londra, și încă îmi mai răsuna în minte sonoritatea senzuală – la fel de profundă și evocatoare ca muzica lui Chopin – pe care o transmitea poeziilor de dragoste, mângâind și accentuând bogata lor imagistică naturală. Neruda, comunist convins, fusese atât de profund implicat în politica chiliană, că ar fi putut fi ales oricând președinte, însă renunțase în favoarea prietenului său Salvador Allende. La Cracovia, în holul aproape gol al hotelului, în ultima zi a Conferinței Copernic, ne-au parvenit veștile despre lovitura de stat dată de militari împotriva guvernului chilian legitim, probabil cu ajutorul CIA. Allende murise apărând Palatul Prezidențial. Soții Teitelbaum erau șocați. Ei și mii de alți oameni urmau să petreacă mulți ani în exil, dar soarta lor era mai bună decât a celor care nu aveau să scape de represiunile barbare ale regimului de dreapta al lui Pinochet. Două săptămâni mai târziu,

Pablo Neruda, poet de limbă spaniolă de geniu, ca Lorca înaintea lui, a murit în atmosfera de dezastru instituită de revoluția dreptei.

9
Pași cehovieni

Dacă impresiile cu care am plecat din Polonia erau derutante, situația din Moscova părea pervers de sigură: în mintea locuitorilor nu încăpea îndoială în privința identității lor politice – sau a identității noastre. Știam – ca toată lumea, de altfel – că Uniunea Sovietică este un stat polițienesc totalitar; moscoviții recunoșteau, amabili, că noi veneam dintr-o societate privilegiată și nu ne purtau pică pentru asta. În avionul care ne ducea de la Varșovia la Moscova, Kip ne-a îndemnat să ne comportăm de parcă am avea microfoane în camerele de hotel, nu doar pentru siguranța noastră, dar și a colegilor cu care ne vom întâlni. Stephen mai fusese la Moscova o dată, când era student, cu un grup de baptiști – ciudată companie pentru un ateu convins. Și mai ciudat a fost că i-a ajutat să introducă ilegal Biblii în Rusia în pantofii săi.

Asemenea amintiri nu erau prea potrivite în situația de-acum, care dobândise importanța unei vizite oficiale la nivel înalt, cu tot tratamentul corespunzător de VIP. La sosirea la Hotel Rossia, un bloc masiv și pătrat între Piața Roșie și râul Moscova, ne-am uitat de jur împrejur prin apartamentul nostru, dotat cu samovar și frigider, așteptându-ne cumva să descoperim microfonul plasat strategic pentru a ne înregistra conversațiile personale. Totuși, nu am mers așa departe ca diplomatul din bancul care circula pe atunci: se spunea că trăsese covorul și tăiase toate firele pe care le găsise dedesubt. O bufnitură puternică și un țipăt îngrozit s-au auzit din camera de jos, unde căzuse candelabrul...

Observasem deja că liftul nu oprea la etajul întâi; la acesta nu se putea ajunge și se spunea că e rezervat pe toate cele patru laturi ale hotelului, fiecare de o jumătate de kilometru lungime, pentru „administrație", citește „aparatură de ascultare". În plus, mulți dintre rușii care veniseră să ne întâmpine la aeroport cu buchete de trandafiri și garoafe în semn de bun venit nu prea voiau să intre în hotel dincolo de holul de recepție. Semnificativ a fost faptul că dr. Ivanenko, un om de știință în vârstă, cu o reputație modestă, a fost încântat să stea în camera lui Kip ore de-a rândul, enumerând cu precizie, ca pentru niște urechi ascunse, tot ce realizase el pentru știința sovietică. Ivanenko era cel care însoțea întotdeauna grupurile de tineri astrofizicieni ruși la conferințele din Occident. Aproape toți bănuiam că e supraveghetorul lor, mai ales că tinerii găseau mereu pretexte să-l evite. Comportamentul lui putea deveni imprevizibil. În 1970, când eram la centrul de conferințe din Gwatt, în Elveția, a dispărut în timpul unei excursii cu barca pe malurile Lacului Thun, și nimeni nu l-a mai văzut până n-a apărut, ceva mai târziu, la Moscova.

Vizita lui Stephen la Moscova avea un dublu scop. Deși teoretician la bază, începuse să se ocupe de problema practică a detectării găurilor negre. Urma astfel exemplul unui fizician american, Joseph Weber, care se străduise singur să construiască o mașină capabilă să detecteze perturbațiile infime ale undelor gravitaționale produse, se presupunea, de stelele care se transformau în găuri negre. Am petrecut amândoi mai multe după-amiezi scormonind prin gunoiul din Cambridge după recipiente vidate ieșite din uz care puteau fi combinate, à la Heath Robinson, cu bare detectoare cufundate în azot lichid, spre a continua experimentul lui Weber în Europa. Acest aspect al cercetării găurilor negre fusese preluat și la Moscova, la universitate, de către Vladimir Braghinski, fizician experimentator care ne-a arătat laboratorul său și mi-a dat cu plăcere ce mai rămăsese din bara de rubin sintetic pe care o folosise într-un experiment. Era binecuvântat cu o fire extravertită care îi ascundea marea perspicacitate științifică, dar se dezvăluia în

înclinația pentru bancuri politice *risqués*, spuse și într-un cadru semi-public. Braghinski a fost cel care la cină, într-o seară, i-a captivat pe meseni cu un torent de bancuri întrerupt doar de toasturi cu votcă și șampanie georgiană. Nu toate glumele lui te făceau să râzi în hohote. Multe aveau o tentă politică, ca bancul despre mijloacele de transport: un american, un englez și un rus își compară mijloacele de transport. Americanul spune: „Păi noi avem nevoie de trei mașini, una pentru mine, alta pentru nevastă-mea și o rulotă pentru mers în vacanță." Englezul zice cu modestie: „Ei bine, noi avem o mașină mică pentru mers prin oraș și una mare, de familie, pentru vacanțe." Rusul spune: „Păi transportul public e foarte bun în Moscova, așa că noi n-avem nevoie de mașină în oraș, iar când plecăm în vacanță mergem cu tancurile..."

Stephen venise la Moscova și ca să discute cu acei savanți ruși, din care mulți erau evrei, a căror posibilitate de a călători fusese drastic limitată. Iakov Borisovici Zeldovici, un personaj impetuos, cu o fire vulcanică, fusese printre cei dintâi care colaboraseră la dezvoltarea bombei atomice sovietice, în anii '40 și '50. La sfârșitul anilor '50 și începutul anilor '60, ca și John Wheeler, colegul lui american, își îndreptase atenția spre astrofizică, deoarece condițiile dintr-o stea în implozie se aseamănă cu cele din bomba cu hidrogen. Așa se face că Zeldovici devenise o autoritate în domeniul cercetării găurilor negre. Totuși, din cauza secretului sub care se aflau lucrările lui dinainte, nu se aștepta să ajungă niciodată dincolo de Cortina de Fier, în Occident, și să participe la entuziasmul internațional stârnit de găurile negre. Cercetările originale asupra stelelor în curs de implozie făcute de grupul său ajunseseră în lumea liberă datorită unui coleg al lui mai tânăr, foarte timid și tensionat, Igor Novikov, cu care Stephen avea o relație strânsă de colaborare.

Nici Evgheni Lifșiț, alt fizician evreu din grup, nu avea dreptul să călătorească în Occident, la fel ca mulți cercetători talentați care știau că va trebui să aștepte mulți ani până să primească mult râvnitul permis de călătorie, care avea apoi să le garanteze ieșirea din țară de mai multe ori. Unii vociferau

și protestau, alții erau rezervați. Oricât de extravertiți erau prin fire unii dintre ei, era clar că trăiau într-o tensiune enormă în acel climat de teamă. Toți se simțeau extrem de afectați de restricțiile impuse creativității lor de către oficialitățile incompetente și erau speriați de puterea KGB-ului, în caz că ar fi încercat să-și îmbunătățească situația.

Kip a avut multe discuții pe această temă cu prietenii lui ruși, în timp ce Stephen și cu mine asiguram o fațadă de activități mondene. Într-o seară, această tactică, folositoare înainte, s-a întors împotriva lui Stephen. În timpul șederii la Moscova, gazdele noastre ne-au copleșit cu bilete la Bolșoi: la opere ca *Boris Godunov*, *Prințul Igor* și la balete precum *Frumoasa din pădurea adormită* și *Spărgătorul de nuci*. Stephen era dornic să meargă la operă, dar n-avea nici un chef să vadă spectacole de balet. De altfel, singura dată când fuseserăm la balet, un spectacol cu *Giselle* la Arts Theatre din Londra, se plânsese că-l doare capul în timpul actului I, așa că a trebuit să-l duc acasă în pauză, doar ca să descopăr că durerea i-a trecut ca prin minune. La Moscova, la Bolșoi, veneam de obicei la timp și ne așezam pe locurile noastre, dar, la *Spărgătorul de nuci*, ușile de la intrare deja se închideau când am ajuns noi. Am fost conduși în grabă pe un coridor lateral și ușile s-au închis cu eleganță după noi. Kip, care voise, sub pretextul baletului, să scape cu un coleg, Vladimir Belinski, pe străzile Moscovei ca să discute cu el chestiuni politice și științifice, s-a pomenit că nu mai putea să iasă din sală. Venise cu noi la teatru să ne ajute să ne instalăm, iar când s-au închis ușile n-a avut încotro și a stat răbdător la primul act al *Spărgătorului de nuci*, până la pauză, în timp ce Vladimir îl aștepta afară, în foaier. Cel puțin Stephen a avut astfel un tovarăș de suferință...

Deși eram cât se poate de conștienți de aceste operațiuni de capă și spadă din fundal, am început să ne dăm seama că acei oameni de știință, colegi ai lui Stephen, se bucurau totuși, în anumite limite, de o libertate refuzată celorlalți sovietici: libertatea de gândire. În ignoranța lor, autorităților comuniste le era imposibil să înțeleagă semnificația absconsei cercetări științifice.

În consecință, îi lăsau de obicei în pace pe oamenii de știință, cât timp erau prudenți și se încadrau în linia partidului – adică nu se exprimau deschis împotriva regimului pe motive clar politice, ca Andrei Saharov. Într-adevăr, în cartea lui *Găuri negre și distorsiuni temporale*, Kip Thorne se referă la teama inutilă pe care o simțise pentru rușii Lifșiț și Halatnikov când aceștia, plini de curaj, au vrut să recunoască că greșiseră când au afirmat că o stea nu dă naștere unei singularități când face implozie, transformându-se într-o gaură neagră:

> Pentru un fizician teoretician este mai mult decât jenant să recunoască o eroare majoră într-un material publicat. Îi face praf orgoliul... Greșelile pot fi zguduitoare pentru un fizician european sau american, dar pentru unul din Uniunea Sovietică e mult mai rău. Poziția în ierarhia strictă a oamenilor de știință are o importanță crucială în Uniunea Sovietică; hotărăște lucruri ca posibilitatea de a călători în străinătate și alegerea în Academia de Științe, care, la rândul său, aduce privilegii cum ar fi un salariu aproape dublu și o limuzină cu șofer la dispoziție...

Posibilitatea lui Lifșiț de a călători fusese deja restricționată de mult, când, spre marea lui cinste și cu multe insistențe, îl convinsese pe Kip să facă o vizită la Moscova în 1969 și să scoată din țară un document prin care își retrăgea afirmația și își recunoștea greșeala. Documentul a fost publicat în Occident. Așa cum remarcă, recunoscător, Kip, „autoritățile sovietice n-au observat niciodată".

Stephen se înțelegea bine cu colegii lui ruși, pentru că aveau aceeași abordare intuitivă a fizicii. Ca și pe el, îi preocupa doar esența unei probleme, detaliile minore nu-i interesau; iar pentru Stephen, care își purta în minte toate teoriile, detaliul de finețe era o piedică în calea clarității de gândire. Nici ei, ca și el, nu dădeau atenție copacilor ca să vadă mai bine pădurea. Și adaptau această abordare la orice subiect, fie el de fizică sau de literatură. Lăsau impresia că veneau din trecut, din paginile lui Turgheniev, Tolstoi sau Cehov. Vorbeau despre artă și literatură – de maeștrii ruși, dar și de Shakespeare, Molière, Cervantes

și Lorca. Precum studenții pe care-i întâlnisem în Spania lui Franco, recitau poezii și scriau versuri pentru orice ocazie – inclusiv poeme în cinstea lui Stephen. Părea că, pentru ei, un regim dictatorial în plus nu însemna mare lucru, pentru că fuseseră întotdeauna conduși de regimuri totalitare și nu aveau experiența democrației; astfel, ca și generațiile de ruși de dinainte, își găseau consolarea în artă, muzică și literatură. Într-o societate dominată de materialismul *sovietic*, izvorul vieții spirituale era cultura.

Acești colegi ai lui Stephen păreau la fel de fericiți să ne ducă în expediții culturale și să vorbească despre știință. Zilele noastre erau adeseori o combinație: discuțiile științifice însoțeau vizitele la monumente. Rătăceam prin catedralele cu domuri aurite ale Kremlinului, deposedate de misiunea lor religioasă de către comunismul autoritar, dar care nu reușise totuși să le ia aerul de sfințenie. Stăteam vrăjiți în fața altarului cu icoane și examinam pardoseala din pietre semiprețioase. Ne plimbam în voie prin galerii de artă, ca Tretiakov și Pușkin, și am făcut un pelerinaj la frumoasa casă de lemn a lui Tolstoi, cu ursul împăiat de pe podeaua de scânduri scârțâitoare și cămăruța din spate, unde marele om se dedica celeilalte pasiuni ale sale, cizmăria. Din grădina lui Tolstoi am cules o mână de frunze de arțar căzute din copaci, în culori vii: cafeniu, portocaliu și galben.

Am vrut să văd o biserică unde se mai oficiau slujbe și am fost dusă la bogat decorata biserică Sf. Nicolae din Moscova, colorată în roșu, verde și alb, și la Mânăstirea Novodevici de la periferia orașului. În ciuda cântărilor tânguitoare și a murmurului credincioșilor bătrâni care sărutau icoanele, nici una din ele nu transmitea cu atâta putere ideea de sfințenie ca acele două mici biserici goale, dezafectate, care se înălțau abandonate sub ferestrele noastre, părând mici față de hotelul masiv. Una era din cărămidă și avea în vârf o cruce de aur; cealaltă era practic o cupolă aurită. Interzicând practicarea organizată a religiei, regimul comunist încurajase parcă, fără să vrea, o

manifestare mult mai intensă a vieții spirituale, vizibilă pentru cei receptivi și străină celorlalți.

În era călătoriilor spațiale, noi eram atrași spre trecut grație acestor oameni demni, plini de poezie, din jur. Existau puține mașini pe drumurile lor, bunurile materiale erau rare și hainele lor ponosite. Aveau acces la îngrijiri medicale fără plată, dar, din câte am văzut noi, părea că spitalele sovietice și doctorii trebuiau evitați cu orice chip. În a doua săptămână de ședere, Stephen avea nevoie de o doză de hidroxocobolamină, injecția fortifiantă cu vitamine pe care, la Cambridge, i-o făcea sora Chalmers o dată la două săptămâni. Cu oarecare dificultate, colegii lui au convins un doctor să vină la hotel. La prima vedere, am crezut că intra în camera noastră domnișoara Meiklejohn, formidabila, curajoasa instructoare de jocuri de la liceul din St Albans. Și-a scos instrumentele dintr-o geantă neagră: o tăviță metalică în formă de rinichi, o seringă tot din metal și mai multe ace reutilizabile. Amândoi am tresărit. Stoic ca întotdeauna, Stephen a stat cuminte când ea i-a înfipt în carnea împuținată cel mai tocit ac. Nesuportând, ca întotdeauna, să văd, eu am întors capul.

Cozile nesfârșite de trenciuri cenușii din magazinele în care prietenii noștri își cumpărau de mâncare mi-au adus aminte de copilăria petrecută în Londra postbelică. Fie la GUM, magazinul universal de stat din Piața Roșie, fie în prăvăliile de cartier, sistemul părea înadins conceput ca să-i descurajeze pe clienți să facă orice fel de cumpărături. Mai întâi trebuiau să stea la coadă ca să afle dacă mărfurile dorite se aflau pe rafturi, apoi la altă coadă ca să plătească la casă și în cele din urmă, cu bonurile în mână, trebuiau să se întoarcă la prima coadă să-și ia cumpărăturile. Ca străini privilegiați, puteam să ne facem cumpărăturile la magazinele pentru turiști numite Beriozka, mereu dornice să încaseze lire sau dolari. Aici găseai din plin jucării de lemn, șaluri în culori vii și tăvi pictate. Am presupus că toate mărfurile erau produse în Uniunea Sovietică până când am dat, din întâmplare, de niște mănuși de piele cu eticheta „Made by Co-op, Blackburn, Lancs“.

În alte magazine Beriozka, străinii puteau cumpăra alimente proaspete de import – struguri, portocale și tomate –, care pentru rusul obișnuit erau un lux. Dacă mâncarea pregătită la hotel, chipurile un hotel de primă mână, nu era o minune a gastronomiei, rusul obișnuit trăia cu o dietă de subzistență compusă în general din iaurt, înghețată, ouă tari, pâine neagră și castraveți. Carnea de care reușea să facă rost directorul pentru noi era de obicei ascunsă în cantități extrem de mici în chifteluțe cu multă făină, sau era așa de tare și fadă, că nu se putea mânca. Bruma mea de rusă, învățată la un curs seral cu ani în urmă, nu-mi era de mare ajutor când alegeam din numeroasele pagini ale meniului, pentru că, odată ce ne hotăram, ni se spunea că respectivul fel de mâncare e „nedisponibil".

În primele câteva zile încercam cu disperare să luăm o masă comestibilă până când, într-o seară, am descoperit un restaurant, bine ascuns la ultimul etaj al hotelului, cu vedere spre turnurile Kremlinului cu stele roșii în vârfuri. Ne-am pomenit așezați aproape de un francez și am privit uimiți ce i se aducea de mâncare. Cu siguranța elegantă a unui parizian care lua masa la cele mai bune restaurante din orașul său natal, s-a apucat de primul fel, care consta într-un platou cu icre negre, pește afumat și mezeluri, toate stropite cu un păhărel de votcă. Apoi, în timp ce noi învârteam în farfurie o bucată aplatizată de pui înotând în grăsime, lui i-a venit felul principal. Felii rumenite de cartofi copți, iar deasupra o bucată de nisetru la cuptor, aburind și suculent. Ne-am uitat la el cu invidie, savurând aromele ce ajungeau la noi. Până nu s-a rezemat de spătar, scoțând un oftat galic și făcând un gest de profundă satisfacție, nu mi-a trecut prin minte că e o persoană cu care pot comunica. Tot ce trebuia să fac era să-l întreb unde se găseau nisetru și caviar în meniu, iar el mi-a indicat de îndată felurile 32 și 54, dându-ne astfel speranța unui regim alimentar acceptabil în restul sejurului. Spre ghinionul nostru, restaurantul de la ultimul etaj s-a închis chiar a doua zi și n-am mai găsit numerele 32 și 54 pe meniurile altor restaurante, mai puțin simandicoase.

Deveniserăm permanent preocupați de neplăcerea viitoarei mese. Totuși așteptam cu optimism și oarecare speranță unul dintre presupusele evenimente de marcă, și anume cina de la restaurantul rotitor „Al nouălea cer“ din Turnul Ostankino, un turn radio de la periferia orașului. Simbol al erei spațiale, turnul era bine păzit – probabil datorită importanței sale strategice – și doar invitaților speciali le era permis să ia masa acolo. Totuși, n-aveau voie să se apropie de turn, fiind opriți în perimetrul îngrădit la vreo cincizeci de metri distanță și apoi conduși spre lift printr-un coridor subteran. Ni s-a spus că era interzis să aducem aparate foto, deoarece, în rotirea lui cerească, restaurantul trecea pe lângă o fabrică de lapte. „Lapte“ însemna la ei „armament“, ne-a spus Kip. Fabrica de lapte a apărut cu o frecvență deconcertantă cât timp am luat prima noastră masă bună de săptămâni întregi. Nici rotirea nu era lină – turnul se înclina la jumătatea fiecărei rotații – ceea ce explică poate de ce Stephen și cu mine ne-am petrecut următoarele douăzeci și patru de ore într-o competiție pentru ocuparea sălii de baie.

Nu ne surprindea faptul că nu suntem invitați de ruși la ei acasă, dar a existat o excepție remarcabilă. În ultima noastră seară la Moscova, am fost invitați la cină la profesorul Isaac Halatnikov. Isaac avea o personalitate radioasă, expansivă, și-l întâlniserăm pentru prima oară la Conferința de Relativitate Generală din Londra, chiar înainte de căsătoria noastră, în 1965. Taxiul ne-a lăsat în fața unui bloc impunător, aproape de râul Moscova. Auziserăm din multe părți de dificultățile vieții de familie a moscoviților. Existau puține apartamente. Dreptul la o locuință depindea de poziția pe care o ocupai în partid. Tinerii căsătoriți erau nevoiți să stea cu părinții în apartamente de câte două camere. Mai târziu, familiile îi luau la ei pe cei din generația anterioară, mai ales pe *babușka*, a cărei prezență în casă era esențială, cu toată înghesuiala, pentru că ea se ocupa de obicei de gospodărie și avea grijă de copii cât timp fiica sau nora era la lucru. Prin urmare, am fost uimiți să vedem cât de încăpător era apartamentul lui Halatnikov, cu mai multe camere spațioase și frumos mobilate, dotate cu tele-

vizor și sistem audio. În plus, mâncarea adusă la masă a fost demnă de un banchet și s-ar fi potrivit perfect la o cină din Occident. Porțiile de caviar, carne, legume, salate și fructe erau generoase și servite cu mult stil. Stephen și cu mine apreciam, firește, toate acestea, dar eram foarte nedumeriți. De ce, într-o societate care se mândrea cu egalitatea între oameni, se bucura această familie de un trai atât de ostentativ de îndestulat? Ca de obicei, cel care ne-a dat răspunsul a fost Kip: apartamentul nu avea nici o legătură cu statutul științific respectabil al lui Halaktnikov. Era consecința relațiilor soției sale, Valentina Nikolaevna – o blondă mai degrabă corpolentă, pentru care cadoul meu, niște podoabe ieftine, a fost cât se poate de nepotrivit –, care era nici mai mult, nici mai puțin decât fiica unui Erou al Revoluției. Într-o națiune în care se spunea că toți sunt egali, unii erau mai egali decât alții. În virtutea nașterii ei, Valentina Nikolaevna avea toate prerogativele noii aristocrații, inclusiv o locuință atribuită preferențial, precum și dreptul de a cumpăra alimente din magazinele Beriozka.

Frunzele de arțar pe care le culesesem din grădina lui Tolstoi s-au dovedit până la urmă o metaforă elocventă a Moscovei pe care am văzut-o în acele săptămâni. A fost o adevărată ușurare să ne alăturăm pasagerilor veseli când zborul spre Londra a decolat, în plin viscol, la jumătatea lui septembrie. Ca și zăpada, frunzele de toamnă simbolizau venirea iernii într-o țară în care toate acele drepturi – la cuvânt, la exprimare, la gândire și la liberă circulație – pe care noi le socoteam de la sine înțelese erau interzise. Însă culorile vii ale acelorași frunze îi aminteau pe neînfrânții noștri prieteni, acei oameni curajoși, lăsați de izbeliște într-un deșert politic. Cum iarna se apropia în Cambridge, ne-am dat seama că, pe lângă frunze și suveniruri, urși de lemn dansatori și porțelanuri pictate manual, aduseserăm cu noi și amintirea neplăcută a opresiunii sovietice. Multe săptămâni după ce ne-am întors n-am fost în stare să vorbim liber în propria casă, de teamă că pereții ne ascultă. Dacă asta era măsura presiunii psihologice sub care trăiau tot timpul prietenii noștri, admirația pentru ei nu putea decât să ne crească.

Încântați să fim din nou lângă copii, revelația aceasta ne întuneca bucuria. Cum, ne întrebam, am fi rezistat noi în asemenea împrejurări?

În perioada Crăciunului din acel an, mama și cu mine i-am dus pe copii să vadă spectacolul *Spărgătorul de nuci* de la Festival Hall. Lucy a fost vrăjită de reprezentație și, după aceea, a insistat să i se spună Clara, precum copilei din balet. Își petrecea orice clipă liberă dansând după un disc uzat și a conceput o versiune proprie a dansului căzăcesc: alerga pe toată lungimea livingului și ridica un piciorus în aer înainte să se întoarcă și s-o ia la fugă spre celălalt capăt. Așchia nu sare departe de trunchi, așa că Robert, nu prea fermecat de balet, prefera jocul îndrăgit de tatăl său, pantomima. S-a foit pe locul lui în prima parte a baletului, și abia începuse a doua, că a târât-o pe bunică-sa afară din sală, sub pretextul că băuse prea mult suc de portocale în pauză. Nu li s-a dat voie să se întoarcă la locurile lor, așa că mama a trebuit să urmărească cum putea restul spectacolului din foaier, în timp Robert privea încântat ambarcațiunile de pe Tamisa.

10
Un vânt rece

În iarna aceea petrecută la Cambridge am avut dificultăți, deși nu de natură politică. Conferința din Polonia și vizita la Moscova, combinate cu descoperirile anterioare de la Les Houches, deschiseseră noi posibilități și noi semne de întrebare în studiul găurilor negre. Obiectivul secret al tuturor fizicienilor era să găsească piatra filozofală, anume încă neformulata teorie unificată a câmpului, care să unească toate ramurile fizicii. Astfel avea să se reconcilieze structura la scară mare a universului – despre care Stephen și George Ellis scriseseră o carte – cu structurile la scară mică ale fizicii cuantice sau fizicii particulelor elementare și cu teoria electromagnetică. Găurile negre ofereau

atrăgătoarea promisiune de a fi cheia spre prima etapă a acestei căutări aparte – datorită enigmaticei asemănări între relativitatea generală și termodinamică, existentă în legile lor.

Așa de mare era tentația realizării acestui scop, încât Stephen nu numai că hotărâse să continue discuțiile avute la Moscova la orice conferință de pe glob, dar își petrecea din ce în ce mai multe ore cufundat în asemenea discuții. Problema călătoriilor revenea cu o regularitate îngrijorătoare pentru mine. Mi-am repetat șirul de scuze, dar părea absurd să pretind că suferința de a-mi părăsi copiii e prea mare când însuși viitorul fizicii era în joc.

În același timp, mă nedumerea tendința lui Stephen de a sta multe ore seara și în weekenduri în poziția *Gânditorului* lui Rodin, cu capul sprijinit în mâna dreaptă, transportat în altă dimensiune, pierdut pentru mine și copiii care se jucau în jurul lui. Oricât de mare era provocarea fizicii găurilor negre, adâncurile de concentrare în care se cufunda mi se păreau de neînțeles. La început am crezut că-l frământa o problemă matematică. Așa că-l întrebam veselă la ce se gândește, dar de obicei nu-mi răspundea, așa că începeam să mă neliniștesc. Poate că nu stătea confortabil în scaunul cu rotile sau era bolnav? îl întrebam. Îl supărase oare refuzul meu de a-l însoți la următoarea conferință? Cum tot nu-mi răspundea sau dădea din cap neconvingător, am început să bănuiesc că toate aceste motive și multe altele, la care se adăuga deprimarea cauzată de deteriorarea stării lui, deveniseră de nesuportat. Poziția în care stătea era de fapt cea folosită îndeobște de pictori pentru a reda depresia.

Cu certitudine vorbirea îi devenea nedeslușită, avea nevoie acum de ședințe plicticoase cu un logoped ca să încerce să-și remedieze articularea cuvintelor. Unii oameni, pe care el prefera să-i creadă surzi sau proști, nu-l puteau înțelege deloc. Avea nevoie de ajutorul meu la fiecare pas: la îmbrăcat, la spălat, la orice mișcare mai amplă. Trupul lui trebuia pus și luat din scaunul cu rotile, în mașină, în cadă, în pat. Mâncarea trebuia să i se taie bucățele ca s-o poată lua în lingură, iar timpul petrecut

la masă devenise mai lung. Scările din casa noastră erau acum un obstacol important. Mai putea încă să le urce – era chiar un exercițiu recomandat –, dar cineva trebuia să stea în spatele lui, în caz că se dezechilibra. Era normal ca, atunci când pleca de acasă, să vrea să mă aibă lângă el tot timpul. Sentimentul de culpabilitate tot mai puternic pentru că refuzam să profit de toate ocaziile de a călători în toată lumea, precum și frustrarea pe care o simțeam din cauza lipsei de comunicare cu el mă aruncau în ghearele fricii și deznădejdii. Mă simțeam asemenea acelui călător căzut într-o gaură neagră: eram întinsă, trasă și împinsă ca un fir de spaghete, de niște forțe incontrolabile.

Și apoi, dintr-odată, Stephen ieșea din izolare. Cu un zâmbet triumfător, anunța că rezolvase încă o problemă importantă de fizică. Dar numai după ce se încheiau erau luate în glumă aceste episoade. Cum fiecare situație era puțin diferită de cea anterioară, n-am reușit niciodată să recunosc simptomele. De fiecare dată îl lăudam pe Stephen pentru succesul repurtat, dar în adâncul sufletului îmi dădeam seama că eu și copiii duseserăm de fapt o luptă cu irezistibila zeiță întâlnită prima oară în America în 1965, zeița Fizicii, care-i lipsește pe copii de tați și pe soții de bărbații lor. Îmi aminteam iarăși că, la urma urmei, doamna Einstein citase Fizica drept a treia parte implicată în divorț.

Perioadele de concentrare intensă îi foloseau pesemne lui Stephen ca exerciții de dezvoltare a acelor tăcute forțe interioare care-l făceau capabil să gândească în unsprezece dimensiuni. Neștiind dacă din uitare sau indiferență față de nevoia mea de-a vorbi cu el se închidea în sine atât de ermetic, resimțeam acele perioade ca pe o adevărată tortură, mai ales când, așa cum se întâmpla adesea, erau însoțite de ore interminabile de operă wagneriană, cu precădere tetralogia *Inelul Nibelungului* ascultată la volum maxim la radio sau pick-up. Atunci, pentru că vocea mi-era înăbușită și spontaneitatea reprimată, am început să-l urăsc pe Wagner. Muzica era puternică, atât de puternică

încât eram irezistibil atrasă de abundența senzuală a acordurilor hipnotizante, dar corvoada mea zilnică nu-mi îngăduia nici o clipă de răgaz de la necontenitele obligații de a face cumpărături, a găti, a face curățenie, a avea grijă de copii și de Stephen. Din bucătărie, din baie sau chiar din camera de joacă de la ultimul etaj, deveneam poate prea conștientă de puterea covârșitoare a muzicii, care se insinua peste tot prin armonii și disonanțe magice. Încercam să nu-i bag în seamă chemarea, tensiunile ambigue, știind că era mult prea manipulatoare pentru starea mea de spirit confuză. Pe gustul meu era claritatea luminoasă a culturii mediteraneene, nu amenințarea sumbră a mitului nordic, în care toți eroii erau condamnați la o moarte prematură, iar haosul și răul triumfau. Stephen n-avea decât să fie vrăjit de forța muzicii lui Wagner, cum era și de fizică – căci amândouă ajunseseră un cult pentru el –, eu trebuia să rămân cu picioarele pe pământ. Dacă-mi permiteam să cedez sumbrei tiranii a acestei muzici, zidul pe care-l ridicasem în jurul meu s-ar fi prăbușit. Wagner ajunsese în mintea mea un geniu al răului, filozoful rasei stăpânitoare, demonul din spatele Auschwitzului și o forță care mă putea înnebuni. Eram pur și simplu prea tânără ca să rezist la atâta stres emoțional.

Din fericire, programul nostru de divertisment nu se limita la Wagner, ba chiar era foarte eclectic. Mergea de la opera lui Wagner, inevitabil, la a lui Verdi și a lui Mozart, trecând prin spectacolele cu oratoriile lui Elgar de la King's Chapel și *Vecerniile* lui Monteverdi de la St Albans Abbey, până la *Prințesa Ida* de la Arts Theatre – întrucât, având gusturi cât se poate de diverse, Stephen era un fan al lui Gilbert și Sullivan, neuitându-l pe Wagner. Pe lângă Wagner, distracțiile lui preferate erau, vara, Footlights, clubul de teatru al universității, și iarna, pantomima. În cazul amândurora renunța la criticile lui acide. Eu îi găseam plicticoși pe cei de la Footlights, pentru că umorul lor nu se ridica niciodată la nivelul așteptărilor nerealiste ale generației *Beyond the Fringe*; cât despre pantomimă, mi se părea că glumele porcoase își pierdeau din substanță prin repetare.

Pentru a-mi umple serile solitare de acasă, când Stephen era cufundat în gânduri, dar, din fericire, nu punea muzică de Wagner, când treburile de peste zi se terminau și copiii erau în sfârșit în pat, am cumpărat un pian foarte compact sub pretextul că Robert ar trebui să înceapă să ia lecții. Într-un mediu în care toți erau atât de înzestrați, mi-era jenă să recunosc că doream să iau *eu* lecții. Am luat câteva cu un profesor la pensie, care, înțelegându-mi ambițiile, s-a abținut din politețe să-mi spună că eram prea în vârstă ca să mai învăț să cânt la pian. Totuși, acceptând provocarea, mi-a predat noțiunile elementare de teorie și armonie și, spre satisfacția mea, m-a lăsat să-mi aleg singură repertoriul. A luat și Robert lecții – cu o tânără profesoară care îi desena zâne dansând în cheia sol și uriași pășind greoi în cheia fa.

De când începuse școala, Robert, atât de fericit și plin de viață înainte, devenise mai tăcut și mai rezervat. Avea doar patru ani și jumătate când, conform politicilor educaționale locale, a fost obligat să înceapă școala. Eu eram convinsă că era prea devreme. Mai târziu am citit că diferența psihologică între un copil de patru ani și unul de cinci e aceeași cu cea dintre un copil de șapte ani și unul de unsprezece, și că începerea școlii la o vârstă atât de fragedă dăunează dezvoltării copilului. Robert era un băiețel timid și, când l-am întrebat ce făcuse în pauza de prânz, răspunsul lui, dat pe un ton detașat, m-a mâhnit. „Păi“, a zis el dând din umeri, „am stat pe trepte și-atât“. Școala la care mergea avea excelenta reputație că scoate tot ce-i mai bun din copiii care învățau repede, proveniți din medii academice; era în fond o școală literară, unde copiii care învățau repede să citească făceau progrese rapide. Peste câțiva ani, Lucy, debordând de creativitate și talent literar, a înflorit acolo. Însă Robert avea mari dificultăți la citit. Mă temeam să nu fie vreun efect întârziat al doctoriilor pe care le înghițise, dar soacra mea m-a liniștit. E evident că Robert seamănă cu taică-su, zicea ea, pentru că până pe la șapte-opt ani Stephen n-a știut să citească. Atunci am înțeles pe deplin de ce iarna petrecută de familia Hawking cu soții Graves la Mallorca îi lăsase o impresie așa de

neplăcută lui Stephen. Dacă la vârsta de nouă ani abia începuse să citească, orele zilnice pe care le petrecea analizând Cartea Genezei sub ochii de șoim ai lui Robert Graves trebuie să fi fost tare triste. Stephen susținea cu înțelepciune că nu contează ce anume citește Robert cât timp învață să citească, astfel că i-a dat *Beano* și toate cărțile posibile cu anecdote, așa că de fiecare dată, la masă, se spuneau glume de genul „Cioc, cioc" – „Cine-i acolo?", iar Robert citea din ce în ce mai bine.

Dislexia nu era o afecțiune recunoscută în învățământul de la începutul anilor '70. Astăzi se spune că atât Leonardo da Vinci, cât și Einstein au fost probabil dislexici. Bănuiam că Stephen fusese dislexic și eram destul de siguri că și Robert este, dar, în afară de meditații, nu exista vreun ajutor specific pentru dislexici în sistemul de stat. Erau considerați în cel mai bun caz leneși, iar în cel mai rău retardați, copii cu mintea înceată sortiți, de la vârsta de cinci ani, unui viitor de mâna a doua. Știam că Robert nu este retardat: la patru ani, când grădinăream într-o după-masă, mă întrebase foarte serios: „Mami, din cine s-a născut Dumnezeu?" La cinci ani, s-a așezat în fața pianului să-mi explice conceptul numerelor negative. „Uite, mami", mi-a spus, „toate notele mai sus de do mijlociu sunt numere pozitive și toate cele de dedesubt sunt numere negative".

Eram sigură că accentul pe care-l punea școala pe aptitudinile literare în dauna celor de calcul nu era potrivit pentru Robert. O profesoară nouă, venită în școală când băiețelul meu avea doar șase ani, a anunțat că vrea să facă o clasă de matematică intensivă. Am rugat-o să-l primească și pe el. S-a abținut cu greu să nu râdă. „Dar nu știe să citească", a protestat, „cum ar putea să facă matematică?" Am insistat: „Vă rog, lăsați-l să încerce." Cu multă neîncredere, l-a acceptat în clasă pentru trei săptămâni. În acele trei săptămâni, Robert n-a părut să aibă vreo problemă cu matematica avansată și a fost mai puțin tensionat. La sfârșitul celor trei săptămâni, profesoara a venit să mă întâmpine în poarta școlii. „Doamnă Hawking, vă datorez scuze", a început ea să mă flateze. „Când m-ați rugat să-l primesc,

n-am crezut nici o clipă că Robert va fi în stare să se descurce în clasa mea, dar este extrem de bun la matematică și e cu mult înaintea celorlalți.". Numai că acea clasă de matematică s-a desființat înainte de vreme, după doar două trimestre, când profesoara și-a luat concediu de maternitate, iar Robert s-a întors în clasa obișnuită. Deși Stephen și cu mine anticipaserăm cu bucurie că, în concordanță cu principiile noastre socialiste, copiii noștri vor învăța la școli de stat, ne dădeam seama că sistemul de stat nu-i prea fusese de folos lui Robert. El avea nevoie să fie lăudat la materiile la care se descurca bine și trebuia să fie încurajat, nu pedepsit, la cele pe care le găsea dificile, îndeosebi la citit și scris. Doar în învățământul particular puteam fi siguri că vor fi clase suficient de mici ca băiatul nostru să primească atenția cuvenită. Poziția lui Stephen, pompos intitulată *Fellowship for Distinction in Science*, nu era plătită cu un salariu destul de mare ca să ne permitem o școală particulară, și nici postul de cercetător-asistent pe care-l primise la Institutul de Astronomie în 1972, după plecarea lui Alfred Hoyle, și apoi la Departamentul de matematică aplicată, în 1973. Dar, printr-o întorsătură a sorții, una nefericită, am avut la dispoziție banii necesari.

În 1970, la scurt timp după nașterea lui Lucy, a murit Muriel, singuratica mătușă a lui Stephen. În loc să se bucure de libertatea abia regăsită după moartea mamei sale, s-a topit pur și simplu pe picioare. Banii pe care i-ar fi putut cheltui pentru ea însăși, făcând, de pildă, o călătorie în jurul lumii, i-a economisit ca să-și ofere o siguranță în viitor. Dar n-a mai apucat viitorul, iar banii i-a lăsat unor strănepoți și strănepoate, printre care și Robert, pe care-l iubea nespus. Moștenirea nu ajungea pentru finanțarea anilor lungi de studii, dar, când li s-a alăturat o sumă egală din partea tatălui lui Stephen, banii au fost suficienți ca să cumpărăm o căsuță pe care s-o închiriem în condiții avantajoase. Jumătate din chirie se ducea la părinții lui Stephen, iar cealaltă jumătate contribuia substanțial la taxele școlare ale lui Robert. Cambridge era un loc bun pentru o

asemenea afacere, pentru că proprietățile erau încă destul de ieftine și populația fluctuantă de studenți venită acolo asigura o cerere constantă de case cu chirie. Cu experiența dobândită la renovarea propriei case, am fost însărcinată cu acest proiect. Să cumpăr și să renovez o altă casă și apoi s-o închiriez însemna o povară în plus, dar, cum eram perfect conștientă că trebuie să economisim bani pentru taxele școlare în continuă creștere, n-am avut încotro, așa că am luat în mână bidineaua și m-am apucat să zugrăvesc singură; și am continuat s-o fac o dată sau de două ori pe an. Uneori chiar mai des, ca să-i mulțumesc pe chiriașii care veneau vara.

Activitatea aceasta istovitoare și treburile obișnuite îmi lăsau din ce în ce mai puțin timp și energie pentru teza mea. Reușisem să adun material pentru primul capitol și venisem cu câteva idei originale. Cu puțin noroc, când programul meu era cel obișnuit, reușeam să răpesc o oră pentru teză dimineața, cât timp Lucy era la grădiniță, și alta după ce-l duceam pe Stephen la departament. Să țin pasul cu propria mea cercetare mă epuiza. Nu mai aveam nici o posibilitate să-mi extind studiul la alte probleme ale Evului Mediu, nemaivorbind de alte domenii și teme care interveneau în discuțiile de la cinele cercului Lucy Cavendish. Nu mai știam nimic din ce se întâmpla pe scena politică și internațională și abia dacă puteam citi, când și când, câte ceva. Aveam puțin de oferit și puțin de câștigat, în afară de conștientizarea deprimantă a inadecvării mele, atât la cercul Lucy Cavendish, cât și la seminariile medievale ale familiei Dronke. Când participam la una din aceste manifestări, trebuia să mă strecor cum puteam în discuții sau să păstrez o tăcere prostească. Era o situație jenantă și mi se părea că sunt o escroacă, așa că am început să lipsesc din ambele locuri.

La Lucy Cavendish aveam o singură prietenă, pe Hanna Scolnicov, cu care mă simțeam în largul meu. Hanna, specialistă în epoca elisabetană din Ierusalim, se bucura că scăpase de tensiunile din patria ei sfâșiată de război, găsindu-și refugiul la Cambridge. Am descoperit că avem multe în comun. Deși

situațiile noastre erau, inevitabil, diferite, încercam amândouă să trăim normal și să ne creștem copiii de trei ani, pe Robert și pe Anat, într-o lume frământată și nesigură. Când ne-am întâlnit, eu tocmai o născusem pe Lucy, iar Hanna aștepta al doilea copil. Până să se nască Ariel în vara următoare, deveniserăm prietene pe viață. Pe deasupra, Stephen găsise în soțul Hannei, Shmuel, filozof clasicist, un bun partener intelectual. Atât Hanna, cât și Shmuel erau mult mai intuitivi și mai sensibili decât mulți oameni cu care ne cunoșteam de multă vreme. Când a luat sfârșit anul sabatic al lui Shmuel și amândoi s-au întors îngrijorați în Israel cu tânăra lor familie, mi-a pierit orice interes să mă duc la Lucy Cavendish și am ajuns încă mai izolată și mai lipsită de contact cu realitatea.

Nu conta prea mult. Cariera lui Stephen era cu siguranță mai importantă decât a mea. Destinul lui era să facă un mare plonjon în iazul fizicii, în timp ce eu aș fi fost fericită să stârnesc niște vălurele, cât de mici, la suprafața studiilor filologice. În plus, așa cum îmi spuneam adesea, aveam consolarea copiilor, amândoi plini de viață și veseli, afectuoși, adorabili. Mulți dintre cei care l-ar fi putut privi cu cruzime pe Stephen, prăbușit în invaliditatea sa grotescă, aceiași oameni care l-ar fi numit schilod, erau evident uimiți la vederea acestui tată grav handicapat, dar cu niște copii atât de frumoși, fiecare de o minunată perfecțiune. Iar mândria de tată îl făcea pe Stephen să aibă mai multă încredere în sine. Putea să-i uimească pe acei neîncrezători, afirmând: „Aceștia sunt copiii mei.“ Bucuria nețărmurită pe care ne-o trezeau amândurora puritatea și inocența, vorbele copilăroase și capacitatea lor de a se minuna ne aduceau și nouă momente de profundă tandrețe. În acele momente, legătura dintre noi se întărea, cuprinzându-ne nu numai pe noi, ci și casa și familia noastră, revărsându-se și în afară, spre toți oamenii pe care-i prețuiam. Familia, familia noastră, devenise *ma raison d'être*.

Mă consolam la gândul că nici o recunoaștere academică n-ar putea să egaleze senzația de împlinire creatoare pe care mi-o dădea familia mea. Dacă orele de îngrijire și conversațiile

cu copiii păreau interminabile, ele erau din plin răsplătite de privilegiul de a redescoperi lumea, cu minunile și contradicțiile ei, prin ochii lor. Din fericire, și părinții mei erau încântați. Niciodată nu au existat bunici atât de dornici să se bucure de nepoții lor și niciodată nu au fost nepoți așa de răsfățați de bunici. Copiii îi făceau pe părinții mei să-și uite întru câtva anxietatea în special în ce-o privea pe bunica mea, care își pierdea în ritm rapid sănătatea și memoria. Când s-a mutat în cele din urmă la St Albans, părăsindu-și casa din Norwich, era prea târziu ca să se mai adapteze și, în starea ei de confuzie, a căzut curând și și-a rupt mâna. Când mi-am luat rămas-bun de la ea într-o duminică după-amiază de la începutul lui decembrie 1973, știam că n-am s-o mai văd niciodată. N-am fost surprinsă când m-a sunat mama vinerea următoare, pe 7 decembrie, ca să-mi spună că bunica murise în somn.

11
Echilibru fragil

Dispariția treptată a prietenilor apropiați de pe scena noastră socială nu a avut darul de a-mi alina durerea. Pe prietenele mele de la școală și de la colegiu le vedeam rar; fie plecaseră în străinătate, fie își întemeiaseră familii în alte orașe. Prietenii din ultimii câțiva ani se împrăștiau, plecând din Cambridge să-și facă o carieră oriunde se găseau slujbe. Rob Donovan, care-i fusese lui Stephen cavaler de onoare la nunta noastră, împreună cu soția lui, Marian, și fetița lor, Jane, plecaseră din Cambridge în Edinburgh. După aceea am avut contacte sporadice, deși, de câte ori reușeam să ne vedem, prietenia noastră se manifesta cu aceeași putere și însuflețire ca înainte. Am stat la ei în împrejurimile Edinburghului în vara lui 1973, înainte de vizita la Moscova. Ca întotdeauna în compania unor prieteni vechi, în conversațiile noastre abordam subiecte foarte

variate. Îi bârfeam pe profesorii din Cambridge, vorbeam despre ultimele frământări de la Caius & Gonville, despre progresele științei, despre complicația cererilor pentru subvenții sau despre prietenii împrăștiați pe tot globul. Discutând despre călătoria noastră la Moscova, Rob a insistat că nu trebuie să ne lăsăm amăgiți de lipsa relatărilor din presă și să credem că, în perioada de după Criza Rachetelor din Cuba, cursa înarmării dispăruse în podul istoriei. Pe ascuns, ambele mari puteri dezvoltau un arsenal uriaș de arme tot mai sofisticate. Deși amenințarea războiului nuclear mai plana deasupra noastră de fiecare dată când marile puteri, ca niște dragoni gata de luptă, prindeau de veste de prezența unuia din ei într-un colț contestat al lumii, faptul că își sporeau și îmbunătățeau arsenalul nuclear deja enorm nu era dat publicității.

Soții Carter, Brandon și Lucette, cu care petreceam odinioară atâtea după-amiezi de weekend, se mutaseră în Franța cu fiica lor, Catherine, încă bebeluș. Brandon primise un post de cercetător la Observatoire de Paris în Meudon. Observatorul se afla în incinta unui *château*, cam ca echivalentul său de la Cambridge, și avea o vedere superbă asupra Parisului. Lucette îmi lipsea din multe motive, nu numai pentru că fusese singura persoană din Cambridge cu care puteam să vorbesc franceză. Matematiciană de marcă, era deșteaptă și gândea limpede, dar n-avea nimic ostentativ. Interesul sincer față de oameni și înflăcăratul ei sentiment al familiei nu erau deloc tipice mediului academic din Cambridge. Îi plăcea muzica, avea imaginație și era înzestrată cu un simț delicat al poeziei. Lucette a fost cea care m-a inițiat în opera lui Proust.

Cel mai mare șoc a fost despărțirea de familia Ellis. Plecarea lor a fost dureroasă, mai ales că nu plecau din Cambridge pentru alte posturi, ci deoarece căsnicia lor se terminase. Ne identificam în așa măsură cu ei, încât, când George și Sue s-au despărțit, ni s-a părut că propria noastră familie este amenințată. Ambele noastre familii, fiecare cu copii mici, împărtășiseră atâtea încât deveniseră una stâlpul celeilalte. Sue era nașa lui Lucy. Ne cumpăraserăm și ne renovaserăm casele, făcuserăm

copii, merseserăm în vacanțe și la conferințe, fiind aproape inseparabili. Pe de-o parte, George și Stephen scriseseră împreună o carte, *Structura la scară mare a spațiului-timp*, pe de alta Sue și cu mine ne sfătuiserăm și ne confesaserăm una alteia în multe crize ale maternității fiecăreia și în lupta cu zeița Fizica. George și Stephen se asemănau prin capacitatea lor de a se detașa complet de realitatea lumii exterioare cufundându-se în universul teoretic, unde familia nu-i mai putea ajunge. Atâtea experiențe comune și paralele creaseră o interdependență a căsniciilor noastre, așa că, atunci când a lor s-a destrămat, și a noastră și-a pierdut ceva din soliditate.

Prieteniile cu acele cupluri care plecaseră acum din Cambridge se formaseră în împrejurări speciale. Toate erau rezultatul relațiilor lui Stephen de la departament sau din vreunul dintre colegii. El avea aceleași pasiuni, de obicei științifice, cu bărbații, în timp ce eu îmi descopeream preocupări comune cu soțiile. Deși eram în termeni buni cu cercetătorii mai tineri de la Caius și cu soțiile lor și ne făcuserăm prieteni noi printre doctoranzii veniți de curând în departament, a survenit o schimbare subtilă. Eu mi-am făcut multe prietene datorită copiilor, dar soții și tații acelor familii nu aveau în general prea multe în comun cu Stephen și, lucru de înțeles, dificultățile de comunicare îi împiedicau să aibă o relație mai strânsă cu el. Mai mult, eu aveam tendința să mă împrietenesc cu oameni de care mă simțeam legată prin compasiune, fie pentru că avuseseră parte de suferință în viață, fie pentru că erau familiarizați cu nevoile celor handicapați. Printre cele câteva prietenii de preț din acea vreme, două, cele mai sincere și durabile, au avut o strânsă legătură cu Stephen.

În echipa de asistenți a lui Constance Willis – „antrenorii tatei“, cum le spunea Robert – era o fată zveltă, blondă, cam de vârsta mea, Caroline Chamberlain. În vara lui 1970, Caroline încetase lucrul ca fizioterapeută pentru că aștepta un copil, când o așteptam și eu pe Lucy. Deoarece locuia lângă Școala Leys – școala de băieți din zonă, unde soțul ei preda geografia – ne vedeam deseori și, după ce s-au născut fetițele noastre,

am devenit prietene. Eu mă concentram tot mai mult asupra problemelor invalidității, căci uneori mi se părea că noi toți, eu, copiii și Stephen, suntem prinși într-o capcană. Informații aproape că nu existau, așa că am început să depind din ce în ce mai mult de cunoștințele profesionale ale lui Caroline. Cu simț practic și veselă, deși foarte sensibilă, știa foarte bine ce dificultăți întâmpinam și, în ciuda numeroaselor obligații pe care le avea ca soție de director de internat, se străduia să-mi sugereze câte o soluție, fie o poziție mai confortabilă, fie un accesoriu – cum ar fi o perniță pentru scaunul cu rotile sau un etrier –, fie adresa vreunei organizații nou-înființate.

La poarta școlii, acel loc tradițional de întâlnire a mamelor, mi-am găsit o altă prietenă de nădejde, pe Joy Cadbury, ai cărei copii, Thomas și Lucy, erau de aceleași vârste cu Robert și Lucy a noastră. Blândețea și timiditatea lui Joy nu se potriveau în mintea mea cu o absolventă de Oxford. Departe de a se lăuda cu darurile ei intelectuale în detrimentul altora, ea le trecea sub tăcere, de parcă n-ar fi avut absolut nici o relevanță în modul ei de viață actual. Fiică a unui doctor din Devon, își împlinise adevărata ambiție – de a deveni soră de pediatrie – după ce absolvise Universitatea Oxford. Pe Joy a emoționat-o profund situația noastră, fiind întotdeauna gata să aibă grijă de copii când intervenea ceva grav, gata întotdeauna să dea o mână de ajutor când mă simțeam copleșită. Știa câte ceva despre boala neuronului motor*, această maladie degenerativă incurabilă atât de puțin cunoscută, pentru că la patru sute de kilometri depărtare bătrânul ei tată era în faza terminală.

În Devon, nu departe de casa părintească a lui Joy, aveam alți aliați în fratele meu și soția lui, Penelope. După prima lui slujbă temporară în Brighton, se mutaseră în Devon, unde Chris lucra la un cabinet stomatologic în Tiverton. Fire artistică și interesată de caracter și relații, Penelope mi-a înțeles nevoia

---

* În engleză *motor neuron disease*, în franceză *maladie du motoneurone*, boala motoneuronului. În română se traduc ambii termeni și se folosește abrevierea din engleză, MND. (*N.t.*)

de a vorbi despre personalități, influențe, sentimente și despre modurile în care comunică oamenii – subiecte care în familia Hawking erau practic interzise. În Chris și soția lui am găsit un izvor inepuizabil de înțelegere și sprijin; inconvenientul era că stăteau foarte departe.

Nu toate cunoștințele mele îmi puteau da atâta curaj ca Joy, Caroline și rudele mele. Unele dintre noile mele prietene erau la fel de marginalizate ca și mine, deși în alte moduri. Adesea, ele însele aveau nevoie de sprijin și apelau la mine să le ajut. Din cauza bolii fizice care ne domina viața și care a fost imediat atât de evidentă și clar diagnosticată, nu aruncasem decât rareori o privire la tragediile altora. Fiind acum mai matură, am început să văd multele cauze și complicații ale suferinței. Existau oameni care se luptau cu durerea și cu sărăcia după un divorț traumatizant, unii erau înstrăinați de familie, iar alții pur și simplu se aflau departe de casă. Puteam privi aceste situații și multe altele cu o anumită obiectivitate și încercam să dau un fel de curaj rațional celor care treceau prin astfel de experiențe. În mod ironic, mi-era mult mai greu să mă ocup de situații asemănătoare cu a mea.

Niște prieteni bine intenționați mi-au promis să mă prezinte unei asistente medicale al cărei soț suferea de scleroză în plăci. De-abia așteptam această întâlnire, sperând să ne aducă amândurora consolarea experienței comune. Îmi era greu și să pomenesc problemele – răspunderea enormă, stresul emoțional, oboseala dureroasă de a crește doi copii fără ajutor și, în același timp, de a îngriji un soț cu dizabilități grave, a cărui stare se înrăutățea sub ochii mei – fără să mă chinuie lipsa de loialitate. Stephen nu vorbea niciodată despre boala lui, dar nici nu se plângea. Stoicismul lui eroic îmi accentua culpabilitatea, așa că nu-mi exprimam nici cea mai mică îndoială. Dar lipsa de comunicare era cel mai greu de suportat, uneori mai greu decât tot stresul fizic și eforturile la un loc. La început sperasem că vom fi uniți întru același scop, că vom lupta amândoi cu soarta care ne era potrivnică, și iată că acum eu păream a fi doar un pic mai mult decât un cal de bătaie, redusă efectiv la acel rol

etichetat de cercurile universitare din Cambridge drept menirea unei femei. Știam foarte bine că am nevoie de ajutor – ajutor în munca fizică și sprijin emoțional – ca să pot vedea în continuare de scumpa mea familie.

O singură dată mi-am adunat curajul și m-am plâns de viața mea – cu cea mai mare precauție – Thelmei Thatcher. Fără să fie chiar o dojană, răspunsul ei a fost de o severitate categorică. „Jane", a zis, „îți spun și ție ceea ce spun întotdeauna când lucrurile nu pot fi schimbate: numără-ți binecuvântările". Era un răspuns onest și just. Aveam din plin motive să fiu recunoscătoare – cel puțin pentru familia mea și pentru curajul, munca serioasă și devotată a lui Stephen. Nu eram săracă și nu aveam altă alternativă decât să-mi accept soarta aleasă de bunăvoie, să-mi păstrez credința, să muncesc din greu și să-mi fac viața cât mai frumoasă – așa cum, din câte am aflat, făcuse și Thelma după ce pierduse doi copii mici. La urma urmei, nu eram nefericită: eram chiar nespus de fericită că aveam cei mai frumoși și mai încântători copii pe care și i-ar fi dorit cineva – Robert, cu părul lui blond-argintiu, fața rotundă și luminoasă și ochii mari și iscoditori, și Lucy, cu părul arămiu, pielea trandafirie, delicată ca puful de lebădă. Eram doar obosită, extenuată de multele nopți cu somn întrerupt, de eforturile fizice, de sentimentul sâcâitor de îngrijorare și responsabilitate. Mi-era rușine că încercasem să-mi descarc sufletul – și m-am apucat, într-adevăr, să-mi număr binecuvântările.

Dovedind mult simț practic, ca întotdeauna, Thelma a trecut pe la mine a doua zi. „Draga mea, m-am gândit că ai nevoie de mai mult ajutor. Să mă duc chiar acum pe la Constance Babington-Smith, s-o rog să ți-o trimită pe femeia care-i face ei curățenie?" Femeia care se ocupa de gospodăria lui Constance Babington-Smith, energica doamnă Teversham, s-a dovedit o comoară neprețuită, ca și succesoarea ei de peste un an, mai înalta, uscățiva Winnie Brown. O dată pe săptămână, curățenia și ordinea reveneau în casa noastră. Cu toate acestea, menajul era doar o parte din problema mea. Mai aveam nevoie

și de cineva milos care să-mi asculte răbdător, cu înțelegere și fără să mă dojenească, temerile secrete. Nu mă așteptam să vină cineva cu o baghetă magică și să pună totul în ordine, dar nutream speranța că poate acea femeie cu soțul invalid, despre care mi se spusese va fi persoana care mă va asculta, îmi va arăta înțelegere, ba chiar îmi va da, poate, sugestii practice ca să mă descurc, mai mult sau mai puțin singură, cu o persoană cu dizabilități grave. Dar n-a fost să fie. Când ne-am întâlnit, ea era pe punctul de a pleca în SUA cu alt bărbat, lăsându-și soțul la un cămin pentru persoane invalide.

Filozofia desăvârșită a Thelmei Thatcher de a-ți număra binecuvântările rămăsese singura cale de urmat. Mă dedicasem lui Stephen, așadar mă angajasem să-i dăruiesc o viață normală. Acest angajament însemna și să păstrez o aparență de normalitate, oricât de anormală devenise viața pentru noi ceilalți între timp. N-aveam nici o intenție să-mi încalc angajamentul, dar privirile întâmplătoare pe care le aruncam din când în când în viața altora – cum fusese cea de acum – mai degrabă îmi accentuau decât îmi atenuau izolarea care mă consuma. Cu mult timp în urmă, descoperiserăm amândoi că nu exista nici o organizație, nici o instituție medicală căreia să ne putem adresa pentru sfaturi optimiste și ajutor. Acum, întrucât nu exista nimeni care să mă ajute să găsesc ieșirea din labirintul meu de probleme, am hotărât să mă încred în puterile mele, evitând oamenii și situațiile neplăcute, pretinzând mai mult ca oricând că familia noastră e normală, că are doar niște dificultăți pe care cel mai bine ar fi să le țin departe de ochii lumii.

12
Orizonturile evenimentelor

Într-o seară întunecată cu vânt puternic – 14 februarie 1974 – l-am dus pe Stephen cu mașina la Oxford, la o conferință care se ținea în Laboratorul Rutherford, în incinta

Institutului de Cercetare a Energiei Atomice de lângă Harwell. Ne-am cazat la Cozener's House, o veche casă țărănească din Abingdon, pe malul Tamisei, care în acel an ieșise din matcă. Ploaia căzând în averse din cerul plumburiu nu ne-a stricat buna dispoziție, căci Stephen și cu mine – și câțiva dintre tinerii care lucrau cu el – eram încordați de emoție, anticipând o ocazie excepțională: Stephen era pe punctul de a expune o nouă teorie. Ajunsese în sfârșit la o soluție pentru aparenta contradicție dintre mecanica găurilor negre și termodinamică, paradoxul care-l frământa încă de la școala de vară din Les Houches. Fusese incitat să facă calcule peste calcule de dubiile jignitoare la adresa concluziilor lui anterioare, exprimate de un elev al lui John Wheeler de la Princeton: acesta fusese atât de izbit de asemănarea dintre legile termodinamicii și rezultatul lui Stephen din 1971 privind găurile negre, încât pretinsese că legile termodinamicii și legile care guvernează găurile negre sunt, de fapt, aceleași. În opinia lui Stephen, era o afirmație absurdă, căci, pentru a se supune legilor termodinamicii, găurile negre ar fi trebuit să aibă o temperatură finită și să radieze energie; cu alte cuvinte, cele două seturi de legi ar fi trebui să coincidă în toate aspectele, nu doar în unul. Soluția adusă de Stephen problemei depășea, ca inventivitate, orice așteptare.

În acele perioade intense de concentrare totală la care asistaserăm copiii și cu mine, Stephen ajunsese la concluzia că, în ciuda tuturor teoriilor anterioare, o gaură neagră poate să radieze energie. În timp ce radiază, gaura se evaporă, pierzând masă și energie. Temperatura și gravitația de la suprafața sa cresc pe măsură ce ea se micșorează până la dimensiunile unui nucleu, cântărind totuși între 1000 și 100 de milioane de tone. În cele din urmă, atingând o temperatură inimaginabilă, gaura neagră dispare într-o explozie masivă. Așadar, găurile negre nu mai trebuiau considerate de un negru de nepătruns, iar activitatea lor putea fi privită ca supunându-se legilor termodinamicii, și nu intrând în conflict cu ele. Lunga gestație a acestui copil aparte fusese învăluită în taină. Cât despre mine, așteptam cu un interes justificat nașterea lui, din cauza rivalității pentru

atențiile lui Stephen, care-mi adusese multă mâhnire. Bernard Carr urma să fie moașa, proiectând pentru public diapozitive cu transcrierea conferinței lui Stephen.

În dimineața conferinței, m-am așezat în salonul pentru ceai de lângă sală, răsfoind într-o doară un ziar în timp ce așteptam să înceapă intervenția lui Stephen, la ora 11 dimineața. Dintr-un colț al salonului se auzea flecăreala unui grup de femei de serviciu. Lingurițele zornăiau tare în cești când își amestecau cafeaua, iar țigările lor umpleau încăperea de fum. M-am văzut obligată să le ascult turuind despre conferință și participanți. Spre uimirea mea, una dintre ele le-a spus însoțitoarelor ei: „Și e unul acolo, tipul ăla tânăr, nu mai are mult de trăit, nu-i așa?" Pe moment, nu mi-am dat seama despre cine vorbeau. „Vai, așa e", a încuviințat alta, „e într-o stare jalnică, arată de parcă i-au slăbit balamalele, abia își poate ține capul sus". A râs cu grosolănie, amuzată de intervenția ei hazlie. Mi-am adus aminte de o remarcă făcută – destul de tare ca să-l pot auzi – de Frank Hawking, cu părul complet alb la 70 de ani, cum că Stephen va muri probabil înaintea lui. Atunci ca și acum, asemenea gen de remarci îmi zdruncinau sentimentul de siguranță, iar condamnarea neașteptată a lui Stephen pe la spate și anularea bruscă a planurilor noastre de viitor mă lăsau fără grai.

Când Stephen a ieșit din sala de conferințe în scaunul lui cu rotile, grăbit să bea o cafea înainte să-și țină prelegerea, l-am măsurat cu privirea din cap până-n picioare. Era, firește, în viață – plin de viață, surescitat și încrezător –, dar m-am întrebat dacă într-adevăr arăta ca o persoană care nu mai avea mult de trăit și dacă „îi slăbiseră balamalele". A trebuit să accept că, în ochii unui observator detașat, probabil că așa era, iar concesia aceasta m-a întristat nespus. Din fericire, el nu-și făcea câtuși de puțin asemenea griji. Solid ancorat în lumea fizică și la fel de inconștient ca Don Quijote de scepticismul celorlalți în privința aspectului și scopului său, era gata de atac, însoțit de credinciosul lui Sancho Panza – Bernard Carr. Încă zguduită, i-am urmat în sala de conferințe. M-am consolat zicându-mi

că acele femei de serviciu văzuseră numai starea jalnică a trupului său fragil și nu-i cunoșteau puterea minții și nici tăria de caracter, transmise cu atâta elocvență de capul impozant și ochii lui frumoși și inteligenți. Convingerea mea că Stephen este nemuritor se clătinase totuși în urma unei noi lovituri.

Cu o ironie rafinată, Stephen și-a afirmat din nou nemurirea chiar în timpul acelei prelegeri, deși președintele de ședință și o parte din public păreau să creadă că nu mai este în toate mințile. Stăteam pe marginea scaunului și-l ascultam pe Stephen, încovoiat în scaun sub luminile de pe scenă, și citeam diapozitivele pe care le punea Bernard la proiectorul de sus, clarificând astfel conținutul șoaptelor slabe ale lui Stephen. De fapt, conferința se ținea de două ori, o dată de Stephen însuși și apoi prin diapozitive, astfel că nu rămânea nici o umbră de îndoială în privința mesajului: găurile negre nu erau atât de negre pe cât păreau.

În ciuda prezentării clare, la sfârșitul prelegerii s-a lăsat o liniște adâncă. Publicul părea să aibă dificultăți în asimilarea acelui mesaj simplu. Președintele, profesorul John G. Taylor de la King's College din Londra, n-a rămas însă tăcut mult timp. Înspăimântat de acel atac eretic la biblia găurilor negre, s-a ridicat brusc în picioare, vociferând: „E absolut ridicol! N-am auzit niciodată așa ceva. Nu pot decât să pun imediat capăt ședinței!" Mie mi s-a părut comportamentul *lui* cât se poate de ridicol, amintind de atacul lui Eddington asupra lui Chandrasekhar din 1933, deși Eddington folosise cuvântul „absurd", nu „ridicol", ca să caracterizeze teoria lui Chandrasekhar. În mod normal, un președinte de ședință nu numai că rezervă timp pentru a se pune întrebări după conferință, dar îi și mulțumește politicos vorbitorului pentru prelegerea „extrem de interesantă". J.G. Taylor (a nu se confunda cu profesorul J.C. Taylor, specialist în fizica particulelor, care, împreună cu soția lui, Marz, avea să ne devină prieten apropiat peste câțiva ani) nu i-a făcut lui Stephen nici unul din aceste favoruri uzuale; a dat mai degrabă impresia că l-ar arde cu multă plăcere pe rug pentru erezie. Această insultă intenționată era la fel de

intolerabilă ca remarcile stupide ale femeilor de serviciu. Presupunea o încercare deliberată de a-l înjosi, sugerând că se dovedise acum handicapat nu numai fizic, ci și mintal.

Dacă, după prelegere, în sala de conferințe puteai să auzi musca, în sala de mese, după prelegere, zarva era în toi. Bernard l-a instalat pe Stephen la o masă din colț, iar eu m-am dus la coadă să iau de mâncare. Încă vociferând sau mormăind indignat câte ceva elevilor lui, J.G. Taylor stătea în spatele meu la coadă, neștiind cine sunt. Deodată l-am auzit bolborosind: „Trebuie să scoatem imediat lucrarea!“ M-am gândit că e mai bine să nu atrag atenția asupra mea și m-am dus să-i spun lui Stephen ce auzisem. A dat din umeri nepăsător, dar și-a trimis lucrarea la *Nature* de îndată ce ne-am întors la Cambridge. Dat fiind că a fost recenzată pentru revistă de nimeni altul decât J.T. Taylor, nu ne-am mirat că a fost respinsă. Atunci Stephen a cerut să fie examinată de un recenzent imparțial, iar la a doua solicitare i s-a acceptat. Și lucrarea lui J.G. Taylor a fost acceptată, dar a murit de moarte naturală, în timp ce Stephen făcea primul pas pe lungul drum spre unificarea fizicii, adică reconcilierea structurii la scară mare a universului cu structura la scară mică a atomului – prin intermediul găurilor negre. Teoria evaporării găurilor negre i-a deschis lui Stephen drumul spre Royal Society, în care a fost ales în primăvara următoare, la numai 32 de ani, ceea ce nu se mai întâmplase până atunci. În secolul al XVII-lea, membrii erau aleși și la vârsta de 12 ani, dar în acea epocă alegerea depindea mai mult de privilegii decât de merite. În vremuri mai recente, calitatea de membru al Royal Society e o onoare la care oamenii de știință aspiră mai degrabă la sfârșitul decât la începutul carierei. Este gloria care încununează o carieră științifică, întrecută doar de Premiul Nobel.

Am fost informați de alegere la mijlocul lui martie, cu două săptămâni înainte de anunțul oficial, așa că am avut timp să aranjez o petrecere-surpriză. Plănuisem o recepție cu șampanie într-un loc prestigios, Seniour Parlour de la Caius, și invitasem familia lui Stephen, prieteni și colegi de-ai lui. Acasă am pregătit

o cină gen bufet pentru un grup mai mic, mai intim, de membri ai familiei și prieteni. Nu exista ocazie mai bună ca să deschidem cele două sticle de Château Lafitte 1945 care apăruseră cu vreo doi ani în urmă pe lista de vinuri de la Caius Fellows la remarcabilul – deși eronatul – preț de 45 de șilingi sticla. Numărul de oaspeți la cină era prin urmare limitat nu de capacitatea casei, nici de numărul de tacâmuri pe care le aveam, ci de cantitatea de vin roșu extrem de rar și vechi din cele două sticle, suficient doar cât să guste toți un strop.

În seara de 22 martie 1974, tinerii cercetători care lucrau cu Stephen l-au condus cu diplomație în direcția colegiului, unde a fost ovaționat de prieteni și familie, studenți și colegi. Copiii s-au străduit să-i servească pe toți din platourile cu icre negre pe pâine prăjită, *canapés*, *vol-au-vent* și rulouri mici de somon afumat și sparanghel, în care excela serviciul de aprovizionare al Colegiului Caius. Dennis Sciama a fost de acord să țină primul toast în cinstea lui Stephen, și i-a reușit foarte bine, căci a amintit numeroasele lui realizări științifice care, a spus el, îi justificaseră pe deplin încrederea în el și, fără îndoială, onoarea de a deveni membru al Royal Society. Copiii și cu mine stăteam împreună, strălucind toți trei de mândrie.

Era rândul lui Stephen să răspundă. Se schimbase de când ne căsătoriserăm, dovadă că acum era obișnuit să țină cuvântări în public, dar, petrecerea fiind o surpriză, nu avusese când să-și pregătească discursul. De fapt, a ținut o cuvântare destul de lungă, vorbind rar și distinct, deși încet. A vorbit despre mersul cercetărilor lui și modul neașteptat în care luaseră amploare în ultimii zece ani de când venise la Cambridge. I-a mulțumit lui Dennis Sciama pentru sprijin și inspirație, apoi prietenilor săi pentru că veniseră la petrecere, vorbind, așa cum îi era obiceiul, cu „eu“, nu cu „noi“. Cu brațele pe după umerii copiilor, așteptam să se întoarcă spre mine și să-mi zâmbească, să clatine din cap, să-mi spună măcar o vorbă de recunoștință pentru toată treaba din casă pe care o făcusem în cei nouă ani de căsnicie. Poate că a uitat de noi în emoția momentului, căci nu ne-a

pomenit deloc. A terminat de vorbit într-un ropot de aplauze, iar eu mi-am mușcat buzele ca să-mi ascund dezamăgirea.

Chiar în săptămâna în care s-a publicat lista de membri ai Societății Regale, Stephen a fost contactat – fără îndoială la recomandarea lui Kip Thorne – de Caltech, California Institute of Technology din Pasadena, care îl invita să lucreze acolo în următorul an universitar. Oferta era extrem de generoasă. În afară de un salariu la scară americană, includea și o casă mare, complet mobilată, cu chiria plătită de institut, o mașină pusă la dispoziție și tot felul de facilități suplimentare, printre care și un scaun cu rotile electric care să-i asigure lui Stephen o maximă libertate de mișcare. I se mai ofereau asistență medicală și ședințe de fizioterapie, precum și școlarizare pentru copii. Asistenții lui, Bernard Carr și Peter De'Ath, erau invitați să-l însoțească. Aveam nevoie de o schimbare, o schimbare care să ne întărească relația, să ne aducă o nouă perspectivă și un alt elan. O schimbare ar fi fost bună și pentru copii, așa că era timpul potrivit s-o facem. Lucy nu începuse încă școala și Robert urma să se transfere anul viitor din sistemul de stat. Oferta americanilor, care ne servea cauza cu generozitate și imaginație, era chiar mai oportună – iar situația noastră în Cambridge, mult mai precară decât ne dădeam seama. Peste mulți ani, o prietenă apropiată mi-a povestit o scenă la care asistase, în Cambridge, la un dineu oarecum glacial, pe la începutul anilor '70. Spre surpriza invitatei la cină, soarta probabilă a lui Stephen a fost dezvăluită de un membru al consiliului universitar printr-o remarcă de un perfect cinism. „Cât timp Stephen Hawking își face treaba ca toată lumea, poate să rămână la noi în universitate", a anunțat vorbitorul, „dar, de îndată ce va înceta, va trebui să plece...". Din fericire pentru noi, am reușit să plecăm din proprie inițiativă, neștiind cu certitudine ce ne rezervă viitorul.

Deși ne bucuram să schimbăm vânturile înghețate dintr-un ținut mlăștinos cu arșița deșertului din sudul Californiei, piedicile pe care le presupunea o asemenea aventură nu puteau fi

ignorate cu ușurință. Mă străduiam tot timpul să pun în balanță avantajele și inconvenientele. Dacă Stephen putea să stăpânească istoria de 1500 de milioane de ani a universului, viziunea mea asupra viitorului se limita doar la perspectiva previzibilă a următoarelor câteva zile. Învățasem să nu mai fac speculații asupra unui viitor mai îndepărtat sau planuri pentru doi, cinci, zece sau douăzeci de ani. Cu toate acestea, trebuia să mă gândesc foarte bine la următoarele optsprezece luni, având în vedere mai ales experiențele haotice din trecut, de pe coasta vestică a Americii. Mă întăream ca să-mi înfrunt problema personală, teama de zbor. Măcar de această dată nu mai trebuia să-mi părăsesc copiii, pentru că ei aveau, bineînțeles, să ne însoțească – dar asta, într-o perspectivă inversă, era cea mai mică din temerile mele. Mult mai îngrijorătoare era întrebarea: cum aveam să călătoresc o astfel de distanță, fiind singură răspunzătoare atât pentru Stephen, în starea sa de infirmitate, cât și pentru copii? În al doilea rând, cum aveam să fac față un an întreg cu desăvârșire singură, fără părinți sau vecini care să mă ajute la nevoie? În ultimii doi ani, când mă îmbolnăveam de gripă sau chiar de pleurezie, sau aveam dureri de cap ori de spate, mă putusem bizui pe mama sau pe soții Thatcher să-mi vină în ajutor. Nici un astfel de ajutor nu-mi va mai fi la îndemână în America.

În plus, una dintre cele mai uimitoare piedici a fost, o vreme, refuzul categoric al lui Stephen de a primi vreun ajutor din afară la îngrijirea lui. Refuza cu încăpățânare să accepte orice, în afară de câteva sfaturi de la tatăl lui, ceea ce putea să sugereze o conștientizare fie a stării lui, fie a faptului că aceasta se deteriora. Atitudinea asta, împreună cu refuzul ca boala să-i fie pomenită, făcea parte din mecanismul lui de apărare și îi dădea curaj. Înțelegeam foarte bine asta, după cum înțelegeam și că simplul efort de a se scula din pat dimineața l-ar putea doborî dacă s-ar gândi câtuși de puțin la starea lui gravă. Cât îmi doream ca și el să înțeleagă că un pic de ajutor mi-ar fi ușurat

chinuitoarea trudă de fiecare zi, care-mi înăbușea natura optimistă, și ar fi contribuit la îmbunătățirea relației noastre.

Medicul meu curant îmi ascultase păsurile și s-a sfătuit cu doctorul lui Stephen. Împreună au încercat să stabilească niște ture de infirmieri la domiciliu, care să-l ridice pe Stephen, să-l așeze și să-l scoată din baie, măcar de câteva ori pe săptămână. La acest plan în fașă s-a renunțat aproape imediat, pentru că simpaticul, dar bătrânul infirmier nu putea veni decât la cinci după-amiază, iar o asemenea întrerupere sau terminare bruscă a zilei de lucru era, bineînțeles, un blestem pentru Stephen. Doar printr-o minune s-ar fi putut rezolva problemele cu care ne confruntam. Cu toate acestea, de Paște mi-a trecut prin minte o idee miraculoasă, ca o sămânță de păpădie plutind spre pământ. Era foarte simplu: trebuia să-i invităm pe asistenții lui Stephen să stea cu noi în marea casă californiană. Le puteam oferi cazare gratuită în schimbul ajutorului dat lui Stephen la ridicat, îmbrăcat și făcut baie. Era cu atât mai important, cu cât Stephen nu mai era în stare să se hrănească singur și trebuia supravegheat tot timpul. Ajutat de Bernard, nu se va mai simți umilit, ca atunci când ar fi fost ajutat de infirmieri, lucru pe care-l socotea o acceptare a deteriorării stării sale. Prima reacție, automată, a lui Stephen a fost refuzul, dar, după ce s-a mai gândit și și-a dat seama că soarta aventurii noastre californiene putea atârna de decizia lui, s-a răzgândit. Le-am împărtășit ideea mea lui Bernard Carr și apoi lui De'Ath, care au fost de acord că aranjamentul e în avantajul tuturor.

Mai rămânea să participăm, în acea vară, la admiterea lui Stephen în Royal Society – pe data de 2 mai, într-o joi. Am plecat din Cambridge la timp pentru prânzul de la Carlton House Terrace, frumosul sediu din secolul al XVIII-lea al Societății Regale, cu vedere spre Mall. Când ne apropiam de partea de nord a Londrei, mașina a început să se zdruncine incontrolabil și șofatul a devenit din ce în ce mai anevoios. N-aveam altă soluție decât să ne continuăm drumul, sperând, în ciuda evidenței, că vom reuși să ajungem la destinație. În cele din urmă, trăgând zdravăn de volan, am ajuns în curtea din față

a Carlton House Terrace, unde au început procedurile de atâtea ori repetate: să căutăm liota de portari bătrâni, să scoatem din mașină diferitele părți ale scaunului cu rotile, să le asamblăm, să așezăm scaunul în dreptul locului de lângă șofer, să-l luăm pe Stephen de subsuori și să-l mutăm din mașină în scaunul cu rotile. După care să le spunem portarilor să ridice cu atenție scaunul la inevitabilul rând de trepte de la intrare. De această dată, procedura a fost mai complicată, pentru că trebuia să fim cu grijă atât la mașină, cât și la Stephen: roata din față, din dreapta, era pe jantă.

Ca în multe alte situații, ajutorul a venit de unde nu ne așteptam. Secretarul Societății Regale în persoană – un tip taciturn, copleșit de solicitări din partea invitaților și de însemnătatea ocaziei, de care răspundea în întregime – s-a lăsat în jos, sprijinindu-se în mâini și genunchi, îmbrăcat cum era într-un elegant costum gri-închis, și ne-a schimbat roata în timp ce noi, fără să știm nimic, eram întreținuți regește la un dejun oficial de către Președintele Societății Regale, Sir Alan Hodgkin. Admiterea a avut loc la puțin timp după prânz, cu mult ceremonial, în amfiteatrul societății. S-au ținut cuvântări prin care era prezentat fiecare nou membru, care se urca apoi pe scenă, ca să semneze în registrul noilor membri. Când a venit rândul lui Stephen, s-a făcut liniște în sală și registrul i-a fost adus de pe podium ca să semneze și el. Și-a scris numele încet și cu grijă, într-o tăcere încordată. Ultima lui înflorritură a fost întâmpinată cu un ropot de aplauze entuziaste, care i-a adus un zâmbet triumfător pe buze și lacrimi în ochi.

Stephen n-a fost singurul om de știință de la Cambridge astfel onorat în acel an, și nici singurul fizician din departament. John Polkinghorne, profesor de fizica particulelor, a fost făcut membru al Royal Society cu aceeași ocazie. Ajuns la apogeul carierei sale științifice, era pe punctul să renunțe la fizică și să se apuce de teologie; altfel spus, Profesorul Polkinghorne FRS ar fi devenit din nou student, începând o îndelungată instruire pentru a fi hirotonisit, a ajunge ajutor de preot și apoi preot paroh, cu motivația expresă de a estompa diferențele dintre

știință și religie, proces care începuse odată cu Galileo. În opinia sa, știința și religia nu se aflau în opoziție, erau două aspecte complementare ale unei unice realități. Această idee centrală avea să devină tema lucrărilor sale de preot-savant. Cu toate că nu-l cunoșteam, îi admiram convingerile și am fost foarte încântată să descopăr că ateismul nu era o condiție absolut necesară științei și că nu toți savanții erau atei.

PARTEA A III-A

1
Scrisori din America

— Bună! Numele meu e Mary Lou și sunt din Sierra Madre. Pe tine cum te cheamă? De unde ești?

Vorbitoarea, o femeie zveltă și oacheșă, ne-a îndemnat să răspundem cu un zâmbet prietenos. Cum abia veniserăm la acea petrecere, dată de niște expatriați englezi la vreo săptămână după ce aterizaserăm la Los Angeles, nu eram obișnuiți cu atâta franchețe. A urmat o lungă tăcere până ne-am revenit din surpriză și ne-am dat seama că se aștepta de la noi un răspuns la fel de spontan. La urma urmelor, ne luase aproape zece ani ca să fim recunoscuți la petrecerile din Cambridge, și tot eram oarecum sfioși când întâlneam pe cineva. În ultimul timp, câțiva *senior fellows* – și în special soțiile lor – ne arătaseră adesea un interes binevoitor, dar, de-a lungul anilor, ne obișnuiserăm să fim așezați singuri la coada meselor sau prin colțuri, fără să ne așteptăm ca cineva să ne adreseze cuvântul. Într-adevăr, unul din șefii de la bucătărie îmi mărturisise că îi era greu să ne pună la masă la sărbătorile colegiului, pentru că nimeni nu voia să stea cu noi. Așa că nu era de mirare că inițiativa lui Mary Lou ne luase pe nepregătite. Exuberanța ei s-a dovedit contagioasă și am încercat să exprim încântarea noastră față de California în scrisorile trimise acasă familiei și prietenilor. Iată, de exemplu, prima mea scrisoare către părinți, scrisă înainte de momentul în care convorbirile telefonice frecvente au devenit posibile:

30 august, 1974
535 South Wilson Avenue
Pasadena, CA 91106, SUA

Dragii mei părinți,

E atât de emoționant! Zborul a fost foarte lung, dar cât se poate de direct față de ultima dată când am zburat peste Polul Nord, Robert fiind pe atunci bebeluș. Ca un călător înnăscut revenit pe unde a mai fost, Robert s-a arătat fermecat de peisaj – piscuri negre ce se înălțau din câmpuri acoperite de zăpadă, munți răsărind din marea înghețată, unde ici și colo ochiuri de apă străluceau ca smaraldul în gheață, pete albe de aisberguri în Golful Hudson, apoi deșerturile Americii, Salt Lake și, în cele din urmă, munții de pe coastă. Când eram sus, deasupra Atlanticului, Lucy, destul de puțin impresionată de aventură, spre deosebire de Robert, ne-a întrebat dacă nu ajunseserăm deja pe pământ...

Ne-am înviorat cu toții la aterizare, deși era în jur de 2 dimineața (ora voastră), și am făcut ochii mari înaintea priveliștii atât de noi și neobișnuite – palmieri, mașini enorme, propria noastră berlină strălucitoare cu care Kip a venit să ne ia, autostrăzi șerpuind în toate direcțiile, către oraș și în afara lui, zgârie-nori și, în cele din urmă, casa construită din bârne albe, cu mult mai drăguță decât în poze. Se lăsase amurgul când am sosit și era lumină la toate ferestrele – o fantezie marca Disney se împlinise! Interiorul e tot atât de elegant pe cât e de drăguț exteriorul. Și atât de confortabil! Canapele imense în care să te cufunzi și băi peste tot, în culori asortate, bineînțeles! Totul e nou-nouț, mobilele sunt toate imitații de piese vechi, dar să vedeți prosoapele, vasele de porțelan, chiar și cratițele! Oamenii aceștia își imaginează, cred, că suntem obișnuiți cu un stil de viață care costă sume astronomice. Dacă ar ști adevărul! Din fața chiuvetei din bucătărie pot vedea munții, iar biroul lui Stephen e mult mai aproape decât în Cambridge, căci casa se află chiar vizavi de campus. Ca un băiețel înnebunit că are o jucărie nouă, Stephen învață să manevreze scaunul electric, modelul pe care l-a avut la institut, dar mult

mai rapid. De ani întregi n-a mai avut o asemenea libertate de mișcare, deși scaunul trebuie ridicat la borduri și trepte, ceea ce e o mică problemă, pentru că bordurile sunt foarte înalte aici și nimeni nu iese niciodată pe stradă, iar scaunul e foarte greu. Cele două baterii cu gel solid cântăresc fiecare o tonă, ca să nu mai vorbim de ocupant! Am avut ingineri aici toată ziua, care s-au ocupat de scaun și au făcut adaptări la toate celelalte aparate. Se pare că nici un efort nu e prea mare pentru confortul lui Stephen.

Grădina e cam golașă, însă o îngrijește o echipă de grădinari care a venit cu foarfece, mături și un aspirator. Au tăiat, au aranjat și aspirat peluza, dar n-ar recunoaște o buruiană dacă ar da peste ea. Iarba are nevoie de multă apă, care vine dintr-un sistem de irigații subteran – nu sunt necesare furtunuri sau stropitori. E totul așa de exotic! În prima dimineață când am ieșit pe verandă am găsit o pasăre colibri zburând pe lângă o plantă cu aspect ciudat, cu flori țepoase portocalii și albastre. De jur împrejurul casei sunt tufe de camelii de mărimea unor copaci și lângă verandă se înalță un uriaș stejar californian, așteptând doar să te cațeri în el. La marginea grădinii avem un portocal în floare și cu fructe în același timp, doi avocado, un brad și un mic palmier. Până acum, deoarece e atât de cald, am luat toate mesele pe verandă – deși sufrageria e așa de frumoasă, cu un covor plușat roșu și o masă de mahon, încât abia am îndrăznit să intrăm pe ușă, darămite să mai și mâncăm acolo.

Copiii și cu mine ne-am dus să ne scăldăm azi după-amiază în piscina de la Caltech. Lucy a căzut în apă și nu i-a plăcut deloc. E considerată foarte neîndemânatică pentru că la trei ani nu știe să înoate, dar Robert înoată de o săptămână – acum înoată și sub apă. Suntem cu toții așa de zăpăciți de o oboseală sănătoasă și fericită, încât Lucy a și adormit în fața televizorului (a fost o noutate, pentru că nu ne uităm aproape niciodată la TV din cauza reclamelor interminabile) și chiar Robert a început să picotească. Dar cred că eu o să adorm înaintea lui.

Cu mult drag,
Jane

Tata urma să se pensioneze de la Ministerul Agriculturii când împlinea 60 de ani, în decembrie 1974, după o lungă carieră exemplară, și avea de gând să-și sărbătorească retragerea, împreună cu mama, venind la noi, în California. Între timp, aveam mereu oaspeți, din care unii rămâneau peste weekend sau un pic mai mult, iar Peter De'Ath, doctorandul lui Stephen, stătea la noi până avea să-și găsească o locuință și-l ajuta pe Bernard să-l îngrijească pe Stephen. Îmi crescuse încrederea în mine ca șofer și nu găseam că e prea greu să fac cumpărături pentru atâția musafiri, dat fiind că toate achizițiile erau frumos împachetate în pungi maro de hârtie (nu de plastic) și duse la mașină de vânzători zâmbitori. Pe deasupra, Robert avea un simț de orientare strălucit: părea să aibă în cap întreaga hartă a autostrăzilor și, spre deosebire de tatăl lui, îmi spunea cu mult timp înainte unde trebuie să virez.

În prima dimineață de școală, i-am lăsat cu oarecare teamă pe copii la poarta școlii; apoi, la prânz, m-am întors s-o iau pe Lucy de la grădiniță și am stat la coada de mașini ale mamelor venite să-și aștepte copiii. Când am ajuns la poarta școlii, i-am spus numele ei profesorului care stătea de pază pe trotuar, și el a strigat-o prin megafon: „Luusii Hokking!“ Nimeni n-a ieșit în față și nu era nici urmă de Luusii Hokking prin învălmășeala de copii mici care așteptau cu răbdare în clădire. A urmat o mare agitație. Să fi fost răpită Luusii Hokking – cea mai mare spaimă a școlii – în prima ei zi aici? Tot locul era cuprins de haos. Am parcat mașina și am intrat în clădire. Directoarea a ieșit în fugă din biroul ei și o droaie de doamne de vârstă mijlocie s-au împrăștiat în toate direcțiile, căutând-o frenetic pe copila rătăcită. Hokking n-a fost greu de găsit. Îi plăcuse atât de mult școala, că își luase singură pauză de prânz și intenționa să rămână afară până la două și jumătate. Mai târziu s-a obișnuit să iasă din școală în trombă, cu hainele în dezordine, căci ziua era prea lungă pentru un copil de trei ani.

Copiii și-au găsit un nou prieten în Shu, fiul de opt ani al vecinilor noștri japonezi, Ken și Hiroko Naka, care stătuseră

un timp în Cambridge înainte să se mute în Statele Unite. Ken era biolog și se specializa în ochi de drac-de-mare, un fel de ciudățenie științifică semănând bine cu ochiul de om. Soții Naka nu numai că i-au dus la școală pe Robert și Lucy după prima zi, dar au și organizat tot felul de expediții, la parcuri de distracții și plaje, pentru cei trei copii. Așa cum am aflat când mi-am luat copiii de la școală după-amiaza, conversația lui Shu era presărată cu tot felul de termeni din jargonul computerelor. În timp ce Lucy turuia încontinuu, Shu își rostea monologul, la care Robert dădea din cap aprobator, fără îndoială atras de ce i se spunea – era primul lui contact cu informatica, știință din care avea să-și facă în cele din urmă o carieră. Încântat de noua sa independență, Stephen se bucura totodată în taină că este starul campusului – unde stătea toată ziua într-un birou cu aer condiționat. Peste tot în campus erau rampe, ca și pe aleea spre casă. Avea o secretară, Polly Grandemontagne, și o fizioterapeută permanentă, Sylvie Teschke, al cărei soț, un ceasornicar elvețian, își anticipa cu teamă sfârșitul meseriei odată cu apariția ceasurilor electronice. Bernard Carr, asistentul lui Stephen, începea să se încadreze în activitățile casei; mereu vesel în ciuda programului său cam dezordonat, îl culca pe Stephen seara și apoi mergea la petreceri, după care rămânea treaz aproape până dimineața, uitându-se la filme de groază, pentru că, zicea el, avea insomnie – după care dormea până la prânz. Odată am urcat la etaj să-l trezesc pe la 10 dimineața și l-am găsit dormind buștean cu trupul în pat și capul pe podea!

În toamna aceea, Mary Thatcher a venit într-un turneu în Statele Unite să facă publicitate filmului ei documentar, recent lansat, despre viața englezilor în India. Ca pe toți musafirii noștri, am dus-o la principala atracție din localitate, Grădinile și Galeria Huntington, fondate de domnul Huntington, care făcuse bani din căile ferate și, ca să-i păstreze în familie, se căsătorise cu mătușa lui. Portretul ei sugerează că a plătit scump pentru acest privilegiu, dar creșterea averii i-a dat posibilitatea de a achiziționa pentru galeria sa tabloul lui Constable, *Vedere pe Stour*, mai multe manuscrise ale lui Chaucer și Biblia lui

Gutenberg, printre alte opere remarcabile, precum și de a amenaja o frumoasă grădină. Aceasta era împărțită în fascinante zone specializate atât din punct de vedere geografic, cât și botanic: o grădină de cactuși din deșert care înțepau rău, o zonă australiană cu eucalipți, dar fără canguri, o zonă de junglă, rânduri peste rânduri de camelii, o grădină pătrată shakespeariană, o grădină japoneză tradițională cu pod, pavilion pentru ceai și gonguri și o misterioasă grădină inspirată din filozofia zen – în cea mai mare parte pietriș greblat, presărat din loc în loc cu pietre așezate într-un mod semnificativ. În fond, aveam în apropiere lucrări de artă europeană dintre cele mai bune. Dacă nu la Galeria Huntington, atunci la Muzeul J. Paul Getty din Malibu sau la Castelul Hearst, în drum spre San Francisco. Câteodată mă apuca sentimentalismul, dacă nu chiar dorul de țară, când vedeam opere de artă europeană, mai ales Constable, în lumina intensă a Californiei. Nu prea era loc pentru acele subtilități ale vieții pe care le știam atât de bine: cerul cenușiu, sărăcia respectabilă, clădirile dărăpănate, modestia, snobismul. Cerul Californiei, culorile, peisajul, oamenii, comportarea lor și felul în care vorbeau engleza, pe toate le găseam foarte pregnante, oneste și fără nuanțe. Cât despre mâncare, era demnă de Gargantua, dar atât de plină de aditivi, că am fost bucuroși să putem cultiva unele fructe din Anglia. Cincizeci și două de fructe de avocado au căzut din copac într-un weekend din octombrie, când eram plecați la Santa Barbara. La întoarcere le-am cules în grabă și le-am pus în frigider pentru a le salva de operațiunea săptămânală de curățenie a grădinarilor.

În acel noiembrie le-am scris mamei și tatei să le spun la ce să se aștepte.

Dragii mei părinți,

Murim de nerăbdare să vă vedem peste numai două săptămâni și sper că veți fi în stare să suportați ritmul vieții de aici. Nu veniți în California să vă odihniți! La noi e mereu un du-te-vino de musafiri. Cum avem casa cea mai mare și cea mai apropiată de campus,

a devenit în acest an locul preferat de întâlnire a Grupului de teoria relativității... Kip și Linda au o minunată vilă veche în stil spaniol într-o suburbie, Altadena, dar e cam departe de oraș, iar zona din jurul lor este atât de împânzită de hoți, încât, de câte ori își cumpără ceva nou, obiectul dispare imediat. Același lucru se întâmplă și cu mașinile parcate acolo. Așa că la noi se dau majoritatea petrecerilor, cocteiluri, serate, ocazii în care se bea seara – ca să nu mai spun de ziua lui Lucy, la care fetița a insistat să invităm întreaga clasă, plus profesorii... Curând vom găti curcanul de Ziua Recunoștinței. Nu știu câte persoane vor veni, dar las felurile tradiționale, ca plăcinta de dovleac, în seama americanilor, care știu să facă astfel de bucate. Oricum, câte bordeie, atâtea obiceie. Săptămâna trecută au venit câțiva oameni la cină și le-am servit vită înăbușită cu legume. Spre uimirea mea, au adăugat la tocăniță căpșuni de toamnă din castronul de pe masă!

Îi veți cunoaște și pe noii noștri prieteni, mai ales pe ceilalți membri ai grupului Fairchild din care face parte Stephen, familiile Dicke și Israel. Bob și Annie Dicke de la Princeton seamănă mult cu voi. El e un intelectual și un pianist excelent, iar ea e afectuoasă ca o bunică. Copiii și cu mine mergem adesea să luăm ceaiul cu ea și să înotăm în piscina de la blocul ei cu apartamente, cunoscute aici sub numele de „condominii". Nu i-ați cunoscut pe soții Israel din Edmonton când au venit la Cambridge în 1971, cu fiul lor de zece ani, Mark? Sunt foarte cosmopoliți ca viziune, dar amabili, amuzanți și foarte cultivați, fără urmă de afectare.

Un mesaj special pentru Chris: pe Robert l-au durut dinții săptămâna trecută, deși l-am dus la dentistul școlii chiar înainte să venim aici, așa că joi ne-am dus să-l vadă alt stomatolog. Cabinetul era în stil californian. Ne-au întâmpinat ghivece cu plante, covoare moi, canapele confortabile și muzică în surdină. Dentistul a ieșit să discute cu mine după ce i-a examinat dinții lui Robert. „Ei bine, doamnă Hokking", a început el, apoi s-a oprit ca să dea greutate vorbelor, „va fi o adevărată investiție... molarii aceia abia ieșiți au nevoie de stomatologie reparatorie, coroane din oțel inoxidabil... costă cam o sută optzeci de dolari, după mine..."

Îmi și închipui reacția lui Chris, dar ce puteam să fac dacă nu să plătesc?

Copiii și cu mine ne-am înscris la biblioteca din oraș. Robert a împrumutat o carte despre Imperiul Britanic, care mi s-a părut excesiv de patriotică, dar destul de bună pentru un copil care doar cu un an în urmă a fost acuzat că e retardat. Și eu am o nouă pasiune datorită unei alte soții de la Caltech, Tricia Holmes. Tricia, care e irlandeză, m-a înscris la școala corală de seară de la Pasadena City College. O dată pe săptămână citesc cântând partitura unei importante piese corale. Nu citesc eu prea bine la prima vedere, dar e foarte captivant. Săptămâna trecută a fost Recviem German *de Brahms, săptămâna asta* Recviemul *de Mozart și așa mai departe. Mai târziu vom studia* Patimile Sf. Matei *timp de două săptămâni. Acest gen de abordare îmi amintește de felul în care călătoresc americanii în Europa, o zi la Paris, una la Londra, două zile la Veneția, poate.*

Și Lucy are o activitate specială, tot mulțumită Triciei Holmes, a cărei fetiță, Lizzie, e cam de vârsta lui Lucy. Lizzie și Lucy iau lecții de balet împreună, așa că papucii de balet sunt iarăși folosiți, însă de data asta serios, nu doar la învârtit de colo-colo. Profesoara e tânără și destul de americancă. Are rezerve, nu vrea s-o învețe pe Lucy după o metodă greșită... De când v-am scris ultima dată, am mai luat la noi o emigrantă în spațiul liber din casă. Anna Zytkov, o tânără astrofiziciană poloneză, s-a mutat la noi până își găsește ceva de închiriat. Abia venise, că am și propus un joc de tenis, deși nu mai jucasem de ani întregi. Tocmai începuserăm să jucăm, când Anna a căzut și și-a fracturat glezna. De atunci, având piciorul imobilizat în ghips, a construit pentru ziua de naștere a lui Lucy, dintr-o cutie de carton, cea mai frumoasă casă de păpuși, complet mobilată. E o adevărată operă de artă, meșterită cu atâta delicatețe și imaginație, încât obiectele din plastic în culori țipătoare, pe care le vezi în vitrine, par, prin comparație, monstruos de vulgare și grosolane.

Vom avea casa plină de Crăciun. Cred că Anna va pleca până atunci, dar, pe lângă noi șase plus Bernard, va veni George Ellis câteva zile, după ce el și Stephen se vor întoarce pe 21 de la

conferința din Dallas; iar pe 23 va veni la noi și Philippa Hawking de la New York, unde lucrează acum. Vom fi la aeroport la 5 dimineața să vă luăm! Pregătiți-vă pentru toate activitățile școlare obișnuite la sfârșitul trimestrului – Robert recită din The Battle of Bunker Hill – *și pentru o mare petrecere aici, pe 21 decembrie.*

Vă îmbrățișez până pe 16 decembrie,
Jane

La începutul lui decembrie, Stephen a plecat cu anturajul său la conferința de la Dallas. Cât timp am stat în casă singură cu copiii, m-am trezit într-o noapte cu patul și podeaua clătinându-se sub mine. Aveam instrucțiuni să ieșim repede pe terasă în caz de cutremur, dar am fost așa de îngrozită, încât am rămas nemișcată. Când mi-am venit în sfârșit în fire, am dat fuga la etaj să văd dacă n-au pățit ceva copiii, și am fost uimită să-i văd dormind buștean. M-am băgat iar în pat, am stins lumina – și a început din nou. Chiar și replica a fost foarte puternică, complet diferită de șocurile ușoare care ne făceau geamurile să zăngăne practic în fiecare după-amiază. Totuși, dacă au fost cutremure de Crăciun, nu le-am simțit (exact ca Stephen, care nu simțise un cutremur puternic în Persia în 1962 pentru că mergea cu autobuzul prin țară în momentul în care s-a produs și pe deasupra suferea de dizenterie). Au sosit mama și tata, apoi George Ellis și Stephen s-au întors din Dallas, apoi a venit Philippa, după care am dat o petrecere pentru vreo patruzeci de prieteni și colegi, care s-au distrat atât de bine, încât au stat până la 2 dimineața. Ca dovadă, avem fotografia unui foarte distins fizician în vârstă, Willy Fowler, făcând yoga pe podeaua livingului la 2 dimineața fix!

La cina de Crăciun au venit șaisprezece persoane, public suficient pentru spectacolul de iluzionism organizat de copii. Robert, cu exuberanta lui asistentă, ne-a oferit prima sa încercare de prestidigitație, cuceritoare prin inocența ei – care ne-a amuzat și i-a făcut pe copii să râdă în hohote. Contrastul dintre începutul aproape profesionist – „Dacă vreți să puneți întrebări,

vă rog s-o faceți după ce se termină spectacolul, nu înainte" – și dezordinea din cutiile lui cu trucuri, între satisfacția care i se citea pe față când îi reușea un truc și iritarea abia stăpânită față de asistenta care atrăgea în prea mare măsură atenția spectatorilor, ca să nu mai vorbim de zâmbetul gurii lui știrbe, toate au fost adorabile.

După Crăciun și Parada din Pasadena de Anul Nou, ne-am adunat forțele ca să ne ducem familia la Disneyland. Cozile erau lungi, și copii n-au reușit să participe, fiecare, decât la două atracții. Totuși am găsit un loc bun, de unde se vedea perfect opulenta paradă a personajelor Disney. Apoi, în primele zile după Anul Nou, am plecat cu mașina spre Valea Morții, parcul din deșert aflat la 300 de mile către nord-est. Era o mare ușurare să-i am pe părinți cu mine ca să mă înlocuiască la volan, să mă ajute să-l urc în mașină pe Stephen, urmat de scaunul cu rotile – ca să nu mai vorbim de baterii –, și să-i distreze pe copii cât timp aveam eu grijă de Stephen. Am fost impresionați de peisajul straniu, desprins parcă din paleozoic, părând un loc de joacă al giganților, cu fundul văii presărat ici cu dune de nisip, colo cu cratere vulcanice și acoperit peste tot cu grohotiș și pietre masive de culoarea nisipului. Suprafețele vaste de sare sub nivelul mării sunt tot ce a rămas dintr-un lac adânc din era glaciară. Valea e înconjurată din toate părțile de munți cu piscuri ascuțite, acoperite de zăpadă, ale căror straturi în multe nuanțe stau mărturie pentru enormele frământări geologice din zorii timpurilor. Se spune că vara Valea Morții este cel mai arzător deșert din lume, lipsit aproape complet de vegetație: doar cactușii și câteva plante de deșert pot crește printre pietrele și stâncile dezolante și numai un fel de sardele minuscule, din timpuri preistorice, pot rezista în apa extrem de sărată a bălților de mică adâncime. Schimbându-și mereu culorile odată cu deplasarea soarelui pe cer, peisajul e măreț, dar nu și frumos. Poveștile triste ale primilor oameni care au încercat să treacă prin vale în 1849 și ruinele orașelor-fantomă, tot ce-a rămas din visurile căutătorilor de aur, alături de pustietate și liniștea adâncă conferă acestui loc o atmosferă amenințătoare.

Când ne-am întors acasă ne aștepta o surpriză plăcută. Organizaserăm deja o mică petrecere de rămas-bun pentru părinții mei, însă, printr-o coincidență fericită, puteam sărbători cu aceeași ocazie și Medalia Eddington acordată lui Stephen și lui Roger Penrose de către Societatea Astronomică Regală. Era cu siguranță o distincție foarte prestigioasă, deși nu știam prea bine ce însemna, căci anunțul ne luase complet prin surprindere. Lucy era hotărâtă să se întoarcă în Anglia cu bunicii ei și chiar și-a făcut valiza. A fost așa de indignată când a decolat avionul fără ea, încât a trebuit s-o ducem repede la cel mai apropiat restaurant Kentucky Fried Chicken ca s-o liniștim.

Martin Rees – acum președinte al Societății Regale și rector al Colegiului Trinity de la Cambridge, dar în 1975 doar unul dintre cei mai buni, nepretențioși și amabili prieteni ai noștri – a consimțit să arunce în urnă și voturile noastre la referendumul pentru intrarea Marii Britanii în Piața Comună. Probabil că a fost doar o pierdere de timp, căci votul lui Stephen îl anula pe al meu (Stephen obișnuia să procedeze așa la alegeri...). Văzută din California, Anglia mi se părea o insulă mică și îndepărtată, care trebuia să-și ocupe locul cuvenit în Piața Comună, nu să insiste asupra gloriei trecute și a pierdutei sale măreții. Din fericire, așa s-a și întâmplat, în ciuda încercării lui Stephen de a-mi sabota votul.

Între timp, Stephen avea tot felul de necazuri. Pariase cu Kip că constelația Lebăda X-1 *nu conține* o gaură neagră, deoarece, în caz că era așa, simțea că are nevoie de o consolare sub forma a patru ani de abonament la *Private Eye.* Cât despre Kip, el se mulțumea doar cu un abonament pe un an la revista *Penthouse* dacă, așa cum era probabil, Lebăda X-1 *conținea* o gaură neagră. Pe de altă parte, Stephen intra în contact cu specialiștii în fizica particulelor, ceea ce însemna că era interesat de chestiuni aflate dincolo de orizontul evenimentelor, în chiar inima găurii negre. Mergea la conferințele ținute de doi asemenea eminenți fizicieni, Richard Feynman și Murray Gell-Mann, al căror comportament amabil unul față de celălalt ascundea o rivalitate puternică. Când Feynman a apărut la prima din seria de conferințe

ale lui Gell-Mann, Stephen se afla acolo. Observând că Feynman este în public, Gell-Mann a anunțat că va face în conferințele lui o trecere în revistă a cercetărilor recente din fizica particulelor – și a continuat să citească din notițele sale pe un ton monoton. Peste zece minute, Feynman s-a ridicat și a plecat. Spre amuzamentul copios al lui Stephen, Gell-Mann a scos atunci un oftat și a declarat: „Ei bine, acum putem trece la lucrurile cu adevărat interesante!" și a continuat să vorbească despre cercetările sale recente, de mare importanță, din fizica particulelor.

Abia am observat că venise iarna, deși ploua cu găleata, uneori două-trei zile la rând. Apoi soarele strălucea din nou pe cerul azuriu și norii se împrăștiau de pe munți, dezvăluind splendoarea vârfurilor scânteind de zăpada proaspăt căzută. Ploaia a adus brusc primăvara în canioanele care, cafenii când sosiserăm aici, erau acum verzi și bogate în vegetație, iar pe stâncile de lângă plajă unduiau în vânt flori sălbatice: maci portocalii, gura-leului albastre, floarea-soarelui și margarete. N-am lăsat ploaia să ne stânjenească activitățile. De ziua lui George Washington, în februarie, am plecat cu mașina și ne-am întors peste mai multe ore, în care condusesem peste 500 de kilometri, cea mai mare distanță pe care am parcurs-o într-o singură zi. Am urcat printre fuioarele de ceață înghețată de pe Muntele Palomar către cel mai mare telescop din lume, apoi am traversat întinderea aridă și fierbinte a Deșertului Anza-Borrego, unde înfloreau o mulțime de plante. Când mama lui Stephen și mătușa lui Janet au venit la noi în martie, ne-am înghesuit în mașină și am pornit-o spre Joshua Tree National Park, un deșert aflat la 3000 de picioare înălțime, unde copacul lui Joshua face niște flori asemenea crinilor. Mai jos e o pădure de cactuși, numiți, cât se poate de potrivit, „ursuleți săltăreți". Unul dintre ei a sărit la mine, înfigându-și țepii în piciorul meu: cam urât lucru de ziua mea, m-am gândit, mai ales că deja copiii se așezaseră pe tortul meu aniversar, pus pe bancheta din spate. Pregătirea medicală a mătușii Janet s-a dovedit benefică pentru piciorul meu, dar nu și pentru tort...

În aprilie, Stephen a primit Medalia de Aur Papa Pius XI pentru știință într-o sesiune în plen a Academiei Pontificale. Se părea că noțiunea de big bang ca moment al creației atrăgea Vaticanul, iar Galileo își găsise în sfârșit un apărător, căci Stephen, când s-a adresat adunării, a făcut un apel la reabilitarea reputației lui Galileo – la 330 de ani după moartea lui.

În timp ce Stephen era în Europa, copiii, Annie Dicke și cu mine am luat feribotul, pe o mare foarte agitată, spre Insula Catalina. În acele vremuri, insula era o nestemată, fără zgomot de trafic, dar ce ne-a impresionat cel mai mult a fost excursia pe o ambarcațiune cu fundul de sticlă. Priveliștea oferită de lumea liniștită, strălucitoare de pe fundul mării, unde algele creșteau până la o înălțime de douăzeci de metri, iar peștii, neștiind că eram acolo, țâșneau rapid, cu grație argintie, ne-a vrăjit. Mă întrebam cum de era posibil să nu cunoaștem deloc frumusețea tăcută și misterul acestei alte lumi aflate practic la picioarele noastre. Când am vizitat din nou Insula Catalina în 1996, zona își pierduse frumusețea neprihănită și era la fel de poluată în apele oceanului ca și pe pământ. Acea transformare urma să fie un simbol puternic al modului în care se schimbaseră și viețile noastre între timp.

Cum anul în California se apropia de sfârșit, am simțit că, deși fusese pozitiv și animat în atât de multe privințe, începuse să apară o falie tot mai adâncă între strălucitoarea noastră imagine publică și viața noastră particulară din ce în ce mai întunecată. De asemenea, mi-am înțeles dureros limitările. La trei ani, Lucy rămăsese, poate, în urmă la înot, dar se părea că eu eram cu adevărat o mamă retardată. În America, la începutul mișcării de emancipare a femeilor, o femeie care nu avea o slujbă când copilul ei împlinea doi ani era privită ca o ratată nenorocită, căreia îi lipsea categoric „împlinirea personală". Așa că m-am aruncat cu capul înainte într-o serie de activități frenetice. Șirul neîntrerupt de musafiri, cultivarea relațiilor sociale, cărțile de la bibliotecă și, bineînțeles, copiii îmi ocupau tot timpul, alungându-mi gândurile deprimante pe care le avea

oricine trăia la periferia vârtejului de la Caltech dacă nu era un geniu științific, recunoscut pe plan internațional. Caltech, templul în credincioșii veneau să se închine la altarul științei, în special al fizicii, îi excludea pe toți ceilalți. Clubul Soțiilor se străduia cu mult curaj să le distreze pe neveste cu excursii în locuri precum Muzeul J. Paul Getty și uneori cu un concert sau o piesă la teatru, dar erau o mulțime de soții nefericite, nemulțumite, demoralizate de obsesia totală a bărbaților lor pentru știință.

Am reușit să nu mă las înghițită de hăul numit Caltech, însă mi-am pus întrebări în privința mea. Într-un weekend la Santa Barbara, în timp ce Stephen era angajat în discuții nesfârșite cu Jim Hartle, colegul său, eu stăteam pe o bancă, bine înfofolită ca să mă apăr de vântul înghețat, și mă uitam la mare, în timp ce copiii se jucau. Am lăsat să mi se scurgă printre degete o mână de nisip, întrebându-mă în ce direcție o lua viața mea. Cu ce puteam să mă laud la treizeci de ani? Aveam copiii, „binecuvântările mele“, cum ar fi spus scumpa mea doamnă Thatcher, și pe Stephen. Categoric mândră de realizările lui extraordinare, nu simțeam că îi împărtășesc succesul cu adevărat – deși tot ce i se întâmplase avusese o importanță crucială pentru mine, fie că era vorba de o distincție, scânteind de faimă și glorie, fie de una din acele crize de sufocare ce îi amenințau viața când îi era lumea mai dragă. Îl iubeam pentru curajul spiritual, simțul ridicolului și absurdului și charisma lui malițioasă, care îi dădea posibilitatea – și încă i-o mai dă – să învârtă mulți oameni, inclusiv pe mine, pe degete. Așadar, realizam ce voisem să fac – să mă pun în slujba lui Stephen, să-i dau șansa să-și desăvârșească geniul. Dar, concomitent, începusem să-mi pierd propria identitate. Nu mă mai puteam considera un hispanist și nici măcar un filolog, și simțeam că nu inspir respect nicăieri, nici în California, nici la Cambridge. Poate că toate acele relații sociale frenetice și îndeplinirea asiduă a obligațiilor de gazdă erau un mod freudian de a spune: „Vă rog, băgați-mă în seamă și pe mine!“

În California s-a întâmplat să întâlnesc pentru prima oară o familie într-o situație asemănătoare cu a noastră. Familia Ireland, David, Joyce și John, locuiau în Arcadia, la doar câteva mile de Pasadena. Ca și Stephen, David era om de știință. Studiase și predase matematica. Imobilizat într-un scaun cu rotile, era grav handicapat din cauza unei boli neurologice și putea face puține lucruri de unul singur. Cu o atitudine foarte optimistă, Joyce era o persoană organizată și energică și se căsătorise cu David știind foarte bine de ce boală suferă. Stephen a fost foarte emoționat la întâlnirea cu soții Ireland, iar mie îmi părea rău pentru el, văzându-l cât e de nervos și dorind să-l protejez – dar, deși vizibil zdruncinat de starea lui David, a reușit să zâmbească vesel și, împreună, am păstrat aparențele normalității. M-am întrebat ce gândise familia Ireland despre noi. Poate că ne-au admirat voința, dar aparențele nu i-au înșelat. Știau prea multe despre luptă și eforturi.

În mult privințe, bătăliile lor semănau cu ale noastre, și totuși exista o deosebire importantă: ei adordau boala lui David cu multă sinceritate – erau sinceri față de ei și de restul lumii și nu-și ascundeau greutățile și suferința sub un zâmbet curajos. David scrisese cu aceeași sinceritate o carte pentru a se prezenta fiului său, John, care nu se născuse încă, în caz că murea înainte ca băiatul să fie destul de mare ca să-l cunoască. *Scrisori către un copil nenăscut* este un autoportret foarte onest și o relatare impresionantă a luptelor purtate de David și Joyce. E de asemenea un proces de conștientizare, o confruntare a lui David cu principalul său eșec, disimularea adevăratului eu în spatele unei atitudini joviale, plăcută în ochii celorlalți. David își descoperise o mare credință în iubirea pentru Dumnezeu, o iubire personală și necondiționată, în afara timpului și spațiului: prin ea, a putut înfrunta viitorul fără teamă sau amărăciune. Cartea lui David m-a învățat că frustrările mele până la lacrimi, chiar și accesele de furie în fața egoismului și lipsei de considerație, survenite de obicei când eram peste măsură de obosită, erau toate emoții sănătoase, deoarece, în cuvintele lui David, „eliberau otrăvurile care ne îmbolnăvesc

sau ne omoară". Dimpotrivă, potrivit lui David, stăpânirea de sine imperturbabilă, reprimarea emoțiilor puternice și înăbușirea emoțiilor altora erau lucruri nesănătoase și periculoase. M-a uluit ironia faptului de a descoperi aceste adevăruri în cuvintele cuiva încă și mai handicapat, dacă era posibil, decât Stephen, o persoană care, prin propria-i suferință, învățase să se deschidă și să-i ajute și pe alții.

O altă persoană care îi ajuta pe ceilalți era Ruth Hughes. Refugiată din Europa nazistă, Ruth era remarcabil de receptivă și preocupată de mine și de copii. Când i-am fost prezentată, m-a uimit zicând că-l văzuse prima dată pe Stephen la Athenaeum, la Clubul Facultății din Caltech, și că, în timp ce alții îi lăudau curajul și geniul – într-o țară în care succesul era adorat și eșecul deplâns –, ea își spusese că trebuie să fie cineva la fel de curajos în spatele lui, altminteri pur și simplu nu ar fi ajuns unde ajunsese. Cum nimeni nu-mi mai spusese vreodată așa ceva, m-a lăsat fără grai. Mai târziu, când Stephen a primit medalia papală, Ruth mi-a făcut cadou o broșă cu perle, pentru că, a spus ea, trebuia să mi se ofere și mie ceva.

2
Locuințe

În vara lui 1974, înainte să părăsim California, știam că nu ne vom mai întoarce în Little St Mary's Lane nr. 6, deoarece casa era prea mică pentru familia noastră pe cale de a se mări, iar scara devenise prea periculoasă pentru Stephen. Dar în Cambridge existau foarte puține locuințe situate nu prea departe de centrul orașului, așa că problema găsirii altei case nu era ușor de rezolvat. Deși puteam lua un preț foarte rezonabil pe casa noastră dacă o scoteam la vânzare pe piața liberă, n-aveam să ne permitem niciodată să cumpărăm o proprietate mai mare și mai potrivită pentru noi aproape de departament

și cu siguranță nici în zona Grange Road, unde stătuse Stephen înainte să ne căsătorim. Totuși, de astă dată, nu aveam nici o reticență să abordez Colegiul Caius & Gonville – asupra căruia se revărsa o parte din gloria dobândită de Stephen –, care, aproape sigur, nu ne-ar mai fi tratat cu indiferența aspră pe care ne-o arătase în anii '60, când eram tineri, necunoscuți și ne zbăteam s-o scoatem cumva la capăt.

Am aflat că trezorierul nu se mai ocupa de închirierea proprietăților colegiului. Din fericire, această sarcină fusese preluată de reverendul John Sturdy, care fusese numit decan cu puțin timp înainte ca Stephen să devină *research fellow* în octombrie 1965 și care, împreună cu soția lui, se împrietenise cu noi de atunci, susținându-ne întotdeauna, având o afecțiune profundă pentru copii. John, un savant specializat în studii ebraice, cu un aspect de sfânt, era bine completat de soția lui, Jill, foarte energică și cu mult simț practic. În acele vremuri, soții Sturdy aveau deja doi copii și îl așteptau pe al treilea exact când eu eram însărcinată cu Robert. Jill și-a luat licența în engleză, a făcut un curs de pedagogie și și-a înființat propria școală pentru a-i ajuta și educa pe cei mici din familie. Soții Sturdy au instituit obiceiul unei petreceri de Crăciun la colegiu pentru copiii tuturor angajaților, fie ei profesori, personal de la bucătărie sau oameni de serviciu. John Sturdy sau fiul său mai mare, John Christian, se costumau în Moș Crăciun, iar copiii se distrau de minune jucând, gălăgioși, „scaunele".

Eram sigură că puteam conta pe sprijinul lui John. Dar, chiar și așa, viteza cu care mi-a răspuns a fost surprinzătoare. „Te-ai gândit unde ai prefera să locuiești?" m-a întrebat – de parcă aveam un număr nelimitat de variante – când ne-am întâlnit, în iunie 1974, să discutăm posibilitățile. Crezând că solicitarea mea era aproape imposibil de satisfăcut, am spus, oftând: „Undeva în zona Grange Road, sper." „Bine", a răspuns el calm, „hai să vedem dacă găsim ceva satisfăcător acolo". Ne-am uitat la vreo șase proprietăți, foste case familiale care aparțineau acum colegiului, situate în partea de vest a orașului Cambridge, la marginea satului victorian Newnham. Unele

erau prea departe de departament, altele erau prea aproape de arterele importante și zgomotul traficului, iar altele nu aveau destul spațiu la parter pentru un scaun cu rotile. Totuși, o casă din West Road, foarte aproape de Backs, mi-a atras imediat atenția. Solidă, de o măreție victoriană, se ridica în mijlocul unor grădini întinse lângă Harvey Court, monstruoasa clădire care apăruse în *Cambridge New Architecture* în anii '60. Eram obișnuiți cu asemenea grădini mari, căci în fiecare vară dădeam aici petrecerile de ziua lui Robert. Mama venea de obicei cu un tort festiv frumos ornat – uneori în formă de tren, alteori de mașină sau cetate – iar tata organiza suficiente jocuri și distracții ca să nu se plictisească vreo duzină de copii timp de două ore, cele mai solicitante două ore din întregul nostru calendar social, cu excepția zilei de naștere a lui Lucy, care, căzând iarna, ne punea și mai multe probleme.

Cu unele modificări, parterul casei din West Road nr. 5 putea fi amenajat foarte convenabil pentru noi, mai ales că avea un număr suficient de încăperi spațioase, bine luminate, plus toate dependințele necesare, mai rămânând și loc liber de petreceri pentru toate vârstele. Era mai departe de departament decât Little St Mary's Lane, dar nu prea departe, cam la aceeași distanță ca școala primară unde avea să se ducă Lucy. Grădinile ofereau spațiu pentru petreceri și jocuri de tot felul – în special crichet, practicat cu multă ezitare la Liceul St Albans, dar absolut necesar în educația aleasă a fiului meu. Casa fusese în pericol de a fi demolată la începutul anilor '70, așa îmi aminteam, ca să fie construit pe terenul ei un nou colegiu, Robinson College. Totuși, terenul s-a dovedit prea mic și casa a rămas în picioare. Cu vreo cinci ani înainte, clădirea din West Road nr. 5 fusese un prosper hotel de familie, West House Hotel, dar, când a expirat contractul de închiriere, colegiul a preluat-o, transformând-o în cămin pentru studenți. Studenților li s-a dat mână liberă să aleagă culorile pentru zugrăveală, așa că sufrageria victoriană, cândva, frumoasă, avea acum tavanul negru și pereții stacojii. Asta nu m-a deranjat, căci stratul de vopsea era subțire și se putea ușor da jos. Am fost

însă impresionată de dimensiunile casei, așa că, la sfârșitul turului nostru, am ales-o fără nici o ezitare. Negocierile au început fără nici o piedică și s-a convenit ca, la întoarcerea noastră din California, să ocupăm parterul. În schimbul unei părți din chirie, colegiul avea dreptul de a folosi casa noastră din Little St Mary's Lane, deoarece își mai relaxase regulile, permițând profesorilor să-și închirieze o locuință.

În absența noastră se ridicaseră pereți despărțitori pe casa scării pentru a separa parterul de etaj, unde locuiau studenți; noul apartament creat astfel a fost complet redecorat și s-au construit rampe la ușa din față și la cea dinspre grădină. În conducerea acestor operațiuni din California, am beneficiat de ajutorul unui tânăr curajos, Toby Church, care fusese afectat din studenție de o boală paralizantă care-i luase capacitatea de a vorbi și de a umbla. Toby și-a folosit cunoștințele de inginerie pentru a adapta mediul nevoilor sale în așa fel încât să se poată îngriji singur – cu ceva ajutor de la infirmiere – și pentru a-și construi propria invenție, Lightwriter, o tastatură mică de laptop, cu un ecran digital, pe care scria ce voia să spună. Din nefericire, această invenție nu i-a fost de folos lui Stephen pentru că tastarea cerea prea multă dexteritate. Pe de altă parte, pe Toby nu-l prea interesau scaunele electrice cu rotile, căci avea grijă să-și mențină în formă mușchii brațelor, deplasâdu-se prin propriile forțe. Dar, ca intermediar al meu, a trebuit să se deplaseze de multe ori în vara lui 1975 până în West Road. La întoarcerea din California, a fost o plăcere să ne mutăm în acel loc încântător. Am stat acolo șaisprezece ani, conștienți tot timpul de norocul pe care-l avuseserăm găsind o asemenea casă. Camerele erau foarte mari, cu tavane înalte și cornișe decorative din stuc, iar în jurul lămpilor din mijloc cu trandafiri din același material, aplicați cu delicatețe. Ferestrele înalte cu cercevele dădeau spre o peluză adevărată, înconjurată de conifere și foioase alese cu grijă: arborii de tisa, întunecați și amenințători, se amestecau cu sălcii cu frunze de un verde crud. Un sequoia uriaș – o specie de conifer din California, abia adusă în Europa când se construise casa – domina sera

dărăpănată dintr-un colț al clădirii, în strânsă comuniune cu un cedru roșu cam de aceeași înălțime, aflat la celălalt capăt al peluzei. Bătrânul măr noduros înflorea și dădea permanent roade atât de abundente, încât o dată la doi ani pământul de sub el era acoperit cu puzderie de mere, din octombrie până în decembrie. „Nu mai vrem compot de mere!" spuneau copiii în cor la cină, iar tatăl lor zâmbea poznaș, susținându-i pe ascuns. În cele din urmă, Stephen a declarat că e alergic la compot, dar sigur că scuza asta nu mergea și în cazul copiilor.

Vara atârnam un hamac, leagăne și frânghii de cățărat de ramurile mărului și ascultam ciripitul mierlelor tinere din scorburile lui. În stânga mărului, de unde se vedea perfect fereastra livingului, se așternea, șerpuind grațioasă, liziera plină de vegetație, decorată cu pomi în floare și tufe de liliac, migdal și păducel. Chiar și în toiul celor mai cumplite ierni, frumusețea grădinii rămânea magică. Târziu, într-o noapte, după ce ninsese fără oprire, m-am uitat afară prin draperiile grele și m-am înfiorat de uimire la vederea transformării petrecute în grădina: luna plină de pe cerul fără nori lumina pătura scânteietoare de nea de o puritate orbitoare, care acoperea complet peluza și copacii.

De când ne întorsesem, în toamna lui 1975, am dat în casă și în grădină nenumărate petreceri vesele – reuniuni de familie, zile de naștere și mese de Crăciun. Mai erau și obligații – strângeri de fonduri, mai ales de când mă implicasem în opere de caritate, mic dejunuri, seri muzicale, petreceri ale departamentului, la începutul și la sfârșitul anului universitar, recepții cu ocazia conferințelor, dineuri. În timpul verii, de obicei când aveau loc conferințe, la care veneau mai ales profesori invitați, oameni de știință americani și ruși, făceam invitații la ceai pe peluză, cu sandviciuri cu castraveciori, și jucam crichet; pe urmă erau serile cu dansuri populare, cine cu grătar făcut în grădină și petreceri cu focuri de artificii. Ocazii amuzante și de obicei apreciate, dar care însemnau și muncă serioasă pentru mine, căci pe atunci nimeni nu mă ajuta cu aprovizionarea, așa cum avea să se întâmple peste mulți ani. Cu șorțul meu de

lucru, multă lume nu-și dădea seama că eu sunt gazda și mă confunda cu o chelneriță de la colegiu...

Trăiam, se pare, într-un decor privilegiat, dar existau și dezavantaje. Deși locuiam acolo, casa era tot în pericol de a fi demolată. După terminarea renovării făcute pentru noi, au fost autorizate doar lucrări minore de întreținere. Iarna, sistemul de încălzire centrală, bazat pe caloriferele victoriene inițiale, nu prea făcea față când vântul din nord sufla zăpada prin spațiile goale de la ușile și ferestrele prost montate. La un moment dat, ne-am dat seama că sobele cu gaz, folosite în completarea caloriferelor, emanau mai mulți vapori toxici în camere decât trimiteau în sus, pe coșuri. Instalația electrică era alcătuită dintr-o combinație neobișnuită de prize moderne conectate la cabluri vechi, a căror proveniență n-o cunoștea nimeni.

Mult mai alarmant era faptul că pereții stăteau să cadă aproape în orice clipă. Prin mila Domnului, pagubele n-au fost decât de ordin material. Într-o noapte de iulie din 1978, tavanul din living s-a prăbușit cu un zgomot asurzitor, într-un nor de praf și moloz, zdrobind sistemul stereo din camera de jos și făcând candelabrul să se învârtă ca un titirez. Din fericire, tocmai ne duseserăm la culcare și copiii dormeau, în camerele lor, la adăpost. Un alt noroc la fel de mare a fost că nu era nimeni în baie un pic mai târziu, când a căzut și tavanul acestei încăperi.

În exterior, acoperișul își pierdea mereu din țigle. Acest ultim pericol a fost evitat prin sosirea la timp a Alteței Sale Regale ducele de Edinburgh, președinte de onoare al Universității Cambridge, care a venit să-i facă o vizită particulară lui Stephen în iunie 1982. Ne temeam atât de mult să nu cadă vreo țiglă pe capul regal când Alteța Sa va intra pe ușa din față, încât am cerut să se pună o plasă protectoare pe burlan. Aluzia mea a fost înțeleasă și, după câteva luni, casei i s-a refăcut acoperișul. Mulțumită vizitei regale, am obținut și instalații sanitare noi.

Nu eram singurii locatari ai casei, ocupam doar parterul. Studenții, care aveau o intrare separată, locuiau la etajele

superioare, în timp ce în adâncurile întunecoase ale pivniței, printre piesele de echipament ce aparțineau Clubului Caving al universității, locuiau șoareci. Șoarecii păstrau distanța după ce Lucy făcuse rost de un motan bun vânător; în schimb, era mai greu să ajungem la un modus vivendi satisfăcător cu studenții. Luați în parte, erau niște tipi încântători și prietenoși, cu care ți-ai fi dorit să te vezi oricând, așa cum am descoperit în acele ocazii în care îi invitam să bea ceva sau îi întâlneam pe peluză în toiul nopții, când alarma de incendiu, declanșată fără motiv, trezea toată casa. Dar stilul de viață, programul și obiceiurile lor au intrat inevitabil în contradicție cu ale noastre. Câteodată, prezența lor se făcea simțită prin mai mult decât niște zgomote puternice și bufnituri în timpul nopții. Cam o dată pe an, de pildă, cineva lăsa apa să se reverse din cada sălii de baie, aflată chiar deasupra bucătăriei noastre...

Nu ne gândiserăm la asemenea inconveniente în septembrie 1975, când mama și cu mine am scos ultimele lucruri din casa de pe Little St Mary's Lane și am făcut curățenie ca s-o predăm colegiului, iar eu am aranjat transportul bunurilor noastre în West Road nr. 5. După întoarcerea din California, situația noastră se schimbase mult. Reveniți în Anglia, urma să trăim într-un loc care semăna mai degrabă cu un conac de țară sau cu locuința administratorului unei universități, iar lui Stephen i se asigurase prima poziție oficială din învățământul universitar, aceea de conferențiar*, deoarece, cât timp fuseserăm plecați, circulase în Cambridge zvonul că o să ne stabilim în California. Se adeverea astfel proverbul biblic „Nimeni nu e profet în țara lui“, așa că a apărut poziția de conferențiar, care avea să fie înlocuită mai târziu cu o catedră personală**. Departe de a dori plecarea lui Stephen, așa cum prezisese odată un profesor cu experiență, universitatea fusese de fapt nerăbdătoare să-l vadă reîntors acasă.

---

* În original *Readership*. (*N.t.*)

** În original *personal Chair*. (*N.t.*)

Poziția de conferențiar i-a adus și serviciile atât de necesare ale unei secretare – Judy Fella, care a insuflat prospețime, vitalitate și un farmec neobișnuit pe tărâmul Departamentului de matematică aplicată și fizică teoretică. Judy a lucrat pentru Stephen mulți ani, cu o loialitate și o eficiență neobosite. În sfârșit, exista cineva care să preia din povara vieții sale profesionale, așa cum făcuse Polly Grandemontagne în California. Îi bătea la mașină hârtiile, inclusiv pe cele cu hieroglife, se ocupa de corespondența lui, îi organiza conferințele și călătoriile, făcea cereri pentru vize, toate constituind o slujbă cu normă întreagă, întrucât Stephen era foarte solicitat de când devenise celebru.

America nu era singura țară care proslăvea succesul. Într-o manieră mai discretă, înfășurată în mantia respectabilității rezervate, aceeași atitudine prevala și în Anglia. Temându-se să nu fie întrecute de altele în recunoașterea astrului strălucitor apărut la orizontul științei, instituțiile științifice preluau ștafeta una de la cealaltă și-i acordau lui Stephen cele mai prestigioase medalii. În numeroasele ocazii de acest fel, părinții mei soseau la timp ca să-i aștepte pe copii să vină de la școală, iar eu îl luam pe Stephen de la departament, îl urcam în mașină împreună cu scaunul cu rotile și porneam spre vreun hotel elegant din Londra – Savoy, Dorchester sau Grosvenor –, unde avea loc dineul de prezentare, iar uneori ni se oferea și cazare pentru o noapte, ceea ce îmi ușura misiunea, pentru că eram în același timp șofer, infirmieră, valet, paharnic și interpret, precum și nevastă-însoțitoare. Atunci când, în sfârșit, toate obstacolele dintre stilul de viață din Cambridge și strălucitoarea scenă socială a Londrei erau depășite, ne făceam apariția, mereu în întârziere, în haine de seară – inclusiv papionul legat manual, la care ținea atâta Stephen – într-o sală elegantă de bal sau la un dineu, ca să fim salutați de cele mai mari personalități ale științei, pairi ai regatului și tot felul de demnitari. Erau cu toții încântători, aveau adesea soții amabile, dar mie mi se păreau toți atât de în vârstă, mai bătrâni decât părinții mei: nu erau genul de oameni pe care să-i întâlnesc pe stradă sau în poarta

școlii, acolo unde se aflau adevărații mei prieteni. Aceiași oameni, alături de cei mai snobi *glitterati* ai Londrei, își făceau apariția și la cele mai remarcabile evenimente sociale din calendarul științific, în special la *Conversazioni*, întrunirile ținute în serile de vară la Royal Society, unde cei bogați și celebri își făceau drum cu coatele, fără nici o considerație față de rest, către bufetul cu băuturi și *canapé*-uri, în timp ce expozanții, păzindu-și exponatele elaborate cu grijă, așteptau răbdători ca publicul, sporovăind vesel, să manifeste oarecare interes pentru cercetările lor minuțioase.

Farmecul contrafăcut al acestor ocazii era amuzant, dar și iritant. În momentele când mă simțeam bine, mă gândeam mereu la ce avea să urmeze. După miezul nopții nu vom găsi nici un șofer de taxi dispus să ne ia din Londra și să ne ducă acasă și nimeni nu avea să mă ajute să-l pregătesc de culcare pe Stephen, iar a doua zi dimineață ne vom relua programul obișnuit. O să-l îmbrac pe Stephen, o să-l hrănesc la micul dejun, o să-i dau pastilele și ceaiul, apoi voi face curat în casă și voi pune mașina de spălat de două sau de trei ori înainte să curăț ceapa și cartofii pentru masa următoare. Peste drum, turnul Bibliotecii Universitare va fi dovada mută și elocventă a tezei mele neglijate. Și nu voi găsi nici un condur de cleștar pe patul cu satin și catifea, deși va exista, poate, o medalie strălucitoare de aur care să ne aducă aminte că seara trecută nu fusese doar un vis. Chiar și medaliile dispăreau după o zi sau două. Întrucât în casă se petreceau uneori hoții mărunte – poșete furate din hol, biciclete furate de pe verandă –, medaliile trebuiau puse în seiful de la bancă, așa că nu le mai vedeam decât rareori.

3
Comoara îngropată

Realitatea vieții de zi cu zi începea de cu seară, când, după ce-i dădeam lui Stephen medicamentele și-l băgam în pat, puneam masa pentru micul dejun al copiilor. Până la urmă, entuziasmul lui Robert de-a se trezi dis-de-dimineață și-a găsit adevărata menire: puteam să am încredere că-și ia singur micul dejun și are totodată grijă de Lucy. Dimineața îl ridicam pe Stephen din pat, îl îmbrăcam și-i dădeam o ceașcă de ceai și vitaminele pe care le lua în zori, după aceea o transportam pe Lucy la școală pe portbagajul din spate al bicicletei mele. La întoarcere, când veneam de obicei încărcată de cumpărături, îi dădeam lui Stephen micul dejun și mă ocupam de el înainte să plece la serviciu. După libertatea de mișcare de care se bucurase în California, Stephen nu avea de gând să suporte frustrarea de-a avea doar un scaun cu rotile acționat manual, așa că a solicitat Ministerului Sănătății un model electric, cel rapid, deoarece, conform propagandei, asemenea vehicule erau disponibile gratuit. Totuși adevărul nu corespundea promisiunii din reclamă. Cu toată perseverența și încăpățânarea lui Stephen, funcționarii din minister n-au putut fi convinși să-i aprobe cererea, ca nu cumva să existe un precedent care să dea naștere unei explozii de solicitări asemănătoare. I-au spus că ar putea face o cerere pentru un vehicul cu trei roți și baterii, pe care nu mai avea acum puterea să-l conducă, sau chiar pentru un scaun cu rotile electric – dar numai modelul lent, conceput să fie folosit în casă, precum cel pe care-l avusese la institut, achiziționat dintr-un fond de caritate. A pierdut ore întregi ca să argumenteze necesitatea unui scaun rapid, dar fără succes. Era prea mult pentru Statul Prosperității. Acesta contribuise așa de puțin la bunăstarea noastră, încât se putea presupune că scopul său era să-i împiedice pe infirmi să lucreze la întreaga lor capacitate. Un pumn de vitamine pe rețetă părea să fie cel

mai mare serviciu pe care-l putea oferi, însoțit de un minim sprijin practic, moral ori financiar.

Am ajuns să depindem și mai mult de colaboratori, familie și prieteni. Stephen a primit până la urmă scaunul cu rotile pe care-l dorea – din fonduri filantropice, nu prin Ministerul Sănătății – și, discret însoțit de un colaborator, îl conducea până la serviciu în fiecare dimineață. Drumul său ducea pe aleea ce trecea prin King's College, unde iarna înfloreau omeagul și ghioceii, iar primăvara narcisele galbene; trecea apoi râul pe podul arcuit și părăsea colegiul printr-o ieșire laterală, îndreptându-se către biroul lui de la departament, pe cealaltă parte a Silver Street. Faptul că Stephen se bucura în cele din urmă de dreptul fundamental al omului de a se mișca liber cum, unde și când voia nu era rezultatul vreunui ajutor sau beneficiu acordat de guvern, ci consecința muncii lui îndârjite și a succesului științific repurtat.

Transportul copiilor era o altă problemă. O duceam pe Lucy la școală pe portbagajul bicicletei mele în fiecare dimineață, dar școala lui Robert era mai departe. Mulțumită unui nou-venit la Cambridge, John Stark, Robert ajungea însă la timp la școală. Jean și John Stark, împreună cu cei doi copii ai lor, se mutaseră din Londra în Cambridge la începutul anilor '70, când John primise un post de medic de boli pulmonare la Spitalul Addenbrooke's; locuiau în casa pe care și-o construise Fred Hoyle cu zece ani înainte. John avea amabilitatea să-l ia pe Robert în drum spre serviciu și să-l lase, împreună cu fiul lui, Dan, la școala elementară privată Perse. Îl ajutam și eu luând copiii de la școală după-amiaza și ducându-l pe Dan acasă. Câteodată mai rămâneam la ei de vorbă cu Jean, cât timp băieții se jucau. Împărtășeam cu ea frustrarea față de un sistem care ne educase să concurăm cu bărbații până la 21 sau 22 de ani, iar apoi ne rezervase un statut de mâna a doua. Nici o clipă nu regretam că suntem soții și mame, dar nu puteam înghiți lipsa de respect cu care societatea, mai ales cea din Cambridge, trata rolul fundamental ce ne era destinat.

Jean a insistat să mă apuc din nou de teză, deși eu credeam că e o prostie și să mă mai gândesc la o asemenea muncă sortită eșecului. Făcuse parte din viața mea aproape zece ani, fiind uneori bine-venită, iar alteori o pacoste. Lucrasem doar o treime din proiect și, cu toate că strânsesem o cantitate impresionantă de material, nu vedeam cum aș putea termina vreodată teza. Singurul timp liber pe care-l aveam la dispoziție era scurta perioadă dintre plecarea lui Stephen la prânz și o raită prin magazine la începutul după-amiezii, înainte de-a o lua pe Lucy de la școală la trei și un sfert – două ore și jumătate, cel mult. Dar, mulțumită insistențelor lui Jean – și cunoscând exemplul extraordinar al lui Henry Button, un vechi coleg al tatei în administrație, care începuse un studiu în 1934 și-l terminase la pensie, după patruzeci de ani –, ideea mi s-a părut mai puțin absurdă.

Întrucât cele trei zone și perioade ale cercetării mele erau atât de bine definite, întoarcerea la lucru a fost mai puțin dificilă decât mă temeam. Puteam să-mi îndrept acum atenția spre a doua zonă de înflorire a liricii medievale – Galicia, colțul de nord-vest al Peninsulei Iberice. Aici, limba era mai înrudită cu portugheza decât cu castiliana, iar orașul Santiago de Compostella câștigase faimă internațională și succes comercial pe seama altarului Sfântului Iacob, al cărui sicriu, conform unei legende locale, fusese măturat de valuri de pe coasta Galiciei în 824. Până în secolul al XIII-lea, trubadurii galicieni înlăturaseră lirica provensală în declin, după ce fusese amuzamentul preferat al curții castiliene, iar compozițiile lor ajunseseră emblematice. Printre numeroasele compoziții disparate există un mare grup, *cantigas de amigo*, alcătuit din cântece de dragoste intonate de femei, care conțin multe din temele și trăsăturile vechilor *kharjas* – îndrăgostiții se întâlnesc adesea în zori, fata se confesează mamei sau surorilor ei, iubitul este deseori departe. De asemenea, se observă în stil și limbă elemente folclorice care par să amintească de precedentele poezii tradiționale. În cele câteva ore de care dispuneam în fiecare zi, îmi propusesem să găsesc elementele tradiționale din cele cinci sute douăspre-

zece *cantigas de mi amigo*, să evaluez toate trăsăturile stilistice și lingvistice pe care le aveau în comun cu *kharjas*, să le compar limba cu aceea a creațiilor clasice și biblice savante și să le încadrez în contextul european general.

Am găsit multe asemănări între *kharjas* și *cantigas de amigo*, care erau probabil rezultatul migrațiilor mozarabe spre nord. Am depistat și deosebiri izbitoare: *cantigas de amigo* nu au strălucirea pură a imagisticii din *kharjas* și nici sentimentul de anticipare înfiorată propriu acestora. Imagistica derivă din mediul natural, cu munți și torente, din colțul de nord-vest al peninsulei, expus vânturilor puternice dinspre Atlantic, și se adaptează la emoțiile protagoniștilor. Poeții culți ar fi găsit aluzii clasice și biblice în imagistica vântului și valurilor, copacilor, munților și râurilor, unde cerbii veneau să tulbure apa. Dar mult mai elocventă în căutarea originilor acestei lirici este influența unui îndepărtat trecut păgân, învăluit în cețurile unei epoci mult mai vechi decât certitudinile creștine încrezătoare din *kharjas*.

O fată, aproape perfect identificată cu frumusețea și puritatea zorilor, se trezește dis-de-dimineață și se duce să spele cămăși în râu, un râu închinat poate străvechilor divinități celtice ale fertilității din Galicia, ale cărui pietre și inscripții au înfruntat timpul:

Levantou-s' a velida,
levantou-s' alva,
e vai lavar camisas
em o alto
vai-las lavar alva.

Frumoasa fată se trezește
când se revarsă zorii,
și se duce la râu
cămăși să spele:
aurora însăși merge să le spele.

În unele din aceste poezii dedicate zorilor, fata e oprită din treabă de ghidușiile vântului – în termeni păgâni, vehiculul spiritelor rele –, în altele, de cerbul din munți. Cerbul care tulbură apa simbolizează atât prezența îndrăgostitului, cât și jocurile iubirii pasionale, neexistând totuși nici o mențiune explicită la sexualitate:

Passa seu amigo
que a muit' ama;
o cervo da monte
volvia a augua
leda dos amores
dos amore leda.

Trece pe-acolo iubitul ei
ce mult o-ndrăgește;
sau cerbul din munți
agită apa,
fericit în dragoste,
fericit în dragoste.

Apariția cerbului la izvor, posibilă reminiscență biblică, amintește de Cântarea Cântărilor și Psalmi, dar, la nivel folcloric, ar putea fi un vestigiu al remanentului cult păgân al fertilității, condamnat în secolele al XIV-lea și al XV-lea de mai mulți episcopi indignați.

Multe poezii transmit o tristețe și o melancolie prin care se deosebesc de intensitatea așteptării febrile din *kharjas.* Aici obstacolele în calea iubirii adevărate sunt ușurătatea, infidelitatea și respingerea, precum și realitățile obiective ale războiului sau convențiilor sociale, și acestea își găsesc expresia prin intermediul copacilor, păsărilor și izvoarelor. Gândindu-se la pustiul emoțional care îi devenise viața, îndrăgostita părăsită se adresează iubitului ei ușuratic, amintindu-i cum înainte vreme păsările le cântau iubirea. Îl acuză că a distrus peisajul dragostei

lor prin cruzimea sa. Refrenul *leda m' and' eu* exprimă dorul ei după fericirea pierdută.

Vós lhi tolhestes os ramos en que siian
e lhi secastes as fontes en que beviam;
leda m' and' eu.

Ai luat cu tine ramurile pe care stăteau [păsările]
și ai secat izvoarele din care beau;
Redă-mi fericirea.

Deși reluarea lucrului la teză mi-a ridicat moralul, munca mea se petrecea în singurătate: stăteam la birou în bibliotecă, înconjurată de tomuri cu file îngălbenite, încercând să evaluez relativa importanță a fiecăreia din numeroasele influențe care contribuiseră la compunerea acestor cântece. Atitudinea lui Stephen față de studiile medievale nu se îmblânzise cu trecerea timpului. În opinia lui, erau la fel de lipsite de valoare ca pietricelele de pe plajă. Seminarul de literatură medievală, altădată un izvor de curaj și entuziasm, nu se mai ținea; legăturile mele cu Catedra de Spaniolă din Cambridge erau din ce în ce mai slabe și, cu toate că mama încă venea în fiecare vineri după-amiază să aibă grijă de copii, pierdusem contactul cu seminariile din Londra.

Vocile răsunătoare din *cantigas* îmi umpleau lumea interioară și mă însoțeau în activitățile mele solitare. Le auzeam când făceam treabă în casă, erau în gândurile mele când îi dădeam lui Stephen mesele lui interminabile – mâncare tăiată în bucățele, lingură după lingură, îmbucătură cu îmbucătură – și, de câte ori se ivea un moment oportun, oricât de scurt, mă duceam repede la masa mea de scris din fața bovindoului din living și așterneam pe hârtie câteva observații, idei sau citate. Și totuși, nu era suficient să studiez acele cântece, să le adnotez și analizez. După inițierea în muzica vocală din California, îmi doream enorm să cânt bine. Tehnica vocală o puteai duce

mereu cu tine, spre deosebire de un pian, și puteai să exersezi oriunde, chiar și în fața chiuvetei din bucătărie.

Deși disprețul lui pentru studiile medievale a rămas neschimbat, ca și devotamentul pentru operă, mai ales opera lui Wagner, Stephen mi-a încurajat totuși noua pasiune. O dată pe săptămână, venea acasă, împreună cu un elev al său, mai devreme, astfel ca eu să pot merge o oră la un curs seral de tehnică vocală, ținut de un renumit bariton, Nigel Wickens, care era atât profesor de canto, cât și cântăreț. Silueta lui înaltă și dreaptă dobândea și mai multă prestanță datorită capului cu frunte boltită. Când am făcut cunoștință m-a intimidat extraordinar, mai ales cu dicția perfectă. Dar aceasta nu era decât una din trăsăturile personalității lui expansive. Bine antrenat în arta spectacolului, își ținea clasa într-o supunere respectuoasă cam un minut – iar în următorul își făcea elevele să râdă în hohote. Un veritabil magician al muzicii, Nigel își deschidea cutia cu trucuri în fiecare săptămână și dădea la iveală o comoară de nestemate scânteietoare, în toate culorile și nuanțele spectrului emoțional, conținând bogata moștenire lăsată de un șir întreg de genii muzicale, Schubert, Schumann, Brahms, Fauré, Mozart... genii ale căror melodii te răscoleau până în adâncul sufletului. Uneori, tristețea cântecelor și nedefinitul sentiment de dor pe care-l evocau erau atât de dureroase, încât deveneau insuportabile. După câteva ore de curs, am știut că doream să învăț să cânt cum se cuvine, să-mi exersez vocea de la zero și să fac din ea un instrument propriu.

4
Cursa cu obstacole

Bine instalat în noua noastră casă și ferit de grija zilei de mâine datorită poziției de la universitate, Stephen s-a îndreptat spre alte zone ale fizicii, întorcând spatele legilor relativității generale, valabilă la nivel macrocosmic, și cufundându-se din

ce în ce mai mult în mecanica cuantică – în legile ce guvernează la nivelul microcosmic al particulelor elementare, legile fizicii cuantelor, elementele constitutive ale materiei. Această schimbare, consecință atât a cercetării găurilor negre, cât și a contactelor sale din California cu fizicienii din domeniul particulelor elementare, îl conducea spre explorarea unei teorii cuantice a gravitației care, spera el, avea să reconcilieze legile relativității generale ale lui Einstein cu mecanica cuantică. Einstein avusese îndoieli serioase în privința teoriei cuantice, elaborată de Werner Heinsenberg și Niels Bohr în anii '20. N-avusese încredere în nedeterminarea și aleatoriul ei, fiindcă acestea îi subminau credința în natura riguros ordonată a universului. Și-a exprimat cu tărie această aversiune, spunându-i lui Niels Bohr că „Dumnezeu nu joacă zaruri cu universul".

În anii '70, iluminatul stradal era încă destul de slab, numai bun pentru ca Robert, Lucy și cu mine să vedem clar cerul noptatic și să ne minunăm de frumusețea bolții întunecate, spuzită cu stele strălucitoare. Făceam presupuneri în privința distanțelor de nemăsurat și a perioadelor de timp de neînțeles și ne uimea geniul – tatăl lor și soțul meu – în stare să transforme acest spațiu și timp infinit în ecuații pe care să le poarte apoi în minte. Acele ecuații conțineau răspunsul la multe întrebări despre originea și poziția noastră în univers, întrebări ce îmi înflăcărau imaginația, chiar dacă nu aveam decât cunoștințe rudimentare de fizică și matematică. Dimpotrivă, ciocnirile unor particule invizibile, ba mai mult, imaginare, nu-mi stârneau deloc interesul. Și, trebuie să mărturisesc, nici cercul de oameni de știință pe care îi frecventa Stephen acum nu mă atrăgea deloc. Una peste alta, fizicienii care se ocupau de studiul particulelor erau niște cercetători anoști, obsedați, prea puțin preocupați de relațiile personale, dar foarte atenți la reputația lor. Erau mult mai agresiv competitivi decât relativiștii calmi și prietenoși cu care se întâlnea Stephen altădată. Participau la conferințele și la evenimentele sociale aranjate pentru ei, dar, în afară de o mână de ruși foarte joviali, personalitățile lor nu lăsau impresii durabile. În această mlaștină cenușie, aveam din când în când

ocazia să văd figurile acelor vechi prieteni – cultivați, buni vorbitori, încântători – din perioada relativistă: soții Israel și Hartle, Kip Thorne, George Ellis, familiile Carter și Bardeen.

Însă cel mai de seamă specialist în fizica cuantică dintre ei toți mi-a lăsat o impresie durabilă, deși era un personaj taciturn. Paul Dirac, fizicianul de la Cambridge care, în anii '20, reconciliase mecanica cuantică cu teoria relativității restrânse, iar în 1933 luase Premiul Nobel, era o figură legendară în fizică. Stephen și Brandon se considerau nepoții lui Dirac în plan științific, întrucât îndrumătorul lor, Dennis Sciama, fusese discipolul lui Dirac. Am făcut cunoștință cu Dirac și soția lui, Margit Wigner, sora unui reputat fizician maghiar, la Trieste în 1971. Se spunea că, la puțin timp după căsătoria lor, atunci când o prezenta pe Margit vreunui coleg, Dirac nu spunea „soția mea", ci „sora lui Wigner". După pensionarea lui Paul în 1968 de la Catedra Lucasiană* – catedra lui Newton –, soții Dirac plecaseră din Cambridge în Florida, unde el a devenit profesor emerit. Se spunea că Dirac o văzuse odată pe soția lui tricotând ceva. Când a ajuns la capătul rândului, soțul, care deja elaborase o teorie matematică a artei tricotatului, i-a arătat imediat cum să întoarcă andrelele și „să facă ochiurile pe dos" pe rândul următor.

Soții Dirac ne-au făcut într-o după-amiază o vizită la Cambridge. Margit aducea cu Thelma Thatcher, având aceeași ținută nobilă, dacă nu cumva, cu părul ei arămiu fluturându-i pe spate, avea o personalitate încă mai independentă. Era modestă și dăruită cu o ușurință naturală de a conversa, care contrasta puternic cu tăcerea păstrată de bărbatul ei. Când ne luam ceaiul pe peluză, mi-a vorbit despre călătoriile ei, familia și casa lor din Florida, și mi-a admirat copiii, sporovăind cu ei liber și deschis, în timp ce soțul ei privea și asculta. Margit îi

---

* *The Lucasian Professorship of Mathematics* sau *the Lucasian Chair*, înființată la Cambridge în 1663 datorită lui Henry Lucas, membru al Parlamentului, care i-a asigurat finanțarea, este, prin șirul de personalități prestigioase care au deținut-o, de la Isaac Newton la Stephen Hawking, cea mai celebră catedră academică din lume. (*N.t.*)

compensa din plin lui Paul perioadele de tăcere, atribuite presiunii exercitate asupră-i de tatăl lui elvețian, profesor de școală, care nu-i permisese să vorbească decât într-o franceză impecabilă de-a lungul copilăriei petrecute la Bristol. Vorbea adesea în locul soțului ei, în aceeași măsură în care și eu eram purtătoarea de cuvânt a lui Stephen, când nu se discuta fizică. Stephen și Paul Dirac semănau: amândoi făceau economie de cuvinte și preferau să se pronunțe doar în chestiuni de fizică, sau când discuția lâncezea și voiau să-i dea o direcție clară. Dar într-o anumită privință erau foarte diferiți.

În săptămâna cât au stat la Cambridge, Margit a sunat să ne spună că primise o invitație la un spectacol de balet la Arts Theatre. Eu am ezitat, știind prea bine că Stephen nu va fi deloc încântat să-și petreacă o întreagă seară urmărind *Coppélia*, fie și în compania unuia dintre cei mai mari savanți din lume. „Nu, nu, dragă, nu pe el voiam să-l invităm!“ a exclamat Margit cu emfază, ca răspuns la încercările mele de a-l scuza pe Stephen. „Paul ar vrea să vii tu cu noi!“ Peste câteva seri, mergând la teatru, am fost un pic surprinsă că era și Paul acolo, căci bănuisem că nutrește același dispreț ca și Stephen pentru balet. Mă înșelasem: părea să-i placă spectacolul la fel de mult ca tuturor celorlalți. În ciuda felului său retras de a fi, el și cu Margit răspândeau în jur liniște și siguranță, ceea ce mă făcea să mă simt cu adevărat binevenită.

Acasă, programul cotidian a devenit mai ușor când alt doctorand, Alan Lapedes de la Princeton, a fost de acord să se instaleze la noi în camera de oaspeți, așa cum făcuse și Bernard în California, și să mă ajute la treburile mai grele, mai ales la ridicat. Rezervat și retras, Alan era un ajutor docil, iar eu încercam să nu profit prea mult de bunăvoința lui, mai ales că, împreună cu alți colegi, îl îngrijea zilnic pe Stephen și la departament.

Într-adevăr, problemele legate de confortul corporal al lui Stephen erau acum considerabile, pentru că refuza să recurgă la măsuri paliative și ne ținea deseori blocați în casă în weekenduri. În timpul săptămânii ne dădea mereu motive de

teamă și frustrare, în ciuda eforturilor ultimei asistente trimise de Constance Willis, Sue Smith; aceasta se străduia să-l convingă să facă exerciții în mod regulat, întinzându-i mușchii și ajutându-l să meargă pe toată lungimea holului, sprijinit și de o parte, și de alta de câte o persoană. Oricât l-a distrat Sue pe Stephen cu umorul ei contagios, spunându-i cu mult antren ultimele bârfe, nu l-a putut convinge niciodată să consacre gimnasticii mai mult decât cele două ore pe săptămână când venea ea. „Hai, ești drăguț să le faci, uite-așa, pentru mine?" se ruga ea de Stephen, dar el o răsplătea doar cu unul din cele mai amăgitoare și enigmatice zâmbete ale sale.

Adevărul era că, de când Stephen nu se mai mișca în timpul zilei, starea membrelor sale se deteriorase serios de la boală și din lipsă de exercițiu. Persoanele care-l ajutau, avantajele mecanice ale scaunului cu rotile electric și independența pe care i-o conferea le ascundeau celor de la departament adevăratele proporții ale ravagiilor maladiei, pentru că era în stare să se deplaseze singur, zburând încoace și-ncolo peste râu, spre și dinspre departament. Totuși, la orice obstacol ivit în calea vehiculului său revoluționar, avea nevoie nu doar de ajutorul unui om solid, ci de două-trei persoane care să ridice cele 120 de kilograme peste o denivelare abruptă sau un rând de trepte. Dacă dădeam, atunci când ieșeam undeva cu el seara, fie și de o singură treaptă, aveam o mare problemă.

Spre deosebire de mine, Stephen, în mod surprinzător, nu lua de obicei bolile contagioase pe care le aduceau copiii de la școală. Își păstra un apetit sănătos și o constituție robustă, mândrindu-se că nu lipsise nici o zi de la serviciu. Străinii n-aveau cum să știe cât de emaciat îi devenise corpul, nici nu erau martori la acele teribile crize de sufocare care se declanșau la ora cinei sau noaptea târziu, când îl legănam în brațe ca pe un copil speriat, până i se potolea șuieratul și respirația căpăta ritmul ușor al somnului. Am încercat să evităm aceste crize recurgând la diferite diete, la început eliminând zahărul, apoi produsele lactate și, în cele din urmă, glutenul, proteina lipicioasă din pâine și prăjituri. Toate era suspectate că îi iritau

mucoasa hipersensibilă a esofagului. Deși copiii și cu mine mâncam în continuare pâine și prăjituri, iar să gătești fără zahăr nu era greu, bucătăria fără gluten era o provocare în anii '70 – cu mult înainte de apariția produselor dietetice pe rafturile magazinelor – și necesita unele adaptări serioase în bucătărie, deoarece făina fără gluten era pe atunci un coșmar culinar. Dar toate aceste dificultăți erau preferabile crizelor teribile care-i amenințau viața.

Tocmai când credeam că am scăpat de vicisitudinile iernii, primăvara lui 1976 ne-a jucat o serie de feste crude, care au transformat acest anotimp într-o cursă cu obstacole. Pe 20 martie, Lucy s-a îmbolnăvit de varicelă. E mai bine să faci această boală ușoară, deși dezagreabilă, în fragedă copilărie decât la 20 de ani, ca mine la Valencia. Până lunea următoare, pe 22 martie, biata Lucy era plină de pete roșii și avea nevoie de toată atenția mea, zi și noapte. În ce privește varicela, nu ne deosebeam de alte familii cu copii mici, dar asemănarea se oprea aici. Am avut norocul ca Lucy să se facă bine repede, chiar în cursul acelei săptămâni, dar cursa cu obstacole a continuat.

Sâmbătă dimineață, ne-am trezit toți cu durere în gât, iar a doua zi nici Alan, nici Stephen nu se simțeau deloc bine. Inflamația gâtului a fost însoțită de febră mare. Neavând încredere în medici, căci nu putea să-i sufere după ce-l trataseră cum îl trataseră în 1963, când i-au pus diagnosticul, și având fobie de spitale așa cum eu aveam fobie de zborul cu avionul, Stephen mi-a interzis să chem un doctor, cu toate că nu era în stare nici să mănânce, nici să bea și tușea la fiecare respirație. Mai târziu, în ziua următoare, am sunat-o pe doctorița de gardă, dar Stephen a respins, scuturând furios din cap, toate măsurile paliative pe care i le-a recomandat, cum ar fi un sirop sau alt calmant al tusei, pentru că formulase o teorie conform căreia aceste măsuri luate pentru a opri reflexele normale erau mai periculoase decât tusea însăși. Practic devenise propriul său doctor și era convins că știe mai mult despre boala lui decât orice medic. Mama lui Stephen, care venise la ceai

duminică după-amiază, a rămas la noi și amândouă l-am îngrijit în noaptea agitată ce a urmat. A doua zi – ziua mea de naștere –, deși foarte bolnav, palid, tras la față și epuizat de tuse, Stephen iar nu m-a lăsat să solicit ajutor de specialitate până seara, când – ca o mare concesie pe care mi-o făcea de ziua mea – a fost de acord să-l chem pe dr. Swan. Când dr. Swan a intrat în cele din urmă în casă, cu aprobarea pacientului, reacția lui a fost pragmatică: a chemat salvarea imediat, asigurându-l pe Stephen că se va întoarce acasă în câteva zile.

Când am ajuns la Internări – Stephen gândindu-se că va fi închis într-o celulă de condamnat și eu, chinuită de incertitudine, mângâindu-i neputincioasă brațul –, am auzit, în mod providențial, o voce cunoscută, optimistă și autoritară, venind din cabinetul medicului. Îi aparținea lui John Stark, specialistul în boli pulmonare care-l ducea pe Robert la școală în fiecare zi. Era imposibil ca Stephen să nu-l respecte pe John ca prieten, indiferent ce părere avea despre medici în general, iar eu am fost în culmea fericirii să întâlnesc o persoană cu autoritate, care să ia măsurile necesare fără să ceară explicații detaliate, cineva cu experiență medicală capabil să mă scape de răspunderea enormă de a îngriji un om foarte bolnav care refuza ajutorul de specialitate. Totuși, pentru că Stephen nu era în stare să comunice cu mai mult de o mână de oameni și se temea așa de tare să nu i se dea vreun medicament sau aliment cu efecte nocive, am rămas toată noaptea în spital, la căpătâiul lui. A doua zi, starea i s-a ameliorat puțin – i se pusese diagnosticul de infecție pulmonară acută – și a început să urce una câte una treptele spre însănătoșire, iar după două zile se simțea atât de bine, încât i s-a părut că stătuse destul acolo și putea să se întoarcă acasă.

Între timp, viața de acasă își relua un ritm cât de cât normal. Părinții mei veniseră să aibă grijă de copii, Lucy se întorsese la școală, iar Robert s-a dus într-o excursie de o zi cu școala în York. Când Alan și cu mine l-am luat pe Stephen de la spital, pe 1 aprilie, nutream speranța nebunesc de optimistă că vom fi în stare să ne reluăm imediat viața obișnuită. Dar, cum am

ajuns acasă, Stephen a început să tușească violent și continuu, sufocându-se, și aproape imediat starea lui a redevenit gravă. Nu se putea face nimic ca să i se ușureze suferința, în ciuda tuturor sfaturilor date de specialiști. Se sufoca în orice poziție ar fi stat, fie în capul oaselor sau culcat. Nu putea nici să mănânce, nici să bea și era prea slăbit ca să suporte fizioterapia. Mama, Bernard Carr, Alan și cu mine îl supravegheam cu rândul. Unul dintre noi stătea cu Stephen toată ziua și altul stătea noaptea, când ceilalți dormeau. Neîndoielnic, situația lui era critică, chiar disperată. Nu aveam nevoie de doctori ca să știu că trebuie să mă pregătesc pentru ce e mai rău.

Acolo unde știința medicinii dăduse greș, grija arătată de prieteni i-a adus lui Stephen o neașteptată revenire a forțelor care ne-a făcut să sperăm din nou. John Sturdy, decanul de la Caius, și soția lui, Jill, au venit într-o seară, calmi și deloc insistenți, să ne ofere sprijin cu rugăciunile lor. Elevii și colegii lui Stephen au dat dovadă de un devotament necondiționat, făcându-i vizite dese și ajutând adesea la îngrijirea lui în timpul nopții. Treptat, deși rămânea încă foarte firav și predispus la crize de sufocare, Stephen a făcut progrese – până duminică, 4 aprilie, când nu s-a mai sufocat și a reușit să mănânce un pic de piure. Noaptea însă starea i s-a deteriorat din nou, iar a doua zi seria de ghinioane a continuat: Robert s-a trezit cu temperatură mare, cu bube de varicelă pe tot corpul, și mai târziu a început să delireze.

Cum tata era pe punctul de a se interna la St Albans pentru o operație, părinții mei se întorseseră acasă când Stephen începuse să dea semne de însănătoșire. În absența lor, a trebuit să mă bizui pe prieteni pentru îngrijirea copiilor, mai ales pe Joy Cadbury, care îmi era aproape de ani întregi, gata întotdeauna să ajute cu multă discreție când se ivea vreun necaz. Mărinimia cu care s-a oferit Joy să-l îngrijească pe Robert, plin cum era de bubițe roșii, însemna mai mult decât prietenie, căci era clar că ambii ei copii vor face varicelă în următoarele trei săptămâni. Nu aveam altă soluție decât să-l las pe Robert la ei, pentru că mi se cereau atât de multe, iar puterile îmi erau

așa de împuținate, încât abia îmi dădeam seama ce se întâmpla cu noi.

Îngrijit cu afecțiune de Joy, Robert s-a însănătoșit, dar copiii ei, așa cum era de așteptat, au luat boala. Tata a făcut operația și s-a refăcut repede. Însănătoșirea lui Stephen a fost mai lentă și mai puțin previzibilă, în cea mai mare măsură pentru că refuza să ia penicilina care i se prescrisese. Stătea tăcut în scaunul lui, cu capul sprijinit într-o mână, în aceeași postură melancolică pe care o adoptase în anii '60. Nu vorbea, se îneca mereu, mânca și bea cu înghițituri mici, cu mare grijă. Nu avea destulă putere să iasă din casă, astfel că a venit departamentul la el și seminariile s-au ținut în livingul nostru. În cele din urmă, în weekendul Paștelui, a început să dea semne că își recapătă din puteri. Doar atunci am început să dorm nopțile. Copiii au venit acasă. Abia așteptam ca în săptămâna care ne mai rămăsese să ne bucurăm un pic de vacanță.

Stephen avea însă alte idei. În lunea de Paște, aflat încă în primul stadiu al convalescenței, și-a convocat colegii și au plecat cu mașina pentru cinci zile la o conferință la Oxford. Stând în prag și uitându-mă după ei, teama pe care mi-o provocase o asemenea nesăbuință s-a transformat într-o nevoie disperată de a pleca departe – cât mai departe posibil. Dennis și Lydia Sciama, consternați de temeritatea nebunească a lui Stephen, mi-au recomandat un hotel la St Yves, în Cornwall. Într-o stare de confuzie și nefericire, abia având idee unde ne duceam sau de ce, am plecat cu copiii la Londra și ne-am suit la Paddington într-un tren spre vest. Complet neatentă la trecerea lentă a timpului, la râsetele și flecăreala copiilor, priveam în gol pe fereastră spre câmpurile din Cornwall, pline de ciuboțica-cucului, fără să le văd cu adevărat, epuizată, demoralizată, cuprinsă de apatie.

5
Păduri celtice

Era evident: trăiam pe marginea prăpastiei. Dar și pe buza unei prăpastii e cu putință să existe rădăcini care să pătrundă în piatră, care să se strecoare până și în solurile cele mai sărace pentru a alcătui o fundație solidă pentru tulpinile și ramurile de deasupra, ca să dea frunze și roade. Spre sfârșitul lui aprilie, la întoarcerea noastră din Cornwall și a lui Stephen de la Oxford, copiii s-au dus înapoi la școală, ca și cum coșmarul vacanței de Paște nici n-ar fi existat. Cu un anume calm filozofic, Robert luase întotdeauna în ușor boala și handicapul tatălui său și, din fericire, mergea acum la o școală care-i oferea din plin toate acele activități fizice pe care nu le putea face împreună cu Stephen. Călcând pe urmele fratelui ei în toate, Lucy dădea puține semne că ar tulbura-o natura neconvențională a mediului în care trăia. Viețile noastre păreau să-și fi reluat ritmul obișnuit, poate cu o mai mare dorință de a profita de fiece clipă a fiecărei zile. Întrucât Stephen și copiii aveau acum un program normal, nu pierdeam nici un moment liber ca să-mi notez idei pentru teză; am zugrăvit din nou casa închiriată, pe care o dețineau Robert și bunicii lui și de care depindeam pentru plata unei părți din taxele școlare; mergeam la cursul de artă vocală ori de câte ori era posibil; și găteam pentru cinele festive date în cinstea armatelor tot mai mari de vizitatori sosite vara la departament.

Pe la mijlocul verii, o echipă de la televiziunea BBC a venit să facă un film despre Stephen, inserat într-un documentar de două ore despre originile universului. Din întâmplare, producătoarea, Vivienne King, fusese studentă la Westfield în același an cu mine. Deși studiase matematica, nu a insistat asupra aspectelor științifice în film, ci a vrut să-l prezinte pe Stephen cu înțelegere, ca pe un om împlinit în mijlocul familiei sale. Imaginea mă atrăgea, fiindcă mă temusem că o abordare dintr-un unghi pur științific ar face din el un personaj

sinistru, ca maleficul dr. Strangelove imobilizat în scaunul său cu rotile din filmul lui Stanley Kubrick. Produsul final, primul și cel mai bun de acest gen, conținea elementele unei idile poetice – deși plasată într-un context științific. Stephen era văzut, desigur, lucrând la departament, interacționând cu elevii săi, conducând seminarii, expunându-și cele mai recente teorii. I se lua un interviu și acasă, cu cei doi copii jucându-se pe fundalul însorit, printre florile din grădină. Când filmul a fost difuzat în toată lumea ca parte a importantului documentar BBC *Cheia universului*, o colegă de școală a lui Lucy, fiica unui savant invitat, l-a văzut acasă în Japonia. Mama ei ne-a scris că fetița stătuse ca vrăjită în fața televizorului când o văzuse pe Lucy în leagănul de sub măr. „Lucy, Lucy..." a fost tot ce-a reușit să spună, cu lacrimile șiroindu-i pe obraji.

Era cu siguranță imaginea prosperității la care continuam să aspirăm, deși acea imagine și frumoasa iluzie a succesului deveneau din ce în ce mai greu de menținut. Alan Lapedes era atât de extenuat la întoarcerea de la conferința din Oxford de după Paște, încât a trebuit să plece câteva săptămâni să se refacă. La urma urmei, avusese și el o infecție pulmonară, dar nimeni nu se gândise nici o clipă la asta, pentru că ajutorul său la îngrijirea lui Stephen era neapărat necesar. Ne-a ajutat neobosit în perioada critică – și după aceea, fiindcă atunci când Stephen a decis să se ducă la Oxford n-a avut de ales decât să-l însoțească.

Eforturile curajoase ale lui Stephen de a părea în formă poate că îi erau de folos la departament, însă acasă devenea alarmant de deprimat și corpul îi era periculos de slăbit. Vorbea numai ca să-și exprime dorințele și, de îndată ce una i se împlinea, de îndată ce comanda era executată, apărea alta, împingându-mă până la limita suportabilității. Aveam nevoie de ajutor mai mult ca oricând, dar nu venea nici un ajutor, în ciuda apelurilor concertate ale medicilor noștri la Serviciul Național de Sănătate. În orice caz, Stephen încă refuza cu îndârjire să accepte orice infirmier din afara casei. Doctorul meu a solicitat autorităților locale o persoană care să ne ajute la treburile din casă, căci toți banii care ne rămâneau erau chel-

tuiți pe taxele școlare ale lui Robert, tot mai mari, și nu pe luxul de-a avea un ajutor zilnic. Nu ni s-a acordat însă nici un sprijin, căci asistentei sociale care a venit să evalueze situația i-a fost suficient să arunce o privire la casă ca să ne descalifice de la acordarea oricărui beneficiu. Era doar una din lungul șir de persoane care nu reușeau să facă distincția între iluzia aurită pe care ne străduiam s-o păstrăm și realitatea crudă a situației noastre.

Ajutorul, când a venit, a luat o formă care, în inocența ei, era atât de prețioasă, încât, deși îmi ușura efortul fizic, îmi sporea de o sută de ori sentimentul de culpabilitate. La nouă ani, Robert, abia ieșit din copilărie, a început să-și transporte tatăl, să-l ridice și să-l deplaseze, să-l hrănească și să-l spele, ba chiar să-l ducă la baie când eu nu-mi vedeam capul de treabă sau eram prea obosită ca să am grijă de el. În filozofia pragmatică a supraviețuirii din mintea lui Stephen, brațele și picioarele lui Robert erau înlocuitoare la fel de bune pentru ale sale ca oricare altele, și prefera situația asta decât să aibă un infirmier în casă, chiar și temporar. Pe mine mă deranja enorm că acea irepetabilă perioadă de libertate, copilăria lui Robert, se termina înainte de vreme.

La sfârșitul lui mai, în săptămâna de la jumătatea semestrului, am organizat în familie vacanța pe care n-o avuseserăm de Paște – cinci zile relaxante la hotelul nostru preferat, Anchor din Walberswick, la distanță de doar două ore și jumătate cu mașina de Cambridge. În ciuda eforturilor făcute de personalul hotelului să ne satisfacă orice dorință, inclusiv un meniu de regim, vacanța a fost un dezastru. Stephen s-a sufocat de la început până la sfârșit, dar l-a supărat sugestia de a-și lua mesele în intimitatea propriei noastre căbănuțe. În consecință, fiecare masă era o tortură, pentru că șuierăturile lui sacadate făceau un ecou care deranja toată lumea din restaurant. Apoi a căzut într-o letargie depresivă și s-a retras în sine, comunicând cu noi doar ca să-și exprime dorințele. Apela mereu la ajutorul lui Robert când eu eram sfârșită – cum se întâmpla adesea de

când situația cerea mai multă vigoare și mai mult curaj decât aveam eu.

Aveam o nevoie disperată de ajutor și mă întrebam mereu unde aș putea să-l găsesc, dar părea să nu existe răspuns. Prietenii noștri voiau să ne ajute pe termen scurt, dar aveau și ei o familie și o viață de trăit. În disperare, am apelat la părinții lui Stephen, singurii oameni cărora mă puteam adresa. Părinții mei mă ajutaseră enorm în decursul căsniciei mele și erau bunici minunați, dar nu puteau face prea multe în acea situație gravă, necesitând adesea intervenția medicilor, și nici nu credeam că e corect să le cer așa ceva. Tatăl lui Stephen ne promisese să ne ajute în fel și chip în 1965, în acea perioadă euforică de dinaintea căsătoriei noastre. Într-adevăr, Frank Hawking ne zugrăvise baia când ne mutaserăm în Little St Mary's Lane; el și cu Isobel îmi achitaseră spitalizarea când îl născusem pe Robert, plătindu-ne și o femeie de serviciu care venea o dată pe săptămână când Robert era bebeluș. Ne dăduseră o sumă substanțială ca să putem cumpăra casa și ne oferiseră cu generozitate câteva piese vechi de mobilier care aparținuseră familiei, pentru a ne înfrumuseța livingul. Isobel venise să aibă grijă de Stephen când se născuseră copiii și nu pregetase să ia avionul ca să-l însoțească la conferințe în toată lumea când copiii mici și fobia mea de zbor mă împiedicaseră pe mine s-o fac. În timpul șederii noastre anuale la casa din Țara Galilor, puteam să mă bizui pe ajutorul ei și al lui Frank pentru îngrijirea lui Stephen; ea, cu blândețe și stăpânire de sine, își calma adesea soțul care nu avea destulă răbdare, căci îi cerea categoric un considerabil efort emoțional și multă autodisciplină să se împace cu limitările și lentoarea impuse de dizabilitățile grave ale lui Stephen. Deși casa lor era atât de nepotrivită pentru o persoană cu dizabilități, imobilizată într-un scaun cu rotile, erau extraordinar de meticuloși când alegeau castele sau obiective naturale pentru excursii, numărând treptele și depistând orice alte obstacole înainte de sosirea noastră.

Vizitele lor la Cambridge erau totuși mult mai protocolare decât ale părinților mei. Mama și tata erau bunici expansivi și

afectuoși, implicându-se în toate aspectele vieții noastre și a nepoților, pe când părinții lui Stephen se purtau mai mult ca niște musafiri – iar în ultimul timp începusem să simt că se distanțau de noi, de parcă lustrul de normalitate pe care ne străduiam să-l menținem era atât de convingător, încât nu mai era necesară nici un fel de implicare din partea lor. La întoarcerea noastră din Walberswick, le-am scris o scrisoare disperată, rugându-i din tot sufletul să-și folosească mintea și cunoștințele medicale pentru a ne ușura situația plină de dificultăți copleșitoare, ce ne amenințau echilibrul. Dăruirea mea față de Stephen era aceeași, dar, cu toată bunăvoința din lume, din cauza stresului continuu mi-era din ce în ce mai greu s-o mențin. Ritmul vieții se accelerase de la recenta infecție pulmonară a lui Stephen: apăruse o conferință importantă la Cambridge, mai multe dineuri, cocteiluri și recepții. Eram la capătul puterilor, iar Stephen continua să respingă orice propunere care ar fi ușurat viața copiilor – a lui Robert, mai ales – și pe a mea. Refuzul lui permanent de a angaja pe cineva care să ne ajute avea darul de-a ne înstrăina, epuizându-mi rezervele de empatie cu care înfruntasem fiecare stadiu descurajant din evoluția bolii sale. Ca răspuns la scrisoarea mea, Frank Hawking mi-a promis că o să stea de vorbă cu doctorul lui Stephen despre aspectele medicale și m-a asigurat că vom avea multe ocazii de a discuta pe îndelete în timpul apropiatei noastre vacanțe de vară din Llandogo.

De fapt, aveam puține prilejuri de a discuta asemenea lucruri în Țara Galilor din cauza repulsiei caracteristice a familiei Hawking de a aborda subiecte de natură personală. Îndatoritor, Frank ajuta la îngrijirea lui Stephen în fiecare dimineață și apoi, de obicei încălțat în cizme și îmbrăcat cu o manta și o pălărie impermeabile, dispărea în mijlocul naturii sălbatice, ca să lupte cu buruienile care-și băteau joc de încercările lui de a cultiva legume pe povârnișul abrupt dinspre est. Plină de vitejie, Isobel se străduia să organizeze excursii evitând aversele de după-amiază – picnicuri, o vizită la Castelul Goodrich, o expediție de căutare de trifoi cu patru foi –, toate activități

plăcute de familie, în care nu se pomenea niciodată de probleme și tensiuni. Într-o dimineață a venit la mine și mi-a spus pe un ton agitat și sfidător: „Dacă vrei să vorbești cu Frank, ar fi bine să te duci *acum* la el." A făcut semn spre curte, unde tatăl lui Stephen stătea în ploaia torențială. Mi-am luat fulgarinul și m-am dus. Am pornit-o pe șosea, tăcuți, prin torentele care veneau din deal ca să umfle râul din valea de jos. Gândurile și emoțiile mele formau un vârtej atât de haotic, încât nu-mi era ușor să le canalizez într-un flux coerent. Mi-era teamă să nu par neloială față de Stephen, dar trebuia să-i conving familia că lucrurile nu stăteau bine, că trebuia să căutăm mijloace și, la nevoie, să le impunem, pentru a ușura povara fiecăruia din noi. Înainte de orice, era esențial să-l scăpăm pe Robert măcar în parte de sarcinile care-l copleșeau.

Nu mi-am atins nici unul dintre scopuri. Cea mai mică nemulțumire față de situația noastră era imediat interpretată ca lipsă de loialitate față de Stephen și considerată un simptom al propriei mele inadecvări. Frank s-a oferit totuși să discute cu Stephen despre situația mea, dar se îndoia că vorbele lui vor avea vreun efect. În orice caz, a afirmat, nu se punea problema să-l oblige pe Stephen să accepte mai mult ajutor. A adăugat că Stephen era foarte curajos, că își trăgea curajul din dârzenie și că el, Frank, era sigur că fiul lui făcea tot ce putea pentru familia lui. Ne asigura bunăstarea, aveam doi copii minunați și o poziție privilegiată în societate. Nu am negat nimic din toate acestea, căci, în comparație cu alte familii în care existau membri cu dizabilități, o duceam foarte bine, dar nu găseam vreo alinare în repetarea unor asemenea truisme. Erau binecuvântările pe care mă străduisem să le număr de mulți ani. Știam foarte bine că dârzenia era singura armă a lui Stephen împotriva bolii, dar nu înțelegeam de ce trebuia s-o folosească și împotriva familiei sale. Cât despre Robert, Frank și-a exprimat îngrijorarea pentru el răsturnându-mi argumentul: Robert era prea introvertit, a spus el; ar trebui scos din carapace pentru ca, în viitor, incapacitatea lui de a fi sociabil să nu-i dăuneze în carieră la fel cum i se întâmplase lui, lui Frank, lipsindu-l de recunoașterea

pe care ar fi trebuit s-o aibă importanta sa contribuție la medicina tropicală.

N-avea nici un rost să port cu el o discuție în contradictoriu. Deși robust și sănătos tun, Frank era un om în vârstă, era cu peste zece ani mai bătrân decât tatăl meu. Poate că era prea bătrân ca să înțeleagă ce simt și să se adapteze la ce i se cerea. Cu toată grija autentică pentru Stephen, era totuși evident că îi venea greu să vadă lucrurile cum i se înfățișau. Să încerc să-i explic ceea ce sărea în ochi, să-i repet ce-i scrisesem – că introversiunea lui Robert era în principal consecința situației sale de acasă – ar fi fost inutil. Conversația lâncezea, așa că ne-am întors acasă.

Mai târziu cerul s-a înseninat. Stăteam pe terasă curățând mazăre pentru prânz când Isobel a venit și s-a așezat lângă mine. „Deci să înțeleg că ai vorbit cu Frank?" m-a întrebat, privindu-mă fix. „Nu chiar", i-am răspuns. Ea a strâns din buze și, cu aceeași sfidare în glas ca înainte, m-a anunțat pe un ton feroce: „Știi, nu-i așa, că Frank n-o să îngăduie niciodată ca Stephen să fie dus la un sanatoriu?" Zicând asta, s-a ridicat, s-a întors pe călcâie și a luat-o spre casă. Remarcile ei m-au durut. Nu mă gândisem niciodată să-l duc pe Stephen la un sanatoriu și nici nu vorbisem despre ceva atât de absurd. Nu cerusem decât ajutor ca să-mi protejez băiatul de ravagiile psihologice ale bolii fizice de care suferea fiul lor. Umilită și încă mai deprimată decât înainte, m-am ridicat în picioare. Lăsând în plata Domnului cratița pe jumătate plină cu boabe de mazăre, am plecat încet departe de casă, în pădurea Cleddon, iar acolo, profund deznădăjduită, m-am așezat pe o piatră mare și netedă, abia conștientă de bubuitul cascadei care-mi răsuna în urechi. Niciodată nu fusesem atât de singură – atât de singură ca acolo, în pădure, pe povârniș, lângă pârâul cel rapid.

În a doua săptămână de vacanță, când puteam avea încredere în soarele care strălucea pe cerul senin, mi s-a părut că o judecasem greșit pe mama lui Stephen. Ne-a dus la un hotel pe litoral și a luat parte la îngrijirea lui Stephen în majoritatea timpului, uneori hrănindu-l, ajutând la îmbrăcat și stând cu el pe

cărarea de deasupra plajei, pentru ca eu să mă joc cu copii pe nisipul de jos și să fac baie în mare. Starea mea de spirit se îmbunătățea pe măsură ce-mi recăpătam forțele. Isobel părea să reacționeze în cele din urmă la rugămințile mele și făcea un efort autentic să mă ajute. Îi eram recunoscătoare, dar zâmbeam nedumerită la unele din remarcile pe care le făcea. „Știi, nu e chiar așa greu să ai grijă de Stephen", a observat odată în treacăt. „Pe Robert nu pare să-l deranjeze să-și îngrijească tatăl; de fapt cred că e bine pentru amândoi", a fost următoarea ei remarcă voioasă. Eram gata le iau ca pe niște remarci binevoitoare, căci vacanța pe care ne-o oferise cu atâta generozitate fusese distractivă și benefică pentru noi toți. Cu toate astea, faptul că mă sâcâia încontinuu spunându-mi cât de ușor e să-mi îndeplinesc obligațiile, precum și insinuarea că strigătele mele de ajutor nu trebuie luate în serios mi-au slăbit încrederea abia recăpătată în ea. „Scaunul cu rotile nu-i așa de greu pe cât ți se pare ție", mi-a spus pe un ton vesel la sfârșitul săptămânii. „Lucy m-a ajutat să-l pun în mașină împreună cu bateriile și ne-am descurcat de minune." Lucy avea cinci ani; iar greutatea scaunului și a bateriilor cu gel solid îi făcuse pe mulți bărbați voinici să pălească.

Ne așteptau vești triste în Cambridge la sfârșitul lui august. În absența noastră, Thelma Thatcher fusese dusă la spital pentru o operație după care nu se refăcea. Cei zece ani de când o cunoșteam, deși însemnau o mare parte din viața noastră, erau doar o mică parte dintr-a ei, și totuși ne tratase ca pe niște membri ai propriei familii. Avea o inimă mare, era mereu grijulie și practică, gata întotdeauna să te salveze din situații dificile, să dea o mână de ajutor celor mai puțin fericiți ca ea, gata întotdeauna, cu dezvoltatul ei simț al umorului, să scoată în evidență ce era ridicol sau absurd. Copiii o adorau, și ea îi adora pe ei ca o bunică adoptivă. Pentru mine era o adevărată prietenă și o aliată de nădejde, cu o judecată, o știam prea bine, întotdeauna sănătoasă, deși uneori greu de suportat. Mă văzusem cu ea înainte să plecăm în Țara Galilor. Avea o atitudine filozofică, își considera nesemnificative problemele de sănătate,

deși știa că sunt deja grave. Ca de obicei, era mai interesată de noi. „Tare aș vrea ca bătrâna Thatcher să fie mai puternică și s-o poată ajuta mai mult pe fetița ei curajoasă", mi-a spus când m-a îmbrățișat pentru ultima dată.

6
Privire în urmă

În toamna aceea, mulți oameni de știință au venit să ia cina cu noi la capătul zilelor pline de obișnuita agitație prilejuită de copii, școală, cluburi și activități extrașcolare, precum și de cerințele lui Stephen. Situația noastră nu se schimbase cu mult – și acasă era adesea nevoie de ajutorul lui Robert –, dar acea săptămână la mare, a doua de vacanță, îmi refăcuse atât forțele, cât și hotărârea că sunt în stare să fac față mai bine. Starea de sănătate și dispoziția lui Stephen erau și ele mai bune, cu toate că restabilirea lui după pneumonia din vară nu însemna că boala neuronului motor, care continua implacabil să-și ia tributul de degenerare musculară, dificultăți la mâncat, crize de sufocare, își oprise evoluția.

La departament, cea mai recentă manifestare academică menită să aducă popularitate era simpozionul, un fel de conferință prelungită, durând un an întreg. Era o manifestare incitantă pentru Stephen, deoarece, cu fondurile mai mari care-i stăteau acum la dispoziție, putea să aducă la Cambridge oameni de știință din toată lumea și să lucreze cu ei pe îndelete la proiecte ample – cum ar fi cărți și studii –, lucru imposibil de întreprins în atmosfera agitată a conferințelor obișnuite de patru-cinci zile. Cu toate că Stephen încă nu se putea hotărî între relativitatea generală și mecanica cuantică, majoritatea invitaților Grupului de Teoria Relativității au fost, în prima parte a anului universitar, vechile figuri cunoscute, cele mai multe sosind din SUA.

Din punctul meu de vedere, cei mai formidabili erau soții Chandrasekhar, modești și prietenoși, despre care, imediat înainte să vină la dineu, am aflat că sunt vegetarieni. Trebuia să revizuiesc meniul în ultima clipă. Tot ce planificasem a fost dat la o parte și am început să caut rețete fără carne, pește sau produse lactate – ba pe deasupra și fără gluten sau zahăr. Vechiul meu fel spaniol de rezistență, *gazpacho*, împrumuta o anumită savoare unui *risotto* cu ciuperci și ceapă. Era, ce-i drept, mai potrivit pentru un supeu de duminică decât pentru un dineu oferit unor oaspeți distinși.

La mijlocul semestrului, grupul din Cambridge și-a instalat tabăra la Oxford, unde se mutase Dennis Sciama, ca *fellow* al Colegiului All Saints. Roger Penrose fusese numit profesor de matematică acolo și organiza cu Dennis conferințe de una, două sau trei zile. În timp ce Stephen și colegii lui țineau seminarii, am profitat de ocazie ca să cunosc mai bine muzeele și monumentele din Oxford. În ultimii ani făcusem șase vizite la Oxford, chiar și când copiii erau foarte mici, și începusem să apreciez farmecul locului, mai cosmopolit și mai animat decât Cambridge-ul. Lui Stephen îi plăcea enorm să revină la Oxford. Avea întipărită în minte harta orașului și, cu un pic de mândrie, mă ducea direct, fără să greșească niciodată, în orice loc doream, alegând, foarte sigur pe el, alei și străduțe lăturalnice. Mi-a arătat cu nostalgie zidul pe care ne cățăraserăm odinioară doar ca să cădem în brațele unui polițist și podul pe care el cu niște prieteni mâzgăliseră un slogan împotriva armelor nucleare, în miez de noapte. Poveștile de genul acesta aveau o aură oarecum apocrifă, deși existau o mulțime de fotografii care atestau giumbușlucurile dezastruoase ale lui Stephen pe râu. De asemenea, nu era nici o îndoială că participase cu entuziasm la Redută – un fel de întrecere câștigată de cel care bea cantitatea cea mai mare de bere, impusă ca amendă pentru încălcarea regulilor de comportament. Încântarea pe care o resimțea Stephen la evocarea acestor amintiri mă emoționa: reapărea astfel imaginea atrăgătoare a tânărului rebel și iresponsabil de care mă îndrăgostisem. Imagine asociată,

desigur, cu zilele tinereții sale hedoniste, dinainte să i se pună diagnosticul de MND, eveniment aparținând, cronologic vorbind, Cambridge-ului.

Existau acum o mulțime de colegi și elevi ai lui Stephen care se bucurau să călătorească și să întâlnească mari personalități din fizică la conferințe și în excursii organizate departe de casă, ceea ce era o mare ușurare pentru mine. Încercam să fiu și mamă, și tată pentru copii și n-aș fi vrut ca ei să sufere că au un părinte cu handicap grav, deși, bineînțeles, îi încurajam să-l iubească și să-l respecte. Fără ca Stephen să știe, vorbeam cu profesorii lor despre temerile mele. Din când în când, ca în decembrie 1976, când Stephen a plecat cu elevii săi la Boston, la o conferință, înainte de Crăciun, puteam să mă dedic complet rolului meu de mamă, să asist la piesele despre Nașterea Domnului, la spectacole de balet și colinde cântate de elevi și să-mi duc copiii la petrecerea de Crăciun organizată de colegiu.

În acel decembrie, Alan Lapedes, care ne ajutase atât de mult, cu discreție și delicatețe, în perioada cea mai dificilă, a plecat acasă, la Princeton. Am făcut atunci curățenia de primăvară în camera de oaspeți, singura noastră încăpere de la etaj, în vederea găzduirii noului nostru locatar fizician, Don Page, pe care-l cunoscuserăm în California, unul dintre doctoranzii lui Kip Thorne. Venise împreună cu mama lui la Cambridge ca să inspecteze locul. Era firesc, voiau să vadă dacă aranjamentul pe care-l ofeream era convenabil – și, bănuiam, voiau să se convingă că sunt o proprietăreasă suficient de respectabilă. Se pare că am trecut testul, căci Don a intrat în casa noastră cu un salt avântat, ca acela al lui Tigger din povestea lui A. A. Milne. S-a întors împreună cu Stephen de la Boston pe 18 decembrie și ne-a fost alături, cu entuziasm, la toate serbările de Crăciun.

Mă învârtisem printre fizicieni destul timp ca să știu că majoritatea proveneau din medii oarecum neobișnuite. Dar mediul în care trăise Don Page era atât de neobișnuit, încât constituia o excepție chiar și pentru un fizician. Născut din părinți profesori și misionari, fusese crescut într-un loc izolat

din străfundurile Alaskăi, unde părinții lui se ocupaseră de educația lui de școală primară. Apoi fusese la un colegiu creștin din Missouri, statul de baștină al părinților săi, iar de acolo plecase la Caltech, unde făcuse parte din grupul de doctoranzi ai lui Kip Thorne. Credința lui religioasă era atât de bine înrădăcinată, încât aparentul conflict dintre ea și domeniul său de studiu, gravitația și originea universului, nu părea să-l deranjeze, căci era în stare să le separe complet. Pe de-o parte, era un creștin atât de convins de adevărurile absolute ale religiei, în toată rigiditatea lor, încât părea să-i lipsească sensibilitatea; pe de alta, aceste convingeri foarte evanghelice îi cereau un zel neobosit în tot ce întreprindea.

Deși îi respectam fervoarea – se ducea la biserică de două ori duminica și la ore de studiul Bibliei la mijlocul săptămânii – și mă bucuram de influența religioasă pe care o aducea în viața noastră, eram de partea lui Stephen în refuzul său de a fi evanghelizat, mai ales la micul dejun. Desigur bine intenționat, Don nutrea speranța de-a realiza o convertire spectaculoasă – în genul celei a lui Saul pe drumul Damascului – citind din Biblie și spunând rugăciuni matinale. Știam prea bine că eforturile sale erau sortite eșecului. Stephen n-avea răbdare pentru nimic altceva în afară de forța rațională a fizicii, așa că mă îndoiam profund că învățăturile serioase din Biblie și predicile pedante ale lui Don – la 8.30 dimineața, când mă întorceam acasă după ce o duceam pe Lucy la școală – aveau să-i lumineze calea pe care să meargă mai departe. În orice caz, la micul dejun, Stephen se ascundea întotdeauna în spatele ziarului, care era proptit pe un cadru de lemn, în lipsa unui dispozitiv electronic de întors paginile. Ziarul pus drept era o barieră în calea lingurii pline atunci când îi dădeam micul său dejun consistent, constând din pastile, laxative, ouă fierte, cotlete de porc, pilaf și ceai, dar era mai ales un obstacol pentru conversație.

Don însă nu anticipase o asemenea barieră când cobora la micul dejun în primele sale zile de ședere, înarmat cu Biblia și broșuri edificatoare. N-am spus nimic, lăsându-l să se adreseze

congregației sale invizibile cât de bine putea. Apărat de *Times*, Stephen nu se lăsa distras de la citirea atentă a problemelor de actualitate, esențiale pentru un *fellow* care se mândrea că are ultimul cuvânt în discuțiile de la High Table – fie despre situația financiară precară a Marii Britanii, șubrezită de împrumuturile luate din Statele Unite, fie despre testarea navetei spațiale. Eu reușeam de obicei să arunc o privire peste titluri și peste câteva rânduri, dar Stephen citea încet, fotografiind mental textul și asimilând fiecare bucățică de informație, fiecare fapt și fiecare cifră, pentru a le pomeni mai târziu, cu altă ocazie, probabil stând la High Table.

Cum misiunea lui Don mergea greu, mi-a trecut prin minte că avea nevoie să i se distragă atenția, așa că l-am invitat să se servească din fulgii de porumb, musli, ouăle fierte și pâinea prăjită și l-am întrebat dacă încercase vreodată pasta Marmite. El a luat borcanul cafeniu cu capac albastru. „Nu, nu, nu avem așa ceva în Statele Unite; cred că e un fel de ciocolată", mi-a răspuns, punându-și cu poftă câteva linguri pline de pastă închisă la culoare pe felia de pâine prăjită. „Încearcă, să vezi cum e", l-am îndemnat, la care el a luat o înghițitură generoasă. Fața lui sinceră, ca de copil, s-a strâmbat de scârbă la asaltul picant și sărat asupra papilelor sale gustative. Chiar și Stephen și-a ridicat privirea din ziar, iar odată cu zâmbetul cu gura până la urechi i-au apărut bine-cunoscutele lui gropițe atrăgătoare în obraji. Binedispus, după un moment de derută, Don a reușit să ia gluma în ușor și nu și-a mai manifestat niciodată râvna de a face prozeliți la micul dejun.

Marele avantaj de-a avea în casă un american de la Caltech era acela că, de câte ori Stephen voia să se ducă la Los Angeles – sau în oricare altă zonă din Statele Unite – în interesul științei, americanul dorea să meargă și el. Așa că, deși în vara următoare Stephen a insistat să-l însoțesc în America trei săptămâni, Don a fost încântat să se ducă în locul meu. Această soluție neașteptat de simplă la o problemă de nerezolvat până atunci mi-a netezit drumul spre împlinirea unei dorințe ce sălășluia latent în mine de ani întregi. Trecuseră treisprezece ani de când pusesem

piciorul pe teritoriul Spaniei și tânjeam să reiau legătura cu acea țară și civilizația ei, care jucaseră un rol atât de semnificativ în formarea mea înainte să se aleagă praful de toate modestele mele pretenții și aspirații. Ca întotdeauna, părinților mei le-a surâs ideea de a-și petrece o vacanță cu nepoții, iar tata și cu mine ne-am gândit la un traseu prin nordul Spaniei și Portugalia, care coincidea ici și colo cu acel *camino francés*, vechiul drum al pelerinilor spre Santiago de Compostella. Simplul fapt de a face planuri mi-a redeșteptat în minte acele minunate vacanțe din Europa din trecutul îndepărtat – datorate mai ales tatălui meu, care, cu nasul lui fin de istoric, nu-și pierduse câtuși de puțin talentul de a găsi comori istorice inedite, pe care turistul obișnuit le-ar fi trecut cu vederea.

Odată ce nu-mi mai stăteau în cale activitățile de vară – dineuri pentru mini-conferințe, grătare în aer liber, prânzuri, ceaiuri pentru copii, zilele cu sport de la școală, recepții la colegiu, ocupații minore, dar necesare, ca dusul mașinii la service și curățenia în casa închiriată, iar în cele din urmă un pojar destul de grav care a ținut-o pe Lucy la pat tocmai înainte de sfârșitul trimestrului –, Stephen a plecat în California, iar noi am pornit spre Bilbao. Deși orașul industrial murdar de pe coasta nordică a Spaniei ne-a primit cu ploaie și cer înnorat, inima mi-a tresăltat de bucurie când am pus din nou piciorul pe pământ spaniol. A continuat să-mi tresalte toată vacanța, nu numai la redescoperirea Spaniei, o țară în care democrația se instaura încetul cu încetul, dar și pentru că-mi aminteam de adolescenta încrezătoare, aventuroasă care fusesem pe vremuri, de mult îngropată sub o grămadă de poveri și priorități. Treptat, mi-am redobândit stăpânirea limbii spaniole, a gramaticii, sintaxei și vocabularului, căci și asta făcea parte din redescoperirea mea. Cu vitalitatea sa, limba mi-a redeșteptat abilitățile lingvistice care fuseseră reduse la o tăcere timidă sub apăsarea prejudecăților intelectuale de la Cambridge, unde învățai repede să taci mai degrabă decât să te faci de râs.

Orașe cu nume sonore – Burgos, Salamanca, Santiago, León, Coimbra și Oporto – și catedrale spectaculoase, mânăstiri

medievale, capele mozarabe, procesiuni de pelerini, câmpii arse de soare și dumbrăvi de măslini contorsionați, ale căror culori aprinse formau o cărare cu lumină orbitoare și căldură toridă ce pătrundea în cenușiul și răceala vieții noastre din nord. În golfurile mici și stâncoase, în pâraie, pini și munți, am descoperit peisajul și tradițiile vii din *cantigas de amigo*. Senzația că povara apăsătoare a studiului pe care încercam să-l modelez într-o teză avea o bază reală, că studiile medievale erau la urma urmei o activitate mai productivă decât adunatul de pietricele de pe o plajă îmi dădea un elan extraordinar. Mi-am promis că voi termina teza, orice ar fi, chiar dacă nu avea să ducă nicăieri, chiar dacă nu va fi decât un scop în sine. Abia așteptam să asimilez tot ce văzusem și să fac corelația cu textele, dar și mai mult doream să mă întorc repede la Cambridge după ce storseserăm orice strop de beneficiu din acele săptămâni petrecute în Spania și Portugalia. Copiii aveau nevoie până la urmă de o compensație, de pildă de câteva zile la mare, pentru toate orele petrecute, fără să se plângă, pe bancheta din spate a mașinii. Deloc surprinzător după atâtea momente încărcate de religie, în mintea lui Lucy și a lui Robert s-a produs o mare confuzie în privința vieților sfinților, cu rezultatul că, atunci când am coborât la mare, în Ofir, au născocit un joc ciudat, în care Lucy juca rolul Sfântului Ioan Botezătorul, udându-l leoarcă pe fratele ei cu apă de mare – în timp ce el, înfășurat într-un prosop, juca rolul pelerinului stoic *en route* spre mormântul Sfântului Iacob. Toate conotațiile religioase ale acestui joc erau, inutil s-o mai spun, greșite. Dar momentul de cumpănă al excursiei a survenit când tata s-a încuiat fără să-și dea seama în camera lui, din cauza unei broaște defecte. Nu era telefon în cameră și singura ieșire posibilă era prin balcon, iar singura modalitate de a părăsi balconul era saltul peste un gol de douăzeci de metri până în balconul nostru, după care să iasă pe la noi. A venit pe plajă mândru nevoie mare de isprava lui temerară; într-adevăr, a trebuit să fim de acord, cu un amuzament uimit, că ceea ce făcuse nu era puțin lucru pentru un om de 63 de ani.

7
Impas

În toamna lui 1977, înflăcărată de strălucitoarele impresii din Peninsula Iberică, eram hotărâtă să atac teza cu vigoare și dintr-o nouă perspectivă, cu toate că organizarea materialului rămânea descurajantă și timpul era încă un factor esențial. Imediat după ce s-a întors din California, Stephen a fost promovat – a primit o catedră personală de fizica gravitației. Rangul de profesor universitar avea și alte implicații în afară de o creștere modestă a salariului, întrucât titlul și poziția îi asigurau mai mult respect și recunoaștere oriunde se ducea – cu câteva excepții, una fiind chiar propriul departament. Promovarea a coincis cu zugrăvirea și renovarea departamentului, și Stephen a așteptat câtva timp să-i vină covorul – la care, ca profesor, avea dreptul – și să-i fie pus în birou. După câteva luni de așteptare zadarnică, a decis să discute problema cu șeful departamentului, care a țâțâit arțăgos la auzul solicitării. „Doar profesorii universitari au dreptul la covor", a spus el. „Păi sunt profesor!" i-a întors-o Stephen. În cele din urmă, ca o confirmare târzie a statutului, covorul profesoral a sosit.

Dincolo de chestiunea covoarelor, Stephen se temea ca numirea lui să nu creeze o distanță între el și elevii săi; s-a consolat însă cu ideea că ajutorul de ordin fizic de care avea nevoie de la ei anula orice rezervă datorată reputației lui extraordinare. Deși era incontestabil un intelectual de prim rang, se înfiora la gândul imaginii conformiste de profesor universitar, distant față de studenți și colegi. Prefera imaginea unui tânăr etern, cu un zâmbet de băiețandru, bătându-și joc de autoritățile din rândul cărora făcea și el parte acum.

Cu toate că starea fizică a lui Stephen putea să joace efectiv un rol egalizator în atmosfera de la departament, promovarea sa, deși bine-venită, îmi crea unele probleme în relațiile cu alți oameni, nu în ultimul rând pentru că reputația lui crescândă contrasta complet cu situația noastră. Doar prietenii noștri cei

mai apropiați își dădeau seama că, pe scena de acasă, lupta pentru supraviețuire din fiecare zi continua neabătută, la fel ca înainte. În ciuda atacurilor nemiloase ale bolii, Stephen devenise o figură de seamă pe plan național: cel mai tânăr membru al Societății Regale, care primise nenumărate premii și medalii, urmașul lui Einstein și profesor la Universitatea Cambridge. Însuși paradoxul situației sale îl făcuse răsfățatul presei. Nu numai în percepția publicului, ci și, începusem să bănuiesc, în ochii propriei sale familii, succesul său dovedea că învinsese boala neuronului motor, astfel că lupta era câștigată: Imposibil să mai avem nevoie de ajutor! Printr-o crudă ironie a sorții, deveniserăm victimele inocente ale succesului nostru. Nu era vorba doar de o falie între imaginea noastră publică și cea particulară, ci de un veritabil conflict. Desigur, distincțiile primite – ca ocazia memorabilă din vara lui 1978, când lui Stephen i s-a acordat titlul de doctor honoris causa al Universității Oxford – ne bucurau și ne mulțumeau, dar acest gen de expunere publică nu contribuia cu nimic la ajutorul, atât fizic cât și emoțional, de care aveam nevoie mai mult ca oricând, căci boala nu fusese învinsă; avansa încă, într-un ritm lent, dar implacabil. Pentru familia apropiată, efectele erau devastatoare și solicitările la care era supusă – necruțătoare. Nu mai puteam să pretind că e vorba de un inconvenient minor, de un fapt de viață. Boala ne domina viețile – ale noastre și ale copiilor noștri –, în pofida tuturor eforturilor de a păstra prețioasa aparență de normalitate.

La început expansiv, apoi reținut, Robert devenise acum atât de retras, încât mă temeam să nu sufere de depresie, o afecțiune care, potrivit doctorului meu, putea să apară și la copii. Pentru amuzament, se cufunda în studiul broșurilor de informatică, în dauna altor activități distractive. Stephen se străduise din răsputeri să-și joace rolul de tată, cumpărându-i trenulețe electrice și căi ferate complicate, pe care Robert nu era destul de îndemânatic să le folosească. Nici când vechiul lui prieten Inigo i-a pus la dispoziție cunoștințele sale mai avansate în domeniul electric, trenurile nu au mers fără să se poticnească,

iar Robert și-a pierdut repede interesul pentru ele. În afară de Inigo, care mergea la altă școală, avea puțini prieteni și nu părea dornic să-și facă alții. Era evident că Robert avea nevoie de un model masculin, de cineva care să se zbenguie și să se încaiere cu el, care să-i ușureze ieșirea din copilăria deja prefăcută în adolescență, cineva care să nu aștepte nimic de la el în schimb, cu atât mai puțin tot ajutorul posibil în privința nevoilor lui fizice.

Lucy, expansivă și sociabilă, a simțit de timpuriu nevoia să fie independentă, ceea ce i-a dat posibilitatea să întrețină relații cu un larg cerc de prietene, alături de care găsea o compensație pentru inconvenientele de acasă. De foarte mică, și-a consumat toată energia clocotitoare într-un cerc social amețitor de spiriduși care mergeau la concursuri de înot, tabere cu ghizi, maratoane sponsorizate, piese și concerte date de școală, spectacole muzicale și teatrale, dar și nenumărate petreceri. Fără îndoială că imensa ei colecție de jucării de pluș și lumea fantastică pe care ea și Lucy Grace Cadbury o creaseră pentru marionetele lor Snoopy au ajutat-o să dezvolte în subconștient metode de-a face față mediului neobișnuit de acasă, deși, cu siguranță, a rămas foarte sensibilă la situația ei. Atât vârsta, cât și sexul i-au dat posibilitatea să evite unele din poverile care apăsau pe umerii lui Robert.

Părinții mei au umplut multe goluri din viața copiilor cu excursii la Londra, ceaiuri luate la Ritz și spectacole de teatru. Totuși, în viața mea era un mare gol, despre care nici nu puteam să vorbesc cu ei. Thelma Thatcher a fost destul de abilă și de directă ca să-l remarce într-una din ultimele discuții cu mine, înainte de moartea ei, în vara lui 1976. „Draga mea“, mi-a spus, rezemată de masa ei foarte bine lustruită și privindu-mă drept în ochi, „nu pot să-mi închipui cum trăiești fără o viață sexuală așa cum trebuie“. Am fost așa de uluită de enorma candoare a prietenei mele octogenare, încât n-am putut decât să dau din umeri. Nu i-am răspuns la întrebare, loialitatea față de Stephen îmi interzicea o discuție deschisă pe acest subiect, care era pentru el la fel de tabu ca și subiectul bolii sale. Nu

mi-am îngăduit să mă destăinui Thelmei Thatcher cu acel prilej și altul nu s-a mai ivit. Totuși aveam mare nevoie de o confidentă în a cărei vârstă și înțelepciune să mă încred. În afară de aspectele fizice, relația mea conjugală cu Stephen dobândea nuanțe profund ireconciliabile. Din punct de vedere intelectual, Stephen era un gigant, care insista mereu asupra infailibilității sale și al cărui geniu îl voi respecta mereu; din punct de vedere fizic, era neajutorat și tot atât de dependent de mine ca și copiii noștri după naștere. Îndatoririle mele față de el erau cele ale unei mame cu un copil mic, răspunzătoare pentru fiecare aspect al îngrijirii sale, inclusiv înfățișarea – eram aproape o infirmieră, deși refuzam să-i fac injecții sau să intervin în chestiunile medicale pentru care nu aveam pregătire. Problemele erau exacerbate de imposibilitatea de-a vorbi despre ele. Aceasta era o parte intrinsecă a bătăliei împotriva bolii, pe care, cu o mai bună comunicare, am fi putut s-o purtăm amândoi, umăr la umăr, sprijinindu-ne reciproc și elaborând strategii ca să facem față dificultăților. În loc de asta, lipsa de comunicare devenise o forță care ne înstrăina, coborând între noi o barieră de suferință.

Nu pentru prima oară, mi-am încordat văzul și auzul ca să depistez situații similare, sfaturi sau un pic de alinare. Am început să am speranțe cu ocazia uneia dintre rarele vizite la Lucy Cavendish, la scurt timp după pensionarea bunei doamne Kate Bertram, când noua președintă urma să se autoprezinte în cadru festiv, un eveniment unic în acel colegiu și unul la care, în ciuda rezervelor mele datorate eșecurilor universitare, nu voiam să lipsesc. După cină, noua președintă s-a ridicat în picioare și ne-a relatat evenimente din viața și cariera ei academică. Mi-au venit lacrimi în ochi când a vorbit despre căsnicia ei: și soțul ei suferise de o boală incurabilă, invalidantă. Din nou mi s-a părut pentru o clipă că am întâlnit pe cineva cu care aș putea vorbi liber, cineva care ar înțelege oboseala și disperarea de sub masca zâmbitoare, acum ezitantă. Spre nedumerirea mea, am auzit-o cerând compasiunea publicului pentru alegerea pe care trebuise s-o facă – între cariera sa universitară

și soțul ei – când i se oferise un post de profesor la o prestigioasă universitate americană. Alesese profesoratul.

Până la urmă, cu o disperare stânjenită, am discutat într-o dimineață cu dr. Snow, în atmosfera aseptică a cabinetului său. Dacă tonul i-a fost detașat, dar îngrijorat, vorbele lui mi s-au părut la fel de sincere ca ale Thelmei Thatcher. „Problemele cu care te confrunți, Jane, seamănă foarte mult cu cele ale bătrâneții", a spus el cu sinceritate, „dar ironia e că ești o femeie tânără, cu nevoi și așteptări normale". A făcut o pauză. „Tot ce pot să-ți sugerez", a adăugat, aruncându-mi o privire peste ochelarii lui cu rame aurii, „e să-ți faci o viață doar a ta".

Într-un inedit moment de atitudine prietenească din aceeași toamnă, Philippa mi-a spus calmă că sosise timpul să mă despart de Stephen. „Sunt sigură că nimeni n-o să te învinovățească", a adăugat ea condescendentă, de parcă într-un sfat atât de simplu stătea soluția tuturor problemelor. Indiferent ce motive ar fi avut, îndemnul ei m-a șocat. Cu siguranță că o asemenea soluție m-ar fi alungat imediat din familia Hawking. Ea nu putea să înțeleagă că, părăsindu-l pe Stephen, însemna să abandonez un copil. Nu puteam să-mi destram familia pe care, în optimismul meu, eu însămi o construisem. Ar fi însemnat să-mi distrug cu mâna mea singura realizare din viață, odată cu mine însămi.

Să pretind că nu mi s-a întâmplat să găsesc vreodată atrăgători alți bărbați ar fi necinstit din partea mea; însă nu avusesem niciodată o aventură, singura mea relație fusese cu Stephen. Acele atracții trecătoare nu fuseseră decât scurte întâlniri constând într-un schimb fugitiv de priviri, și atât. Într-adevăr, de mult nu mă mai consideram o tânără femeie atrăgătoare și demnă de a fi dorită. Mă socoteam o parte dintr-o căsnicie, iar acea căsnicie se dezvoltase din legătura inițială între doi oameni într-o rețea extinsă, ca o grădină plină de diverse plante și flori, care îi cuprindea nu numai pe părinți și copii, ci și pe bunici, pe prietenii buni, pe elevii și colegii lui Stephen. Copacul din mijlocul grădinii era căminul făurit de-a lungul anilor

fie în Little St Mary's Lane, fie la Pasadena, fie în West Road. Relația din care se ivise totul nu era acum decât un aspect al acestei diversități complexe și, cu toate că această relație se schimbase considerabil, căsnicia în sine era mult mai importantă decât nevoile personale ale celor doi oameni care o începuseră. O cochilie fragilă, goală, singură și vulnerabilă, în care doar gândul la copii mă oprea să nu mă arunc în râu, în care mă rugam să primesc ajutor, cu insistența disperată a unei potențiale sinucigașe. Situația era de așa natură, încât mă îndoiam că Dumnezeu însuși, oricine ar fi și oriunde s-ar afla, putea să găsească o soluție dacă îmi auzea într-adevăr rugăciunea – dar o soluție trebuia găsită dacă voiam ca familia noastră să reziste, Stephen să fie în stare să-și continue munca și traiul acasă și eu să rămân o mamă sănătoasă și capabilă de a-mi îngriji copiii.

O prietenă de excepție, Caroline Chamberlain – fosta fizioterapeută a lui Stephen –, sensibilă, dar și cu simț practic, a fost cea care mi-a sugerat că aș putea beneficia de pe urma unei schimbări, cum ar fi să cânt în corul bisericii din zonă. „Vino și cântă la St Mark", mi-a spus ea, „avem nevoie de încă o soprană pentru slujba cu colinde". Spre seară, la jumătatea lui decembrie, ne-am lăsat copiii cu soțul ei, Peter, și ne-am dus la repetiția generală. Pentru prima dată am cântat într-un cor adevărat, dar, cu toate că vocea mea se dezvoltase frumos, cititul notelor și număratul timpilor nu erau punctele mele forte. Celelalte soprane măsurau cu răbdare ritmul pentru mine, o dislexică în muzică, iar tânărul dirijor, palid și slab, își stăpânea politicos exasperarea produsă de rățușca cea urâtă pe care-o adusese Caroline în formația lui. Prin exercițiu, eforturile mele au dat rezultate mai bune, așa că la slujba cu colinde contribuția mea nu a fost atât de groaznică pe cât se temea dirijorul; iar mai târziu în acea săptămână, am fost solicitată să cânt colinde împreună cu ceilalți din cor în toată parohia.

În noaptea întunecoasă de iarnă, pe când dirijorul, Jonathan Hellyer Jones, mergea lângă mine și Lucy, ținându-și echilibrul pe bordura trotuarului ca să ne apere de trafic, am început să conversăm. Am vorbit cum n-o mai făcusem de ani întregi,

având strania senzație că întâlnisem un prieten pe care-l cunoșteam de mult. Am vorbit despre cântat, muzică și cunoștințe comune – aveam mai multe –, precum și despre călătorii, mai ales în Polonia, unde el cântase în 1976 cu corul de cameră al universității. Mi-a povestit despre biserica St Mark, despre vicarul ei, extraordinar de devotat, cu o inimă de aur, Bill Loveless, care-l sprijinise mult și îi întărise credința într-o perioadă dificilă. Nu mi-a spus ce se întâmplase în acea perioadă, dar știam deja de la Caroline că, în urmă cu optsprezece luni, Janet, soția lui Jonathan, murise de leucemie.

Nu ne-am mai văzut câteva săptămâni, apoi ne-am întâlnit absolut din întâmplare. În ianuarie 1978, când Stephen era plecat în America pentru trei săptămâni cu anturajul său, m-am dus cu Nigel Wickens și un grup de la cursul lui de artă vocală la o seară de cântece victoriene cu baritonul Benjamin Luxon, la Guildhall. În sala aglomerată l-am zărit imediat pe Jonathan – o figură frapantă, înalt, cu barbă și păr cârlionțat – în partea cealaltă a sălii. Am fost surprinsă când, în pauză, m-a recunoscut; i l-am prezentat lui Nigel. „Ce om simpatic!" a remarcat Nigel pe drumul de întoarcere prin King's College spre West Road, unde își parcase mașina. Am încuviințat cu prudență, preferând să trec la celălalt subiect de conversație, apropiata căsătorie a lui Nigel cu o talentată cântăreață americană, Amy Klohr.

În urma întâlnirii noastre întâmplătoare, Jonathan a venit la noi să-i dea lui Lucy lecții de pian sâmbăta sau duminica după-amiaza, după cum era liber. Ea a început repede să-l placă și, cu veselia ei, i-a risipit curând ezitările și seriozitatea. La început, stătea doar cât dura lecția, apoi rămânea mai mult ca să mă acompanieze la piesele de Schubert pe care le învățam – în timp ce Stephen supraveghea operațiunile de pe calea ferată în camera lui Robert și mai asculta câte un cântec din *Schubertiadele* noastre, cum le botezasem. După câteva săptămâni cu acest program, Jonathan a început să rămână întâi la prânz, apoi la cină, și să-l ajute pe Stephen, scutindu-l pe Robert de toate corvezile. Mai târziu, când am ajuns să-l cunoaștem

un pic mai bine pe Jonathan, Robert îl aștepta la ușa din față și-l ataca pe neașteptate la sosire, luându-se la trântă cu el. Pe Jonathan nu-l deranja deloc această primire neconvențională; urma o tăvăleală bună, care îl ajuta pe Robert, în plin proces de creștere, să-și cheltuiască energia în exces.

În cursul săptămânii ne întâlneam adesea din întâmplare și ne minunam de coincidențele extraordinare care ne ajutau să ne vedem. Stăteam pe trotuar și vorbeam, uitând ce aveam de făcut sau unde trebuia să mergem. Aveam atâtea de discutat – despre suferința și singurătatea și ambițiile lui în muzică, pe de-o parte, despre temerile mele privindu-l pe Stephen și pe copii, pe de alta, despre disperarea mea și dificultatea de-a face tot ce mi se cerea cu toleranță și răbdare. Deși mai tânăr ca mine, Jonathan era atât de înțelept, avea o perspectivă atât de largă asupra vieții, o credință atât de puternică și o spiritualitate atât de strălucitoare cu care-mi lumina orizontul întunecat, încât pășeam cu adevărat împreună pe acel pământ sfințit care, potrivit lui Oscar Wilde, există atunci când suferi. Întâlnisem pe cineva care cunoștea frământările și ardoarea vieții ce se confruntă cu moartea.

Dar și alte împrejurări au conspirat să ne vedem, în cele mai stranii moduri cu putință. Încă mai mergeam la dineuri la Lucy Cavendish cam o dată pe semestru – mai degrabă ca să păstrez legătura decât din plăcere. Într-o asemenea ocazie, după ce mi-am epuizat resursele limitate de conversație, ascultam discuțiile comesenilor din fața mea când am auzit o distinsă profesoară în vârstă a colegiului, Alice Heim, aducând laude unui tânăr care venea adesea în casa ei să cânte la pian, la patru mâini, cu ea. Căldura cu care vorbea despre el, despre bunătatea și talentul lui muzical m-a uimit. Era unic, un adevărat Apollo. Însoțitorii în vârstă ai doamnei erau mai mult decât surprinși de efuziunile colegei lor. „Cum îl cheamă?“ au întrebat-o. „Jonathan, Jonathan Hellyer Jones.“ Îmi ardeau urechile și simțeam cum roșesc de plăcere, de parcă eram singura persoană de-acolo care putea să împărtășească elogiile adresate eroului intrat în viețile noastre. Nimeni nu putea fi mai surprins ca

mine atât de faptul că roșisem, cât și de entuziasmul lui Alice Heim. Îmi dădeam seama că lumina caldă care mă învăluise se datora în aceeași măsură stânjenelii și plăcerii, de parcă eram acuzată că ascundeam un secret vinovat. Dar, în fond, nu exista nici un motiv ca această prietenie să fie păstrată în taină sau considerată o vină. Era bazată pe aspirații comune, pe grija noastră pentru situația celuilalt, pe sprijinul pe care ni-l puteam acorda unul altuia și, mai presus de toate, pe muzică. Deși nu ne atinsesem și n-aveam s-o facem foarte mult timp, eram amândoi conștienți că secretul vinovat era o recunoaștere a potențialei naturi fizice a relației noastre. Atracția dintre noi era puternică, dar adulterul era un cuvânt urât, în contradicție cu temelia morală pe care ne clădiserăm viețile. Oare acesta era prețul pe care trebuia să-l plătesc pentru a aprinde din nou flacăra pasiunii în sufletul meu? Era oare un preț pe care, cu toată onestitatea, puteam să i-l impun și lui Jonathan? Dacă urma să intru în rândul eroinelor adulterine din secolul al XIX-lea, prețul putea fi chiar mai mare. Era posibil ca rezultatul final să fie doar zgomotul neplăcut de căldărușă spartă din cartea lui Flaubert, nicidecum muzica minunată, capabilă să înduioșeze stelele.

8
O mână de ajutor

În cursul semestrului următor Jonathan mi-a sugerat să intru în corul bisericii, care repeta fragmente din *Mesia* pentru un spectacol cu orchestră de Paște. Cum Robert și Lucy erau deja destul de mari ca să fie lăsați un ceas singuri în fața televizorului seara, m-am alăturat unui grup de enoriași coriști la repetițiile de joi din biserică. Pentru mine, o începătoare în comparație cu alții, complexitatea grafică a corurilor lui Händel reprezenta o provocare pe care am acceptat-o cu un entuziasm

obsesiv. Alăturându-mă corului, m-am alăturat și bisericii, ale cărei slujbe se încadrau cu relaxare în canoanele Bisericii Anglicane pe care le cunoșteam din copilărie. Dar așa era anglicanismul aici, lipsit de dogme ipocrite și pedanterie sufocantă, mulțumită dinamismului vizionar al vicarului, Bill Loveless, al cărui nume de familie era complet nepotrivit cu personalitatea sa. Odinioară ziarist la *Picture Post*, actor, soldat și om de afaceri, Bill ajunsese să fie hirotonisit abia pe la mijlocul vieții. Din fericire, binecuvântat cu o vitalitate fenomenală, a venit cu toată experiența și relațiile dobândite în alte profesii ca să-i fie de ajutor în munca de preot și în necontenita căutare de teme relevante pentru predici, iar la forumul său lunar pe teme religioase invita tot felul de vorbitori – doctori, polițiști, asistenți sociali, activiști politici și mulți alții.

Pentru Bill, creștinismul adevărat nu însemna valori absolute, tranzacții cu Dumnezeu sau pedepse divine. Singurul său principiu călăuzitor era iubirea înflăcărată pentru omenire, confirmând dragostea lipsită de echivoc a lui Dumnezeu pentru toți oamenii, oricine ar fi fost ei, orice defecte ar fi avut. Singura poruncă a doctrinei iubirii era să-ți iubești seamănul. Pe tărâmul său găseau odihnă cei obosiți și peste măsură de împovărați, și acolo am găsit la rândul meu consolare. În sfârșit, zdreanța mototolită care ajunsese sufletul meu a început să revină la viață. Dar, deși întoarcerea în sânul bisericii îmi aducea alinare, îmi punea și întrebări extrem de grele. Ce se cerea de la mine? Cât de mare era sacrificiul pe care trebuia să-l fac? Împrejurările în care-l întâlnisem pe Jonathan, când eram pe punctul de a ceda, erau atât de neobișnuite – și totuși atât de obișnuite –, încât nu mai puteam evita impresia bizară și poate naivă că acea întâlnire fusese programată intenționat de către o putere binevoitoare, acționând prin intermediul prietenilor noștri comuni, buni și grijulii. Eram amândoi oameni singuri, profund nefericiți, care aveau o nevoie disperată de ajutor. Era oare posibil ca întâlnirea noastră să facă parte dintr-un plan divin cu totul aparte? Sau eram eu absurdă, ba chiar eretică și ipocrită?

Unii ar fi putut crede că ajutorul îmi apăruse și-mi ridica povara de pe umeri printr-o întâmplare fericită, altora li s-ar fi putut părea o simplă coincidență. Pentru mine, încordată și extenuată cum eram, era semnul intervenției divine – cu toate că pe atunci, în primăvara lui 1978, Jonathan și cu mine abia începuserăm să percepem intensitatea sentimentelor noastre și nici nu putea fi vorba să ni le exprimăm. Dilema noastră era ce trebuie să facem cu acest dar trimis din ceruri. Putea să facă rău, să distrugă, eventual să destrame familia în care investisem atât de mult din mine, dacă ne-am fi gândit acum să fugim și să ne întemeiem un cămin împreună. Nu era de ajuns să pretind că-mi ținusem promisiunea față de Stephen o lungă perioadă în împrejurări revoltător de dificile: nu era o motivație viabilă în termenii învățăturilor bisericii, pe care atât Jonathan, cât și eu le credeam singura temelie adevărată a vieții umane. Cealaltă variantă era unica pe care o puteam urma. În acest caz, darul special ce ni se făcuse putea fi folosit în mod benefic, în avantajul întregii familii – pentru copii și pentru Stephen, dacă el era gata să accepte noua situație. Această a doua soluție nu avea să fie ușor de aplicat, întrucât cerea foarte multă autodisciplină. Având grijă de Stephen, trebuia să păstrăm o oarecare distanță unul față de celălalt, să trăim separat și să nu ne permitem să arătăm nici un semn de afecțiune în public. În principiu, viața noastră în societate trebuia să se axeze pe trei oameni, dacă nu cinci, niciodată exclusiv pe doi. Bunăstarea lui Stephen și a copiilor avea să fie o justificare pentru relația noastră fără viitor. De fapt, nici nu exista un viitor clar pentru cineva care se atașa de mine. Dacă era un egoism din partea mea să monopolizez viața unui tânăr care suferise deja atât de mult? Răspunsul meu era întotdeauna același: cu ajutorul lui, puteam rezista ca familie, fără el eram condamnați.

Pe când începeam să recunosc cu șovăială atracția care ne arunca pe unul în brațele celuilalt, Jonathan îmi risipea îndoielile, asigurându-mă că prin noi – noi toți – își găsise un scop în viață care îi ușura întru câtva suferința și golul simțit după pierderea îndurată. În timpul uneia din rarele călătorii la Londra,

pe când eram într-o capelă laterală din Westminster Abbey, m-a anunțat că era gata să mi se consacre mie și familiei mele, orice ar fi. Această altruistă și emoționantă făgăduială m-a scos din vidul întunecat care ajunsese viața mea. Relația noastră ne înnobila și ne elibera. Era încă platonică și avea să rămână așa multă vreme. Atracția reciprocă și emoțiile devastatoare pe care amenința să le provoace se diluau în muzica pe care o exersam și o cântam împreună, de obicei în weekenduri, în prezența lui Stephen, și uneori în serile zilelor lucrătoare. În viața mea intrase un om pe care mă puteam bizui oricând, și asta mi-era de ajuns.

La început Stephen a reacționat față de Jonathan cu o anumită ostilitate de mascul, încercând, în maniera tipică familiei Hawking, să-și afirme superioritatea intelectuală, exact așa cum făcea și în cazul unui elev cercetător. S-a simțit însă curând dezarmat când a descoperit că această tactică nu funcționa, pentru că Jonathan nu avea spirit de competiție. Foarte sensibil la nevoile altora, a reacționat mult mai prompt la neputința lui Stephen și la farmecul zâmbetului său decât la sonoritatea reputației. Stephen a devenit mai amabil, mai calm, mai tolerant și relaxat. Cu generozitate și blândețe a recunoscut că aveam cu toții nevoie de ajutor și, dacă voia cineva să mă ajute, el nu va avea obiecții atâta timp cât continuam să-l iubesc. Nu puteam să nu-l iubesc când era dispus să-mi arate atâta înțelegere și, cel mai important, să mi-o și spună. Uneori, când Jonathan cădea în depresie, Stephen era acela care mă asigura că prietenul meu nu mă va lăsa niciodată baltă. Altminteri, odată acceptată, situația n-a mai fost decât arareori luată în discuție. Era foarte liniștitor pentru mine să știu că pot avea încredere în Stephen.

Totul mergând bine, am avut toți trei o perioadă excepțională de creație. Erau încă acele vremuri când oboseala mea, combinată cu îndărătnicia înnăscută a lui Stephen, mă aducea în pragul prăbușirii, dar, în general, navigam pe ape mult mai liniștite. În ce-l privea pe Stephen, respectabilitatea conferită de calitatea de membru al Societății Regale și de medalia papală

păreau să constituie o garanție a multor alte onoruri în viitor. În timp ce el continua să avanseze în cercetarea universului, tot felul de instituții celebre se precipitau, nerăbdătoare, să-l acopere cu medalii, premii și titluri onorifice. Printre ele se aflau deja *fellowship*-ul primit de la Universitatea Oxford și, spre marea lui satisfacție, un *fellowship* onorific al Colegiului Universității. Atmosfera festivităților semestriale de la colegiu era caldă și prietenoasă, iar excesele făcute de Stephen ca student constituiau o temă recurentă a multor aduceri-aminte joviale.

În martie 1975, Colegiul Caius, ca să se întreacă pe sine, a comandat un portret în clar-obscur al lui Stephen, executat de David Hockney. Cât timp Hockney schița și desena, Lucy stătea ghemuită într-un fotoliu dintr-un colț al livingului, citind și desenând. Spre surpriza profesorilor de la Caius, Hockney a inclus-o și pe ea în varianta finală, recunoscând astfel cu amabilitate că mediul familial îndulcea caracterul oficial al portretului. În a doua ședință de pozat a lui Stephen, Lucy și-a plătit în felul ei tributul datorat lui Hockney. Ne așezaserăm pe peluză, beam cafea și profitam de scurta perioadă cu soare de primăvară, când ea a năvălit din casă, țopăind pe peluză pe o mare minge de cauciuc tare. Pantalonii de la salopetă îi erau suflecați până la genunchi, arătând înadins că, precum Hockney, purta și ea șosete desperecheate, una albă și alta maro.

Într-o seară friguroasă de februarie, Stephen și cu mine ne-am alăturat distinsului grup de *fellows* în autocarul ce mergea la Royal Society pentru admiterea prințului Charles ca membru de onoare. (Autocarele nefiind pe atunci dotate cu lifturi pentru scaunele cu rotile, Stephen a trebuit să fie urcat de șofer și de mine – ceea ce era totuși mai ușor decât să conduci și să parchezi în Londra.) Ocazia l-a înveselit pe Stephen, căci îi amintea de fostul student ireverențios, abia recognoscibil acum, în ținuta de gală apăsătoare, impusă de recunoașterea sa de către *establishment*. La ceremonie, noul președinte al Societății Regale l-a complimentat pe prinț pentru patronajul regal asiduu oferit societății, întemeiată, după cum spunea el, de tizul prințului Charles, Charles II, și „continuând sub auspiciile fiului său,

James II". Stephen a râs în hohote și, în cea mai tare șoaptă de care era în stare, a spus vesel: „A greșit! James II era fratele lui Charles II!" La recepția de după ceremonie, Stephen s-a distrat și mai bine, arătându-i prințului Charles cum își rotea scaunul și, făcând asta, a ajuns aproape – sau peste – pantofii regali perfect lustruiți, o demonstrație pe care avea s-o facă mai târziu și în fața arhiepiscopului de Canterbury, la un dineu de la St John's College în Cambridge.

Cariera lui Jonathan era mult mai puțin meteorică decât a lui Stephen; de fapt, abia începuse. Pe lângă tragedia devastatoare prin care trecuse, frustrarea de a fi un muzician care se zbătea să-și facă o carieră contribuia și ea la zilele sumbre pe care le avea câteodată. Fost corist și bursier câștigător de premii la St John's College, era suficient de ambițios ca să considere descurajatoare perspectiva unei vieți petrecute predând pianul, iar reticența și modestia lui înnăscute îi ascundeau de obicei realul talent de interpret la orgă și clavecin. Iubirea lui înflăcărată pentru muzică barocă, în special Bach, găsea prea puțină satisfacție în zdrăngăneala lecțiilor de pian din școli. Era convins că are misiunea de a cultiva auzul publicului departe de zgomotoasele instrumente moderne și de muzica romantică, de a-l obișnui cu subtilele tehnici baroce de interpretare, însă nu prea știa de unde să înceapă. Autenticitatea interpretării a devenit unul dintre subiectele de discuție la mese, când flecăreala copiilor le permitea adulților să strecoare și ei câte o vorbă. Stephen îl tachina pe Jonathan în privința dificultății de a cânta la clavecin, insistând că o carcasă de oțel ar rezolva toate delicatele probleme de durată ale acordării și reacordării.

Deși îl persiflam cu jovialitate, Stephen și cu mine deveneam inevitabil din ce în ce mai implicați în muzică și îl încurajam pe Jonathan să facă marele pas, să treacă de la predat la recitaluri. Propunerea aceasta l-a pus într-o dilemă de care era deja cât se poate de conștient. Ca să devină interpret, trebuia să renunțe la majoritatea lecțiilor și să-și consacre tot timpul studiului și repetițiilor, dar el depindea de predat din punct de vedere financiar. Avea totuși un mare avantaj: un instrument propriu.

Nu numai că deținea o pianină foarte bună în mica lui casă – care amintea așa de bine de cea din Little St Mary's Lane nr. 6 – din cealaltă parte a orașului Cambridge, dar majoritatea spațiului locuibil era ocupat de un clavecin pe care îl construise el însuși. Așadar, avea tot ce trebuie ca să înceapă să dea spectacole; îi lipsea doar oportunitatea necesară.

Cu cât discutam mai mult în trei despre această dilemă, cu atât ne dădeam seama că singurul mod prin care Jonathan putea să-și alcătuiască un repertoriu, să se remarce ca interpret într-un mediu extrem de competitiv și să câștige în același timp din predat era să-și creeze propriile oportunități. Putea s-o facă promovându-se singur și oferindu-și serviciile instituțiilor de caritate. Între el și organizațiile caritabile cărora li s-a adresat, în special societățile având ca preocupare leucemia și alte tipuri de cancer, s-a dezvoltat o relație simbiotică. Dădea recitaluri gratis și, făcând asta, exersa tehnicile spectacolului, învățând să-și stăpânească tracul și să-și planifice și prezinte programele, iar instituțiile de caritate beneficiau în schimb de 100% din încasări, minus costurile publicității.

În acest timp, eu vedeam în sfârșit luminița de la capătul tunelului în care îmi făceam pelerinajul intelectual. Nu-mi prea plăcea să mărturisesc cât timp îmi luase să ajung în acest punct, pentru că durase doisprezece ani, în care făcusem și doi copii. Alan Deyermond, îndrumătorul meu, avusese dreptate când mă sfătuise să mă înscriu ca studentă la Universitatea din Londra, căci orice altă universitate m-ar fi dat afară de mult. Drumul fusese greu și chinuitor, dar, tocmai când mă gândeam deprimată că nu voi ajunge niciodată la capătul lui, a apărut Jonathan, care m-a încurajat pe ultima sută de metri. Arăta suficient interes pentru subiect ca să mă îndemne să continui; mă întreba la sfârșitul fiecărei zile ce realizasem, asculta câteva versuri dintr-o poezie și-mi dădea o mână de ajutor la aranjarea fișelor și maldărelor de însemnări mâzgălite pe bucățele vechi de hârtie. Aveam nevoie doar de un pic de interes și de ajutor ca să mă mobilizez pentru partea finală, ultimul capitol

al tezei – o analiză a limbajului liricii populare din Castilia la sfârșitul Evului Mediu.

În cele câteva minute sau jumătăți de oră pe care reușeam să le rup în timpul săptămânii, scrisul a început să meargă cu o neobișnuită ușurință. În weekenduri, sâmbăta și duminica după-amiază, cântecele au început să-mi iasă la fel de ușor. Atacam cu lăcomie orice îmi punea înainte Nigel, Svengali* al meu, Schubert, Schumann, Brahms, Mozart, Britten, Bach sau Purcell. Mulțumită lui Stephen, mi-am alcătuit repede propria bibliotecă muzicală, căci îmi oferea volum după volum, în dar de ziua mea sau de Crăciun. Câteodată eram chemată să cânt o piesă solo la biserică. La început tracul era terifiant, dar până la urmă, odată cu obișnuința, s-a diminuat, și apoi vocea, prefăcută cu migală de Nigel într-un instrument, mă surprindea și pe mine. Scoteam niște sunete care nu semănau aproape deloc cu vorbirea mea moale și șovăielnică. Erau tari și convingătoare, păreau glasul altcuiva, echilibrat, sigur pe sine și încrezător.

Într-o seară din acea primăvară, fratele meu, Chris, și soția lui, Penelope, au venit pe la noi cu fetița lor, încă bebeluș, și le-am făcut cunoștință cu Jonathan, prezentându-l ca pe un nou prieten. Nu au cerut lămuriri asupra situației pe care eu însămi nu mi-o puteam explica pe deplin. Au ascultat și câteva cântece. După aceea, Penelope a făcut o remarcă despre atmosfera din living în acea duminică după-amiază. A spus că era magică, de parcă se pogorâse liniștea și pacea asupra casei noastre. Această observație reconfortantă mi-a sporit încrederea în noua mea prietenie. Lui Chris i-a plăcut mult Jonathan și, înainte să plece, m-a luat deoparte să-mi spună ce persoană minunată era prietenul nostru, lăudându-l mai ales pentru superbii săi ochi bizantini. Mai târziu m-a sunat din Devon. Am vorbit mult despre situația mea și felul în care se schimba.

---

* Personaj din romanul *Tribly* de George du Maurier (1894): un hipnotizator care-l transformă pe personajul eponim într-un mare cântăreț. (*N.t.*)

Sfatul lui Chris mi-a mers până-n adâncul inimii. „Ţi-ai condus mulţi ani singură bărcuţa pe o mare foarte agitată, fără repere", mi-a spus, apoi a adăugat: „Dacă cineva de lângă tine e dispus să urce la bord şi s-o ducă într-un port ferit, ar trebui să-i accepţi ajutorul."

În vara aceea, mai târziu, mi-a făcut o vizită bătrâna mea directoare de şcoală, domnişoara M. Hilary Gent, care ne includea întotdeauna în circuitul ei prin ţară, în care îşi revedea fostele colege şi eleve din lunga ei carieră în învăţământ. Memoria ei pentru nume, figuri şi împrejurări era impresionantă. Se bizuia pe propria reţea de informaţii, făcând legături între foste eleve şi foste profesoare, stabilind apropieri între oameni din perioade diferite ale vieţii ei, care nu se întâlniseră niciodată. Cu un spirit de observaţie foarte dezvoltat, a priceput imediat că în ultimii câţiva ani obosisem şi îmi scăzuse moralul şi a făcut tot ce i-a stat în puteri ca să mă ajute discret, trimiţându-mi scrisori formale, dar încurajatoare şi punându-mă în legătură cu fostele eleve din St Albans care se mutaseră la Cambridge. I-am urmat rareori recomandările, căci viaţa mea devenise prea complicată şi preferam compania celor în vârstă – mai ales de când eu însămi, la 33 de ani, trăiam viaţa unei persoane bătrâne şi aveam nevoie de calmul filozofic al cuiva capabil să rezolve dilemele bătrâneţii şi morţii, care mă frământau şi pe mine.

Cam o dată la două săptămâni îi făceam o vizită celei mai în vârstă persoane pe care o cunoşteam, o fostă pictoriţă împuţinată la trup, cu părul alb, Dorothy Woollard. Stând cu ea în căsuţa retrasă, ascultându-i poveştile din trecut şi compătimind-o, camera ei reprezenta pentru mine o oază de linişte, singurătate şi meditaţie, în comparaţie cu agitaţia frenetică de zi cu zi. DW, aşa îi spuneam, se pregătise la Şcoala de Arte Frumoase din Bristol şi, în tinereţe, o văzuse pe regina Victoria, o bătrânică scundă cu o bonetă neagră pe cap, venită într-o vizită regală la Bristol. Ea făcuse picturile pentru casa de păpuşi a reginei Mary de la Castelul Windsor, iar în timpul Primului Război Mondial lucrase la Amiralitate, desenând hărţi. Nu se

măritase niciodată, dar își consacrase mulți ani din viață îngrijirii adoratei sale profesoare, imobilizată la bătrânețe într-un scaun cu rotile. Portretul ei, cea mai mare comoară a sa, era pe peretele camerei, împreună cu o vastă colecție de gravuri și acuarele. La o vârstă la care mulți ar fi renunțat la orice activitate, ea își ocupa timpul redând cărți în alfabetul Braille. Era încă activă și sprintenă la nouăzeci și ceva de ani. Își punea longevitatea – a trăit până la o sută de ani – și însuflețirea în mare parte pe seama ceaiului pe care-l bea după-amiaza, *yerba mate*, o băutură sud-americană cu care mă servea și pe mine când veneam la ea în vizită. Dintre cunoștințele mele în vârstă, doar domnișoara Gent, care era probabil cu zece ani mai tânără, putea concura cu ea la vioiciune, gândire clară și agerime a minții.

Jonathan era la noi când domnișoara Gent a venit la ceai într-o sâmbătă după-amiază. Imediat au început să discute. Au stat de vorbă tot restul după-amiezii, în timp ce Stephen – faimosul băiat mai mare din clasele pregătitoare ale Liceului de Fete St Albans – și cu mine ascultam. Am aflat astfel că Jonathan, de aproape treizeci de ani, și domnișoara Gent, la aproape optzeci de ani, aveau multe cunoștințe comune, deoarece muzica și scena muzicală nu erau decât unul din multele subiecte despre care ea știa o groază de lucruri. Domnișoara Gent a întrerupt conversația ca să vină după mine în bucătărie când m-am dus să aduc ceaiul. Fără să ezite, cu o sinceritate pe care am găsit-o extraordinară la o celibatară ofilită, lăsând la o parte faptul că era fosta mea directoare, a declarat: „Mă bucur așa de mult că îl ai pe Jonathan." S-a uitat la mine iscoditoare, de parcă se întreba dacă trebuie să fie mai explicită. „Te-ai zbătut singură atâta timp", a continuat, „nu știu cum ai reușit să reziști; ai mare nevoie de cineva să te ajute și să te susțină. E un tânăr pe cinste." Parcă îmi vorbea Thelma Thatcher, cu toți anii ei de experiență, spunându-mi că relația mea cu Jonathan era hotărâtă de soartă, că acest dar trebuia acceptat negreșit.

Părinții mei l-au cunoscut pe Jonathan în aceeași vară. Ca de obicei, au fost reticenți să-şi exprime părerile, vizibile mai degrabă prin reacții decât prin viu grai. De data asta, s-au purtat de parcă îl știau pe Jonathan de când lumea; nu s-au formalizat, nici nu au comentat desele lui apariții la noi în casă. Cât despre Jonathan, el, plin de tact, i-a cedat locul la pian tatălui meu, a cărui pasiune pentru Beethoven era la originea dragostei mele pentru muzică. Așa că, în timp ce tata cânta *Appassionata*, iar mama îi cosea nasturii şi îi repara manşetele în locurile descusute, Jonathan a discutat cu ea despre meritele instrumentelor vechi. Mai târziu, după ce i-am cunoscut pe părinții lui Jonathan, i-am spus mamei ce oameni minunați sunt. Ea s-a uitat la mine surprinsă: „Păi, prostuțo, la ce te așteptai? Oamenii care au un fiu ca Jonathan sunt întotdeauna minunați. Cum ar putea fi altfel...?"

La sfârșitul verii ne-am despărțit, așteptând deja cu nerăbdare să ne revedem în toamnă. Jonathan a părăsit Anglia ca să predea la o școală de muzică barocă din Austria, iar noi am plecat, împreună cu Don, în Corsica. Acum, când copiii crescuseră, încrederea în mine îmi revenea și frica de zbor începea să-mi dispară. Călătoria cu avionul nu mai însemna groaza de a-mi lăsa singuri copiii mici care depindeau de mine; în schimb, avea atracția unei vacanțe pe o insulă din Mediterana unde se vorbea franceza. Faptul că mergeam totodată la o conferință de fizică nu-mi diminua bucuria. De fapt, era un compromis perfect, pentru că Stephen și colegii lui aveau să se ocupe de lucrul care le plăcea cel mai mult – fizica –, iar familiile lor urmau să aibă parte de o minunată vacanță pe litoral, plaja fiind la doi pași de centrul de conferințe. Abia așteptam să-i văd din nou pe soții Carter, căci aveam de gând să mă destăinui lui Lucette. Cu înțelegerea ei intuitivă a oamenilor și relațiilor dintre ei, avea să-mi dea cu siguranță niște sfaturi bune, sănătoase.

9
Lucruri neașteptate

Situată pe țărmul vestic al Corsicii, Cargese, localitatea unde se ținea conferința, era fără îndoială cel mai reușit compromis cu putință pentru niște fizicieni dedicați profesiei și tinerele lor familii. Cât timp Stephen se delecta cu fizica, copiii și cu mine ne bucuram de soarele strălucitor, de plajă și de marea scânteietoare. Amenințările cu bombă, de fapt nu prea frecvente, și prețurile mari fereau insula de turismul de masă, păstrându-i plajele și golfurile curate și neaglomerate, așa cum erau odată și în Mallorca. Cargese fusese o colonie a grecilor refugiați aici în secolul al XVIII-lea din cauza persecuțiilor turcilor. Prezența lor pe aceste meleaguri reieșea clar din denumirile străzilor, numele familiilor și al hotelului nostru, Thalassa – Marea. Pe promontoriile cu vedere spre oraș, locuitorii înălțaseră cu mândrie două biserici, una catolică și alta ortodoxă. Același preot oficia în amândouă, o duminică într-una, următoarea în cealaltă. Lucette și cu mine mergeam la slujba grecească. În ambele biserici erau imagini ale Sf. Ioan Botezătorul; icoana grecească atrăgea prin deosebita claritate bizantină, mai ales în zugrăvirea ochilor alungiți, migdalați, care aminteau atât de bine de ai lui Jonathan. Dar nici măcar această icoană nu-mi insufla curajul să-i povestesc lui Lucette despre relația noastră. Încercam să-mi adun cuvintele, în engleză sau în franceză, dar îmi rămâneau în gâtlej, blocate de un sentiment de vină la cea mai vagă idee de neloialitate față de Stephen. Minunata relație, atât de promițătoare, îmi trezea acum îndoieli. Mă va sili oare să trăiesc în minciună, să duc o viață dublă? Ar fi fost o situație la fel de grea pe cât fuseseră stresul și suferința din lunile sau anii precedenți. Am prins curaj când mi-am amintit de sfatul lui Chris și de încurajările domnișoarei Gent, dar în compania fizicienilor și a familiilor lor – pentru care Stephen era un erou respectat – mi l-am pierdut.

Într-un golfuleț retras, departe de țipetele copiilor, m-am adăpostit lângă o stâncă și i-am scris o lungă scrisoare lui Jonathan, încercând să-mi pun ordine în gânduri și să-mi liniștesc conștiința tulburată. I-am spus ce dor mi-era de el și că îi voi purta o veșnică recunoștință pentru lumina pe care mi-o adusese în viață, asemănătoare cu cea răspândită de soarele Corsicii în adâncurile verzi ale mării. I-am spus și cât de mult apreciam ajutorul necondiționat pe care ni-l dăduse, schimbarea pe care o produsese în casa noastră, slăbind tensiunea și asumându-și multe dintre sarcini – dar am adăugat că nu puteam risca să-mi distrug familia, că prima mea datorie era față de Stephen și copii, că Stephen și cu mine trecuserăm prin atâtea greutăți împreună, încât nu puteam să-mi reneg căsnicia de vreme ce el, mai neajutorat decât un copil mic, avea nevoie de mine mai mult ca oricând. Odihnindu-mă pe o piatră caldă, cu valurile clipocindu-mi la picioare, mă pregăteam pentru ce e mai rău. Știam în adâncul sufletului meu că n-ar fi deloc surprinzător ca, după o perioadă de reflecție în timpul șederii lui în Austria, Jonathan să decidă că prietenia lui cu familia Hawking presupunea prea multe eforturi fizice și probleme emoționale. O asemenea decizie era ușor de înțeles. De ce să se împovăreze cu toate greutățile noastre și să intre de bunăvoie într-o capcană emoțională când era tânăr și liber, cu perspectiva binemeritată a unei vieți împlinite și fericite?

Amintirile din Corsica au pălit repede după întoarcerea acasă. Când am luat din nou frâiele traiului nostru monoton din Cambridge, a început să pară tot mai puțin probabil ca Jonathan să dorească să revină în familia noastră, iar speranța unui vieți fericite împreună aproape a dispărut în ceața luminată slab de soarele din septembrie. Cu cât se scurtau zilele și se făcea mai frig, cu atât mă uitam mai cu teamă la datele din calendar, începând să bănuiesc, cu mare uimire, că sunt din nou însărcinată. De la un timp renunțasem la metodele de contracepție, căci nu mi se păreau necesare și însemnau o grijă în plus. Deveneam din ce în ce mai conștientă că, în abandonul fără griji al climei blânde a Mediteranei, făcusem o greșeală. Deși

adoram copiii, gândul de a mai avea grijă de un bebeluș total dependent de mine, într-o situație intolerabil de solicitantă, și asta fără ajutorul lui Jonathan, era înspăimântător. Faptul că Jonathan acceptase să ne sprijine familia așa cum era, și că o făcuse aproape un an, fusese remarcabil. Să aștept de la el să aibă grijă de un alt mic Hawking era de neconceput. M-am resemnat să-l pierd și, odată cu această pierdere, să nu mai nutresc nici o speranță pentru viitor. Aveam să fiu din nou singură.

Sarcina s-a confirmat doar după plecarea lui Stephen la o conferință la Moscova. Cum deja sufeream rău de grețuri matinale, mama lui a fost de acord să-l însoțească în locul meu. Don era deja plecat cu tatăl său într-o vacanță binemeritată, după ce-și îndeplinise toate sarcinile cât se poate de conștiincios. Odată cu iarna care se apropia în Cambridge, ghearele înghețate ale iernii din sufletul meu, de care fusesem cât pe ce să scap, au început să mă strângă din nou. I-am scris lui Jonathan un bilet ca să-i spun de copil, având nefericita certitudine că acest mesaj va însemna despărțirea noastră, un sfârșit neașteptat după cele câteva luni de refacere și binecuvântată fericire platonică. Nici nu știam dacă se întorsese de la școala de vară din Austria și nu mă așteptam la un răspuns. Câtva timp nu am avut vești de la el, dar în cele din urmă mi-a răspuns, scuzându-se că-i luase ceva vreme să asimileze noutățile și să se adapteze la noua situație. A declarat că angajamentul lui față de noi rămânea neschimbat. Cu toate că nu se pricepea deloc la bebeluși, își dădea seama că voi avea nevoie de mai mult ajutor ca oricând și era gata să mi-l ofere.

Îi eram profund recunoscătoare și mă simțeam binecuvântată cu sprijinul acesta al cuiva a cărui tragedie proprie deșteptase în el compasiunea pentru necazurile celorlalți. Mâna lui s-a întins să mă ajute și m-a salvat. Încurajările lui mi-au prefăcut lungile luni de sarcină dintr-o perioadă de anxietate disperată și presimțiri rele într-una de așteptare plină de speranță, ba chiar de bucurie. Redeveneam, grație lui, optimistă și mă ajuta să mă pregătesc pentru încă o provocare, pe care de data asta nu mai trebuia s-o înfrunt singură.

Acum exista un termen limită pentru teza mea. Trebuia s-o termin până la apariția bebelușului, altminteri putea fi, foarte bine, aruncată la gunoi. Mi-am regăsit interesul, apucându-mă de lucru cu un nou avânt, chiar dacă teza urma să fie scrisă în reprize. Ca de obicei, scrisul trebuia să se încadreze printre treburile din gospodărie, îngrijirea lui Stephen, petrecerile copiilor, bolile lor, zilele de conferințe, printre dineuri, prânzuri, vizitatori și călătorii – între care o conferință de fizică la Dublin. A fost prima noastră vizită în Irlanda împreună cu Lucy. Fotografia ei, asemănătoare cu portretul pe care i-l făcuse Hockney, a apărut pe prima pagină din *Dublin Times*, căci un reporter o surprinsese ascunzându-se după o ușă ca să citească o carte în timpul unei recepții oficiale date de guvern.

Cum Jonathan mă ajuta considerabil la îngrijirea lui Stephen și a copiilor, precum și la treburile din casă, chiar și la cumpărături, am reușit să înaintez binișor cu teza, deși cu întreruperi, căci trebuia să-mi fac timp și pentru muzică și consultații la spital. De la prima consultație, din noiembrie, am devenit conștientă de realitatea unui embrion de paisprezece săptămâni, o creatură eterică, misterioasă, șoptindu-și mesajul existenței prin intermediul unei recente invenții științifice, aparatul cu ultrasunete. După ce mi-au făcut analizele obișnuite, medicii m-au conectat la aparat și, satisfăcuți de ce au găsit, m-au întrebat dacă voiam și eu să ascult. Bătaia ritmică a micuței inimi – mai rapidă pe fundalul bătăilor inimii mele, lente și puternice – era extrem de emoționantă. Era ca și cum copilul m-ar fi chemat prin muzica bătăilor inimii lui – și astfel, cu mult înainte de naștere, am început să îndrăgesc acea prezență nevăzută, să iubesc deja acel copil la fel de mult ca pe Robert și Lucy.

Muzica a însoțit gestația bebelușului tot timpul iernii. Jonathan, care devenise responsabil cu distracțiile noastre, cumpăra frecvent bilete la concerte, din care multe aveau loc în sala de concerte a universității, de curând inaugurată, la doar cinci minute de casa noastră. Ne așezam pe scenă lângă instrumentiști, în văzul întregului public, fiindcă nu existau adaptări

pentru scaunele cu rotile. Soliștii, o mulțime de muzicieni celebri, de la Menuhin la Schwartzkopf, întârziau adesea să-și facă apariția când erau chemați la rampă după căderea cortinei, ca să-l salute pe Stephen. Acasă cântam de câte ori aveam timp, repetând repertoriul primului meu spectacol. Copilul din pântecul meu reacționa cu însuflețire, lovindu-mă tare cu picioruşele în ritmul muzicii. Repetam având în vedere două scopuri. Unul era intrarea mea în Festivalul-concurs de la Cambridge, din martie, celălalt – concertul din februarie pe care noi și alți prieteni ai lui Jonathan din lumea muzicii îl dădeam acasă în scopuri caritabile. Am invitat câți oameni încăpeau în livingul nostru și, în buna tradiție a numeroaselor petreceri date la noi în casă, am pregătit gustări și băuturi pentru pauză. După aceea, într-o stare avansată de graviditate și una chiar mai avansată de nervozitate, m-am ridicat ca să evoluez pentru prima dată în public – în afară de soloul ocazional din biserică. Recitalul consta din două cântece populare de Benjamin Britten și câteva lieduri de Fauré, cu care aveam să intru și în concurs. Amabil, publicul m-a apreciat și, la plecare, a făcut donații generoase pentru cele două cauze ale noastre: Cercetarea în leucemie și Asociația pentru boala neuronului motor, recent înființată sub patronajul lui Stephen. De mult, pe vremea când i se diagnosticase maladia, ni se spusese că este foarte rară și nu se știu prea multe despre ea, așadar nu exista nici un motiv pentru constituirea unui grup de sprijin. Prin intermediul asociației, am descoperit că această afecțiune – cunoscută în America și ca boala Lou Gehrig, după numele unui sportiv care o avusese în anii '30 – era de fapt destul de răspândită. În orice moment, numărul diagnosticelor de MND putea fi egal cu cel al suferinzilor de scleroză multiplă, în jurul căreia se făcuse până atunci mai multă vâlvă, întrucât destul de mulți pacienți supraviețuiseră. Boala neuronului motor evoluează mult mai repede – de obicei în doi sau trei ani –, distorsionând statisticile și lăsându-i pe pacienți și familiile lor fără soluție, neavând nici timpul, nici șansa de a înființa organizații de sprijin sau grupuri de bolnavi care să se întrajutoreze.

După înființarea asociației, ni s-au pus în sfârșit la dispoziție câteva informații. Reieșea că boala neuronului motor se manifesta într-una sau două forme. Forma acută paralizează mușchii gâtlejului, ducând la moarte prematură. Forma mai rară, pe care o avea Stephen, producea o paralizie debilitantă a mușchilor motori din întregul corp – cuprinzând până la urmă și gâtlejul – într-o perioadă lungă de timp, poate cinci ani, în cel mai bun caz zece. Faptul că Stephen supraviețuise șaisprezece ani de când fusese diagnosticat, în ianuarie 1963, făcea din el un fenomen medical la fel de inexplicabil ca maladia.

În următorii câțiva ani, Jonathan și cu mine am dat împreună, în biserici din toată Anglia de Est, multe recitaluri din repertoriul baroc în beneficiul noilor asociații pentru boala neuronului motor, reușind să strângem sume importante; iar de când Stephen apărea frecvent în public, ca personalitate de seamă, boala și asociația noastră au atras atenția marelui public. Vizitam, ca voluntar local, familiile năpăstuite din zonă, ale căror vieți fuseseră zdruncinate de diagnosticul șocant. Simțeam că am datoria să le ofer acestor familii beneficiul experienței noastre, să le împărtășesc metodele practice pe care le concepuserăm noi pentru ține în frâu boala și să insist asupra faptului că Stephen era dovada vie că acel diagnostic nu e o condamnare și că trebuie luptat cu maladia. Dar oamenii pe care-i întâlneam, probabil pentru că erau mult mai în vârstă decât noi, nu păreau pregătiți să lupte cu aceeași dârzenie. Erau desigur profund afectați, dar dădeau dovadă de mai mult calm și împăcare decât m-aș fi așteptat. Stilul nostru frenetic de viață, care devenise simbolul respingerii bolii, nu părea să fie potrivit pentru ei.

Patronajul lui Stephen și încercările mele de a ajuta la strângerea de fonduri și de a face voluntariat pentru asociație m-au făcut să mă confrunt din nou cu ironia situației noastre. Aveam nevoie de sfaturi la fel de mult ca alții, dar nu le puteam căuta, căci recunoașterea nevoilor noastre ar fi însemnat să negăm aparențele încrezătoare de care depindea ridicarea moralului celorlalți. Numărul oamenilor îndeajuns de perspicace ca să vadă ce se ascunde sub mască era mic. Îi includea pe cei din

familia mea, pe Jonathan și părinții lui și pe câțiva prieteni excepționali.

Cu puțin timp înainte să-mi vină sorocul, am avut șansa de-a ne găsi noi prieteni înzestrați cu o perspicacitate remarcabilă: colegul australian al lui Stephen, Bernard Whiting, și soția lui, Mary, veniți la seratele noastre muzicale. Relaxat și simpatic, Bernard avea să-i dea lui Stephen o mână de ajutor cam în același fel ca altădată George Ellis. Mary, arheolog specializat în Antichitate, își scria teza de doctorat și lucra la Muzeul Fitzwilliam la un catalog pentru colecția de geme a muzeului. Părul lung, încărunțit prematur, îi încadra trăsăturile tinerești, conferindu-i o distincție grațioasă, asemenea unei Madone de Rafael. Înfățișarea i se potrivea foarte bine cu personalitatea, căci era nu numai cultivată, ci și spirituală, iar preocupările ei depășeau cu mult sfera arheologiei, cuprinzând arta, literatura și muzica, în special barocă, așa că, atunci când l-a întâlnit pe Jonathan, au avut imediat ce discuta.

Către sfârșitul lui martie 1979, Robert, aflat în primul an la Școala Gimnazială din Perse, s-a dus într-o tabără de cercetași. Nu-mi plăcea deloc genul acela de tabără pentru băieți de unsprezece ani, mai ales că era organizată pe un câmp din nordul Norfolkului, expus la vânturile tăioase ale unei primăveri șovăielnice. Oricum, câmpul era îmbibat bine cu apă. A și nins în timpul taberei, iar Robert s-a întors acasă epuizat, ud până la piele și tușind încontinuu. Stoic ca întotdeauna, a spus că tabăra a fost „în regulă". După câteva zile de stat la pat, s-a însănătoșit îndeajuns ca să meargă cu Lucy la casa țărănească din Țara Galilor, unde urmau să petreacă Paștele cu părinții lui Stephen. Între timp, eu îmi făceam debutul pe scena sălii de concerte, la Festivalul-concurs din Cambridge, unde am interpretat cântece de Fauré și Britten cu excelentul acompaniament la pian al lui Jonathan, în timp ce Stephen îmi zâmbea încurajator din public. Președintele juriului mi-a lăudat politicos timbrul vocii, remarcând doar că nu stăpâneam perfect tehnica respirației. Odată concursul terminat, ne-am întors

la St Mark, unde am repetat pentru slujba funebră din Vinerea Mare și sărbătorile de Paște, la care urmam să cânt solo *Now the Green Blade Riseth**, acompaniată la flaut de prietenul din școală al lui Jonathan, Alan Hard. După repetițiile din biserică de la începutul Săptămânii Mari, eram cu toții bine pregătiți pentru spectacolul din duminica de Paște.

Teza era aproape gata; tot ce-mi mai rămânea era sarcina enervantă și plictisitoare de a pune bibliografia în ordine alfabetică și a mă ocupa de toate detaliile din text, la insistența îndrumătorului meu. Fiecare virgulă, punct și paranteză trebuiau să fie în locul corect, altfel nu trimitea teza comisiei. În Joia Mare, cu un acord final atotputernic, am pus ultimul punct la cea din urmă referință din bibliografie, încheind astfel treisprezece ani grei de seminarii, cercetare, adnotare, îndosariere, organizare a materialului, compilare, scris, redactare, note de subsol și strâns de bibliografie...

A doua zi, în Vinerea Mare, în timpul slujbei funebre, m-am simțit deprimată în ultimul hal. Poate că era o reacție la forța emoțională a acelei comemorări religioase aparte și la muzica însoțitoare, poate că era pandantul imensei bucurii de a fi terminat teza sau poate mi-era dor de copii, care urmau să stea cu bunicii lor până după ce se năștea bebelușul, într-o săptămână sau două. A doua zi, melancolia mi s-a risipit. I-au luat locul simptome fizice puternice, indicând că micuțul avea să se nască foarte curând. Am petrecut cea mai mare parte din după-amiază în grădină, alături de Stephen, odihnindu-mă la soare și culegând violete. Don ne-a dus cu mașina la maternitate spre seară, dar consultația de rutină nu a depistat modificări importante, așa că am fost trimiși pentru moment acasă. Am trecut pe la Jonathan în drum spre casă și am rămas să mâncăm un curry de la comandă, strecurându-ne cum puteam printre instrumentele muzicale înghesuite în spațiul restrâns al livingului. Cum lui Jonathan și lui Stephen le plăcea curry-ul, coman-

* *Acum răsare iarba cea verde* (engl.). (*N.t.*)

dam adesea, mai ales duminică seara, când bucătăria, după șapte zile de gătit mese cu trei feluri, nu mai pregătea decât omlete. În mod excepțional, acesta era un curry de ceapă de sâmbătă seara – și era extrem de picant.

Întorși acasă, am avut o noapte extrem de agitată și, în zori, l-am trezit pe Don ca să-l rog să ne ducă înapoi la spital. Deoarece Stephen voia să asiste la nașterea celui de-al treilea copil al său, s-au luat măsuri speciale ca să poată sta în sala de nașteri. Joy Cadbury, care prezida asociația „Prietenii Maternității", a rugat-o pe intendentă să facă aranjamentele necesare pentru intrarea unui scaun cu rotile. Singurul spațiu destul de mare pentru Stephen și Sue Smith, fizioterapeuta lui, care venise să aibă grijă de el – plus echipa de medici, ca să nu mai vorbim de mine – era în sala de nașteri, așa că a trebuit să-mi petrec restul zilei pe suprafața tare a mesei de naștere, așteptând să nasc. Don a rămas pe coridor, uitându-se din când în când pe ușă, pe când Jonathan luase decizia înțeleaptă de a petrece acea duminică însorită și caldă de Paște în casa parohială de la țară a părinților lui. În asemenea condiții neprielnice, procesul nașterii a fost încetinit până s-a întrerupt. I-am trimis vorbă lui Don că poate să-și părăsească liniștit postul de pe coridor și să meargă la slujba de dimineață la biserică și, în timp ce stăteam întinsă incomod, încercând să mă eliberez de povara din pântec într-o poziție cât de cât confortabilă, îmi părea rău de graba cu care venisem la spital, mai ales când mi-am dat seama că aș fi putut cânta în biserică. Acolo, Bill Loveless trebuia să anunțe anularea interludiului muzical din cauza absenței cântăreței, care avea treabă în altă parte.

Diferitele încercări de a accelera nașterea n-au avut efect. Don s-a întors, apoi a plecat din nou – de astă dată la rugăciunea de seară. Cât timp era plecat, a apărut o situație de criză: inima fătului, prin ale cărei bătăi mi se prezentase cu multe luni în urmă, dădea semne îngrijorătoare de oboseală. În timp ce medicii erau întorși cu spatele, pregătindu-și instrumentele de tortură ca să aducă copilul pe lume fără întârziere, eu mi-am adunat toate forțele ca să împing din răsputeri, și bebelușul

meu de Paşte s-a născut. Când mi l-au dat să-l ţin în braţe, m-am topit cu totul. Înfăşurat într-o veche pătură verde, feţişoara îi era vineţie de la chinul îndurat. Deşi era mai mare decât Robert sau Lucy, nu manifesta energia cu care veniseră ei pe lume, ci părea fără vlagă, scâncind în braţele mele. Apoi a intrat Don în sala de naşteri, cu un aer triumfător. Era încântat să-şi cunoască finul, dar şi mai mulţumit de sine datorită cântecelului pe care-l compusese pe drumul de întoarcere de la biserică. Spre jena mea, l-a repetat tuturor celor pe care i-a întâlnit mai multe săptămâni de la eveniment. Iată-l:

În ziua de Paşte,
discipolii s-au dus în grădină
şi au găsit mormântul gol;
eu m-am dus la spital
şi am găsit pântecul gol...

10
Dezacord

În săptămâna în care am stat cu Timothy Stephen (numele complet al bebeluşului) la spital, Lucy a venit de la Cambridge ca să-şi vadă fratele mai mic – dar Robert era reţinut în St Albans din motive pe care nu le-am înţeles pe deplin. Se pare că puştii se jucaseră desculţi într-un pârâu din Ţara Galilor şi el răcise. Tuşea din nou atât de rău, încât, când copiii au trecut pe la părinţii mei, în St Albans, să ia ceaiul, mama l-a pus la pat. Acolo a şi rămas toată săptămâna până când Mary, doctoriţa, sora lui Stephen, a hotărât că poate să se întoarcă la Cambridge. Întoarcerea lui a coincis cu a noastră. Şi-a ţinut frăţiorul pe genunchi, stând într-un fotoliu din sufragerie, dar era cam roşu la faţă şi nu părea să se simtă bine. Mama unei prietene a lui Lucy, Valerie Broadbent-Keeble, o pediatră de

renume, ne-a făcut o vizită de curtoazie, ca să ne vadă pe Timothy și pe mine. Coincidență sau nu, a ajuns în același timp cu doctorul Wilson, medicul de familie. Cei doi doctori i-au aruncat doar o privire lui Timothy, care se obișnuise cu viața și plesnea de sănătate; însă Robert le-a captat atenția amândurora. Erau vizibil îngrijorați de starea lui gravă și absolut convinși că făcuse o pneumonie virală. Valerie a plecat imediat ca să aranjeze internarea imediată a lui Robert în cadrul secției de copii a spitalului Addenbrooke, iar doctorul Wilson i-a scris o rețetă cu penicilină.

A fost o binecuvântare că nou-născutul era încă obosit de pe urma nașterii și că a dormit mai toată ziua și, surprinzător, și noaptea, altminteri săptămânile de după ce a venit pe lume ar fi fost un coșmar și mai cumplit. Toată lumea avea nevoie tot timpul de mine. Nevoile lui Stephen erau evidente, cele ale copilului de netăgăduit, Lucy trebuia consolată acum, când un rival îi luase locul de cel mai tânăr membru al familiei. Pe deasupra, Robert era în spital grav bolnav și avea nevoie de mine cel mai mult. După o noapte petrecută în secția de copii, s-a trezit acoperit de bube din cap până-n picioare. Fie contractase o boală infecțioasă, fie era alergic la penicilină. Cum nu ne puteam da seama care era cauza, a fost pus în carantină la ultimul etaj, de teamă să nu-i infecteze pe ceilalți pacienți grav bolnavi din salonul de copii. Acolo primea mesele printr-o deschizătură în ușă, iar medicii purtau halate, mănuși și măști când intrau în rezerva lui. Nu avea voie să primească multe vizite, iar cei care treceau pe la el trebuiau să se îmbrace cu același echipament de protecție ca al asistentelor. Stătea în pat plictisit, singur și bolnav, iar lacrimile îi brăzdau obrajii fierbinți.

Trebuia să mă duc la spital exact între mesele pe care i le dădeam bebelușului de o săptămână. Odată ce era hrănit, schimbat și liniștit, mă duceam în fugă la spital ca să-mi petrec următoarele câteva ore la căpătâiul lui Robert, citindu-i cărți și jucându cu el tot felul de jocuri, înainte să revin într-un suflet acasă, ca să-l hrănesc iar pe nou-născut. Cam așa au trecut zilele până când Robert a fost externat. Mama lui Stephen a făcut

tot posibilul să mă ajute: făcea cumpărăturile și gătea mâncăruri hrănitoare, dar era și ea depășită de situație. Niciodată nu fusese mai multă nevoie de ajutorul lui Jonathan. Avea grijă de Stephen, căra cele mai grele plase de la piață, o ducea pe Lucy la școală și îl vizita pe Robert. În felul acesta, puteam să scap câteodată de rutina stresantă. Ce păcat că mama lui Stephen nu-l cunoscuse pe Jonathan decât cu foarte puțin înainte să izbucnească acea criză! Mi-am dat seama că nu puteam să mă aștept de la nimeni din familia Hawking, spre deosebire de prietenii noștri apropiați și plini de tact, să-și dea seama cât de importantă era prezența lui Jonathan în casa noastră. Însă speram că le câștigasem îndeajuns respectul în decursul anilor ca să aibă încredere că făceam tot ce era mai bine pentru Stephen și pentru copii în acea situație dificilă. Eram încredințată că mă compătimeau întru câtva și că mă tolerau discret. Mai presus de orice, voiam să-i asigur că nu aveam de gând să-l las de izbeliște pe Stephen sau să-l părăsesc și că Jonathan nu mă încuraja să fac asta.

Dar nu găseam niciodată prilejul să discut cu Isobel această chestiune. Într-o după-amiază, când era singură cu mine și cu bebelușul, a deschis ea subiectul, luându-mă pe nepregătite. S-a uitat fix în ochii mei. „Jane", mi-a zis ea pe un ton autoritar, „am dreptul să știu cine e tatăl lui Timothy. Stephen sau Jonathan?"

I-am întâlnit privirea oțelită, surprinsă că trăsese atât de repede concluzii greșite. Jonathan și cu mine ne purtaserăm exemplar, încercând să ne ascundem sentimentele și să avem o relație discretă, iar acum totul era călcat în picioare. Adevărul era simplu: Timothy nu putea să aibă alt tată decât Stephen.

A doua zi, la insistențele soției sale, Frank Hawking a sosit dis-de-dimineață la Cambridge. Mă uitam din casă cum el și fiul său se îndepărtau pe gazon și dispăreau după tufișuri, purtând un dialog secret. La scurt timp au plecat de-acasă, țâfnoși și sfidători, abia băgându-mă în seamă. Din cauza tuturor acelor evenimente traumatizante petrecute la scurt timp după ce născusem, n-am mai putut să-mi hrănesc cum trebuie copi-

lașul de două săptămâni, care își revenea din amorțeala postnatală și începea să-și folosească plămânii fragezi și coardele vocale cu entuziasm. Stephen s-a ocupat de această problemă cum știa el mai bine. A luat-o cu el pe Lucy, fetița noastră de opt ani, la magazinul Boots, de unde a cumpărat o colecție de sticle și tetine, lichid de sterilizare și lapte praf. Așa au luat sfârșit tentativele mele de a-mi alăpta cel de-al treilea copil. Pentru Jonathan începea o altă corvoadă. În fiecare seară, înainte de a pleca din West Road ca să se ducă în sfârșit acasă, prepara următoarea porție de lapte și o punea în frigider, ca să poată fi folosită oricând.

Câteva săptămâni mai târziu, la începutul lui iunie, pe când făceam pregătirile pentru botezul lui Timothy, Stephen a primit o scrisoare de la tatăl lui. Îi spunea că luase legătura cu o echipă americană de doctori din Dallas, Texas, care foloseau un nou medicament pentru tratarea bolii neuronului motor. Acei doctori îi propuneau lui Stephen să fie primul pacient care să încerce medicamentul. Părea *un fait accompli*. Cât ai bate din palme, eu, Stephen, Robert, Lucy și Timothy ne-am fi mutat cu arme și bagaje în Texas, unde Stephen s-ar fi supus unui tratament durând luni, dacă nu chiar ani. Mi s-a dat scrisoarea fără nici un comentariu sau explicație, sugerându-se tacit că eu trebuie să iau hotărârea.

Mi se învârtea capul și inima mi se făcea cât un purice la gândul acestei imense responsabilități. Întâi de toate, dacă Stephen avea vreo șansă de vindecare, nu puteam să mă împotrivesc. Dar eram foarte conștientă că familia noastră trebuia să depună niște eforturi extraordinare, care le-ar fi depășit pe toate de până acum. Copiii ar fi fost retrași de la școală, din mediul și căminul unde se simțeau fericiți și în siguranță, urmând să ajungă într-un oraș american uriaș și ciudat. Și nu avea să fie Pasadena. Nu eram foarte sigură ce sursă de venit am fi avut, cum ne-am fi mutat sau ce mijloc de transport ni s-ar fi pus la dispoziție. Mie, mama unui copil de șase săptămâni, mi se cerea să-mi dezrădăcinez întreaga familie – trei copii și tatăl lor paraplegic – și să-i duc pe toți departe, la o distanță

cât o treime din circumferința globului, ca să ne stabilim acolo pentru cine știe cât timp. Nu știam cum voi reuși să fac așa ceva, nu dispuneam de nici un sprijin, în afară de al tânărului Robert, și nu aveam nici un fel de siguranță că tratamentul va da roade. M-am gândit la suferința îndurată la Seattle în 1967, multiplicată de o mie de ori de evenimentele petrecute în ultimii ani.

Cum se apropia botezul copilului, n-am putut să ascund părinților mei dilema dureroasă care mă frământa. Cei care veneau la botez erau împărțiți în două tabere. Într-o situație care cerea extrem de mult tact de ambele părți, familia Hawking stătea într-un colț al sufrageriei, ostracizând restul invitaților – pe părinții mei, pe nașii lui Tim, familiile lor și câțiva prieteni. Atmosfera era atât de insuportabilă, încât la un moment dat am plecat din cameră și m-am refugiat în dormitor. Tata, un intelectual la fel de rafinat ca și părinții lui Stephen, dar căruia îi lipseau aerul afectat și snobismul, a venit după mine; a scos o bucată de hârtie din buzunar.

„Jane", mi-a zis, „te rog să citești ce scrie aici. Dacă ești de acord, am să i-o trimit lui Frank Hawking". Pe când citeam, mă învăluia recunoștința pentru intervenția tatei: scrisoarea reprezenta rezolvarea magistrală a dilemei, fără să-mi pună în pericol loialitatea pentru Stephen. Scria că noi toți îi voiam doar binele lui Stephen, dar că familia Hawking trebuia să-și dea seama că îngrijirea a doi copii mici și a unui bebeluș – nepoții lor –, pe lângă povara pe care o reprezenta îngrijirea lui Stephen, îmi făcea imposibilă plecarea în Texas. Le sugera că, dacă erau convinși de eficacitatea tratamentului, trebuiau să se gândească să-l însoțească ei pe Stephen acolo. Încă o dată, tata, uneori exigent, dar întotdeauna onorabil, mereu nepretențios, îmi venise în ajutor printr-o intervenție subtilă, inteligentă și delicată. A trimis scrisoarea. Nu a primit nici un răspuns.

După atâția ani în care abia mă toleraseră, acum și-au arătat fățiș antipatia, tratându-mă cu sarcasm când eram cu moralul la pământ, la scurt timp după nașterea celui de-al treilea copil, în timp ce Robert era grav bolnav. În iarna următoare, am aflat

că echipa de medici texani se oferea să trimită tratamentul la Cambridge. Cu toate acestea, neurologul de la Addenbrooke susținea ferm că medicamentul nu e testat, că nu i se dovedise eficacitatea, ba chiar că este complet nepotrivit pentru boala neuronului motor. Avea bănuiala că Stephen urma să fie folosit pe post de cobai și că cercetătorii în cauză erau în căutarea respectabilității științifice și a publicității asociate cu numele său, pentru a atrage fonduri. Tratamentul ar fi trebuit administrat în spital și ar fi luat mult timp, iar șansele de a obține un rezultat favorabil în câteva săptămâni erau minime. Boala făcuse oricum ravagii în cazul lui Stephen; tratamentul nu avea cum să fie o reușită, întrucât se știa foarte bine că organismul nu poate repara o porțiune de țesut nervos afectată. Stephen putea să-și piardă viața dacă făcea pneumonie, și nu din cauza bolii în sine. Tratamentul propriu-zis avea să fie o pierdere de timp prețios pentru Stephen și, desigur, doar o iluzie; or, Frank Hawking nu-și mai făcea iluzii încă din anii '60.

11
Vremuri tulburi

Poate că m-ar fi deranjat mai puțin comportamentul familiei Hawking dacă mi-aș fi dat seama cât de mult mă puteam baza pe ajutorul familiei lui Jonathan. Membrii acestei familii dădeau celorlalți o mână de ajutor indiferent cine ar fi fost sau ce origine ar fi avut, cu o bunătate ieșită din comun. Nu făceau diferență între familie, prieteni, enoriași sau străini. Nu conta dacă erai sărac sau bogat: dacă aveai o problemă, puteai să vii la ei, ziua sau noaptea, și te ajutau, îți ascultau păsurile, ba îți ofereau și o masă caldă pe deasupra. În prima vizită pe care le-am făcut-o la casa parohială, ne-au tratat, pe Stephen, pe mine și pe copii, de parcă am fi fost cei mai așteptați oaspeți, de parcă

erau extrem de încântați să ne vadă. Nu ne-au judecat câtuși de puțin – nici pe noi, nici situația noastră.

John Jones se hirotonisise târziu, ca și Bill Loveless. Venise la Cambridge ca să intre în rândul preoțimii după ce fusese dentist în Warwickshire. Pe durata acestei schimbări, petrecute pe la mijlocul vieții, fusese susținut întru totul de Irene, soția lui, o femeie pioasă, de neclintit în credința ei. Din casa lor de pe deal, aflată în afara orașului Cambridge, aveau grijă de credincioși și se rugau cu o tenacitate extraordinară. Cu ajutorul lui Irene, John avea grijă de sufletele din parohia Lolworth și pe deasupra se ocupa de întreținerea unei clădiri medievale încredințate de o dioceză săracă. La începutul anilor '80, turnul bisericii din Lolworth necesita reparații urgente. Cum nu existau fonduri suficiente, John și Irene și-au pus căști de protecție și salopete și s-au apucat să scoată tone întregi de găinaț de dinăuntru, înainte de a recăptuși și consolida structura clădirii.

Mi se părea incredibil că acești oameni, neînrudiți cu noi, ne primeau pe mine și pe familia mea și nu înțelegeam de ce arătau un interes și o îngrijorare atât de vizibile față de noi. Erau buni, miloși, altruiști cu noi într-o perioadă neagră a vieții noastre. Dar nu numai părinții lui Jonathan ne-au îndrăgit, ci toată familia lui: mătușile, unchii, verii, fratele său, Tim, și Sara, sora lui. Sara fusese fizioterapeută și era înzestrată cu acel bun-simț intuitiv pe care-l avusese și Caroline Chamberlain; știa cât sufereau pacienții cu boli paralizante, dar și membrii familiei lor. Sara și cu mine am devenit în scurt timp cele mai bune prietene. Aveam aproximativ aceeași vârstă și născuserăm copiii cam în aceeași perioadă. Miriam, primul copil al Sarei, văzuse lumina zilei în februarie 1979, cu două luni înainte de Timothy.

Așa că nu mai trebuia să mă bizui pe familia Hawking pentru ajutor. Am început să afișez și eu aceeași detașare și răceală pe care mi le arătaseră ei ani de-a rândul. Surprinzător, rudele îndepărtate ale lui Stephen au umplut golul lăsat de părinții lui. Michael Mair, un văr al lui Stephen care fusese

student la Cambridge la sfârşitul anilor '60, când Robert era bebeluş, se întorsese să lucreze ca oftalmolog la spitalul Addenbrooke. El şi cu Solome, logodnica lui sud-africană, radiolog de profesie, erau pasionaţi de gătit. Ne aduceau adeseori mâncare delicioasă şi hrănitoare pentru toată familia. Robert şi Lucy îi aşteptau pe verandă, uitându-se prin uşa de sticlă şi salivând cu mult înainte să intre ei pe alee. Acele mese au fost foarte folositoare mai ales în lunile de după naşterea lui Timothy, când încercam să ne revenim după ce ne străduiserăm să menţinem familia pe linia de plutire în acele vremuri tulburi.

Adevărul era că trebuia să fie mereu un adult acasă pentru a se ocupa de membrii cu probleme ai familiei. Stephen nu putea să facă nimic – în afară de a opera comenzile scaunului cu rotile şi ale computerului pe care-l cumpărase când se născuse Timothy – şi trebuia să aibă mereu pe cineva cunoscut ca să-l ajute – eu, Don sau Jonathan. Copilul, înainte atât de cuminte, începuse să-şi arate personalitatea, zâmbind larg tuturor celor care-i dădeau atenţie. Când zâmbea, deschidea aşa de tare guriţa, că ne-ar fi putut înghiţi pe toţi, dar protesta violent dacă nu-i acordam atenţie. Mama râdea atunci şi-mi spunea că seamănă foarte mult cu tatăl lui. Moştenise cu siguranţă gropiţele de îngeraş ale lui Stephen, dar, ca şi lui, când era indignat (şi mai ales când îi era foame), îi cădeau colţurile gurii, într-o mimică foarte amuzantă. Deşi era un bebeluş mai solid, în toate celelalte privinţe era aidoma fratelui său mai mare. Eu spuneam că sunt gemeni – gemeni născuţi la aproape doisprezece ani diferenţă. Multe cunoştinţe se uitau la Tim şi-i spuneau cu bucurie în glas: „Bună, Robert!" Aveau impresia că au intrat într-o maşină a timpului – înainte să-şi dea seama că fac o greşeală.

Din fericire, acum ne permiteam luxul de-a avea o dădacă câteva dimineţi pe săptămână, timp în care eu mă ocupam de toate demersurile necesare pentru a obţine patru exemplare legate ale lucrării mele, precum dicta birocraţia. Bona, Christine Ikin, căruia Tim i-a spus apoi Kikki, era şi ea mama a trei copii. Venea de la ţară de câte ori îi permitea programul haotic al

autobuzelor și aspira, făcea curat, vedea de bebeluș, în timp ce eu contactam dactilografe, verificam ce făcuseră, colaționam sute de pagini și căutam legători de cărți. Relația mea cu poezia spaniolă medievală se apropia de sfârșit. Cum lucrarea nu reprezenta nici o garanție că voi avea o carieră, m-am consolat cu gândul că urma să fie un scop în sine, și nu un mijloc de a avansa. Oricum, era exclus să-mi fac o carieră de vreme ce trebuia să mă ocup în permanență de casă și familie.

Lui Robert și Lucy le era greu să se adapteze noilor condiții. Lucy era acum într-o situație ambiguă, nefiind nici cel mai mare, nici cel mai mic copil, și doar după ce Robert a plecat din nou în altă tabără de cercetași a manifestat interes pentru bebeluș. Apoi a fost rugată să aducă biberoane, scutece, ace de siguranță și talc – treburi pe care le făcea de obicei Robert. La început s-a opus cu trufie, apoi a izbucnit în lacrimi. În acel moment, mi-am dat seama ce șoc suferise la venirea pe lume a micuțului Tim. Lucy fusese lăsată să se descurce singură, când de fapt avea și ea nevoie de afecțiune, ca toți ceilalți. Am îmbrățișat-o și i-am spus că nu am încetat nici o clipă s-o iubesc. S-a atașat imediat de frățiorul ei cel mic, de parcă în toate acele săptămâni pline de tristețe tânjise să-și arate adevăratele sentimente, dar nu știuse cum. Aducea lucrurile cu tot atâta bunăvoință ca Robert, și de atunci nimeni nu i-a fost mai devotat lui Tim sau mai dispus să-i facă pe plac.

Robert fusese foarte bolnav și, cu toate că se refăcuse și începuse din nou școala, părea adeseori abătut și uituc. Dislexia constituia un handicap sever în educația lui. Cei de la școală au organizat câteva ședințe cu un psiholog specializat în probleme de educație, care a încercat să-i inculce anumite tehnici pentru a face față dislexiei, dar nu a reușit să evalueze gravitatea problemei. După mulți ani am descoperit că la rădăcina ei era un sentiment copleșitor de inadecvare. De la o vârstă fragedă, Robert devenise conștient că tatăl său este un om de știință genial și că cei din jur, mai degrabă profesorii decât părinții, aveau de la el așteptări pe care nu le putea îndeplini. Încrederea în sine i-a fost distrusă, iar soluția lui a fost să nu mai depună

nici un efort să învețe din moment ce se simțea sortit eșecului în ochii lumii, oricât de mult își dădea silința. Cel mai trist lucru este că, începând de la doar șapte ani, când a devenit prima oară conștient că tatăl lui e un geniu, și-a perceput inferioritatea. Robert avea avantajul unei inteligențe pătrunzătoare, științifice, ceea ce îl făcea apt pentru o carieră științifică, totuși fără șansa de a atinge popularitatea tatălui său. Cât despre Lucy și Tim, ei aveau să sufere mai târziu pentru că nu erau înzestrați pentru știință; amândoi s-au simțit umiliți de faptul că și-au dezamăgit în privința asta profesorii. Toți cei trei copii erau într-o situație fără ieșire. Dar, în ciuda faptului că prejudecățile profesorilor aruncau o umbră asupra educației lor, Lucy și Tim n-au suferit la fel de mult ca Robert, de la care societatea se aștepta să aibă o reputație cel puțin egală cu a tatălui său.

În toamna lui 1979, reputația lui Stephen s-a consolidat prin numirea sa la mult râvnita Catedră Lucasiană de Matematică din Cambridge. Poziția, finanțată din 1663 cu o sută de lire de către Henry Lucas, era una dintre cele mai prestigioase din lume. Acum Stephen era considerat a fi la același nivel cu Newton... Și-a sărbătorit ascensiunea pe cea mai amețitoare culme academică susținând o cuvântare inaugurală, un obicei demodat, cel puțin printre oamenii de știință. Un elev al său a stat lângă el, pe scena amfiteatrului Babbage, și i-a rostit discursul, care era atât de subtil și de complicat, încât doar o mână de studenți, colegi și membri ai familiei l-au înțeles. Fascinați, cercetătorii, mulți dintre ei tinere speranțe, se căzneau să priceapă despre ce este vorba. Discursul nu oferea perspectiva unui viitor luminos, dimpotrivă: Stephen prezicea, încântat, sfârșitul fizicii. Apariția unor computere mai rapide și mai sofisticate însemna că, până la sfârșitul secolului, în doar douăzeci de ani, toate problemele importante ale fizicii aveau să-și găsească rezolvarea, inclusiv teoria unificată a câmpului, iar fizicienii nu vor mai avea nimic de făcut. El însuși, a mai declarat jovial Stephen, va fi în ordine, căci avea să se retragă în 2009. Publicului i-a plăcut gluma, deși nu prea înțelegeam ce motiv avea de râs...

Și nici Stephen nu prea avea de ce să râdă. Prezicând sfârșitul fizicii, devenise practic ostaticul sorții, iar Nemesis a sa, zeița jignită a Fizicii, s-a răzbunat curând pe el. Noul deceniu a început foarte prost pentru întreaga familie, și mai ales pentru Stephen. După Crăciun, am răcit foarte tare cu toții, inclusiv copilul. Până la Anul Nou, răceala îi atinsese lui Stephen plămânii: tușea îngrozitor ori de câte ori bea puțină apă, înghițea o lingură de mâncare tăiată fin sau lua o gură de aer. Seara avea crize de tuse care durau până noaptea târziu. Folosind tehnicile învățate la yoga, îl încurajam să-și relaxeze mușchii gâtlejului, repetând încet și monoton niște propoziții liniștitoare. Câteodată reușeam și-mi dădeam seama că trece de la icnetele panicate la o respirație normală, în timp ce somnul îi cuprindea trupul chinuit. Câteodată, monotonia acelor exerciții repetate fără încetare mă făcea să ațipesc, în timp ce el continua să tușească și să respire anevoie până târziu. A doua zi dimineață eram storși de puteri, deși el, curajos din fire, nu recunoștea niciodată asta și își urma programul obișnuit, netulburat de evenimentele din noaptea precedentă. Deși cu toții ne temeam să nu aibă din nou o pneumonie ca în 1976, Stephen nu m-a lăsat să sun doctorul și nici n-a vrut să ia medicamente, căci încă îi era teamă ca nu cumva îndulcitorul din siropul de tuse – un sirop fără zahăr – să-i irite gâtlejul, iar ingredientele care opreau tusea să-i încețoșeze mintea sau chiar să-i provoace o stare comatoasă. Așa că a tușit și s-a sufocat zi și noapte, în timp ce bebelușul fornăia și plângea din cauza nasului înfundat, iar eu gâfâiam și n-aveam aer, fiind la rândul meu destul de bolnavă.

Ca întotdeauna, mama a venit imediat din St Albans ca să se ocupe de gospodărie, în timp ce Jonathan, Don și cu mine încercam să-i îngrijim pe locatarii bolnavi. Mama insista să merg la culcare în intervalul dintre numeroasele treburi pe care le aveam de făcut. Bill Loveless mi-a făcut o vizită în următoarea sâmbătă după-amiază. Eram întinsă în pat, obosită și respirând cu greutate, în timp ce Stephen, adevăratul pacient, stătea în bucătărie și citea ziarul, hotărât să învingă criza. I-am spus lui

Bill despre toate necazurile mele. Încă doream să am grijă de Stephen, să-i ofer o viață fericită de familie, să fac tot ce-mi stătea în puteri pentru el. Câteodată, ca atunci, pretențiile lui erau exagerate, iar caracterul său dificil ne făcea traiul insuportabil. Ca să nu cedez psihic, devenisem din ce în ce mai dependentă de Jonathan, care îmi lua o parte din poveri de pe umeri și mă facea să mă simt iubită. Dar această dependență îmi sporea sentimentul de vinovăție.

Bill mi-a luat mâna într-a lui. „Jane“, mi-a zis el, grijuliu, dar hotărât, „vreau să știi ceva“. Dacă mă așteptam la un reproș aspru, mă înșelam amarnic. A continuat cu blândețe: „În ochii lui Dumnezeu toți oamenii sunt egali. Pentru Dumnezeu ești la fel de importantă ca Stephen.“ M-a lăsat apoi să cuget la această surprinzătoare revelație și s-a dus să discute cu Stephen. Mai târziu în acea zi, doctorul Swan a sunat și m-a sfătuit să-l internez pentru scurtă vreme pe Stephen, care, în ciuda unei indignări feroce, a acceptat. Într-un fel îl înțelegeam pe Stephen – la sanatoriu nu știa nimeni cine e. Asistentele de acolo nu înțelegeau ce spune și nu știau tehnicile specifice care trebuiau aplicate în îngrijirea lui. Imediat ce s-a aflat că profesorul de la Catedra Lucasiană fusese dus la un sanatoriu, mulți s-au oferit să ajute. Elevii și colegii lui loiali, în special Gary Gibbons, au stabilit un program în așa fel încât Stephen să nu rămână niciodată fără cineva care să le poată comunica asistentelor nevoile sale. Directorul școlii lui Robert, Antony Melville, care și-a amintit de împrejurările tragice din propria familie, s-a oferit să-l ia pe Robert la el acasă dacă va fi vreodată nevoie. John Casey, membru în Consiliul Colegiului Caius, care își ascundea compasiunea sinceră sub un comportament manierat, a hotărât ca respectivul colegiu să plătească cheltuielile de spitalizare la sanatoriu și s-a străduit să-i convingă pe cei din conducere și pe administratorul financiar. Pesemne că eforturile nu au fost foarte mari, întrucât respectivul administrator, pe nume Reggie Bullen, un fost vicemareșal al aerului, era extrem de omenos.

În săptămâna următoare, când Stephen era deja la sanatoriu, am fost de acord să mă întâlnesc cu Martin Rees, profesor din 1973 la Catedra Plumiană de Astronomie și Filozofie Experimentală de la Institutul de Astronomie. După ce a încercat să mă convingă că e un om de știință încăpățânat, Martin m-a poftit în biroul său și mi-a spus răspicat: „Jane, orice s-ar întâmpla, nu trebuie să clachezi." Ironia neintenționată din vorbele lui m-a surprins, dar, cum eram prea istovită și dărâmată ca să protestez, n-am zis nimic și am așteptat să continue. Mi-a spus că Stephen ar trebui să aibă o îngrijire specializată la domiciliu. Dacă găseam infirmiere, el se oferea să facă rost de fonduri – de la mai mulți filantropi – ca să le plătească. Îi eram recunoscătoare nu numai pentru că observase că am nevoie de ajutor, dar și pentru ajutorul în sine.

Erau trei aspecte de rezolvat în privința infirmierelor, iar oferta lui Martin avea să rezolve unul dintre ele, și anume partea financiară. Dar nu aveam idee cum să le abordez pe celelalte două. De unde să găsesc infirmiere calificate și, mai ales, cum să-l conving pe Stephen să le accepte? Ori de câte ori mergeam cu bebelușul la el, scrâșnea din dinți de furie pentru că se simțea prizonier, se uita fix la ecranul televizorului și refuza cu obstinație să ne privească. Nu prea puteam să-l consolez, iar prezența mea părea să-l scoată din minți; însă, dacă nu-l vizitam regulat, aș fi fost imediat acuzată că-l neglijez. Gâfâind cu bebelușul în brațe, mă deplasam cu greu pe coridor de două ori pe zi, repetând în minte toate informațiile și bârfele pe care voiam să i le spun. Vizita noastră avea un efect deprimant asupra lui, așa că poveștile mele deveneau lipsite de culoare și interes. Părinții lui Stephen veneau și ei o dată pe zi, fără să apeleze la noi, cei din West Road.

În următorul weekend, îl așteptam pe tata să vină la Cambridge pentru masa de prânz, când am auzit soneria. Mama și cu mine am fost mirate să vedem pe alee o mașină necunoscută și o femeie între două vârste în fața ușii. Soțul ei îl conducea pe tata spre ușă. Cuplul acela mergea în spatele mașinii tatei, când a văzut-o derapând pe o porțiune cu gheață și izbindu-se

de dâmbul din cealaltă parte a drumului. Îi săriseră în ajutor. Deși mașina era complet distrusă, tata părea să fi scăpat nevătămat, ca prin miracol, însă părea destul de zguduit. Oricum, am hotărât să chemăm un doctor care să vadă dacă totul era într-adevăr în regulă. John Owens, doctorul care-l adusese pe lume pe Robert în urmă cu doisprezece ani – și care, printr-o pură coincidență, o ajutase și pe Janet, soția lui Jonathan, să nască – a venit de îndată și a zis că tata e într-o stare foarte bună, dat fiind pericolul de moarte prin care trecuse. Câteva zile mai târziu a trebuit să chemăm din nou un medic. Lucy, care răcise și ea foarte tare, ne-a speriat pe toți când a început să sângereze pentru că i se spărsese un vas capilar din nas. De data asta nu-l cunoșteam pe medicul de gardă. În ciuda faptului că era între două vârste, ne-a spus că e intern: doctorul Chester White se apucase să studieze târziu medicina, ca a doua profesie, și lucra de puțină vreme ca medic. A consultat-o pe Lucy și ne-a spus că n-are rost să ne alarmăm.

Când era pe picior de plecare, s-a întors spre mine: „Dar dumneavoastră vă simțiți bine?" m-a întrebat, spre surprinderea mea. „Păreți epuizată." I-am povestit despre Stephen și despre momentele grele prin care treceam. N-a trebuit să-i explicăm prea mult, căci auzise de Stephen, însă nu știa că ne zbătuserăm patru ani cu foarte puțin ajutor din partea Serviciului Național de Sănătate și a fost șocat să audă că beneficiam de asistență la domiciliu doar două dimineți pe săptămână, când infirmiera de la policlinică venea să-l dea pe Stephen jos din pat, să-i facă o baie și apoi o injecție cu hidroxocobolamină. Stephen fusese constrâns să le lase pe infirmiere să-l spele atunci când eu, aflată în ultimele luni de sarcină, aveam prea puțin spațiu de manevră în baie.

Pe când îi povesteam, nu-mi făceam nici o iluzie: doctorul White ne asculta înduioșat, dar nu avea nici o putere să schimbe lucrurile în bine, fie și cu fondurile pe care ni le promisese Martin Rees. Îmi închipuiam că o să conchidă, ca mulți alții de dinaintea lui: „Îmi pare foarte rău, dar nu știu ce să zic." De aceea, am fost înclinată să-l iau în serios când mi-a sugerat

două soluții, dând dovadă de o intuiție neobișnuită. Întâi avea să-mi prescrie niște medicamente, apoi va lua legătura cu un infirmier care venea și la domiciliu și care putea întocmi un program regulat de îngrijire pentru Stephen.

Speranța ca aceste propuneri să se concretizeze era prea ispititoare ca să n-o iau în seamă, deși cu o anumită doză de scepticism, ca de obicei. Era posibil ca problema găsirii unor infirmiere competente să se rezolve datorită acestei întâlniri întâmplătoare, iar ultimul obstacol – și fără îndoială cel mai mare –, încăpățânarea lui Stephen, putea să cedeze în fața acestei inițiative, din moment ce era impusă de o autoritate din exterior. Vina nu avea să cadă doar asupra mea. În câteva zile, Martin Rees găsise deja o resursă financiară provizorie care să-i plătească lui Stephen, odată ajuns acasă, cheltuielile cu personalul medical – dar, cum mă și temusem, lui Chester i-a luat mai mult timp să ia legătura cu respectivul infirmier. Se pare că acea perspectivă nu fusese decât o Fata Morgana, o rază de speranță care se stinsese înainte să apară. Poate că așa era mai bine: în sinea mea, îmi displăcea să acționez împotriva dorințelor lui Stephen, oricât de gravă era situația.

Apoi, într-o dimineață, spre sfârșitul lui ianuarie, infirmierul Nikki Manatunga, cunoștința doctorului White, a apărut ca prin minune. Era din Sri Lanka, un bărbat tăcut și harnic, care se stabilise cu soția și cei doi copii într-un sătuc de lângă Cambridge. Nu s-a panicat atunci când i-am povestit de greutățile pe care avea să le întâmpine. Dimpotrivă, era foarte încrezător că poate aduna o echipă de infirmieri din rândul colegilor săi de la Spitalul Fullbourn, spitalul de psihiatrie din localitate, unde lucra. O săptămână mai târziu, când a venit pentru prima tură, Stephen a refuzat cu stoicism să-l privească sau să comunice cu el în vreun fel, în afară de a-l călca peste degetele de la picioare cu scaunul. I-am cerut scuze lui Nikki, care și-a continuat treaba, zâmbind netulburat. „E-n regulă“, mi-a zis, „suntem obișnuiți să avem de-a face cu pacienți dificili“. În următoarea săptămână a adus la noi alt infirmier, apoi încă unul. Un infirmier permanent venea cu fiecare novice și-i

explica rutina, astfel ca schimbul să se producă fără probleme și cu o minimă intervenție din partea noastră, îngrijitorii rezidenți. Stephen a început să fie din ce în ce mai puțin iritat și să accepte prezența acestor oameni răbdători și dedicați, dându-și seama în cele din urmă că le putea cere ajutorul și în afara orelor de program. Putea să-i ia cu el când călătorea în străinătate, nemaifiind nevoit să depindă de elevii săi, de colegi sau de propria familie. Era începutul unei noi ere pentru stăpânul universului și, prin extensie, și pentru noi, ceilalți.

12
Ad astra

Luând de pe umerii noștri grija lui Stephen, echipa lui Nikki ne-a ajutat să începem să ne trăim viața de familie, și nu doar să supraviețuim. Când Jonathan era cu noi – în majoritatea serilor și tot timpul la sfârșit de săptămână – era relativ ușor să avem grijă de Stephen: ne ajuta să-l hrănim, să-l ducem la baie și să-l băgăm sau să-l scoatem din mașină. Dar și Jonathan asista neajutorat când pe Stephen îl apucau groaznicele crize de tuse care păreau să-i scoată tot aerul din plămâni. Așteptam sperând că vor trece, fiind gata să sunăm la ambulanță, căci știam foarte bine că era vorba de un moment critic. Criza trecea în cele din urmă și, după câteva guri de apă caldă, Stephen se apuca din nou să mănânce, renunțând la alimentul care, credea el, îi provocase tusea. Apoi, când începeam să ne relaxăm cu toții, cădea victimă unui nou atac.

Prin firea lui, Jonathan era gata să înfrunte greutățile vieții, știind foarte bine unde și în ce fel era nevoie de el. Mă ajuta la toate treburile din gospodărie, pe care înainte le făcusem de una singură: aducea saci de cartofi, golea coșurile de gunoi, schimba becuri, verifica presiunea din cauciucuri și alimenta mașinile cu benzină, mă ajuta să duc muntele de plase pline

de cumpărături de la piață și de la magazinul Sainsbury's. Împreună aveam grijă de cei trei copii, dar Jonathan mai ales îi ducea pe Robert și Lucy la feluritele lor activități și îi lua de acolo. Tot Jonathan era cel care-i făcea lui Timmie cea mai mare bucurie: nimic nu-i plăcea mai mult decât să fie aruncat în aer, până în tavan, unde rămânea fericit o fracțiune de secundă, cu gura deschisă și ochii mari, până ajungea din nou jos, în brațele ocrotitoare ale lui Jonathan.

La începutul anilor '80, ambițiile și succesele lui Stephen n-au cunoscut limite. Seria de instituții, universități și corpuri științifice care se întreceau în a-i acorda distincții prestigioase – Premiul Albert Einstein, Medalia Albert Einstein, Medalia Franklin, Medalia James Clerk Maxwell și alte onoruri, în special diplome de excelență – parcă alcătuia lista lui Leporello cu cuceririle lui Don Giovanni din opera lui Mozart. Spre deosebire de Don Giovanni, „cuceririle" lui Stephen nu s-au mărginit însă la Europa. Totuși, ceremoniile de acordare a premiilor în Anglia nu erau puține, iar când aveau loc aproape de casă îl însoțeam chiar eu pe Stephen. Îmi amintesc că o dată ne-am dus la Leicester pentru ceremonia de conferire a unui titlu universitar; rector era Sir Alan Hodgkin, director al Trinity College din Cambridge; fusese președintele Societății Regale când Stephen devenise membru al acesteia, în 1974. Jovial și modest, cu un zâmbet radios, chiar și când stătea pe podium, purtând însemnele negre și aurii ale funcției, l-a primit pe Stephen în rândul doctorilor de prestigiu ai universității apăsându-i cu fermitate mâna – mâna pe care o folosea Stephen ca să controleze scaunul cu rotile. Acea presiune l-a trimis pe Stephen, scaunul său cu rotile și pe Sir Alan Hodgkin într-un amețitor *pas de deux*, împingând robele, tichia de absolvent, trupurile și scaunul periculos de aproape de marginea podiumului. Am sărit în picioare și am dezactivat maneta de comandă la timp ca să evit o tragedie.

Dar majoritatea ceremoniilor se țineau în Statele Unite și am avut norocul ca Nikki și echipa lui să fie buni tovarăși de drum. Mulțumită lor, Stephen a putut să se bucure de toate

ceremoniile de decernare de distincții de peste Atlantic. Apoi Stephen se ocupa de partea cu adevărat serioasă a călătoriei – discuții pe teme științifice în multe alte locuri mai interesante. Pe atunci era foarte dornic să producă – împreună cu Werner Israel – câteva volume de eseuri și prelegeri despre relativitate și încercările de-a o apropia de fizica cuantică. Conferințele – sau mai degrabă „atelierele“ – consemnate în aceste volume erau noua pasiune a lui Stephen, căci renumele său internațional și poziția la Catedra Lucasiană îi facilitau atragerea de fonduri pentru departament, deși una dintre principalele lui nemulțumiri era *tot* lipsa banilor alocați pentru știință. De ani buni, eram obișnuiți să găzduim și să primim delegați la seminarii și conferințe. Acum Stephen putea să-și invite colegii – chiar și adversarii – la Cambridge cu mai mult fast și să prezideze toate deliberările în calitate de autoritate supremă. Atelierele au devenit mult mai mari și prestigioase; aveam bani nu doar ca să-i invităm pe cei mai eminenți profesori și delegați, dar și ca să dăm dineuri și petreceri. Din fericire, rolul meu de amfitrioană la aceste conferințe s-a diminuat considerabil. Zilele când dădeam cine cu bufet suedez pentru patruzeci de oameni sau mai mulți luaseră sfârșit; în noul sistem, dineurile se dădeau de obicei la colegiul unde erau cazați delegații. Eu trebuia doar să dau recepții și ceaiuri pe peluză, pentru care comandam, ca de obicei, platouri de sandviciuri cu castraveți de la Caius. Pe de altă parte, dineurile de acasă erau mult mai intime, căci acolo veneau doar prieteni apropiați din străinătate.

Partea cea mai grea, presupunând o organizare complexă a acestor ateliere – biletele pentru delegați, cazarea, locurile de întâlnire, modalitățile de plată și materialele de printat pentru conferință –, precum și dactilografierea referatului de după eveniment i-au revenit lui Judy Fella, harnica secretară a lui Stephen, care, chipurile, lucra doar cu jumătate de normă. Ea făcea toate acestea în plus față de munca obișnuită de secretariat pentru Grupul de Teoria Relativității. Copiii ei erau cam de aceeași vârstă cu Robert și Lucy, dar Judy lucra adesea până

noaptea târziu, uneori trebuind să recurgă la o tehnologie mai avansată – instalată de pasionații de dinamica fluidelor în subsolul departamentului – ca să facă mai multe cópii ale hieroglifelor și diagramelor ce urmau să fie folosite în cadrul conferinței. Deși Stephen îi aprecia devotamentul, mulți din colegii ei nu înțelegeau de ce se zbătea atât.

Un nou val de tensiuni, de data asta în departament, nu acasă, a fost provocat de mass-media internațională odată ce și-a făcut simțită prezența. O vreme, descoperirile lui Stephen au fost bine prezentate de presa științifică engleză și americană; atitudinea generală era de deferență în context strict științific, nefăcându-se aproape nici o aluzie la starea fizică a autorului. La începutul anilor '80, presa de public larg a început să fie mai interesată de Stephen Hawking ca om. Contrastul dintre trupul împuținat și vocea lui răgușită, pe de-o parte, și puterea minții care îi permitea să cerceteze spațiul cosmic, pe de altă parte, a constituit o bogată sursă de inspirație pentru multe articole fanteziste. Ba mai mult, lui Stephen îi plăcea publicitatea; accepta cu plăcere să fie intervievat, în ciuda faptului că acele incursiuni în viața lui îi consumau destul din programul deja supraîncărcat. Judy a trecut cu ușurință peste munca în plus impusă de afluxul de jurnaliști și echipe de televiziune – nu doar de la publicații și posturi naționale, ci din toată lumea –, deși unora dintre universitarii de la departament nu prea le convenea, și pe bună dreptate, că salonul în care luau ceaiul se transformase iarăși într-un studio de televiziune.

Lui Stephen îi plăcea să-i uimească pe jurnaliștii veniți în vizită. Își cerea scuze că nu adusese în birou un model în patru dimensiuni al universului ca să-și demonstreze teoriile; când era întrebat despre infinit, le spunea că îi venea greu să vorbească despre el, dat fiind că se află așa de departe. Își exprima fățiș dezamăgirea că găurile negre nu fuseseră încă detectate, din moment ce dovada existenței lor i-ar aduce un Premiu Nobel. Jurnaliștii încercau pe cât le stătea în puteri să scoată ceva din aceste răspunsuri spirituale, adesea obscure, apoi se apucau să scrie articole elogioase pe baza notițelor complicate

pe care și le luaseră. Foarte puțini reușeau să atingă un echilibru în ce scriau. Tentativelor de a-l descrie fizic pe Stephen le lipsea sensibilitatea, iar în ceea ce privește partea științifică era evident că se bazau pe interpretarea oferită de elevii și de colegii lui Stephen.

Jurnalistul cel mai lipsit de sensibilitate dintre toți era un producător de televiziune din echipa emisiunii *Horizon* de la BBC. Filmulețul făcut în urmă cu vreo șase ani de Vivienne King, prietena mea din colegiu, fusese un succes răsunător; îl arătase pe Stephen într-un anumit context și evitase capcana – sau poate tentația – de a-l asemăna cu Dr. Strangelove. Una din cele mai mari temeri ale mele era că, în viziunea unui producător incorect, Stephen ar putea fi prezentat ca un cercetător grotesc, prizonier în scaunul lui cu rotile, bolnav atât fizic, cât și psihic, care vrea să caute niște răspunsuri cu orice preț – ceea ce, mai mult sau mai puțin, s-a întâmplat în cel de-al doilea film realizat de cei de la *Horizon.* Când l-am întrebat dacă ar vrea să includă și familia în film, producătorul a remarcat cu dispreț că eu și copiii nu eram decât niște accesorii în viața lui Stephen, iar când filmul a apărut, șase luni mai târziu, peste scena prânzului de la Centrul Universitar, la care fuseserăm prezenți eu și micul Tim, se suprapunea vocea unuia din elevii lui Stephen. „Nici doamnei Hawking, nici lui Timmie, fiul lor cel mic, nu le place în mod deosebit matematica, așa că, atunci când vin la prânz, încercăm să nu vorbim despre asta." După aceea am aflat că, spre marea lui rușine, respectivul elev fusese obligat de către producător să spună asta. Alan Deyermond, fostul meu conducător de doctorat, le-a scris celor de la BBC pe un ton civilizat, dar exprimându-și protestul față de acea nedreptate insultătoare. Ironia ironiilor a fost că *Universul profesorului Hawking* începea cu un cadru în care se vedea una din pozele de la nunta noastră. Singurii oameni pe care i-a amuzat acest lucru au fost părinții mei, care apăreau în respectiva poză: peste noapte au devenit celebrități în St Albans.

Chiar și înainte de filmul făcut de *Horizon*, numele lui Stephen era deja celebru. În vara lui 1981, prințul Philip,

rectorul Universității Cambridge, și-a exprimat dorința de a-l cunoaște pe Stephen cu ocazia unei vizite pe care o făcea la toate catedrele. Mi s-a părut foarte potrivit să-l invit la noi acasă, unde putea să discute cu Stephen fără să fie deranjați. Robert, om de știință în devenire la paisprezece ani, a explicat răspunsurile tatălui său la întrebările puse de rector despre univers și găuri negre. Cum vizita de pe 10 iunie coincidea cu aniversarea a 60 de ani a invitatului, am glazurat un tort cu fructe pe care am pus șase lumânări în care Timmie și prințul Philip au suflat împreună.

Când numele lui Stephen însoțit de titlul de Comandor al Imperiului Britanic a apărut pe Lista de Onoare din 1982, gândindu-ne la potențialul pericol al manevrării scaunului cu rotile, am hotărât ca Stephen să nu se ducă singur la reședința reginei, ci împreună cu Robert. Ceremonia de învestitură de la Palatul Buckingham fusese stabilită pe 23 februarie. Era cazul să ne cumpărăm cu toții haine noi, mai puțin Timmie, care, prea mic ca să primească invitație, a trebuit să rămână la părinții mei. Robert a îmbrăcat primul costum din viața lui – pe care nu l-a mai purtat niciodată, pentru că, atunci când s-a mai ivit o ocazie oficială, îi rămăsese mic. Lucy, care trecea printr-o fază băiețoasă și se îmbrăca doar în blugi și tricouri, mi-a spus pe un ton foarte categoric că va purta de data asta rochie și mantou, dar va fi o excepție care nu se va repeta.

Am plecat cu mașina la Londra din seara precedentă și am stat în apartamentul rezervat membrilor marcanți ai Societății Regale. Târziu, după ce am pus toate hainele noi și accesoriile în șifonier, mi-am dat seama că lipseau pantofii negri de lac ai lui Lucy. Ea stătea tolănită, cu bocancii ei scâlciați în picioare, și părea să n-o deranjeze că merge la palat arătând de parcă tocmai se cățărase în copacii din grădină. Nevasta administratorului a fost de părere că vom găsi un magazin de pantofi pe Regent Street, la capăt, dar se îndoia că vindeau și încălțăminte de copii. Ne-am resemnat că trebuie să ne trezim și mai devreme decât plănuiserăm. Lăsându-l pe Robert să-i dea micul dejun lui Stephen, Lucy și cu mine am pornit-o pe Regent

Street la ora când se deschideau magazinele – și am cumpărat singura pereche de pantofi care i s-au potrivit lui Lucy. Erau practici și deloc ieșiți din comun, făcuți din piele maronie, suficient de eleganți, dar nu ca strălucitoarea pereche de lac pe care o uitaserăm acasă. Ironia sorții a fost că i-a purtat ceva vreme, pe când pantofii ceilalți au rămas în dulap și au fost în cele din urmă dați altcuiva.

În ciuda problemei ivite în ultima clipă, am pornit la timp spre palat. Ce-i drept, nu ne-am gândit că vom intra într-un trafic îngrozitor pe Mall, căci toată lumea părea să se ducă la Palatul Buckingham. Într-un sfârșit, am avut privilegiul să intrăm într-o lume complet diferită prin acel portal ornamentat care se vede adesea la televizor. După ce am ieșit din mașină, care mi se părea acum rușinos de veche, uzată și murdară și pe care am lăsat-o în mijlocul curții, am fost poftiți spre o intrare diferită de a celorlalți și am fost duși câteva etaje cu un lift foarte vechi. Valeții ne pofteau cu o grabă amabilă printr-un labirint de coridoare unde ne puteam opri doar pentru scurtă vreme ca să aruncăm o privire la mobilă, la tablouri, la vasele chinezești și la superbele statuete de fildeș înșirate de-a lungul pereților. Când am intrat în galeria principală, ne-am despărțit: Robert și Stephen au fost conduși mai departe ca să se alăture eroilor și eroinelor naționale care așteptau la rând, în timp ce Lucy și cu mine am fost însoțite până la scaunele tapisate cu pluș roz de pe o latură a sălii opulente de bal.

Aveam la ce să ne uităm cât timp am așteptat să înceapă ceremonia. Candelabrele enorme de cristal trimiteau scântei pe decorațiile albe și aurii. Într-un capăt al imensei încăperi era un fel de podium îmbrăcat în catifea roșie, scăldat într-o lumină slabă și aurie, unde soldați bătrâni din garda regală britanică străjuiau locul în care avea să stea regina. La un balcon din celălalt capăt al sălii era o fanfară militară care interpreta un repertoriu festiv înainte de a cânta imnul, la sosirea reginei. Totul a început să se desfășoare apoi într-un ritm rapid. Fiecare candidat dintr-un șir aproape nesfârșit făcea un pas înainte pentru clipa lui de glorie, când stătea față în față cu Majestatea

Sa. Lucy m-a înghiontit când l-a văzut leşinând pe un bătrân soldat care stătea în spatele reginei – era foarte cald, costumul atârna greu şi stătuse probabil foarte multe ceasuri în picioare. A fost scos discret din sală, cu picioarele înainte, fără să se întrerupă ceremonia.

Când Robert şi Stephen au apărut prin intrarea laterală, aşteptându-şi rândul, fremătam de iubire şi mândrie. Pe când se îndreptau spre mijlocul sălii şi se întorceau cu faţa spre regină, amândoi aveau un aer impresionant – îndărătnicul, dar fragilul om de ştiinţă cufundat în scaunul cu rotile şi zâmbind larg, însoţit de fiul nostru înalt, timid şi blond. Poate că tatăl zâmbea şi de ironia situaţiei: fostul tânăr socialist, furios şi iconoclast, fusese nominalizat de un guvern conservator să primească una dintre cele mai mari distincţii din partea suveranei, şi era primit în sânul acelor cercuri conducătoare pe care le dispreţuia cu atâta vehemenţă.

Mai târziu, când am luat prânzul într-un hotel luxos din centrul Londrei, am cercetat medalia, o cruce de email frumos lucrată în roşu şi albastru, atârnând de o panglică roşie cu dungă gri pe margine. Inscripţia „Pentru Dumnezeu şi Imperiu" era, ca şi Palatul Buckingham, învăluită în mister şi avea o mitologie ce aparţinea unei alte epoci. Când am studiat broşura care însoţea „insigna", aşa cum se numea oficial, am văzut că singurul privilegiu de o oarecare însemnătate pentru noi era că Lucy, ca fiică a unui Comandor al Imperiului, avea dreptul să se mărite în Capela Ordinului din cripta catedralei St Paul. „Să sperăm că nu-şi va uita pantofii", a remarcat Robert cu răceală.

Nu numai *establishment*-ul britanic a fost dornic să-l aibă pe Stephen în rândul membrilor săi. Primise deja medalia papală în 1975, iar în toamna lui 1981 a fost invitat să participe la o conferinţă organizată de iezuiţi la Academia Pontificală de la Vatican. Din Academia Pontificală fac parte oameni de ştiinţă eminenţi, cu un caracter desăvârşit, care-l sfătuiesc pe papă în chestiuni ştiinţifice. Acea conferinţă avea loc pentru că papa voia să fie pus la curent cu noile cunoştinţe despre univers. Pe atunci infirmierii sau infirmierele care aveau grijă

de Stephen nu începuseră să-l însoțească în călătoriile în străinătate, așa că Bernard Whiting, cercetătorul australian care făcea studii postdoctorale și care lucrase cu Stephen, a fost de acord să-l însoțească la conferință, să-i rostească discursul în fața publicului și să mă ajute să-l îngrijesc.

De când se născuse Timothy, începuse să mă mustre iar conștiința pentru că-mi lăsam copiii singuri, și nu mă puteam liniști decât dacă unul din ei sau toți mă însoțeau la Roma – dacă nu Robert, pentru care școala era acum ceva foarte serios, măcar Lucy și Timmie. Din fericire, a venit cu noi și Mary Whiting, care cunoștea destul de bine Roma. Fără familia Whiting, călătoria ar fi fost un enorm dezastru. La hotelul Michelangelo, chipurile cel mai aproape de Vatican, nu se servea nici o masă, nici măcar micul dejun. Exista un lift, dar ca să ajungi la el trebuia să urci un rând de trepte. De parcă n-ar fi fost de ajuns, ploua cu găleata. Dimineața era luminoasă și însorită când l-am însoțit pe Stephen la Vatican, mergând repede pe lângă gărzile elvețiene de la poartă până la reședința lui Pius IV, o clădire rustică, superbă, în stil renascentist, construită pentru papă în secolul al XVI-lea. După aceea au stat acolo femei aflate în vizită la Vatican și, din 1936, era sediul Academiei Pontificale. L-am lăsat acolo pe Stephen, care se pregătea încântat să lupte pentru Galileo și să le expună cosmologilor papali teoria lui revizuită asupra universului, un univers care nu avea nici început, nici sfârșit și în care Dumnezeu-Creatorul nu avea nici un rol.

Până când luam prânzul la Academie, singura masă a zilei, mă plimbam în crângurile cu leandri, iar copiii se jucau în torentele ornamentale care coborau de pe versanți. Însă diminețile frumoase se transformau în după-amiezi posomorâte și sufocante, când norii maiestuoși, demni de Michelangelo, se strângeau deasupra domului bazilicii San Pietro. Se auzeau tunete spectaculoase și vedeam fulgere strălucitoare care sfârtecau cerul până în toiul nopții. Mary, ghidul nostru, ne ducea în locurile pe care le îndrăgise și le cunoștea atât de bine – Colosseumul, Forumul, Termele lui Caracalla și Catacombele

Sfântului Calixto –, dar în timpul excursiilor noastre știam că, dacă nu ne întorceam la hotel până la patru după-amiaza, urma să fim uzi leoarcă. După aceea speram ca norii să se împrăștie pe la ora cinei, ca să putem ieși cu scaunul lui Stephen și căruțul și să luăm masa de seară. N-are rost să mai spun că traficul mereu congestionat al Romei ne împiedica să ajungem la hotel înainte să înceapă ploaia. De obicei la ora patru, la primul fulger și bubuit de tunet, eram în apropierea gării, căutând un autobuz care să ne ducă înapoi peste Tibru.

Micul Tim s-a dovedit a fi eroul nostru neașteptat: îi plăceau autobuzele care se mișcau încet, pline până la refuz și sufocante. Pasagerii italieni îl adorau. Exclamau *Che bel bambino*, în timp ce-mi făceau loc să stau jos cu el pe genunchi. *Carissimo, carissimo!* zâmbeau ei, mângâindu-l pe părul blond și gâdilându-l la bărbie. De abia începuse să lege propoziții într-o engleză corectă și era încântat că are un public așa de captivat, cu care să-și exerseze talentul de curând descoperit. „Aveți casă?" îi întreba el pe adoratorii săi, oameni de afaceri, secretare, studenți, bunici corpolente, care nu înțelegeau o iotă. „Aveți mașină?" Continua, dând tot el răspunsurile: „Avem casă. Avem mașină. Avem garaj. Avem grădină." Oamenii râdeau, scuturând din cap cu duioșie, ploaia șiroia pe geamuri, iar vehiculele din trafic claxonau și se opreau, pe când afară se însera.

În fruntea Vaticanului – unul dintre cele mai puternice, dogmatice și înstărite orașe-stat din lume – se afla un om a cărui sfințenie și al cărui curaj nu puteau fi puse la îndoială, dar care încerca să restrângă libertatea de gândire, dând dovadă de aceeași rigiditate ca și acei oameni de știință atei care ne-ar fi interzis să ne întrebăm „de ce" există universul. Însuși omul care ar fi trebuit să se ocupe de acel „de ce" le spunea savanților că nu aveau dreptul să întrebe nici măcar „cum" în privința anumitor aspecte ale creației. La sfârșitul conferinței, papa a spus adunării că, deși oamenii de știință studiau evoluția universului, ei n-ar trebui să se întrebe ce s-a întâmplat în momentul creației, al bing bangului, și nici înainte, pentru că acolo era mâna Domnului. Nici Stephen, nici eu n-am fost

impresionați de o asemenea interdicție; ne amintea prea mult de atitudinea celor care-l arestaseră și-l întemnițaseră pe Galileo cu trei sute de ani în urmă. De-abia acum începuse Biserica să se pună la curent cu descoperirile lui Galileo. Ne dădeam seama că le era rușine că teoriile lui fuseseră considerate niște erezii atâta amar de vreme. Deși ținute sub cheie, documentele legate de soarta lui i-au parvenit imediat lui Stephen spre a le studia, împreună cu niște vagi scuze – practic, teologii încercau să spună că pur și simplu uitaseră să-l reabiliteze pe Galileo. Totuși, papa dădea de înțeles că voia în continuare să restrângă libertatea de gândire, lăsând impresia clară că Biserica nu învățase prea mult în ultimii trei sute de ani.

13
Armonie restabilită

Muzica, grație căreia mă întorsesem în sânul bisericii anglicane, devenise calea mea spre renaștere spirituală și dezvoltare personală. Datorită lui Mary Whiting am reușit să reiau, după nașterea lui Timothy, lecțiile de canto. Mary aproape m-a implorat s-o las să-l scoată la plimbare pe Tim o dată pe săptămână, în speranța că apropierea de un bebeluș o va ajuta să aibă și ea unul. Așadar, în fiecare miercuri după-amiază, în ciuda oboselii, am început să iau din nou lecții de canto cu Nigel Wickens. Sub îndrumarea lui și acompaniată de Jonathan – când reușea să-și rupă puțin timp, după ce preda – m-am întors bucuroasă la Schubert, Schumann, Brahms și Mozart. Rând pe rând, acești compozitori intensificau și alinau emoțiile din sufletul meu. Între timp, Mary și Tim plecau să hrănească rațele, să se plimbe în parc, să se dea în leagăn și să mănânce înghețată pe săturate.

Am avut multe ocazii să interpretez repertorii solo pentru acțiunile caritabile cărora ne dedicaserăm Stephen și cu mine,

iar uneori eram chemată și în alte spectacole. Cariera mea muzicală a ajuns la apogeu în 1982, când am cântat în capela King's College într-un recital de orgă pe care-l dădea Jonathan pentru o conferință medicală. Îmi crescuse încrederea în vocea mea și în capacitatea de a învăța rapid piese muzicale, așa că am simțit nevoia să mă înscriu într-un cor. Puteam s-o fac din moment ce eram binecuvântată, de la o vreme, cu o neașteptată libertate. La începutul anilor '80, în timp ce Stephen se bucura de o faimă internațională pe deplin meritată, a început și transformarea mea. Pe de-o parte, echipa de infirmieri reușise să-mi ia de pe umeri continua povară a îngrijirii lui Stephen, care înainte mă secătuia și de ultimul strop de energie. Pe de altă parte, datorită sprijinului necontenit al lui Jonathan și devotamentului său pentru întreaga familie, o parte din mine, care fusese de multă vreme înăbușită, amorțită, alungată, a ieșit la lumină. Nu mai trebuia să trăiesc doar pe jumătate. Începeam să mă bucur de viață cum se cuvine, dându-mi seama că nisipul ce mi se scursese printre degete pe plaja din Santa Barbara, cu ani în urmă, nu însemnase că aspirațiile mele luaseră sfârșit.

La un concert dat în biserica Great St Mary, am văzut genul de cor din care aș fi vrut să fac parte – format din oameni diferiți, de toate vârstele și categoriile sociale, care interpretau un repertoriu variat. Stephen Armstrong, tânărul și energicul dirijor al corului, tocmai absolvise facultatea; m-a acceptat, și așa se face că am început să mă duc o dată pe săptămână la repetiții. Ziua concertului, de obicei sâmbăta, era foarte agitată. Chit că aveam concert sau nu, trebuia să gătesc și să am grijă de ai mei, iar ultima repetiție mă secătuia mereu de puteri. Apoi concertul se termina într-o clipită, opt săptămâni de muncă intensă dispăreau într-o singură seară. Uneori, când ne ieșeau foarte bine anumite pasaje, intram într-o stare euforică, alteori mă simțeam frustrată că nu totul se ridicase la nivelul așteptărilor noastre. Concertele se succedau cu schimbări rapide de gen, de la muzica barocă la cea modernă, clasică sau romantică. De la Bach la Benjamin Britten, bucuria fiecărei interpretări reușite era amețitoare. Nu-mi păsa ce cântam; în timpul

repetițiilor și apoi al concertului, îndrăgeam nespus fiecare piesă și pe fiecare compozitor, care diluau patosul fragil al vieților noastre, prefăcând intensitatea dureroasă într-o spiritualitate consolatoare.

În perioada aceea, când steaua mea urca pe cer, mama s-a îmbolnăvit foarte grav. În ultima vreme, ea și Jack, singurul ei văr încă în viață, își făceau multe griji pentru mătușa Effie, care trecuse de 90 de ani. Cu siguranță și situația din familie a contribuit la agravarea bolii mamei. Din fericire, schimbarea profundă a situației noastre, odată cu venirea echipei de infirmieri a lui Nikki, mi-a permis să le ofer părinților mei sprijin moral în acel moment foarte dificil. Noua mea viață însemna și că, fiind mai puțin chinuită și obosită, puteam să le acord copiilor mai multă atenție. Bebelușul era acum un copilaș irezistibil de amuzant; curios, punea neîncetat întrebări și dansa cu o vitalitate de drăcușor. Pe la optsprezece luni începuse să fie fascinat de astronomie. Din bucătărie, din scaunul său înalt de bebeluș, se uita seara la lună, îi urmărea traiectoria, uitând că trebuie să mănânce. În timp ce astrul nocturn se înălța pe cer, devenea din ce în ce mai agitat la masă și țipa să i se scoată hamul. Când luna dispărea din raza lui vizuală, o zbughea în sufragerie, unde aștepta să reapară razele albe prin bovindouri. Fiecare seară era pentru el o așteptare victorioasă – până când luna înceta să mai strălucească, lăsându-l dezamăgit și nedumerit. Apoi, după ce a împlinit douăzeci și două de luni, a făcut dovada unei cunoașteri poetice intuitive a altor fenomene naturale. Într-o după-amiază friguroasă din februarie 1980, pe când fulgi uriași de zăpadă, cu delicate forme geometrice, cădeau încet dintr-un cer plumburiu, Tim a dat fuga la fereastra din living și a strigat „Văd tele! Văd tele!“ – *tele* însemnând pentru el *stele*.

Exuberanța lui Tim era încântătoare, dar, dacă nu era supravegheat în fiecare secundă, putea, încercând să-și imite fratele sau sora, să se pună în pericol. Cu câteva săptămâni înainte de a doua sa aniversare, pregăteam cina în bucătărie cu sentimentul că e o liniște suspectă în casă. Nu se auzea larma făcută de

copii la joacă – mașinuțe plimbate pe podea, tobe trântite, voci sau râsete. Liniștea aceea apăsătoare mi-a înghețat sângele în vine. M-am dus în grabă spre ușa din față, care era larg deschisă. Timmie fugise de-acasă.

Robert, care o rupea la fugă când ieșeam cu el și cu Stephen, plecase deseori de acasă când era mic, dar mereu cu un scop, astfel că era cumva ușor de găsit. Lucy dispăruse o singură dată – într-o frumoasă zi din miezul verii, când încă locuiam în Little St Mary's Lane. Thelma Thatcher și cu mine o căutaserăm înnebunite pe stradă și în curtea bisericii fără nici un rezultat, când niște americani aflați în trecere pe-acolo ne-au spus că pe Mill Bridge era o fetiță cu un cărucior de păpuși. Acolo și era – în bermude, cu o mână pe mânerul căruciorului și cu cealaltă ținându-și umbreluța verde, transparentă. Era înconjurată de un grup de studenți care o admirau și care se întrebau, cu siguranță, cum trebuiau să procedeze cu fetița aceea atât de sigură pe sine.

Zece ani mai târziu, în izolarea de pe West Road nr. 5, în lipsa unor bunici adoptivi, ca familia Thatcher, cărora să le cerem ajutorul, pe un teren care se întindea pe acri întregi fără vreun gard sau o poartă, stăteam în fața ușii deschise, înfricoșată, șovăind, neștiind încotro să mă îndrept. Oare Timmie o luase pe drumul spre râu, sau ocolise casa și se dusese în grădină? Cei de la colegiu, care închideau atelierele, m-au auzit strigându-l disperată pe nume și mi-au sărit în ajutor. Pat, unul dintre îngrijitori, m-a sfătuit să sun la poliție. A rămas lângă mine în timp ce formam 999 cu inima bubuindu-mi în piept și mâinile tremurânde. Eram iritată că ofițerul care preluase apelul nu părea prea îngrijorat. „Așteptați un minut, doamnă“, mi-a spus el pe un ton jovial. A revenit după câteva secunde. „Puteți să-l descrieți pe copilaș și să-mi spuneți cu ce era îmbrăcat?“ m-a întrebat pe același ton enervant de vesel. „Are părul blond, ochi albaștri, poartă un tricou albastru și pantaloni verzi“, i-am răspuns, moartă de îngrijorare. „În regulă“, a zis polițistul. „Avem un băiețel într-una din mașinile de poliție, dar, cum n-a putut

să ne spună unde locuiește, ofițerul se tot plimbă cu mașina, în speranța că-i va găsi mama." Timmie a fost adus acasă cu mașina de poliție de o polițistă și o femeie cumsecade care îl luase cu ea când tocmai ajunsese pe stradă – voia, se pare, să meargă la Joy Cadbury, nașa lui. Tot femeia aceea cumsecade l-a ținut pe genunchi până când mogâldeața blondă în tricou albastru și pantaloni verzi mi-a putut fi pusă din nou în brațele tremurânde.

Deși depindeau acum mai puțin de prezența mea, cei doi copii mai mari aveau nevoie de multă înțelegere. Robert era genul de copil singuratic, cu puțini prieteni, iar pentru Lucy transferul la liceu a însemnat ruperea legăturilor cu grupul ei de vechi prietene. Cum Robert avusese parte de școală privată, mulțumită moștenirii sale, am simțit că trebuia să procedăm la fel și pentru Lucy, care era singura din an transferată de la școala primară la liceul de fete Perse. I-am făcut cadou o pisicuță, ca să-i aducă alinare, iar Stephen, în speranța că va reuși să-i plătească taxele școlare, s-a hotărât să scrie o carte de popularizare în care să-și explice cercetările privind originea universului într-un limbaj accesibil, evitând termenii specializați și ecuațiile. Îl sfătuisem de multe ori s-o facă, gândindu-mă că aș beneficia prima de pe urma citirii cărții. La fel și contribuabilii care-i finanțau cercetările prin fonduri guvernamentale...

Uneori Robert și Lucy veneau cu mine la St Mark, unde Bill Loveless, cu imaginația sa bogată, continua să se adreseze oamenilor de toate vârstele și gusturile. Nu numai că ținea la curent congregația din Newnham cu tot ce era nou pe plan spiritual și moral prin predicile sale lunare despre starea națiunii, dar se străduia să aducă familiile la biserică prin slujbe adresate direct. Genul acesta de slujbe, mereu captivante, câteodată surprinzătoare prin reacțiile credincioșilor, a influențat o întreagă generație de copii într-o epocă din ce în ce mai laică. Lucy era foarte încântată de ele. Într-o duminică, Bill a anunțat inaugurarea unui nou club pentru tineri condus de studenții de la colegiul teologic din localitate; urmau să fie organizate felurite jocuri și distracții, dar și să aibă loc discuții serioase. Robert n-a

părut prea interesat când i-am spus, dar a fost de acord să meargă în acea seară doar ca să-mi facă pe plac. La șapte l-am dus la casa parohială și i-am promis că-l aștept afară zece minute în caz că nu-i va plăcea atmosfera. S-a întâlnit cu colegi din școala primară, și-a făcut prieteni noi, atât băieți, cât și fete. De atunci au format un grup unit și loial, iar Robert a început să aibă încredere în el însuși și să fie sociabil, cum nu fusese până atunci. Peste numai două săptămâni l-a întâlnit pe Bill Loveless când venea cu bicicleta de-acasă și i-a spus că vrea să fie confirmat. Bill a devenit prietenul de încredere și mentorul lui Robert și al lui Lucy. Adesea le aducea alinare și le explica răbdător problemele vieții de adult atunci când anomaliile din jur – fie boala nemiloasă a lui Stephen, fie prezența neobișnuită a lui Jonathan în familie – le puneau sub semnul întrebării noțiunile preconcepute și idealizate despre viața de familie și părinți.

Atmosfera din acei ani era mult mai relaxată, așa că am fost în stare să reiau legăturile cu prietenele mele din școală. O dată sau de două ori pe an, îmi făceau o vizită duminica, împreună cu soții și copiii lor. După un prânz plăcut, în cursul căruia se dezbăteau multe subiecte – politică, mediu, știință, literatură, muzică –, adulții se plimbau în tihnă prin grădină, apoi se alăturau copiilor la jocul de-a v-ați ascunselea prin poienile și tufișurile din Harvey Court, proprietatea Colegiului Caius de vizavi. Acest joc a devenit o tradiție. Cu Stephen pe post de observator, noi ceilalți lăsam deoparte orice reținere și retrăiam pentru un ceas bucuriile copilăriei.

În acea perioadă caracterizată de armonie, relația mea cu Stephen intrase într-o nouă fază: tendința de a intra în rolurile de stăpân și de sclav dispăruse. Eram din nou un cuplu cu aceleași drepturi – așa cum fuseserăm în anii '60 și la începutul anilor '70, pe vremea campaniilor. Insigna de la CND*, pe care Stephen o purta de obicei la rever în emisiunile TV, era doar

* Campaign for Nuclear Disarmament (Campania pentru dezarmare nucleară). (*N.t.*)

unul dintre indiciile multelor cauze pe care le susțineam împreună. Inexorabila proliferare a armelor nucleare, despre care Rob Donovan ne avertizase la începutul anilor '70, se transformase într-o adevărată cursă a înarmării, o întrecere nebunească și incontrolabilă între Est și Vest pentru a declanșa cât mai repede Apocalipsa și a distruge toate ființele vii de pe această planetă. Campania pentru dezarmare nucleară a devenit din nou o forță națională, iar grupurile de sprijin au început să apară în toată țara.

Membrii grupării noastre, „Newnham împotriva bombelor nucleare", se întâlneau o dată pe lună în casa lui Alice Roughton, o doctoriță pensionară. Această persoană plină de energie, de o generozitate copleșitoare și cu o reputație de excentrică, era faimoasă pentru tocănița de veveriță și urzicile servite la dineuri. Noi, cei vreo doisprezece membri ai grupării, ședeam în jurul șemineului și ne încălzeam cu un pahar de vin fiert în timp ce-i ascultam pe vorbitori. Apoi puneam la punct strategii pentru a opri cursa înarmării, deși perspectivele nu erau deloc încurajatoare. În fond, eram niște soldați care luptau în tranșee cu mâinile goale împotriva forțelor militare ale celor două superputeri.

Stephen și cu mine am redactat o scrisoare pe care am trimis-o prietenilor noștri din întreaga lume, cu precădere celor din Statele Unite și din Uniunea Sovietică. I-am încurajat să protesteze împotriva proliferării armelor nucleare, insistând asupra faptului că existau patru tone de explozibil pentru fiecare bărbat, femeie și copil de pe planetă, iar riscul unui accident nuclear provocat de un calcul greșit sau de o defecțiune a sistemelor informatice era inacceptabil de mare. Stephen a folosit aceeași formulare și în discursul ținut la Institutul Franklin din Philadelphia când a primit Medalia Franklin, în 1981. A remarcat că mamiferelor le luase cam patru miliarde de ani ca să evolueze, omului aproape patru sute de milioane de ani pentru același lucru și aproape patru sute de ani ca să facă progrese în știință și tehnologie. În ultimii patruzeci de ani, cercetarea în domeniul celor patru interacțiuni din fizică ajunsese într-un stadiu atât

de avansat, încât exista șansa să se elaboreze o teorie unificată a câmpului, care ar fi explicat tot ce se întâmplă în univers. Însă totul putea fi șters de pe fața pământului în mai puțin de patruzeci de minute în cazul unei catastrofe nucleare, iar probabilitatea ca un asemenea dezastru să aibă loc, fie prin accident, fie intenționat, era înspăimântător de mare. Stephen a conchis că aceasta era problema fundamentală cu care se confrunta societatea noastră, mult mai importantă decât orice chestiune de ordin ideologic sau teritorial.

Am abordat aproape aceleași subiecte când l-am întâlnit pe generalul Bernard Rogers, fost bursier la Rhodes și comandant suprem al forțelor aliate în Europa, la o petrecere de la University College din Oxford. După masă, Stephen i-a barat drumul cu scaunul său cu rotile pe când se pregătea să plece de la masă. Generalul mi-a ascultat respectuos discursul de susținere al grupării „Newnham împotriva bombelor nucleare", pe care-l rosteam cu oarecare sfială. Apoi a recunoscut politicos că și el era îngrijorat și că discutase subiectul cu omologul său sovietic. Peste doar câțiva ani, situația economică și politică din spatele Cortinei de Fier avea să se schimbe rapid. Nu vom ști niciodată dacă modestele noastre eforturi individuale și de grup au avut vreun impact asupra cursului istoriei, dacă vreuna din scrisorile noastre și-a atins ținta sau dacă mesajele noastre au influențat cumva guvernele din Est și din Vest.

La noi în țară ne ocupam de probleme mai puțin apocaliptice, deși la fel de serioase, mai ales când era vorba de drepturile persoanelor cu handicap. Colegiile din Cambridge au pus cu atâta încetineală în practică Legea Persoanelor cu Dizabilități – a cărei formă inițială data din 1970 –, încât în anii '80 încă se inaugurau clădiri care n-aveau nici un fel de facilități pentru cei cu handicap. Am dus campanii susținute în mass-media, dar ne izbeam mereu de comentarii de genul: „Dacă Stephen Hawking vrea un ascensor pentru persoanele cu handicap, n-are decât să scoată bani din buzunarul propriu." Stephen și cu mine – și cu Jonathan – susținuserăm campania de strângere de fonduri în beneficiul Asociației pentru boala

neuronului motor încă de la înființarea sa, în 1979. O vreme, Stephen, în calitate de membru, și cu mine am participat la întâlniri și conferințe. La începutul anilor '80, el a fost rugat să devină vicepreședintele Fundației Leonard Cheshire, iar în octombrie 1982 mie mi s-a propus să mă înscriu în Comisia de Apel ca să strâng fonduri pentru transformarea unei case în stil victorian de la Brampton, de lângă Huntingdon, într-un sanatoriu Cheshire pentru persoane cu dizabilități. A fost nevoie să strângem fonduri mulți ani pentru ca respectivul sanatoriu să se deschidă. Însă pentru mine și Stephen aceste campanii au reprezentat o activitate benefică, întrucât ne-au apropiat și ne-au dat un scop comun – și în afara fizicii.

14
Treburi neterminate

La începutul anilor '80 aveam de rezolvat două probleme. În primul rând, lucrarea de doctorat. Am fost chemată la Westfield pentru examenul oral în iunie 1980 și l-am susținut în prezența lui Stephen Harvey, profesorul de spaniolă de la King's College, și a conducătorului lucrării, Alan Deyermond. Cu o seară înainte, Stephen și cu mine fuseserăm în Cambridge la o reprezentație a operei *Rinaldo* de Händel, care făcea parte din sărbătoarea de sfârșit de an de la Caius. Deși spectacolul a fost îndelung aplaudat, eu n-am fost impresionată, căci muzica, chiar și celebra arie *Lascia ch'io pianga*, părea să nu mai aibă același efect asupra mea. La fel ca Stephen când era dus fără voia lui la balet, mă foiam pe scaun, cu sentimentul că pierd un timp prețios. Eram profund îngrijorată că nu voi fi în stare să-mi amintesc a doua zi, la ora două, fiecare informație, fiecare referință din cele 336 de pagini ale lucrării.

A doua zi, stresată și nevăzând foarte bine cu un ochi pentru că pierdusem o lentilă de contact în drum spre Londra, am

scos-o la capăt cu examenul până când Stephen Harvey m-a întrebat cu un zâmbet răuvoitor dacă am citit vreo carte de David Lodge. Întru câtva surprinsă, i-am cercetat chipul ca să-mi dau seama ce rost avea întrebarea. Oare nu se referea la *Schimb de dame*, povestea adevărată și plină de umor despre schimbul academic dintre Philip Swallow de la Universitatea Rummidge (adică Birmingham) și Maurice Zapp de la Universitatea Euphoric State (adică Berkeley)? Nu puteam să-mi închipui vreo legătură între *Schimb de dame* și literatura medievală spaniolă; totuși mi-am luat inima în dinți și l-am întrebat dacă se referea la un roman anume de David Lodge. „Nu, nu“, mi-a răspuns, „mă refeream la *Modes of Modern Writing*“ – volum pe care nu-l citisem, ca să fiu sinceră. După aceea examenul s-a desfășurat într-o atmosferă mai relaxată. Mai târziu, Alan Deyermond mi-a mărturisit că el nu citise *Schimb de dame*...

În primăvara următoare, Jonathan și Stephen – care îmi cumpăraseră roba purpurie de „doctor în filozofie“ – m-au însoțit la Albert Hall și au asistat răbdători la îngrozitor de lunga ceremonie de acordare a titlurilor academice. Era sfârșitul unei călătorii lungi și grele, presărate cu obstacole. Faptul că se terminase într-un punct mort nu conta. După ce toate întrebările mele legate de un posibil post la Catedra de spaniolă fuseseră ignorate politicos, nu mai avusesem nici o speranță că aș putea preda sau superviza cu ora la Universitatea Cambridge.

Șansa de a întreprinde ceva, dacă nu chiar de-a face carieră, a venit pe neașteptate și s-a axat pe franceză, cealaltă limbă pe care o studiasem. La începutul anilor ’80, când Lucy și cei de o vârstă cu ea de-abia așteptau să învețe franceza la școală, această limbă străină a fost scoasă din programă – consecință a măsurilor de austeritate luate de guvernul conservator. Christine Putnis, o australiancă, mama unei familii de copii inteligenți, una dintre prietenele mele din școală la care țineam foarte mult, m-a convins pe mine și pe Ros Mays, o altă mamă, să predăm

franceza unui grup de copii după orele de școală. Deși ne-am codit la început, am pus până la urmă pe picioare un proiect care avea să dureze zece ani. În fiecare luni după-amiază, ne întâmpinam elevii cu suc și biscuiți, apoi îi puneam să învețe asiduu timp de o oră, reușind să inventăm puzzle-uri, jocuri, cântece, desene și povești care să le capteze atenția.

Peste un an sau doi, am fost obligată să mă pun din nou la punct cu franceza pentru că Robert urma să dea nivelul O* al examenului GCE. La vederea carnetului de note al lui Robert, am decis să iau măsuri. În ce privește franceza, în carnet scria că „probabil nu va trece examenul". Gândul că un copil al meu ar putea să pice la franceză era atât de îngrozitor, că a trebuit să iau măsuri drastice. L-am adus la noi pe Thomas Cadbury, prietenul lui Robert, ca să impun ideea de competiție și să mă asigur că fiul meu înțelegea că luam totul în serios. Am conjugat împreună minimum cincizeci de verbe la toate persoanele și toate timpurile. Acest asalt lingvistic și-a atins scopul cu atâta succes, încât, după rezultatele de la examen, i s-a sugerat vlăstarului lui Stephen să studieze la nivel superior franceza, o sugestie căreia nu i-am acordat mare atenție, pentru că el era destinat din leagăn să aibă talent la fizică, chimie, matematică, în primul rând la matematică și, bineînțeles, la calcule complicate.

Tocmai când începusem să mă simt în stare să predau mai mult într-un cadru mai oficial, fie franceză, fie spaniolă, o altă întâlnire de la școală s-a dovedit a fi o șansă de neratat. Una dintre mame mi-a vorbit de colegiul recent înființat unde lucra – Cambridge Centre for Sixth-Form Studies (cunoscut sub sigla CCSS). După întrevederea cu directorul, spre propria-mi surprindere, m-am oferit să pregătesc candidați pentru admiterea la Oxbridge. Era, bănuiam, un fel de probă inițiatică. Dacă elevii mei reușeau să intre la Oxbridge, atunci aveam să fiu angajată cu normă întreagă. Din fericire, puteam să-mi

* De la *Ordinary Level*, primul stadiu de calificare din General Certificate of Education (GCE), în învățământul britanic. (*N.t.*)

alcătuiesc eu însămi programul și, cum colegiul nu avea suficient spațiu la dispoziție, puteam preda și acasă.

Am petrecut ore întregi căutând subiecte de admitere în biblioteca universității, încercând să pun la punct o programă și să mă gândesc la întrebările-încuietoare din morală și filozofie care se puneau la examenul general – genul acela de probleme de tip filozofic sau lingvistic adresate inteligenței, care-i plăceau atât de mult lui Bertrand Russel. De exemplu: „În Atena trăiește un bărbier care-i rade numai pe cei care nu se rad singuri. Cine-l rade pe bărbier?“ Sau: „Generalizările sunt false.“ Și citatele epigramatice se numărau printre preferatele examinatorilor, care le găseau din belșug în opera lui Oscar Wilde. De exemplu: „Adevărul este arareori pur și niciodată simplu.“ Astfel de formulări erau însoțite de titluri de eseu care deschideau calea unei discuții despre etica și descurajarea înarmării nucleare sau despre aspectele pozitive și negative ale științei, ca de pildă: „Geniul lui Einstein a dus la dezastrul de la Hiroșima.“ Toate aceste subiecte și multe altele reprezentau o adevărată hrană spirituală pentru mintea mea flămândă.

După ce mi-am potolit foamea cu lucrările de admitere de la universitate, m-am apucat să „devorez“ programa pentru nivelul superior. Gramatică, traduceri, conotații, texte literare – toate necesitau ore întregi de reflecție, pregătire și revizuire, dar erau un festin pentru mintea mea înfometată. Ba mai mult, mi-am dat seama că-mi plăcea să predau tinerilor de 16-18 ani care îmi fuseseră repartizați. Cum elevii erau mereu cam de aceeași vârstă cu unul sau altul dintre copii mei, simțeam o anumită simpatie pentru acei adolescenți și mi-am dat seama că până și cei mai dificili elevi reacționau bine dacă adoptam o atitudine prietenoasă. Mulți dintre ei fuseseră trimiși la internat la șase ani și, până la 16, își exprimaseră frustrarea într-un mod mai mult sau mai puțin dramatic, ceea ce îi dusese uneori la exmatriculare. Acum aveau o a doua șansă și trebuiau îndemnați să profite de acest lucru. Mai erau și câțiva elevi străini, care vorbeau adesea mai multe limbi și ai căror părinți voiau să le ofere o educație englezească. Aceștia erau de multe

ori cei mai motivați și mai antrenanți pentru mine, deși adesea, din cauza culturilor diferite din care proveneau, nu erau siguri de adevărata lor identitate și le lipsea fluența în scris în toate limbile pe care le cunoșteau. Unul dintre punctele forte ale cursului de nivel superior era că îi învăța pe elevi să gândească analitic și critic, pe lângă faptul că le deschidea apetitul pentru literatură unor tineri care altminteri poate că nu ar fi citit în viața lor o carte. Am fost plăcut impresionată când, după doi ani de studiu, un elev mi-a mulțumit că i-am deschis apetitul pentru lectură. Plăcerea era și mai mare când unul dintre elevii care mă apreciau era dislexic.

Era minunat să predau câteva ore pe zi acasă. Succesoarea lui Kikki, Lee Pearson, o fată sensibilă și de încredere, se ocupa de Timmie în acele dimineți. Elevii veneau după ce Stephen pleca la lucru, așa că, atunci când sunau la ușă, trebuia doar să-mi dau jos șorțul de bucătărie înainte să le deschid. Mă simțeam foarte fericită: aveam multe de oferit elevilor mei, le-am câștigat respectul și, în timp ce mă trezeam din prelungita comă intelectuală, îmi descopeream treptat o identitate profesională.

15
Plecări

Deși faptul că am predat la școala primară, apoi la nivelul superior m-a făcut să am mai mult respect de sine, ceva rămăsese nerezolvat, mai aveam de depășit un obstacol: frica de avion. Fobia de zbor, consecința tragică a acelei călătorii la Seattle la prea scurtă vreme de la nașterea lui Robert, când mi-am alăptat bebelușul prin avioane, mă făcuse să ratez niște ocazii foarte importante de a-l însoți pe Stephen – în California la mijlocul iernii, în Creta primăvara sau la New York cu avionul supersonic Concorde. Frica inexplicabilă mă obliga să născocesc

scuze, desigur șubrede. Toate acestea duseseră la neînțelegeri în familie și mă întristaseră foarte tare. Anxietatea începuse să aibă efecte fizice atât de pronunțate, încât, înainte de călătoria la Roma din toamna lui 1981, pur și simplu m-am îmbolnăvit. Încercam cu disperare să găsesc un remediu.

Mai târziu în acea iarnă, pe când răsfoiam fără chef o revistă în sala de așteptare a dentistului, am descoperit adresa unei clinici care considera fobia de zbor o afecțiune tratabilă. După ce am întrebat în stânga și-n dreapta și am primit o scrisoare de la medicul de familie, am contactat Clinica York de la Spitalul Guy, unde psihologul Maurice Yaffe îi trata pe cei suferinzi fie individual, fie în grup, printr-o varietate de tehnici. Maurice Yaffe nu avea aerul unui doctor, gestica și personalitatea lui erau mai degrabă academice decât medicale; nu spunea niciodată „fobie", ci „problemă". Văzându-l cum se entuziasma de prețurile mici ale biletelor de avion, noi, pacienții, eram încurajați să ne gândim mai degrabă la plăcerile oferite de orașe ca Paris, Roma sau New York decât la chinurile prin care treceam de obicei până să ajungem acolo. Iar după ce am făcut un curs de aerodinamică elementară, până și cei mai sceptici dintre noi au fost convinși că avioanele erau făcute ca să zboare în siguranță. În cele din urmă, Maurice și-a dezvăluit copilul de suflet, o cabină de avion aflată într-o cămăruță din subsolul Spitalului Guy. La scurt timp după ce ne-am instalat în simulator, ne-am pomenit zburând spre Manchester – pentru că filmul care a apărut pe monitor era un zbor la Manchester în care se regăseau toate sunetele și senzațiile de la decolare și din timpul zborului: anunțurile, zgomotul, motoarele, bebelușii care plângeau, podeaua înclinată, trenul de aterizare care ne zdruncina și turbulențele ușoare în timp ce avionul trecea, chipurile, prin nori. După panica inițială, urmată de douăsprezece zboruri spre Manchester, totul a devenit atât de plictisitor, încât am uitat de frică și am început să mă relaxez. Cursul a culminat cu un weekend la Paris aranjat minuțios de Maurice Yaffe, deși, evident, nerambursat de Serviciul Național de Sănătate.

Dacă Parisul reprezenta primul pas, în termeni psihologici, pe drumul spre libertate, California era la un alt pas distanță. Acolo, în vara lui 1982, am reluat legăturile cu vechii noștri prieteni răspândiți de-a lungul și de-a latul statului și am vizitat din nou obiectivele turistice. Jonathan aranjase să meargă în august la Vancouver, la o conferință despre muzica veche. De fapt, se ducea la conferință ca să ne poată vizita în Santa Barbara, unde lumea credea că e unul dintre elevii lui Stephen. Într-adevăr, locuia la cămin și împărțea responsabilitățile cu ei, deși el își plătea totul.

Acum eram gata să zbor și spre est, nu numai spre vest. Gândindu-se la o posibilă carieră, Lucy începuse să învețe rusa. Acum mă gândesc că n-a fost o alegere fericită, pentru că, în ciuda vremurilor care se schimbau, i-a produs multe frustrări. Însă studiul aprofundat al slavonei din secolul al XVII-lea la Oxford și iarna plină de privațiuni petrecută la Moscova în 1992 erau încă departe atunci când Lucy a zburat acolo cu tatăl ei, cu mine și un grup de infirmiere, în octombrie 1984. Încercările lui Lucy de a vorbi rusa au fost întâmpinate cu încântare, mai ales când s-a ridicat ca să închine un pahar pentru *mir i drujba* – „pace și prietenie“ – la banchetul de după terminarea conferinței. Era unul dintre acele ospețe rusești la care se servesc multe aperitive excelente – caviar, pește afumat, cărnuri, nuci, murături și, evident, nelipsiții castraveți – și care durează o veșnicie, fiind întrerupte doar de toasturi, cuvântări și, în cazul de față, de cântecul funebru al unui delegat japonez derutat, compus chiar de el într-o engleză ininteligibilă. Felul principal, o bucată de carne imposibil de identificat cu piure de cartofi, a ajuns pe masă exact când lumea pleca.

Cu unsprezece ani în urmă, gazdele noastre se dovediseră foarte prudente. Acum nu le mai păsa deloc de etichetă. Tânărul ghid care fusese trimis „să aibă grijă“ de Lucy și de mine era mai interesat să ne însoțească la magazinele cu valută, în care aveau acces doar străinii ca noi, decât să ne arate obiective turistice. Doi dintre cei mai apropiați colegi ai lui Stephen, Renata Galosh și Andrei Linde, soțul ei, ne-au invitat la cină

în micul lor apartament aflat la periferia Moscovei. Ne-au servit o masă foarte gustoasă, în parte pentru că erau în relații bune cu directorul unui restaurant și în parte pentru că Renata avea tot felul de bunătăți de la țară, printre care suc de căpșuni făcut în casă.

Deși fobia mea de zbor era mai mult sau mai puțin sub control, pur și simplu nu puteam să-l însoțesc pe Stephen în fiecare expediție în străinătate: să călătorească devenise o obsesie pentru el și își petrecea mai mult timp în aer decât pe pământ. Îi era greu să accepte că nu eram pregătită să-i las de izbeliște nu numai pe Lucy și Tim, dar nici pe Robert sau pe elevii mei, căci examenele pentru nivelul superior urmau să se dea în primăvara lui 1985, perioadă în care Stephen își aranjase o călătorie prin toată China. Bernard Carr și Iolanta, una dintre infirmierele sale, s-au ocupat, din fericire, ei, urcându-l și coborându-l pe Stephen prin avioane și trenuri, ba chiar reușind să manevreze scaunul cu rotile până la Marele Zid. S-au întors epuizați – de altfel nici Stephen nu se simțea prea bine, deși avea un aer triumfător. Tușea frecvent și părea și mai sensibil la agenții iritanți din mâncare. Îmi petreceam multe nopți ținându-l în brațe și încercând să-l calmez, ca să nu-l apuce crizele de tuse.

Vacanța de vară ne promitea însă un răgaz bine-venit. Urma să ne petrecem toată luna august la Geneva, unde Stephen plănuia să discute cu fizicienii specializați în particule elementare de la CERN, în timp ce noi ne puteam bucura de priveliștea lacului Geneva. La CERN, Stephen avea să se ocupe de implicațiile teoriei cuantice și ale observațiilor furnizate de acceleratorul de particule asupra direcției săgeții timpului. Era un subiect asupra căruia, ajutat de Robert, se oprise îndelung la Societatea Astronomică de la Școala Perse. La acea prelegere mi-am dat seama că fizica devenise ceva atât de abstract, încât, chiar și când era explicată prin imagini, tot nu pricepeam nimic. Nici un film derulat invers, în care cești și farfurii sparte să se întoarcă pe masă reconstituind obiectele întregi, n-ar fi reușit să mă convingă că direcția timpului poate fi inversată. O

asemenea supoziție putea să schimbe complet cursul istoriei dacă niște vizitatori din viitor ar fi intervenit în trecut. Însă părea esențial să se demonstreze matematic că lucrul acesta nu e posibil, ceea ce ne-ar fi asigurat că nu se poate călători cu o viteză mai mare decât a luminii.

În pofida călătoriilor lui Stephen prin timp și spațiu, fusese o vară reușită, care debutase atunci când pisica născuse mai mulți pui pe podeaua din bucătărie. Pisoii au fost dați rând pe rând prietenilor și cunoștințelor, până când a mai rămas doar un motănel alb cu negru, pe care unul dintre elevii mei, Gonzalo Vargas Llosa, un tânăr peruan, a insistat să-l ia el, ca să-i țină de urât iepurașului care umbla liber prin camera lui. Lucy își terminase prima ei călătorie în Franța „la schimb" cu o fată bretonă al cărei tată câștigase la loterie, așa că petrecerile se țineau lanț. Robert a dat tonul când și-a serbat majoratul, chiar înainte să înceapă examenele, cu o petrecere pe pajiște în stil galez, într-o noapte senină, la lumina lunii. Au fost și concerte de toate felurile, corale și instrumentale, și recitaluri, ba chiar și un concert pop la Albert Hall în cinstea aniversării de șase ani a lui Tim, care devenise mare fan Sky, încercând în tot cursul zilei să imite acel zgomot îngrozitor de tobe. Un concert cu totul diferit a avut loc pe pajiștea din spatele casei noastre într-o duminică de la începutul lui iulie, exact când Stephen și cu mine ne întorceam acasă dintr-o excursie în orașul medieval Suffolk, făcută împreună cu delegații de la conferința de fizică din acea vară. În sala de concerte a universității se stinseseră luminile. Jonathan urma să cânte la clavecin în acea seară, așa că el ne-a spus ce se întâmplase. Vremea fiind frumoasă, fără ploaie, singura soluție a fost ca soliștii să-și instaleze instrumentele pe pajiște, în timp ce publicul s-a adunat în jur, așezându-se pe ce am reușit să găsim noi prin casă – covoare, perne, traverse.

Deși era adesea chemat să cânte cu orchestre moderne și de amatori, ca aceea care se afla acum pe pajiștea noastră, Jonathan se plângea de mult că nu se face muzică barocă autentică la Cambridge. Pe de altă parte, stătea prea departe de Londra ca

să poată pătrunde în lumea muzicală de acolo. Dacă nu ne-ar fi fost atât de devotat, mai ales mie, ar fi putut să se mute la Londra, unde cariera lui ar fi luat probabil avânt mult mai repede. Era din ce în ce mai frustrat de izolarea sa muzicală și își dorea atât de mult să facă parte dintr-o orchestră, încât, atunci când, în primăvara lui 1984, s-a internat pentru o intervenție chirurgicală, am hotărât să mă ocup eu de această problemă. Întâi am rezervat sala de concerte a universității, apoi am apelat la mai multe cunoștințe și am reușit să angajez o orchestră mică, dar completă, de interpreți de muzică barocă. Când și-a revenit din anestezie, Jonathan a aflat că, în timp ce era inconștient, fusese numit dirijor al recentei Cambridge Baroque Camerata, care avea să susțină un concert inaugural pe 24 iunie. În săptămânile de convalescență a lui Jonathan care au urmat, am avut multe de făcut: publicitate, planificări, repertorii...

În seara cu pricina, Robert stătea la casa de bilete, Lucy vindea programe, diferiți prieteni făceau pe plasatorii, iar eu mă învârteam de colo-colo, îngrijindu-mă și de Stephen, instalat la marginea scenei. Spre mirarea noastră, coada la bilete se întindea până în curte. I-am numărat pe toți cei care umpleau sala de concert în acea seară de iunie, căci o sală plină era esențială pentru succesul financiar al concertului. „Succesul financiar" nu presupunea, desigur, să obținem profit, ci doar să ieșim bine. Toate locurile erau ocupate, iar spectacolul, intitulat *The Trumpet Shall Sound**, a fost aplaudat furtunos. Încurajată de succesul concertului de debut, Cambridge Baroque Camerata a mai susținut unul în 1985, de data asta cu un program care marca 300 de ani de la nașterea lui Bach, Händel și Scarlatti. Din fericire, reprezentația a avut succes iarăși – deși, mai târziu, alte atracții, ca de pildă finalele televizate ale meciurilor de fotbal, aveau să mai reducă din public. Debutul orchestrei la Londra, la Queen Elizabeth Hall, în octombrie

* *Și trompeta va suna.* (*N.t.*)

1985 a fost o investiție în viitor, căci nu avea să aducă prosperitate, ci doar expunere în fața unui public mai numeros.

La noi acasă părea că echilibrul fusese restabilit în mare măsură. Stephen era cel mai mulțumit dintre toți, căci reușise să termine prima ciornă a unei cărți de popularizare despre cosmologie și originea universului. Cartea acoperea multe aspecte: pornea de la primele cosmologii și ajungea la teoriile moderne ale fizicii particulelor și la săgeata timpului – insistând bineînțeles asupra importanței găurilor negre. În concluzie, autorul aștepta momentul în care omenirea va putea să „cunoască mintea lui Dumnezeu" prin formularea, într-un viitor nu foarte îndepărtat, a unei teorii unificate complete a universului. Lui Stephen i se sugerase numele unui agent literar din New York, prin intermediul căruia cartea era oferită editurilor. Între timp, ne gândeam la metode eficiente de a primi în Anglia drepturile de autor, sperând ca ele să reprezinte un modest venit suplimentar, constant de-a lungul anilor, ca în cazul manualelor, despre care se spunea că sunt mult mai profitabile pe termen lung decât bestsellerurile. Era puțin probabil să-i putem plăti taxele școlare lui Lucy – scopul nostru principal –, dat fiind că intrase deja la gimnaziu.

La sfârșitul lui iulie, Stephen, împreună cu Laura Ward, noua lui secretară, și niște elevi și infirmiere au zburat la Geneva cu câteva zile înaintea noastră. Eu voiam neapărat să mai rămân ca să-mi iau rămas-bun de la Robert, care pleca în Islanda într-o expediție de cercetășie. Stabiliserăm ca într-o săptămână să mă văd cu Stephen și ceilalți în Germania, la Bayreuth, o Mecca wagneriană, ca să asistăm la un spectacol cu *Inelul Nibelungului*, apoi să ne întoarcem la Geneva pentru restul vacanței.

De aceea i-am spus lui Stephen la revedere cu oarecare indiferență când a plecat de-acasă pe 29 iulie. La urma urmei, Geneva era extrem de aproape în raport cu China, ba mai era și renumită pentru standardele sale înalte de igienă. Ne făceam cu toții griji pentru tatăl lui Stephen, care se lupta cu o boală cronică, și ne temeam să nu moară în lipsa fiului său. Suporta

boala cu același stoicism pragmatic cu care trecuse prin orice dificultate și de care se folosise întotdeauna ca să-și ascundă durerea sau jena. În ciuda relației mele tensionate cu părinții lui Stephen, îl respectam, cu atât mai mult cu cât de la o vreme începuse să-mi scrie scrisori în care mă lăuda pentru grijă pe care le-o purtam lui Stephen și copiilor. Însă cea mai mare temere a mea era atunci pentru Robert, pe care-l lăsasem în compania cercetașilor, la trei zile după plecarea lui Stephen. Planurile lor – să exploreze un ghețar și să navigheze într-o canoe de-a lungul țărmului nordic al Islandei – îmi trezeau presimțiri sumbre, pe care totuși nu le împărtășeam nimănui.

PARTEA A IV-A

1
Cea mai sumbră noapte

Rareori rămâneam singură cu Jonathan, fie și pentru scurt timp. Adoptaserăm un anumit cod de comportament în prezența lui Stephen și a copiilor: ne purtam ca doi buni prieteni, străduindu-ne să reprimăm, uneori cu dificultate, orice manifestare de afecțiune, astfel încât să nu jignim pe nimeni. În fiecare seară stăteam în spatele lui Stephen când el își lua la revedere de la Jonathan, care se ducea la el acasă, în cealaltă parte a orașului Cambridge. Mulți oameni ne-au ajutat să menținem un echilibru în casă, dat fiind stilul nostru de viață cel puțin neconvențional. Printre ei s-a numărat bătrâna mea servitoare, Eve Suckling. Genul acesta de oameni ne cunoșteau situația și erau suficient de inteligenți ca să nu tragă concluzii pripite. Chiar și Don, ale cărui valori de neclintit fuseseră puse greu la încercare într-o seară din primăvara lui 1978, chiar înainte de nașterea lui Tim, când ne-a găsit pe mine și pe Jonathan lungiți unul lângă altul pe canapea, recunoștea că situația îi cerea să facă mai mult decât se așteptase și uneori mai mult decât putea oferi. A admis că trăise alături de noi destul timp ca să-și dea seama că dificultățile stilului nostru de viață îl făceau adesea să intre în conflict cu propria-i conștiință. Pe de altă parte, noi știam că ne putem baza pe sfaturile lui Bill Loveless pentru a ne întări voința și a ne menține echilibrul în viața disciplinată pe care încercam s-o ducem, el având în același timp o atitudine indulgentă față de slăbiciunile noastre.

A afirmat de multe ori că situația noastră e unică și că nu ne poate spune exact cum să procedăm.

Uneori, când Stephen pleca în străinătate sau când plecam cu mașina să ne întâlnim cu el la vreo conferință pe continent, îngăduiam relației noastre să înflorească. Dar eram așa de conștientă că e o relație neautorizată, încât adesea aveam crize de plâns, simțindu-mă vinovată; era suficient un cuvânt nechibzuit din partea copiilor, o întâlnire neașteptată pe plajă ori într-un camping ca să distrugă scurta, amețitoarea iluzie a libertății și să mă arunce în abisul disperării. Discreția și disimularea erau separate de o linie foarte subțire și nu-mi era ușor să-mi dau seama de care parte a liniei ne aflăm. Existau și alte câteva vedete cu dizabilități grave aflate în vizorul presei și se știa că partenerii lor de viață își găsiseră consolarea în brațele altcuiva, deși le iubeau încă și le purtau de grijă. Pesemne că, fiind vorba mai degrabă de soți decât de soții, acestora le era mai ușor să recunoască existența unei relații.

Cu toate astea, scurtele perioade de răgaz ne-au permis, mie și lui Jonathan, să ne detașăm de anxietatea chinuitoare și grijile permanente, ne-au restabilit moralul și, paradoxal, ne-au întărit loialitatea față de Stephen. Ajungeam adesea în Franța mea iubită, având astfel prilejul de a-l prezenta pe Jonathan lui Brandon și Lucette, care locuiau acum în afara Parisului, precum și lui Mary și Bernard Whiting, care stăteau împreună cu cei doi copii în inima acelui oraș fermecător. Cu toții l-au primit cu brațele deschise și l-au considerat esențial în viața noastră de familie. În 1985 însă am ajuns în Belgia și Germania, nu în Franța. Devenise un lucru obișnuit ca Stephen să participe la o școală de vară într-o parte a Europei, însoțit de elevii săi și de infirmiere, iar eu, copiii și Jonathan să mergem acolo cu mașina într-un ritm mai relaxat, oprindu-ne pe drum. Așa că vineri, 1 august 1985, după plecarea lui Robert în Islanda cu cercetașii, Jonathan, Lucy, Tim și cu mine ne-am dus la Felixstowe să luăm feribotul care avea să ne treacă la miezul nopții peste Zeebrugge.

Avuseserăm de gând să ne petrecem weekendul la mare, pe coasta Belgiei, înainte de a ajunge la Bayreuth, unde trebuia să ne întâlnim cu Stephen pe 8 august ca să asistăm la *Inelul Nibelungului* – dar, după o singură noapte petrecută pe coastă, unde furtunile de nisip făceau ravagii pe plajă, iar cerul era plumburiu, ne-am decis să căutăm un loc de campare în Ardeni, zona deluroasă și împădurită de lângă granița Belgiei cu Germania. Nu numai că ploaia torențială ne-a biciuit parbrizul până am ajuns la Bruxelles, dar am simțit cu toții o ciudată mâncărime în zona cefei: eram plini de păduchi, pe care-i luaserăm probabil de la Tim, căci școala la care învăța se confruntase cu o adevărată „epidemie" înainte de sfârșitul trimestrului. Ne spălaserăm cu toții pe cap, înainte de plecare, cu un șampon special, în timp ce Stephen, mai precaut, insistase să fie dat pe păr cu o loțiune care mirosea îngrozitor și pe care n-a îndepărtat-o toată ziua cât a stat la departament. În acea seară s-a mirat că, în afară de elevul său, nu se apropiase nimeni de el toată ziua.

Eram așadar uzi până la piele și, până am găsit șamponul salvator, plini de păduchi. Am continuat prin ploaia torențială până în Luxemburg, unde ne-am oprit să facem un picnic la Echternach, un oraș cu multă verdeață de la granița cu Germania. După ce stătuse în mașină toată dimineața, Tim a luat-o la fugă pe o alee a parcului. Evident, a alunecat și a căzut cu fața într-o băltoacă murdară. Ființa care s-a ridicat din mocirlă era de nerecunoscut: un băiețel din ale cărui haine, inclusiv din hanorac, curgea noroi. Jonathan m-a instalat pe scaunul de lângă șofer, a adus în grabă un lighean cu apă și a pus aragazul de camping pe jos. A încălzit niște apă și a spălat creatura jignită și hainele ei cât de bine a putut, în văzul lumii – în timp ce Lucy se făcuse roșie ca racul de rușine. În ultima parte a călătoriei ne-am dus la Mannheim, la niște prieteni ai lui Jonathan, apoi la Rothenburg, un obiectiv turistic medieval aflat foarte aproape de sanctuarul wagnerian. Ne-am instalat corturile pe seară, pe urmă am mâncat și am băut vin pe îndelete într-un restaurant. Pe drumul de întoarcere în camping, m-am oprit

ca să sun la Geneva și să verific dacă se făcuseră toate aranjamentele pentru întâlnirea noastră cu Stephen la Bayreuth de a doua zi. La telefon a răspuns Laura Ward, care o înlocuise pe Judy Fella când aceasta plecase cu soțul ei într-o lungă călătorie în Africa de Sud. Am simțit stres și panică în vocea Laurei. „Vai, Jane, ce bine c-ai sunat!" mi-a spus aproape țipând în telefon. „Trebuie să vii repede, Stephen e în comă la spital în Geneva și nu știm cât mai are de trăit!"

Vestea m-a lovit ca un pumn în stomac. Nu m-am mai gândit la toate călătoriile în locuri îndepărtate unde supraviețuise perfect fără mine; mă întrebam cum de-l lăsasem pe Stephen să plece singur cu anturajul său, când numai eu îi cunoșteam în profunzime boala, nevoile, medicamentele pe care trebuia să le ia, preferințele, lucrurile care nu-i plăceau, alergiile, temerile... Cum de putusem să-mi iau rămas-bun de la el fără să mă îngrijorez câtuși de puțin și cum de plecasem eu însămi în vacanță – cu Jonathan?

Când încă mai eram la Cambridge, Stephen sunase, așa cum făcea de obicei când ajungea undeva, ca să-mi spună că totul e în regulă. Stătea într-o casă drăguță din Ferney-Voltaire, bine poziționată, deși un pic cam departe de laborator. Ne urase distracție plăcută și adăugase că de-abia așteaptă să ne vedem la Bayreuth peste o săptămână. După aceea, cu atâtea griji pe cap, în special cu teama ca Robert să nu pățească ceva când avea să meargă cu barca de-a lungul coastei nordice a Islandei, nu prea m-am mai gândit la el, știind că era în siguranță și pe mâini bune. În afara acelor crize de tuse problematice, care se agravaseră de când sosise din China, era într-o stare bună când plecase de acasă. Părea de necrezut că intrase în comă la Geneva.

Ne-am hotărât să ne strângem corturile și să mergem direct la Geneva, dar, când ne-am întors la camping, totul era închis: poarta principală era încuiată, nu se putea intra sau ieși decât printr-o portiță pentru pietoni. Nu aveam cum să plecăm până dimineață. Am stat trează în sacul de dormit, rugându-mă.

„Doamne, ține-l pe Stephen în viață!“ am șoptit încontinuu, abia așteptând să se crape de ziuă.

Când s-a deschis campingul, ne-am pus toate lucrurile în mașină și am gonit ca nebunii ca să ajungem cât mai repede la Geneva. Sute de mile de pășuni germane au trecut pe lângă noi fără să băgăm de seamă; singurul avantaj al Germaniei este că nu există limită de viteză. Am oprit la frontieră ca să luăm o gustare pentru copii, apoi am condus iar ca apucații de-a lungul malurilor nemilos de calme ale lacurilor Neuchâtel și Geneva. Am vorbit puțin, și eu, și Jonathan fiind absorbiți în vâltoarea întunecată a propriilor reflecții confuze. Chiar și copiii stăteau tăcuți pe bancheta din spate. Lacul Geneva sclipea în soarele de după-amiază, iar noi aveam un singur scop: să ajungem la Hôpital Cantonal. Am ajuns repede la destinație pentru că Jonathan știa să se orienteze perfect după hartă, iar eu puteam să cer indicații în franceză. Spitalul era un complex îngrijit de clădiri albe, strălucitoare pe dinafară și sclipind de curățenie și oțel inoxidabil pe dinăuntru. Am fost conduși imediat la secția de terapie intensivă, unde l-am văzut pe Stephen în pat, liniștit, cu ochii închiși, în comă. Avea o mască peste nas și gură; perfuziile și firele atașate la diferite părți din corp plecau în toate direcțiile; pe monitoare apăreau mereu lumini verzi și albe ce trasau modelul ritmic al vieții în luptă cu moartea, vechiul dușman. Stephen era în viață.

Echipa de medici m-a primit cu indiferență. „Câți ani au trecut de când nu v-ați mai văzut soțul?“ m-au întrebat cu răceală. Erau convinși că eu și Stephen ducem vieți separate și că boala i se declanșase după ce ne despărțiserăm. Au rămas surprinși când le-am răspuns că nu-l văzusem de săptămâna trecută. „De ce călătorește dacă se simte atât de rău?“ m-au întrebat nedumeriți, pe tonul prudent folosit de doctori. Nu puteam răspunde la acea întrebare mai bine ca ei, deși am încercat să le spun cât de curajos este Stephen, că e un geniu științific etc. etc. – povestea pe care o repetam adesea. Oricum, nu mă credea nimeni. În schimb, medicii mi-au povestit trunchiat ce se întâmplase.

Tusea lui Stephen se agravase după sosirea la Geneva. Poate că însoțitorii lui, nestând cu el zi de zi, nu-și dăduseră seama că era vorba despre ceva destul de obișnuit pentru el. Spre iritarea lui, insistaseră să cheme un doctor. După ore întregi de discuții interminabile, doctorul recomandase categoric să fie internat. La spital i se pusese diagnosticul de pneumonie și, după alte certuri, fusese conectat la aparate. De fapt nu era în comă, cum afirmase secretara, ci fusese sedat pentru a i se administra un amestec forte de antibiotice și hrană prin intermediul feluritelor perfuzii, în timp ce aparatul de ventilație prelua funcția plămânilor. Deocamdată nu era în pericol din moment ce funcțiile vitale îi fuseseră preluate de aparate. Îmi puteam lesne închipui că trăise cel mai îngrozitor coșmar. Soarta lui, constând în controlul pe care-l exercita el însuși asupra personalului său medical, ajunsese pe mâinile unor străini care nu știau nimic despre el, nici măcar cine e.

La casa închiriată din Ferney-Voltaire am fost întâmpinați cu ușurare de către elevii lui Stephen, infirmiere și secretară – aflați în derută, căci fără personajul principal nu mai aveau nici un rost și aproape nimic de făcut. În zilele următoare însă, când m-am pomenit într-un vârtej de probleme administrative, emoționale și morale, și-au asumat alte roluri, pe care le-au jucat cu o eficiență discretă. Elevii făceau cumpărături și găteau, infirmierele aveau grijă de copii și îi scoteau la plimbare – la urma urmei, era vacanța lor de vară –, iar Laura, secretara, ținea permanent legătura cu cei de la Cambridge și CERN, încercând să rezolve problemele legate de asigurări și de aspectele financiare. Vestea internării a fost un șoc enorm pentru familia lui Stephen, în special pentru mama lui. Avea un soț invalid, iar acum și viața fiului ei era în primejdie. Deja se resemnase că Stephen va muri.

După ce Lucy și Tim au plecat cu infirmierele în Anglia, la părinții mei, Robert a devenit singura sursă de vești bune pe toată perioada verii. Bernard Carr, mereu un aliat de nădejde in extremis, venise cu avionul la Geneva ca să preia sarcinile elevilor lui Stephen când situația a început să se schimbe. A

adus rezultatele lui Robert de la examene, care erau excelente, singura rază de speranță într-o mare de deznădejde. Datorită notelor foarte bune, Robert avea un loc asigurat la Cambridge, la Colegiul Corpus Christi, unde învățase și tata, ca să studieze științele naturii.

2
Un fir subțire

La două zile după ce am ajuns în Geneva, doctorul care-l îngrijea pe Stephen m-a rugat să ne vedem urgent. M-a dus într-o cameră cenușie și goală. La început am crezut că voia să afle cum de supraviețuia Stephen cu o asemenea boală. Infirmierele de la spital începuseră deja să-și dea seama că Stephen nu era un pacient ca ceilalți și nici victima neglijenței din familie. După ce a trecut în revistă câteva chestiuni legate de longevitatea fenomenală și de grija pe care și-o purta el însuși, doctorul a trecut brusc la subiect. Voia să știe dacă să deconecteze aparatul de ventilație în timp ce Stephen era sedat, sau să încerce să-l trezească din somnul indus. Am fost șocată. Era de neconceput să fie deconectat de la aparate. Ce sfârșit nedemn ar fi avut lupta lui eroică pentru viață! Toate lucrurile pentru care luptaserăm amândoi ar fi fost șterse cu buretele! I-am răspuns imediat. N-aveam nevoie să mă gândesc sau să discut cu altcineva, dat fiind că nu exista decât un răspuns: „Stephen trebuie să trăiască. Trebuie să-l treziți din somnul indus de sedative“, am spus. Doctorul a început să-mi explice posibilele complicații ale procedurilor care ar fi urmat. Stephen nu va mai putea respira fără ajutor, iar când avea să se simtă mai bine trebuia supus unei traheotomii. Era singura modalitate prin care putea fi debranșat de la aparatul de ventilație, căci astfel se evita zona foarte sensibilă din gât, care-i dăduse atâta de furcă. Aspectele tehnice ale traheotomiei, o gaură practicată în traheea

aflată sub corzile vocale, aveau să necesite asistență medicală permanentă. N-am dat prea multă atenție acestui pronostic pesimist, deși foarte realist. Luasem decizia corectă. Important era că Stephen trăia și avea să rămână în viață atâta timp cât aveam puterea să influențez ce i se întâmpla.

Am ieșit din încăpere și i-am văzut, cu surprindere, pe coridor pe James Fitysimons, membru în consiliul Colegiului Gonville & Caius, și Aude, soția lui, franțuzoaică de origine. Fuseseră în vacanță la familia lui Aude din Geneva, aflaseră de la colegiu că Stephen era internat aici, la spital, și veniseră să-și ofere ajutorul. N-ar fi putut ajunge într-un moment mai potrivit. Eram profund tulburată de tot ce se petrecuse și șocată de întrevederea cu doctorul, deși încercam să fiu tare. Mi-am dat seama că accesele de tuse nu se vor opri, ba chiar că o criză și mai puternică plana amenințător la orizont, căci nu era deloc sigur că Stephen va supraviețui resuscitării din coma indusă.

James și Aude erau plini de energie și hotărâți să ne ajute din toate puterile. Pe când Stephen era adus treptat în lumea noastră, James ni s-a alăturat în lungile noastre ore de veghe, făcând ture la fel ca Bernard, Jonathan, elevii rămași și cu mine. Nu veneam ca să-l îngrijim pe Stephen – erau în spital suficiente infirmiere pentru asta –, ci ca să-i insuflăm o mai puternică dorință de a trăi și să-i redeșteptăm interesul și curiozitatea, să-l scoatem din starea aceea de inerție. James vorbea fluent franceza și a luat de pe umerii mei corvoada de a comunica personalului medical orice cerere rostită ininteligibil. Stephen încerca să le ceară ceva, dar nu putea din cauza tuburilor și măștilor care-i acopereau fața. Noi trebuia să-i anticipăm nevoile și să punem întrebările potrivite; răspundea afirmativ sau negativ clipind din ochii lui dureros de expresivi, acum din nou deschiși, sau ridicând din sprâncene, sau încruntându-se.

Odată ce Stephen și-a recăpătat cunoștința, lucrurile s-au accelerat. Un avion sanitar plătit de Caius a sosit ca să ne ducă înapoi la Cambridge. Jonathan, care avea o tonă de bagaje, a plecat spre casă cu mașina în aceeași zi când Stephen și cu mine – însoțiți de doctori, paramedici, aparate portabile de

respirație artificială și alte echipamente – am fost băgați într-o ambulanță, duși la aeroport și urcați într-un avion mic, roșu, care a decolat imediat ce s-a închis trapa. În alte împrejurări poate că m-aș fi bucurat – chiar și Stephen s-a dezmeticit puțin ca să se uite pe fereastră în timp ce ne ridicam deasupra norilor. Așa ar fi trebuit să zburăm tot timpul: avionul nostru sanitar a avut prioritate la decolare. Nu am avut timp să ne agităm și nu s-au produs întârzieri. La aeroportul din Cambridge, John Farman, medicul-șef al secției de terapie intensivă de la Addenbrooke, ne aștepta pe pistă cu o ambulanță pregătită.

Deși Stephen fusese fără îndoială excelent îngrijit la Geneva, mă simțeam profund ușurată că sunt din nou acasă, unde toată lumea ne cunoștea situația. În acea zi au apărut multe figuri cunoscute la terapie intensivă, printre care Judy Fella, fosta secretară a lui Stephen. Personalul medical de la Addenbrooke nu era surprins că Stephen călătorea atât și nici că putea să-și domine boala. Cu toate astea, a trebuit să dăm explicații detaliate despre rutina pe care și-o formase chiar el, despre cantitățile precise de medicamente și regularitatea cu care i le dădeam, despre poziția preferată în pat, despre insistența lui de a primi alimente fără gluten, chiar dacă era hrănit intravenos. Fiecare aspect și multe altele au devenit subiectul unor discuții și investigații îndelungate.

La trei zile după aterizare, timp în care starea lui Stephen se stabilizase la terapie intensivă, John Farman credea că e posibil să-l decupleze de la aparatul de ventilație; voia să-l încurajeze să respire neajutat, în speranța că va reuși să evite periculoasa traheotomie. Până joi, 20 august, Stephen părea să fi făcut suficiente progrese pentru a se face experimentul. Se simțea bine, prindea puteri, iar noi – prieteni și rude – stăteam cu rândul la căpătâiul lui zi și noapte. De obicei, elevii săi sau echipa de infirmiere și fizioterapeuți, inclusiv Sue Smith și Caroline Chamberlain, îl vegheau pe Stephen noaptea, iar familia și prietenii stăteau cu rândul în timpul zilei. Întrucât doctorii se pregăteau să-l decupleze de la aparatul de respirat,

infirmierele mi-au promis că mă sună dacă Stephen are nevoie de mine noaptea.

Telefonul a sunat în primele ore ale dimineții. Sora de gardă nu mi-a spus decât că trebuie să vin imediat la spital, fără nici o explicație. Cum părinții mei aveau grijă de Tim, a trebuit doar să mă îmbrac și să las un bilet înainte să ies din casă la răsăritul soarelui. Stephen era foarte bolnav: nu mai era alb ca hârtia, ci avea fața pătată și pământie, iar culoarea îi dispăruse din ochii bulbucați. Membrele îi erau rigide și cuprinse de spasme, în timp ce o tuse groaznică îi chinuia gâtlejul, ca o pisică jucându-se cu un șoarece: îl lăsa, apoi se năpustea asupra lui cu ghearele ei ascuțite. După fiecare acces de tuse, încerca disperat să tragă aer în piept. Pe chip îi era întipărită spaima.

Expresia infirmierelor m-a făcut să înțeleg că nu se putea face mare lucru și că avea să moară curând. Eu însă nu eram de acord cu ele. Era evident că bătrânul diavol se întorsese și că momentan deținea puterea, dar am simțit deodată ceva cunoscut în acele accese de tuse: panica, absolut firească, de care era cuprins Stephen. Dar panica mai fusese ținută sub control în trecut; putea fi oprită dacă foloseam tehnicile simple de relaxare pe care le învățasem la yoga și pe care le aplicasem cu succes și în cazul lui Stephen când mai avusese crize. M-am așezat la căpătâiul patului și i-am înconjurat ceafa cu brațul. În timp ce-l mângâiam pe față, pe umăr și pe braț cu cealaltă mână, i-am șoptit încet la ureche ceva liniștitor, ca atunci când vrei să calmezi un bebeluș agitat. Mi-am ales cu grijă cuvintele și am încercat să vorbesc într-un ritm blând, ca să-l scot din starea de panică. I-am descris peisaje senine, lacuri albastre, ceruri limpezi, coame verzi de dealuri și nisipuri calde, aurii. În următoarele ore, tensiunea s-a redus și corpul i s-a relaxat, iar fazei paroxistice i-a luat locul o respirație mai regulată. În cele din urmă a adormit. Eram epuizată, dar jubilam: încercarea mea ridicolă de a-l hipnotiza dăduse roade! Și totuși nu puteam să mă prefac că Stephen nu e grav bolnav.

M-am dus să mă odihnesc, lăsând numărul de telefon al bunilor noștri prieteni, John și Mary Taylor, care locuiau aproape

de spital. Pe lângă faptul că se duceau des la Stephen la spital, soții Taylor îmi oferiseră și găzduire. În acea dimineață la ora 7 le-am acceptat invitația. Mary m-a trimis la culcare, dar eu am preferat să stau o vreme în grădină și să respir aerul proaspăt al dimineții, bine-venit după oribila atmosferă sterilă din spital, să las razele soarelui să-mi mângâie trupul slăbit. Mary mi-a adus micul dejun și am stat de vorbă. Eram incoerentă din cauza oboselii, dar voiam neapărat să vorbesc cu Robert. Nu-l mai văzusem de mult și se întâmplaseră atâtea între timp. Aveam nevoie să știu că e bine și că lipsa de vești e un semn bun. Potrivit programului, trebuia să se fi întors în tabără înainte de a porni în ultima expediție, așa că puteam da de el. Simțeam că sosise clipa să-i spun că tatăl său e grav bolnav, deși nu voiam să-i cer să se întoarcă acasă. „Sună-l de aici", mi-a sugerat Mary cu generozitatea ei obișnuită. Nu aveam destulă putere să protestez: am sunat, tremurând, în Islanda. Când am auzit vocea lui Robert, mi-am pierdut cumpătul și am izbucnit în plâns. M-am auzit implorându-l la telefon: „Te rog, vino acasă!" „Sigur!" a zis el fără să ezite deloc. S-a întors acasă a doua zi, iar familia Taylor l-a luat de la Heathrow. Nu mi-am dat seama că, dacă ar fi terminat expediția, ar fi putut primi Queen's Scout Award*. Mai târziu am aflat că barca lui se răsturnase, dar Robert m-a liniștit, asigurându-mă că nu fusese decât un fleac.

Întoarcerea la spital mi-a dezvăluit acele variațiuni pe tema bolii atât de cunoscute în cele două săptămâni interminabile. Viața lui Stephen atârna de un fir de păr, i se găsiseră alte bacterii în plămâni, iar medicația îi fusese schimbată. Îl conectaseră din nou la aparatul de ventilație. Am discutat cu John Farman despre posibilitatea de-a apela la un hipnotizator profesionist pentru a-l scăpa pe Stephen de panică și a-l ajuta să-și relaxeze mușchii care se contractau când încerca să respire. John a fost de acord și a adus o doctoriță cunoscută, care se ocupa și de hipnoterapie. Tratamentul a avut oarecare succes,

* Premiu decernat de regină celui mai bun cercetaș. (*N.t.*)

dar nu îndeajuns ca să fie decuplat de la aparat pentru o perioadă mai lungă de timp. Părea că nu exista nici o alternativă la traheotomie.

August era pe sfârșite, doctorii începuseră să discute serios despre operație, infecția pulmonară răspundea, în sfârșit, la tratament și Stephen se întrema pe zi ce trecea. Indiferent ce părere aveau doctorii despre riscurile intervenției, eu începeam să sper că Stephen va supraviețui. Cum altfel, când atâția oameni se străduiau, fiecare în felul său, pentru ca el să se facă bine?

Operația a reușit, iar Stephen s-a recuperat atât de bine, încât, după patru săptămâni petrecute la terapie intensivă, l-am pus în scaunul cu rotile, deși era încă prea slăbit ca să-l manevreze singur. Starea lui se ameliora în fiecare zi, așa că a fost mutat de la terapie intensivă într-unul din saloanele secției de neurologie. Totuși, Stephen a trebuit să plătească un preț pentru refacerea atât de rapidă după operație: acum nu mai putea vorbi deloc.

3
Povara responsabilității

La Geneva fuseserăm departe de lumea dezlănțuită. Ne ocupam numai de Stephen și de boala lui, deplasându-ne doar între spital și Ferney-Voltaire. Lumea exterioară ni se părea ireală, departe de intensitatea tragediei pe care o trăiam. Luam fiecare zi așa cum era. Nu ne așteptam la nimic, nu planificam nimic.

Odată ajunși la Cambridge, acel înveliș protector a dispărut. Pe de-o parte, trebuia să mă ocup de treburile zilnice din gospodărie; copiii trebuiau hrăniți, îngrijiți, facturile plătite, Tim dus la școală în fiecare dimineață și luat după-amiaza, eu însămi trebuia să mă duc la școală și să-mi țin orele. Pe de altă parte,

preocuparea constantă pentru starea schimbătoare de sănătate a lui Stephen mă stresa la fel de mult ca la Geneva, iar vizitele la spital îmi răpeau foarte mult timp. Trebuia să-mi programez orele de curs la mijlocul zilei – după ce plecam de la spital dimineața și înainte să mă întorc acolo după-amiaza. Am reușit să supraviețuim acelei perioade agitate și istovitoare doar cu sprijinul oferit de părinții mei și de Jonathan, precum și de multe dintre prietenele mele, în special nașele lui Tim, Joy și Caroline, care mi-au fost mereu alături.

Pe lângă aceste sarcini, trebuia să mă ocup și de alte lucruri, în principal de soarta cărții lui Stephen. Exista un prim manuscris care fusese acceptat de editură. Imediat ce s-a semnat contractul, în vara lui 1985, un editor de la New York a început să lucreze pe manuscris, iar scrisoarea trimisă, în care semnala niște chestiuni de corectat, îl aștepta pe Stephen la întoarcerea sa în Anglia. El însă nu era în stare s-o citească. Nu mă mira că manuscrisul nu putea fi publicat în forma inițială, căci multe concepte de-acolo erau prea abstracte pentru marele public. Îl citisem și eu, și marcasem cu roșu pasajele pe care nu le înțelegeam. În plus, editorii ne-au atras atenția că fiecare ecuație avea să reducă vânzările la jumătate. Era puțin probabil, dată fiind situația sa, ca Stephen să poată face niște modificări esențiale. Iar dacă manuscrisul nu putea fi corectat de cineva, trebuia să înapoiem avansul care ne fusese plătit înainte de începutul vacanței de vară. L-am rugat pe unul din foștii studenți ai lui Stephen, Brian Whitt, să rescrie cartea, dar am pus orice altceva legat de manuscris pe planul al doilea, din moment ce aveam probleme mai presante de rezolvat.

Stephen începea să facă progrese și fusese transferat la secția de neurologie, așa că întoarcerea lui acasă era iminentă. Nu era însă foarte limpede cum vor decurge lucrurile, din moment ce trebuia să fie îngrijit 24 de ore din 24. Sistemul nostru anterior, care presupunea prezența unor infirmiere de la psihiatrie în anumite momente și pe perioade limitate nu mai avea cum să funcționeze; iar pregătirea psihiatrică nu mai era adecvată situației medicale critice actuale. Traheotomia care îi salvase

viața lui Stephen presupunea și unele riscuri, pentru că tubul inserat în gât trebuia curățat des cu un fel de mini-aspirator care să extragă secrețiile ce se acumulau permanent în plămâni, aparatul însuși fiind o potențială sursă de pericol și infecții. Stephen devenise înspăimântător de fragil și de vulnerabil. Părea de neînchipuit ca cineva să aibă atâtea dizabilități.

Îngrijirea permanentă a lui Stephen, 24 de ore din 24 și 365 de zile din an, avea să coste o grămadă de bani, și doar o mică parte din cheltuieli urma să fie acoperită de Serviciul Național de Sănătate. Trebuia să găsesc surse de finanțare și infirmiere private. Fundațiile filantropice care îi finanțaseră lui Stephen asistența medicală timp de câteva ore pe zi nu aveau cum să plătească un personal medical permanent; suma s-ar fi ridicat la 30-40 000 de lire pe an, pe o perioadă nedefinită. Apoi, în momentul cel mai critic, am primit un mesaj din California de la Kip Thorne. Grație lui Judy Fella, veștile despre boala lui Stephen circulaseră repede și până departe. Kip m-a sfătuit să-mi pledez cât mai repede cauza Fundației John D. și Catherine T. MacArthur, o organizație filantropică americană cu sediul la Chicago. Kip era sigur că Fundația MacArthur putea fi convinsă să doneze o mare sumă de bani care să acopere îngrijirea permanentă a lui Stephen, dacă îi prezentam situația în amănunt. Murray Gell-Mann de la Caltech, specialistul în particule, era în consiliul de conducere al fundației, iar Kip era sigur că îi va convinge și pe ceilalți membri să ia în considerare situația noastră, deși nu era sigur că fundația accepta să facă donații în afara Statelor Unite. Trebuia să acționez repede, din moment ce următoarea ședință avea să aibă loc peste câteva săptămâni.

Nu știam să scriu scrisori pe un ton implorator, însă, oricât de reticentă aș fi fost în alte împrejurări, acum mi-a dispărut orice urmă de jenă. N-am omis nici o informație care ar fi putut influența consiliul de conducere și n-am uitat să menționez că Stephen fusese deseori în Statele Unite și primise aici multe titluri onorifice. Am atașat și fotografii din vremuri mai bune, în care familia zâmbea fericită. Era absolut necesar să

asigur fundația că orice donație avea să fie procesată de contabili profesioniști, așa că următoarea mea sarcină a fost să negociez cu autoritățile universitare și să le conving să administreze fondul în numele nostru. Negocierile au fost dificile și au durat multă vreme, deși toată lumea a dat dovadă de bunăvoință.

Nevoia de a pune pe picioare un sistem de îngrijire particulară era cu atât mai stringentă, cu cât tratamentul primit de Stephen la spital cam lăsa de dorit. La terapie intensivă beneficiase de atenția infirmierelor specializate. Dar situația s-a schimbat când a fost mutat în salonul de la neurologie. Dacă infirmiera-șefă era veselă și competentă, celelalte nu aveau același comportament, iar una dintre ele părea chiar să profite de pe urma stării pacienților, tratându-i fără pic de omenie. Era în tură când am ajuns la spital într-o după-amiază. Stephen, aflat în scaunul cu rotile, făcea grimase și se foia în timp ce tânăra infirmieră, total impasibilă, se afera prin încăpere, ignorând – sau cel puțin așa părea – nevoia lui de a urina. L-am ajutat eu și i-am spus infirmierei să plece. Așa se purta de obicei, mi-a explicat Stephen, tremurând de nervi. Nu-i păsa niciodată de nevoile lui când era de gardă. Nu avea încredere în ea și îi era teamă de ce-ar putea face sau ce-ar putea uita să facă. Înțelegeam la ce se referea. Pe fața impenetrabilă și în ochii ei albaștri spălăciți și inexpresivi se citeau răceala și sadismul, ceea ce mi se părea foarte alarmant. N-aveam altă soluție, trebuia să fac tot posibilul să-l iau pe Stephen acasă, iar asta însemna să rezolv cât mai repede toate problemele legate de îngrijirea permanentă.

Faptul că Stephen a fost în stare să se plângă de atitudinea infirmierei s-a datorat unui aparat miraculos care i-a fost trimis cu totul pe neașteptate. Noi, familia, elevii și prietenii, ne străduiserăm din răsputeri să-l facem să se simtă bine: am încercat să nu-l lăsăm singur mai mult de câteva minute; i-am cumpărat și un televizor. Însă nimic nu putea compensa tragica pierdere a vorbirii și, tocmai când pierderea aceasta părea să fie definitivă, noul mijloc de comunicare a ajuns pe nepusă masă în posesia noastră. Era rezultatul eforturilor neobosite ale lui Judy. Își

amintise că văzuse așa ceva în *Tomorrow's World*, o emisiune medicală de pe BBC despre pacienții cu handicap grav, și, după ce a căutat informații în toată lumea, a reușit să-l găsească pe inventatorul britanic al acelui aparat. L-a adus la spital cu tot cu invenția lui – un set de electrozi, care, fixați pe cap, măsurau REM, mișcarea rapidă a ochilor – și a convins o firmă de computere din Cambridge să doneze computerul necesar. La început Stephen n-a vrut să folosească aparatul din cauza disconfortului produs de electrozii puși la tâmple, însă, când un elev al lui a avut ideea să adauge un dispozitiv manual de control, a devenit dornic să-l încerce.

În computer s-a încărcat un program care combina un vocabular cu un dicționar de expresii și propoziții uzuale. Folosind dispozitivul de control, cel care opera aparatul putea să scaneze ecranul pentru a găsi cuvintele pe care voia să le spună: când le selecta, se forma o propoziție în partea de jos a ecranului, pe care interlocutorul o citea. Expresiile folosite frecvent puteau fi încorporate în întregime, iar terminațiile verbale erau adăugate infinitivelor. La început a fost un mijloc de comunicare lent, complicat și silențios; cei doi interlocutori trebuiau să aibă răbdare și să se concentreze. Mi-am dat seama că, uneori, un cuvânt sau două îmi erau de ajuns ca să-i citesc lui Stephen gândurile aproape telepatic și să-l scutesc de efortul de a tasta totul, deși adesea insista să scrie, ca să exerseze, toată propoziția. Când a început să-și poată mișca un pic degetele și mâna, noul aparat i-a alungat plictiseala în ultima perioadă a spitalizării. Deși cu dificultate, a reușit să stăpânească noua metodă care-i permitea să iasă din mediul apăsător al salonului de spital și să intre în contact cu lumea exterioară. A început să discute din nou cu elevii săi subiecte de fizică și să scrie, ba chiar să-și dirijeze propria îngrijire medicală.

După ce am pus totul în mișcare ca să facem rost de bani, Laura Ward și cu mine am început să căutăm infirmiere. Nici una din noi nu știa cum să intervieveze sau să angajeze personal, mai ales infirmiere, dar speram că ne vor ajuta diferitele departamente de servicii sociale din spital și din comunitate. Au

sunat mai mulți asistenți sociali și infirmieri, pentru ca apoi aceștia să bea cafea și să discute despre animalele lor de companie și alte asemenea lucruri.

Laura dădea la început anunțuri în ziarele locale, apoi tria candidatele care sunau, cerându-le referințe pe care le verifica. Cum nu aveam prea mult timp, am decis să intervievăm candidatele cu o calificare corespunzătoare înainte să primim referințe despre ele. Toate păreau potrivite, chiar plăcute, și mă grăbeam să pun la punct un sistem de îngrijire cu cât mai multe infirmiere, pentru ca Stephen să poată fi externat. Presupuneam că infirmierele sunt prin natura lor devotate și idealiste și că pot avea încredere în ele. Le-am explicat situația cât am putut de bine și am adăugat că, deși voiam ca Stephen să poată trăi acasă în condiții cât mai bune, era important ca locuința noastră, fiind și cea a copiilor, să nu fie transformată într-un spital. Voiam să le tratez pe infirmiere ca pe niște musafiri, iar ele să ne respecte dreptul la intimitate. Ce naivă am fost!

Chiar și în cazul celor pe care le-am intervievat și ne-au plăcut, ideile mele preconcepute despre idealism și datorie nu s-au materializat. Când am început să primim referințele, a trebuit să renunțăm la multe candidate. Despre unele ni s-a spus că sunt superficiale, pe altele nu te puteai baza, iar câteva erau chiar niște infractoare. Am rămas cu o mână de candidate după ce le-am eliminat pe cele nepotrivite, însă când Laura le-a scris celor alese că sunt angajate, deprimant de multe nu i-au dat nici un răspuns, au zis că găsiseră alte slujbe sau că socoteau situația noastră nepotrivită pentru ele. Mai mult, spre crunta noastră dezamăgire, a trebuit să refuzăm niște persoane foarte potrivite pentru că doctorii lui Stephen ne-au spus că nu au experiență în îngrijirea unui pacient cu traheotomie.

Ne rămăsese alternativa de-a angaja infirmiere printr-o agenție. Dezavantajul agențiilor era că se pierdea elementul esențial al continuității: să aibă mereu altă infirmieră în fiecare schimb avea să fie o frustrare în plus pentru Stephen, ceea ce urma să ne afecteze pe toți. Aspectul financiar constituia o altă

mare problemă: donația fundației MacArthur avea să fie cheltuită în scurt timp pe comisionul agenției și salariile angajatelor.

Câteva luni mai târziu, Laura Ward s-a îmbolnăvit și a trebuit să plece. Printr-un noroc nemaipomenit, Judy Fella, care ne fusese de un enorm ajutor, a acceptat să redevină secretara lui Stephen până când găseam pe cineva cu normă întreagă. Judy era mai circumspectă când alegea infirmiere. M-a sfătuit să fiu prudentă, deși eram nerăbdătoare să-l aduc pe Stephen acasă. Era suspicioasă și în privința infirmierelor ale căror recomandări păreau impecabile. Într-adevăr, aflasem ceva despre o infirmieră care fusese angajată de probă; am fost avertizată că, deși fusese recomandată cu multă căldură, era genul care făcea necazuri, iar celelalte infirmiere refuzau să lucreze cu ea din cauza obsesiilor aparent morbide pe care le făcea pentru unii pacienți. Am refuzat însă să plec urechea la asemenea bârfe, care puteau fi răspândite din răutate. O știam din vedere; avea un copil și o zărisem la poarta școlii. Mi s-a părut eficientă și de încredere și simțeam că mă pot bizui pe ea pentru că se ducea des la biserică.

În luna octombrie, ajutată de o infirmieră, l-am adus pe Stephen acasă de la spital în fiecare duminică după-amiază. Era un demers delicat și problematic. Câteodată îl speria diferența de atmosferă și începea să se sufoce. Era încă foarte slăbit și tușea mult. Foloseam des mini-aspiratorul care îi curăța sputa acumulată în plămâni. Uneori trebuia să ne întoarcem la spital înainte să se însereze, pentru că era prea stresat; alteori se relaxa și îi plăcea să fie acasă, deși simțeam că lumea exterioară îl sperie după cele trei luni de izolare. În acele luni de criză, puternicul său instinct de supraviețuire îl ajutase să rămână în viață. Acum totul i se părea ciudat și necunoscut, de parcă nu avea încredere în ce vedea. Pe de-o parte, voia să intre în vârtejul normalității imprevizibile, pe de alta, tânjea să rămână în siguranța previzibilă a spitalului. Cu toate acestea, luni, pe 4 noiembrie, urma să fie externat.

În toate acele trei luni, nu mi-am întrerupt programul decât o dată, luându-mi o singură seară liberă ca să asist, pe

1 octombrie, la debutul londonez al Cambridge Baroque Camerata. Era o seară caldă după o zi cu soare dogoritor, iar în Londra plutea o atmosferă de carnaval, dar eu mă simțeam străină și nelalocul meu. Concertul, interpretat în fața unui public numeros, a mers bine, deși nu se mai simțea acea exaltare de la Cambridge, când orchestra vânduse toate biletele. Era un mister cum reușise Jonathan să pună totul pe picioare din moment ce își petrecea fiecare clipă liberă fie îngrijindu-l pe Stephen la spital, fie având grijă de familia noastră, în West Road. Se ocupase de tot cu un calm olimpian – organizare, administrare, probleme practice și repetiții – până târziu în noapte, la el acasă. Atunci când interpreta și dirija pe scena de la Queen Elizabeth Hall, mereu cu o modestie exemplară și cu o mare eleganță a stilului, nimeni nu și-ar fi închipuit ce eforturi extraordinare făcuse în săptămânile precedente. Eram fericită să fiu de față când avea succes, însă mă chinuiau remușcările că îl lăsasem pe Stephen de izbeliște în spital...

Spre sfârșitul lui octombrie, situația s-a schimbat: Stephen se mai întremase, eu însă eram epuizată. Sufeream de astm cronic și dormeam prost, depinzând din ce în ce mai mult de somnifere; pe deasupra, îmi mai apăreau și bube pe piele: dispăreau repede, dar îmi provocau durere și mâncărime pe palme și în gură. Toate acestea erau, evident, simptomele stresului enorm la care fusesem supusă. Doctorii m-au sfătuit să mă odihnesc, fie și numai un weekend, înainte să se întoarcă Stephen acasă. În septembrie Robert plecase din Cambridge ca să-și petreacă anul de dinaintea facultății în Scoția. Locuia temporar cu familia Donovan în împrejurimile orașului Edinburgh și începuse să lucreze la magazinul Ferranti, unde învăța tehnicile de bază în inginerie sub supravegherea vigilentă a unui maistru. În cele din urmă s-a mutat la Edinburgh. Nu era o viață ușoară pentru un tânăr de 18 ani și mi-era teamă că nu avea grijă de el cum trebuie. Weekendul de dinaintea sosirii lui Stephen acasă – care s-a întâmplat să fie primul sfârșit de săptămână al vacanței de la jumătatea semestrului – a fost un moment prielnic evadării mele din cotidian. Era cazul să

schimb atmosfera, să scap de rutină, să-mi calmez nervii și să văd cum trăia Robert. Am fost bucuroasă să-l găsesc într-o formă bună – iar Edinburghul s-a dovedit superb toamna. Dar acele trei zile, indiferent cât de însorite, senine și răcoroase au fost, oricât de multe lucruri am văzut și auzit, n-au fost suficiente pentru a șterge urmele stresului nesfârșit, intens și traumatizant din cele trei luni anterioare.

N-ar fi fost suficiente nici trei luni, nici măcar trei ani ca să mă pregătească, pe mine sau pe oricine altcineva, pentru ce avea să urmeze.

4
Revoltă

Stephen s-a întors acasă pe 4 noiembrie, cum fusese stabilit, la scurt timp după prânz. Mă simțeam de parcă aduceam un bebeluș acasă de la spital. Aveam un sentiment de încântare amestecat cu emoție, o teamă protectoare în caz că ființa fragilă, neajutorată, ar înceta brusc să tragă aer în piept la câteva secunde după ce intră în casă. Și Stephen era încordat și emoționat, neîncrezător în competența infirmierelor angajate să aibă grijă de el și speriat de orice fir de praf din aer care i-ar fi putut afecta respirația. Nu avea aproape deloc respect pentru inteligența celorlalți nici în momentele lui bune. Acum, în momentele lui cele mai proaste, îi considera pe toți niște dobitoci. Temerile sale erau justificate, însă nu din motivele la care v-ați putea aștepta.

Infirmiera care a venit în prima după-amiază nu se simțea nici ea în largul ei; era o femeie amărâtă și în vârstă și, cu toate că și-a îndeplinit admirabil sarcinile, a sunat mai târziu ca să-mi spună că n-o să mai vină pentru că efortul e prea mare pentru ea. A fost o lovitură serioasă, căci fusese programată în multe dintre cele douăzeci și una de ture săptămânale. Au mai fost

și altele ca ea, plăcute și cumsecade, dar care nu puteau face față stresului. Agenția era singura salvare, indiferent de costuri. În următoarele săptămâni, pe când eu și Judy încercam să asigurăm turele, dând multe anunțuri, intervievând și instruind candidatele, agenția ne furniza infirmiere mai mult sau mai puțin competente. Probabil că nu prea știau dinainte ce se aștepta de la ele. Niciodată nu au fost temerile lui Stephen – și ale mele – mai justificate: agenția trimitea de fiecare dată pe altcineva. Deși erau în general bine intenționate și calificate, nici una nu înțelegea cu ușurință ce i se cerea. Jonathan sau eu stăteam toată tura lângă ele, repetând la nesfârșit aceleași instrucțiuni.

Unele infirmiere n-au reușit niciodată să încline ceașca în așa fel încât să nu se prelingă ceai în tubul de traheotomie sau pe hainele lui Stephen. Unele nu-i mărunțeau mâncarea suficient, altele i-o zdrobeau până ajungea un piure inacceptabil. Unele au încercat să-i dea medicamentele într-o ordine greșită. Altele îi mișcau mâna de pe maneta scaunului cu rotile, ceea ce-l făcea să se învârtă. Altele nu respectau deloc programul de igienă. În ciuda experienței lor, tuturor la era frică de tubul din gât și le era teamă să folosească aspiratorul. Rareori reveneau și a doua zi. Când una dintre ele era suficient de curajoasă ca să ne mai calce pragul, o întâmpinam (sau îl întâmpinam) ca pe un prieten bun, ușurată că nu trebuia să repet instrucțiunile până când mi se făcea silă de sunetul propriei mele voci. Am încercat să am răbdare și să le îmbărbătez, dar eram cu nervii la pământ, frântă de oboseală, mereu îngrijorată și disperată. Frustrarea lui Stephen era ușor de înțeles, iar el nu făcea nici un efort să și-o ascundă.

Dacă rutina din timpul zilei era aproape imposibilă, noaptea apăreau cu totul alte probleme. Odată instalat în pat, Stephen nu mai avea acel mijloc computerizat de comunicare și rămânea din nou fără grai. Doar două dispozitive îl puteau ajuta. Unul era un tabel cu alfabetul, ceva foarte des folosit, probabil, de terapeuții evului întunecat. Alfabetul, departajat în grupe mari de litere, era dispus de jur împrejurul unei rame

transparente: Stephen trebuia să-și fixeze privirea întâi asupra unui grup de litere, apoi asupra unei singure litere din acel grup, pentru a spune, literă cu literă, de ce anume avea nevoie. Infirmiera trebuia să observe cu atenție cum i se mișcau ochii și să-și dea seama ce dorește să spună. Aveai nevoie de multă răbdare și de o remarcabilă putere de deducție. Am încercat să simplific procedura printr-un cod stenografic, astfel încât Stephen să se concentreze asupra unei unice litere ca să se înțeleagă ce vrea. Dar fie codul s-a pierdut în dezordinea din cameră, fie infirmierele au crezut că se pot descurca și altfel – fapt este că invenția mea nu s-a impus.

Celălalt dispozitiv, care a înlocuit în cele din urmă alfabetul și a reprezentat un progres tehnologic considerabil, a fost o sonerie. Stephen stătea toată noaptea cu comanda soneriei în mână, la fel cum o ținea în timpul zilei pe cea care acționa computerul, și o apăsa ca să lumineze o cutiuță, unde, pe un tablou, apărea un număr limitat de comenzi, care indicau posibilele sale nevoi. Chiar și când se simțea bine, ne era foarte greu să-i așezăm în pat membrele rigide într-o poziție confortabilă, iar procedura dura acum, când era grav bolnav, toată noaptea. În acele prime luni, nu plecam de lângă el până când nu eram sigură că stă comod, din moment ce știam că-i era teamă să rămână cu o infirmieră pe care n-o cunoștea prea bine. Apoi, pe la două-trei noaptea, mă culcam și eu, pentru ca la scurt timp să mă trezească infirmiera de noapte, care constata că nu se poate descurca singură.

Pe lângă problemele din fiecare zi sau noapte, lunile de după întoarcerea lui Stephen au fost marcate de o serie de tragedii. Acestea aveau loc de obicei noaptea, când tubul de traheotomie se bloca sau se dezlipea. În timp ce infirmiera încerca să-l curețe sau să-l potrivească, eu sunam la terapie intensivă în căutarea unui doctor care se pricepea să-l schimbe. Apoi dădeam fuga la spital și așteptam ore nesfârșite la urgență, până când lui Stephen i se introducea noul tub și putea respira din nou. De când Nick Warner, un australian vesel, ultimul elev care ne ajutase, plecase în vară, Jonathan dormea în camera de la etaj

ca să aibă grijă de Tim și să-l ducă la școală dimineața, când eu încercam să-mi revin de pe urma șocurilor din timpul nopții.

Cum Robert plecase de-acasă, camera lui cu ferestrele la fațadă, încăpătoare și aerisită, a devenit camera lui Stephen. Era foarte potrivită pentru că avea o chiuvetă și dulapuri pentru echipament medical – pe care-l primeam foarte des, în cantități mari. Aveam spațiu și pentru un pat ortopedic, coșuri de gunoi, computere, birouri, fotolii, tot felul de accesorii și, bineînțeles, scaunul cu rotile. Acesta din urmă era din ce în ce mai masiv și mai greu. Computerul pe care-l achiziționase Judy pentru Stephen fusese înlocuit cu o versiune mai sofisticată, trimisă din California. Noul computer avea un mare avantaj: un sintetizator de voce, astfel ca Stephen să poată fi auzit când rostea propozițiile pe care le tasta pe ecran. Nu conta că vocea sintetizată suna ca a unui extraterestru: Stephen avea din nou darul vorbirii. David Mason, soțul uneia dintre infirmiere, un informatician foarte priceput, a adaptat computerul și a adăugat câteva componente la scaun, astfel ca Stephen să nu rămână „legat“ de birou, ci să-și poată „duce“ vocea oriunde. Computerul masiv și boxele au fost atașate de spatele scaunului, iar ecranul de un suport, pentru ca Stephen să-l poată vedea cât mai bine. Mai târziu, când am dat peste un cântar industrial, l-am ridicat pe Stephen cu tot cu scaun și l-am cântărit. Scaunul, bateriile, computerul, ecranul, feluritele perne și ocupantul cântăreau peste o sută treizeci de kilograme.

Când noul mecanism a început să ne facă necazuri, s-au produs crize recurente, așa cum și Stephen avea adesea recidive. Dacă nu-l sunam pe David Mason să vină urgent, indiferent de ora din zi sau din noapte, îl chemam fie pe prietenul nostru de încredere, John Stark, pneumologul, fie pe doctorul Swan, care trecuse prin multe cu noi, sau orice alt doctor de gardă de la chirurgie. În weekend chemam fizioterapeuți, iar farmacistul din partea locului era trezit adesea după ora închiderii. Pe scurt, ne-am zbătut să facem față nesfârșitelor situații de criză din noiembrie și decembrie, când trebuia să cânt colinde la școală, dar să fac și multe alte pregătiri pentru Crăciun. Barca

noastră trecea din nou prin ape tulburi. Aceste ape necunoscute erau învăluite în întuneric, iar echipajul de la bord putea să se răzvrătească oricând.

Îi dedicam lui Stephen cea mai mare parte a timpului și a energiei mele. I-am fost alături și l-am ajutat să bea fiecare strop de apă, să mănânce fiecare linguriță de mâncare și să inspire fiecare gură de aer. Când mă simțeam slăbită, Jonathan îmi lua povara de pe umeri: era o prezență discretă, mereu la dispoziția mea. Puținul timp și dramul de energie care îmi rămâneau le consacram copiilor și elevilor mei. Când predam, puteam să mă concentrez câteva ore pe zi asupra altor probleme – atunci, limba și literatura veneau să umple și să însuflețească golul creat de disperare și oboseală. Elevii din acel an mi-au devenit tare dragi. Datorită lor am fost foarte apreciată, ceea ce mi-a întărit convingerea că trebuie să predau în continuare atâta timp cât eram capabilă s-o fac cum trebuie. Era un lucru absolut necesar ca să n-o iau razna de tot.

Stephen n-avea aceeași părere despre încercările mele modeste de a-mi menține treaz interesul intelectual. Suferise, încă mai suferea, trecea prin chinuri groaznice și încă îi era foarte frică; la fel ca regele Lear, se infantilizase, devenise un copil dominat de un ego enorm și irascibil. Pe de-o parte, starea sa fizică jalnică exprima foarte limpede nevoia de a se simți mereu iubit; pe de altă parte, se închidea în sine, sfidându-i și disprețuindu-i pe toți. Energic în trecut, devenise acum autoritar, în special cu aceia dintre noi care trecuserăm prin atâtea împreună cu el. Era revoltat de unele decizii pe care fusesem nevoită să le iau în chestiuni de familie pe durata internării lui și insista că are și el drepturi. Era firesc să vrea să se impună din nou, însă de fapt nimeni nu-i punea la îndoială dreptul de a fi regele universului și stăpânul casei. De aceea, îmi era greu să înțeleg de ce voia să facă rutina zilnică și mai stresantă prin tot felul de tactici de nesupunere. Cel mai frecvent bloca drumul cu scaunul cu rotile, punându-l în cine știe ce poziție, sau refuza să recunoască dreptul la intimitate al celorlalți, mai ales al lui Lucy. Noi două eram prietene foarte bune. Firea deschisă, plină

de entuziasm a lui Lucy și spiritul ei independent erau pentru mine resurse inepuizabile de forță și de încurajare, chiar și atunci când situația devenea disperată. Vorbeam cu ea mult, despre orice, fără nici o problemă. Era evident că, dată fiind situația noastră ieșită din comun, Lucy avea nevoie de spațiu. Camera ei trebuia respectată ca un sanctuar, ferită de agitația iscată de infirmiere și scaunul cu rotile. Era extrem de loială tatălui ei, ca și mie de altfel, dar tânjea după intimitate, voia să stea departe de privirile indiscrete, urechile ciulite și bârfele personalului medical. Iar această libertate îi era mereu refuzată.

I-am împărtășit unui prieten doctor deziluzia față de comportamentul lipsit de logică al lui Stephen, iar el mi-a răspuns: „Jane, gândește-te prin câte a trecut! Aproape a murit, a fost ținut în viață cu ajutorul aparatelor și medicamentelor. Chiar crezi că nu i-a fost afectat creierul? Probabil că au fost momente când creierul i-a fost lipsit de oxigen și e posibil ca acea carență să fi provocat leziuni minore, imposibil de detectat, care acum îi afectează comportamentul și reacțiile emoționale, deși intelectul i-a rămas intact, slavă Domnului." O altă prietenă, șefa infirmierelor dintr-un sanatoriu pentru bolnavi cu afecțiuni degenerative incurabile, era convinsă că familiile celor afectați de boala neuronului motor în floarea vârstei, nu la bătrânețe, sufereau cel mai mult. Toate aceste sfaturi și păreri îmi aduceau o oarecare alinare. Unii îmi sugerau că Stephen nu era complet responsabil pentru faptele sale și că nu doar excesivul egoism înnăscut îl făcea să fie atât de lipsit de considerație, ci efectele combinate ale bolii și ale traumei suferite recent. Însă acele păreri nu aveau un impact semnificativ nici măcar în cercurile medicale, deoarece toată lumea vedea că, din punct de vedere intelectual, Stephen rămăsese neschimbat.

Dar mai era ceva. Judy, Lucy și cu mine eram foarte conștiente că egoismul lui Stephen era alimentat și încurajat de infirmiere.Vorbisem pereților, căci ele nu mi-au respectat dorința de a face din casă un loc plăcut, și nu un spital. Puțin le păsa că în casa noastră stăteau un copil timid de șase ani și o adolescentă energică și inteligentă, care trebuia să studieze.

Una dintre primele infirmiere a întors casa cu susul în jos de cum a intrat pe ușă. Se temea că nu e totul steril, așa că freca orice suprafață aflată la vedere, încercând să ne transforme casa într-o secție de terapie intensivă. Din fericire, în cele din urmă, vrăjitoarea s-a suit pe mătură și și-a luat zborul, pentru că i se părea prea stresant să lucreze într-un mediu atât de neigienic.

Trebuie să recunosc că au existat și infirmieri devotați și receptivi, cel mai bun fiind domnul Jo, care nu numai că-și făcea datoria, dar ne aducea uneori, în serile de duminică, și cele mai picante curry. Femeile sau bărbații mai în vârstă erau în general cei mai serioși, căci fuseseră instruiți la o vârstă matură. La fel de competenți erau și cei cu un nivel de educație mai ridicat, sau cei care aveau și ei probleme. Altora, deși păreau să fie foarte de încredere, li se părea că efortul fizic e prea mare. Pentru mulți, cuvintele „disciplină profesională" și „empatie" erau vorbe goale de sens. Când le vorbeam despre iadul prin care trecuserăm în lunile de dinaintea sosirii lor, nu le păsa deloc și nu se gândeau nici o clipă la stresul în care trăiam tot timpul. Poate că o tură de șapte-opt ore era stresantă, dar infirmiera pleca apoi acasă să se odihnească. Din păcate, noi, membrii familiei, nu puteam face asta.

Una dintre problemele comune era că infirmierii, ca și asistenții sociali de dinaintea lor, aveau falsa impresie că suntem niște nababi de vreme ce trăiam într-o casă mare. Am încercat să le explicăm că închiriam casa de la colegiu, dar nu ne asculta nimeni. Cea mai absurdă a fost infirmiera care, interpretând greșit situația noastră și poziția lui Stephen, crezând că suntem bogați și avem influență, a venit la mine într-o seară la mine și mi-a cerut pe un ton obraznic să-i obțin un împrumut de la universitate. După ce-am refuzat-o, la miezul nopții, a început să țipe și să se agite, călcând apăsat și lovindu-se cu pumnii în piept, înainte să înceapă să execute un fel de dans războinic în jurul patului lui Stephen. M-am dus într-un suflet la telefon și am sunat-o pe Judy, care a venit imediat. A reușit s-o scoată din casă cu tact și pricepere pe acea sălbatică isterizată, care protesta și amenința pe un ton scrâșnit că ne va da în judecată,

în timp ce eu sunam la agenție să ne găsească pe altcineva. O altă infirmieră, o femeie tristă și singură, cu care m-am împrietenit, s-a dovedit a fi alcoolică. Nu numai că s-a servit din puținele noastre sticle aflate în fundul dulapului din bucătărie, dar a furat și tot mărunțișul pe care l-a găsit...

Din cauza lipsei de timp și a comunicării precare, am început să-mi fac din vreme notițe ca să știu ce să-i spun lui Stephen. Speram că, aducându-i un argument logic și succint, aveam să simplific problema de ordin financiar sau familial pe care trebuia să i-o expun. Stephen avea obiecții, pretindea că iarăși îi încălcam drepturile. Insista să ne întoarcem la principiile prime și îmi combătea raționamentul la fiecare pas, convins de superioritatea argumentelor sale. Astfel, chestiuni minore deveneau probleme majore, iar buna dispoziție cu care intram în camera lui se transforma rapid într-un sentiment neplăcut de înfrângere și deziluzie. În timp ce el își redobândea capacitatea de a comunica, eu începeam să mă închid în mine, să fiu nesigură pe părerile mele, atât de nesigură, încât am încetat să le mai exprim. Devenisem o victimă a presiunii psihologice, așa cum Stephen era o victimă a bolii. Asistam la desfășurarea acestui proces, însă nu-l puteam opri, pentru că era parte integrantă a situației în care ne aflam. Eram prinsă într-o capcană și am început să am, de două sau de trei ori pe săptămână, coșmaruri. Visam mereu același lucru: că sunt îngropată de vie și nu pot ieși la suprafață.

Într-un ultim efort de a pune capăt protestelor infirmierelor, Judy și cu mine am hotărât să le dăm uniforme, căci multe se plânseseră că hainele li se pătează cu tot felul de lichide. Una dintre ele avea acces la uniforme la mâna a doua, așa că ne-a adus vreo duzină. Halatul alb cu cordon putea să arate elegant și emana un aer oficial; infirmierele de la agenție purtau uniforme, așa că mi se părea normal ca și ale noastre să aibă halate. În plus, se producea o demarcație față de familie; speram ca astfel să le inducem și ideea că trebuie să fie disciplinate și competente. Numai că Stephen nu accepta ca infirmierele lui să poarte uniforme: voia să întrețină iluzia că sunt doar niște

prietene. De atunci, infirmierele s-au putut îmbrăca după bunul lor plac. Uneori vestimentația și machiajul lor s-ar fi potrivit mai degrabă cu un colț de stradă din Soho decât cu locuința unui profesor de la Cambridge grav bolnav și a familiei sale.

Curând, Lucy s-a obișnuit să-i fie luat ziarul de sub nas de una dintre infirmierele de gardă, în timp ce își lua micul dejun înainte să plece la școală. Era pus apoi cu multă considerație pe locul lui Stephen, parcă așteptându-l să sosească. În scurt timp, noi toți din familie am devenit cetățeni de rangul doi; eram ultimii oameni de pe ultima treaptă a scării sociale în vârful căreia stăteau aceste Maici Tereza care-l slujeau pe stăpânul universului. La mijloc se aflau rânduri-rânduri de elevi, oameni de știință și specialiști în computere, evident mult mai importanți decât noi. Când Elaine Mason, una dintre infirmiere, m-a întrebat de ce nu renunț la predat ca să învăț să folosesc acel mini-aspirator și să am grijă eu însămi de Stephen, mi-a fost clar că noi ceilalți, lipsiți de pregătire medicală, deveniserăm demni de dispreț. Mă descuraja ușurința cu care Elaine Mason se folosea de siguranța ei evanghelică pentru a trece peste dileme profunde, spunând că asta e voia Domnului. La un moment dat a afirmat în prezența lui Stephen că îi era mult mai ușor să aibă grijă de el decât de cei doi fii ai ei; asemenea remarci îmi aminteau prea tare de atitudinea ușor superficială de altădată a membrilor familiei Hawking. Dar, cum era o infirmieră competentă, am încercat să-i tratez declarațiile lipsite de bun-simț cu detașarea cuvenită.

În fața acestei pseudo-filozofii ipocrite, îmi găseam consolarea la St Mark. Ascultam cu mare atenție predicile lui Bill Loveless, dar și pe ale lui Cecil Gibbons, celălalt predicator, un om de știință și fost misionar care la o vârstă înaintată încerca să se țină la curent cu descoperirile științifice și să le interpreteze în context religios. Amândoi aveau mereu ceva pertinent și echilibrat să-mi spună personal: fie despre suferință, fie despre locul omului în creație, fie despre despre bine și rău, și sub oblăduirea lor am început să-mi formulez propria filozofie simplă asupra anumitor obstacole în calea credinței, înțelegând mai

presus de orice că liberul-arbitru este o condiție obligatorie a naturii umane. Dacă credința în Dumnezeu ar fi automat dictată de Creator, oamenii ar fi pur și simplu niște roboți, incapabili să evolueze, să gândească sau să aibă motivația de a descoperi lucruri noi. În viziunea mea, răul se reducea la lăcomie și egoism – instincte animalice feroce din firea omului, necesare supraviețuirii într-un trecut îndepărtat. Reacția instinctiv egoistă, rădăcina răului, se află în afara lui Dumnezeu, pentru că liberul-arbitru împiedică amestecul Său. Dumnezeu nu poate împiedica suferința, dar poate să aline efectele ei aducând din nou speranță, liniște și armonie. Exista însă problema bolii degenerative, incurabile, paralizante: aceasta nu avea sens – decât dacă boala se întâmpla să fie rezultatul, oricât de îndepărtat, al imperfecțiunilor omului, o greșeală în cercetare sau în tratament, într-un stil de viață sau într-un anumit mediu. Dacă Stephen se îmbolnăvise din cauza acului nesteril cu care fusese vaccinat împotriva variolei la începutul anilor '60, atunci aceasta era explicația. Cât privește haosul de acum, nu ne rămânea decât să sperăm, să fim credincioși și să depunem toate eforturile ca să ne bucurăm la un moment dat de o zi mai luminoasă și mai liniștită.

Pe frontul administrativ, Judy era mereu sabotată. Punea la punct un anumit program al turelor cu o lună înainte, ca să afle pe urmă că organizarea ei minuțioasă fusese dejucată în chip misterios și că noul program nu mai semăna cu cel pe care-l concepuse ea. Nici Judy, nici eu nu știam cine urma să vină, iar câteodată sistemul se dezintegra inexplicabil și trebuia să solicităm infirmiere prin agenție. Am organizat o serie de întâlniri, încercând să rezolvăm anumite probleme o dată pentru totdeauna. Judy auzise fără să vrea că, pe lângă amestecul în organizarea schimburilor, personalul isca și alte probleme, fără legătură cu planul nostru de îngrijire medicală.

Ajutorul de la Fundația MacArthur a venit în șase rate lunare. La fiecare șase luni, contabilii universității pregăteau un bilanț care să le arate administratorilor fondului cum erau cheltuiți banii, iar eu trimiteam un raport în privința sănătății

și îngrijirii lui Stephen, împreună cu o altă scrisoare în care-i rugam să-mi acorde ajutorul și pentru următoarele șase luni. În a doua scrisoare către fundație, din martie 1986, am explicat cum încercaserăm să facem rost de infirmiere dând anunțuri în ziarul local. M-am referit la „problemele de nedescris“ pe care această metodă le generase, trebuind să apelăm la agenție – de unde și sumele mari de bani pe care le plăteam. Respectivul ajutor, deși generos, era doar suficient ca să acopere facturile. Banii n-ar fi fost destui pentru a satisface doleanțele unora dintre infirmierele puse pe căpătuială. Judy a convocat atunci prima ședință. Le-am mulțumit tuturor celor prezenți pentru ajutor și le-am explicat cum obțineam finanțarea, sperând să-și facă o idee despre greutățile cu care ne confruntam. Am scos în evidență faptul că îngrijirea acordată de infirmiere se ridica la cel puțin 36 000 de lire pe an și era finanțată din Statele Unite. Am mai spus și că nu aveam nici o siguranță că va fi reînnoită. Așadar, ne era imposibil să le oferim infirmierelor mai mult decât o slujbă temporară cu jumătate de normă, exact așa cum anunțaserăm în ziar. Deci nu avea rost să le plătesc concediu medical, de odihnă, pensii sau alte avantaje pe care începuseră să le pretindă cu vehemență.

Câteva infirmiere mai potolite au avut doleanțe mai practice, cum ar fi coșuri de rufe, cuiere pentru prosoape, iluminat corespunzător, rafturi și altele asemenea, precum și astuparea găurilor de pe drumul din fața casei. Judy și cu mine am distribuit Codul de conduită a infirmierelor și i-am rugat pe cei prezenți să parcurgă cu atenție cele paisprezece articole. Sfaturile noastre au avut un impact la fel de mare asupra lor ca și dorința pe care mi-o exprimasem înainte: anume ca, atât în beneficiul lui Stephen, cât și al copiilor, casa, căminul nostru să rămână un mediu liniștit și echilibrat.

5
Renăscut din cenușă

În ciuda haosului instalat în casă, Stephen a renăscut ca pasărea Phoenix și în decembrie 1985 se simțea suficient de bine ca să meargă diminețile la departament. La început l-am dus eu cu mașina, dar curând, dacă nu era vreme urâtă, mergea singur cu scaunul lui pe drumul obișnuit, singura diferență fiind că acum era însoțit de o infirmieră sau de un elev devotat. Toate acele „expediții" durau mai mult ca înainte, căci pacientul trebuia pregătit cu mare grijă. Era nevoie să se pună și mai multe haine în spatele scaunului cu rotile, astfel că mașinăria arăta extraordinar de încărcată. Semănând cumva cu cotiga unui tinichigiu și mișcându-se la fel de greoi, își copleșea ocupantul care, împuținat și istovit, o conducea fără teamă spre câmpul de luptă, ca să-și reafirme supremația în sfera intelectuală.

Nu era înțelept să insiști prea mult asupra vulnerabilității lui Stephen, deși era greu să nu te lași pradă sentimentalismului: mulți căzuseră în această capcană. Unii dintre noi ne străduiserăm să menținem un echilibru între înduioșarea pentru fizicul lui împuținat și o lipsă de respect întru câtva răuvoitoare față de uriașa sa putere intelectuală și psihică. Acest echilibru fragil, atât de esențial unei vieți normale de familie în care nimeni nu trebuia să pretindă că e mai important decât celălalt, devenise acum aproape imposibil de păstrat. În cel mai bun caz, presupunea o atenție exhaustivă pentru fiecare amănunt legat de îngrijirea lui, însă și o doză sănătoasă de scepticism în privința afirmațiilor sale ciudate și scandaloase. De pildă, în serile de duminică, Jonathan aducea curry, ca de obicei. Deși era paranoic și foarte neîncrezător în privința ingredientelor din mâncarea fără gluten pregătită cu grijă de mine, Stephen mânca mult curry cu poftă, negândindu-se nici o clipă la ce putea să conțină. Copiii și cu mine consideram că merita să fie tachinat cu blândețe pentru această inconsecvență evidentă.

Cu același prilej discutam pe larg anumite subiecte. Conversațiile intime deveniseră imposibile, dar în acea atmosferă relaxată de duminică seara – câteodată și duminica la prânz, când Robert, care se întorsese în 1987 la Cambridge la studiu, își aducea colegii de facultate acasă ca să ia o masă ca lumea –, întrebările legate de știință și credință reprezentau substanța unor lungi discuții agreabile. Într-una din predicile sale, Cecil Gibbons scosese în evidență faptul că cercetarea științifică, atunci când alege o ipoteză de lucru, presupune același act major de credință precum convingerile religioase. De obicei Stephen zâmbea ironic când auzea de credință și religie, însă, într-o împrejurare istorică, a făcut o concesie uimitoare, recunoscând că, asemenea religiei, însăși știința universului are nevoie de un asemenea act de credință. În ramura sa științifică, actul de credință – sau de inspirație – era necesar pentru a stabili ce model al universului, ce teorie, ce ecuație erau cele mai adecvate. După care, în faza experimentală, intuiția trebuia verificată prin observație. Cu puțin noroc, intuiția – sau actul de credință – putea să se dovedească, cu vorbele lui Richard Feynman, „a nu fi falsă temporar". Omul de știință fie se bizuia intuitiv pe faptul că alegerea sa este corectă, fie putea să piardă ani întregi cu cercetări inutile, care să ducă la un rezultat complet greșit. Orice alte tentative de a discuta în continuare cu Stephen despre problemele fundamentale ale științei și religiei au fost primite cu un zâmbet enigmatic.

Insensibile la subtilitățile relației noastre și incapabile să facă distincția între minte și trup, infirmierele aveau tendința, pe de altă parte, să-l sufoce pe Stephen sub o pătură de sentimentalism. Lucrul acesta îi slăbea puterea minții și submina încercările de a menține un echilibru corect. Pentru ele, Stephen devenise un idol, imun la orice critică, ba chiar și la un scepticism sănătos. Se concentrau asupra calamității reprezentate de boală mai mult decât asupra înfrângerii ei, îi satisfăceau pacientului orice capriciu și interpretau orice ironie nevinovată ca pe o insultă adusă idolului lor.

Aceeași greșeală cauzată de sentimentalism o făcuse în 1985 și artistul însărcinat de colegiu și National Portrait Gallery să-i facă lui Stephen portretul. Operele sale, vernisate în acea vară, insistau asupra patetismului trupului din scaunul cu rotile, dar nu reușeau să redea prea bine voința și geniul, transmise atât de convingător de trăsăturile chipului și de strălucirea ochilor. Eu socoteam portretele niște travestiuri, și chiar am spus-o cu voce tare – spre exasperarea instituțiilor care le comandaseră. Însă, în primele luni ale lui 1986, pe măsură ce Stephen își redobândea mobilitatea și totodată poziția inatacabilă în departament, flacăra dârzeniei s-a ivit din nou în acei ochi. Consecințele perioadei de boală semănau cu cele suportate de Newton în 1665, când a trebuit să plece de la Cambridge dat fiind că universitatea se închisese din cauza epidemiei de ciumă. În izolarea conacului de la Woolsthrope, lângă Grantham, Newton a avut timp să reflecteze și să efectueze calculele pentru teoria gravitației. În lunile când era prea slăbit ca să iasă din casă, Stephen a învățat să-și folosească noul computer cu aceeași tenacitate cu care memorase lungi ecuații atunci când, la sfârșitul anilor '60, își pierduse capacitatea de a scrie.

Pierzându-și vocea, a descoperit că obținuse în schimb un mijloc de comunicare mult mai perfecționat. Putea să discute cu oricine, nu doar cu familia și elevii, ca în trecut, și nu mai depindea de un elev care să-i tălmăcească prelegerile. Mărind volumul, se putea adresa oricărui public la fel de bine ca oricine, dacă nu chiar mai eficient. Vorbirea lui sintetizată era lentă, deoarece îi lua timp să-și aleagă vocabularul, dar nu era nimic neobișnuit în asta, întrucât discursul său fusese întotdeauna măsurat. Stephen își luase dintotdeauna un răgaz de gândire înainte de a spune ceva, pentru a evita clișeele și vorbele goale, dar și pentru a fi sigur că el și numai el are ultimul cuvânt în privința oricărui subiect.

Acum avea nu doar puterea de a-și exprima nemijlocit propriile gânduri, de a-și susține conferințele și a-și scrie scrisorile, dar era în stare și să lucreze la cartea sa. În ultimele luni, fostul lui student, Brian Whitt, începuse să-l ajute la organizarea

metodică a materialului; o făcea în continuare, mai ales în privința diagramelor și a materialelor de cercetare; dar proiectul era din nou în mâinile lui Stephen, care lucra intens. Cartea i-a oferit motivația necesară pentru a exploata întregul potențial al computerului, iar acesta i-a dat posibilitatea de a scrie o versiune revizuită a manuscrisului, care ținea cont și de sugestiile editorului american. Cartea începea să prindă contur: nu mai era cazul să returnăm avansul primit, ci, dimpotrivă, exista în sfârșit perspectiva unei situații financiare stabile. Poate că nu aveam să ne îmbogățim de pe urma acestei cărți, dar speram să ne aducă un venit suplimentar regulat, după aproape un sfert de secol de economii.

Acasă mă străduiam să împac preocupările proprii, predatul, muzica și copiii, cu obositoarele solicitări ale infirmierelor recalcitrante. Cu ajutorul constant al lui Judy, am reușit să împiedic instalarea haosului total intervievând săptămânal noi candidate și plecând urechea la cererile celor care lucrau deja pentru noi. Simțeam că deveniserăm țapii ispășitori ai tuturor frustrărilor despre care infirmierele nu-i puteau vorbi lui Stephen. Am discutat această situație dificilă cu o veche prietenă din școală care preda la colegiul de cadre sanitare medii, și ea a recunoscut sindromul. „Infirmierele, ca și soldații, sunt instruite să acționeze, nu să gândească“, mi-a spus. „Dacă pacientul are nevoie de tratament, prima lor datorie este să ajute pacientul, așa că nu mai trebuie să aibă alte îndatoriri. Ele acționează îndeosebi pe plan fizic, nu intelectual. Imaginația nu este o calitate prețuită la o infirmieră.“

Stephen își sărbătorea revenirea la normalitate. Pe termen scurt, asta a însemnat participarea, de ziua lui, la o seară de pantomimă și, peste două zile, la Seara Doamnelor din Colegiu. Pe termen lung, își făcea deja planuri pentru călătoriile de anul viitor, fiind de neclintit în privința asta, chiar și după cele petrecute la Geneva. Printre obiectivele sale pentru toamnă figurau Parisul și Roma, după excursia inedită din iunie – pe o insulă din largul coastei suedeze, pentru o conferință de fizică a particulelor elementare. Cum anume urmau să se realizeze toate

acestea era o altă problemă, mai ales că data conferinței suedeze coincidea cu primele examene de nivel O ale lui Lucy și eu ezitam s-o las singură într-un moment atât de dificil.

De fapt, în primăvara lui 1986, întreaga mea atenție s-a concentrat asupra lui Lucy, în detrimentul lui Stephen. În martie, ea a plecat la Moscova cu un grup de colege, dar nu așa cum ne așteptaserăm, însoțite de exuberanta lor profesoară de rusă, Vera Petrovna, căci în acel an, pentru prima dată, ei nu i s-a dat viza. Așa se face că grupul a fost însoțit la Moscova și Leningrad de niște profesoare care nu vorbeau limba rusă. Când Lucy s-a îmbolnăvit la Moscova, neavând la îndemână decât cunoștințele ei foarte relative de rusă, putea să se întâmple o nenorocire. Fiindu-i groază să nu fie abandonată într-un spital rusesc, n-a spus nimănui cât de rău îi este; nu a mâncat nimic și s-a ținut de burtă toate cele zece zile ale excursiei. Când a ajuns acasă avea febră mare și dureri abdominale cumplite. Doctorul care a venit acasă i-a pus diagnosticul de apendicită acută. Astfel că ne-am pomenit din nou umblând pe bine cunoscutele holuri ale Spitalului Addenbrooke și stând pe aceleași scaune de plastic... A doua zi, când Lucy se refăcea deja după operație, ni s-a spus că avusese mare noroc că nu i se perforase apendicele la Moscova.

Odată cu venirea vremii mai calde, tensiunile s-au atenuat întru câtva și viața a început să capete o aparență de normalitate. Convinsă până-n pânzele albe că frumosul nostru cămin trebuie să fie demn de acest nume, am încercat să las pe planul al doilea problemele complexe ale îngrijirii lui Stephen de către infirmiere, pretinzând, așa cum făcusem deseori în trecut, că nu erau decât un inconvenient minor. Am dat din nou dineuri și cocteiluri pentru oamenii de știință veniți în vizită și mi-am reluat activitățile de la școală și biserică. Tim și-a invitat de ziua lui șaptesprezece colegi de clasă, ocazie cu care am dat un frumos spectacol de marionete cu Punch și Judy, ce-i drept demodat, dar care i-a fascinat pe musafiri o bună bucată de vreme; în restul după-amiezii, tatăl meu, în respectabila tra-

diție a familiei, s-a așezat la pian și i-a distrat pe copii cu jocuri muzicale.

Deoarece starea de sănătate a lui Stephen se îmbunătățea treptat, am avut curajul să-mi reiau unele din vechile activități, în special să cânt în corul bisericii și cu societatea corală în care activam de la începutul anilor '80. Ultimele repetiții din săptămână aveau loc în Capela Colegiului Caius, ceea ce se potrivea de minune cu programul lui Stephen. Însoțit de o infirmieră, el lua cina la colegiu în timp ce eu cântam în capelă – sau încercam să cânt în felul meu, după șirul nesfârșit de răceli prin care trecusem. Stephen venea adesea pe la capelă după cină ca să asculte ultima parte a repetițiilor, apoi plecam acasă împreună. Lucy ducea o viață din ce în ce mai independentă și axată pe teatru, așa că era rareori acasă.

Pentru călătoria lui Stephen în Suedia, am angajat trei infirmiere și un doctor, întinzând la maximum coarda bugetului provenit de la Fundația MacArthur. A fost totuși o investiție profitabilă, întrucât Murray Gell-Mann, unul din administratorii fundației, participa și el la conferință. A avut ocazia să vadă cu ochii lui în ce stare se află Stephen și cât de costisitoare era îngrijirea de care avea nevoie ca să trăiască și să contribuie la dezvoltarea fizicii. În următoarea mea cerere către fundație, din septembrie 1986, am putut să mă refer la întâlnirea noastră cu Murray Gell-Mann și să anunț că starea de sănătate a lui Stephen, deși mult mai bună, continua să necesite îngrijirea unor infirmiere calificate, și se putea presupune că așa va fi întotdeauna. După aceea, Fundația MacArthur a consimțit să plătească pentru îngrijirea lui Stephen pe timp nelimitat.

Mica insulă Marstrand, unde circulația mașinilor era interzisă, situată lângă coasta vestică a Suediei, s-a dovedit cel mai încântător și mai potrivit loc în care un fizician în convalescență să-și destindă mușchii intelectului. În timp ce Stephen și colegii lui explorau universul cu ajutorul traiectoriilor particulelor elementare, eu mă relaxam, bucurându-mă de pacea și singurătatea golfurilor stâncoase și plimbându-mă pe potecile din păduri, unde narcisele galbene erau încă înflorite în iunie și

soarele strălucea până la ore târzii. Libertatea de care m-am bucurat în acele câteva zile în Suedia a fost un lux rar, de care am avut parte din întâmplare, mulțumită neașteptatei intervenții a mamei lui Stephen. După moartea soțului ei în martie 1986, inflexibilitatea lui Isobel părea să se fi domolit. Dădea semne de compasiune, părea dornică să împărtășească greutățile vieții noastre de familie și să fie îndrăgită de copii. Mai mult, a arătat o surprinzătoare toleranță binevoitoare față de relația mea cu Jonathan, de parcă înțelesese în cele din urmă că el n-avea intenția să ne distrugă familia, ci dimpotrivă, voia să ne ajute pe toți, inclusiv pe Stephen. I-am fost recunoscătoare pentru ajutor și înțelegere, mai ales când s-a oferit să aibă grijă de casă și de copii pentru ca noi să ne putem relua călătoriile pe continent. Așa se face că am putut să mă bucur de insula Marstrand. La sfârșitul călătoriei, am reînceput să-i acord lui Stephen toată atenția de care eram în stare.

După ce-și deschisese fără nici o opreliște aripile de pasăre Phoenix în Suedia, Stephen abia aștepta să și le folosească din nou. În septembrie, circul ambulant – care includea acum și un tânăr fizician ca secretar personal al lui Stephen – a pornit spre Paris la o conferință ce se ținea chiar la Observatoire de Paris din Meudon, unde lucra Brandon Carter. Am fost încântată să-mi petrec timpul cu Lucette, punând-o la curent cu evenimentele de anul trecut, și mi-am descoperit un nou rol – de șofer și translator la o petrecere. Infirmierele puteau măcar auzi, dacă nu și vedea, că eram totuși bună la ceva.

După doar o lună, ne aflam din nou la Roma, unde Stephen a fost primit de către papă la Academia Pontificală de Științe, în pofida ereziilor pe care încă le propovăduia despre un univers fără început și fără sfârșit. Venise și Tim cu noi, precum și suita de infirmiere și tânărul secretar personal, a cărui responsabilitate era să aibă grijă de buna funcționare a computerului în timpul conferințelor lui Stephen. Am încercat să selectăm infirmiere catolice, convinși că vor înțelege și aprecia însemnătatea ocaziei. Două dintre cele mai simpatice și de încredere, Pam și Theresa, erau într-adevăr catolice, așadar peste măsură de bucuroase să

fie invitate la Roma. Totuși, aveam nevoie de trei infirmiere: în ultima clipă Elaine Mason a acceptat să vină cu noi, dar numai cu condiția să nu dea mâna cu papa, căci un asemenea gest ar fi fost împotriva principiilor ei.

A doua vizită la Roma a fost mai oficială decât cea dintâi, din 1981. Vremea era mai bună, am stat într-un hotel mult mai confortabil, mai aproape de Vatican; s-au organizat pentru soții și copii tururi speciale, în care să admire comorile de artă ale Vaticanului, în timp ce oamenii de știință discutau în sediul în stil renascentist al Academiei. Punctul culminant al vizitei a fost audiența la papa Ioan Paul II, la care au participat toți cei din grupul lui Stephen. Cu mâna pusă blând pe capul lui Tim, papa a stat de vorbă pe îndelete cu Stephen și cu mine, strângându-ne mâinile și dându-ne binecuvântarea sa. Apoi a dat mâna cu ceilalți – și nici unul nu a refuzat această onoare. M-au emoționat căldura autentică a personalității lui, mâinile lui mari și catifelate, lumina sfântă din ochii albaștri și strălucitori. Nu aveam prejudecăți religioase și venisem la Roma cu inima și mintea deschise. Papa mi-a impresionat profund atât inima, cât și mintea, căci – lăsând deoparte politica și dogmele – am simțit că-i iubea sincer pe oamenii cu care se întâlnea.

Încurajate de succesul acestor călătorii de probă prin Europa, aspirațiile lui Stephen n-au mai avut limite. În decembrie a făcut un lung zbor la Chicago, la obișnuita conferință de dinaintea Crăciunului, ca să-și ocupe din nou locul în lumea științifică internațională. A călătorit cu tot fastul unui șeic arab, înconjurat de o mulțime de admiratori, infirmiere, elevi, asistentul său personal și diverși colegi. Avea atâtea bagaje, încât șasiul limuzinelor care l-au dus la aeroport aproape atingeau pământul. Companiile aeriene învățaseră să-l trateze cu respect, ca pe un client prețios, și îi acordau orice ajutor și toate acele avantaje care m-ar fi scutit de mult stres dacă ar fi venit acum douăzeci de ani, când mă străduiam să am grijă singură de Stephen și de bebelușul meu. Ironia sorții făcea ca acum prezența mea să fie aproape inutilă în călătoriile internaționale. Singură printre multele persoane din jurul lui Stephen, îl luam

deseori ca tovarăș pe Tim, așa cum făcusem și cu Robert odinioară. Iar Tim se achita admirabil de acest rol. Îi plăcea să zboare, și atunci când avionul prindea viteză la decolare – momentul cel mai groaznic pentru mine – exclama: „Mai repede! Mai repede!“, risipindu-mi temerile cu entuziasmul său contagios. Îl puteam învăța multe în aceste călătorii. Iar el m-a învățat, cu multă răbdare și total lipsit de dorința de-a câștiga, să joc șah, ceea ce tatăl său nu reușise niciodată.

6
Matematică și muzică

Deși cu optsprezece luni în urmă șansele lui de supraviețuire fuseseră considerate infime, Stephen îi uluise din nou pe pesimiști: continua să trăiască și era iarăși în linia întâi a cercetării științifice, construind teorii în jurul unor ipoteze ezoterice despre niște particule imaginare călătorind într-un timp imaginar și într-un univers în oglindă, care nu existau decât în mintea teoreticienilor. Revenirea spectaculoasă și ulterioara transformare a perspectivelor sale îi stimulaseră sârguința în cel mai înalt grad. Călătorea din nou pe pământ și în univers, oricând și oriunde dorea. Mai presus de toate, la doar un an și ceva de la primele lui încercări de a manevra computerul și de la revenirea prudentă în departament, terminase a doua ciornă a cărții și acum îi căuta un titlu. Sănătatea continua să-i fie extrem de precară, motiv de perpetuă anxietate, dar, beneficiind de tot ajutorul oferit de medicina modernă și având la dispoziție îngrijire calificată 24 de ore din 24, transporta cu el un adevărat spital în miniatură de câte ori pleca undeva. Infirmierele învățaseră tehnicile de urgență necesare la schimbarea tubului de traheotomie, iar Stephen își asumase personal sarcina de a-și stabili tratamentul, deoarece socotea, pe bună dreptate, că știa mai mult despre cazul său decât orice doctor.

O nouă infirmieră – Amarjit Chohan din Punjab, înaltă, cu un aer nobil – se alăturase personalului medical. Noaptea lucra în sălile de operație de la Addenbrooke, iar ziua (și în timpul liber) venea să aibă grijă de Stephen. Aflată într-un exil singuratic, departe de țara ei, victimă a unui rasism abia mascat, s-a atașat de noi atât de mult, încât a început curând să le deranjeze pe celelalte infirmiere. Stephen se simțea flatat să fie trofeul mult râvnit al luptelor purtate pentru favorurile lui de către cea mai slabă și labilă dintre îngrijitoarele sale, și privea ciondănelile infirmierelor cu o complicitate amuzată. Asemenea unui tunet îndepărtat, rivalitatea dintre aceste ființe autoritare, fiecare insistând asupra superiorității propriilor metode de îngrijire, bubuia amenințător. Era încă o problemă sâcâitoare acasă și o sursă de jenă în public, mai ales în străinătate.

Printre traiectorii imaginare și universuri iluzorii, marele eveniment din 1987 care i-a captivat pe Stephen și pe toți fizicienii a fost sărbătorirea a 300 de ani de la publicarea lucrării lui Newton *Principia Mathematica*, prilej cu care s-a organizat la Cambridge o conferință. Stephen urma să fie în centrul acestui eveniment, deoarece tradiția newtoniană a cercetării cosmologice de la Cambridge era în grija lui, în calitate de profesor lucasian, iar opera sa era continuarea firească a fizicii lui Newton, modificată de teoria relativității a lui Einstein din secolul XX.

Legătura dintre gusturile lui Newton și muzică a fost fragilă, dar interesul său teoretic pentru această artă era suficient de puternic pentru a justifica organizarea, la tricentenar, a unui spectacol cu muzică din epoca sa. Odată cu Restaurația monarhiei din anul 1660, în timpul domniei lui Carol II, în Anglia a pătruns un val de entuziasm pentru stilul francez inovator în muzică – inspirând compozitori englezi de geniu, ca Henry Purcell. Începând cu momentul tricentenarului, în repertoriul de bază al Cambridge Baroque Camerata, pe lângă piesele de Bach și Händel, a fost inclusă muzica lui Henry Purcell. Oricât i-ar fi plăcut lui Stephen, un spectacol cu *Inelul Nibelungului* ar fi fost aproape imposibil de montat. Faptul că prestigiosul

eveniment legat de Newton s-a petrecut la Trinity College a avut marele avantaj de a atrage sponsori pentru orchestră, astfel că Jonathan a reușit să asigure viitorul întreprinderii sale muzicale și totodată să facă o înregistrare a concertului, intitulată *Principia Musica*.

Se părea că Stephen, Jonathan și cu mine ne întorceam din nou în trecut, în vremea când ne străduiam să alcătuim un soi de sinteză a talentelor și preocupărilor noastre. Deși teoriile moderne ale fizicii cuantice mă depășeau complet, înțelegeam cât de cât conceptele fizicii newtoniene – desigur, nu la nivel matematic –, așa că am reușit să fiu un factor de coeziune între aspectele matematice și muzicale ale celui mai important eveniment din acea vară. Îmi plăcea să organizez concerte: era mult de lucru, dar, ca și predatul, îmi dădea sentimentul că sunt bună la ceva. Pe lângă partea practică a promovării unui concert (găsirea unei săli, publicitatea, vânzarea de bilete și așa mai departe), exista și o parte intelectuală, constând din cercetări menite să stabilească cel mai potrivit program de concert. Căutând informații despre muzica de la sfârșitul secolului al XVII-lea, am ajuns din nou la Biblioteca Universitară: am descoperit o bine-venită legătură între Newton și Purcell, menționată în scrierile lui Roger North, un eminent muzicolog din secolul al XVII-lea, student pe vremea lui Newton, care a tras concluzia că cele mai mari „pasiuni" din viața fizicianului se „reduceau" la două: „Matematicka" și „Muzicka". Încântarea pe care o simțea față de matematică a culminat în „rodul cel mai de seamă al gândirii domnului Newton", ipoteza că lumina este „un amestec de culori". În ceea ce privește muzica, e aproape neîndoielnic că „divinul Purcell" i-a oferit cea mai mare desfătare.

Ca și în trecut, ceasurile pe care îmi permiteam să le petrec la Biblioteca Universitară erau lamentabil de puține. Nu aveam timp decât să caut câteva referințe înainte să plec în grabă cu câteva cărți sub braț. În preajma Tricentenarului Newton din iulie, aveam de programat riguros o groază de activități. Nu-mi găseam niciodată liniștea, mânată de o tensiune interioară care

îmi cuprindea toată ființa. Încă o dată, trebuia să-mi dovedesc mie însămi și întregii lumi că eram o parteneră demnă de geniul lui Stephen. Trebuia să dovedesc că încă funcționam ca o familie normală. Și alte familii aveau o sumedenie de ocupații, dar, în comparație cu noi, duceau o viață normală. Ceea ce mă ajuta să rezist, punctele mele de sprijin erau nenumăratele mele activități, familia, prietenii și Jonathan. Infirmierele îmi socoteau „punctele de sprijin" ca fiind contrare intereselor lui Stephen. În curând, nu numai eu, ci și restul familiei am ajuns să simțim că s-ar cuveni să ne cerem scuze pentru prezența noastră, ba chiar și pentru existența noastră, pentru faptul că respiram același aer cu omul de geniu. Frecventele apariții ale lui Jonathan la noi în casă, reconfortante pentru mine, au devenit treptat motive de țâțâieli și oftaturi ale acelor străine...

Pe când își continua studiile de limba rusă și se pregătea pentru admiterea la facultate, Lucy a revenit, în mai 1987, la Moscova însoțindu-ne pe mine și pe Stephen, care participa la o nouă conferință la Academia de Științe. Academia, asemenea multor alte instituții, încerca să se debaraseze fără să facă valuri de nomenclatura „sovietică" – consecință a schimbărilor profunde care aveau loc în societatea rusă. Cuvintele *perestroika* și *glasnost* erau pe buzele tuturor rușilor, cuprinși acum de un entuziasm molipsitor, aproape de euforie. „Ce părere aveți despre schimbarea stării de lucruri din această țară?" ne-au întrebat jurnaliștii pe Lucy și pe mine după prelegerea lui Stephen. „Simplul fapt că puteți pune o astfel de întrebare este o dovadă suficientă a acestei schimbări profunde", am răspuns noi. Libertatea cuvântului, eliberarea de opresiune, libertatea de a călători erau, toate, extraordinar de prețioase pentru acești oameni constrânși până acum să-și petreacă toată viața între hotarele unei țări reci, cenușii, conduse de un partid-stat.

Și noi am fost mult mai liberi decât în vizitele anterioare la Moscova. Puteam să ne ducem unde doream fără să fim însoțiți sau urmăriți, iar distracțiile care ni s-au oferit nu s-au limitat la spectacolul obligatoriu de la Bolșoi, ci au inclus și un concert într-o biserică din împrejurimile Moscovei. Moscova fusese

cuprinsă de fervoare religioasă. În biserica Mânăstirii Novodevici, de pildă, în fumul a sute de lumânări aprinse, credincioșii psalmodiau și îngenuncheau, de parcă ar fi vrut să recupereze timpul pierdut. Printr-o coincidență, îmi petrecusem lunile de iarnă repetând cu corul – în rusă – *Vecerniile* lui Rahmaninov pentru reprezentația din martie de la Capela Colegiului Jesus. Spre surpriza și încântarea mea, concertul la care am fost duși era dat de un grup asemănător de cântăreți amatori și consta în cântece liturgice rusești fără acompaniament, care sunau cam ca *Vecerniile*. Pe un fundal cu multe icoane aurite, minunatele voci *basso profondo* emiteau vocalele închise din limba rusă în spațiul rezonant al vechii biserici.

Fiind la Moscova, am lipsit de la un eveniment din Cambridge care avea o mare semnificație nu numai pentru mine, pentru copii și Jonathan, dar și pentru întreaga parohie St Mark. Bill Loveless, vicarul nostru, ieșea la pensie. Atât de disperați erau enoriașii că îl pierd pe preaiubitul protopop, încât parohia a intrat într-o stare asemănătoare unui doliu colectiv și așa a rămas multă vreme după plecarea lui. În acea primăvară, Lucy nu pierduse ocazia de a participa la ultima lui serie de lecții religioase, după care fusese confirmată. Cam tot atunci, în onoarea apropiatei sale pensionări, corul a pregătit un concert în care eu am cântat câteva din liedurile sale preferate de Schubert, printre care *Die Forelle*, iar după aceea am dat o mare petrecere de rămas-bun în West Road. Chiar și așa, faptul că fusese ultima lui slujbă duminicală m-a întristat profund. Era un izvor nesecat de înțelepciune din care nu sorbisem decât foarte puțin; într-adevăr, una din ultimele lui predici, având ca temă căutarea păcii sufletești, mă impresionase la culme. În cursul ei, îmi dezvăluise fiecare aspect al sufletului meu tulburat: grijile, temerile – pentru Stephen, pentru copiii mei și pentru mine însămi –, incapacitatea de a-mi găsi odihna, tensiunile, frământările, frustrările și incertitudinile. Se referise și la alte tulburări emoționale asociate cu neliniștea mentală, cele legate de vinovăție, de care nu eram deloc străină. Mustrările de conștiință mă urmăreau ca niște umbre amenințătoare.

Să trăiți în prezent, spunea, și să aveți încredere în Dumnezeu, care vă va călăuzi prin întuneric, suferință și teamă. Apoi, când a citat din Epistola către Corinteni: „Dumnezeu nu va îngădui ca să fiți ispitiți mai mult decât puteți, ci odată cu ispita va aduce și scăparea din ea, ca să puteți răbda", am simțit că vorbele lui mi se adresau numai mie. Vina, a continuat Bill, este pericolul ce se ivește când năzuiești mereu să ajungi pe cea mai înaltă culme; iubirea este singurul răspuns la vină. Doar prin iubire ne putem ajuta unul pe altul. Cuvintele lui îmi ofereau o nouă soluție la dilema chinuitoare a vinovăției. Iubirea fusese cu siguranță forța care ne susținuse căminul. Potrivit acestei ipoteze, eu îmi ținusem promisiunea: îi iubeam pe toți, nutream o imensă dragoste maternă pentru fiecare dintre copiii mei, îl iubeam pe Stephen și îl iubeam pe Jonathan. Dragostea are multe fațete, de la iubirea de Dumnezeu la cea erotică, iar eu voiam să-i dovedesc în continuare lui Stephen că îl iubesc, făcând pentru el tot ce-mi stătea în puteri, dar uneori acea iubire se împletea cu răspunderea pentru îngrijirea lui, așa că era greu să-ți dai seama unde se termina anxietatea și unde începea dragostea. Stephen însuși se simțea insultat de orice manifestare a compasiunii: o punea pe picior de egalitate cu mila și sentimentele religioase. Nu voia s-o înțeleagă și o respingea categoric.

7
Extreme

Cu puțin ajutor de la Shakespeare, Stephen a găsit un titlu pentru cartea lui; manuscrisul căpătase o formă acceptată de editor și s-a stabilit o dată de apariție în iunie 1988. Ediția americană urma să apară în primăvară, înaintea celei britanice. Acea primă ediție americană a trebuit revizuită în ultima clipă de teama unor eventuale acțiuni în justiție provocate de anumite

remarci defăimătoare la adresa integrității câtorva oameni de știință americani. Acest lucru a permis rectificarea unei omisiuni minore: Stephen îmi dedicase mie *Scurtă istorie a timpului*, gest prin care îmi recunoștea public meritele, dar dedicația fusese omisă de editura americană. Tipografia a lucrat fără pauză pentru a scoate în câteva zile cele zece mii de exemplare ale ediției revizuite; potențialele calomnii au fost eliminate, numele meu a apărut în dedicație și cartea a fost lansată în Statele Unite.

În timp ce Stephen era în America pentru lansare, Tim și cu mine ne-am dus să stăm cu Arthur, cel mai bun prieten al lui Tim, și părinții săi, care locuiau acum în Germania. Băieții se vedeau rar în acea perioadă, dar nici unul nu-și făcuse alți prieteni apropiați; când se întâlneau, își reluau programul obișnuit, ca niște frați reuniți după mult timp. Cum ninsese de curând în Pădurea Neagră, tatăl lui Arthur, Kevin, ne-a întrebat dacă am vrea să mergem la schi. Nu schiasem în viața mea și nici nu mă așteptam s-o fac, deși circula zvonul că Stephen fusese cândva un schior iscusit, iar Lucy se ducea deseori la schi cu prietenii ei. De fapt, era acum în Alpi, refăcându-se după o perioadă de repetiții grele pentru o piesă pe care ea și alți actori de la Teatrul de Tineret din Cambridge aveau s-o joace la Cambridge în aprilie înainte s-o prezinte, în vară, la Festivalul din Edinburgh. Tim și cu mine am fost încântați că se ivise șansa de a învăța să schiem. El a învățat repede, coborând pe pârtii cu o viteză periculoasă, amenințând să intre în parcarea de la baza pantei. Mă uitam fără să pot face nimic la mama lui Arthur, Belinda, care îi striga să facă plug – adică să încetinească întorcându-și vârfurile schiurilor spre interior. Amintirea brațelor rupte la patinaj mă făcea să fiu precaută și tensionată – până când mi-am dat seama că zăpada e un pat moale, chiar dacă rece și umed, în care nu e neplăcut să cazi. În acel weekend din Pădurea Neagră mi-a revenit parțial bravada pierdută. Acolo sus, pe povârniș, cu vântul în față și soarele strălucind pe zăpada scânteietoare, mă bucuram că scăpasem pentru moment de grijile și responsa-

bilitățile obișnuite, precum și de tensiunile produse de infirmierele irascibile, din cauza cărora viața în casa noastră devenise o luptă deprimantă fără sfârșit. Schiatul cerea o concentrare completă, atât mentală, cât și fizică: obiectivul imediat era baza pârtiei și singura problemă care-ți ocupa creierul era cum să ajungi acolo nevătămat.

Stephen a stat în America peste trei săptămâni. La scurt timp după întoarcerea lui, am plecat împreună la Ierusalim, unde urma să primească prestigiosul Premiu Wolf pentru merite deosebite în fizică, pe care-l împărțea cu Roger Penrose.

Presimțirile rele în privința călătoriei în Israel nu erau pricinuite doar de ezitarea de a-mi părăsi familia sau de a-mi lua o vacanță de la școală. Deși așteptam cu nerăbdare s-o revăd pe Hanna Scolnicov, prietena mea din vremea cercului Lucy Cavendish, nu eram prea dornică să vizitez cel mai sfânt și vechi oraș din lume în compania unui grup de fizicieni: aș fi preferat un pelerinaj împreună cu niște oameni care să aibă aceleași gusturi ca mine; dar nu aveam de ales. Plutea o tensiune perceptibilă în aer când Stephen mi-a spus că, dacă nu voiam să merg cu el, era sigur că Elaine Mason, infirmiera care-l însoțise în America, va fi încântată să vină în locul meu.

Îi displăcuse refuzul meu de a merge cu el în America în martie, când Tim și cu mine plecaserăm la schi și, de când se întorsese, canalele de comunicare dintre noi deveniseră fragile și tensionate. Când i-am spus că ar fi cazul să concedieze infirmierele care ne făceau necazuri, m-am izbit de un răspuns sec și răspicat: „Am nevoie de infirmiere pricepute." Când m-am oferit să colaborez cu el la autobiografia pe care plănuia s-o scrie, un proiect având, speram eu, potențialul de-a readuce armonia între noi, a reacționat cu nepăsare: „Sigur, m-aș bucura să-ți aud părerea." Doar atunci am început să întrezăresc adevărul din ceea ce unele infirmiere încercau să-mi spună de mult timp, și anume că una dintre ele exercita asupra lui Stephen o influență inoportună, provocând sau exploatând intenționat orice neînțelegere dintre noi. Desigur, relația mea cu Jonathan ocupa un loc important în plasa din ce în ce mai

complicată de tertipuri și minciuni ce se țesea în jurul nostru; iar eu aveam puține de spus în apărarea mea, fiindcă era clar că, în ochii celorlalți, relația noastră era una vinovată.

Înainte să plecăm în Orientul Mijlociu, am reușit s-o vedem pe Lucy jucând în *Inimă de câine*, o adaptare pentru scenă a satirei politice imaginate în anii '20 de scriitorul rus Mihail Bulgakov. Nuvela în care Bulgakov își exprima îngrijorarea față de acapararea societății ruse de către proletariat fusese considerată multă vreme prea contondentă pentru a fi publicată și nu apăruse în Uniunea Sovietică până în 1987, anul în care călătoriserăm ultima dată în Rusia. Duminica următoare, lăsând casa în grija părinților mei, am plecat spre Israel.

Deși erau întârzieri la Heathrow, cea mai mare parte din zbor a trecut fără incidente. Jonathan, aflat în turneu cu Cambridge Baroque Camerata, îmi făcuse cadou de ziua mea un walkman cu înregistrarea *Misei în B minor* de Bach – și așa mi-am omorât timpul, uitându-mă din când în când pe geam la adâncurile albastre ale Mediteranei din depărtare. Când s-a lăsat noaptea, iar cerul și marea s-au întunecat, o fâșie cu lumini de neon a apărut dedesubt, marcând țărmul, și ni s-a spus să ne punem centurile pentru aterizarea la Tel Aviv. Avionul a început să coboare și eu mă uitam la clădirile luminate și la șosele. Am auzit zgomotul făcut de coborârea trenului de aterizare și așteptam zdruncinătura produsă de contactul cu pista. Dar nu a venit. În schimb, avionul s-a înălțat iar greoi pe cerul noptatic. În mod ciudat, eram fascinată, nu îngrozită. Nu s-a făcut nici un anunț. S-a lăsat tăcerea în cabină și am simțit că tuturor pasagerilor le trece prin minte aceeași întrebare: am fost oare deturnați și ne îndreptăm spre Liban?

După zece minute s-a auzit vocea căpitanului prin sistemul de sonorizare. Nu aveam să aterizăm la Tel Aviv din cauza ceței lăsate brusc, ne-a explicat, și fuseserăm direcționați spre singura pistă disponibilă, la o bază militară din deșertul Neghev. Avionul a luat-o prin noapte spre deșert, unde a făcut o aterizare neașteptată pe terenul accidentat al unei piste scurte, nepotrivite pentru un Boeing 747 – și acolo am rămas. Până să se împrăștie

ceața în Tel Aviv, tura echipajului nostru se terminase, așa că noi – și ei – am fost nevoiți să așteptăm să vină alt echipaj de la Tel Aviv să ne ia. Am coborât transperantul, m-am ghemuit pe locul meu și am adormit. Asistentul lui Stephen, Nick Phillips, m-a înghiontit a doua zi dimineață tocmai când au pornit motoarele. Am ridicat transperantul și am avut parte de cea mai perfectă inițiere în tainele Țării Sfinte. Era o scenă de o frumusețe și o pace veșnice: nisipuri aurii, dune mătăsoase și coline golașe, purpurii, toate învăluite în blânda nuanță de roz a zorilor.

Evenimentul cel mai important al acestei vizite oficiale era decernarea Premiului Wolf în Knesset, pe fundalul imensei tapiserii de Chagall care zugrăvea istoria poporului evreu. Ceremonia a avut loc în prezența foarte respectatului președinte al Israelului, un om cu vederi largi, Chaim Herzog, și a prim-ministrului Yitzhak Shamir, un renumit radical de dreapta. Simbolizau cele două extreme ale spectrului politic într-o țară în care judecata sănătoasă și fanatismul coexistau, având un număr relativ egal de adepți. După terminarea ceremonialului, Stephen și Roger Penrose au avut atâtea întruniri științifice, conferințe și seminarii cu colegii lor din Israel, încât am fost adesea lăsată să cutreier și să explorez Ierusalimul. „Duceți-vă neapărat în cartierul evreiesc din orașul vechi“, am fost sfătuită, „dar nu mergeți în cartierul arab: e prea periculos din cauza *Intifadei*“. În nerăbdarea mea de a scăpa de grupul oficial nu mi-a păsat de acest avertisment, bucuroasă să aflu că hotelul, un bloc modern, era la câțiva pași de Poarta Jaffa a Orașului Vechi. Zidurile cenușii de pe colina din fața mea, la fel de austere și amenințătoare ca fortificațiile Alhambrei din Granada, m-au atras ca un magnet. Nepregătită pentru forfota oamenilor gălăgioși în straie viu colorate, care intrau și ieșeau pe poarta de sub turnul lui David, m-am oprit puțin, uitându-mă în jur și neștiind pe unde s-o iau, la dreapta sau la stânga. Eram tentată să mă las purtată de mulțime pe strada îngustă din stânga, dar, amintindu-mi că nu trebuie să merg în cartierul arab, am pornit-o spre dreapta, pe lângă catedrala anglicană din

piatră cenușie, pe o stradă care mergea paralel cu partea interioară a zidurilor orașului. Totul era dezamăgitor de mohorât și cufundat în tăcere. Se auzea zgomot de ciocane de la câte un atelier, niște oameni treceau grăbiți către treburile lor zilnice, sunete de pian înăbușite se strecurau printr-o fereastră de sus, altminteri nu era mai nimic care să-ți stârnească interesul. Era plăcut, dar anodin. Am mers mai departe și am ajuns la un complex de locuințe. Aleea dintre casele cele noi se termina cu un rând de trepte care coborau într-o piațetă umbroasă, unde m-am oprit să beau ceva, după care am coborât rândul următor de trepte, mai lung. La baza lor era o zonă mare și deschisă, împrejmuită pe latura mai depărtată de un zid înalt de piatră coaptă de soare. Bărbați în haine negre se rugau și sărutau zidul, iar mirii și nuntașii se fotografiau acolo. Ajunsesem la Zidul Plângerii.

Pe o latură a pieței era un tunel scurt, păzit de soldați, sub un conglomerat de clădiri. Oamenii intrau acolo și ieșeau nestânjeniți, așa că m-am luat după ei. Trecând prin tunelul acela, am descoperit – fără ajutorul unor ecuații matematice complexe – că, firește, călătoria în timp era posibilă. Din punct de vedere practic și politic, tunelul despărțea cartierele evreiesc și arab din Orașul Vechi. Din punct de vedere istoric, despărțea modernitatea laică de trecutul îndepărtat, care vibra de sunete, culori și tradiții din vremuri biblice. Pelerini și turiști se amestecau, ca vizitatorii de pe altă planetă, cu localnicii care, cu măgărușii și copiii lor, își vedeau de viața cotidiană de parcă nu erau în secolul XX. Am mers mai departe, oprindu-mă din când în când la marginea câte unui grup de pelerini. Am ascultat explicațiile ghidului despre fiecare loc și m-am rugat cu ei, am cântat imnuri împreună la cele câteva popasuri de pe Drumul Crucii, Via Dolorosa.

Era ciudat să fiu deodată singură, liberă să fac descoperiri și să-mi formez impresii proprii. M-a cutremurat senzația sumbră și dezgustătoare de cabală care domnea în Biserica Sfântului Mormânt, cu sectele sale adverse în continuu conflict și cozile de turiști așteptând să treacă în sanctuarul interior. Abia

așteptam să ies din atmosfera aceea morbidă în lumina intensă a zilei. Vederea din turn era o răsplată în sine. Panorama acoperișurilor albe, plate era la fel de impresionantă ca a celor roșii văzute din vârful Campanilei de la Veneția.

Mi-a fost greu să părăsesc biserica Sfânta Ana, aflată aproape de excavațiile de la lacul Bethesda, la doar o sută de metri de Poarta Leilor, de unde se vede Muntele Măslinilor. Biserica Sfânta Ana, vastă, acoperită cu o cupolă luminoasă și aerisită, era pustie când am intrat. Am pocnit din degete – un truc pe care-l învățasem de la Jonathan ca să testez acustica unei clădiri – și am fost mirată să descopăr că biserica avea o rezonanță mai puternică decât King's Chapel. Încurajată de liniștea din biserica goală, am fredonat câteva măsuri din *Imn de seară* de Purcell – „Acum, acum că soarele și-a ascuns lumina și spune lumii noapte bună..." – și am constatat uimită că sunetul vocii mele se izbea de stâlpi și se ridica spre cupolă. Acolo cântecul prindea o viață proprie și se rotea în extaz, apoi cobora pe pământ într-o șoaptă. Prietenosul paznic arab al bisericii și-a făcut apariția pe o ușă laterală. Mi-a spus că-i plăcea să asculte pelerinii cântând în biserica lui. Se părea că avusesem noroc să am tot lăcașul sfânt la dispoziție, căci, de obicei, corurile stăteau la coadă să le vină rândul. M-a poftit să revin de câte ori vreau.

Cartierul arab al orașului nu mă înspăimânta, așa că, în altă zi, m-am îndreptat spre Cupola Stâncii, impresionantul loc sfânt al Islamului, cu piatra pe care Avraam s-a pregătit să-l sacrifice pe Isaac. Poarta era închisă și păzită de soldați israelieni. În viitorul apropiat urma să fie încuiată pentru toată lumea, cu excepția credincioșilor. Dezamăgită, m-am întors pe aceeași stradă prin bazarul arab, cu sortimentul său pestriț de suveniruri pentru turiști – iarbă albastră din Betleem, vase de ceramică și articole din piele. Am intrat la întâmplare prin vechile prăvălii care expuneau fragmente de sticlă romană, obiecte de aramă și monede și am trecut pe lângă dughene pline de delicatese din estul Mediteranei, alune și măsline, rahat turcesc și halva, precum și fructe și legume de tot felul. Asemenea negustorilor

pe care-i întâlnisem în Tanger cu douăzeci și cinci de ani în urmă, arabii de-aici erau foarte amabili și prietenoși. Într-una din prăvăliile de antichități, după ce m-am târguit pentru un frumos colier roman din malahit și argint la un preț ridicol de scăzut, mi-a atras privirea altul, aflat mai încolo. Proprietarul a ieșit să stea de vorbă cu mine fără să mă îmbie să cumpăr ceva. Vorbea bine engleza și tocmai îmi povestea despre vărul lui din Middlesex, când a aruncat o privire pe stradă și m-a tras repede în prăvălia lui. Apoi s-a proptit în prag, cu brațele încrucișate. Îngrijorarea lui era de înțeles. O trupă de soldați israelieni înarmați își croiau drum pe străduță, făcând multă gălăgie. Nu păreau să respecte nici o proprietate din cale, fie tărăboanțe sau dughene, și, din postura adoptată de negustorul meu și de ceilalți din apropiere, am dedus că mai și furau câte ceva. Când zgomotul produs de trecerea lor intempestivă, tropăitul ghetelor pe dalele de piatră și strigătele s-au stins, negustorul a intrat înapoi în prăvălie, oftând. S-a scuzat că mă împinsese pe ușă și mi-a spus cu simplitate: „Vezi, trebuie să ai grijă." Am cumpărat colierul și o farfurie bogat ornamentată, pictată manual, și mi-am luat rămas-bun de la el, promițându-i că mă voi întoarce. Într-adevăr, am revenit în ultima zi, dar am găsit totul închis: magazinele erau baricadate și, în afară de niște pisici vagabonde, străzile erau pustii. Străvechiul spectacol de lumină, viață, zarvă și culoare dispăruse. Peste tot, pe fiecare stradă, în fiecare colț și piață, era un întuneric straniu și intimidant – un oraș-fantomă care își închisese porțile pentru călătorii în timp.

Au avut loc, desigur, multe evenimente oficiale. Camerele de televiziune și reporterii îl urmau pe Stephen la toate întrunirile, nerăbdători să-i consemneze răspunsurile la fel de fel de întrebări. O întrebare revenea la fiecare interviu. Eu priveam și ascultam, ținându-mă deoparte, și-mi sărea inima din piept când o auzeam, exprimată sub o formă sau alta. „Profesore Hawking, ce vă spun cercetările dumneavoastră despre existența lui Dumnezeu?"; sau „E loc pentru Dumnezeu în universul pe care ni-l înfățișați?"; sau, mai direct, „Credeți în Dumnezeu?"

Răspunsul era mereu același. Nu, Stephen nu credea în Dumnezeu și nu era loc pentru Dumnezeu în universul lui. Roger Penrose avea mai mult tact. Când i se puneau aceleași întrebări, admitea că există mai multe căi de a te apropia de Dumnezeu: unii îl găseau pe Dumnezeu în religie, alții în muzică, alții în frumusețea unei ecuații matematice. Răspunsurile lui Roger nu puteau totuși să-mi risipească tristețea. Viața mea cu Stephen fusese clădită pe credință – credință în curajul și geniul lui, credință în eforturile noastre comune și, în cele din urmă, credință religioasă – iar aici, în Israel, ne aflam chiar în leagănul celor trei mari religii ale lumii și propovăduiam un gen de ateism neclar, bazat pe valori științifice impersonale, legate vag de experiența umană. Negarea aceasta seacă a tuturor lucrurilor în care credeam mă umplea de o mare amărăciune.

Stăteam tăcută și nefericită pe bancheta din spate a mașinii în timp ce șoferul ne ducea pe la toate locurile sfinte din Vechiul și Noul Testament – mica peșteră întunecoasă din Betleem, pietrele aproape albe din Ierihon, munții golași și arși de soare din Iudeea, râul Iordanului cu apele sale vălurite într-o vale verde și Marea Galileei – și mă gândeam că acest pământ tragic dă naștere la conflicte. Pe fundalul peisajului impenetrabil, sentimentul conflictului era dominant și insidios. Chiar și Stephen și cu mine eram în pericol să-i cădem pradă, căci rareori mai eram de acord.

Totuși, în Tiberiada, în timp ce Stephen își termina prânzul într-un restaurant de pe malul lacului, am înotat singură în apele turcoaz ale Mării Galileei și, preț de câteva minute rare, m-am simțit împăcată cu mine însămi și în armonie cu peisajul și istoria lui. Amenințarea războiului ce plana asupra Înălțimilor Golan scăpase Galileea de ravagiile industriei turismului, astfel că aproape nimic nu se schimbase de două mii de ani. În 1988, Tiberiada se afla sub nivelul stațiunii care fusese pe vremea romanilor, dar lacul era tot așa de liniștit și neatins de mâna omului ca un *loch* din Scoția. De n-ar fi fost arșița, Galileea văzută de la Capela Predicii de pe munte ar fi putut fi Loch Lomond. În ultima zi, ne-am scăldat cu toții în Marea

Moartă. Încurajat de mine, ajutat de anturajul său și de faptul că apa sărată nu te lasă în mod natural să te scufunzi, Stephen s-a întins pe spate, plutind pe apa caldă: relua pentru scurt timp contactul cu realitatea naturii, refuzată lui de atâta vreme și înlocuită cu aspectul ei teoretic, cu care era neîncetat în comuniune. Tăcerea ne învăluia de pretutindeni. Singurii martori la baia pașnică a lui Stephen erau munții viorii și încețoșați ai Iordanului din depărtare, cerul senin și o solitară pasăre de pradă. Era imposibil să te îneci, nici măcar nu puteai să înoți. Încercarea mea de a înota bras a eșuat în improșcări și mișcări inutile, iar sarea înțepătoare mi-a intrat în nas. Partidele mele de înot aveau să se limiteze la piscina de pe acoperișul hotelului, unde făceam câteva bazine în fiecare seară, la întoarcerea din excursiile în arșiță și praf.

8
Regina Roșie

Sejurul în Orientul Mijlociu a fost preludiul altor călătorii din acea vară, care s-au dovedit și mai obositoare. Deși n-aveam cum să scap nicăieri de nesfârșitele certuri între infirmiere, epicentrul conflictelor violente se mutase la departament, unde Stephen își petrecea cea mai mare parte din zi. Tânărul său asistent, Nick Phillips, ne scrisese ca să se scuze că-și dă demisia, gest la care fusese silit pentru că devenise ținta glumelor proaste și criticilor uneia dintre infirmiere. „Limbă de viperă" era expresia pe care o folosea în scrisoare. Îmi părea rău de el, dar nu aveam cum să-l ajut. Infirmierele făceau legea și nici eu, nici Judy Fella nu aveam vreo influență asupra lor. Ce se întâmpla la departament nu stătea în puterea mea să supraveghez: principala mea preocupare era să păstrez o atmosferă civilizată în casă.

Când au început examenele de absolvire, am început să fac planuri pentru ziua de naștere a lui Robert, care împlinea 21 de ani. Am dat în acea zi o cină festivă acasă, pentru familie, și am programat o altă petrecere, cu o formație, pe peluză, peste o săptămână, repetând astfel stilul aniversării lui de 18 ani – deși, de astă dată, avea să fie o formație de jazz, iar Robert scrisese pe invitații că este vorba de „Balul Costumat al Pălărierului Nebun". Tocmai când pregătirile erau în toi, la trei săptămâni după întoarcerea noastră din Israel, m-am trezit într-o dimineață cu o durere groaznică de cap și cu bube în jurul taliei, care mă mâncau. Singura durere de cap care se compara cu cea de acum o avusesem înainte să fac varicelă în Spania, când eram studentă. Lucy și-a dus fratele mai mic la școală și după aceea s-a băgat în pat. N-am dat ochii cu nimeni până n-a venit Eve la ora zece, ca de obicei. I-am auzit clar din dormitor vocea liniștitoare. „Unde-i Jane?" a întrebat. Elaine Mason i-a răspuns imediat, cu nepăsare: „Păi e în pat… se preface că e bolnavă." Eve n-a băgat-o în seamă și a intrat imediat la mine în cameră. O privire i-a fost de ajuns: „Trebuie să chem un doctor!" a rostit ea ferm și destul de tare ca s-o audă toată lumea.

Doctorul mi-a pus diagnosticul de zona zoster, o reactivare a virusului varicelei, exacerbată de stres. Mi-a recomandat să stau la pat și mi-a dat să iau un medicament nou împotriva mâncărimii. Mulțumită lui Eve – care nu se simțea nici ea bine, căci își fracturase brațul –, lui Lucy și Jonathan, am reușit să mă odihnesc puțin. Jonathan a făcut cumpărăturile și l-a dus pe Tim la școală și la centrul pentru cei mici, apoi l-a luat de acolo, între timp ocupându-se cu organizarea și repetițiile pentru următorul său turneu, iar Lucy și-a întrerupt viața socială intensă pe care o ducea de obicei ca să-mi aducă ceaiuri la pat, să gătească și să mă apere de vizite nedorite. Din fericire, Jonathan nu mai depindea de aptitudinile mele administrative pentru a-și conduce orchestra de muzică barocă: se ocupa o firmă de asta, căci avea acum destule fonduri ca să angajeze un administrator pentru organizarea fiecărui concert în cele

mai mici amănunte. Cum Camerata era acum o adevărată companie și dădea concerte în mod sistematic, chiar și în cele mai îndepărtate locuri din țară, Jonathan pleca deseori din Cambridge. Muncea mult la repetiții și spectacole și se întorcea adesea, de la concertele date la mare distanță, în zorii zilei. Programul lui neregulat, tipic vieții unui muzician mereu în turnee, le era de neînțeles infirmierelor. Cum nu-l văzuseră cântând ca să-i poată aprecia talentul, cele cu mai puțină imaginație presupuneau, când îl vedeau ziua în casă, că era un târâie-brâu, un leneș care profită de generozitatea lui Stephen. Prezența lui dădea naștere la multe șușoteli.

În acest timp, Lucy încerca să-și împace viața socială cu repetițiile pentru Festivalul de la Edinburgh. Întrucât boala mea se vindeca foarte încet, s-a văzut obligată să adauge încă o îndatorire neprevăzută în programul ei zilnic, și așa haotic. Intenționasem să-l însoțesc pe Stephen la Leningrad, la o conferință care urma să aibă loc în a treia săptămână din iunie, dar era evident pentru oricine, în afară de Stephen și de adulatorii săi subversivi, că nu aveam să mă simt destul de bine pentru a călători. Dat fiind că făcuse eforturi supraomenești să depășească toate obstacolele, lui Stephen îi venea greu să vadă că alții, și în mod special nevasta lui, nu erau capabili de strădanie și voință, mai ales că totul i se părea insignifiant în comparație cu boala lui. Era limpede că nu mai corespundeam așteptărilor sale. Mă pomeneam că încep orice frază cerându-mi iertare cu stângăcie, și resimțeam fiecare tentativă de a mă scuza ca încă o dovadă a imperfecțiunii mele. Cu cât îmi sporea sentimentul de inadecvare, cu atât zona zoster devenea mai intensă. Nevralgia și amețelile se agravau până la proporții care mă orbeau, iar nervii din buricele degetelor mă dureau ca niște înțepături de albine de fiecare dată când încercam să-mi exprim sentimentele sau gândurile în privința unor chestiuni de familie, oricât de neînsemnate ar fi fost.

Aveam totuși o obligație de îndeplinit, oricât de rău mă simțeam: să particip la lansarea *Scurtei istorii a timpului*, programată să aibă loc la un prânz festiv pentru familie și prieteni,

organizat la Societatea Regală pe 16 iunie, la o săptămână după criza de zona zoster. *Scurtă istorie a timpului* era dovada palpabilă a victoriei lui Stephen asupra forțelor naturii, a bolii, a paraliziei și chiar a morții. Era un triumf, dar și o realizare a amândurora, în sensul că amintea de luptele îndârjite și de victoriile îmbătătoare din primii ani ai căsniciei noastre. Acest triumf nu era totuși o chestiune privată, ci un eveniment public, însoțit de multă reclamă. Am avut în această ocazie festivă o înfățișare aproape spectrală: îmi lipsea până și vigoarea de a întreține o conversație coerentă, darmite să înfrunt atacurile presei afișând o brumă de siguranță. A doua zi după lansare m-am ridicat din patul meu de suferință, mi-am pus halatul cel roșu și o coroană de hârtie roșie, m-am dat cu roșu-aprins în obraji și am apărut la petrecerea lui Robert în chip de Regina Roșie: am făcut o glumă jalnică, spunând că, asemenea ei, alergam neîncetat ca să stau pe loc.

Mereu obosită și apatică, am continuat lupta până la sfârșitul semestrului, îndeplinind un lung șir de obligații și sfârșind cu bine ultimele cursuri ale anului universitar. Nu mai aveam nici puterea și nici cheful să intervin în conflictele pasionale și explozive dintre infirmiere, care ajunseseră și mai înveninate odată cu ascensiunea fulminantă a *Scurtei istorii a timpului* în capul listei de bestselleruri. Atâta timp cât certurile infirmierelor nu amenințau echilibrul vieții din casă, încercam să le tratez cu disprețul pe care-l meritau. Intervalul minim de timp pe care eram dispusă – teoretic – să li-l acord devenea o eternitate atunci când își exprimau pe îndelete nemulțumirile tot mai mari la telefon, nepăsându-le că eu aveam, poate, ceva mai bun de făcut; în schimb, erau jignite de moarte dacă, excedată, puneam receptorul în furcă înainte să termine. Până la urmă, m-am simțit obligată să-i cer uneia dintre ele, Elaine Mason, a cărei comportare părea să fie cauza tuturor tulburărilor, o întrevedere: voiam să-i spun că nu puteam sta deoparte văzând cum turele asistentelor, casa și familia mea se duc de râpă. Mai bine tăceam! Cu o automulțumire îngâmfată, Elaine și-a negat cu condescendență orice intenție răutăcioasă, chemându-și soțul

ca garant al caracterului ei imaculat înainte să iasă din casă cu capul sus, în timp ce eu mă prăbușeam într-un abis de disperare.

Prin comparație, intrușii excentrici care sunau – de obicei din America – în toiul nopții, fără să țină seama de diferența de fus orar, păreau o binecuvântare. Indiferent de oră, cereau să vorbească imediat „cu profesorul". Asemenea unui anume domn Justin Case, toți, până la unul, dezlegaseră enigma universului și mureau de nerăbdare să-i spună profesorului unde greșise la calcule. Domnul Justin Case a trebuit să concureze pentru telefon la 3 dimineața cu un oarecare domn Isaac Newton, care suna încontinuu din Japonia. La un moment dat, răspunzând la telefon, Lucy a dat peste un bărbat care a cerut-o de soție. „Frumoasă Lucy, vrei să te măriți cu mine? Dar mai întâi citește-i teza mea tatălui tău!" a rugat-o el. Altcineva, care suna disperat din Florida, l-a cerut insistent la telefon pe Stephen: era sigur că lumea va exploda în jumătate de oră. „Ne pare rău", i-am spus noi, „dar e plecat". „Bine, atunci", a venit răspunsul din depărtare, „deci vine sfârșitul lumii și eu nu pot face nimic s-o salvez!". Alții apăreau chiar la ușa din față și-l așteptau pe Stephen acolo, dar nu întotdeauna în avantajul lor. Unul, îmbrăcat în partea de sus într-un maiou cu găurele, a fost luat pe nepregătite de ușa care se deschidea în afară. Pe când aceasta se căsca larg ca Stephen să iasă cu viteză maximă în vehiculul său electric, bietul om a fost aruncat într-o tufă de trandafiri. Maioul i s-a agățat în spini, iar când a reușit el să iasă la lumină Stephen ajunsese departe. A apărut și o vedetă de la Hollywood care voia să-și verifice propria teorie mistică despre univers, doar pe jumătate elaborată; sau au venit jurnaliști ipocriți, care promiteau să facă donații la instituții caritabile ca plată pentru interviurile acordate, dar n-au dat niciodată nici un ban; și așa-ziși biografi, care căutau, evident, să facă repede avere pe seama noastră. Așteptam cu nerăbdare vacanța de vară, când urma să ne exorcizăm teama de Geneva, întorcându-ne acolo. Oriunde părea mai bine decât la Cambridge.

În pofida vedetelor de la Hollywood și a problemelor din casă, atunci când reușeam să comunicăm Stephen și cu mine discutam pământeasca problemă a modului în care aveam să cheltuim banii de la Premiul Wolf. Acei bani și avansul pe care urma să-l primim pentru *Scurtă istorie*, împreună cu modestele economii pe care le făcuserăm ani în șir se ridicau la o sumă cu care ne puteam gândi să cumpărăm o a doua casă. Stephen se gândea să achiziționeze un apartament în Cambridge în chip de investiție, dar eu încă visam la o casă la țară, undeva departe de toată fățărnicia, tensiunile și intruziunile continue în viața noastră particulară. O casă pe coasta de nord a Norfolkului ar fi fost idealul meu, dar era peste posibilitățile noastre. Un asemenea loc la țară ne-ar fi putut dărui pacea și anonimatul după care tânjeam de mult, precum și timpul și liniștea necesare lui Stephen să reflecteze, iar copiilor să se pregătească pentru examene. Pe deasupra, eu aveam să fiu stăpână atât în casă, cât și în grădină...

Abia când am întâlnit din întâmplare un englez excentric – în timp ce Jonathan, Tim și cu mine cutreieram prin nordul Franței, mergând spre sud ca să ne vedem cu Stephen la Geneva în acel august – mi-a venit ideea să cumpăr o proprietate în Franța. Acestui domn, care vorbea un amestec precar de franceză și engleză, îi mergea bine în afaceri cumpărând și renovând case de țară din Franța și apoi vânzându-le englezilor la prețuri extrem de convenabile față de cele de-acasă. Pe când își expunea planurile unui auditoriu vrăjit, format din francezi nedumeriți și englezi fascinați, care se adunaseră în jurul lui într-un restaurant de la marginea drumului, adevărul tulburător a început să-mi fie limpede: era o achiziție pe care ne-o puteam permite. Aveam să ne bucurăm de toate avantajele unei case la țară în străinătate, dar mai aproape decât în Țara Galilor, iar noi și copiii noștri vom fi adevărați europeni, cu o reședință pe continent și, cine știe, chiar bilingvi în urma timpului petrecut acolo.

Agitația începutului de an universitar de după întoarcerea în Anglia m-a făcut să nu mă mai gândesc la asta, căci mi se părea un plan imposibil de realizat. Vacanța noastră cu Stephen

la Geneva s-a dovedit un succes încă din momentul în care l-am întâlnit pe aeroport; iar după o armonioasă perioadă de refacere, Jonathan, Tim și cu mine am făcut camping zece zile în sudul Franței. Ne-am întors la Cambridge înviorați și pregătiți să ne reluăm activitățile, neavând habar ce necazuri ne așteaptă. Mai întâi, cererea de admitere înaintată de Lucy Universității Oxford – la fostul colegiu al tatălui și bunicului ei patern, University College – a trebuit să fie retrasă și depusă din nou în grabă. Succesul neașteptat al Teatrului de Tineret din Cambridge la Festivalul din Edinburgh nu i-a dat posibilitatea să se prezinte la examenul de admitere, așa că avea să se bazeze doar pe interviu și pe rezultatele de la absolvire. În al doilea rând, chiriașul din casa lui Robert și bunica acestuia amenințau să ne dea în judecată pentru că, în timp ce eram plecată în Franța, Stephen se gândise să rezolve nu știu ce problemă care se ivise cerându-le să părăsească locuința. În al treilea rând, managerul Cameratei Baroce din Cambridge considera că munca lui era prea grea și voia să demisioneze. În al patrulea rând – și cât se poate de atipic pentru lumea discretă și retrasă a unei instituții științifice –, departamentul se transformase într-un asemenea cuib de viespi, încât Judy, incapabilă să-și facă treaba cum trebuie din cauza indisciplinei infirmierelor, ajunsese pe punctul de a-și da demisia. Era un deznodământ trist pentru aceia dintre noi care-i cunoșteam și apreciam devotamentul arătat lui Stephen timp de aproape cincisprezece ani.

Mă temeam ca lava produsă de aceste erupții vulcanice să nu cuprindă și casa noastră în cel mai nepotrivit moment posibil – când Lucy era în cea mai tensionată situație din viața ei. Învăța acum pentru examenele de absolvire și admiterea la Oxford și, în același timp, făcea repetiții la *Inimă de câine* pentru o altă serie de reprezentații, fiindcă spectacolul Teatrului de Tineret de la Edinburgh Fringe primise unul dintre cele mai mari premii ale festivalului, pentru cel mai bun spectacol independent, ceea ce le dădea posibilitatea de a-l juca două săptămâni pe o scenă londoneză. Din nefericire, reprezentațiile

de la Londra erau programate chiar înainte de interviul crucial de la Oxford, așa că Lucy avea să plece la Londra ca să joace în fiecare zi după școală, urmând să se întoarcă la ore a doua zi dimineață. Întrucât rezistența ei urma să fie pusă la grea încercare, era esențial să se poată bizui pe un climat liniștit și stabil acasă. Dar acest minim bun-simț lipsea majorității oamenilor care intrau și ieșeau mereu din casa noastră.

O acțiune de ariergardă pentru a ține în frâu luptele dintre infirmiere nu era suficientă ca să păstrăm o atmosferă calmă în casă. Dintr-o figură foarte cunoscută în lumea științei în Anglia și America, Stephen devenise acum o personalitate cu faimă internațională: succesul cărții sale îl transformase în obiectul unui adevărat cult. A simțit prima dată acest lucru în octombrie 1988, când Tim și cu mine l-am însoțit la Barcelona pentru lansarea ediției spaniole a *Scurtei istorii a timpului*. Era recunoscut peste tot, atrăgând mulțimi care se opreau și-l aplaudau în stradă. Am fost solicitată să traduc pentru jurnaliști la conferințele de presă și interviurile de la televiziune, ba chiar mi s-au cerut mie însămi interviuri pentru reviste destinate femeilor. Eram mulțumită să lucrez din nou cu Stephen în tandem, ca partenera lui intelectuală. Totuși solicitările pentru interviuri ne copleșeau – nu numai în Spania, ci pretutindeni, acasă și în străinătate. Era mai ușor să facem față publicității într-o țară străină, pentru că ne aflam acolo ca să încurajăm vânzarea cărții, iar pactul cu diavolul ne cerea să fim mereu la dispoziția presei. Acasă însă aveam programul nostru, așa că imixtiunile jurnaliștilor deveniseră deranjante pentru viața de familie. Faptul că echipamentul de televiziune ajunsese o prezență aproape constantă în biroul lui Stephen, unde infirmierele se îmbulzeau să pozeze în fața camerelor, nu mai constituia o problemă. Problemele apăreau atunci când jurnaliștii cereau un interviu și dreptul de a folosi imagini din casă. Uram asta, iar copiii obiectau vociferând. Era și așa destul de rău să ai infirmiere în casă tot timpul; dacă mai apăreau și reporterii cu aparatele lor de filmat, nu mai avea nimeni nici un fel de intimitate. Argumentele mele nu aveau însă nici un efect. Erau

o dovadă în plus a lipsei mele de loialitate pentru omul de geniu care mi-era soț. Era clar că, din cauza dependenței mele față de Jonathan și a refuzului de a-mi asuma obligațiile unei infirmiere, eram condamnată. Reticența mea de a oferi presei amănunte despre viața între patru pereți cu acel geniu reprezenta încă o recunoaștere a perfidiei mele.

Pe 7 noiembrie a început turneul lui Lucy la Londra, la Teatrul Half Moon de pe strada Mile End. A venit de la școală la 4 după-amiaza, cu numai o jumătate de oră înainte să ia autocarul. Piesa le cerea enorme rezerve de energie și concentrare tinerilor din distribuție, care își schimbau rolurile la fiecare scenă, apărând uneori în roluri individuale, alteori ca figuranți. Lucy se întorcea acasă după miezul nopții, iar a doua zi dimineață, până la ora nouă, trebuia să fie înapoi la școală. Programul era istovitor, dar stresul general a fost oarecum atenuat de hotărârea luată de Stephen, la o zi după prima reprezentație, de a pleca o lună întreagă în California cu suita lui. Calitatea vieții noastre, a celor rămași, s-a îmbunătățit simțitor și toți am răsuflat ușurați, căci pacea și o bine-venită solitudine s-au instaurat iarăși la noi în casă.

În următorul weekend stăteam liniștită într-un fotoliu și răsfoiam ziarul de duminică: un articol despre proprietăți de vânzare în Franța mi-a atras atenția. Mai jos era o reclamă modestă a unei agenții imobiliare engleze, care se oferea să caute case potrivite pentru clienții săi în zona rurală franceză. Am dat telefon și, în câteva zile, au început să-mi vină prin poștă poze de case din nordul Franței. Fotografiile arătau de parcă fuseseră făcute prin ceață densă sau viscol, iar terminologia mesajelor mă obliga să caut unele cuvinte în dicționar, dar prețurile erau remarcabil de scăzute. Nici unul nu depășea jumătate din costul unei case victoriene cu două camere și terasă în sudul Angliei și, cu toate că era imposibil să-ți dai seama în ce stare erau proprietățile, terenul din jur era în mod categoric mai întins. Era limpede că trebuia să aflu mai multe, și așa am ajuns să iau feribotul spre Franța, cu Tim și Jonathan, într-o sâmbătă de la jumătatea lui noiembrie.

9
În căutarea unui colț de rai

În noiembrie, Franța s-a dovedit într-adevăr mohorâtă și deprimantă, cu un vânt tăios și un frig năprasnic. Dar la șapte seara, Arras, destinația noastră, era încă un oraș plin de viață și vibrând de activitate, iar ultimii clienți ieșeau din magazine pe străzile luminate intens. Vitrinele ticsite cu delicatese și jucării atrăgătoare pentru Crăciun ne-au făcut imediat o gaură în buzunare. Pe deasupra, spre uimirea noastră, existau peste tot panouri care anunțau că apăruse *le Beaujolais nouveau*! Weekendul a început să pară mai atrăgător, mai ales după o masă excelentă la barul pensiunii noastre, unde noul soi de vin rubiniu a fost deopotrivă apreciat și criticat. Chiar dacă nu reușeam în tot ce ne propuseserăm, eram aproape siguri că în acest weekend vom face majoritatea cumpărăturilor de Crăciun și vom avea parte de o anumită plăcere de natură lichidă.

A doua zi, lapovița abundentă nu mai înceta și, cu toate că nu mă interesau câtuși de puțin căsuțele pitorești risipite în peisaj, un agent simpatic și îndatoritor și asistentul său așteptau să ne hotărâm, gata să renunțe la cea mai frumoasă parte din duminică pentru a ne însoți în zona unde considerau că ar fi cele mai potrivite proprietăți din registrele lor. Ce duminică a fost aceea și ce priveliști am văzut, înghesuiți pe bancheta din spate a mașinii agentului! Ploaia s-a mai potolit, înlocuită din când în când de ninsoare. Căutam o casă veche cu personalitate și într-o stare relativ bună, care să poată fi renovată și să aibă un parter spațios, unde să locuiască cei bătrâni și cei infirmi din familie, în special Stephen. Era de dorit să aibă și o vedere frumoasă, dar lucrul cel mai important era distanța de la șosea. Nimic din ce am văzut în acea primă zi nu corespundea nici pe departe cerințelor noastre.

S-a întâmplat ca a doua zi în zori să fie soare și senin, iar provincia să scânteieze sub un strat subțire de zăpadă înghețată, așternută de curând. Pe drumul de întoarcere spre Boulogne,

ne-am oprit într-un orășel ca să trecem pe la încă un agent imobiliar și ultimul, Madame Maillet. Ea ne-a dus în afara orașului, în direcția țărmului. Șoseaua urca din depresiunea în care era cuibărit orașul pe un podiș mare, bătut de vânt – de fapt, o coamă extinsă între două văi de râuri. Am trecut de o pistă destinată curselor de cai sau ogari, aflată pe partea dreaptă, și am luat-o printr-un cătun. Nu prea erau semne că e locuit, se vedeau doar o turlă de biserică, un turn de apă și o moară de vânt părăsită. Apoi, deodată, Mme Maillet a virat la dreapta – am urmat-o cu mașina noastră – și, iată, ne-a apărut în fața ochilor, la vreun kilometru de șosea, lunguiață și joasă, o clădire văruită, cu acoperiș din olane roșii. „Asta-i casa noastră, mămico!" a exclamat Tim, în vârstă de nouă ani pe atunci. Așa a și fost, căci ne-a făcut un semn inconfundabil de peste câmpuri, ca un vechi prieten din altă viață, pe care l-am recunoscut imediat și ne-a fermecat pe dată. *Un vrai coup de foudre*, ar zice francezii, dragoste la prima vedere. N-am fost dezamăgiți nici când am intrat pe aleea spre *Moulin* – căci asta era, casa veche a unei mori, cu moara de vânt de mult năruită. Fațada joasă, zâmbitoare, pe care o văzuserăm de pe șosea s-a dovedit a fi una din cele trei laturi ale clădirii care încadrau o curte, cam în stilul unei vile romane, genul de casă la care visaserăm Stephen și cu mine în epoca de aur a logodnei noastre. Din curte, aspectul era la fel de încântător și de primitor ca de pe șosea. Încăperile de locuit, inclusiv bucătăria, dădeau toate spre curte sau spre grădina și pajiștea din spate.

Dormitoarele aflate pe latura cea mai lungă a clădirii erau ideale pentru nevoile lui Stephen, fiind la parter, iar spațiul locuibil putea fi extins considerabil prin amenajarea podului imens, luminos și aerisit, care se întindea pe toată această aripă a casei. Era aproape prea frumos ca să fie adevărat. Din câte ne dădeam seama, casa aceasta satisfăcea toate exigențele: era la o oră de condus de țărmul mării, nu mai departe de Cambridge decât unele zone din vestul Angliei și cu siguranță mai aproape decât o casă din Țara Galilor. Avea o priveliște frumoasă peste câmpuri și păduri și se afla suficient de departe de drumul principal,

deși accesul era ușor. Era veche și plină de personalitate și, aparent, într-o stare destul de bună. Evident că i se puteau aduce îmbunătățiri; dar lucrul cel mai important era că prețul ne dădea posibilitatea s-o renovăm așa cum doream.

Pe tot drumul spre casă, nu m-am gândit decât la Moulin, făcându-mi în minte o listă cu impresiile, ideile și emoțiile încercate. Ajunsă în Anglia, m-am grăbit să notez tot și, înarmată cu un creion, hârtie și riglă, să fac o schiță a proprietății și planuri pentru amenajarea ei conform nevoilor noastre, trimițându-i-le prin fax lui Stephen, în sudul Californiei. Stephen și-a dat acordul de principiu. Era mult mai puțin complicat să comunic cu el prin fax peste Atlantic decât față în față, și am interpretat comentariul lui succint „sună bine" drept încuviințare. Apoi am început procedurile pentru achiziționarea casei, care au decurs cu o rapiditate remarcabilă. La fel de repede a trebuit să învăț limba și formalitățile necesare pentru cumpărarea unei case în Franța, care, de la bun început, s-au dovedit foarte diferite de cele din Anglia. Am fost nevoită să lupt cu legile franceze și termenii juridici, cu sistemul bancar din Franța, cu termenii francezi referitori la construcții, cu sistemul de taxe local și excentricitățile utilităților publice. Pe atunci lira sterlină era mai puternică decât francul francez, așa că am avut consolarea să beneficiez de o rată de schimb favorabilă. Mă liniștea gândul că, având la dispoziție aceeași sumă de bani, în Anglia n-am fi putut cumpăra ceva satisfăcător. În adâncul sufletului meu, simțeam o siguranță și o seninătate pe care nu le mai avusesem de ani întregi. Acest proiect, bazat pe strădania și cunoștințele mele de franceză, avea să fie contribuția mea la viața noastră de familie – deși, bineînțeles, urma să fie finanțat de amândoi. Numeroasele noastre călătorii din trecut avuseseră un singur țel – știința. Acest proiect avea să combine toate pasiunile și talentele – limbi străine, dragostea pentru Franța și stilul de viață francez, relaxare, grădinărit, precum și muzică – cu scopul științific. Cu cât mă uitam mai mult la planurile și schițele mele, cu atât îmi dădeam seama că Moulin

avea un potențial mai mare decât crezusem la început. Exista un vechi hambar lipit de casă, care se putea transforma în spațiu locuibil la etaj, iar la parter era posibilă amenajarea unei săli de conferințe care să-i permită lui Stephen să-și organizeze propria școală de vară, la care să-și invite colegii cu familiile lor. Vedeam cu ochii minții cum va arăta versiunea noastră personală a școlii de vară din Les Houches și speram să regăsim solidaritatea și armonia la care ajunseserăm înainte de evenimentele din 1985 și pe care le pierduserăm în Anglia.

10
Întoarcerea acasă

La începutul lui 1989, planurile mele cu Moulin au trebuit să mai aștepte, pentru că eram ocupată cu redactarea ediției franceze a *Scurtei istorii a timpului*. S-a dovedit că nu consta pur și simplu în corectarea greșelilor de limbă. Ediția engleză începea cu o introducere scrisă de omul de știință american Carl Sagan; am rămas perplexă când am văzut că nu fusese tradusă în franceză și că, fără știrea lui Stephen, Flammarion, editura franceză, comandase o introducere unui fizician francez, care s-o înlocuiască. Am considerat compromițător tonul unor remarci din introducerea franceză, așa că mi-am luat cu de la sine putere dreptul de a le elimina. Lansarea volumului *Une brève histoire du temps* era programată la începutul lui martie la Paris și avea să coincidă perfect cu terminarea procedurilor de cumpărare a casei. În săptămânile premergătoare lansării, în Cambridge s-a perindat o lungă procesiune de jurnaliști francezi și camere de televiziune, dar eu îmi concentram atenția mai mult asupra celuilalt mal al Canalului.

Complexitatea sistemului juridic francez, procedurile de deschidere a unui cont bancar, detaliile contractului de asigurare – pe toate acestea le-am studiat cu entuziasm, ajutată de

personajele încântător de aparte cu care intram în contact în tihnita zona rurală Ternois din nordul Franței. Planurile de renovare erau deja pe agenda de lucru când, *en route* spre Paris, am semnat contractul de vânzare-cumpărare în mod oficial pe 1 martie, aceasta fiind o adevărată realizare, întrucât trebuiau să fie prezente toate părțile înțelegerii, iar Stephen și cu mine hotărâserăm că el nu putea pierde timpul venind acolo. La urma urmei, abia se întorsese dintr-o călătorie la New York. Când veștile despre casa din Franța s-au răspândit printre prietenii și rudele din Anglia, am fost consternată de unele reacții. „Lui Stephen nu-i place la țară", a spus mama lui foarte tare, ca s-o poată auzi și el, de parcă intenționa să-l influențeze împotriva proprietății Moulin. Uitase de Llandogo? Bineînțeles că suspiciunile lui Stephen față de casele de la țară puteau fi justificate de acea experiență. Dar să condamne Moulin, care fusese aleasă cu atâta grijă și pregătită cu atâta meticulozitate pentru ca el să se simtă bine acolo, mi se părea foarte nedrept. Imaginea lui Stephen pe care o cultivau rudele lui și unele dintre infirmiere era aceea a unui aventurier care trăia pentru luminile strălucitoare ale orașului și găsea plictisitoare viața la țară. Această imagine intra în conflict cu percepția mea asupra caracterului său, dar pe de altă parte remarcile răutăcioase despre locul ales de mine reușeau deja să-i scadă lui Stephen interesul pentru el.

Cele câteva zile petrecute la Paris după cumpărarea casei i-au sporit cu siguranță atracția pentru luminile strălucitoare. Era *fêté* și urmărit oriunde se ducea, preferatul presei și bunul de preț al editorului. Cum și eu iubeam Parisul, nu mi-a venit greu să mă bucur, la rândul meu, de luminile strălucitoare. Am cinat la Coupole; am luat masa la restaurantul din vârful Turnului Eiffel, unde Stephen a fost invitat să-și scrie numele în cartea de onoare, alături de semnăturile celor bogați și celebri; am vizitat Musée d'Orsay, recent inaugurat, și ne-am întreținut cu prietenii și colegii lui Stephen din Franța, inclusiv verișoara sa Mimi, la un dineu dat în cinstea lansării. Fotografii ne urmau pretutindeni, iar jurnaliștii ne cereau cu insistență interviuri,

la care fie eu, fie un coleg francez al lui Stephen făceam pe translatorii. Am fost flatată că mi s-a solicitat un interviu la postul Europe 1 de către unul din cei mai renumiți jurnaliști, Jean-Pierre Elkabbach. Când am sosit, acesta era într-o discuție lungă și aprinsă cu Jean-Marie Le Pen, liderul naționalist, dar văzându-mă și-a schimbat imediat atitudinea și m-a tratat cu tot șarmul și deferența tipice francezilor. Interviul era transmis în toată Franța și rezultatul a fost că am ajuns să fim cunoscuți de noii noștri vecini înainte să ne instalăm la Moulin.

Peste trei săptămâni, plecam din nou în Franța: de această dată cu Tim și Lucy, într-o mașină încărcată până pe capotă cu un bufet demontat și rafturi de cărți, așternuturi, vase de bucătărie, tacâmuri, diverse ustensile de gătit și produse alimentare. Am descoperit că tocmai se deschisese o nouă șosea, parcă în cinstea noastră, care scurta cu vreo douăzeci de minute drumul de la Calais, așa că, atunci când am sosit mai devreme decât trebuia la Moulin, am găsit casa plină de muncitori făcând ultimele retușuri la munca herculeană depusă pentru adaptările necesare lui Stephen – și pentru amenajarea de dormitoare în pod –, pe care le dăduseră gata în șaptesprezece zile. Plăcerea radioasă pe care le-o făcea încântarea noastră în timp ce cutreieram casa atât de rapid transformată era evidentă.

Stephen își cumpărase de curând un Volkswagen combi care fusese echipat cu o rampă și chingi pentru fixarea scaunului cu rotile. S-a dovedit de neprețuit și la transportul pieselor mari de mobilier. Târziu în acea seară, Jonathan a venit la volanul dubiței încărcate cu și mai multe mobile și bagaje. A doua zi s-a dus cu mașina la aeroportul Le Touquet – atât de la modă printre englezi în perioada sa de glorie – să-i ia pe Stephen, Robert și două infirmiere de încredere. Avansurile și drepturile de autor sosite de la mai multe ediții ale *Scurtei istorii a timpului* i-au permis lui Stephen luxul rar de a închiria de la aeroportul din Cambridge un avion mic care să-l aducă în Franța repede și confortabil. Excelentul pilot australian deschisese niște spații în aripă pentru a pune valize și părți din

scaunul cu rotile, și l-a invitat pe unul din pasageri, Robert de această dată, să stea lângă el în cocpitul micuțului său aparat de zbor de șase locuri.

Vremea a fost așa blândă în vacanța de Paște, încât nordul Franței părea să se fi mutat pe țărmul Mediteranei. Zidurile lungi ale casei și acoperișurile roșii și joase, precum și acareturile străluceau în soare, profilându-se pe cerul azuriu, iar norii ca niște fuioare albe se unduiau spre pământ. Chiar și Stephen era impresionat, deși se plângea că terenul e la fel de plat ca în Cambridgeshire. Nu prea era adevărat, lucru descoperit de Robert într-o plimbare cu bicicleta. Casa se afla în porțiunea înaltă a unui podiș străbătut de văile multor râuri șerpuitoare cu sate, mori de vânt, castele în ruină, mânăstiri, plopi și râulețe cu păstrăvi. Lui Stephen părea să-i placă locul – deși, bineînțeles, nu și-ar fi permis niciodată s-o recunoască. Oricare i-ar fi fost părerile despre viața la țară și vechile case pitorești, se bucura fără îndoială de atmosfera socială de aici. El și copiii s-au dus să cumpere șampanie *rosé* pentru petrecerea de inaugurare a casei, la care ne-am invitat vecinii și pe toți cei care mă ajutaseră să cumpăr casa sau lucraseră la amenajarea ei. Binedispus, Stephen era în centrul atenției: le-a arătat cum funcționează computerul său și, spre amuzamentul tuturor, le-a făcut dovada capacității lui de a vorbi o franceză stricată, o versiune americanizată a limbii, și a primit cu amabilitate ploaia de felicitări pentru succesul cărții sale. Copiii și-au făcut repede noi prieteni și chiar Tim reușea să comunice cu francezii printr-o serie de gesturi și cuvinte alese cu grijă, ca *football?* sau *jouer?*. Se opunea însă când era sărutat pe ambii obraji la fiecare întâlnire cu cineva, până când Robert a remarcat, spre uimirea fratelui său, că în câțiva ani va fi mai mult decât încântat să-l sărute fetele pe amândoi obrajii. Cât despre mine, în Franța puteam să fiu franțuzoaică, dar și eu însămi, căci nu trebuia să-mi justific acțiunile și nici să-mi cer iertare că exist.

11
Prețul celebrității

Mlădițele stimei de sine care înmugureau în sufletul meu, cu rădăcini în solul fertil al societății franceze, aveau să fie repede strivite la întoarcerea în Anglia. Optimistă ca întotdeauna, nu m-am gândit că sosirea, la sfârșitul lui aprilie, a unui producător de film de la Hollywood va declanșa următorul atac asupra vieții noastre de familie. Părea destul de prietenos, câștigându-mi încrederea cu povești despre tânăra lui familie și vorbindu-mi despre proiectul de a face un film inspirat din *Scurtă istorie a timpului*. Avea să fie un film serios, cu un caracter informativ, și îi plăcea ideea mea de a-l realiza sub forma unei călătorii în timp și de a prezenta universul văzut prin ochii unui copil. Ideea era atrăgătoare. Atâta timp cât filmul rămânea strict științific și era făcut cu imaginație, folosind inovatoarea tehnologie a efectelor speciale, proiectul lui prevestea o reușită.

Imediat după el a venit o echipă de filmare americană condusă de o femeie plină de viață cu o atitudine înțelegătoare, care mi-a câștigat și ea încrederea. Devenise un lucru obișnuit și acceptat ca echipele de filmare să facă mai întâi prăpăd la departament și doar apoi să-și îndrepte atenția spre casa noastră, pentru a conferi o notă de căldură sufletească portretului, altminteri enigmatic, al geniului infirm. Când făceam cunoștință cu ei, regizorii păreau toți simpatici, amabili, oameni ca toți ceilalți, promițând din tot sufletul că ne vor deranja cât mai puțin cu putință. Nu aveau nevoie decât de câteva cadre, așa că nu trebuia să ne întrerupem programul normal. Camerele, cablurile, lămpile voltaice și microfoanele aveau să rămână la o distanță relativ mare; mobila nu va fi mutată; puteam să ne îmbrăcăm lejer și să ne vedem de treburile noastre obișnuite.

Realitatea nu corespundea deloc acestor promisiuni. Fără excepție, în scurtul interval dintre amabilități și filmare, procedurile – desfășurate sub ochii noștri uimiți – deveneau devastator de supărătoare. În ciuda asigurărilor pe care ni le dădeau,

toți producătorii și regizorii invocau, pentru a-și justifica schimbarea bruscă de atitudine de îndată ce camerele începeau să filmeze, lipsa de timp și de fonduri. Piesele de mobilier erau mutate de colo-colo, adesea stricate, niciodată puse la loc; becurile voltaice cu lumină orbitoare și ecranele reflectorizante pe suporturi de metal rece se adăugau dezordinii obișnuite în aceste împrejurări, punând în umbră mobila, cărțile și ziarele; cabluri lungi șerpuiau periculos pe podele, intrând și ieșind din fiecare cameră; microfoane atârnau de fiecare cârlig sau raft. Noi, niște străini în mediul brutal schimbat al casei noastre, eram distribuiți în rolurile corespunzătoare celor din viața cotidiană; se aștepta ca principalii actori (amatori) din piesă să joace cu har natural și aplomb în fața camerelor de luat vederi, aceste sacre obiecte de cult ale secolului XX. În timp ce urmăream neputincioasă totul și participam în silă la spectacol, o voce interioară protesta. Cu siguranță, se plângea ea, trebuie să existe o cale de mijloc între această agitație gălăgioasă și abordarea rigidă și impersonală a studioului BBC Horizon de acum câțiva ani. Dar o cale de mijloc inventivă cerea deopotrivă mai mult timp și mai mulți bani decât avea la dispoziție orice regizor în goana sa frenetică de la un proiect la altul.

În lipsa unei supape, revolta mea mută mocnea în interior. În pofida protestelor copiilor, mai ales ale lui Lucy, pe care expunerea la publicitate și indiscreția camerelor de filmat o distrăgeau de la învățatul pentru examenele apropiate, nu eram în măsură să interzic filmările în casă ca nu cumva să-l supăr și mai tare pe Stephen, căruia îi plăcea să fie mediatizat. Tocmai se întorsese dintr-o altă călătorie în America, dar acel răgaz nu-mi dăduse suficientă putere să combat ravagiile făcute de echipa de filmare într-un anotimp în care mă simțeam cel mai rău, căci polenul îmi intra în sinusuri ca praful de piper. Regizoarea americană care păruse la început atât de simpatică și prietenoasă a devenit rapid arogantă, deranjându-ne cu adevărat mai ales când ne-a urmărit cu aparatura ei prin oraș, ca să mă filmeze la cumpărăturile mele obișnuite, de sâmbătă dimineața.

Era oricum neobișnuit ca Stephen și suita lui să mă însoțească la cumpărături, darmite să avem o întreagă echipă de filmare după noi…

Principala menire a filmului părea a fi aceea de a-i face un portret lui Stephen pentru un canal de știri american; în subsidiar, urma să ofere amănunte biografice pentru documentarul științific bazat pe *Scurtă istorie a timpului*. Gândul că acest filmuleț era realizat în ambele scopuri mi-a făcut groaznicul weekend suportabil. Când a venit la noi, în acea sâmbătă seara, un reporter civilizat cu soția lui, nu mai aveam dispoziția necesară ca să primesc vreun om de televiziune sau tehnician în casa mea. Abia făcuserăm cunoștință, și nevasta jurnalistului m-a și întrebat, tocmai când îi ofeream un pahar cu băutură: „Aveți vreo religie?" Îmi pusese întrebarea cu o răceală lipsită de jenă care mi-a înghețat nervii zdruncinați. M-am întors spre femeia lipsită de umor și i-am spus că ar tebui să-și vadă de treabă, dar apoi, copleșită brusc de remușcări, m-am pomenit invitând prostește întreaga echipă la cină, ca să-mi răscumpăr grosolănia.

Noaptea târziu, singură, întinsă în pat, mi-am dat seama că sunt prinsă într-o capcană. Stresul pe care mi-l producea publicitatea mă forța să mă comport într-un fel care nu-mi era propriu sau caracteristic, dar nu exista nici o soluție clară. Era evident că, în ochii presei, devenisem o anexă, o ciudățenie la care trăgeai cu ochiul – relevantă pentru supraviețuirea și succesul lui Stephen doar pentru că, în trecutul îndepărtat, mă căsătorisem cu el, îi făurisem un cămin și îi făcusem trei copii. Acum rolul meu era să satisfac dorința presei de a afla detalii personale, în timp ce, în adâncul sufletului meu, mă revoltam atât din cauza acestei mârșăvii, cât și a neputinței mele.

La zece zile după ce s-au terminat filmările, Stephen a ținut o conferință despre Schrödinger într-un amfiteatru sufocant, plin ochi, de la Colegiul Imperial din Londra. Fundamentală în mecanica cuantică, ecuația lui Schrödinger, datând din 1926, se află în același raport cu fizica atomului ca legile mișcării ale lui Newton cu deplasarea planetelor. Conferința lui Stephen

despre timpul imaginar a fost pe cât de inteligibilă se putea, iar după aceea conferențiarul a fost sărbătorit și urmărit de reprezentanții IBM, firma care sponsorizase evenimentul, care își doreau cu ardoare o fotografie cu el. Eu am stat modestă deoparte, gândindu-mă că eram singura de-acolo care nu avea nici o legătură cu știința, până când i-am fost prezentată fiicei lui Schrödinger, pe care o întâlnisem, într-o ocazie asemănătoare, la Dublin, în 1983.

Rezervată și modestă, mi-a spus pentru a doua oară că era fiica lui Schrödinger din altă căsătorie, dar fusese adoptată ulterior de doamna Schrödinger. Îmi părea rău pentru ea, căci părea stânjenită de renumele tatălui ei – la fel de stânjenită de faima lui științifică de parcă ar fi fost un afemeiat notoriu – și trăia în umbra lui. M-am temut pentru copiii mei – nu-mi doream să aibă soarta ei.

Sâmbăta următoare, înainte să merg în oraș ca să vând stegulețe pentru National Schizophrenia Foundation, am deschis ca de obicei corespondența lui Stephen. Conținea o scrisoare de la Margaret Thatcher: prim-ministrul îi spunea că are intenția să-i recomande reginei numele său pentru a fi înscris în calitate de Companion de Onoare pe următoarea Listă de Onoare de ziua de naștere a suveranei. Propunerea ne-a trimis imediat la enciclopedie. Am aflat că această distincție aparte era una dintre cele mai mari din stat, situată peste rangul de cavaler și marcată discret, fără titlu, doar prin literele plasate după nume. Cum Stephen era pe punctul de a pleca în America, mi-a revenit mie sarcina s-o accept în numele lui.

Întrucât Stephen fusese deja nominalizat pentru titlul de doctor honoris causa de Universitatea Cambridge, vara promitea să marcheze apogeul carierei sale. Eu una nu știam cum se va împăca această situație, care urma să aducă un val de jurnaliști, cu examenele de absolvire ale lui Lucy și cele de sfârșit de an ale lui Robert, ca să nu mai vorbim de echilibrul și armonia din casă. Prioritățile noastre erau complet divergente. A mea era să păstrez sanctitatea căminului și intimitatea vieții noastre de familie – sau ce mai rămăsese din ele după ce infirmierele

făcuseră totul ca să le distrugă, iar presa năvălise prin toate ungherele. Cu toată celebritatea lui, Stephen era un simplu membru al familiei, calitate în care nici unul dintre noi nu avea dreptul să fie mai important decât ceilalți. Deși boala lui cerea îngrijiri speciale, într-un cămin trebuie respectate în mod egal nevoile tuturor, adulți sau copii. Copiii nu trebuie niciodată să sufere din cauza împrejurărilor în care s-au născut.

Cât despre Stephen, el era încântat de publicitate. Îl delecta relația cu presa, care făcuse din numele lui unul celebru în toată lumea. Faima pe care o avea într-o societate sceptică și uneori ostilă reprezenta nu numai triumful minții sale asupra tainelor universului, ci și al trupului său asupra handicapului și morții. Din punctul lui de vedere, orice publicitate era bună și putea fi justificată prin creșterea vânzărilor cărții. Prilejul de a bea șampanie ne-a fost oferit de Bantam Press mai târziu în acea vară, când s-a sărbătorit cea de-a cincizeci și doua săptămână de când *Scurtă istorie a timpului* se afla pe lista de best-selleruri. În a cincizeci și treia săptămână a revenit pe locul întâi. Stephen reușise, se pare, să împace cele două extreme ale misiunii pe care și-o asumase: prezentându-și ramura științifică, cea mai fundamentală și mai tainică dintre toate, izbutise să satisfacă intelighenția științifică și totodată să atragă marele public.

Deși nu puteam nega succesul răsunător al cărții, am încercat să păstrez secretul asupra substanțialelor drepturi de autor. Știam că, făcând paradă de neașteptata noastră bogăție, puteam pierde mulți prieteni adevărați, împreună cu care făcuserăm economii în trecut, ca s-o scoatem la capăt; în plus, eram sigură că orice publicitate adusă situației noastre financiare prospere ar atrage exact acel gen de oameni cu care nu voiam să fim în relații. Mai demult, în timp ce mintea lui Stephen se concentra asupra unor lucruri mai importante, eu avusesem grijă de finanțele familiei, temându-mă mereu de un viitor nesigur în care Stephen avea să fie prea bolnav pentru a lucra, iar rezervele bănești s-ar sfârși. Mă ocupasem cu prudență de bugetul familiei și făcusem destule economii ca să plătesc taxele școlare ale lui

Lucy și să avem un ban pus deoparte pentru zile negre, care pentru noi puteau însemna luni și chiar ani. De la semnarea contractului pentru *Scurtă istorie*, în 1985, mă ocupasem și de corespondența pe această temă cu agentul literar din New York. Cu totul pe neașteptate, aranjamentul prin care primeam drepturile de autor a fost modificat fără știința mea. Am aflat de schimbare de la agentul din New York: mi-a spus că i se dăduseră instrucțiuni să trimită toată corespondența referitoare la cartea lui Stephen la departament, și nu mie, acasă. N-aveam idee de ce, iar Stephen nu mi-a dat nici o explicație. Era ca și cum, după atâția ani de încredere reciprocă, capacitatea mea de a mă ocupa de chestiunile financiare cu eficiență și discreție era pusă sub semnul întrebării. În confuzia ce a urmat, i se permitea până și personalului de îngrijire să deschidă plicurile poștale și să citească scrisorile; ele erau lăsate pe birouri și mese, risipite peste tot, să le vadă lumea, ca o confirmare negru pe alb a incontestabilei superiorități a geniului...

A doua călătorie a lui Stephen în America din acea primăvară ne-a făcut pe toți să respirăm ușurați, să revenim la aspectele unei vieți mai ordonate – predatul, studiul, literatura și muzica –, să ne formăm obiceiuri mai simple și relaxate, fără zăpăceala inutilă și obositoare creată de glorie, publicitate și infirmiere mereu în conflict. Tim și-a satisfăcut una dintre marile lui dorințe când ne-am dus într-un weekend cu avionul la Legoland, în Danemarca; iar mai târziu, în mai, în vacanța de la jumătatea semestrului, ne-am întors în Franța.

Moulin ne-a întâmpinat pentru prima oară în straie de vară. Se făcuseră alte lucrări de renovare, se adăugase o baie special pentru Stephen, se începuse lucrul la hambar și grădina începuse să prindă formă. Visul meu de a avea o grădină rurală englezească se împlinea atât de frumos în Franța, încât Claude, bravul nostru șef de echipă, mi-a mărturisit că începuse să planteze și el flori în grădina lui, unde cultivase înainte legume. Dar încă mai important a fost că Moulin ne deschidea poarta spre o altă lume, o lume a unei epoci trecute, în care agitația insuportabilă a vieții noastre de la Cambridge își încetinea ritmul

devenind tihnă, sub influența unui ținut și a unui cer unde nu exista decât cântecul ciocârliei înălțându-se în senin, deasupra lanurilor verzi de grâu, în lumina soarelui de dimineață. Locul îmi cucerise deja inima. Aerul proaspăt și întinsele parcele de holde estompându-se departe, în zarea cenușie, obloanele trase și mirosul plăcut al lemnelor tăiate și al codrilor bătrâni, fundalul cu brazi înalți și tufișuri scânteind în soare, toate emanau pace, solitudine și mântuire. Acolo puteam fi singură, nederanjată de infirmiere, presă, camere de luat vederi, nici de larma neîncetatelor solicitări. Mă puteam cufunda într-o carte fără teama de a fi întreruptă, puteam să învăț și să ascult muzică după placul inimii, fără să-mi fie frică de critici. Acolo mă regăseam pe mine însămi, în contact nemijlocit cu natura: poate demodată, sigur meditativă, o visătoare cu ochii deschiși, a cărei ocupație preferată era să contemple în fiecare seară bolta cerească vestică, simțindu-se vrăjită de măreția mereu schimbătoare a soarelui la asfințit, când cobora sub linia copacilor de pe câmp.

În acele perioade de meditație, când săpam în grădină, semănam și plantam tufe de trandafiri, mă identificam cu eroul unuia dintre textele pe care le predasem la franceză anul trecut. Candide, tânărul erou al lui Voltaire, a cărui încredere optimistă în „cea mai bună dintre lumi" – așa cum fusese învățat de filozoful Dr. Pangloss – este amarnic înșelată de experiența vieții, întoarce spatele lumii și se refugiază în grădina lui. *Il faut cultiver notre jardin...* e suprema, pesimista sa soluție la o societate prost alcătuită. Conflictul unei logici inexorabile, deși adesea ridicole, cu mistuitoarele probleme emoționale nerezolvate stătea, ca un material coroziv, la rădăcina vieții noastre din Cambridge, iar această rădăcină pierea sub efectul insidios al otrăvii aduse de glorie și bogăție. În Franța, solul era reavăn și fertil, acolo grădina avea cu siguranță un viitor promițător, un viitor ciclic previzibil, stabilit prin legile imuabile ale naturii.

12
Honoris causa

În vara lui 1989, toată atenția noastră s-a concentrat asupra multiplelor triumfuri ale lui Stephen și interesului maxim al presei pentru ele. Data conferirii titlului de doctor honoris causa de către rector, ducele de Edinburgh, a fost stabilită pentru joi, 15 iunie, și, lucru știut doar de noi, distincția regală de la Palatul Buckingham avea să fie confirmată în ziua următoare și publicată în presă sâmbătă, pe 17. Printr-o coincidență fericită, aceasta era și data concertului susținut de Jonathan cu Camerata, la două zile după ceremonia acordării titlului onorific, tot la Senate House. Deși în 1987 sărbătorirea lui Newton și concertul reprezentaseră o atracție pentru diferiți sponsori comerciali care sprijiniseră Camerata, aceștia deveniseră foarte vulnerabili la considerabilele greutăți ale vieții din regimul doamnei Thatcher. Cerneala de-abia se uscase pe semnătura unui contract generos de sponsorizare, când sponsorul, o companie britanică foarte respectabilă, a fost preluat de o corporație americană din industria computerelor, care nu se sfia să declare că este în afaceri pentru a face bani, nu pentru a sprijini artele, muzica sau orice altă instituție caritabilă. Directorii săi au anulat repede contractul de sponsorizare. Acest lucru l-a lăsat pe Jonathan, ale cărui concerte contractate pe doi ani se bazau pe veniturile obținute din sponsorizări, cu o uriașă datorie potențială, când el însuși, în cele mai bune timpuri, câștiga din muzică puțin mai mult decât un venit de subzistență. În aceste clipe grele pentru Jonathan și Camerata, faima și succesul lui Stephen ofereau speranța salvării. Un concert în onoarea lui Stephen avea să atragă cu siguranță un public larg, venit atât să-l aplaude pe omul de știință, cât și să asculte muzică. Putea să atragă și noi sponsori tentați de personalitatea științifică de renume mondial. Stephen avea să fie celebrat cu piesele sale preferate de muzică barocă și se putea organiza o colectă pentru instituțiile de caritate pe care le sprijineam cu

toții. Fiind un plan de bun augur pentru toată lumea, Stephen l-a acceptat – răspunzând totodată afirmativ la scrisoarea prim-ministrului, înainte de a pleca în America în mai.

Provocarea organizării de concerte, oricât de efemeră, adăugase mai înainte o anumită varietate și bravură celorlalte preocupări de *dilettante* ale mele. Nici acel concert n-ar fi făcut excepție dacă n-ar fi existat nesfârșitele imixtiuni ale presei. Jurnaliștii care veneau să-mi ia interviuri erau de tot felul: unii destul de simpatici, alții analitici, în fine, alții insistenți. Era imposibil să-ți dai seama dinainte ce turnură o să ia interviul. Jurnaliștii francezi, spanioli, de toate națiile soseau necontenit, toți dorind câte un alt punct de vedere asupra științei și mediului științific. Își adaptau la situație tehnicile superficiale de interviu; la rândul meu, mi-am dezvoltat propriile tehnici de a trata cu ei, hotărând dinainte câte informații să le dau. Nu vedeam nici un motiv să-i destăinui amănuntele intime și problemele complexe din viața mea unui jurnalist, un străin al cărui interes pentru mine se datora nevoii imperioase de a vinde cât mai multe ziare. Dacă voiam să mă confesez, m-aș fi adresat unui preot, dacă aveam nevoie de tratament psihiatric, aș fi apelat la un doctor și, dacă simțeam nevoia să spun o poveste, aș fi putut s-o scriu chiar eu într-o zi, deși, din respect pentru dreptul la intimitate – a mea și a altora –, poate că mi-aș fi reprimat această dorință. Așadar, dacă întrebările puse de jurnaliști îmi încălcau limitele, transformam interviul într-o conversație, cerându-le lor părerile și reacțiile în loc să le comunic pe ale mele. Inevitabil, am devenit ținta unor remarci răuvoitoare. De exemplu, unul din jurnaliști a susținut că „avusesem grijă de Stephen doar vreo câțiva ani după căsătoria noastră“. Bătrâna mea directoare și suporterul meu îndârjit, domnișoara Gent, a scris editorului acelui ziar, *The Times*, ca să rectifice greșeala. A fost șocată de răspunsul lui arogant: departe de a corecta inadvertența sau de a-și cere scuze, a afirmat că știe mai bine situația decât ea și că e aproape convins că cele scrise în articol sunt adevărate. Prietenul nostru credincios George Hill, soțul prietenei mele din școală Caroline, mereu

dornic să ne apere de ochii indiscreți ai presei de scandal, mi-a spus că știe de interpretările greșite din *The Times* pentru că se uitase peste umărul jurnalistului când își scria articolul. Totuși, George se simțise atât de ușurat că nu găsise nimic despre rolul lui Jonathan în casa noastră, încât se gândise că e mai bine să lase articolul așa cum era și să nu mai tulbure apele.

Dacă totuși, așa cum făcusem într-un interviu pentru *The Guardian*, îmi permiteam să-mi arăt insatisfacția față de clișeele referitoare la recompensele traiului cu un geniu – acele truisme prea des repetate care insistau asupra faimei și bogăției, de parcă boala și handicapul nu erau factori fundamentali în viața noastră –, riscam să fiu acuzată de lipsă de loialitate față de Stephen. Numai că, dacă perpetuam mitul mulțumirii voioase, fără să pomenesc de greutăți, i-aș fi înșelat pe cei cu dizabilități și pe familiile lor, care probabil sufereau din cauza tuturor necazurilor, temerilor, privațiunilor, pe lângă stresul prin care trecuserăm și noi în primii ani. Ar fi fost extrem de ușor ca societatea nepăsătoare să îndrepte un deget acuzator spre alte persoane cu handicap și să le spună: „Dacă profesorul Hawking poate să înfrunte boala, voi de ce nu puteți?" Din cauza imaginii nerealiste a modului nostru de viață prezentate în presă, personalul de îngrijire, și așa stresat, putea fi obligat să-și asume sarcini imposibile. În aceste condiții, nu puteam să mă prefac că sunt lipsită de griji și zâmbitoare, că ducem o viață senină și ușoară, afectată numai de câteva minime inconveniente. La acel interviu luat de *The Guardian*, am evaluat situația cu sinceritate: am vorbit despre victorii, dar nu am trecut sub tăcere greutățile. Am adus critici Serviciului Național de Sănătate și am insistat asupra faptului că succesul lui Stephen, chiar și găsirea de fonduri pentru plata îngrijirii lui, se datorase în întregime propriilor noastre eforturi. Am povestit despre trecerile bruște de pe culmile aurite ale succesului în abisurile negre ale unei boli nemiloase, cu puține perioade de echilibru.

Aceste adevăruri simple și destul de evidente s-au dovedit foarte greu de înghițit pentru acei oameni care ajunseseră să creadă în imortalitatea și infailibilitatea lui Stephen și îi ignorau,

în mod convenabil, starea reală – adică familia și unele dintre infirmiere. Afirmațiile mele au fost interpretate ca trădare. Astfel de reacții nu au făcut decât să-mi sporească sentimentul de izolare. Oare cei din jur erau orbi ori nebuni, sau îmi pierdeam eu mințile? Oare acei oameni trăiau într-o lume paralelă, unde rolurile erau inversate și unde, așa cum păreau să insinueze, eu eram cea infirmă? La prezentarea filmului BBC din acea vară mi-au fost aruncate în față și alte acuzații de trădare. În acea peliculă îmi repetam îndoielile din cele două interviuri din presă, străduindu-mă zadarnic să restabilesc un fragil echilibru între felul în care era zugrăvită viața noastră și prezentarea teoriilor științifice ale lui Stephen ca bază a unei noi religii. Spectacolul pe care l-am dat în fața camerelor de luat vederi n-a fost nicidecum îmbunătățit de faptul că eram răcită și mă durea în gât – parte dintr-o serie de infecții și afecțiuni recurente care s-au manifestat, într-o succesiune rapidă, în cursul acelui deceniu.

Tristețea se simțea cu siguranță în vocea mea – nefericita manifestare exterioară a profundului sentiment de dezolare pe care mi-l dădeau presimțirile negre. Nici Cassandra n-ar fi putut prevedea mai exact catastrofa care, o știam, plana asupra noastră, a tuturor. Până și Nikki Stockley, tânăra producătoare de televiziune, a observat cum tulburase Elaine Mason procesul de filmare la departament. În public și acasă, femeia aceasta se străduia să-mi uzurpe locul cu orice ocazie, uneori maimuțărindu-mă, alteori subminându-mi autoritatea, întotdeauna făcând caz de influența ei asupra lui Stephen. Stabilea cu o mână de fier turele infirmierelor și intrase în grațiile lui Stephen în așa măsură, încât protestele erau inutile: orice comentarii îi erau raportate imediat șefului, iar eu eram pedepsită pentru că mă amestecasem. Apelurile mele la secretara Colegiului Regal pentru Cadre Sanitare Medii de a se aplica prevederile codului de conduită al infirmierelor s-au izbit de un refuz categoric, căci nu puteam aduce fotografii care să dovedească malpraxisul. Aceasta a fost atmosfera – de anarhie totală și zbucium sufletesc – în care s-a desfășurat complicata ceremonie

tradițională de acordare a titlului de doctor honoris causa, care ne-a transportat pe un tărâm fantastic, de o grandoare teatrală, unde s-a sărbătorit cu șampanie, în foșnetul toaletelor noi, ritualul arhaic; zâmbetele împietrite pe chipuri, conversațiile politicoase și necontenitele strângeri de mână se răspândeau ca un strat de spumă albă peste focul mocnit al realității.

Într-o încercare timidă de a-și asigura un pic de liniște, Lucy adnotase cu optimism zilele din calendar începând cu 8 iunie după cum urmează: *Lucy începe examenele de absolvire și devine o sihastră (!)*. În dreptul zilei în care lui Stephen i se acorda titlul de doctor honoris causa, scrisese: *L. are 2 examene*. Deși în timpul examenelor a lipsit de la festivități, era puțin probabil să dea curs intențiilor ei de claustrare totală, așa că, pe 22 iunie, în calendar a apărut un apel înflăcărat pus între paranteze: *(Acordați-mi compasiunea pe care o merit!)*. Ținând cont de împrejurări, a fost o mare realizare că și-a susținut examenele, ba chiar le-a și luat.

15 iunie, ziua în care Lucy dădea cele mai dificile examene scrise, a fost senină, caldă și însorită – ceea ce nu i-a fost de mult ajutor. Dar, pentru ceremonia de acordare a titlului onorific lui Stephen, ziua a fost perfectă. Niciodată discrepanța dintre interesele majore ale membrilor familiei n-a fost mai mare. Lucy a plecat devreme la școală, într-o stare accentuată de nervozitate, în timp ce noi, restul, așteptam cu nerăbdare evenimentul fericit și fastuos, cu prilejul căruia stresul și neînțelegerile trebuiau uitate. Am plecat din casă la 10 dimineața fix și am luat-o agale spre Backs. Peluzele și pajiștile de lângă râu nu puteau să fie mai pastorale și mai senine: fiecare fir de iarbă de smarald și fiecare frunză – verde, aurie sau arămie – unduia în soarele puternic al dimineții, iar apa lucea ca o oglindă de argint, reflectând strălucirea infinită a cerului în centru și ramurile plecate de salcie la margine.

Am ajuns la Caius, unde am găsit o neobișnuită agitație: întregul colegiu se adunase să-l aplaude pe Stephen în curtea interioară, curtea renascentistă de la Senate House. Mi-a luat câteva minute să-l înveșmântez pe candidat în capelă și încă

puțin să-l instalez comod în scaunul cu rotile în roba roșie și grea, care ar fi fost grozavă iarna, dar era insuportabilă în toiul verii. Stephen a refuzat să-și pună tichia de catifea neagră brodată cu fir de aur, așa că a purtat-o Tim. Când am ieșit din capelă, membrii Consiliului de conducere, toți în robe, ne-au precedat, luându-și în primire locurile de pe drumul spre Poarta Onoarei. De la poarta cealaltă, Poarta Virtuții, a venit o fanfară și corul a atacat imnul *Laudate Dominum*. O altă fanfară cânta la marginea curții, urmându-l pe Stephen pe când trecea cu toată viteza prin Poarta Onoarei, apoi pe aleea spre Senate House, până în curtea Senatului.

Robert a fost ajutat de prietenii lui studenți să ridice scaunul cu rotile cu tot cu ocupantul său pe lunga scară în spirală spre sala de festivități din clădirea Old Schools, unde se adunaseră ceilalți candidați la titluri onorifice, printre care Javier Pérez de Cuéllar, secretarul general al Națiunilor Unite. Stephen abia a avut timp să ia o gură de suc de mere înainte să apară prințul Philip, rectorul. Binedispus, a venit să stea de vorbă cu noi și și-a adus aminte de vizita în West Road din 1981. L-a tachinat pe Tim pentru tichie și a rămas să vadă demonstrația lui Stephen la computer, înainte să plece în grabă pentru a-i saluta pe ceilalți demnitari. Am trecut pe lângă personajul regal când ne făceam drum spre ieșire ca să ne pregătim, înaintea celorlalți, de procesiune. „Cu autopropulsie, nu?" a remarcat el. „Da", i-am răspuns, „aveți grijă la picioare!".

Procesiunea, care se și formase până să ajungem noi, a început să se deplaseze. Noi patru – Stephen, Robert, Tim și cu mine – am pornit-o încet în jurul peluzei de la Senate House, în coada șirului, urmăriți de mulțimile strânse în spatele gardurilor și de camerele de luat vederi de dinăuntru. Norii încărcați cu tensiune, fricțiuni și confuzie s-au evaporat în lumina crudă a soarelui și, pentru o clipă doar, ne-a fost greu să credem că existaseră vreodată. În Senate House era răcoare, penumbră și domnea o atmosferă solemnă. Directorii de colegii și profesorii în robe roșii, împreună cu rectorul în veșmintele sale negre cu fireturi de aur și-au ocupat locurile, iar publicul format

din familii și prieteni, purtând ținute festive adecvate unei ocazii atât de solemne, s-a așezat, așteptând în tăcere. Când marile uși de stejar s-au închis, lăsând afară lumina intensă a zilei și mulțimile de turiști în tricouri, corurile reunite de la St John's și King's au început ceremonia cu un imn de Byrd, după care au cântat o piesă din secolul XX. Apoi au urmat prezentările. Un teolog german, Lordul Cancelar Mackay, Pérez de Cuéllar și Stephen au fost prezentați de Oratorul universității într-o latină elevată, rostită cu atâta eleganță și atâtea înflorituri, încât, atunci când și-a terminat cuvântarea în cinstea lui Stephen, Tim – nu prea renumit pentru cunoștințele lui de latină – a început imediat să aplaude. Despre Pérez de Cuéllar, Oratorul a afirmat că „adusese pacea perșilor și mesopotamienilor", pe când panegiricul lui Stephen era o adaptare a primei teorii atomice așa cum fusese înfățișată de Lucrețiu în *De rerum natura*.

Printre multe plecăciuni, strângeri de mâini și scoateri de pălării, ducele de Edinburgh a conferit distincțiile una câte una, fiecare prezentare terminându-se cu un ropot de aplauze, care, când a venit rândul lui Stephen, a atins proporții uimitoare. Unii dintre candidați, precum miniona și firava Sue Ryder, erau la fel de emoționați ca niște studenți abia intrați la facultate; alții, precum cântăreața de operă Jessye Norman și Stephen însuși, erau obișnuiți cu asemenea ocazii și primeau ovațiile cu stăpânire de sine și demnitate. Ceremonia s-a încheiat cu alte imnuri și două strofe din imnul național. Lăsându-l pe Tim cu bunicii, Robert și cu mine am ieșit cu Stephen, mergând ca prin vis pe lângă peluze, apoi ne-am îndreptat spre King's Parade în soarele dogoritor. Mulțimea ovaționa, zâmbea și ne făcea cu mâna, iar aparatele foto țăcăneau.

Când am ajuns la Colegiul Corpus Christi – printr-o coincidență colegiul lui Robert și locul unde urma să luăm prânzul oficial –, ne-am trezit înconjurați de mai marii națiunii, toți vizibil marcați de căldura din cortul unde se oferea șampanie, după care s-a servit prânzul în alt cort, unde era la fel

de cald. Spre disconfortul tot mai mare al lui Stephen, mâncarea, exceptând somonul, nu era adecvată pentru el. Avea un vecin de masă agreabil, în timp ce eu mă plictiseam cu al meu, o somitate în istoria Franței, care părea să n-aibă nimic de spus până nu am adus eu vorba de casa noastră din nordul Franței, când a revenit la viață. Soția lui tocmai cumpărase o proprietate în Normandia, mi-a spus, dar el era un tip citadin și nu-i prea păsa de mediul rural. M-am înveselit când a făcut schimb de păreri cu Stephen pe această temă și cel din urmă a zâmbit aprobator.

În căldura tot mai mare, cuvântările erau, din fericire, scurte. Începând cu Stephen, „pentru că totul începe cu el", ducele de Edinburgh și-a exprimat admirația pentru candidați, care „reflectau tot ce e mai bun în civilizația noastră". Lordul Mackay a răspuns lapidar și apoi totul s-a terminat. Restul zilei a fost un amestec de frivolitate și normalitate dezagreabilă, ca și când cruda realitate a norilor de furtună ce se adunau nu mai putea fi amânată mult timp.

Acasă se strânsese un grup de rude și prieteni aleși pe sprânceană, iar colegiul ne-a oferit pe peluză ceai și sandviciuri cu somon afumat, apoi căpșuni cu frișcă, totul stropit cu șampanie. Robert nu a fost la petrecere, trebuia să meargă în altă parte: pe seară urma să vâslească în a doua barcă a Colegiului Corpus, în cursa de pe Bumps. Am reușit să plec la timp ca să-l văd vâslind. Ziua, oricât de lungă și plină de evenimente, nu se terminase încă. Lucy s-a întors acasă distrusă, căci nu făcuse bine la nici una din lucrările scrise. Mai târziu, când plecaseră toți musafirii și eu debarasam, a sunat telefonul. Era Robert. Am vorbit un pic de una, de alta, apoi băiatului i-a scăpat că apăruseră rezultatele examenelor și nu erau atât de bune pe cât sperase. Era, pe bună dreptate, foarte supărat; am simțit intens, la rândul meu, umilința lui și ironia situației.

Robert, loial și modest ca întotdeauna, își ajutase îndatoritor tatăl la Senate House, îl însoțise în procesiunea oficială și își chemase niște prieteni ca să-l ridice pe scări și peste alte

obstacole din Colegiul Corpus Christi. Cu o reticență grijulie, asistase la succesul tatălui său fără gânduri ascunse, deși era mereu pus în umbra lui. Tot timpul ceremoniei în onoarea tatălui său, cu toată publicitatea, cu toate complimentele, ovațiile și laudele, Robert păstrase pentru el veștile care-l măcinau, și anume că rezultatele examenelor de sfârșit de an, afișate chiar în acea zi, erau dezamăgitoare. Adevărul era că Robert, dăruit cu un profund simț al individualității, se revoltase împotriva umbrei copleșitoare a geniului părintelui său, refuzând tacit să mai concureze cu el. Nu m-am putut împiedica să simt pentru nefericirea fiului meu o durere mult mai puternică decât bucuria pentru faima soțului meu. Mă identificam în mare măsură cu Robert: nu puteam decât să stau deoparte și să privesc de la distanță gloria lui Stephen.

Dacă Robert nu a avut la universitate succesul pe care-l spera, dezamăgirea i-a fost îndulcită de reușita pe plan nautic. Urmărită de echipa de filmare de la BBC, l-am dus pe Stephen în după-amiaza următoare la cursa de iahturi. Deși luasem o direcție greșită – cursa avea loc pe o porțiune a râului numită Fen Ditton, la vreo cinci mile în afara orașului – am ajuns la timp ca să vedem ambarcațiunea Corpus întrecând iahtul Lady Margaret. Se zvonea pe râu că ambarcațiunea Corpus „își ciocnise prada". Tatăl meu, care pe timpuri concurase și el pentru Corpus, a fost încântat de bravura lui Robert la concurs. Regretase întotdeauna că, mereu dornic să obțină cele mai bune rezultate, nu fusese în stare să se relaxeze și să se bucure de perioada de studenție la Cambridge, din anii '30 – și de aceea, în opinia lui, era important ca Robert să profite din plin de anii în care era student.

13
Companion de Onoare

În seara de 16 iunie am stat treji până târziu ca să vedem la televizor anunțul de la miezul nopții despre Onorurile de ziua de naștere a reginei. În mod inexplicabil, Elaine Mason, infirmiera de serviciu, ridiculiza și dezaproba evenimentul, în schimb tata țopăia de bucurie că ginerele său ajunsese, în calitate de Companion de Onoare, în cele mai înalte eșaloane ale națiunii. La fel ca tatăl lui Stephen, se bucura să fie în preajma unui om care dobândise pe plan public un succes pe care lui soarta i-l refuzase. A doua zi dimineață m-am trezit gândindu-mă cum să începem ziua într-o manieră festivă. Nu mă gândisem deloc până acum la cea mai importantă masă a lui Stephen, micul dejun. Mi-am amintit că trebuie să mai fie în frigider niște caviar rămas dintr-o călătorie la Moscova și ceva șampanie de la petrecerea de joi. Consecința acelui mic dejun extravagant a fost că nici unul dintre noi n-a reușit să facă prea multe în dimineața aceea: doar ne-am târât până la Centrul Universitar, unde rezervasem o masă pentru prânz. Imediat după-amiază, am plecat pe bicicletă în oraș ca să verific cum mergea organizarea concertului din acea seară de la Senate House, unde am găsit familia lui Jonathan ocupându-se de poziția fiecăruia și de aranjamentul general, în timp ce el repeta cu orchestra. I-am lăsat cu ale lor și am fugit înapoi acasă ca să-l iau pe tata într-o plimbare pe malul râului. Am ajuns la timp ca să vedem a doua ambarcațiune a Colegiului Corpus vâslind în aval și purtând o ramură de salcie, semn că avusese o altă ciocnire victorioasă.

În acea seară caldă și senină de iunie, întorcându-ne la Senate House, am rămas uimiți să vedem un lung șir de prieteni și admiratori așteptând răbdători să intre la concertul potrivit intitulat *Honoris causa*. L-am dus pe Stephen suficient de departe ca nu cumva să vadă rezultatele examenelor afișate pe zidurile clădirii și l-am lăsat pe aceeași peluză pe care se desfășurase

procesiunea cu două zile înainte. Acolo a făcut fotografia de grup cu alți oaspeți distinși, în timp ce eu m-am dus să văd de ce se mișca așa încet coada. Lungimea ei era explicabilă: Tim, un copil de zece ani, era singurul distribuitor de programe din clădire, iar Lucy și tatăl meu se străduiau să-i conducă pe toți la locurile lor. După ce i-am adus ajutoare lui Tim, m-am întors la Stephen, pe peluză. Administratorul de la Senate House a insistat, spre jena mea, ca Stephen și cu mine să ne facem o intrare oficială și ne-a reținut afară până s-a așezat toată lumea. La apariția noastră, toți s-au ridicat în picioare și ne-au ovaționat. Pe când Stephen mulțumea radios publicului și se învârtea în scaunul său, eu mă simțeam cât se poate de stânjenită și de stângace...

După câteva minute, sunetele baroce ale trompetei din sonata lui Purcell pentru acest răsunător și imperios instrument au deschis concertul, înălțându-se deasupra capetelor spectatorilor spre tavanul de secol XVIII, decorat cu stucatură. Exact cum mă așteptasem, publicul a fost așa de mulțumit, încât, după terminarea concertului, a făcut donații generoase: au primit cecuri substanțiale trei instituții – Asociația pentru boala neuronului motor, Cercetarea în leucemie și Fundația Leonard Cheshire –, iar costurile concertului s-au acoperit din vânzările de bilete. Se părea că seara muzicală fusese un succes răsunător: instituțiile de caritate avuseseră un beneficiu net; Camerata Barocă din Cambridge încheiase un alt contract de sponsorizare și oferise un spectacol excepțional sălii pline de la Senate House și, cel mai important, Stephen fusese minunat sărbătorit și aplaudat de sute de oameni bine intenționați. Cu toate astea, el părea țâfnos și iritat. Percepția asupra evenimentului îi era întunecată de ciuda că atenția acordată lui Jonathan și orchestrei sale îl pusese în umbră. Era o judecată cu atât mai nedreaptă cu cât nu corespundea adevăratei firi a lui Stephen. Susținuse acest proiect cu entuziasm și se implicase în realizarea sa cu însuflețire. Jonathan, cu rezerva sa caracteristică, se dăduse deoparte cu tact pentru a-i permite lui Stephen să se bucure de

adulația publicului la sfârșitul concertului; și, într-adevăr, spectacolul îi aparținuse mai mult lui Stephen. Nu-i stătea în fire lui Stephen nici să-mi aducă aminte că, întrucât onoarea nu aducea vreun titlu, eu nu aveam nici o contribuție. Concluzia era pe cât de inevitabilă, pe atât de greu de înghițit: Stephen căzuse pradă lingușitorilor. Acești sicofanți nu erau deloc dezinteresați și îi inoculau idei în contradicție cu natura lui fundamental generoasă, deși încăpățânată.

Luminile orbitoare ale rampei s-au focalizat asupra lui Stephen tot restul acelei veri, și mai mult ca oricând la vizita noastră la Palatul Buckingham, peste câteva săptămâni. În comparație cu prima vizită, făcută în urmă cu șapte ani, aceasta a fost surprinzător de intimă. Am urmat același program – stând din nou la Societatea Regală cu o noapte înainte –, cu deosebirea că ne-au însoțit Tim și Amarjit Chohan, infirmiera indiană a lui Stephen, iar Lucy n-a mai uitat să-și pună în bagaj pantofii eleganți, asortați cu rochia maro-închis care îi scotea minunat în evidență părul blond. Din nou, exact ca odinioară, traficul pe Mall era oprit, dar de această dată pentru Schimbarea Gărzii. Pentru a evita aglomerația de la intrarea principală, am fost direcționați spre intrarea privată a reginei și am ajuns brusc într-o grădină liniștită, plină de culori, departe de agitația și zăpușeala Londrei. Un ofițer al palatului, un valet și o doamnă de onoare ne-au salutat amabil, cu zâmbete imperturbabile, și ne-au condus în palat, pe lângă câteva biciclete și scânteietoarea mașină în miniatură din copilăria prințului Charles, apoi am urcat până la sala imensă cu coloane de marmură, luminată pe toată lungimea, cu piese de mobilier tapisate cu damasc roșu și roz. Enorme aranjamente de crini stăteau ca niște santinele decorative, păzind comorile.

Am luat-o de-a lungul galeriei de tablouri, privind în fugă portretele lui Charles I și ale familiei sale. Mi-au atras atenția câteva pânze de Canaletto, o pictură în stil olandez și o mulțime de portrete ale prințesei Augusta. Am ajuns pe un culoar atât de îngust, încât părea să ducă spre camerele servitorilor, apoi am fost conduși într-o mică încăpere lăturalnică, plină de

tablouri și mobile, Camera Empire. După ce ne-a informat rapid asupra etichetei, ofițerul ne-a luat doar pe Stephen și pe mine la întrevederea cu regina, care ne aștepta într-o cameră de la capătul coridorului. Respectând protocolul, Stephen a luat-o înainte pe ușa deschisă de pe culoar. Acolo, lângă șemineu, stătea regina, purtând o rochie albastru-închis cu dungi albe. S-a uitat în direcția noastră cu un zâmbet prietenos, dar și un pic neliniștit. Zâmbetul s-a transformat de îndată într-o expresie îngrozită când Stephen, năvălind cu scaunul lui în salonul de recepție, a învârtit covorul cu roțile, ca plugul unei locomotive americane. Scaunul se împiedicase de ciucurii covorului gros *café-au-lait*, oprindu-l brusc pe Stephen și blocând intrarea în cameră. Din spate, nu prea vedeam ce se întâmplă și nici nu puteam face nimic ca să rezolv încurcătura regală. Regina era singură în cameră. A ezitat, apoi a făcut un gest rapid, ca și cum voia să vină ea însăși să scoată din capcană mecanismul greoi și pe ocupantul său. Din fericire, ofițerul care ne anunțase s-a strecurat pe lângă scaun, a ridicat roțile din față și a rezolvat incidentul.

Firește, Majestatea Sa era un pic tulburată – cum eram și eu –, așa că nu ne-am strâns mâinile și am uitat să-i fac reverența în timp ce rostea o scurtă urare oficială de bun venit. După un moment de tăcere stânjenită, regina hotărâse probabil că era mai bine să-și continue imediat cuvântarea, așa că ne-a anunțat ce încântată era să-i acorde lui Stephen medalia de Companion de Onoare. Am primit-o în numele lui și i-am arătat-o, citindu-i inscripția *In Action Faithful, in Honour Clear**. Regina a remarcat că i se părea foarte frumos spus, iar Stephen a tastat: „Mulțumesc, doamnă." Noi i-am dăruit un exemplar din *Scurtă istorie a timpului* purtând amprenta degetului lui Stephen. Cartea a uimit-o: „Este cumva o relatare de popularizare a cercetărilor sale, ca pledoaria unui avocat?" m-a întrebat. Era rândul meu să fiu uimită, căci nu-mi puteam imagina cum ar fi putut arăta o popularizare a legilor. M-am

* „În fapte credincios, cu onoarea nepătată" (engl.). (*N.t.*)

adunat suficient ca să spun că, în opinia mea, *Scurtă istorie* era mai ușor de citit decât o pledoarie, mai ales primele capitole, care conțineau o poveste fascinantă despre evoluția cercetării universului – dinainte ca fizica să se complice cu particule elementare, teoria corzilor, timp imaginar și altele de acest fel. După aceea conversația a continuat cu pauze încă vreo zece minute, timp în care am explicat pe scurt cu ce se ocupa Stephen, iar el a făcut o demonstrație a funcționării computerului și a vocii sale americane. Regina îmi punea mie întrebările cu o privire pătrunzătoare și albastră, la fel de scânteietoare ca broșa cu safir și diamante de pe umărul ei. Cu toate că exista căldură și considerație, precum și interes în acea privire, ea mă hipnotiza. Mi-era teamă să mă uit în altă parte, oricât de mult aș fi dorit să examinez salonul de primire turcoaz, plin de tablouri și amintiri, așa că stăteam țintuită locului, abia îndrăznind să întorc capul la stânga sau la dreapta.

În timpul prânzului pe care l-am luat în restaurantul de la ultimul etaj al Hotelului Hilton, le-am povestit în detaliu celor din familie cum decursese audiența din Camera Empire, fără să omitem episodul cu covorul, care le-a stârnit un haz ireverențios. Le-am spus despre conversația ce a urmat că fusese ceva între un examen oral și un interviu cu o directoare autoritară, deși bine intenționată. Nu mă îndoiam că și regina găsise întrevederea destul de dificilă. Däduserăm oare răspunsurile potrivite? ne întrebam noi, în timp ce admiram panorama Londrei. Acolo, sub noi, se vedea clar palatul regal înconjurat de Câmpiile Elizee, unde, după audiență, ne plimbaserăm puțin. Stephen s-a plâns că nu fusese în stare să converseze cât ar fi dorit din pricina unei mici probleme la reglajul manual al computerului, perturbat de acel *contretemps* cu covorul. Oricum, impresia generală a fost că audiența mersese bine, iar Stephen avea acum o altă medalie impresionantă de pus în bogata lui colecție.

Când plecam din restaurant, am avut surpriza să mi se ofere din partea direcțiunii un enorm buchet de crini portocalii și galbeni. Deși venea de la o întreprindere comercială din lanțul

de Hoteluri Hilton, gestul era înduioșător. Mi-a amintit de perla pe care mi-o dăruise Ruth Hughes în California, când lui Stephen i se acordase, în 1975, medalia papală; gestul îmi spusese că fusesem și eu băgată în seamă de cineva.

14
Dies irae

Peste o săptămână, Tim și cu mine am plecat din nou în Franța. Casa Moulin clipea somnoroasă în amurg pe când ne îndreptam cu mașina spre povârniș. Aerul curat și proaspăt mi-a pătruns adânc în plămânii astmatici, înviorându-mă, căci eram ostenită după lunga călătorie și stresul emoțional al ultimelor suișuri și coborâșuri. Curtea interioară era pașnică și cufundată în tăcere, învăluindu-ne ca o pătură moale și apărându-ne de tirania lumii din afară. Liniștea era tulburată doar de ciripitul vrăbiilor. Tim și-a unit vocea melodioasă cu a lor, zorindu-mă să deschid odată ușa: voia să intre și să urce în pod la aeromodelele sale, care se năpusteau vertiginos în casa scării, suspendate de balustrade cu o rețea complicată de fire și bandă adezivă. Ajunși în casă, ne-am dus peste tot, inspectând fiecare ungher. Hambarul altădată prăfuit și întunecos suferise, spre uimirea noastră, o transformare ca a Cenușăresei și acum era gata să le primească pe infirmierele lui Stephen. Molozul, pânzele de păianjen și căpriorii putrezi dispăruseră, și în locul lor, la parter, era o cameră mare pardosită cu gresie și o chicinetă, iar la etaj două dormitoare spațioase și o baie. Am dat fuga în grădină, unde se petrecuse o vrajă stranie în absența noastră. „E exact ca la Palatul Buckingham!“ a exclamat Tim – și avea dreptate. Mai erau treburi de făcut, pereți de zugrăvit și podele de acoperit, dar lucrările importante se terminaseră. Moulin era gata să ne primească nu numai pe noi, ci și mulțimea de oaspeți pe care urma să-i avem vara. Fratele meu avea

să-și aducă familia cu patru copii cam tot atunci când Arthur, prietenul lui Tim, și părinții lui hotărâseră să vină într-un weekend. Jonathan urma să-i aducă pe părinții mei, iar Stephen venea cu avionul până la Le Touquet însoțit de Pam Benson, o infirmieră de mare încredere, de Elaine cu David Mason și familia lor.

În pofida reticențelor mamei, în optimismul meu invitasem familia Mason, sperând că traiul cu noi în aceeași casă, dar într-o atmosferă mai relaxată decât la Cambridge, va inspira mai mult respect pentru autodisciplina pe care se baza programul nostru zilnic. Deși nu aveam nici o intenție să mă amestec în orice gen de relație afectuoasă ce s-ar fi putut înfiripa între ea și Stephen, m-am gândit că, în calitate de asistentă medicală de profesie, Elaine putea fi convinsă că succesul misiunii noastre depindea de lucrul în echipă perfect organizat. În naivitatea mea, trăgeam nădejde că, dacă își va da seama că Jonathan și cu mine nu împărțeam patul, Elaine va învăța să respecte acel modus vivendi care ne dădea posibilitatea să avem grijă de Stephen și de copii pe timp nelimitat, în orice condiții. Doar cel mai fanatic bigot nu și-ar fi dat seama ce încercam să realizăm și cât efort și reținere ne costa. Ironia sorții era că, în alte vremuri, Stephen, intolerant cu fanaticii, ar fi criticat aspru sau și-ar fi bătut joc de cineva care propovăduia o asemenea atitudine.

Noi – adică eu, Tim, meșterul meu Claude și o fată din sat care ne ajuta – aplicam cu energie vopsea albă pe pereții noii părți de la parter a casei când a sosit, cu o săptămână mai devreme, distratul de frate-meu cu familia lui numărând patru copii. Chris a compensat însă cu vârf și îndesat sosirea lor înainte de vreme asumându-și sarcina de a găti. În opinia lui, cele mai mari atracții turistice din Franța erau supermarketurile, unde își petrecea fericit timpul căutând pe toate rafturile cele mai neobișnuite ingrediente pe care să le pună în mâncărurile sale, a căror aromă, venind din bucătăria cea nouă, ne făcea în fiecare seară să salivăm, promițându-ne cele mai mari delicii.

Până să aterizeze Stephen la Le Touquet la jumătatea lui august cu echipa sa pestriță, noua aripă a casei fusese temeinic testată de valurile succesive de oaspeți, printre care părinții mei, care se declaraseră complet satisfăcuți de farmecul și de confortul ei. Însă în aer a început să plutească o anume tensiune odată cu sosirea lui Stephen. Încântării mele de a-l vedea i s-a răspuns cu răceală, trezindu-mi bănuiala că bombănelile lui despre Franța rurală găsiseră ecou și i se întărise convingerea că nu voia să petreacă vreo vacanță în Franța, și cu atât mai puțin la țară. Toate eforturile de a-i stârni interesul pentru panorama superbă a casei se loveau de aceeași expresie plictisită și disprețuitoare. Zi după zi, vedeam din ce în ce mai clar adevărul crud: zâmbetele și atenția lui Stephen îi erau rezervate lui Elaine și nu mai aveam nici o îndoială că era încurajat să mă disprețuiască pentru defectele mele și pentru că nu corespundeam imaginii perfecte cu care era ademenit mereu. I se inocula ideea că nu-i mai eram de nici un folos, că nu eram bună de nimic. Elaine se afla într-o poziție foarte avantajoasă: avea minime obligații, așa că dispunea de timp să-l răsfețe pe Stephen făcând tot ce-i cerea; putea să-l flateze și astfel să obțină orice de la el, iar pregătirea profesională îi permitea să-i satisfacă toate capriciile. Cum munca și starea lui de sănătate erau principalele preocupări ale lui Stephen, rolul meu devenea tot mai redus, iar al ei – din ce în ce mai important. Legăturile de familie și cele spirituale, pe care le prețuisem și prin care păstrasem aparența normalității, ajunseseră, se pare, nesemnificative. Probabil că găsise în ea o persoană mai rezistentă decât mine, cu care putea să aibă cumva din nou o relație fizică, indiferent care erau celelalte aspecte ale aventurii lor. Nu-i puteam refuza acest lucru și eram pregătită să-l accept în economia vieții noastre – în același fel în care el acceptase cu generozitate relația mea cu Jonathan –, cu condiția să fie ceva discret și să nu reprezinte o amenințare pentru familie, copii, căminul nostru sau programul de ture al infirmierelor, stabilit cu atâta osteneală. În plus mi se părea neapărat necesar să-mi

mențin propria relație cu Stephen, fiind convinsă că, fără mine, ar fi devenit un copil care s-a rătăcit, un copil rebel și orgolios, dar și neajutorat și naiv. Soarta mea fusese de atâta timp strâns legată de a lui, încât mi-ar fi fost imposibil să ajung indiferentă față de el, oricât de dificil ar fi devenit. Grija pentru bunăstarea lui era pentru mine ca o a doua natură. Nu puteam să trec cu vederea nici cel mai mic indiciu de durere, disconfort sau dezaprobare ce i se ivea pe chipul atât de mobil. Adevărul era că încă îl mai iubeam – cu compasiune și cu profundă căldură. În ciuda minții strălucite, în trupul lui emaciat suferința era dureros de evidentă, și suferința aceasta îmi reînvia mereu sentimentele pentru el. Nu exista în aceste sentimente nici o tendință de a-l trata de sus; dimpotrivă, adesea mă obligau să merg ca pe sârmă în plan emoțional, căci trebuia să-mi ascund întotdeauna deznădejdea și frustrarea pe care mi le trezeau încăpățânarea și solicitările lui absurde, arătând în schimb respect pentru demnitatea și drepturile sale de persoană aflată într-o stare extrem de gravă de invaliditate.

Căsnicia noastră, devenită cu timpul un edificiu mare și complex, îmi definea viața de adult prin realizările mele cele mai importante: supraviețuirea lui Stephen, copiii, familia, căminul. Era lunga poveste a luptei noastre comune cu boala și a victoriei lui Stephen, repurtată în pofida tuturor așteptărilor. Mă dedicasem aproape complet acestei lupte – chiar dacă acceptasem ajutor ca să mă mențin pe linia de plutire și relativ optimistă. Era adevărat că uneori tânjeam după mai multă libertate de mișcare și-mi displăceau limitările stricte pe care mi le impunea viața cu Stephen, dar nu încercasem niciodată să fug – nici în cea mai neagră disperare. Poate că edificiul devenise periculos de îngreunat și de instabil, dar era de necrezut că tot ce reprezenta această căsnicie putea să se năruie acum, în urma unei pasiuni năvalnice. Faptul că Elaine se comporta astfel, deși avea un soț zdravăn și propria ei familie, depășea puterea mea de înțelegere: era problema ei de conștiință, în care nu voiam să mă bag.

Situația s-ar fi putut rezolva de la sine, în mod pașnic, dacă persoanele implicate ar fi fost diferite, mai grijulii față de ceilalți, mai puțin voluntare, mai puțin egoiste, mai puțin înclinate să-și împlinească dorințele în detrimentul celor din jur. Dacă aș fi fost mai puternică și mai puțin derutată, aș fi tratat altfel această situație, cu mai mult aplomb. Dar așa, vacanța a fost un dezastru. Diverse întâmplări nefericite i-au amplificat lui Stephen dezgustul pentru viața la țară și chiar pentru Moulin, contrastând cu entuziasmul său din primăvară; a devenit din ce în ce mai ostil atât față de familia lui, cât și față de Pam, cealaltă infirmieră. Când am hotărât, în cele din urmă, să-i spun lui Stephen că din cauza purtării sale și a lui Elaine riscam s-o pierdem pe Pam, n-am făcut decât să pun paie pe focul care avea să ne mistuie pe toți. În acea zi și în noaptea următoare, pălălaia a cuprins vechea casă, distrugându-ne liniștea atât de dragă și zgâlțâind grinzile bătrâne. Flăcări de insulte, ură, dorință de răzbunare se repezeau la mine din toate părțile, acuzațiile mă prefăceau în scrum – soție necredincioasă, parteneră nepăsătoare și egoistă, femeie de carieră, leneșă și frivolă, mai interesată să cânte decât să-și îngrijească soțul bolnav, fără apărare. Am făcut ce-am vrut prea mult timp, spuneau ei. Trebuia „să-l pun pe Stephen pe primul loc".

Înfruntam singură atacurile. Nu l-aș fi înjosit pe Jonathan implicându-l în acest conflict necivilizat, dar nici nu puteam să potolesc flăcările. Nu știam cum să le explic că, în pofida pasiunii obsesive a lui Stephen pentru fizică și a solicitărilor chinuitoare și neîncetate ale bolii, mă străduisem din răsputeri să fiu o soție bună pentru el; strecurându-mă prin hățișul de medicamente, echipament medical și infirmiere, printre lucrări științifice, ecuații și întruniri, mă străduisem să mă descurc cât puteam eu de bine, oricât de grea îmi devenise viața. Faptul că iubirea și ajutorul lui Jonathan ne ferise pe amândoi și mă salvase pe mine din cea mai neagră disperare nu putea fi socotit o apărare valabilă. Tot ce mă pricepusem să fac nu era suficient, iar acum eram dată la o parte pentru cineva care-l înșela pe

bolnav cu promisiuni absurde și speranțe deșarte. Căsnicia noastră intrase în agonie.

Singură în camera mea, după ce primul val de atacuri în sfârșit s-a retras, am vărsat lacrimi fierbinți de neputință și furie. Mă revolta superficialitatea oamenilor care apăruseră de curând în viața noastră. Nu se confruntaseră cu un șir nesfârșit de momente dificile. Nu suferiseră trauma copleșitoare de a privi moartea în față zi de zi, timp de peste un sfert de secol. Nu căzuseră niciodată în vreun abis emoțional și nu fuseseră sfâșiați de dileme morale. Nu ajunseseră niciodată la limitele suportabilității fizice și mentale, și nici nu le depășiseră. Trecuseră ușor prin viață, nu dăduseră piept cu realitatea în toată grozăvia ei, erau motivați doar de propria mulțumire, le impuneau altora standarde absolute pe care ei înșiși nu le respectau. În ochii lor, eram un simplu robot, nu o ființă umană. Nevoia mea de a fi iubită pentru mine însămi era socotită o absurditate.

După acel fiasco, Stephen și soții Mason s-au întors în Anglia, iar Tim și cu mine am rămas la Moulin. Minunata casă veche cu grădină mi-a refăcut trupul mistuit și mintea carbonizată, iar calmul Franței rurale s-a pogorât asupră-mi încă o dată. Dacă Stephen nu mă mai dorea în preajmă, m-am gândit, puteam să trăiesc foarte bine în Franța. M-aș fi întreținut predând engleza și spaniola, iar Tim ar fi devenit complet bilingv. La începutul lui septembrie a început să meargă la școala din sat, unde și-a făcut repede prieteni, nefiind deloc tulburat că nu vorbea limba. Pornea cu bicicleta pe șosea în fiecare dimineață, iar eu îi făceam semn cu mâna și mă uitam cum urcă dealul de vizavi și dispare pe sub copaci. Acasă vorbeam deseori în franceză. Engleza și Anglia îmi deveniseră străine, erau o limbă și o țară care adăposteau și exprimau o suferință personală atroce – pe când Franța îmi oferea un nou stil de viață, alți prieteni și impresia de egalitate. Pe deasupra, Franța, țară predominant catolică, avea cultul Fecioarei Maria, mediatoarea feminină dintre cele două figuri masculine ale Trinității. Aici femeia avea un loc recunoscut în ordinea divină a lucrurilor. Adesea, în bisericile și catedralele din provincia franceză, eram

atrasă de figura Fecioarei Maria – o sfântă din ipsos pictat cu stângăcie –, care oferea consolarea suferinței împărtășite.

Tim și cu mine am intrat repede într-o rutină cotidiană pe care speram s-o pot menține. La nevoie, puteam să ne stabilim în Franța; sau chiar să revenim în Anglia până la urmă, dacă Stephen își rezolva problemele. Jonathan, care se întorsese la Cambridge să dea câteva recitaluri de orgă, ținea mereu legătura cu noi, îndemnându-ne să rămânem în Franța dacă ne simțeam în largul nostru aici.

Și Stephen ne telefona aproape în fiecare zi, dar el ne îndemna să ne întoarcem în Anglia. Îi era dor de noi, spunea, și avea nevoie de noi. Era atât de convingător, încât am crezut că avea sincer intenția să ne reluăm viața armonioasă și să-și țină infirmierele sub control. Mai târziu, în septembrie, crezând că rătăcirea copilului meu se terminase, am pornit spre Anglia pe o mare agitată, hotărâtă să evit orice confruntări. Părinții mei și cu Robert au fost încântați să ne revadă când am ajuns acasă noaptea, cu mare întârziere din pricina aglomerației de pe șosele. Însă primirea pe care mi-a făcut-o Stephen mie, nu și lui Tim, a fost glacială. Nu ne întâmpina un copil rătăcit, ci un despot. Mi-am dat seama imediat că făcusem o mare greșeală întorcându-mă.

15
Prea multe adevăruri

Lunea următoare, Tim s-a întors la școală și eu m-am apucat din nou să predau, angajându-mă pentru un semestru, dacă nu pentru întregul an universitar. Apoi, exact la o săptămână după întoarcerea mea, Stephen mi-a dat o scrisoare în care mă anunța că avea de gând să trăiască împreună cu Elaine Mason. În acea seară, printr-o nefericită coincidență, lui Robert i-au fracturat maxilarul niște bandiți care-l atacaseră în drum spre casă.

Stephen a fost nevoit să-și amâne punerea în aplicare a deciziei din simplul motiv că el și Elaine nu aveau unde să se ducă. Între timp, noi trăiam într-un abis de haos și confuzie, iar eu mă agățam, precum înecatul de pai, de speranța că furtuna se va domoli până la urmă și că, în pofida tristei sale tulburări emoționale, Stephen va alege să rămână cu familia lui. Ca o frunză veștedă purtată de vânt, venea și apoi pleca iar, adesea fără să anunțe pe nimeni. Asupra lui se exercita o presiune enormă din exterior și fiecare episod exploziv era urmat de o perioadă de calm, ca și cum nu s-ar fi întâmplat nimic. Totuși aceste perioade nu erau decât ochiul furtunii, anticipând alte elemente, neprevăzute, care suflau cu forța unui uragan. Îmi ajunsese la urechi zvonul că infirmiera își anunțase deja apropiata căsătorie cu Stephen. Trăiam mereu cu frica în suflet că va trebui să lupt ca să câștig custodia lui Tim, în timp ce lui Jonathan i se interzisese să mai vină în West Road sub amenințarea unei acțiuni în justiție. O discuție deschisă era imposibilă, căci între mine și Stephen se ridicase un zid de netrecut și, cu cât părea să piardă mai mult controlul asupra situației în care se afla cu Elaine, cu atât simțeam mai intens că voia să mă controleze pe mine, de parcă eram proprietatea lui. Infirmierele de serviciu îmi strecurau scrisori jignitoare prin geamul mașinii în fiecare zi când plecam la lucru. Seară de seară, mi se cereau lucruri imposibile. Mi se atribuiau remarci ostile și motive false. Mi se spunea să renunț la Jonathan și „să-l pun pe Stephen pe primul loc în viața mea". M-am pomenit atrasă fără voia mea în conflicte de ordin financiar nu numai cu Stephen, ci și cu Elaine. Pentru că predatul îmi cerea concentrare – mai ales predatul romanelor și nuvelelor lui Gabriel García Márquez, atât de captivante și incitante din punct de vedere intelectual –, am reușit să-mi păstrez întru câtva sănătatea mentală; în plus, în rândul colegelor mele de cancelarie găseam multă simpatie și susținere, astfel că în cele câteva ore pe care le petreceam departe de casă aveam un sentiment de echilibru. În alte dăți, muzica îmi alina și consola sufletul zbuciumat, deși intensitatea ei îmi făcea adesea vocea să tremure și să se stingă.

Altminteri, pe măsură ce pătrundea mai adânc în casa noastră, nebunia se transforma într-un balamuc: aveau loc scene de o violență fără precedent, care ne lăsau pe Tim și pe mine îngroziți. Și nu exista nici cel mai vag gest de susținere din partea celor două organisme profesionale ale infirmierelor, Colegiul regal al cadrelor sanitare medii și Consiliul asistenților medicali din Anglia, care nu voiau să se amestece.

Mai târziu în acea lună, când mi-am luat rămas-bun de la copiii mei mai mari în două zile consecutive – Robert pleca la Glasgow să facă un curs postuniversitar de IT, iar Lucy pleca la Oxford –, mi s-a părut că întreaga mea existență și temelia ei se prăbușeau. Identitatea distinctă pe care încercasem cu disperare să mi-o formez de-a lungul anilor din fragmente disparate – piesele de mozaic ale vieții cotidiene – fusese distrusă. Eram singură și fără adăpost în mijlocul unui război personal. Oriunde mă uitam, vedeam molozul și ruinele edificiului îndrăzneț, dar fragil pe care-l clădiserăm Stephen și cu mine. Un abis întunecat se deschisese, înghițind edificiul și, odată cu acesta, peste douăzeci și cinci de ani din viața mea – toți anii tinereții și primii de maturitate, toate speranțele și tot optimismul. În loc rămăsese doar un linițoliu imaterial, fără conținut, spectral și singuratic, obiect de tortură mentală zilnică. Singura mea certitudine pentru viitor era că cel mai mic și mai vulnerabil copil al meu, Tim, trebuia protejat – și, oricât de sfâșiată aș fi fost, aveam datoria să-mi adun puterile și curajul ca să lupt pentru el.

Jonathan și cu mine nu ne gândiserăm niciodată la un viitor împreună fără Stephen. Nu aveam asemenea fantezii sau visuri. Ideea unei schimbări nu ne trecuse prin minte: refuzasem și să mă gândesc la așa ceva. În trecut crezusem că atinseserăm un echilibru convenabil pentru toți, chiar dacă presupunea multe trucuri, reținere și autodisciplină din partea noastră. Dar nu se dovedise decât o dorință arogantă, căci acum mi se dădea de înțeles cu forța că pe Stephen nu-l mulțumea stilul nostru de viață de mai multă vreme. Această descoperire mi s-a părut cât se poate de surprinzătoare. Dacă Stephen avusese resentimente

de atâta vreme, de ce nu mi le împărtășise? Cum reușise să aibă atâta succes, să fie așa de dinamic și inventiv, dacă era atât de nefericit? Pretinsese mereu că nu-i place să fie tratat altfel decât ca simplu membru al familiei, când de fapt socotea că locul lui e în mijloc, pe un piedestal. Apăruse cineva care era gata să-l adore ca pe un zeu și să facă din el centrul vieții ei. Care îi promitea că nu va mai trebui niciodată să angajeze infirmiere pentru că ea singură avea să-l îngrijească 24 de ore din 24, șapte zile pe săptămână, și va călători cu el oriunde voia să se ducă. Era limpede că eu nu mă puteam compara cu o persoană atât de devotată, și de aceea mi se impunea o schimbare dintre cele mai crude. Eram amenințată să fiu dată afară din casa mea, iar rolul în viața lui Stephen mi-era negat sistematic, de parcă orice referire la mine, orice amintire cu mine trebuiau șterse din toate ungherele memoriei.

Odată ce semestrul începuse și eram atât de ocupați cu programul nostru zilnic, nu mai putea fi vorba să ne întoarcem, Tim și cu mine, în Franța. Eu aveam însă mare nevoie de un refugiu. Casa lui Jonathan ieșea din discuție, căci, dacă mă mutam la el, ar fi însemnat să pun capăt căsniciei, ceea ce nu era și nu fusese niciodată intenția mea. Orice adăpost trebuia să fie pe teren neutru, astfel ca Tim și cu mine să scăpăm de haosul de tensiuni, lupte, venin și incriminări din West Road nr. 5. Aveam o singură soluție. Deși colegiul deținuse ani în șir casa din Little St Mary's Lane – în schimbul apartamentului pe care ni-l dăduse –, proprietatea încă ne aparținea. Cum știam că nu locuia nimeni în acea casă, i-am scris rectorului, rugându-l să ne lase pe Tim și pe mine să ne mutăm acolo un timp, până când luptele se potoleau și situația de criză se rezolva în bine sau în rău. Răspunsul lui a fost lipsit de echivoc: oricât de mult regreta, exista un acord formal între Stephen și colegiu în privința schimbului celor două proprietăți și, până când Stephen nu-l rezilia, eu nu puteam să ocup casa.

În timpul zilei, astmul îmi bloca respirația și îmi zăpăcea mintea, iar mâinile îmi amorțeau până în vârfurile degetelor de spaimă de fiecare dată când Stephen mă anunța că vrea să

discute cu mine. În fiecare noapte aveam coșmaruri cumplite, din care mă trezeam într-o stare de panică nebună: inima îmi bătea ca un ciocan și peste mine se prăbușeau case, îngropându-mă în întuneric. Tim avea și el coșmaruri în care era fugărit pe coridoare și pe străzi de niște nemernici. În timpul zilei devenise extrem de introvertit și anxios. Doctorul mi-a prescris medicamente betablocante și m-a trimis la un psiholog. Pentru Tim, singurul leac era să stea departe de necazuri, dar, cum în casa din Little St Mary's Lane nu aveam acces, asta nu se prea putea. L-am rugat pe directorul școlii lui să-i anunțe pe toți profesorii că Tim avea o situație insuportabilă acasă. Am descoperit prea târziu că uitase să comunice personalului temerile mele, așa că bietul Tim venea deseori de la școală în lacrimi.

Luptele au continuat, înverșunate, tot restul semestrului, cu un singur armistițiu de scurtă durată: vizita în Spania, la Oviedo, unde lui Stephen urma să i se decerneze un premiu prestigios de către moștenitorul tronului spaniol, Prințul de Asturias. Șederea în Spania mi-a ridicat moralul, așa că vizita a fost suportabilă. Deși armistițiul nu a fost lipsit de stresul aparițiilor în public, al conferințelor de presă și interviurilor, cel puțin acestea mi-au dat posibilitatea să mă afirm din nou pe plan profesional și să-mi confirm competențele de filolog și de parteneră a lui Stephen. Stresul provocat de ultimul său anunț, anume că hotărâse să cumpere un apartament pentru infirmiera lui preferată, era mult mai mare. Mintea care stăpânea secretele matematice ale universului nu făcea față zbuciumului emoțional de care era copleșită acum. Ca și eroul său wagnerian, Siegfried, Stephen se înfășurase într-o mantie protectoare, mantia rigidă a dârzeniei – inspirată de o rațiune neînduplecată, care-l apăra de fragilitatea emoțională și-i alimenta credința că este invincibil. Dar, ca și Siegfried, devenea vulnerabil și neajutorat când era expus unui atac. Punctul slab al lui Stephen era, din punct de vedere fizic, gâtlejul, dar avea și un al doilea punct slab, de ordin psihologic: o totală lipsă de rezistență la presiunile emoționale manipulatorii. Nu fusese niciodată supus la așa ceva și nu avea vreo armură care să-l

apere de lovituri. Acesta era genul de presiune exercitată asupra lui Stephen: se acumula o masă de gaze fierbinți, șuierând cu o energie implacabilă, până când erupea cu forța unui vulcan într-o serie de uriașe șuvoaie emoționale care treceau peste toate obstacolele – revărsare înflăcărată de furie și pasiune. Apoi fiecare nouă erupție se oprea, în mod miraculos, la fel de repede pe cât începuse, și liniștea se lăsa din nou în viața noastră de familie. Stephen devenea mai blând, mai docil și copleșit de regrete, dorind sincer să lase în urmă zbuciumul și să-și reia viața tihnită din căminul său, în care o dusese atât de bine. Recunoștea că e zdruncinat de emoții conflictuale și are nevoie de sprijin, luând în considerare și posibilitatea unei împăcări. Eu eram mai mult decât dispusă să mă împac cu el, căci simțeam la rândul meu tragismul situației lui și voiam să-l ajut s-o depășească – dar acalmia ținea doar până în momentul înfiorător când o altă misivă, un alt ultimatum, alte somații își atingeau ținta. Începusem să urăsc efectul lor asupra lui Stephen, care pleca în grabă, renunțând la mese și obligații sociale, ca s-o liniștească pe Elaine și să devină încă mai subjugat de ea. Așa au mers lucrurile până la Crăciun. Din planurile părinților mei de a-și serba nunta de aur s-a ales praful din cauza acestei maree nimicitoare. Comportându-se arbitrar, și totuși pervers de previzibil, Stephen și-a petrecut prima zi de Crăciun în sânul familiei, pentru ca apoi, noaptea târziu, camioneta să-l aștepte afară și el să dispară în întuneric, plecând cu Elaine la un hotel înainte să zboare a doua zi în Israel, la o conferință.

Nu l-am văzut și nici nu am avut vești de la el până la începutul lui ianuarie, când copiii, Jonathan și cu mine ne-am întors acasă după o vacanță pașnică și încântătoare în Franța și l-am găsit așteptându-ne, de parcă spera să ne reluăm traiul obișnuit. Nu mi-a dat nici un fel de explicații, iar eu știam că e mai bine să nu-l întreb nimic. În acea seară ne-am strâns cu toții la masa cu lumânări, la o cină festivă cu friptură de rață în sos de portocale, ca să sărbătorim ziua de naștere a lui Stephen. Scrisoarea optimistă pe care i-am trimis-o mamei lui

a doua zi dimineață exprima perfect bucuria ce mă cuprinsese: necazurile păreau să se fi terminat și acum puteam încerca să ducem din nou o viață de familie sub semnul creației. Însă am primit un răspuns total opus. Din scrisoarea lui Isobel reieșea clar că ea nu ținea cont, ba chiar se îndoia de eforturile mele îndelungate de a-l îngriji pe Stephen; dimpotrivă, mă socotea beneficiara hedonistă a gloriei și succesului său, gata acum să-i refuze șansa de a fi fericit cu o altă persoană, pe care ea o aproba și o plăcea.

Perioada de stabilitate a fost scurtă; mult prea curând situația a început să se deterioreze din nou. După alte câteva săptămâni în care amenințările, incriminările și abuzurile au revenit în forță, copiii și cu mine am plecat să ne întâlnim cu Arthur și părinții lui în Austria, pentru câteva zile de schi, în vacanța de la jumătatea semestrului. Când ne-am întors la Cambridge, Stephen nu mai era acolo. Plecase. Se mutase în cele din urmă, se pare că ajutat de soțul lui Elaine, în ziua în care plecaserăm noi în Austria, pe 17 februarie 1990. Sfârșitul venise. Nu simțeam nici tristețe, nici ușurare. Eram amorțită.

Dar nu era sfârșitul. Chiar în ziua următoare, Stephen a telefonat de la Studiourile Elstrée, unde se filma o adaptare cinematografică după *Scurtă istorie a timpului*, și m-a rugat să vin ca să particip la un portret de familie, un element autobiografic din film. Am fost uluită. Era incredibil ca, după ce ne părăsise, să se aștepte ca noi să ne jucăm în continuare rolurile, ca niște marionete, în fața camerelor de filmat, oferind aparența familiei unite și fericite de altădată. Nu a mai fost nici ezitare, nici timiditate în vocea mea. Luând decizia de a ne părăsi, Stephen renunțase cu nesăbuință la puterea lui asupra mea, lăsându-mă să hotărăsc singură ce am de făcut, fără să-mi mai fie groază de reacțiile lui autoritare. Am refuzat să mă duc la Elstrée. Îmi redobândisem controlul asupra vieții proprii.

După aceea, tragedia cea nobilă s-a transformat într-o farsă. Telefonul suna fără întrerupere: unul după altul, producătorii și regizorii americani încercau să mă convingă, cu lingușiri și amăgiri, să joc în filmul lor. Când s-au mutat la Cambridge

ca să recreeze cât mai fidel biroul lui Stephen într-o biserică dezafectată, au bătut la ușa mea, folosind aceleași argumente jalnice. Milioane de dolari erau în joc, se lamentau ei, frângându-și mâinile; absența mea le va da peste cap toate planurile; fără un element biografic substanțial, filmul nu va avea echilibru... Am dat din umeri și le-am amintit de asigurările lor inițiale, scrise negru pe alb în contract, în privința naturii filmului – un documentar eminamente științific, cu minime referințe biografice. Cu cât își arătau lipsa de integritate negând toate aceste promisiuni, cu atât îmi era mai ușor să mă mențin pe poziții – și, cu cât îmi era mai ușor să-i refuz, cu atât deveneam mai puternică.

16
Nulă și neavenită

Deși găsisem oarecare alinare în independența spirituală redobândită, cataclismul mă transformase într-o ruină. În bezna înfrângerii, mă simțeam discreditată și renegată, bâjbâind să-mi găsesc o identitate, de parcă cei douăzeci și cinci de ani precedenți fuseseră șterși fără urmă. Nu era o impresie pur subiectivă: ea a fost confirmată de două dintre instituțiile de caritate pentru care muncisem din greu. Nu voiau să-și riște credibilitatea în ochii publicului, spuneau, continuând să asocieze eforturilor lor doi parteneri pe cale de separare sau divorț, așa că ambele instituții au renunțat la serviciile mele. A fost o lovitură teribilă. Așa cum bănuisem, în afara căsniciei și a lui Stephen, nu mai reprezentam nimic.

Cu toate astea, din chiar centrul acelui labirint fără ieșire, am început să simt imbolduri fără precedent, o putere aproape palpabilă în aerul din jur, o forță spirituală fără nici o legătură cu starea jalnică a trupului. Mi se părea că simt grija și iubirea numeroșilor mei prieteni din toată lumea. Erau prieteni ade-

vărați, oameni care ne cunoșteau de ani buni, care asistaseră la bătăliile noastre și ne ajutaseră adesea în situații de criză, care se bucuraseră fără invidie de succesele noastre, văzând realitatea de sub aparențe. Erau apoi prieteni care cunoșteau încercările mele de a mă adapta situației, care îl știau și-l admirau pe Jonathan pentru devotamentul față de familia noastră și talentul lui muzical. Mulți mi-au spus că au plâns când au auzit veștile. Toți mi-au adus o senzație de pace în suflet, și așa am reușit să mă gândesc ce pot face prin mine însămi. În loc să mă las pradă resentimentelor, aveam să-mi concentrez energia pe care o folosisem înainte pentru îngrijirea lui Stephen ca să realizez un nou proiect, doar al meu: o carte, dar nu cartea de memorii pe care mai multe edituri mi-o cereau deja cu insistență, pentru că era un subiect mult prea dureros și îmi lipsea încă o perspectivă clară. Cartea mea avea să fie despre stabilirea în Franța și va conține anecdote amuzante și informații de ordin practic adresate considerabilei piețe a cumpărătorilor de case englezi. Deoarece mulți dintre acei francofili nu stăpâneau bine limba franceză, voiam să adaug un dicționar fonetic de termeni uzuali din domeniul achiziției de case: formalități legale, asigurări, renovări, utilități, sistem de telefonie, autorități locale, sănătate...

Majoritatea timpului consacrat altădată gospodăriei, îngrijirii lui Stephen, cazării infirmierelor, stabilirii turelor, telefoanelor primite de la fostele îngrijitoare și organizării de petreceri îl dedicam acum cărții. Scriind-o și întocmind dicționarul, am învățat – la fel ca Stephen în perioada de convalescență de după faza critică a bolii – să folosesc un computer. Cât regretam că nu avusesem unul în anii în care lucram la teză! Computerul și o imprimantă fuseseră darul generos pe care mi-l făcuse Stephen la despărțire. Exact din ce motiv le cumpărase n-am aflat niciodată, dar bănuiam că gestul se potrivea cu starea lui de confuzie, pe care, ca întotdeauna, a fost prea mândru și încăpățânat s-o recunoască. Eu i-am apreciat totuși gestul așa cum se cuvine. Publicarea cărții s-a dovedit dificilă, pentru că, în naivitatea mea, am nimerit pe mâini proaste. Un agent literar

în aparență simpatic s-a angajat să se ocupe de manuscris, dar, de fapt, era interesat numai de partea memorialistică.

În pofida agenților literari dubioși, timp de câteva luni veștile despre separarea noastră nu au ajuns la urechile jurnaliștilor. În lipsa titlurilor din tabloide, am beneficiat de un răgaz bine-venit. Stephen și cu mine am avut posibilitatea să punem ordine în relația noastră fără să fim stânjeniți de presă. Ne puteam întâlni ca doi vechi prieteni, nestresați de fricțiunile zilnice care ne amărâseră conviețuirea: el putea să vină în West Road ca să-l vadă pe Tim la ora meselor și să discutăm problemele de familie calm și rațional. Singura diferență era că acum fiecare din noi trăia cu altcineva, în altă parte.

Presa a aflat până la urmă de separarea noastră absolut din întâmplare. Într-o seară, pe când Stephen se întorcea la apartamentul lui, el și infirmiera care-l îngrijea (nu Elaine) au fost loviți de un taxi în mare viteză. Scaunul cu rotile s-a răsturnat și Stephen a rămas pe jos, în mijlocul străzii, în întuneric. A fost o minune că n-a avut decât o fractură de umăr și a stat doar câteva zile în spital. Inevitabil, presa a auzit de accident și, desigur, a vrut să știe de ce nu mai stătea Stephen în West Road. Reporteri și fotografi, mai ales de la tabloide, s-au îmbulzit la poarta mea ca o haită de lupi flămânzi adulmecând o pradă sigură, îngrozindu-ne pe Tim și pe mine. Eram hăituiți. Numai grație simțului practic al portarului-șef de la Harvey Court jurnaliștii au putut fi alungați, iar Jonathan, de a cărui existență nici nu știau, a reușit să iasă pe ușa din spate.

Odată ce despărțirea noastră a intrat în atenția publicului, colegiul nu a întârziat să-și trimită trezorierul ca să ne întrebe când aveam de gând să ne mutăm. A fost foarte explicit: colegiul considera că nu are nici o obligație să cazeze familia dacă Stephen, cu care semnase un contract, nu mai locuia acolo. De fapt, mi se dădea un preaviz de mutare. N-am avut nici prezența de spirit, nici voința necesară să protestez. Cu o zi înainte fusese aniversarea celor douăzeci și cinci de ani de căsnicie ai noștri. În acea luni dimineață din iulie, mi-a devenit clar că tot ce se întâmplase în acei douăzeci și cinci de ani nu interesa

pe nimeni. Se putea prea bine ca acei ani să nici nu fi existat. Stephen era singura persoană care conta. Soarta mea sau a copiilor n-avea nici o importanță. Primisem ordinul de evacuare și eram practic aruncați în stradă. Era timpul să mă trezesc la realitate.

Singura concesie care ni s-a făcut a fost un an de grație în care să ne rezolvăm problemele. Era foarte important, întrucât Tim intrase la școala de la King's College, chiar peste drum de casă. În plus, prietenul lui Arthur venise acolo ca elev intern. De fapt, Tim se întâlnea cu el nu numai la școală, ci și acasă, pentru că în următorii doi ani Arthur a locuit cu noi. Era un aranjament convenabil pentru toți. Arthur a devenit un membru al familiei noastre și i-a dat lui Tim un sprijin moral neprețuit în acea perioadă de schimbări.

Și eu am avut un noroc formidabil, căci n-am fost singură. Jonathan mi-a stat mereu alături, discret și credincios, deși era ținta unei ostilități considerabile. Cu tot atâta discreție și credință, dar și cu o răbdare infinită, a început să adune și să lipească cioburile fostei mele personalități, încercând în același timp să se acomodeze cu ceea ce se întâmplase. De la bun început, nu-și făcuse iluzii: știa că relația noastră era așezată pe o temelie fragilă, anume pe consimțământul lui Stephen, care știa că e dedicată supraviețuirii, nu distrugerii familiei. Deși se temea de posibile repercusiuni freudiene, Jonathan subestimase prăpădul pe care-l putea face, prin bârfe și interpretări greșite, intervenția unei persoane din exterior. Nu existase altă alternativă viabilă, întrucât ținea la mine și la familia mea, inclusiv la Stephen. Cât despre mine, nu numai că nu puteam să fac față, dar nici nu puteam trăi fără el, căci lua asupra sa poverile și în brațele lui găseam siguranța emoțională mult așteptată. Noua întorsătură a lucrurilor ne-a unit și mai mult, dar nu cu bucurie sau exaltare, ci cu tristețea că cele mai bune intenții ale noastre fuseseră trădate și cu ușurarea tăcută că lungul chin luase sfârșit. Deși Jonathan și cu mine trăiam acum împreună, iar eu am început să caut o casă de cumpărat, nu ne grăbeam să ne căsătorim. Eram sortiți unul altuia, dar eu

nu aveam starea adecvată, nici fizică, nici emoțională, să mă mărit cu cineva, și mai ales cu un om care merita mai mult decât îi puteam eu oferi. În orice caz, cum nu se pomenise încă nimic de divorț, eram căsătorită în continuare cu Stephen.

Mă consolam un pic la gândul că, în pofida haosului în care ne cufundase *Scurtă istorie a timpului*, măcar nu mă lăsase săracă. Am fost în stare să cumpărăm și să mărim spațiul unei case pe care nu o împărțeam cu nimeni, aflată într-un cartier modern din aceeași zonă a Cambridge-ului. La prima vedere, casa și grădina mi s-au părut deprimante: casa era înghesuită, fără personalitate și lipsită de atracții – o cutie modernă de cărămidă și beton, cu pereții interiori acoperiți cu pânză de iută sfâșiată și decolorată; grădina era jalnic de pustie și sumbră, ascunsă de privirile vecinilor printr-un gard viu crescut peste măsură. Trebuia să iau din nou totul de la zero și să încerc să creez un cămin din acea casă anostă și o grădină cu flori pe lutul neroditor ce trecea drept sol. Singura atracție a casei era poziția: puteai ajunge destul de repede cu bicicleta în centrul orașului și la școala lui Tim. S-a întâmplat să fie și aproape de apartamentul de lux al lui Stephen, lucru care trebuia privit ca un avantaj, deoarece Stephen insista să-l vadă pe Tim de două ori pe săptămână. Cu loialitate și fără să se plângă vreodată, Arthur își însoțea prietenul în aceste vizite frecvente, cu un deznodământ niciodată previzibil, dar întotdeauna perturbator. Mă simțeam ușurată că Stephen nu se grăbea cu divorțul, căci mi-era groază ca nu cumva Tim să devină un pion într-o altă luptă îndârjită. Uneori primeam câte o scrisoare insistentă, dar, cum reprezenta fără îndoială reacția lui Stephen la presiunea exercitată în noua lui casă, asemenea epistole puteau fi ignorate, indiferent de conținut. De câte ori ne întâlneam, discuțiile noastre erau în general civilizate, ba chiar afectuoase.

Cât timp actele de divorț nu fuseseră înaintate, Tim era ferit de hărțuielile juridice pentru custodie. În cele din urmă, din cauza vârstei, această potențială problemă a încetat să mai existe. Cât despre mine, duceam o viață normală – un lux exorbitant după cei douăzeci și cinci de ani în care nu trăisem cu adevărat normal. Jonathan și cu mine țineam la normalitate

și intimitate, deși încă ne mai temeam de abuzurile presei de scandal, care știam că n-ar ezita să ne exploateze situația ca să satisfacă gustul pentru picanterii al cititorilor săi. Câteodată aceste temeri se dovedeau justificate, însă n-am fost niciodată hărțuiți prea mult timp.

Nu era nici un secret că atât universitatea, cât și colegiul aveau planuri cu terenul pe care se afla casa din West Road nr. 5. Cele două instituții începuseră negocieri, cea dintâi în vederea amenajării unei biblioteci pentru Facultatea de Drept la capătul grădinii; colegiul, în schimb, avusese ani de zile intenția să construiască un cămin pe locul unde era casa. În ultimul an în care locuiserăm acolo, urmăream din casă, rămânând tăcuți, de parcă eram asediați, cum cercetau topografii, înarmați cu rulete, grădina, marcând distanțele cu țăruși și stâlpi, în timp ce mai încolo, lângă gardul viu de ilice, un excavator își croia drum prin solul moale, aluvionar. Odată cu mutarea noastră, întreaga proprietate – casa cea veche, frumoasa grădină izolată și copacii măreți – avea soarta pecetluită. În numele progresului, universitatea și colegiul aveau intenția previzibilă de a distruge încă un spațiu verde și umbros. În zăpăceala mutării nu puteam face mai nimic ca să salvez casa și grădina, în afară de a mă asigura că arborii, în special cele două mărețe santinele, o specie de sequoia și un cedru roșu, *Thuja plicata*, de la capătul îndepărtat al peluzei, sunt protejați prin lege. Specialiștii de la protecția mediului au studiat problema și m-au asigurat că nu trebuie să-mi fac griji: copacii erau în siguranță pentru că se aflau într-o zonă protejată. M-am mutat mulțumită că îmi făcusem datoria de cetățean și ecologist.

În cursul anului următor, în drum spre casă, am trecut frecvent să văd grădina și să verific dacă se întâmplase ceva în absența mea. Amenințarea părea să fi trecut. Grădina, peluza și copacii erau toate neatinse, exact așa cum le lăsaserăm. M-am plimbat prin acest sanctuar al nostalgiei, amintindu-mi cu tristețe de petrecerile, dansurile, jocurile de croquet și crichet, și uitându-mă la ferestrele goale, nevăzute ale casei, acele ferestre dincolo de care fusese atâta bucurie și atâta suferință. Casa își păstra tainele cu strășnicie, revelând doar câteva rămășițe răzlețe

ale trecutului, ca niște prăzi uitate pe câmpul de luptă – resturile gropii cu nisip a lui Tim, acum spălată de ploi, o găletușă spartă, o minge dezumflată, un ghiveci de flori crăpat și mașina de spălat ruginită care ne fusese mulți ani de mare folos. Toate vorbeau despre vieți și evenimente despre care actualii locatari studenți abia dacă aveau idee.

Alinată de liniștea neschimbată a decorului, grijile mele pentru grădină au fost înlocuite de altele, mai presante. Agentul literar nu găsea prea ușor o editură dispusă să publice *At Home in France*, cărticica mea despre cumpărarea unei proprietăți franceze. După ce dăduse greș de mai multe ori, m-am gândit că aș putea să public cartea pe cont propriu, dar el mi-a trimis o copie a contractului, ai cărui termeni trebuia să-i respect timp de patru ani – asta dacă nu cumva voiam să semnez un nou contract prin care să-i cedez drepturile, pe durata întregii mele vieți, asupra oricărei biografii a lui Stephen pe care aveam s-o scriu vreodată. M-am înfuriat la fel de tare pe mine, pentru că fusesem atât de naivă, ca și pe agentul cel șmecher, care profitase atât de ostentativ de lipsa mea de experiență și de starea depresivă în care mă aflam. Șarlatania lui mi-a întărit hotărârea de a-mi publica singură cartea, oricât m-ar fi costat, și de a-i retrage pentru totdeauna orice comision mi-ar putea percepe pe o altă carte.

Cam în același timp, fiscul și-a îndreptat atenția asupra profiturilor obținute din vânzările *Scurtei istorii a timpului.* Ca urmare a ratei crescute a șomajului, rezultatul politicilor guvernului conservator, trezoreria nu mai avea prea multe fonduri și dăduse instrucțiuni fiscului să-și sporească veniturile făcând anchete conform legii, mai ales în situațiile în care despărțirea soților ar fi putut produce vreo confuzie fiscală. Deși nu mă mai ocupam de administrarea veniturilor aduse de cartea lui Stephen, inspectorul financiar mi-a terorizat fără milă mintea obosită cu insistențele lui profesionale. M-a hărțuit cu scrisori și telefoane, m-a sunat chiar și în ajunul Crăciunului, când frământam aluatul de prăjituri și mă gândeam doar la colinde, budinci și cadouri.

Acestea și altele mi-au distras atenția de la chestiunea grădinii și a copacilor din West Road nr. 5. Până într-o zi de luni din iulie 1993, nu mă mai gândisem la asta, dar atunci, în mod straniu, am simțit un impuls irezistibil de-a merge să văd grădina. Rațiunea îmi spunea să-mi înfrânez acel sentiment derutant, căci în acea zi de luni eram mult prea ocupată cu pregătirile pentru vacanța de vară, precum și cu altele. Abia peste câteva zile mi-am găsit timp să trec pe la proprietatea din West Road. Când am dat colțul, în fața ochilor mi-a apărut un spectacol oribil. Acolo unde mă așteptasem să văd bine cunoscutul liman îndrăgit, cu flori și verdeață, nu era decât o absurdă distrugere în masă. Capătul îndepărtat al grădinii fusese devalizat, șters de pe fața pământului. Unde fuseseră înainte copaci și tufișuri, trandafiri și maci, păsări, arici și veverițe, acum nu mai era decât o uriașă groapă neagră, un crater mocirlos în care pământul-mamă era despuiat, pustiit și expus tuturor privirilor. Am calculat repede în minte că fuseseră tăiați nu mai puțin de patruzeci de copaci, din care cel mai spectaculos era cedrul roșu, sub ale cărui ramuri umbroase fusese pusă cușca lui Codiță-de-Vată, iepurașul lui Tim. Pe când stăteam paralizată, șocată, mi-am amintit de strania chemare pe care o percepusem cu câteva zile înainte. Era oare posibil să mă fi chemat copacii în ajutor? Ce se alesese din eforturile mele de a-i apăra cu ordine de protecție?

În urma insistențelor mele, primăria mi-a comunicat că nu mi-a găsit solicitările anterioare de a fi puse pe copaci plăcuțe pe care să scrie că erau ocrotiți prin lege. Când s-au prezentat comitetului de urbanizare planurile pentru noua clădire, s-au menționat în treacăt niște tufișuri și pomișori insignifianți, așa că acel organ le-a aprobat fără să mai facă alte cercetări. Ocrotirea copacilor dintr-o zonă protejată nu avea nici o valoare. A existat totuși în această tragedie un anumit sentiment al dreptății. Soarta copacilor și a grădinii era asemenea celei care se abătuse asupra noastră. Nici o metaforă nu ar fi putut sugera mai bine sfârșitul familiei noastre ca acea groapă neagră în pământ.

Postludiu
Februarie 2007

Încep să scriu acest postludiu în timpul decolării spre Seattle, unde voi ajunge peste nouă ore și jumătate de zbor. Dedesubt, Heathrow dispare cu repeziciune, făcând loc peticelor de câmpuri verzi, tipic englezești, pentru ca apoi să ne ridicăm deasupra norilor. Este un zbor pe care l-am făcut de multe ori de la călătoria din 1967; acum, când am un nou nepot de partea cealaltă a globului, constituie un tratament drastic pentru fobia de zbor. În timp ce zburăm peste munții pudrați cu zăpadă ai Scoției, îndreptându-ne spre nord-vest, către Islanda și Groenlanda, călătoresc înapoi în timp, amintindu-mi zborul din vremea când Robert era un bebeluș și Stephen, tatăl lui, manifesta primele semne invalidante ale bolii neuronului motor – și mă minunez iarăși de strania coincidență prin care Robert s-a stabilit în Seattle cu soția lui, Katrina, o sculptoriță talentată, și fiul lor de un an. Mă minunez și de faptul că Stephen, căruia i se mai dăduseră aproximativ doi ani de trăit în 1963, nu numai că e încă în viață și azi, peste 44 de ani, dar a primit recent cea mai prestigioasă distincție a Societății Regale, Medalia Coppley.

În 1995, pe când eram în vizită la Robert, care primise o slujbă la Microsoft cu șase luni înainte, am simțit că există o anume poezie în faptul că Seattle descrisese un cerc în jurul mai tuturor anilor căsniciei noastre. Percepeam poezia coincidențelor și mai intens acum, când ne pregăteam să sărbătorim în acel oraș prima aniversare a nepoțelului nostru, botezat

George, după tatăl meu. Nu fac singură acest zbor: Robert e cu mine, se întoarce la Seattle după ce, ieri, a participat la înmormântarea mamei. A murit în somn acum o săptămână, în pace și liniște, după o boală subită. Eram plecată atunci la o repetiție și i-am simțit plecarea de pe această lume ca un scurt fior, ca atingerea ușoară a aripilor unui înger. Când m-am întors acasă, aproape că n-a fost nevoie să mi se spună că primisem un mesaj de la casa de bătrâni unde locuia, căci știam deja ce se întâmplase.

Eram tot în Seattle în 1995, la puțin timp după terminarea divorțului și la un an după ce se publicase în sfârșit *At Home in France*, când am început să mă gândesc serios să-mi scriu memoriile vieții petrecute cu Stephen. De aceea, am fost surprinsă să găsesc, revenind în Cambridge, solicitarea unei edituri care îmi sugera să fac exact asta. În acel septembrie, cuvintele îmi zburau cu înflăcărare pe hârtie, îndemnându-mă parcă să mă eliberez de un trecut care mă înălțase adesea pe piscurile amețitoare ale imposibilului, pentru a mă cufunda apoi într-un abis de suferință și disperare. Trebuia să exorcizez acel trecut și să definesc clar sfârșitul unei epoci înainte să-mi încep noua viață: spre cinstea ei, echipa editorială mi-a îngăduit să-mi spun povestea cu toată spontaneitatea. Prima ediție a memoriilor mele a reprezentat o revărsare cathartică de optimism, euforie, deznădejde și jale.

Șovăiala mea inițială de a-mi scrie biografia – izvorâtă din bănuiala că o astfel de operă poate să ducă la pierderea intimității – a fost înlocuită de conștientizarea treptată a faptului că nu aveam de ales – trebuia s-o scriu. Intimitatea îmi era compromisă oricum, căci viața mea aparținea deja marelui public datorită celebrității lui Stephen. N-aveam nici un motiv să presupun că biografii lui Stephen mă vor trata cu mai multă considerație decât o făcuse presa în trecut. Prin urmare, era mult mai bine să-mi spun povestea așa cum o vedeam eu. Aveam să dezvălui adevăruri atât de profunde și dureros de intime, încât mi-era insuportabil să mă gândesc că muzica lor va avea doar timbrul acelei „căldărușe sparte" a lui Flaubert.

Deși rolul meu în viața lui Stephen fusese drastic diminuat – noua lui căsătorie închisese practic orice portiță de comunicare între noi –, nu puteam să uit sfertul de veac în care trăisem în proximitatea unei găuri negre, mai ales că dovada vie și incontestabilă erau cei trei copii ai noștri, frumoși, bine adaptați și foarte afectuoși, precum și succesul de care se bucura Stephen. Lăsând cuvintele să curgă, am descoperit că tonul și registrul erau în mine, gata să iasă la suprafață și să dea glas nenumăratelor amintiri adunate de-a lungul anilor. Amintirile acestea ar fi putut alcătui saga unei familii englezești din a doua jumătate a secolului XX. Multe erau cât se poate de obișnuite, comune vieții celor mai mulți oameni, de n-ar fi fost doi factori: boala neuronului motor și geniul.

Într-adevăr, boala neuronului motor a fost încă un motiv puternic să aștern totul pe hârtie, în dorința de a-i sensibiliza pe politicieni și guvernanți la realitatea sfâșietoare pe care o înfruntă zilnic cei cu dizabilități și îngrijitorii lor într-o societate nepăsătoare. Speram ca memoriile mele să ajungă și la personalul medical de la Serviciul Național de Sănătate pentru a le ameliora percepția, de altfel incompletă, asupra ravagiilor acestei boli și a consecințelor sale asupra personalității și corpului celor bolnavi.

În urma publicării în august 1999 a volumului *Music to Move the Stars** în ediție cartonată – titlul era inspirat din Flaubert –, am primit o mulțime de scrisori de sprijin, majoritatea de la femei care mă compătimeau sincer, îmi lăudau decizia de a scrie și își povesteau propriile vieți, adesea foarte chinuite. Unele avuseseră grijă de bolnavi sau se străduiseră să-și educe copiii în condiții potrivnice; altele pur și simplu se identificau într-o oarecare măsură cu mine. Multe recunoșteau că această carte le făcuse să plângă. Din Cambridge mă copleșeau mesaje de susținere. Expeditorii spuneau că povestea îi ținuse cu sufletul la gură – inclusiv o doamnă de 94 de ani, care nu se dusese la culcare până nu terminase cartea! Mulți

* *Muzică de înduioșat stelele.* (*N.t.*)

oameni, induși în eroare de aparițiile televizate ale lui Stephen, crezuseră că ne bucuraserăm de tot ajutorul posibil și erau îngroziți să afle cât de puțin fuseserăm de fapt ajutați, confirmându-mi astfel vechea bănuială că imaginea publică era departe de cea din viața reală, dacă nu cumva în contradicție cu ea.

Trecutul fusese încredințat în mare măsură computerului, chiar dacă nu complet exorcizat, când Jonathan și cu mine ne-am căsătorit, în iulie 1997. Ziua nunții noastre s-a dovedit o insulă tihnită în atmosfera tumultuoasă, marcată de boală, accidente și dezastre care ne-au afectat familiile și prietenii cei mai buni. Nici noi nu eram într-o formă prea grozavă: în timp ce dădea un concert la Liverpool, Jonathan fusese dus la spital și diagnosticat cu pietre la rinichi, iar eu șchiopătam în cârje de câtva timp, după ce îmi rupsesem ligamentele la amândoi genunchii, într-un accident de schi.

De fapt, nimic nu ne-ar fi putut pregăti pentru forța emoțională și spirituală a acelei zile. Doar cu un minut sau două înainte să plecăm de acasă, mi-am dat seama, spre stânjeneala și uimirea mea, că la o milă distanță era o biserică plină de oameni care mă așteptau. Apoi, când am ajuns la St Mark's, însoțită de cei trei copii ai mei, nici măcar salutul calm, prietenos al noului nostru vicar, o femeie, nu mi-a alungat sentimentul crescând de teamă și uimire. Poate că veșmintele ei de ceremonie, albe cu auriu, n-au făcut decât să-mi întărească senzația că trăiam într-un vis – senzație care m-a copleșit când Robert, Lucy, Tim și cu mine ne-am ocupat pozițiile în portic, de unde i-am aruncat o privire viitorului meu soț, care urca treptele spre altar. Ne-a cuprins un val de emoție când organistul a atacat primele acorduri mărețe din *Sosirea reginei din Saba* și copiii mei m-au condus, tremurând și incapabilă să mă uit în stânga sau în dreapta, pe culoar, lăsându-mă lângă Jonathan. Într-o zonă din stânga mea, părând palidă și firavă, stătea mama în scaunul cu rotile pe care-l folosea de curând.

Au urmat imnurile, rugăciunile, lectura din Biblie și cântecele de slavă, având texte alese cu grijă, studiate, analizate,

traduse în franceză și spaniolă, tastate la computer și scoase la imprimantă de mai multe ori. Toate acele cuvinte se trezeau la viață când erau rostite și cântate, deveneau generoase și profunde, autentice, imperioase și clare în vocile preoților, diaconilor, enoriașilor și corului. Ultimul era alcătuit din vechi prieteni, mulți cântăreți de profesie, care interpretau impresionant „Ce minunat e sălașul tău" din *Recviemul german* de Brahms. Cât despre predicator, nu fusese posibilă o altă alegere decât Bill Loveless, care ne cunoștea pe amândoi de atâta vreme și ne susținuse în multele încercări prin care trecuserăm. Numai el putea să ne oficieze slujba. În pofida vârstei și a bolii, a urcat în amvon și s-a lansat într-o cuvântare înflăcărată, cu vigoarea și însuflețirea lui obișnuite. A vorbit din inimă, cu sinceritate și candoare, despre dilemele și suferința trecutului, fără să ne poleiască relația. În timp ce evoca vremurile de altădată, mi-a trecut prin minte că atâția prieteni din toată lumea, care ne dăduseră un sprijin prețios pe vremuri și pentru care spuneam o rugăciune în gând de câte ori stăteam în strana mea duminică dimineața, atâția prieteni, așadar, erau cu toții în biserică, alături de noi și împrejurul nostru – toți în afară de Stephen, partenerul meu pentru un sfert de secol și tatăl copiilor mei.

Pe urmă slujba s-a terminat, iar Jonathan și cu mine pluteam pe culoar spre ieșire, transportați de acordurile *Preludiului Sfintei Ana* al lui Bach și de bucuria de pe fețele enoriașilor. Am ieșit în soare – era prima zi frumoasă de săptămâni în șir – să-i sărutăm și să-i îmbrățișăm acolo pe toți invitații, înainte s-o pornim spre prima mașină dintr-o coloană lungă, mergând încet, condusă de prietenii noștri din Franța și îndreptându-se spre Wimpole Hall pentru fotografii, recepție, cină și festivitățile care aveau să țină până noaptea târziu.

Jonathan și cu mine credeam cu optimism că după căsătorie vom avea o viață împreună ceva mai normală. Dar de atunci am învățat că viața normală nu există. Eram amândoi ocupați, muzica juca rolul principal în viața noastră: eu încă mă cufund cu bucurie în repertoriul coral și continui să dau câteodată

recitaluri solo, acompaniată de Jonathan. Nu mai predau – am atâtea alte lucruri de făcut –, dar reușesc să-mi fac timp pentru dans, de care nu m-am putut ocupa altădată nici ca executant, nici ca spectator. Jonathan și cu mine călătorim mult: cât mai des cu putință, pășim în altă lume, cea a Franței rurale, unde lucrez în grădină în timp ce Jonathan face noi proiecte muzicale – fie pentru Camerata Barocă din Cambridge, fie pentru corul Colegiului Magdalen, pe care l-a condus în ultimii cinci ani în calitate de dirijor și director al Colegiului de Muzică.

Rareori se întâmplă însă să nu fim copleșiți de necazuri sau temeri. În vara căsătoriei noastre, mama ajunsese aproape invalidă din cauza artritei și nu mai era în stare să trăiască acasă decât datorită grijii pline de devotament a tatei. Deși treceam pe la ei frecvent, a venit, în mod inevitabil, și ziua în care tata nu a mai reușit să se descurce singur. Din nou a trebuit să angajăm infirmiere de la o agenție, din nou n-am avut nici un ajutor de la Serviciul Național de Sănătate sau de la Asistența Socială. Până la urmă tata a luat decizia să se mute împreună cu mama la o casă de bătrâni aflată foarte aproape de Cambridge.

Ușurată să-i știu în apropiere și pe mâini bune, am simțit apoi că e de datoria mea să strâng totul din casa lor și s-o vând, sarcină dificilă și epuizantă, dar pe care eram bucuroasă s-o îndeplinesc cât timp ei erau încă în viață. Păstrându-și încă darurile intelectuale remarcabile, dar foarte nefericit din cauza contrastului dintre sufletul său tânăr și corpul în degringoladă, tata a murit în iunie 2004, în urma unei pneumonii agravate de boala Parkinson. A refuzat să se interneze la Spitalul Addenbrooke, descurajat de tratamentul înfiorător pe care-l primise mama acolo cu doar câteva săptămâni înainte, când avusese o infecție pulmonară. În ciuda tuturor așteptărilor, mama a trăit mai mult ca el; nu numai că și-a sărbătorit aniversarea de 90 de ani în martie 2006, dar l-a cunoscut și pe micul George, al patrulea strănepot al ei și al doilea nepot al nostru. Iar acum cei doi oameni care au fost întotdeauna

necondiționat de partea mea și pe care puteam să contez veșnic nu mai sunt cu mine.

William, băiatul lui Lucy, s-a născut prin cezariană după un travaliu lung și prost supravegheat. Bebelușul agitat a devenit cel mai frumos copil, cu părul roșu strălucitor și ochi albaștri scânteietori; dar nu reușea să vorbească și avea un comportament urât, dacă nu imposibil. Când, în cele din urmă, i s-a pus diagnosticul devastator de autism la Centrul pentru Dezvoltarea Copilului de la Addenbrooke, am simțit cum credința mea, care mă susținuse atâția ani, primește o lovitură cumplită. Mi-era greu să cred că, după ce-l sprijinisem pe Stephen atâta timp în lupta lui cu boala, mă confruntam acum cu o problemă diferită, dar la fel de solicitantă – și care o afecta nemijlocit pe fata mea cea frumoasă și talentată. Dar, fiind vorba de fiica și de nepotul meu, nu-mi rămânea decât să lupt, jurându-mi mie însămi că voi face tot ce-mi stă în puteri ca să înving diagnosticul de „tulburare de tip autist" și să-l transform pe William într-un copil normal. Totuși, nu puteam reuși de una singură, și din nou am găsit sprijin în tăria credinței care mă susținuse din primele zile ale căsniciei mele cu Stephen. Nu mai e însă credința de atunci: este mai adâncă, mai critică și mai sceptică; își are originea tot în morala creștină și își găsește expresia în muzică. Vechiul optimism s-a dus, dar i-a luat locul o voință încrâncenată, pesemne învățată de la Stephen.

La șase ani după ce William a fost diagnosticat cu autism, printr-o întâmplare fericită, starea lui a fost în sfârșit evaluată de Serviciul Național de Sănătate. Unul dintre specialiștii de la această instituție s-a uitat deopotrivă uimit și îngrozit la Lucy, apoi la mine și din nou la fiica mea, pe când îi relatam istoricul cazului, cu evidenta lipsă de implicare a forurilor competente, în ciuda apelurilor noastre repetate pentru ajutor. „Vreți să-mi spuneți", ne-a zis, „că voi singure, fără nici un ajutor, a trebuit să vă ocupați de copil?" Amândouă am încuviințat din cap. Ar fi trebuit să adaug că se repeta aceeași poveste nefericită și cu generația următoare. Copii cu autism, adulți tineri cu boli invalidante, bătrâni cu tulburări degenerative

caracteristice vârstei, toți aceștia trebuiau să ducă o luptă continuă – de obicei când abia mai aveau energie pentru traiul de zi cu zi – pentru a obține îngrijirile care li se cuveneau. Dacă am judeca o societate după modul în care îi tratează pe bolnavi și bătrâni, atunci a noastră nu e bună de nimic. În prima mea carte am adus critici aspre guvernului Thatcher. Acum îmi dau seama că nu are importanță cine e la putere. Vorbele frumoase și convingătoare ale politicienilor nu pot înlocui lipsa de fonduri și organizare din Serviciul Național de Sănătate, iar aceste neajunsuri aduc multă suferință unui număr mare de oameni tăcuți care luptă ca să supraviețuiască.

Lucy, divorțată a doua oară, a suferit atâta crescându-l singură pe William și încercând în același timp să se ocupe de cariera ei de scriitoare, încât a fost nevoită până la urmă să se mute într-o casă vecină cu a noastră. În pofida imenselor ei eforturi ca mamă a unui copil cu dizabilități, a reușit să publice numeroase articole de fond în presa națională, să organizeze Maratonul din Londra al Asociației Naționale a Autiștilor și să scrie două romane, *Jaded* și *The Accidental Marathon*. Acum așteaptă cu nerăbdare publicarea următoarei sale cărți, *George's Secret Key to Universe**, un volum despre univers pentru copii.

Tim s-a refăcut încetul cu încetul după trauma din copilărie. Filolog, la fel ca mine, a fost lector la Secția de Limbi Moderne de la Exter, iar apoi, după un stagiu foarte demoralizant la BBC, a decis să facă un masterat în marketing la Birmingham. Și-a început cariera în marketing cu mașini Land Rover. Are o prietenă foarte drăguță: e dansatoare și o cheamă Jane, dar asemănarea dintre noi se oprește aici, căci ea e înaltă și blondă.

Iar Stephen... În mod remarcabil, Stephen a reușit din nou să-și refacă viața. Al doilea divorț al său e în faza finală și, de vara trecută, el a intrat iarăși, nestingherit, în viața noastră, venind la petreceri de familie, reuniuni, prânzuri și cine, fie la mine, fie la Lucy acasă. E aproape ca pe vremuri, când se

---

* *George și cheia secretă a universului*, Humanitas, București, 2008. (*N.t.*)

spuneau ironii și vorbe de duh în jurul mesei și toți așteptam ca Stephen să aibă ultimul cuvânt. Iar eu am fost încântată să primesc o invitație la Societatea Regală, unde i s-a decernat Medalia Copley, cea mai veche medalie a societății. Ca în multe alte ocazii, am fost mândră de realizările lui, cu toate că habar n-aveam în ce domeniu al științei lucra acum – știam doar că își renegase, stârnind multă vâlvă, unele din teoriile anterioare. Trebuie să recunosc că m-a bucurat mai puțin intenția lui de a călători în spațiu, anunțată la radio în ziua decernării. Și-a realizat în schimb un proiect mai puțin ambițios, dar mai eficace: s-a dus peste câteva săptămâni în Israel, călătorie pe care a făcut-o cu condiția să fie lăsat la Ramallah pentru a sta de vorbă cu palestinienii. Ne-am uitat cu respect și teamă la pagina dublă din mijlocul ziarului *The Guardian*, care îl înfățișa pe Stephen conducându-și scaunul cu rotile printre masele de palestinieni veniți să-l vadă. Înainte să călătorească în spațiu, vrea să se ducă în calitate de ambasador special în Iran, dar vom vedea dacă împrejurările politice i-o vor permite. La întoarcerea din Israel, a petrecut Crăciunul cu noi, apoi am sărbătorit Anul Nou tot împreună. Vine deseori la noi la masă duminica și mergem cu el la teatru frecvent. A venit împreună cu mama lui la înmormântarea mamei, iar eu am fost foarte fericită să-i văd. Isobel e foarte slabă, dar în putere și la fel de vulcanică, deși memoria o mai lasă câteodată. Cu umorul jovial și replica ei promptă, îmi amintește de femeia care, pe vremuri, fusese un idol pentru mine. Acum câțiva ani mi-a trimis o scrisoare în care îmi mulțumea pentru tot ce am făcut pentru Stephen. A fost un gest nobil, care mi-a alinat unele dintre cele mai dureroase amintiri, reașezând relația noastră pe baze civilizate.

Post-scriptum – mai 2007

De când am terminat de scris Postludiul, Stephen și-a încheiat zborul în imponderabilitate și a revenit teafăr pe pământ, făcând valuri în toată presa cu triumful său. Zâmbetul de pe fața sa, pe când plutea eliberat de greutate, ar fi înduioșat și stelele. Pe mine, cel puțin, m-a înduioșat profund și m-a făcut să meditez asupra privilegiului de-a fi călătorit cu el, fie și pe distanță scurtă, pe drumul spre infinit.

Mulțumiri

În *Music to Move the Stars*, prima ediție a memoriilor mele, mi-am exprimat profunda recunoștință față de toți cei care apar în carte, membri ai familiei, colegi și studenți, al căror ajutor și încurajare de-a lungul anilor au avut o influență pozitivă asupra vieții noastre de familie. Le mulțumesc în egală măsură prietenilor mei din domeniul științific, Kip Thorne, Jim Hartle, Jim Bardeen, Brandon Carter și Bernard Carr, pentru că m-au ajutat să-mi clarific unele dintre dificilele și absconsele chestiuni de știință pe care a trebuit să le tratez în cartea mea. De asemenea, îi sunt recunoscătoare lui Peter Dronke pentru sprijinul acordat în elucidarea unor aspecte delicate ale epocii medievale.

În încheierea acestei versiuni prescurtate a memoriilor mele, intitulată *Travelling to Infinity**, aș vrea să mulțumesc încă o dată tuturor celor de mai sus, adăugând numele celor care au înlesnit publicarea acestei noi ediții. Anthony Mc Carten m-a încurajat permanent și, entuziasmat de *Music to Move the Stars*, mi-a făcut cunoștință cu Alessandro Gallenzi și Elisabetta Minervini de la Alma Books, care și-au asumat noul proiect cu înflăcărare, promptitudine și eficiență. Le sunt extrem de recunoscătoare că datorită lor memoriile mele au putut vedea din nou lumina tiparului. Îi rămân îndatorată lui Mike Stocks, care și-a sacrificat o parte din timpul său prețios de scriitor de succes ca să mă ajute să elimin unele excese din proza mea. Criticile lui pline de tact și bunăvoință au fost neprețuite și apreciate cum se cuvine.

În sfârșit, datorez mulțumiri membrilor familiei mele pentru că mi-au permis încă o dată să scormonesc în poveștile vieții lor, au avut răbdare cu mine și nu și-au pierdut simțul umorului.

* *Călătorie spre infinit*, titlul ediției în engleză. (*N.t.*)

Cuprins



În ultimii doi ani de studiu la Liceul St Albans. Eu sunt a doua din dreapta, în rândul din spate, lângă Gillian Phillips la stânga mea și Diana King în dreapta.

Nunta de la Trinity Hall, Cambridge, 15 iulie 1965. De la stânga la dreapta: bunica mea, tatăl lui Stephen, mama mea, fratele meu, Chris, Stephen, eu, Rob Donovan, mama lui Stephen, bunica lui Stephen și tatăl meu.

Little St Mary's Lane



Stephen cu Robert, 29 mai 1967.



Robert la nouă luni, între Stephen și tatăl meu.



Botezul lui Lucy, decembrie 1970.



Excursie cu familia, Little St Mary's Lane, 1971.



Stephen cu picioarele în valuri, Brancaster, vara lui 1971.



Picnic pe malul râului Cam cu părinții mei, Kip Thorne, Brandon, Lucette și Catherine Carter, John și Suzanne McClenahan și un cercetător neidentificat, cu spatele la aparatul foto.



Robert, Lucy și Inigo Schaffer se joacă în cimitirul bisericii Little St Mary.



Membru al Societății Regale, mai 1974.



Crăciunul 1975 în West Road, cu Mary și Thelma Thatcher, părinții mei, mătușa Effie și unchiul Jack.



Partidă de crichet în West Road nr. 5, în vara lui 1980 – cu Alan Lapedes și prietena lui (ultima din stânga de pe rândul al doilea); lângă el e Gary Gibbons. În primul rând: Don Page în dreapta lui Robert, Nick Warner la stânga lui și lângă el Bernard Carr; Bernard Whiting în spatele lui Lucy și Mary Whiting în fața mea.



David Hockney îi desenează pe Stephen și Lucy, care, la rândul ei, îl desenează pe Hockney, Cambridge, martie 1978.



Vizita ducelui de Edinburgh, 10 iunie 1981.



Doctorat, Albert Hall, martie 1981.



Stephen, Tim și cu mine în audiență la papa Ioan Paul II, Roma, 1986 (prin amabilitatea studioului Fotografia Felici).



Petrecere de familie în 1986, cu Jonathan – cel cu sticla în mână – și unchiul meu Jack, care stă între părinții mei și Don Page.



Madrid, octombrie 1987. De la stânga la dreapta (așezați la masă): Pam Benson (asistentă), Stephen, Pedro Gonzalez Diaz, Elaine Mason (infirmieră), Raymond LaFlamme (student), Tim, eu, Carmen Sigüenza González.

Moulin, așa cum am văzut-o prima oară.

Companion de Onoare, Palatul Buckingham, iulie 1989.

În noua casă, cu copiii și părinții mei, noiembrie 1994.

La Wimpole Hall, 4 iulie 1997.

Robert, Lucy, Tim și cu mine, 4 iulie 1997.

Cu Jonathan și Bill Loveless, 4 iulie 1997.





Lucy și Robert la botezul lui Lucy. *Tim la doi ani și jumătate.*



Fratele meu, Chris, și soția lui, Penelope, cu copiii lor, Calendula, Celeste, Peter și William.



Tim și Lucy cu mine și Stephen, după decernarea Medaliei Copley la Societatea Regală, 30 noiembrie 2006.

„Din punct de vedere intelectual, Stephen era un gigant, care insista mereu asupra infailibilității sale și al cărui geniu îl voi respecta mereu; din punct de vedere fizic, era neajutorat și tot atât de dependent de mine ca și copiii noștri după naștere. Îndatoririle mele față de el erau cele ale unei mame cu un copil mic, răspunzătoare pentru fiecare aspect al îngrijirii sale, inclusiv înfățișarea – eram aproape o infirmieră. :. Problemele erau exacerbate de imposibilitatea de-a vorbi despre ele... Lipsa de comunicare devenise o forță care ne înstrăina, coborând între noi o barieră de suferință."

Jane Hawking

Într-o fotografie de la nunta lui Jane Wilde cu Stephen Hawking, petrecută la Cambridge în vara lui 1965, tânărul fizician (avea 23 de ani) stă în picioare, la brațul miresei, sprijinindu-se ușor într-un baston. Fusese deja diagnosticat cu o boală neurologică degenerativă căreia i se prezisese apropiatul deznodământ fatal. În anii următori, maladia lui Stephen progresează aproape în același ritm cu faima sa ca om de știință: mai întâi, tânărul *fellow* al Colegiului Caius de la Cambridge trebuie să recurgă la un scaun cu rotile, apoi își pierde definitiv vocea – imaginea genialului cosmolog paralizat, care vorbește prin intermediul unui computer, e bine cunoscută.
Deși a fost avertizată de la bun început asupra gravității bolii soțului ei, Jane crede că iubirea o va ajuta să depășească orice dificultate. Naște trei copii, îl îngrijește multă vreme aproape singură pe Stephen și renunță la orice carieră proprie. Cu trecerea timpului, dragostea ei se amestecă tot mai mult cu compasiunea. E infinit de mândră de succesele științifice ale lui Stephen, ceea ce n-o împiedică să-i vadă cu luciditate defectele. Se străduiește să-i sprijine cariera și să-i fie mereu loială. E conștientă că are sentimente materne față de soțul ei cel chinuit de boală și adesea speriat ca un copil. După cum are și resentimente… Dar asta nu înseamnă că l-ar putea părăsi vreodată.

Până la urmă, dragostea cu multe fațete a lui Jane n-a fost de ajuns. Celebru și bogat în urma milioanelor de exemplare vândute ale cărții sale de popularizare a cosmologiei *Scurtă istorie a timpului*, Stephen Hawking cade sub influența – și farmecele – uneia dintre infirmierele echipei medicale care-l asistă permanent. Își părăsește familia și după o vreme divorțează de Jane. Se pare că dragostea are, într-adevăr, 11 dimensiuni.

În aceeași serie
Valentin Uritescu, *Să ai grijă de cel bun din tine*
Anamaria Smigelschi, *Gustul, mirosul și amintirea*
Ion Valjan, *Cu glasul timpului*

ISBN 978-973-50-4185-4



